

Наташа Миланов

СРПСКИ ЛЕКСИЧКИ ФОНД ИЗ УГЛА ПОЛИСЕМИЈЕ:
ГЛАГОЛИ, ИМЕНИЦЕ, ПРИДЕВИ

INSTITUTE FOR THE SERBIAN LANGUAGE OF SASA
Monographs 31

Nataša Milanov

SERBIAN LEXICAL FUND
FROM THE PERSPECTIVE OF POLYSEMY:
VERBS, NOUNS, ADJECTIVES

BELGRADE
2021

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
Монографије 31

Наташа Миланов

СРПСКИ ЛЕКСИЧКИ ФОНД
ИЗ УГЛА ПОЛИСЕМИЈЕ:
ГЛАГОЛИ, ИМЕНИЦЕ, ПРИДЕВИ

БЕОГРАД
2021

Едиција *Монографије*

Књига 31

Наташа Миланов

СРПСКИ ЛЕКСИЧКИ ФОНД ИЗ УГЛА ПОЛИСЕМИЈЕ:
ГЛАГОЛИ, ИМЕНИЦЕ, ПРИДЕВИ

Издаје

Институт за српски језик САНУ, Кнеза Михаила 36, Београд

За издавача

Др Софија Милорадовић
директор Института за српски језик САНУ

Уредник серије

Др Владан Јовановић

Рецензенти

Проф. др Рајна Драгићевић
Др Стана Ристић, научни саветник у пензији
Др Наташа Вуловић Емонтс, виши научни сарадник

Коректура

Др Милица Стојановић и др Бојана Томић

Књига је прихваћена за штампу на седници Научног већа Института за српски језик САНУ одржаној 19. маја 2021. године.

Компјутерска припрема

Давор Палчић

Ликовно решење корица

Лепосава Кнежевић, Чигоја штампа

Штампа

Viņograd comp d.o.o., Атанасија Пуље 22, Београд

Тираж: 500

ISBN 978-86-82873-79-2

© Институт за српски језик САНУ, 2021.

Ову књигу финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Садржај

РЕЧ АУТОРА	9
1. УВОД	11
1.1. Опште напомене о истраживању	11
1.2. Задаци истраживања и домени примене резултата	12
1.3. Грађа за истраживање	14
1.4. Критеријуми за избор грађе и методолошке поставке	17
2. ТЕОРИЈСКА РАЗМАТРАЊА	21
2.1. Појмовно и термилошко одређење истраживања	21
2.2. Механизми настајања нових значења лексема	23
2.3. Однос моносемантичних и полисемантичних лексема у речницима	29
2.4. Разлози за појаву полисемије	32
2.5. Примарно (основно) и доминантно значење лексеме	34
2.6. Основни лексички фонд	37
2.7. Статистичка испитивања правилности у језику	40
2.8. О листи семантичких примитива	41
3. ИСТРАЖИВАЊА ПОЛИСЕМИЈЕ НА ГРАЂИ ИЗ РЕЧНИКА ..	43
4. ЛЕКСЕМЕ СА ВЕЛИКИМ БРОЈЕМ ЗНАЧЕЊА (КВАНТИТАТИВНИ ПРИСТУП)	49
4.1. Опште напомене о лексици у РСАНУ и однос РСАНУ према другим речницима	49
4.2. Општи бројчани подаци о лексемама које имају велики број значења	50
4.3. Распоред лексема које имају велики број значења по зонама полисемије	54
4.4. Распоред броја лексема према врстама речи	56
5. ЕТИМОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЛЕКСЕМА КОЈЕ ИМАЈУ ВЕЛИКИ БРОЈ ЗНАЧЕЊА	59
6. НОРМАТИВНА И ФУНКЦИОНАЛНОСТИЛСКА СВОЈСТВА ЛЕКСЕМА КОЈЕ ИМАЈУ ВЕЛИКИ БРОЈ ЗНАЧЕЊА	63

7. ТВОРБЕНА СТРУКТУРА ЛЕКСЕМА КОЈЕ ИМАЈУ ВЕЛИКИ БРОЈ ЗНАЧЕЊА	71
7.1. Уводне напомене о творбеној структури анализираних лексема	71
7.2. Творбене карактеристике глагола	73
7.3. Творбене карактеристике именица	79
7.4. Творбене карактеристике придева	83
7.5. Закључак о творбеним карактеристикама лексема које имају велики број значења	87
8. ТЕМАТСКА КЛАСИФИКАЦИЈА ЛЕКСЕМА КОЈЕ ИМАЈУ ВЕЛИКИ БРОЈ ЗНАЧЕЊА	89
8.1. Класификација лексема према тематским групама	89
8.2. Тематске групе као показатељ језичке слике стварности	96
9. ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА ЛЕКСЕМА КОЈЕ ИМАЈУ ВЕЛИКИ БРОЈ ЗНАЧЕЊА	99
9.1. Опште напомене	99
9.1.1. Удео лексема које имају велики број значења у грађи по врстама речи	99
9.1.2. Подела лексема на лексичко-семантичке групе	100
9.2. ПОЛИСЕМИЈА ГЛАГОЛА	101
9.2.1. О питању утицаја глаголског вида на семантику глагола	102
9.2.2. О утицају глаголског рода на семантику глагола	117
9.2.3. Семантичка класификација глагола	119
9.2.4. Лексичко-семантичка анализа полисемантичних глагола	123
9.2.5. Глаголи кретања	125
9.2.6. Глаголи премештања и смештања у простору	137
9.2.7. Глаголи промене и заузимања положаја у простору	146
9.2.8. Глаголи физичког деловања	153
9.2.9. Креативни глаголи	159
9.2.10. Модификативно-трансформативни глаголи	166
9.2.11. Глаголи поседовања и размене	178
9.2.12. Глаголи поступања и понашања	186
9.2.13. Глаголи говорења	193
9.2.14. Глаголи перцепције	200
9.2.15. Егзистенцијални глаголи	205
9.2.16. Глаголи психичких активности и стања	210
9.2.17. Остале групе глагола	216
9.2.18. Неразврстани глаголи	220
9.2.19. Закључци о полисемији глагола	222

9.3. ПОЛИСЕМИЈА ИМЕНИЦА	230
9.3.1. Опште напомене о полисемији именица	230
9.3.2. Лексичко-семантичка анализа полисемантичних именица	233
9.3.2.1. Подела полисемантичних именица на лексичко- -семантичке групе	233
9.3.2.2. Именице које описују појаве у вези са човеком	236
9.3.2.2.1. Именице којима се означавају делови тела, телесни органи и обољења	237
9.3.2.2.2. Именице којима се означава човек према особини, стању, статусу	248
9.3.2.2.3. Именице којима се означавају сроднички односи	253
9.3.2.3. Именице којима се означавају животиње	256
9.3.2.4. Именице којима се означавају биљке и делови биљака	269
9.3.2.5. Именице којима се означавају грађевине и делови грађевина	279
9.3.2.6. Именице којима се означавају предмети у најширем смислу и делови предмета	286
9.3.2.7. Именице којима се означава материја	296
9.3.2.8. Именице којима се означавају обележја	304
9.3.2.9. Именице којима се означава радња	310
9.3.2.10. Именице са апстрактним значењем	316
9.3.2.11. Остале групе именица	321
9.3.2.12. Неразврстане именице	328
9.3.3. Закључци о полисемији именица	330
9.4. ПОЛИСЕМИЈА ПРИДЕВА	338
9.4.1. Опште напомене о полисемији придева	338
9.4.2. Семантичка класификација придева	339
9.4.3. Придеви са значењем физичких особина	344
9.4.3.1. Придеви са примарним значењем димензије	350
9.4.3.2. Придеви са примарним значењем боје	355
9.4.3.3. Придеви са примарним значењем особине предмета	359
9.4.3.4. Придеви са примарним значењем интензитета	362
9.4.3.5. Придеви са примарним значењем физичке особине човека	368
9.4.4. Придеви са значењем духовних особина	375
9.4.5. Остали придеви	380
9.4.6. О семантички најбогатијим полисемантичним придевима	381
9.4.7. Закључци о полисемији придева	386

---

10. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	391
ИЗВОРИ	415
ЦИТИРАНА ЛИТАРАТУРА	417
СПИСАК СКРАЋЕНИЦА ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИХ ГРУПА	434
SERBIAN LEXICAL FUND FROM THE PERSPECTIVE OF POLYSEMY: VERBS, NOUNS, ADJECTIVES (SUMMARY) ...	435
СЕРБСКИЈ ЛЕКСИЧЕСКИЈ ФОНД С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ПОЛИСЕМИЈ: ГЛАГОЛЫ, СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ, ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ (РЕЗЮМЕ)	437
РЕГИСТАР ОДРЕДНИЦА	441
ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР	457
ИМЕНСКИ РЕГИСТАР	461
О АУТОРУ	467

РЕЧ АУТОРА

Студија *Српски лексички фонд из угла полисемије: глаголи, именице, њридеви* представља истраживање изразито полисемантичних лексема у српском језику, чији основни део (допуњен и прерађен) чини докторска дисертација *Полисемија српске лексике на корџусу Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, одбрањена 2017. године на Филолошком факултету у Београду. Део четвртог поглавља (о квантитативним својствима изразито полисемантичних лексема), седмо поглавље (посвећено творби изразито полисемантичних лексема), као и делови потпоглавља посвећених модификативно-трансформативним глаголима и глаголима перцепције, настала су на основу измењених и допуњених верзија већ публикованих радова, на шта се указује на одговарајућим местима у монографији. Овом приликом захваљујем ментору и члановима комисије на корисним саветима током израде и одбране докторске дисертације. Ментору и рецензенту проф. др Рајни Драгићевић, која ме је и охрабрила да се бавим полисемијом, дугујем нарочиту захвалност, пре свега на издвојеном времену, смерницама у истраживачком раду, бројним саветима и стрпљењу. Најсрдачније се захваљујем научном саветнику др Стани Ристић и вишем научном сараднику др Наташи Вуловић Емонтс на корисним предлозима и сугестијама током прегледања обимног рукописа монографије. Велику захвалност изражавам и др Милици Стојановић која је рукопис прочитала у целини и чија су ми запажања била драгоцене, као и др Бојани Томић на пажљивом читању и уочавању грешака и техничких пропуста. Такође, захвалност упућујем и Научном већу Института за српски језик САНУ, које је уврстило ову монографију у свој издавачки план, као и надлежном министарству које је финансирало њено штампање. На крају, захваљујем се и породици на разумевању и стрпљењу.

1. УВОД

1.1. Опште напомене о истраживању

1.1.1. Лексеме које се одликују веома разуђеном полисемантичком структуром представљају важан сегмент лексичког система сваког језика, а њиховим проучавањем стичу се сазнања и о језику уопште и о људима који тим језиком говоре, јер пружају податке о начину формирања језичке слике света. Стога ће предмет овог истраживања бити лексеме које карактерише богата полисемантичка структура на грађи коју чине досад објављени томови *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (даље: РСАНУ). РСАНУ, као тезаурусни речник, тежи да обухвати целокупну лексику српског језика од почетка 19. века до савременог стања, и ону која припада стандардном језику, и ону која се употребљава у народним говорима на целој српској језичкој територији, због чега представља један од најрелевантнијих извора за различите врсте истраживања.

1.1.2. До сада је објављен 21 том, а процењује се да ће РСАНУ, када буде завршен, имати око пола милиона речи и више од 30 томова. Будући да је у досадашњим томовима пописано око двеста педесет хиљада лексема са различитим бројем значења, предмет овог истраживања неће бити све полисемантичне лексеме, већ само оне које се одликују изузетном полисемијом (које су реализовале најмање 15 значења). Наш циљ биће првенствено да на основу анализе те грађе покушамо да одговоримо на питање постоје ли семантичке законитости које карактеришу лексику са великим бројем значења, затим да успоставимо профил полисемантичне лексеме, да на основу одабраног корпуса представимо инвентар ових лексема, као и да утврдимо које категорије стварности оне описују, тј. да ли је нека област стварности покривена већим бројем полисемантичних лексема и, ако јесте, да покушамо да утврдимо разлоге за такво стање.

1.1.3. У српској лингвистичкој литератури наводи се да највећи број значења имају речи домаћег порекла које припадају најужем језгру

лексичког фонда, које су најфреквентније, а то је лексика која се односи на човека и његов живот, на животиње и биљке из човековог непосредног окружења, на делове његовог тела, предмете које свакодневно користи, радње које свакодневно обавља (Dešić 1990: 6). Истраживање М. Дешића (1990) представљало је инспирацију и полазну тачку за детаљније испитивање и проучавање полисемантичних лексема које смо ми спровели на обимнијем корпусу.

1.2. Задаци истраживања и домени примене резултата

1.2.1. У истраживању смо поставили следеће задатке:

1. побројати полисемантичне лексеми у РСАНУ, утврдити за колики се број лексема српског језика у досад објављеним томовима овог речника може рећи да имају разуђену полисемантичку структуру, као и начинити индекс изузетно полисемантичних лексема српског језика;

2. утврдити за који тип лексике је карактеристична изузетна вишезначност и какав је статус терминолошке лексике у том систему;

3. у литератури се наводи да је развијена полисемантичност карактеристична за стилски неутралне речи, које имају дугу семантичку историју (Ullmann 1957; Денисов 1984; Шанский 1987), те је у том смислу један од задатака да се утврди порекло изузетно полисемантичних лексема – да ли су општесловенске или су настале у каснијим фазама развоја српског језика, затим да се одреди удео лексема страног порекла и установи којим категоријама стварности припадају;

4. анализирати нормативни статус изузетно полисемантичних лексема, да ли су актуелне у савременом језику или се због своје територијалне или временске обележености налазе на језичкој периферији;

5. утврдити којим семантичким групама припадају полисемантичне лексеми – да ли је то лексика која се односи на одређену област или одређене активности и сл., да ли је позната просечно образованом човеку или је ужестручна, као и да ли се у оквиру неколико група лексема може успоставити одређена системност¹;

6. пошто се за глаголе и у руској и у домаћој литератури наводи да их чешће него друге врсте речи, одликује разграната полисемантичка структура (Виноградов 1972, Денисов 1984, Шведова 1995; Dešić 1990:

¹ Додатну спецификацију могућих категорија стварности на које се могу односити полисемантичне лексеми налазимо у Аристотеловом поимању категорија коју свака реч означава: то су супстанција, квантитет, квалитет, релација (однос), место, време, положај, поседовање, делање, трпљење (Аристотел, 7)

5), задатак ће бити да се потврди тачност тог налаза, као и да се утврди има ли семантичких разлика међу видским паровима глагола из грађе;

7. у проучавањима полисемије различитих језика као битна одлика наводи се антропоцентричност, која подразумева окренутост човека самом себи приликом описивања стварности, те се истиче да је семантички најбогатија лексика општег лексичког фонда повезана са човеком, па ће један од задатака бити и да се провери тачност овог налаза;

8. проверити статус изузетно полисемантичних лексема у одабраним фреквенцијским речницима српског језика и у *Korpusu savremenog srpskog jezika*. У анализи овог питања, пошли смо од претпоставке да би лексема са највише значења (имајући у виду други Зипфов закон) требало да припадају и слоју најфреквентнијих лексема;

9. анализом ће бити обухваћен и творбени аспект изузетно полисемантичних лексема. Интерес ће бити усмерен на питање да ли су изузетној семантичкој разуђености склоније просте речи или изведенице, односно сложенице. Пошто је деривација својствена лексици српског језика, важно је утврдити да ли полисемантичност просте речи има утицаја на такво својство њене изведенице, тј. имају ли и изведенице способност да у истој или сличној мери шире своју полисемантичку структуру као и њихове мотивне лексема.

1.2.2. Иако се истраживање спроводи на основу непотпуне базе коју чини око две трећине РСАНУ (21 том), на основу анализе грађе овог обима могу се добити релевантни подаци о језгру лексичког фонда српског језика, о односу домаће и позајмљене лексике и језику различитих терминологија. Осим тога добијени резултати могу помоћи приликом израде различитих типова речника српског језика (нпр. школског речника, речника различитих термилолошких области, различитих семантичких речника), као и приликом утврђивања лексичког минимума српског језика. Такође, ово истраживање може допринети развоју проучавања полисемије као сложене лексичке појаве, али и дати подстицај за будућа истраживања полисемантичних лексема уопште, као и односа међу појединим групама ових лексема или пак односа међу полисемантичним синонимима, отворити нека нова питања будући да су варијације у значењу речи, иако наизглед „хировите“, у стварности подређене строгим законитостима (Покровский 1959: 167), а истраживање карактеристика семантички најбогатијих лексема може помоћи у схватању тих законитости. Затим, индекс лексема које имају велики број значења у српском језику може послужити и за даља истраживања у различитим лингвистичким областима.

1.2.3. Будући да је РСАНУ и речник народног језика, подаци о лексемама са великим бројем значења дају и увид у развој значења лексема у народним говорима, односно указују на то шта је говорнице са дијалекатских подручја српског језика инспирисало приликом номинације појмова, и пружају слику формирања језичке слике света у народним говорима. Подаци добијени на овај начин могу послужити и у истраживањима творбене мотивације лексема будући да се показало да се у народним говорима нова значења формирају по устаљеном обрасцу, понављањем једног творбеног модела.

Једно од будућих истраживања полисемије може се бавити упоређивањем резултата добијених на основу грађе из великог дескриптивног речника, какав је РСАНУ, и речника мањег обима, како би се, између осталог, утврдио однос заступљености одређених значења и њихова територијална раслојеност у језику.

1.3. Грађа за истраживање

1.3.1. Једно од важних питања које се наметнуло на самом почетку јесте питање за који се речник српског језика одредити како би се на његовој грађи испитала полисемантичност лексема – да ли за завршен шестотомни РМС или незавршен, али са богатом и репрезентативном грађом РСАНУ. Будући да је један од главних циљева био да се добије што објективнија слика о статусу лексема са великим бројем значења у савременом српском књижевном језику, требало је добро размотрити предности и мане постојећих речника. За РСАНУ смо се одлучили из неколико разлога. Најпре, неки од најзначајнијих закључака о полисемији лексема у српском језику изнети су на грађи из РСАНУ. Ти закључци у истраживањима лексичког система представљају меродавне показатеље о полисемији лексема српског језика, а научници који су их изнели спадају у најзначајније српске лингвисте – ту мислимо, у првом реду, на истраживање М. Дешића о лексемама са великим бројем значења на грађи коју су чинила прва три тома РСАНУ (Dešić 1990), али и на истраживања које су спроводиле, између осталих, И. Грицкат (2020) и Д. Гортан Премк (1997) на грађи из овог речника. Будући да су та истраживања вршена на мањем броју томова РСАНУ, сматрамо да грађа коју чине досад објављени томови може дати релевантне податке о развоју полисемије у српском језику и додатно поткрепити и учврстити резултате досадашњих истраживања, или пак дати неке нове смернице о развоју полисемантичних лексема.

1.3.2. Други разлог због кога смо се одлучили за РСАНУ, а не за РМС, тиче се и начина обраде неких врста речи – овде мислимо на глаголе који, како се показало, заузимају највећи део грађе, а који су у РМС лексикографски обрађени само у форми свршеног вида, док се за глаголе несвршеног вида даје, по правилу, граматичка дефиниција, те бисмо остали ускраћени за податке о њиховој изузетно разуђеној полисемантичкој структури, а подаци добијени на овај начин не би били реални показатељ стања у језику.² Будући да нам је било важно да добијемо податке о броју и поклапању значења код глагола који чине видски пар, РСАНУ се показао као једини речник погодан за тај вид анализе. Наша база за истраживање јесте непотпуна, али нам се чини да досад обрађена лексика која, према проценама, представља око две трећине речи српског језика представља репрезентативан узорак за истраживање. Наравно, у неком будућем истраживању би свакако требало спровести слично истраживање и на грађи из РМС, па затим упоредити податке и из тога извести одређене закључке.

1.3.3. Потпун лексикографски опис несвршених глагола среће се и у истраживањима полисемије на грађи из речника руског језика која смо користили за упоредну анализу стања у српском и руском језику (уп. Денисов 1984, Чудинова 1998). Због тога смо се и одлучили за речник који на сличан начин описује глаголске лексеме јер се поређењем са другим језицима могу уочити универзалне тенденције у развоју лексичког система и полисемије.³

1.3.4. Будући да РСАНУ представља дело у коме је садржано „све оно што је наш народ језички изразио из сфере своје духовне и материјалне културе у последња два века свога постојања“ (Радовић-Тешић 2004: 220), испитивање полисемије управо на овом речнику представља и наш начин да покажемо једну од бројних могућности које овај речник пружа за истраживање у различитим областима.

1.3.5.0. О КОНТРОЛНИМ ИЗВОРИМА ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ. Основну грађу за истраживање чини РСАНУ, те смо у анализи пошли од стања датог у овом речнику, а као контролне изворе користили смо и друге речнике српског језика: дескриптивне, фреквенцијске и асоцијативне (РМС, РСЈ,

² На тај начин бисмо, према нашем критеријуму одређивања броја значења, готово све несвршене глаголе искључили из истраживања, јер су према дефиницији у РМС моносемантични.

³ Речници руског језика на којима се базирало истраживање полисемије у радovima П. Н. Денисова и Е. А. Чудинове глаголе несвршеног вида обрађују идентично глаголима свршеног вида, те су и резултати тако добијени репрезентативни.

РЈАЗУ, ФРССЈ, ФРЂК, АРСЈ, ОАРСЈ), те анотирани *Korpus savremenog srpskog jezika* (СрпКор). Треба напоменути да се већина ових извора базира на грађи из одређених функционалних стилова, те не обухватају ни временски, ни територијално, ни етимолошки, ни термилошки, ни функционално толико раслојену лексику као РСАНУ. Иако свесни ове чињенице и садржинске разлике између речника које упоређујемо, сматрамо да је веома важно проверити фреквенцијски статус лексема из наше грађе, као и асоцијативне везе семантички најбогатијих лексема. Поменути контролни извори значајни су како би се стекао увид у статус изузетно полисемантичних лексема и распрострањеност њихових значења у савременом српском језику и како би се утврдила њихова актуелност, будући да РСАНУ обухвата и лексику књижевног и лексику народног језика. На основу њих могу се додатно поткрепити закључци о статусу семантички богатих лексема у савременом језику.⁴

1.3.5.1. Осим поменутих извора, као контролни корпус послужила су нам и истраживања спроведена у другим језицима, која за тему имају полисемантичност лексема у речницима. Овде у првом реду мислимо на истраживање Е. А. Чудинове (1998) спроведено на грађи из речника руског језика, на истраживање И. Г. Ољшанског (Ољшанский 1991) спроведено на грађи из речника немачког језика, али и на друге студије у којима се скреће пажња на испитивање полисемије у речницима, на шта ће се указивати на одговарајућим местима у студији.

1.3.5.2. Семантички најбогатије лексеме проверили смо и у списку лексема који В. Крајишник (2016) предлаже као лексички минимум српског језика као страног. Овај извор смо узели у обзир полазећи од претпоставке да је базична лексика која представља минимум који сваки странац треба да познаје управо она која се највише користи, те нам је циљ био да проверимо да ли таква лексика реализује и велики број значења.

1.3.5.3. Затим, статус примарних значења неких семантички најбогатијих лексема проверавали смо и анкетом којој смо подвргли 35 изворних говорника српског језика (нелингвиста). Ова анкета послужила је као провера у случајевима када нам се чинило да је значење које у

⁴ Фреквенцијским речницима и СрпКор замера се што не садрже живи говор, свакодневну комуникацију те нису погодни за све врсте лингвистичких истраживања (в. Радовић-Тешић 2009: 251). М. Радовић Тешић (2009: 251) запажа да је однос ексцерпираних књижевних дела и новинских текстова у СрпКор и у РСАНУ у обрнутој сразмери, те док се у РСАНУ као образац за стандардни језик узима језик лепе књижевности, дотле се у електронском корпусу Математичког факултета примат даје новинском језику.

РСАНУ дато као примарно удаљено од оног које је са савременог аспекта доминантно или када се чинило да има више доминантних значења (такви су нпр. случајеви са лексемама *баба*, *извод* итд.).

1.4. Критеријуми за избор грађе и методолошке поставке

1.4.1. Истраживање је спроведено на грађи која обухвата све лексеме са најмање 15 значења. У овај збир уврштена су значења (обележена бројевима) и подзначања (обележена словима). Као једно значење рачунали смо значењске нијансе у оквиру једног броја или слова, које су у лексикографској дефиницији одвојене тачком и зарезом (;) (нпр. значење лексеме *књига* „вештина читања и писања; учење, стицање знања; наука“ рачунали смо као једно значење).

1.4.2. Будући да дескриптивни речник обима РСАНУ има велики број полисемантичних лексема, од оних са два значења па до оних са неколико десетина значења, затим да су нека значења разложена на десет и више подзначања, постављање доње границе од 15 значења наметнуло нам се као практично решење. Додатне разлоге за постављање овакве доње границе нашли смо у истраживању које је спровео М. Дешић (1990: 3–9), где је управо 15 значења (са подзначањима) била граница у одређивању грађе за испитивање полисемије у прва три тома РСАНУ.

1.4.3. У руској литератури издвајамо истраживање П. Н. Денисова (1984) који класификује речничке чланке према броју значења на просте (од 1 до 3 значења), сложене (од 4 до 7 значења), суперсложене (са 8 и више значења) сматрајући да би као семантички најбогатије требало третирати оне лексеме руског језика које у речнику имају седам или више нумерисаних значења, без подзначања, односно које су реализоване у најмање осам различитих семантичких позиција. Треба узети у обзир чињеницу да је поменути аутор приликом ових препорука у виду имао четворотомни речник руског књижевног језика, који је пандан шестотомном речнику српског књижевног језика (РМС), те да за речник већег обима граница мора бити виша.

1.4.4. У коначан збир значења нисмо уврстили именичке синтагме, фразеолошке јединице, изразе, изреке, пословице и друге вишелексемне спојеве који се у РСАНУ обрађују у последњем делу речничког чланка обележеном као Изр. (израз) и које тек у одговарајућим конструкцијама имају одређено, неретко, специфично и глобално значење. Додатни разлог за овакав приступ налазимо у томе што се изрази по правилу дају уз именице које најчешће представљају носиоце лексичког значења (мада

се могу јавити и уз друге врсте речи), те би се стога број значења именица неоправдано увећао. Изузетак су били примери када се израз даје као једно од значења у оквиру представљања полисемантичке структуре лексеме и тада је издвојен нарочитим типом дефиниције „(обично/ често) у изразу...“ (нпр. *доносићи* **5.** „(обично у изразу: ~ **(у) мираз**): давати, предавати као мираз (о девојци која се удаје)“; *настиуи* **9а.** „у изразу ~ **тужбе**: подношење тужбе“ итд.), те смо такве случајеве сматрали једним од значења полисемантичне лексеме.

1.4.5. Као ново значење нисмо бројали фигуративну нијансу која не излази из оквира једног значења, али захтева ближу одредбу у виду краће дефиниције, те представља неку врсту продужетка главне дефиниције (Радовић-Тешић 2009: 49–50). Такав су пример значење лексеме *измицаћи* **2а.** „одвајати се од некога, нечега бржим кретањем, уклањати се, остављати га за собом“ (гајтан пуче, коњи полећеше [на трци], | док стадоше бољи *измицаћи*), где се након примера уз ово значење даје додатна дефиниција: *фиг.* „боље напредовати; налазити се у бољем положају, постизати веће успехе, предњачити; бити напреднији (у поређењу с неким, нечим)“ (Србија ... далеко је *измицала* у ратној спреми испред свију својих савезника).

Уколико је значење неке лексеме објашњено упућивачком дефиницијом, тој лексеми смо приписивали онолико значења на колико је дефиницијом упућено (нпр. *одврнути* **5.** „в. одвратити (I, 1а, б, 2а, б, 3а, б, 4а, 5а, 6а, б)“ рачунали смо као десет значења). У случајевима када је мање уобичајен облик упућен на уобичајенији и илустрован великим бројем примера, примере употребе код мање обичне лексеме класификовали смо према значењима наведеним код лексеме која је у језику обичнија. На тај начин смо утврдили да нпр. лексема *везиваћи* (*се*) која је упућена на *везаћи* (*се*) или лексема *изићи* упућена на *изаћи* такође улазе у нашу грађу јер смо на основу примера датих уз њих идентификовали више од 15 значења, док лексема *йакленски* није задовољила квантитативни услов да уђе у грађу (иако је потврђена са 17 примера).

Посебна значења представљају и ужа објашњења опште дефиниције, нпр. примере типа **1.** „заштитни омотач, кора нечега“ **а.** „спољна чврста кора или опна јајета“. **б. покр.** „јаје“ итд. бројали смо као два значења. Поменуто решење смо изабрали и због неуједначеног лексикографског поступка приликом обележавања оваквог типа лексема – нпр. лексема *белка* је дефинисана на следећи начин: **1.** „животиња (женка) беле боје или с неким белим обележјем и име таквој животињи“ **а.** „овца“ **б.** „кобила“ **в.** „кучка“ **г.** „мачка“ итд., односно дато је једно

опште значење, а након њега су побројани примери појединачних врста. С друге стране, код лексеме *б(ј)елица* спроведен је следећи поступак: **1. а.** „в. белка (1а)“ **б.** „в. белка (1б)“ **в.** „в. белуга“ **г.** „в. белка (1г)“ **д.** „в. белка (1ж)“ итд.

1.4.6. Приликом утврђивања броја значења код појединих лексема јављале су се потешкоће због употребе различитих лексикографских решења ради прецизнијег представљања значењских нијанси лексеме, у виду „потподзначења“. Такав је нпр. случај са лексемом *йлеме*, код које смо, према нашем критеријуму пребројавања, уочили 21 значење, али која са разгранатим подзначењским објашњењима броји 23 нијансе значења. Међутим, тзв. потподзначења су постала део грађе у називима за биљке код којих се под бројем у оквиру слова дају врсте рода одређене биљке (нпр. *мишјакиња б.* „врсте рода *Minuartia*, белих цвасти, које обично расту по песковитим, сувим травнатим и каменитим местима“: 1) „*M. glomerata*, двогодишња или вишегодишња биљка, многобројних гранатих стабљика, високих 5–30 cm и многоцветних цвасти“, 2) „*M. hirsuta*, вишегодишња биљка, стабљике високе 3–20 cm“). Такође, у истраживање нисмо уврстили ни глаголе *йогрузийи* (*се*)/*йогрузији* (*се*) којима су значења обједињена (17 значења), али није свако од значења поткрепљено примерима код оба поменута глагола. Ових примера нема много и не утичу на статистичке резултате анализе.

1.4.7. Будући да се показало да су глаголи, именице и придеви најбројније врсте речи, а да прилози и непунозначне речи заузимају веома мали удео у грађи, истраживањем њихових семантичких карактеристика се у раду нећемо бавити. Са једне стране, добијени резултати не би имали утицаја на коначне закључке о изразито полисемантичним лексемама, осим закључка да их је веома мало, а са друге стране, када су у питању непунозначне речи, њихова развијена полисемантичка структура последица је њихове способности да означавају односе различитог типа и да се употребљавају у различитим контекстима, те се код њих ни не може говорити о полисемији у правом смислу те речи. Ове лексеме ћемо побројати на одговарајућем месту.

1.4.8. Чврсто постављени и јасни критеријуми о томе шта улази у нашу грађу допринели су томе да дођемо до поузданог броја изузетно полисемантичних лексема у лексичком фонду српског језика, на основу грађе из објављених томова РСАНУ. Полисемантичне лексеме су подељене у лексичко-семантичке групе (даље: ЛСГ) уважавајући тематске области којима припадају. Лексему смо у одређену групу сврстали

на основу њеног примарног значења, које је у лексикографском чланку дато под тачком 1(a).

1.4.9. Грађу смо анализирали са синхронијског аспекта, користећи се закључцима традиционалне граматике и достигнућима савремене граматике и лексикологије. У истраживању је спроведена формална, граматичка и семантичка анализа изузетно полисемантичних лексема. Пажња је првенствено усмерена на анализу лексике – којим врстама речи је својствена способност гранања значења, код којих семантичких група лексема је полисемија најзаступљенија, као и каква је семантичка природа лексема које имају највише значења. У раду није детаљно анализирана свака лексема понаособ, већ је пажња посвећена онима које су семантички најбогатије у оквиру своје групе и на основу којих је било могуће извући одређене законитости о природи лексике која је склона полисемантичности (наравно, уз уважавање семантичких карактеристика целокупног инвентара лексема у оквиру сваке групе). Анализа је употпуњена одговарајућим статистичким подацима, а значења су илустрована примерима из РСАНУ.

Истраживање се методолошки ослања на аналитичку и дескриптивну методу, методу компоненцијалне анализе, а у циљу давања релевантних статистичких података пребројаване су лексеме и значења и давани упоредни подаци за више испитиваних извора. Приликом анализе творбених карактеристика изузетно полисемантичних лексема коришћени су методолошки поступци који се иначе примењују приликом анализе творбене структуре лексема. У анализи се употребљава терминологија традиционалне граматике, као и терминологија савремене лексикологије, семантике и граматике.

2. ТЕОРИЈСКА РАЗМАТРАЊА

2.1. Појмовно и термилошко одређење истраживања

2.1.0. Полисемија представља централну лексичку појаву која је својствена лексемама општег лексичког фонда. Бројни истраживачи слажу се око тога да је њено проучавање од фундаменталног значаја за све врсте семантичких истраживања. Према Улману, полисемија представља стожер семантичке анализе, а у основи ове лексичке појаве је чињеница да неке речи имају мрежу више узајамно повезаних значења (Ullmann 1957: 117). Тако повезана значења чине систем који једну лексему издваја од других које та лексичка појава не одликује. Стога се, дакле, разликују лексеме које се могу реализовати у више значења од оних које одликује свега једно значење, те се у лингвистичкој терминологији прави разлика између полисемантичних (вишезначних) лексема и моносемантичних (једнозначних) лексема.

2.1.1. Под моносемантичним (једнозначним) лексемама подразумевају се лексеме које имају једно значење. Моносемантичност је својствена највећем делу лексичког фонда којим се именују сродници, већини бројева, терминима (нпр. *воли*, *амјер*), неким семантички неадаптираним речима страног порекла (нпр. *бицикл*, *сако*), неологизмима, појединим застарелим речима, различитим лексемама створеним из стилских потреба и неким веома специфичним речима (в. нпр. Шанский 1972: 29; Денисов 1984: 142; Zgusta 1991: 63; Гортан-Премк 1997: 41–42).

2.1.2. Под полисемантичним (вишезначним) лексемама подразумевају се лексеме које имају више од једног значења. Термин којим се означава способност једне лексеме да се реализује у више значења јесте ПОЛИСЕМИЈА. Овај термин први пут помиње М. Бреал 1897. године у свом делу *Ојшиа лингвистика* и дефинише је као појаву употребе једне речи у два значења или више значења. Према Бреалу, полисемија је пре свега дијахронијски феномен, настао као последица семантичких измена. Реч кроз употребу добија ново значење, али се новим значењем

не елиминише старо. Стога је полисемија, према Бреалу, резултат паралелног постојања нових и старих значења, а приликом употребе неке лексеме, контекст елиминише друга могућа значења о којима није реч (Bréal 1897: 154–157).

2.1.3. У српској лингвистичкој литератури за означавање способности лексеме да се реализује у више значења користе се термини ПОЛИСЕМИЈА и ВИШЕЗНАЧНОСТ (в. нпр. Грицкат 2020/1967а, Dešić 1990, Гортан-Премк 1997, Драгићевић 2007, Радовић-Тешић 2009). У иностраној литератури осим термина полисемија (енг. polysemy; нем. polysemie) са истом појмовном вредношћу срећемо и термине многозначност и семантичка деривација (в. Зализњак 2001, 2004; Münzner 2009), као и термине лексичко-семантичко варирање речи и лексичка парадигматика и синтагматика (уп. Гортан-Премк 1997: 38, у фусноти).

2.1.4. Са друге стране, руски истраживачи о терминима полисемија односно многозначност говоре и из ширег угла. Наиме, они праве разлику између полисемије и многозначности у смислу да је полисемија резервисана за означавање способности лексеме да има више значења, док је многозначност шири појам те обухвата и ниво речи, односно полисемију, али и ниво исказа (Зализњак 2004: 21–22). Са друге стране, у раду Гринева-Гриневић, Сорокина (2015) истиче се друга врста дистинкције између ова два појма. Имајући у виду семантичко обележје које носи суфикс *-ости* (означавање својства), термин многозначност се користи да опише својство лексеме, а термин полисемија лексичку појаву, а ове две категорије се, са аспекта филозофије и логике, не могу изједначавати, те се закључује да термини полисемија и многозначност не припадају истим категоријама (2015: 53). За термин семантичка деривација издвојићемо запажање А. А. Зализњак која напомиње како лексиколошка пракса показује да се овај термин не користи да означи семантички процес, него резултат тог процеса, тј. „конкретне факте семантичких измена, од којих сваки може бити назван 'семантичком деривацијом'“ (Зализњак 2001: 14).

2.1.5. И Л. Згуста указује на могућу појаву збрке приликом употребе термина полисемија када се та реч користи да означи „sve moguće smislove koje riječ ima“ (Zgusta 1991: 63), те је, како каже Згуста, можда боље у овом значењу говорити о потпуном или полисемантичном или вишеструком значењу (И.). На двозначност термина полисемија у српском језику указала је Р. Драгићевић (2007: 129) која наводи да он,

поред означавања способности лексеме да има велики број значења, представља и заједнички назив за најчешће механизме настанка нових значења лексеме (метафору, метонимију, синегдоху, платисемију).

2.1.6. Први део термина, *йоли-* односно *више-*, указује на мноштво онога што значи други део сложенице. Тако је у РСАНУ одредница *више-* дефинисана следећи начин: „као први део сложенице означава да има већи број онога што значи основна реч сложенице“ (*вишеаџомни, вишевековни, вишегласје, вишеженствво*), док је одредница *йоли-*, према РМС, дефинисана овако: „као први део именичких сложеница означаје мноштво, вишеструкост онога што други део сложенице значи“ (*йолиандрија, йолигамија, йолисинденій(он), йолиџеизам*). Термин ПОЛИСЕМИЈА (вишезначност) би, дакле, према речницима српског језика означавао способност лексеме да има више значења. Стога за наше истраживање наведене дефиниције префиксоида нису сасвим прецизне у случају одређивања првог дела термина полисемија, пошто је полисемантична лексема свака која има *бар два значења*, а може их имати и 20, 30 или 50. У руској литератури срећу се и термини МУЛТИСЕМИЈА (према лат. *multus*, означава да је у питању већи број, вишеструкост онога што значи основна реч сложенице) и МЕГАСЕМИЈА (према грч. *megas*, велики) којима се означава способност лексеме да буде реализована у великом броју значења (5–9 значења за мултисемију односно 10 и више значења за мегасемију) (Ольшанский 1991: 28). Иако би и ови термини били прикладни за наше истраживање, одлучили смо се да термин распрострањен у домаћој литератури додатно прецизирамо у складу са темом нашег рада, те ћемо користити термин ИЗУЗЕТНО/ИЗРАЗИТО ПОЛИСЕМАНТИЧНА ЛЕКСЕМА одн. лексема са веома/изразито разубуђеном полисемантичком структуром.

2.2. Механизми настајања нових значења лексема

2.2.1. У литератури се наводе различити начини ширења полисемантичке структуре лексема. Када се сва нова значења реализују из једног, примарног значења таква врста полисемије назива се РАДИЈАЛНОМ ПОЛИСЕМИЈОМ (Апресян 1995а: 182). А. Ј. Шајкјевич (2005) полисемију са једним полазним значењем назива МОНОЦЕНТРИЧНА ПОЛИСЕМИЈА (Шайкевич 2005: 144). Следећа слика (Слика 1) графички приказује развој значења лексеме радијалном полисемијом:

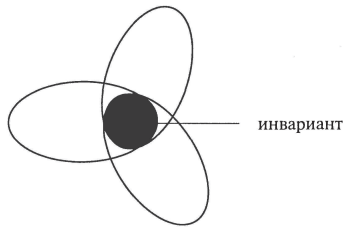

Схема 6. Радијална полисемија и инвариант

Слика 1: Графички приказ радијалне полисемије
(преузето из Кронгауз 2005: 126)

Пример за радијалну полисемију налазимо у лексикографском чланку за именицу *маказе*:

1. „метална алатка за резање материјала са две укрштене оштрице, спојене осовином и постављене једна насупрот другој, са дршком подешеном за увлачење прстију, којима се та алатка отвара и затвара при сечењу“
2. покр. „задњи рачvasti крај руде на запрежним колима, сврачине“
3. а. „врста маказасте направе за ловљење риба“. б. покр. „примитивна штипаљка за прикачињање рубља за конопац при сушењу“
4. покр. а. грађ. „део кровне конструкције коју чине две косо постављене греде спојене једним крајем и ужљебљене под оштрим углом, слично отвореним маказама (1)“. б. „унакрсне летве на вратницама или између греда (ради ојачања конструкције)“ итд.
5. зоол. анат. двокраки орган код ракова сличан маказама (1) и подешен за хватање плена и узимање хране, штипаљка, клешта.

Код наведеног примера, из примарног значења лексеме *маказе* активирају се семе 'укрштен', 'состављен из два дела', и од ових сема се директно развијају нова значења. Такође запажамо и да су овако формирана значења искоришћена и у терминологијама и у језику народних говора, што говори о продуктивности оваквог семантичког механизма и о лакоћи са којом се уз учешће поменутих сема могу образовати нова значења.

2.2.2. Знатно је ређи случај када свако наредно значење настаје из претходног, што је пример за ланчану полисемију, која се, у чистом виду, јавља веома ретко (Апресјан 1995а: 182). На Слици 2 графички ћемо представити ланчану полисемију, а пример показује повезаност значења А и В преко значења Б.

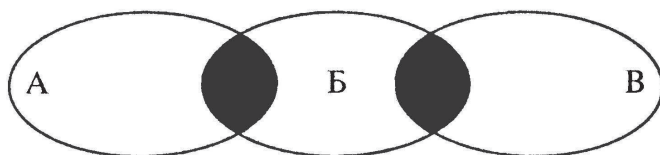

Схема 7. Цепочечная полисемия

Слика 2: Графички приказ ланчане полисемије
(преузето из Кронгауз 2005: 127)

Као пример ланчане полисемије можемо навести нека значења именице *огњиште*, где је свако наредно значење непосредно изведено од претходног:

1. а. „овичени, отворени простор у приземљу сеоске куће где се ложи ватра (за кување хране и др. и за загревање просторије)“.

2. покр. а. „део у кући или одељење у којем је огњиште (1а), где се кува, једе, борави“;

3. фиг. а. „родни, породични дом, кућа“. **б.** „родни крај, постојбина, завичај; домовина, отаџбина“.

Најчешћи случај реализације значења полисемантичних лексема јесте комбинације ова два модела назван РАДИЈАЛНО-ЛАНЧАНА ПОЛИСЕМИЈА (Апресјан 1995а: 182). У литератури се среће и термин ПОЛИЦЕНТРИЧНА ПОЛИСЕМИЈА, стога што се значења једне лексеме развијају из два семантичка центра или више таквих центара (Шайкевич 2005: 144). Највећи проценат лексема у српском језику своју полисемантичку структуру шире управо на овај начин.

2.2.3. Према регуларности настајања нових значења, полисемија може бити регуларна и нерегуларна (Апресјан 1995а: 190–191). Апресјан РЕГУЛАРНУ ПОЛИСЕМИЈУ одређује на следећи начин: „Полисемија лексеме А са значењима a_1 и a_j назваће се регуларном, ако у датом језику постоји још једна лексема В са значењима b_1 и b_j која се семантички међусобно диференцирају онако како се разликују a_1 и a_j , при чему нема синонимности на релацији $a_1 - b_1$ и $a_j - b_j$ “ (1995а: 189).⁵ Тако се, наставља Апресјан, код многих придева који имају значење „који има особину

⁵ Осим овог термина, у англосаксонској литератури се за регуларну полисемију среће и термини проширење смисла (*sense extension*) (Copestake, Briscoe 1996: 16) и трансфери значења (*transfers of meaning*) (Nunberg 1996: 110).

онога што је означено основом“ јавља и значење типа „који функционише помоћу онога што је означено речју у основи“ (нпр. *водена каи/шурбина*) (1995а: 190). Секундарна значења настала овим путем су системска, очекивана и предвидива, те овај тип полисемије представља МЕТОНИМИЈУ (Скляревская 1987: 59; Драгићевић 2007: 132–133). Са друге стране, полисемија се, према Апресјану, назива **НЕРЕГУЛАРНОМ** ако се семантички однос који постоји између a_1 и a_2 не може наћи ни у једној другој речи датог језика, изузев у синонимним лексемама (нпр. *лојтаишца* је назив за пљоснату троугласту кост на горњем делу леђа и за оруђе дугачке дршке које служи за копање земље) (Апресјан 1995а: 190). Овај тип полисемије се најчешће реализује индивидуално, насумично, тј. карактеристичан је за једну лексему, стога је ова врста полисемије пример за **МЕТАФОРУ** (Palmer 1976: 66; Cruse 2000: 113; Драгићевић 2007: 132–133). У когнитивној лингвистици метафора се схвата као велика структурна сила заслужна за семантичке промене (Sweetser 1990: 19), као важан појмовни систем.

2.2.4. Осим наведених, најчешће анализираних начина ширења полисемантичке структуре, у литератури се помиње још неколико. Један од њих је **СИНЕГДОХА** за коју у истраживањима постоји неслагање око тога да ли је самостални вид преноса номинације или је подврста метонимије. Иако је А. А. Реформатски, Ж. Дубо и А. В. Калињин издвајају као посебан лексички механизам, углавном се анализира као подврста метонимије (Бирих 1995: 17). Д. Гортан Премк (1997: 79–85) синегдоху сматра посебним лексичким механизмом наглашавајући да, за разлику од метонимије, код ње нема регуларности, већ захвата појединачне лексеме. Док код метонимије долази до мутације архисеме и десемантизације неких сема, синегдоха је својствена мутација и измена архисеме и развитак нових диференцијалних сема (нпр. *лице* као део тела → *лице* као људска јединка).

2.2.5. Још један од заступљених начина добијања нових значења лексема је **ПЛАТИСЕМИЈА** (ШИРОКОЗНАЧНОСТ). О овом лексичком механизму у српском језику први пут је говорила И. Грицкат (2020/1967а) дефинишући је као појаву код које се сва значења једне лексеме доживљавају као примарна.⁶ Ово је образложила на примеру придева

⁶ Термин широкозначност у науци о језику употребљавао се и раније. Њега први пут помиње 1963. године Н. Н. Амосова (1963: 114–115) која под широким значењем речи подразумева „значење које поседује максимални степен општости, које се испољава у основном облику само изван контекста, а у контексту добија извесно сужавање и конкретизацију“. Широкозначност лексеме садржи у себи све могућности различитих

велик наводећи да нема доказа за претпоставку да се овај придев примарно морао односити на просторну димензију јер су „сва значења придева *велик* у ствари само могућности различитих номинација једне исте основне представе, зависно од тога с којом речју та основна реч контактира“ (Грицкат 2020/1967а: 25).⁷

2.2.6. О продуктивном формирању нових значења код деривата говорио је А. Белић (1998: 301–302; 415–416). Он творбено мотивисане именице назива неправим и истиче да оне „својом везом, т. зв. асоцијацијом, могу још дуго време остајати продуктивне, и онда када се њихово основно значење већ давно изгубило“ (Белић 1998: 301–302). Белић даје пример лексеме *белац* која може значити коња, човека беле расе и разне друге појмове „јер његова различна значења дају још непрестано могућност везивања делова његове речи и са детерминативом (’бео’) и са условним остварењем (’онај’)“ (И. 302). Овакав начин ширења полисемантичке структуре код деривата Д. Гортан Премк назива понављање истог творбено-семантичког модела (Гортан-Премк 1997: 132–136). Овим начином се најлакше богати лексички фонд, значења се формирају независно једно од другог, поновном употребом истог творбеног модела. Ауторка напомиње да овако добијена значења нису међусобно повезана, већ су радијално везана за реч у творбеној основи. Наглашава и да на овај начин настају придевски деривати по моделима општег значења „онај који је или оно што је као придев у творбеној основи“ и „који се истиче неком од особина својствених именици у творбеној основи“ (И. 133). Пример за овакав тип полисемије била би значења лексеме *крилаш*, где се сваки нови појам код кога се препознају два дела може назвати овим именом:

1. мит. **а.** „крилати коњ“ **б.** „анђео“
2. „птица са великим крилима (обично орао, соко)“
3. покр. „слепи миш, шишмиш“
4. зоол. у мн. „род изумрлих гуштера с крилима Pterodactyli“
8. покр. „оно што личи, што је налик на крило (целином својом или само неким својим делом)“ **а.** „брк“ **б.** риб. „врста рибарске мре-

конкретизација, условљених контекстом. Контекст конкретизује, али не мења и не елиминише широкозначност лексеме, које остаје основа сваког подзначења. Амосова наводи именицу *cūvar* (*thing*) као пример широкозначне именице, која изоловано означава „сваки предмет, производ, појаву која материјално или физички постоји“, али у разним контекстима добија различита прецизирања. Широко значење имају и глаголи *имаџи*, *даџи*, *узџи*, *џравџи* (*have, give, take, make*) итд. (И. 115).

⁷ Д. Гортан Премк првобитно је под платисемијом подразумевала појаву везану за лексеме чија су значења веома блиска да се у свести говорника не раздвајају, али се хијерархијски разликују (нпр. *глава* човека и *глава* животиње) (Гортан-Премк 1997: 60).

же“ **в.** мн. „врста народног веза“ **г.** „коњски покровац, покривач који је подешен тако да покрива и коњске груди“ **д.** „плуг подешен за орање стрмих обронака“

9. заст. „врста лађе“

10. ист. „бивши аустријски метални новац, ка коме је лик орла са раширеним крилима, талир“ итд.

Поменути лексички механизам, како показује лексикографско представљање ове лексеме, веома је продуктиван у различитим терминологијама, као и у народним говорима. Овакав начин формирања нових значења има неограничене могућности, те стога овакви називи никада нису територијално ограничени, већ могу настати на било ком подручју где се реч у основи употребљава. Стога и појмови описани оваквим лексемама припадају различитим категоријама стварности. Према Белићу (1998), значења овог типа могу се јавити у различитим социјалним групама становништва, првобитно су условна, а потом постају „општим благом“ (1998: 416).

2.2.7. Мање продуктиван механизам полисемије је и ПАРОНИМИЈА која није системска лексичка појава, особеност је деривата, пароними су „*leksičke jedinice iz istoga leksičko-gramatičkoga i semantičkoga razreda, istoga korijena, istih gramatičkih kategorija i različita značenja*“ (Tafra 2003: 437), а веза тако добијеног значења са остатком полисемантичке структуре је формална (Драгићевић 2007: 137), нпр. значење глагола *ојучиџи* „ослободити пуце из рупице раздвајајући закопчане делове одеће, откопчати“, пароним је глагола *ојџучиџи*.⁸

2.2.8. Механизми лексичке метафоре и метонимије, као и синегдохе добро су обрађени у домаћој и иностраној литератури на грађи именица, а готово нимало на придевима и глаголима. Разлоге за то, према Р. Драгићевић, треба тражити у чињеници да значење глагола и придева зависи од значења именице на коју се односе, као и да је „тешко типологизовати значења глагола“ (2007: 173). Међу најзначајније студије које се баве питањем полисемије издвојићемо једно од најзначајнијих дела српске лексиколошке теорије, студију Д. Гортан Премк (1997) о најпродуктивнијим механизмима полисемије поткрепљене многобројним примерима из РСАНУ, рад И. Грицкат о платисемији (2020/1967а), затим чланак М. Ивић (1982) о регуларној полисемији, као и рад М. Ковачевића

⁸ У раду Р. Драгићевић (2003) може се обавестити и о другим мање продуктивним механизмима полисемије, као што су дифузност значења, семантичка истрошеност, перспективизација итд.

(1999) чија се грађа базира на савременим писаним текстовима, а у коме су представљени најпродуктивнији примери лексичке метонимије и синегдохе именица. У руској литератури међу најзначајнијим истраживачима метонимије је Ј. Д. Апрејсан (1995а: 203–210) који је, следећи Д. Н. Шмељова, разрадио ову лексичку појаву и дао бројне метонимијске формуле засноване на месној, временској и узрочној повезаности лексема. Опсежну студију о метонимији (именичкој и придевској) на руском лексичком материјалу написао је А. Бирих који је изложио преглед класификације метонимијских преноса Е. Гинзбурга на основу категорија 'места', 'извора' или 'циља' и њиховог немаркираног опозита 'објектив' (Бирих 1995: 27–30). Општу типологију метонимијских преноса дала је и Е. В. Падучева (2003), док су Пирсмен и Херартс (Peirsmen, Geeraerts 2006: 269–316) поделу метонимијских образаца извршили са когнитивнолингвистичког аспекта. У англосаксонској литератури се метафори и метонимији углавном приступа из угла когнитивизма, као менталним механизмима (таква истраживања спроводе, између осталих, В. Крофт, Р. Дирвен, Р. Ланакер, Д. Херартс, З. Кевечеш, А. Барселона). Слично томе је и у германистичкој литератури, с тим што се пажња посвећује и проучавању ових механизма са становишта корпусне лингвистике, тј. семантике, као и рачунарске лингвистике (такве радове пишу нпр. И. Бонс, С. Ширхолц и А. Бланк).

2.2.9. Ми се у раду нећемо посебно бавити механизмима настајања секундарних значења полисемантичних лексема, јер је та важна тема на примеру лексема из наше грађе вредна посебног истраживања, али ћемо тамо где се то буде чинило потребним указивати и на начин ширења полисемантичке структуре изузетно полисемантичних лексема.⁹

2.3. Однос моносемантичних и полисемантичних лексема у речницима

2.3.1. У српској лингвистичкој литератури писано је о томе које су врсте лексема склоне полисемији, али још увек немамо податке о томе колики је удео полисемантичних лексема у укупном лексичком

⁹ Полисемија се може анализирати и кроз однос према другим лексичким појавама: хомонимији (*коса* 'длаке на глави, власи' : *коса* 'коса, нагнута страна брега или планине, падина'), моносемији (*војник* : *војниковаци*), антонимији (могу се поредити значења семантички супротстављених лексема, нпр. *придева* *дуг* и *крајак*), синонимији (може се, на пример, анализирати развој секундарних значења двеју лексема које нису апсолутни синоними, већ су једнаке у неком семантичком остварењу, рецимо, именица *закон* и *вера*).

фонду на основу података из речника. Стога је један од задатака овог истраживања био да се на основу података из РСАНУ представи инвентар семантички најбогатијих лексема на основу чега можемо, будући да се ради о незавршеном речнику, оквирно проценити број лексема у српском језику које имају веома богату семантику и дати допринос утврђивању удела изузетно полисемантичних лексема у базичном лексикону српског језика.

2.3.2. У литератури налазимо податке о томе који проценат лексема обрађених у неким речницима има више од једног значења. На пример, седмо издање речника енглеског језика *Webster*, у коме су забележене 59.934 лексеме, садржи око 40% лексема са два или више значења (Byrd et al. 1987: 226). У раду Byrd et al. (1987: 226) наводи се и да се слични подаци могу успоставити за италијански језик, у коме, према неким истраживањима, 38,3% лексема имају два или више значења. Према речима Д. В. Качурина (2014), процењује се да је око 80% речи руског језика полисемантично, али овај аутор сматра да се тај податак не може сматрати поузданим (2014: 91). У литератури налазимо и податак да у савременом немачком језику, према неким истраживањима, око 80% фонда чине вишезначне речи (в. Ольшанский 1991: 15). Оваква истраживања би у српском језику требало спровести, али ће добијени резултати свакако зависити од врсте речника на коме се истраживање спроводи. На основу поменутих резултата можемо претпоставити да ће речник књижевног језика мањег обима имати процентуално мање моносемантичних лексема, него речник тезаурусног типа који бележи и мање познату, застарелу, територијално нераспрострањену лексику, лексику која припада различитим термилошким областима итд., а која често има свега једно значење.

2.3.3. У руском језику постоје и подаци о томе који је процентуални удео одређених начина богаћења речничког фонда. Н. З. Котелова је на основу речника нових речи, *Новые слова и значения*, утврдила да се лексички фонд богати различитим поступцима, од којих полисемијом настаје 8–10% нових значења, док је највећи проценат нових лексема добијено извођењем (чак 83,5%). Конверзијом је добијено 0,5% нових лексема, позајмљеница је 6,8%, док је 1,2% лексема настало формирањем неслободних конструкција речи (Котелова, према Мечковская 2001: 105). Оваквих података за српски језик још увек нема, али се до њих у будућим истраживањима може лакше доћи будући да су техничке могућности истраживања знатно унапређене.

2.3.4. Са друге стране, не знамо ни тачан број моносемантичних лексема у српском језику. Иако подаци из РСАНУ као незавршеног речника не могу дати прецизну слику о овом питању, као илустрацију смо прегледали три тома РСАНУ (IV, XV и XX том) како бисмо оквирно одредили удео моносемантичних лексема у њима (в. Миланов 2020а: 307–308). Ове томове смо изабрали углавном због различите творбене структуре лексема које су у њима обрађене. У IV тому (*Д–дугуља*) лексикографски су, поред осталих, обрађене и све лексеме творене префиксом *до-*. Показало се да су, на пример, моносемантичне све лексеме које припадају творбеном гнезду полисемантичног глагола *касаџи*, а које у творбеној структури имају префикс *до-* – *докасаџи*, *докасавање*, *докасаваџи*, *докасивање*, *докасиваџи*, *докаскаџи*, *докаскавање*, *докаскаваџи*. Даље, и у XV тому (*недоџујав–нокавац*) описане су углавном непрефиксирани лексеме, изузев оних изведених префиксом *не-* (какве су, нпр. *неаграрни*, *недавно*, *нејамејно*). У XX тому (*џејогласник–џодегод*) већина лексема је без префикса, а тек мали део обухвата лексеме изведене префиксом *џо-*. Пребројавањем моносемантичних лексема у поменутих томовима установили смо да је између 76% и 80% њих моносемантично, а да тек око једне петине од укупног броја пописаних лексема има бар два значења. Будући да је ово истраживање спроведено на свега три тома, добијени резултат представља оквирни показатељ семантичке структуре лексема у речнику књижевног и народног језика.

2.3.5. Подаци овог типа постоје за руски језик, али су непрецизни и разликују се од аутора до аутора. О томе извештава П. Н. Денисов (1993: 88) и каже да је према Ф. Фиљину две трећине руских речи једнозначно. Са друге стране, С. Муране је нашао да је моносемантично 1,5–2% руских речи (од чега је 85% именица). Коментаришући велики раскорак у проценама ова два аутора, Денисов наглашава да је у речнике руског језика укључен велики број једнозначних термина и закључује да је моносемантичност концентрисана око специјалних професионалних и терминолошких изолованих сфера лексичког система језика (1993: 88). Како наводи А. Бежуан, мало лингвиста покушало је да процени квантитативна својства моносемантичних лексема, да одговори на питање о томе колико речи се може сматрати моносемантичним у енглеском и другим језицима, те да се добијени резултати разликују, а одступања, према овом аутору, вероватно настају „због неодређености дефиниције моносемије“ (Béjoint 1998: 13).

2.3.6. Поменућемо још једно подстицајно истраживање које је за тему имало испитивање квантитативних својстава лексема у речнику.

Према овом истраживању, зависност између обима речника и удела лексема са x значења може се израчунати према формули, где у идеалном случају моносемантичне лексеме заузимају половину корпуса лексема забележених у речнику, са два значења су лексеме које чине половину броја моносемантичних, са три значења лексеме које чине половину броја лексема са два значења итд. (Пап, према Ольшанский 1991: 44). Међутим, показало се да се ова формула може применити на речнике малог и средњег обима (И.). Биће веома корисно да се у будућим истраживањима провери важи ли ово правило и за српски језик, на основу грађе из речника мањег обима.

2.4. Разлози за појаву полисемије

2.4.0. О овом питању постоји богата литература, те ћемо овде представити оне наводе који су за наше истраживање били најинспиративнији. Полисемија је семантичка универзалија дубоко укореењена у структури језика (Ullmann 1957; Кузнецова 1989: 100). Колико је немогуће описати све аспекте једног језика истиче и И. Грицкат тврдећи да је „језик богатији него сва постојећа теорија о њему“ (Грицкат 2020/1983: 141). Према Марфију (2002), ниједан језик не би био у стању да изрази сваку конкретну идеју посебном речју или коренским елементом. Стога је, према овом аутору, историјски гледано, разлог за распрострањеност полисемије тај што људи радије користе већ постојеће речи у новим значењима него што смишљају нове, потом, за неки нови појам могу позајмити реч из другог језика или пак нови појам назвати описно (Murphy 2002: 406). Такође, Марфи истиче и да говорници могу да користе познате обрасце за стварање нових значења са којима се никада раније нису срели (И. 1997: 236). Ова појава позната је као закон најмањег напора, који подразумева да говорници штеде своје когнитивне капацитете проширењем значења речи. У свету око нас има више појава него лексема за њихово именовање, па би споразумевање било отежано уколико би сваки појам имао посебно име, јер људски мозак не би могао да прими толику количину информација услед ограничених когнитивних способности (Nida 1975: 14; Денисов 1993: 84; Драгићевић 2007: 130). Стога полисемија представља „експлоатацију постојећих језичких ресурса“ (Karaman 2003: 49), а овај феномен приписивања постојеће језичке етикете новој представи може се назвати ресемантизацијом (И.).

2.4.1. А. А. Поликарпов је успоставио модел животног циклуса речи под којим подразумева да свака реч приликом „рођења“ у огромном броју случајева поседује само једно значење, тј. јавља се да означи за говорнике нов смисао, најчешће конкретног значења. Током употребе реч проширује свој семантички потенцијал тако што се „рађају“ нова значења од првог и затим од осталих, касније насталих (Поликарпов, Курлов 1994: 63).

2.4.2. Полисемија доприноси и језичкој економији јер се једном речју може именовати више појава у свету који нас окружује. А. Белић (1998: 304) као битну особину језика наводи то да језик „може – кад му устреба и када се прилике за то јаве – употребити какву саставну особину или какав њен прелив, да речју у којој се они налазе, занемарујући све друго у њима, обележи свој нови случај“. Како истиче М. Пешикан, прецизније лексичко диференцирање примењује се у оним категоријама појмова које су од особите важности за живот човека, док се за друге појмове задовољавамо мање рашчлањеним ознакама (в. Пешикан 1970: 100). Овај навод упућује на следећу важну особину полисемантичних лексема, а то је антропоцентричност.

2.4.3. На антропоцентричност језика указује се у бројним радовима (нпр. Караулов 1987; Wierzbicka 1996; Апресян 1995б; Гортан-Премк 1997; Гак 1998; Кортјевскаја-Тамм 2008; Драгићевић 2018). „Речи језика не одражавају увек реалну слику света, већ интересовања људи који га говоре“ (Palmer 1976: 22). Човек је процес сазнања започео преко утисака које је примао непосредно преко чула и делова свог тела, те су стога у разним језицима света лексеме којима се описују делови тела, радње које човек обавља уз помоћ свог тела и сл. бројне и спадају међу оне које су семантички најразуђеније. Човек описује појаве у свету преко онога што је њему најближе и најпознатије. Конкретни предмети се пореде један са другим, где чешће коришћен и познатији објекат представља извор именовања новог објекта (в. Geeraerts 2010: 34). В. Н. Телија истиче да је човек увек описивао стварност имајући у виду корисност за њега самог, и није било могуће да се такав антропоцентризам не одрази и на лексикон (Телија 1988: 179). Језик се не може спознати сам по себи, „не гледајући иза његових граница, не окрећући се према његовом творцу, носиоцу, кориснику – према човеку, према конкретној језичкој личности“ (Караулов 1987: 7).

2.4.4. Степен полисемантичности лексеме директно је зависан од типа и карактера њене семантике. Што је богатији и садржајнији

појмовни аспект лексичког значења, то је активнији семантичко-деривациони потенцијал лексеме и виши ниво њене полисемантичности. „Семантичке контуре лексеме, унутрашња веза њених значења, њен смисаони обим одређени су граматичком структуром језика. И семантички опсег лексеме, начини повезивања значења разликују се код лексема које припадају различитим граматичким категоријама [...] Синтаксичка својства лексеме, специфичности њене фразеолошке употребе налазе се у живој вези са различитим значењима лексеме“ (Виноградов 1972: 19).

2.4.5. Речи постају вишезначне у процесу историјског развоја језика, који одражава промене у друштву и природи, па се у складу с тиме наше мишљење богати новим знањима. Према мишљењу С. С. Лапшине, значења полисемантичне лексеме могу бити различита према „узрасту“ и степену актуелности у свести носилаца језика одређеног периода – према томе да ли је застарела или је неологизам. У систему значења неких полисемантичних лексема могу се уочити значења карактеристична за књижевни језик, затим за одређену територију, различите социјалне слојеве, узраст итд. Поглед на њихов квантитативни однос, сличности и разлике асоцијација које су произвеле та значења, представља један од путева изучавања развоја лексике у језику (в. Лапшина 2011: 67).

2.5. Примарно (основно) и доминантно значење лексеме

2.5.1. Конкретна реализација лексеме у одређеном семантичком и контекстуалном окружењу представља њено значење. Осим термина значење, у литератури се користи и термин СЕМАНТИЧКА РЕАЛИЗАЦИЈА (в. Гортан-Премк 1997). Примарно (основно) значење лексеме је, по правилу, прототипично и од њега се развијају друга, секундарна значења и подзначања, и оно се у речнику најчешће даје као прво. Примарно значење лексеме представља ослонац и темељ свих других значења и употреба (Виноградов 1977: 171). Л. Згуста (Zgusta 1991: 66–67), на пример, основно значење назива ДОМИНАНТНИМ СМИСЛОМ и наводи да је основни смисао обично повезан са логичким или историјским посматрањем. Доминантним значењем назива се оно на основу кога обично настају нова значења лексеме и значења деривата. На пример, доминантно значење именице *глава* „део тела човека и животиње“ истовремено је и примарно значење јер су њиме мотивисана секундарна значења, али и бројни деривати (нпр. *главић*, *главоња*, *главан*, *главаши се*, *главарији* итд.). Са друге стране, примарно значење придева

проси, на основу РМС, „који је лако разумљив“ није и доминантно, јер се већина деривата заснива на значењу датом као 46. „груб, неодгојен, неотесан“ (в. Драгићевић 2001: 19). То наводи на закључак да су у неким случајевима секундарна значења продуктивнија и да су, у ствари, она доминантна (И.).

2.5.2. Нису сва значења која се развијају од основног значења њему подједнако блиска, али су сва повезана са њим и мотивисана њиме (Cruse 2000: 108; Драгићевић 2007: 134). Ово правило о прототипичности примарног значења не мора увек бити остварено у лексикографском чланку. За то постоји неколико разлога. Један је да је знатан број полисемантичних речи у ствари платисемичан, широкозначан, па постоји више подједнако доминантних и уобичајених значења (уп. Грицкат 2020/1967а: 391–393) или пак постоји неколико доминантних значења која се ретко користе (Zgusta 1991: 67). Други разлог лежи у чињеници да се семантичка структура лексеме временом мења – ранија значења ишчезавају, јављају се нова, а нека значења која се са савременог становишта сматрају секундарним, могу се показати као историјски примарна (Шмелев 1973: 214). У тезаурусним речницима, у зависности од њихове концепције, може се као примарно значење давати оно које је из савременог угла доминантно или пак значење које је етимолошки примарно. У српском језику се, како напомиње Р. Драгићевић, ова два аспекта преклапају, па је етимолошки примарно значење доминантно и са синхронијског аспекта (Драгићевић 2007: 134).

2.5.3. У Предговору првој књизи РСАНУ о принципу дефинисања одредница наводи се следеће: „Приликом набрајања значења трудили смо се да она иду логичним редом, почињући од оног које је данас најобичније и најраспрострањеније јер ово није етимолошки речник, већ речник савременог језика. Ипак, ако је значење које је најближе етимолошком још у широкој употреби, давали смо га на првом месту“ (РСАНУ I, XXX). Узета изоловано, ван контекста, лексема се доживљава у свом примарном значењу у коме најчешће и функционише у реченици. Основно значење лексеме је оно које не зависи од контекста, док остала значења имају у себи семантичке елементе главног, основног значења, али су придодала и елементе контекста (Курилович, према Шмелев 1973: 211). Шмелев наглашава да је главно значење оно које је највише условљено парадигматски, а најмање синтагматски (Шмелев 1977: 113). Што се једна реч више употребљава у различитим контекстима, што се чешће комбинује са различитим речима, то је већа вероватноћа да ће имати већи број значења. Лексеме које су давно

ушле у један језик и имају велику фреквенцију имаће и већу склоност ка полисемији (в. Dešić 1990: 5; Гортан-Премк 1997; Чудинова 1998: 77; Драгићевић 2007: 130). В. В. Морковикин (1981: 155) узрок томе види у чињеници да лексеме које се чешће употребљавају имају више могућности да буду употребљене у необичном контексту, а свака таква употреба је први корак ка стицању новог подзначења.

2.5.4. Изведена значења јављају се само у колокацији са другим речима, реализују се у контексту који објашњава једно од конкретних значења вишезначне лексеме. Некад је минималан контекст довољан да се објасне појединачна секундарна значења вишезначне лексеме: нпр. *мек глас* – пријатан глас, *мек поглед* – питом поглед, *мека рука* – нежна рука, *меко дрво* – лако обрадиво дрво. Различита значења лексеме су, по правилу, међусобно повезана и образују семантички јединствен комплекс, који се назива ПОЛИСЕМАНТИЧКОМ СТРУКТУРОМ ЛЕКСЕМЕ – она представља скуп који чине примарно значење и сва секундарна значења лексеме. Повезаност значења полисемантичних лексема најбоље одражава системски карактер лексема и језика у целини. Када је у питању полисемија, „kontekst eliminiše iz ukupnog značenja riječi one smislove o kojima se tu ne radi“ (Zgusta 1991: 71).

2.5.5. У домаћој и иностраној литератури која се бави питањем полисемије наводи се да постоји неколико основних услова које једна лексема мора испунити да би послужила за именовање новог појма – мора припадати уском делу општег лексичког фонда, мора бити домаћег порекла и позната свима или највећем делу говорника, мора бити проста, неизведена реч или дериват који у свом семантичком садржају има цео или готово цео семантички садржај речи која је у творбеној основи. На број значења лексеме утицаја има и њен семски састав, а полисемија је „последница богатства основног семантичког садржаја, богатства семантичких елемената у њему“ (Гортан-Премк 1997: 42). Дакле, што је више семантичких компонената укључено у значење лексеме, то ће бити богатији њен семантички потенцијал и имаће више секундарних значења.

2.5.6. Осим ванлингвистичких фактора, на полисемију имају утицаја и чисто лингвистички фактори – реч се може употребити у пренесеном значењу. Назив се може пренети са једног појма на други уколико они имају неку заједничку карактеристику. У лексичком значењу лексеме не учествују све диференцијалне карактеристике именованог предмета већ само оне које су привукле пажњу говорника у тренутку номинације.

Многи предмети имају више заједничких карактеристика које могу послужити као основ за асоцијативно повезивање и пренос номинације са једног појма на други. Лексички фонд једног језика не развија се само творбом нових речи, него је и резултат повећања броја значења оних које су већ познате, изумирања једних и појаве нових речи. То води не само квантитативним него и квалитативним изменама лексике.

2.6. Основни лексички фонд

2.6.1. Лексеме које су реализоване у великом броју значења по правилу припадају базичном лексикону једног језика и познате су сваком просечно образованом говорнику. На чињеницу да лексеме које припадају основном лексичком фонду имају и велики број значења већ је указивано у литератури (в. нпр. Dešić 1990; Денисов 1993; Гортан-Премк 1997; Crossley et al. 2010 итд.). Према речима В. В. Виноградова, „основни лексички фонд језика пружа основу за формирање нових речи, тј. представља главну стабилну и структурну основу богаћења и развијања речничког система језика“ (1977: 45).

2.6.2. Сликowitzу представу о квантитативним и квалитативним карактеристикама речи које у свом основном вокабулару има сваки просечни говорник једног језика дао је П. Н. Денисов (1974) (в. Слика 3):

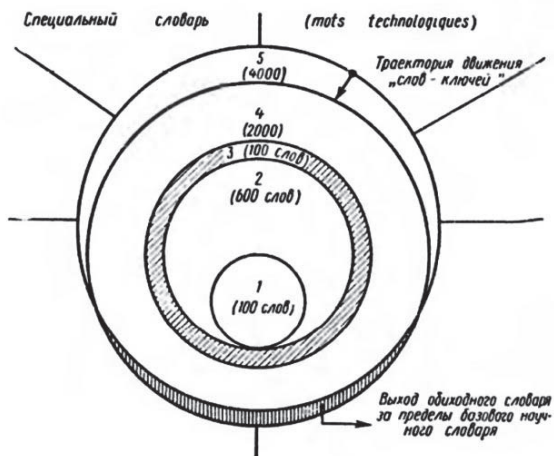

Рис. 3. Схема структуры словарного состава языка [см. 3]

Слика 3: Приказ структуре лексичког састава језика (преузето из Денисов 1974: 142)

У објашњењу приказане шеме П. Н. Денисов (1974: 141–142) наводи да унутрашње језгро како индивидуалног речника тако и целокупног речничког система чине „базне речи“ (поље 1): предлози, везници, речце, заменице и уобичајене полисемантичне лексеме (поље 2). Њих је укупно 700 (100 + 600). Језгро је окружено танким омотачем који чине речи из разговорног језика (поље 3). Око језгра, по различитим орбитама „врти се“ 2.000 речи „великог речника“ (vocabulaire large) (поље 4). Све ове лексеме заједно (њих 2.800) образују базу реалног разумевања језика једног говорника. У наведена поља може се сместити и већи део лексике која је предмет нашег истраживања, с тим што ће се она допуњавати новим лексемама, према динамици публикавања преосталих томова РСАНУ.

2.6.3. Када се говори о општесловенској лексици, још је Н. М. Шански (1972) изнео тврдњу да најужи део општег лексичког фонда руског језика чини општесловенска лексика. Он је навео и тематске групе лексема из општесловенске базе (Шанский 1972: 30–31) истичући да највећи број таквих лексема чине именице – оне које означавају делове тела човека и животиња (нпр. *зуб, коса, лице*), родбинске односе (нпр. *мајка, отац*), одсечке времена (нпр. *дан, година*), природне појаве (нпр. *ветар, вода, земља, камен*), руде које се највише експлоатишу (нпр. *злато, сребро*), оруђа (нпр. *весло, врећено*), домаће и дивље животиње (нпр. *крава, врана, вук*) итд. Од глагола су доминантни они који означавају, како радње и стања неопходне за живот, тако и индустријске и друштвено-политичке активности (нпр. *седети, ићи, ићи, копати, рајовати*). Придеви заједнички свим словенским језицима именују физичка својства човека и животиња (нпр. *млад, стари*), духовна својства човека (нпр. *мудар, добар*), боје (нпр. *бео, жути*), својства и карактеристике различитих појмова (нпр. *десни, дубок, кисео*). Затим, свим словенским језицима заједнички су и бројеви, многе заменице, прилози, велики број немотивисаних предлога и везника итд. Поменуто групе базичних лексема које је Шански изложио за руски језик потврђене су и у нашој грађи, то су лексеме (пра)словенског порекла¹⁰ које су најчешће и семантички веома богате.

2.6.4. Основни лексички фонд српског језика обухвата лексику која је дубоко укореењена у структури свих словенских језика, која је

¹⁰ Према истраживању Р. Драгићевић (2018: 27–30) спроведеном на грађи из речника свесловенске лексике Ф. Копечког, у српском језику је потврђено више од 1000 лексема заједничких свим словенским језицима које се могу сврстати у општи лексички фонд.

прасловенског порекла, која има богату полисемију и деривацију и која је фреквентна (в. нпр. Dešić 1990: 3–9; Предговор АРСЈ: 97). У ту лексику спадају доминантне тематске групе: боје, звуци, облици, сродство, делови тела, језици, историја, национална култура, савремена техника, храна и пиће итд. (Предговор АРСЈ: 97). Готово све лексеме из наше грађе (уз изузетак неких територијално обележених, покрајинских) представљају део активног лексичког фонда.¹¹ Оне које су нормативно обележене, иако са великим бројем значења и подзначења, нису део базичног лексичког фонда, већ представљају реализације распрострањене у народним говорима, најчешће настале по продуктивним семантичким и творбеним обрасцима. У речнику какав је РСАНУ њихово присуство је само сведочанство о доброј територијалној покривености грађе.

„Лексичке реализације које налазимо у текстовима и живом говору представљају не само активни лексички фонд него и лексички потенцијал. Активним фондом можемо сматрати лексику коју знамо као нормалне речи свог језика, који носимо у сећању, док потенцијал представљају активне могућности, лексичке изражајне јединице које немамо у памћењу као већ некад реализоване, али знамо како се могу направити и шта имају значити“ (Пешикан 1970: 118–119). На пример, у лексички потенцијал могли бисмо уврстити деривате различитих лексема који су семантичком мотивацијом основе повезани са мотивном лексемом, те се тако *брисачем* теоретски може назвати сваки предмет који служи за брисање, људи који у оквиру свог посла обављају ову радњу; затим, дериватима од назива за боје могу се назвати најразличитији појмови који у својој структури имају дату боју, нпр. *зелењак* је назив за различите животиње, *жуџицом* се зову различите воћке и сл.¹² – то показују и полисемантичне лексеме из наше грађе (в. т. 9.3.2.3.3).

¹¹ И. Г. Ољшански наводи да, према подацима из фреквенцијских речника, језгро лексичког фонда чине речи које су најкраће, најстарије по пореклу, морфолошки најпростије и које карактерише најшире значење (Ољшанский 1991: 22). Осим ових, природно је да се у језгру лексикона нађу и речи сложеније морфолошке структуре, млађе по пореклу и једнозначне (Кропотова 2006: 108).

¹² Овакав тип лексема са придевом или глаголом у основи веома је продуктиван. А. Белић (1998: 46–48) такве лексеме назива неправим именицама – нпр. *копач* је „онај који копа“, *зло* „оно што је зло“ објашњавајући то чињеницом да је ту у питању носилац једне придевске или глаголске особине, а не збир таквих особина, што би било обележје правих именица. Несамостална придевска или глаголска реч тим лексемама даје диференцијалну особину, док им поименичавање или самостална употреба дају карактер реализованости (Белић 1998: 46)

2.7. Статистичка испитивања правилности у језику

2.7.1. Квантитативна лингвистика се као лингвистичка дисциплина бави, између осталог, различитим статистичким поступцима у циљу анализе вокабулара једног језика. Подаци добијени на овај начин могу се искористити за упоређивање резултата који се тичу најужег дела општег лексичког фонда. Речи које су у језику фреквентне и широке су употребе, имају предиспозиције да буду и семантички богатије. Поменућемо Зипфове законе којима се указује на статистичке правилности у језику (в. Јакић 2010: 504). Први Зипфов закон говори да је однос између места речи на фреквенцијској листи и учесталости њене употребе у тексту константан, односно да је фреквенција дате речи обрнуто пропорционална њеном рангу фреквенције. Најфреквентнија реч у репрезентативном корпусу појавиће се два пута чешће од наредне речи према рангу фреквенције. То значи да изузетно фреквентних речи има веома мало, док су бројније речи које се ређе употребљавају.

2.7.2. О односу фреквенције лексеме и броја њених значења говори други Зипфов закон у коме се каже да је број значења једне речи једнак квадратном корену фреквенције њеног појављивања, а то значи да ће лексеме које имају највише значења бити и најфреквентније у корпусу.¹³ Према Зипфу, у основи ових закона је принцип најмањег напора – за говорника је оптимално да кратка реч има што више значења (принцип унификације), а са друге стране за слушаоца да свако значење има посебну ознаку (принцип диверсификације). Како наводи М. Јакић, ове две тенденције заједно руководе променама у језику, а налази до којих је дошао Зипф у својим истраживањима „унапредили су теорије учења страних језика и израду базичних речника, уводећи појмове као што је лексички минимум“ (Јакић 2010: 504). Према трећем Зипфовом закону подразумева се да су речи са највише појављивања кратке (И.). Ово правило је већ потврђено у различитим фреквенцијским речницима, те су најфреквентнији везници, предлози, речце, који су и формално најкраћи (уп. ФРССЈ, ФРЂК). У основи Зипфових закона лежи принцип најмањег напора, јер се говорник труди да што више каже са што мањим утрошком енергије. С друге стране, принцип језичке економије утиче

¹³ Статистичко истраживање лексема у руском језику показало је да је примарно значење у речнику и најфреквентније у корпусу. Код придева и, посебно, глагола, примарно значење у половини случајева јесте и најфреквентније у савременом руском језику што, према ауторима, показује неопходност показивања информације о фреквенцији у речнику (Апресјан В. и др. 2019: 16).

на то да једна реч добије нова значења која се са постојећим повезује различитим аналогјама.

2.8. О листи семантичких примитива

2.8.1. Као корисни извори за утврђивање лексичко-семантичких уопштениости могу послужити и радови М. Сводеша (Swadesh 1972) и А. Вјежбицке (Goddard, Wierzbicka 2014). Ови аутори су предложили листе основних лексема, концепата који се могу наћи у великом броју језика у истом значењу и на основу којих се може претпоставити да постоји нека врста универзалности лексичког система.

2.8.2. М. Сводеш је предложио листу 100 основних лексема заједничких свим језицима на основу којих би се идентификовао стабилан узорак лексема које се могу користити за лексичко-статистичку анализу. Сводеш је приликом бирања базичних лексема имао у виду да оне треба да описују универзалне и једноставне појмове, својства и активности, који су у најмањој могућој мери зависни од одређене средине и културног стања групе (Swadesh 1972: 275). Како наводи Сводеш, у овај списак су укључене заменице, лексика којом се изражавају квантитативност, делови тела и активности које се обављају деловима тела, покрети, нека општа својства као што су величина, боја итд. (И.). Такође, он наводи да различити језици не могу имати прецизне семантичке еквиваленте за сваку од наведених категорија. Према К. Годарду (Goddard 2001: 5), Сводешов приступ је чисто прагматичан и индуктиван.

Сводешову листу чине следеће лексеме (Swadesh 1972: 271–284): *ја, ти, ми, ово, оно, ко, шћа, не, све, многи, један, два, велик, дуг, мали, жена, мушкарац, особа, риба, ићица, њас, вашка, дрво, семе, лисћ, корен, кора, кожа, шело, крв, косћ, масћ, јаје, рог, реј, њеро, коса, глава, уво, око, нос, усћа, зуб, језик, канџа, сћојало, колена, рука, сћомак, врајћ, груди, срце, јейра, ићици, јесћи, грисћи, видећи, чући, знаћи, сјавачи, умреји, убићи, иљивачи, лејеји, ходачи, доћи, лагаји, седеји, усћачи, даји, рећи, сунце, месец, звезда, вода, киша, камен, њесак, земља, облак, дим, вајра, њејео, зајалићи, иуј, иљанина, зелен, жуј, бео, црн, ноћ, шћило, хладно, иун, нов, добар, округао, сув, име*. Наведена листа садржи лексеме које означавају базичне односе међу људима, делове тела, биљке и њихове делове, животиње, основне радње, боје, димензије. Готово трећина лексема са списка нашла се и у нашој грађи. То говори да су лексеме за које се може рећи да су базичне, универзалне често и семантички веома богате.

2.8.3. А. Вјежбицка је успоставила базу семантичких примитива, простих концепата који су заједнички свим језицима и који чине природни семантички метајезик. Ово, према речима Д. Херартса (Geeraerts 2010: 128), представља најнапреднији покушај у савременим семантичким истраживањима да се успостави инвентар универзалних базичних концепата. Примитиви представљају основне, базичне појмове преко којих се могу дефинисати сви други појмови. Списак који даје А. Вјежбицка чини око 60 простих концепата: *ја, ти, неко/особа, нешто/ствар, људи, тело, врста, делови, овај, исти, остали, један, два, нешто, све, много, мало, добар, лош, велик, мали, мислиш, знаш, желеш, осећаш, видеши, чуши, рећи, речи, радиш, догодиш се, помериш, додирнути, биш (негде), ти је, биш (нечији), биш (неко/нешто), живеши, умреши, када, сада, пре, после, дуго времена, за крајко време, за неко време, ипринутиак, где (место), овде, горе, доле, далеко, близу, ван, унутра, не, можда, моћи, зашто, ако, веома, више, на тај начин* (Goddard, Wierzbicka 2014: 12). Број примитива на овом списку је значајно порастао у односу на првобитни који је А. Вјежбицка предложила 1972. године и који је садржао 14 концепата, а у наведеном списку је преостало десетак првобитних (Geeraerts 2010: 129). За разлику од Сводешове листе, база семантичких примитива А. Вјежбицке у потпуности је резултат семантичке анализе (Goddard 2001: 5). Сама Вјежбицка (Wierzbicka 1996) напомиње да је листа концепата сама по себи недовољна да се идентификују значења будући да је већина наведених примитива полисемантично, те је због тога списак обогатила канонским контекстима, тј. скупом реченица или реченичних фрагмената.

2.8.4. Побројане лексеме могу послужити као полазишта за истраживање и дати неке основне смернице и претпоставке за анализу лексичког система појединачног језика, односно указати на тенденције које постоје у језику, а никако се не могу узети као коначне и несумњиве будући да сваки језик има своје законитости. На ту чињеницу указује и К. Годард (Goddard 2001: 57) истичући да се и у језицима у којима на први поглед постоји еквивалентност могу наћи и разлике.

Наведени спискови базичних лексема користили су нам приликом поделе лексема на ЛСГ, јер смо пошли од претпоставке да ће се у оквиру базичних категорија свакако наћи и лексеме са великим бројем значења.

3. ИСТРАЖИВАЊА ПОЛИСЕМИЈЕ НА ГРАЂИ ИЗ РЕЧНИКА

3.1. П. Н. Денисов (1993) приметио је да у свету постоји око 5.000 различитих језика, али велики речници тезауруси постоје за тек око 50 језика, тј. за око 1% од свих постојећих језика. Присуство таквих речника представља сведочанство о „пунолетству“ језика и о говорној култури друштва (1993: 71).¹⁴ И српски језик се у том смислу може сматрати „пунолетним“. Дескриптивни речници представљају један од основних и најважнијих извора за сваковрсна лингвистичка истраживања – семантичка, синтаксичка, творбена, фразеолошка итд., али су и важан инструмент којим се користе преводиоци, лектори итд.

3.2. На основу речника сазнајемо о семантичкој, граматичкој и употребној вредности лексеме, као и о њеном односу са другим речима уз које стоји (Драгићевић 2007: 32). Стога ни не чуди тврдња Н. Ј. Шведове да се лексикографски чланак може сматрати научним радом посебног, веома концизног семантичко-синтаксичког реда (Шведова, према Денисов 1984: 142). РСАНУ свакако представља драгоцен извор за све врсте језичких, културолошких, етнолошких и сл. истраживања. Неке од најзначајнијих радова о законитостима у развоју значења лексема у српском језику написали су чланови ауторског колектива РСАНУ, на основу својих лексикографских искустава – И. Грицкат, М. Пешикан, Д. Гортан Премк, М. Радић Дугоњић, М. Дешић, М. Радовић Тешић, М. Николић, С. Ристић и др.

3.3. У српском језику постоји више студија и радова посвећених теоријској лексикографији у којима се тежи да се утврде системске појаве и уоче класе и модели приликом обраде одговарајућих типова лексема у речницима“.¹⁵ Различитим проблемима који произлазе из

¹⁴ Овај проценат се у протеклих 20 година сигурно увећао, али претпостављамо не значајно. Примера ради, у литератури смо пронашли податак да тезаурусни речник естонског језика публикован 2018. године има око 100.000 одредница.

¹⁵ Поред необјављених *Ујујсїава за израду РСАНУ*, као важна дела посвећена лексикографији поменућемо, између осталих, зборнике *Лексикографија и лексикологија*

вишезначне природе лексема бавило се више аутора. Полисемијом у српском језику међу првима се детаљније бавила И. Грицкат. Она је испитивала семантику готово свих врста речи (в. Грицкат 2020) и може се сматрати једним од најзначајнијих и најкомплетнијих истраживача семантике у српском језику, имајући у виду широк опсег тема које је разматрала и значај резултата које је износила. Монографија *Полисемија и организација лексичког сисџема у српском језику* ауторке Д. Гортан Премк (1997) представља једну од најобухватнијих и најважнијих студија које за тему имају вишезначност лексема у српском језику. У поменутој студији сабрана су искуства ове ауторке настала на основу вишедценијских истраживања у областима лексикографије и лексикологије. Поред ње, истичу се и радови М. Ивић о регуларности семантичких варирања, о значењима лексема у оквиру одређених врста речи, као и о значењима појединачних лексема (нпр. Ивић 1982, Ivić 1995, 2000, 2005 итд.). У монографији *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику* Р. Драгићевић (2001) извршила је на грађи из РМС творбену и семантичку анализу лексема које у основном или неком од секундарних значења именују особину човека. Такође, полисемија је и незаобилазна тема лексиколошких уџбеника и приручника (в. нпр. Ђирка 1998, Драгићевић 2007).

3.4. Рад који нам је био подстицај за истраживање, а који за тему има полисемију српске лексике на примеру лексема лексикографски обрађених у РСАНУ, јесте рад М. Дешића *Iz srpskohrvatske polisemije* (Dešić 1990: 3–9). Поменути рад био је полазиште за успостављање најважнијих хипотеза нашег истраживања – у раду је аутор на грађи из прва три тома РСАНУ проучавао семантичку структуру вишезначних речи, узимајући притом као критеријум број значења која те речи имају. Из одабраних томова је издвојио све лексеме које имају 15 или више значења (где је урачунао и подзначења, изразе и пословице). Већина закључака које је аутор изнео у истраживању за нас су представљали полазиште у анализи, почетне хипотезе које на знатно већем корпусу треба да потврдимо или оповргнемо и које ћемо на одговарајућим местима спомињати.

(1982, 1984, 2002), монографије Д. Гортан Премк *Полисемија и организација лексичког сисџема у српском језику* (1997) и М. Радовић Тешић *С речима и речником* (2009), *Прџишник лексикографије* (Zgusta 1991), као и колективну монографију *Савремена српска лексикографија у теорији и љракси* (2014). На поменуте изворе позиваемо се у раду на одговарајућем месту.

3.5.0. За разлику од српског језика, у коме, осим поменутог истраживања М. Дешића (1990), нису детаљније разматрани инвентар и карактеристике лексема које су у речнику реализовале велики број значења, у руској лингвистичкој литератури постоји неколико студија у којима се обрађују изузетно полисемантичне лексеми. Ова тема била је предмет темељних истраживања која представљају озбиљну научну базу за комплексно описивање полисемије у руском језику. Поменућемо неке од радова у којима су представљени статистички подаци о изузетно полисемантичним лексемама и семантичке карактеристике тако издвојених лексема.

3.5.1. П. Н. Денисов (1984) у чланку *Место и роль самых многозначных слов в лексической системе языка* разматрао је природу лексема са седам и више нумерисаних значења у првом издању речника четвортомног *Речника руског језика* (даље: МАС)¹⁶ и нашао да више од половине издвојених лексема чине глаголи, као и да непроменљиве речи имају незнатан удео у збиру. Денисов у поменутом раду наводи разлику између дискретне и дифузне многозначности. У првом случају сва значења у речнику су представљена бројевима, а не рачунају се подзначења и нијансе подзначења, што показује значајну самосталност лексичко-семантичких варијаната (Денисов 1984: 146). Дифузну полисемантичност одликује велики број представљених подзначења и „подзначења подзначења“ (њихов број је једнак броју нумерисаних значења или га чак премашује). Таква полисемантичност показује тешњу везу међу лексичко-семантичким варијантама и слабије изражене границе међу њима (И. 148). Такође је навео да је у речнику мало лексема којима се може приписати дискретна многозначност (нашао је свега 16 таквих лексема).

3.5.2. Е. А. Чудинова (1998) анализирао је систем полисемантичних лексема у другом издању речника МАС. Издвојила је све лексеми које имају седам и више значења (у која је укључила и подзначења) и нашао да је таквих 1.128, од чега апсолутну већину чине глаголи, именице и придеви (1.107 лексема). Међу полисемантичним лексемама са највише значења доминантни су глаголи (54,9%), а за њима следе именице са 22,5% и придеви са 20,7%, док остале врсте речи заузимају око 2% од укупног броја полисемантичних лексема (Чудинова 1998: 53). Затим је анализирао квантитативне, граматичке и стилске карактери-

¹⁶ *Малый академический словарь – Словарь русского языка в 4-х томах*, Издание 1-е, 1957–1961; Издание 2-е, 1981–1984.

стике тако издвојених лексема. У разматрање полисемантичних лексема укључила је именице, глаголе и придеве, док се осталим врстама речи није бавила или због њихове малобројности у грађи или због чињенице да припадају функционалним речима (1998: 52). Она је, слéдећи П. Н. Денисова (1984), за непунозначне речи навела да најчешће имају само граматичко значење док лексичко одсуствује. Као додатни разлог истакла је чињеницу да је у неким случајевима под истом лексикографском одредницом дата лексема која формално припада различитим врстама речи (1998: 31).

Истраживање Чудинове показало је да се међу семантички најбогатијим лексемама налазе првенствено прелазни глаголи са значењем радње (међу којима се истичу они са значењем премештања), заједничке именице са конкретном семантиком и описни придеви. Знатно су слабије заступљени глаголи са значењем стања или односа, придеви мириса, укуса, етичке и естетичке оцене, као и именице којима се означавају животиње, биљке, апстрактни односи и својства (Чудинова 1998: 155). Примећује и да се великим бројем значења одликује изворно руска лексика општег лексичког фонда. Затим, напомиње да велики број значења не поседују оне лексеме чије би основно значење припадало сфери разговорног језика, као и да међу именицама има доста оних које су карактеристичне за терминолошке области (математика, физика, религија, спорт).

3.5.3. И. Г. Ољшански (Ољшанский 1991) анализирао је лексеме са два или више значења на грађи неколико речника немачког књижевног језика мањег обима. Једна од најважнијих хипотеза његовог истраживања тицала се директне зависности нивоа развоја лексичке полисемије од типа и карактера семантичке и когнитивне структуре речи (Ољшанский 1991: 7). Од закључака које је изнео поменућемо оне који се тичу општих карактеристика лексема са великим бројем значења, нпр. изузетном полисемантичношћу одликују се јединице језгра лексикона у немачком књижевном језику (Ољшанский 1991: 4), затим са великим бројем значења убедљиво је највише именица које имају конкретно, предметно значење. Нашао је и да је троструко више придева са конкретним него са апстрактним значењем, као и да придеви са конкретним значењем имају разуђенију полисемантичку структуру. Исто важи и за полисемантичне глаголе који су „рекордери“ по бројности међу полисемантичним лексемама, а убедљиво највише њих има конкретно значење радње (И. 20).

3.5.4. Поменути радови потврђују да грађа из речника представља важан и меродаван извор за истраживања на основу којих се могу изнети релевантни закључци о природи полисемантичних лексема. Резултати истраживања зависе и од обима речника и од погледа обрађивача грађе на издиференцираност значења.

4. ЛЕКСЕМЕ СА ВЕЛИКИМ БРОЈЕМ ЗНАЧЕЊА (КВАНТИТАТИВНИ ПРИСТУП)

4.1. Опште напомене о лексици у РСАНУ и однос РСАНУ према другим речницима

4.1.0. У вези са значајем речникâ, Д. Херартс истакао је да они остају извор за лексичко-семантичка истраживања који се никако не сме потценити, између осталог и због чињенице да често представљају једини опис вокабулара великих размера у различитим језицима (Geeraerts 1989: 233).

4.1.1. Прва књига РСАНУ изашла је 1959. године, иако подстицај за покретање рада на речнику датира још с краја 19. века, из периода који се у науци сматра почетком модерне српске лексикографије. Речник би требало да обухвати „све живе лексикографске стране данашњег књижевног, пословног и просветног језика српског“ (Предговор РСАНУ I: IX). РСАНУ временски обухвата грађу од почетка 19. века и Доситејевих дела па до савременог стања и, са територијалног аспекта, читав простор српског говорног подручја. „Због дуге временске димензије израде, овај синхронијски заснован речник ... нужно добија и битна својства историјски информативног речника, што му свакако само по себи не мора бити мана него, у неку руку, и квалитет више“ (Радовић-Тешкић 2009: 30).

4.1.2. По богатству извора ниједно друго лексикографско дело у српском језику, као ни корпуси српског језика доступни на интернету не могу се поредити са РСАНУ, те он (иако незавршен) представља један од најрелевантнијих извора за истраживање у свим областима лингвистичких дисциплина. Изворе за РСАНУ чини писана реч из свих области стварности, збирке из народних говора, као и савремена разговорна реч.¹⁷ Богатство РСАНУ не огледа се само у обиму овог речника него и у обрађивачком поступку. То се види, на пример, у богатству семантичке разраде (и разуђености значења) појединих речи, која у РСАНУ зависи од фреквенције употребе речи, од њене функционалне оптерећености у језику – према томе и од богатства сабране грађе (Пешикан 1970: 123). Управо се на богатству семантичке разраде у овом речнику и базира наше истраживање.

---

¹⁷ О изворима за РСАНУ и концепцији овог речника детаљни подаци могу се наћи, између осталог, у Фекете 1993 и Ивановић 2013.

4.1.3. Већ смо напоменули да је до сада објављен 21 том РСАНУ, а процењује се да ће, када буде завршен, имати више од 30 томова и око пола милиона обрађених речи. РСАНУ је, у поређењу са осталим речницима српског језика, највећег обима, а одреднице су најисцрпније обрађене. Однос у обиму РСАНУ и других најзначајнијих речника српског језика можемо сагледати и упоређујући број речи које су у њима пописане (в. Табелу 1).

Табела 1: Број речи у речницима српског језика¹⁸

речник	тип речника	број одредница
Вуков Рјечник (1818)	речник књижевног језика на народној основици	26.270
Вуков Рјечник (1852)		преко 47.000
Речник ЈАЗУ	речник књижевног и народног језика	300.000
Шестотомни речник МС	речник књижевног језика	150.000
Једнотомни речник МС	речник књижевног језика	80.000
Речник САНУ (<i>А-џокуџиџи</i>)	речник књижевног и народног језика	248.679

Однос у броју обрађених лексема недвосмислено показује да ће РСАНУ бити најобимнији речник српског језика. Поређења ради, у највећем дескриптивном речнику енглеског језика, *Oxford English Dictionary*, пописано је око 600.000 речи¹⁹, са примерима употребе и од пре хиљаду година и из савременог доба, те је овај речник и историјски. Са друге стране, процењује се да ће тезаурусни речник руског језика, *Большой академический словарь русского языка*, имати више од 150.000 обрађених одредница и око 30 томова (Кругликова 2012: 179).

4.2. Општи бројчани подаци о лексемама које имају велики број значења

4.2.1. У оквиру самог РСАНУ варира број лексема, те их је, очекивано, више у томовима где нема префиксираних речи. Први томови РСАНУ имају у збиру више обрађених речи него новији томови. На ову чињеницу указао је Е. Фекете који каже да су прве свеске речника биле су знатно „критичније у погледу селекције материјала, сажетије у разграничавању значења речи и концизније при дефинисању – рађене с

¹⁸ Подаци у табели преузети су из рада Вуловић и др. (2019: 4), а за Речник САНУ допуњени нашим подацима.

¹⁹ Извор <http://www.oed.com/> (приступљено 16. 5. 2017).

идејом да цео корпус не премаши десет томова. Касније се од тога одустало, тако да се новије свеске одликују већом разумењеношћу значењских нијанси речи, исцрпнијом семантичко-синтаксичком стилизацијом дефиниције, богатијом контекстуалном илустрацијом значења, знатнијом искоришћеношћу лексичке грађе и др.“ (Фекете 1997: 47). То значи да се у новијим томовима даје шира анализа значења, прецизније дефиниције и више примера у односу на прве свеске, што је утицало и на смањење броја лексема у каснијим томовима. И. Грицкат напомиње да је током рада на РСАНУ „растао смисао за разграничавање значењских нијанси“, те се повећавао прираштај значења код познатих речи – што је

Табела 2: Однос укупног броја лексема и броја изузетно полисемантичних лексема по томовима РСАНУ

том	укупан бр. лексема ²⁰	бр. изузетно полисемантичних лексема
I (<i>А–Богољуб</i>)	16.212	20
II (<i>богољуб–Вражогрнци</i>)	15.344	39
III (<i>вразнуџи–гушчурина</i>)	14.985	36
IV (<i>Д–дугуља</i>)	13.973	32
V (<i>дугуљан–закључиџи</i>)	14.174	35
VI (<i>закључница–земљен</i>)	10.751	52
VII (<i>земљенасџи–инџионирање</i>)	11.796	46
VIII (<i>инџионираџи–јурве</i>)	11.824	35
IX (<i>јургеџи–колиџва</i>)	14.960	26
X (<i>колиџи–кукуџица</i>)	15.524	48
XI (<i>кукуџика–маква</i>)	14.460	33
XII (<i>маквен–мозурица</i>)	13.698	36
XIII (<i>моџре–наклаџуша</i>)	10.087	54
XIV (<i>накласаџи–недоџруо</i>)	8.565	62
XV (<i>недоџуџав–нокаваџ</i>)	9.499	15
XVI (<i>нокаџи–одврџиваџи</i>)	7.968	64
XVII (<i>одврџкао–Оџово</i>)	8.056	61
XVIII (<i>оџовергавање–оџариџи</i>)	8.500	71
XIX (<i>оџаџи–џеџогласник</i>)	11.511	32
XX (<i>џеџоџодан–џоџдеџод</i>)	9.370	61
XXI (<i>џоџдеџаџа–џокуџиџи</i>)	7.422	72

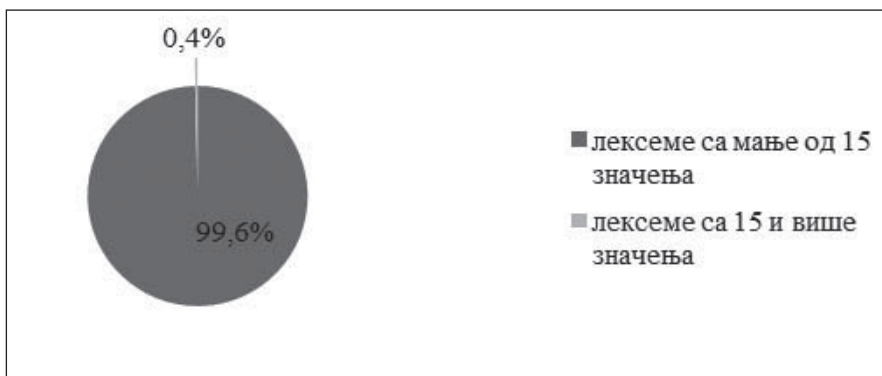
²⁰ Подаци о броју обрађених речи у првих 20 томова преузети су из Вуловић и др. (2019: 3), а за 21. том су наши.

некад била померена, сликовита употреба речи, „данас се запажа као танана семантичка релеванција, као рођење и разлиставање нових значења“ (Грицкат 2020/1988: 500). Концепт речника је временом делимично измењен, те се и број обрађених лексема и број пописаних значења увећавао, речи су временом стицале нова значења, али су и лексикографи ишли у корак са лексиколошким теоријама. Преглед квантитативних карактеристика изузетно полисемантичних лексема већ је било тема нашег истраживања (в. Миланов 2020а), а овде ћемо те податке допунити и онима из 21. тома (в. Табелу 2).

Из наведене табеле запажа се да број лексема које су реализовале велики број значења варира од тома до тома Речника и креће се од око 20 (томови I и XV), па до преко 60 (томови XIV, XVI, XVII, XVIII, XX и XXI). Новији томови су богатији изузетно полисемантичним лексемама. Поред промењеног начина обраде лексема, овакав резултат мора имати везе и са творбеном структуром лексема које се у одређеном тому обрађују. Највише лексема са великим бројем значења забележено је у оним томовима који већим делом садрже лексику творену продуктивним префиксима *за-*, *на-*, *о-*, *од-*, *ио-* (то су VI, XIII, XIV, XVI, XVII, XVIII, XX и XXI том). У вези с тим, навешћемо још једно запажање. У досадашњим истраживањима полисемије у српском језику која се ослањају на грађу из РСАНУ (в. Dešić 1990, Гортан-Премк 1997), један од закључака јесте да су полисемији склоније просте речи него изведене, те да просте речи имају више значења него њихове изведенице.²¹ Будући да лексеме грађене неким од творбено продуктивних префикса тек чекају на лексикографско представљање и анализу (првенствено мислимо на лексеме творене префиксима *ио-*, *ипре-*, *раз-*, *с(а)-*), очекујемо да ће велики број полисемантичних, пре свега глаголских лексема бити прикључен нашој бази изузетно полисемантичних лексема.

4.2.2. Након издвајања лексема са најмање 15 значења и подзначења из досад објављених томова РСАНУ установили смо да се за 931 лексеми може рећи да је изузетно семантички богата. У следећем графикону (Графикон 1) приказаћемо однос броја изузетно полисемантичних лексема и броја лексема које у РСАНУ имају мање од 15 значења.

²¹ А. Бежуан износи констатацију да моносемантичне речи имају тенденцију да буду дугачке и ретке, док фреквентне речи теже да буду кратке и полисемантичне (Véjoint 1998: 20).

Графикон 1: Удео лексема са 15 и више значења у укупном фонду лексема пописаних у РСАНУ

Издвојена 931 лексема чини тек 0,37% свих лексема које су описане у овом речнику. Ово показује да је проценат изузетно полисемантичних лексема у укупном броју лексема у РСАНУ занемарљив, те се овај закључак уклапа у налазе других аутора који су се бавили овим питањем, о томе да је укупан број лексема у неком речнику обрнуто сразмеран броју лексема које имају велики број значења, јер што је већи обим речника, то је у њему мањи удео изузетно полисемантичних лексема (уп. Ольшанский 1991: 7). Такав налаз је и очекиван будући да ће велики дескриптивни речници који теже да попишу целокупни лексички фонд једног језика садржати и лексеме које се ретко употребљавају или се употребљавају на малом географском простору, чије се постојање, значење и употреба једино ту могу посведочити.

4.2.3. Поређења ради, Е. А. Чудинова (1998: 51) навела је податак да је приликом утврђивања квантитативних карактеристика полисемантичних лексема у руском језику у другом издању речника МАС издвојила 1.128 пунозначних полисемантичних лексема са седам и више значења, што представља 1,35% свих пунозначних речи у овом речнику. Она такође истиче да овај податак на први поглед показује да семантички најбогатије лексеме не представљају значајан удео у целокупној лексички, али да то не може представљати праву слику о укупном речничком фонду, већ је оквирни показатељ стања у језику. У седмом издању речника енглеског језика *Webster*, са осам и више значења је 150 лексема, односно тек 0,25% свих лексема забележених у овом речнику (Byrd et al. 1987: 226).

4.2.4. Ако сагледамо број изузетно полисемантичних лексема у досадашњим томовима РСАНУ у односу на пројектовани број лексема којих ће, према проценама, бити око 500.000, као и творбену структуру лексема које тек чекају обраду, можемо оквирно претпоставити да ће се у Речнику САНУ, када он буде завршен, наћи око 1.500 изузетно полисемантичних лексема са најмање 15 значења. Међу тим лексемама већина ће, претпостављамо, чинити језгро лексичког система српског језика (то су оне речи које описују основне појмове, радње и појаве блиске човековом искуству). Ваља још једном истаћи да се квантитативни подаци до којих смо дошли прегледом томова РСАНУ не могу узимати као прецизни показатељ реалне ситуације у језику већ као нека врста тенденције стања лексикона, на основу података из дескриптивног речника. И поред тога што се добијени резултати морају узети са резервом, на основу досад публикованих томова можемо стећи увид у инвентар и семантичку структуру лексема са великим бројем значења.

4.3. Распоред лексема које имају велики број значења по зонама полисемије

4.3.1. Након издвајања изузетно полисемантичних лексема поставило се питање који је однос броја лексема и броја реализованих значења, као и колико је изузетно полисемантичних лексема према врстама речи. У досад објављеном 21 тому РСАНУ пописано је 248.679 лексема, а након прегледа грађе издвојили смо 931 лексеми које имају 15 или више значења,²² што је, како смо навели, тек око 0,4% од свих лексема у досад објављеним томовима РСАНУ. Издвојене лексеме (њих 931) реализовале су укупно 21.193 значења. То значи да укупни коефицијент полисемије²³ износи 22,8. Узимајући у обзир број значења, лексеме смо поделили у одвојене групе које смо назвали зонама (уп. Денисов 1993; Чудинова 1998), у оквиру којих смо навели удео полисемантичних лексема из наше грађе.

²² Како истиче Е. А. Чудинова (1998: 8), број значења лексеме није прост квантитативни показатељ стања, статистичко огледало рада лексикографа, него и квалитативни показатељ специфичности семантике лексема, индиректни одраз националног менталитета, историје речи, особености њеног семског састава, стилистичких карактеристика, граматичких својстава, синтагматских веза, фреквенције и низа других карактеристика.

²³ Коефицијент полисемије представља резултат дељења укупног броја значења полисемантичних лексема и броја таквих лексема. Денисов (1993: 207) израчунао је на основу података из МАС да је за лексичко језгро речника руског књижевног језика овај коефицијент 3,1.

Табела 3: Распоред броја значења изузетно полисемантичних лексема према зонама полисемије

Зона	Број значења	Број лексема
гранична зона	15	139
	16	78
	17	84
	18	91
	19	69
	20	51
укупно		512 (54,9%)
централна зона	21	58
	22	40
	23	42
	24	28
	25	19
	26	28
	27	28
	28	12
	29	11
	30	11
	31	16
	32	13
	33	8
	34	9
	35	11
	36	6
37	13	
38	11	
39	4	
40	1	
укупно		369 (39,6%)
зона изразите полисемије	41	8
	42	6
	43	5
	44	1
	45	3
	46–50	1
	51	3
	52	1
	53	2
	54	2
	55	2
	56	2
	57–60	4
	61–70	6
71–80	2	
81 и више	2	
укупно		50 (5,5%)

4.3.2. Како бисмо сагледали бројчани однос лексема са одређеним бројем значења успоставили смо три зоне полисемантичних лексема на основу њихове семантичке разуђености. У прву зону сместили смо лексеме које имају између 15 и 20 значења и њу смо назвали граничном зоном (ГЗ). Она садржи највише полисемантичних лексема. Следећа зона обухвата најшири опсег броја значења, ту смо сместили лексеме које су реализовале између 21 и 40 значења, а назвали смо је централном зоном (ЦЗ). Остале лексеме сврстали смо у зону ИЗРАЗИТЕ ПОЛИСЕМИЈЕ (ЗИП), а у њој су лексеме које имају више од 40 семантичких реализација.²⁴ Приказ броја лексема према утврђеним зонама представили смо у Табели 3.

Табела показује да је број лексема по зонама обрнуто пропорционалан броју значења која су те лексеме реализовале. Тако је највише лексема реализовало 15 значења (15%), док је семантички најбогатијих лексема свега неколико. Како се повећава број значења, смањује се број лексема у зонама. Велика разлика у броју лексема које имају 15 и 16 значења упућује на закључак да на 15 значења заиста постоји нека врста границе, јер је готово дупло мање лексема са 16 значења. И подаци о броју лексема на границама осталих зона такође нас упућују на оправданост управо оваквог успостављања опсега зона.

4.4. Распоред броја лексема према врстама речи

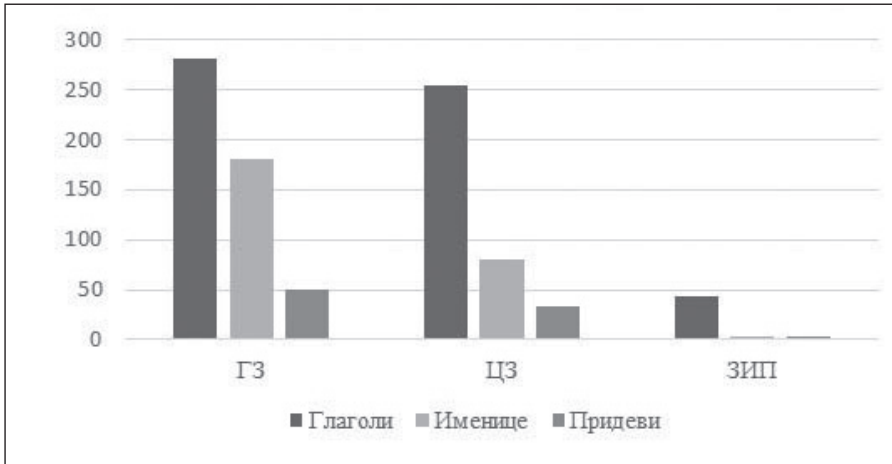
4.4.1. Податке о броју лексема по врстама речи у оквиру утврђених зона представимо у следећем графикону (в. Графикон 2).

На основу података из графикона уочавамо да су глаголи доминантна врста речи у свакој од зона, да су бројни чак и у зони изразите полисемије, што упућује на закључак да ће и на листи семантички најбогатијих лексема у српском језику највише позиције бити резервисане управо за глаголе.

4.4.2. Према подацима Чудинове за руски језик, полисемантичне именице, придеви и глаголи су по утврђеним подзонама распоређени на следећи начин: у подзони са најмање значења смештено је 795 лексема, у централној подзони 214, док је са више од 15 значења у МАС потврђено 98 лексема (Чудинова 1998: 64). Ова ауторка наводи да, посматрано у целини, полисемантичних именица има далеко више него

²⁴ Е. А. Чудинова је полисемантичне лексеме према броју значења поделила у три подзоне: „приграничная подзона“ укључује лексеме које имају између 7 и 10 значења, „централна подзона“ лексеме које имају до 15 значења, док је у трећу зону коју је назвала „подзона унікално развитој многозначности“ сврстала лексеме које имају више од 15 значења (1998: 12).

Графикон 2: Удео именица, придева и глагола по утврђеним зонама полисемантичних лексема

таквих придева, али је највише именица у „приграничној подзоне“, у следећој, централној подзони је приближно исти број именица и придева, док је у „подзоне унікално развитој многозначности“ именице уступају место придевима, при чему је и придев са највише значења семантички доста богатији од одговарајуће именице (34 значења код придева према 23 значења код именице) (1998: 60). И у РСАНУ семантички најбогатији придев има више значења од семантички најбогатије именице (56 значења придева *низак*, према 42 значења именица *вајџра* и *џлоча*).

5. ЕТИМОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЛЕКСЕМА КОЈЕ ИМАЈУ ВЕЛИКИ БРОЈ ЗНАЧЕЊА

5.1. Једна од одлика лексема са великим бројем значења, која је у литератури често истицана, јесте да су оне добро укорене у лексички систем језика коме припадају. Полисемија је, дакле, карактеристика лексике домаћег порекла (в. Дешић 1990: 5), док је једнозначност одлика туђица, семантички још неадаптираних речи, термина, неких имена сродника итд. (Гортан-Премк 1997: 41). За полисемантичну лексику српског језика важи исто што и за лексику других словенских језика – многе од њих спадају у заједнички лексички фонд свих словенских језика, а значења им се развијају слично као и у нашем језику (в. Шмелев 1977: 235; Драгићевић 2007: 130). Овај општепознати моменат потврђује и констатација коју је Н. М. Шански навео за полисемантичну лексику руског језика истичући да је развијена полисемија углавном карактеристична за стилски неутралне изворне руске речи, које имају дугу семантичку историју (Шанский 1972: 43).²⁵

5.2. Од свих лексема из наше грађе уз њих 26 наведена је ознака порекла (што је око 2,8% анализираних лексема). Навешћемо их: *баба*² (тур.), *вео* (фр., тал.), *калкан* (тур. *kalkan*), *капа*¹ (нем. *die Kappe*),²⁶ *капџија* (тур. *kaptı*), *карџа*¹ (лат. *charta*), *кашика* (тур. *kaşık*), *класа* (лат. *classis*; фр. *classe*), *комора*¹ (грч. *kamara*), *круна* (лат. *corona*), *кула*¹ (тур. *kule*), *линија* (лат. *linea*), *лула* (тур. *lüle*), *маказе* (тур. *makas*), *нишан* (тур. *nişan*), *олук* (тур.), *џајуча* (тур. *paşuş, paşuş*), *џармак* (тур. *parmak*), *џар*¹ (лат. *par*, нем. *Paar*), *џарџија* (фр. *parti*, странка, *partie*, део), *џеча*¹

²⁵ Погледом на списак лексема које је Р. Драгићевић (2018: 27–30) издвојила из речника свесловенске лексике Ф. Копечног може се уочити да се изванредан број њих одликује изразито богатом полисемијом (од око 840 лексема у овом речнику, омеђених словом А и глаголом *џокујџији*, њих 162 имају велики број значења у РСАНУ, што, чини нам се, није мало). Сама ауторка напомиње да је из данашње перспективе овај речник помало застарео, будући да је објављен пре готово четири деценије, а лексика словенских језика се у међувремену значајно интернационализовала (2018: 27).

²⁶ За ову именицу Скок наводи да је „*sveslav.*, *nije praslav.*, *jer nije termin primitivne kulture*“, а њено страни порекло сеже у давну прошлост (Скок 1972 II: 38).

(тур. *peçe*, тал. *pezza*), *позација* (лат. *positio*); придеви *негативан* (лат. *negativus*), *оџмен* (рус. *отменный*) и *позитиван* (лат. *positivus*) и глагол *пасаџи* (тал. *passare*).²⁷

5.3. Говорећи о етимологији лексема у руском језику, Е. А. Чудинова (1998: 155) напомиње да се распрострањено научно мишљење о томе да се богатом семантиком не одликује лексика страног порекла односи само на глаголе, а да она за именице и придеве не важи. За разлику од руског, у српском језику, осим глагола, и придеви са великим бројем значења готово увек су домаћег порекла.

5.4. Примећујемо да је у нашој грађи највише именица (22), док је број придева (3) и глагола страног порекла (1) занемарљив. Највише је позајмљеница из турског језика, којима је из тог језика најчешће основно значење, а затим су у језику примаоцу шириле своју полисемантичку структуру, именујући нове десигнате (в. Ђинђић 2013: 548). Они искључиво означавају конкретне предмете који се користе у свакодневном животу или су коришћени у прошлости. М. Ђинђић (2013: 20–23) издвојила је 100 најфреквентнијих турцизама у савременом српском језику, а међу њима су из наше грађе лексеме *каџија*, *кула*, *кашика* и *лула*.

5.5. Речи из других језика, превасходно романских или немачког, углавном означавају предмете који се користе у одређеним приликама или су везане за одређени начин живота (нпр. *вео*, *круна*), а неке пак именују појмове који превасходно припадају интелектуалном слоју лексике (нпр. *класа*, *линија*, *оџмен*, *позација*). „S obzirom na prošlost naroda koji govore srpskohrvatskim jezikom, sasvim je razumljivo što se među stranim riječima nalaze one koje su došle iz turskog jezika, a onda i iz njemačkog, francuskog i talijanskog“ (Dešić 1990: 5). У руском језику, према подацима Е. А. Чудинове (1998: 134–144), међу полисемантичним именицама и придевима могу се наћи и позајмљенице из старогрчког и латинског језика. Она наводи податак да је међу изразито полисемантичним лексемама у речнику МАС из латинског језика позајмљено 35 лексема, из старогрчког 20, а из француског 14 (1998: 143–144).

5.6. Готово све лексеме стране етимологије из грађе познате су просечно образованом говорнику савременог језика. Као мање познате можемо издвојити именице *баба*² зан. „предмет који служи као главни

²⁷ Лексеме *белег* и *куваџи*, такође су стране етимологије, али су због одомаћености и давне интеграције у наш језик престале да се осећају као позајмљенице (Скок 1971 I: 136; Скок 1972 II: 224).

ослонац нечега“, *калкан* „направа којом се човек штити од некога, нечега: штит“, *ѿармак покр.* „колац или даска, летва у огради, плоту“, застарели глагол *ѿасати* „проћи, пролазити“, као и именицу *ѿеча* „комад, парче (нечега)“ која је обележена као застарела и покрајинска. Такав њихов статус установили смо прегледајући СрпКор у коме су посведочене занемарљивим бројем потврда или се не појављују уопште. Остале полисемантичне лексеме страног порекла одомаћиле су се у српском језику и не осећају се као позајмљенице.

5.7. Такође, позајмљене лексеме које у српском језику имају велики број значења позајмљене из других језика обично немају у примарном значењу одговарајуће апсолутне домаће синониме што потврђује њихов статус одомаћене лексике (уп. Ђинђић 2013: 151). Ако и имају синоним, он је увек обележене употребне вредности, најчешће карактеристичан за одређену територију, нпр. именица *кашика* се у српском језику издвојила као доминантна, док је словенска реч *ложница/жлица* (од свесл. и прасл. **lъga*) територијално обележена.

5.8. Неке од лексема стране етимологије имају и деривате са великим бројем значења. Тако су део наше грађе именице *кајица* са 27 и *круница* са 17 значења. Ваља напоменути да лексема *кајица* има више значења него мотивна реч *каја*, што можемо објаснити чињеницом да се лексема *кајица* лексикализовала па не означава више малу капу, већ различите, углавном мале предмете који нешто покривају, налазе се на врху или крају нечега, а чија је функција најчешће заштитна.

5.9. Када је у питању број значења ових лексема, утврдили смо да су оне далеко семантички сиромашније од лексема домаћег порекла, па се преко 80% позајмљеница налази у граничној зони (уп. т. 4.3). Изван ове зоне налазе се једино лексеме *круна*, *линија* и *оѿмен*.

5.10. Закључак о етимолошким карактеристикама изузетно полисемантичних лексема. Након изнетих запажања о етимологији лексема из грађе можемо најпре рећи да се полазна претпоставка да великим бројем значења одликује лексика домаћег, ((пра)словенског) порекла показала тачном. Дубока укореењеност у лексички систем и дуга употреба омогућиле су лексеми да развије и велики број значења. Ова карактеристика не важи само за српски језик, већ се сматра универзалном за већи број језика. Истраживање је показало да је (јужно)словенско порекло готово без изузетка карактеристика полисемантичних глагола и придева, док код именица налазимо и позајмљенице са великим бројем значења. Највише полисемантичних лексема пореклом су турцизми, по

правилу са конкретним, предметним примарним значењем, док је из романских и германских језика стизала лексика специфичнијег значења, термилошка или интелектуална лексика. Готово све полисемантичне позајмљенице познате су просечно образованом говорнику што говори о њиховој доброј уклопљености у лексички систем српског језика. Неке од лексема страног порекла имају у нашем језику и изузетно полисемантичне деривате који су захваљујући лексикализацији заузели значајно место у лексичком систему српског језика, а сама чињеница да лексеме имају полисемантичне деривате говори о њиховој давнашњој усвојености и широкој употреби.

6. НОРМАТИВНА И ФУНКЦИОНАЛНОСТИЛСКА СВОЈСТВА ЛЕКСЕМА КОЈЕ ИМАЈУ ВЕЛИКИ БРОЈ ЗНАЧЕЊА

6.0. Једно од важних питања које смо поставили у истраживању тичало се припадности анализираних лексема најужем језгру општег лексичког фонда. Пошли смо од претпоставке да лексеме са веома разуђеном полисемантичком структуром припадају централном делу општег лексичког фонда, те да су то оне лексеме које су најфреквентније, повезане са човеком, светом са којим је човек у сталном додиру и активностима које свакодневно обавља (в. Dešić 1990: 7). Овакво полазиште проистиче из става о антропоцентричности језика на шта је у литератури досад много пута указивано.

6.1. Просечно образованом говорнику нашег језика требало би да је познато бар по неколико значења лексема које су предмет анализе. Пошто је један од циљева био провера нормативног статуса полисемантичних лексема из грађе, анализирали смо њихов статус у РСЈ, као једном од нормативних речника савременог српског језика мањег обима, у коме су забележене речи које се сматрају општим лексичким фондом и које су прочишћене од територијално, временски и на други начин обележене лексике. Прегледом овог речника установили смо да у њему није забележено 3,2% лексема из наше грађе (то су лексеме *варакаџи* (се), *вајџаџи* (се), *зајџући* (се), *кривача*, *мрчиџи* (се), *надаваџи* (се), *најрављаџи* (се), *ноћница*, *обдржаваџи* (се), *облук*, *огњевиџи*, *огњица*, *одбијаџи* (се), *одмеџаџи* (се), *одушиџи* (се), *омахнуџи* (се), *омладиџи* (се), *осовиџи* (се), *оџураџи* (се), *оџуриџи* (се), *џармак*, *џасџи*, *џериџи* се, *џеџица*, *џеча*, *џлам*, *џласа*, *џљускавица*, *џлазаџи*, *џоводиџи*, *џогониџи* (се), *џодина*). Готово све наведене лексеме по броју значења припадају граничној зони (уп. т. 4.3), те и то може упућивати на њихову специфичнију употребу у савременом језику. Њихово присуство на списку семантички најбогатијих лексема има везе са ширином и разноврсношћу грађе која чини базу за РСАНУ, где значајан део заузимају лексеме и значења који су карактеристични за народне говоре.

6.2. КВАЛИФИКАТОРИ УЗ ЗНАЧЕЊА ПОЛИСЕМАНТИЧНИХ ЛЕКСЕМА. Статус полисемантичних лексема и њихових значења у лексичком систему, као и њихова прагматичка функција, обележавају се у речнику одговарајућим квалификаторима, нормативним, термилолошким, стилским и сл. Код лексема *баба*² (покр.), *кривача* (покр.), *џармак* (покр.), *џасаџи* (заст.) и *џеча*¹ (заст. и покр.) ови квалификатори обухватају целу полисемантичку структуру, те се стога поставља питање откуд оне међу семантички најбогатијим лексемама кад је општепознато правило да у заглављу таквих лексема не би требало да буде било каква квалификација. Међутим, с обзиром на то да РСАНУ садржи и лексику из народних говора, спорадично јављање оваквих полисемантичних лексема може се оправдати великом територијалном покривеношћу грађе. Лексикографско представљање лексема које се употребљавају само на одређеним територијама у различитим значењима представља често једини вид очувања лексичког богатства датог краја и његовог презентовања широј јавности.

6.2.1. Са друге стране, готово све лексеме из грађе имају бар једно значење означено неким квалификатором, нормативним, стилским, термилолошким, граматичким итд. Без икакве нормативне или било које друге квалификације су полисемантичне лексеме *блажиџи*¹ (*се*), *враћаџи* (*се*), *грунуџи* (*се*), *долазиџи*¹, *доџи(ј)ераџи* (*се*), *заглавиџи* (*се*), *закачиџи* (*се*), *зайињаџи* (*се*), *зао*, *озбиљан*, *ојор*, *игра*, *џодавиџи*, *џодесиџи*. Таквих лексема је веома мало, што је и очекивано када се има у виду природа грађе за РСАНУ. Неке лексеме имају и више од 15 маркираних значења. Такве лексеме најчешће већину својих значења реализују у оквиру различитих термилолошких области (нпр. *жуџиџа*, *коњ*, *око*, *маџиџа*, *мачка*, *џлоча*).

6.2.2. Како бисмо одредили удео оквалификованих значења у укупном броју значења полисемантичних лексема из грађе побројали смо квалификаторе којима се указује на домен употребе значења лексеме. У обзир нисмо узимали квалификаторе којима се упућује на граматичке карактеристике лексеме. Показало се да су међу значењима лексема које чине нашу грађу представљене готово све области стварности, те смо установили да је у грађи употребљено 97 квалификатора уз посебна значења, а неки од њих се јављају и у међусобним комбинацијама (избројали смо 136 таквих комбинација квалификатора). На основу прегледаних значења, утврдили смо да је 24,8% свих избројаних значења обележено неким нормативним, стилским, термилолошким и сл. ква-

лификатором. У наставку рада представимо удео оквалификованих лексема у укупном корпусу, као и удео појединачних квалификатора.

6.2.3. Статус полисемантичне лексема или неког њеног значења према важећој стандарднојезичкој норми показује се нормативним квалификаторима (в. Ристић 2006: 83). У нашој грађи јавља се једанаест квалификатора којима се указује на нормативни статус значења лексема. Ови квалификатори указују на друштвено-територијалну раслојеност лексема (покр.(ајинско), нар. (народски, народно); ситуациону (разг. (оворно)); социјалну (шатр.(овачки) и жарг.(онски)); раслојеност према дијахронијској периодизацији (заст.(арело)); према заступљености у изворима за Речник (нераспр.(острањено), индив.(идуално), неодом. (аћено)); раслојеност према узрасту (ђач.(ки)); раслојеност према идиолекатским специфичностима (некњ.(ижевно)) (уп. Ивановић 2014: 206–212). У Табели 6 дат је преглед нормативних квалификатора у три доминантне врсте речи (ови подаци се односе на случајеве када су нормативни квалификатори самостално јављају испред одређеног значења, тј. када се не ради о комбинацији квалификатора).

Табела 4: Преглед квалификатора као показатеља стандарднојезичке норме

вр. речи квалиф.	именице	придеви	глаголи	укупно
<i>покр.</i>	833	76	1.203	2.112
<i>заст.</i>	125	47	296	468
<i>нераспр.</i>	25	8	174	207
<i>нар.</i>	36	6	52	94
<i>разг.</i>	4	4	62	70
<i>некњ.</i>	/	/	33	33
<i>нейр.</i>	2	/	11	13
<i>индив.</i>	1	5	8	14
<i>шатр.</i>	3	3	3	9
<i>жарг.</i>	/	/	2	2
<i>ђач.</i>	1	/	/	1
Збир	1.030	149	1.844	3.023

Од анализираних 21.193 значења изузетно полисемантичних лексема стандарднојезички квалификатор има око 14% значења. Овај проценат

би био још већи када би се у обзир узели и подаци за значења која су обележена са два и више квалификатора, од којих је један нормативни.

Из табеле сазнајемо да је највише нормативно маркираних значења изузетно полисемантичних лексема означено као покрајинско (око 70% таквих значења). Овај податак показује да се слој лексике који припада најужем делу општег лексичког фонда у народним говорима додатно семантички богати новим, друкчијим значењима, карактеристичним за одређени крај, а да удео таквих значења даје значајан печат профили полисемантичне лексеме. Са друге стране, значења која се квалификују као жаргонска, разговорна и сл. изузетно су ретка код овог типа лексема. Таква значења су често индивидуална, те се углавном, претпостављамо, јављају код лексема које имају мали број значења.

6.2.4. Полисемантичне лексеме реализовале су и велики број значења која припадају различитим термилошким областима или пак употребу која упућује на професионално, политичко, духовно и др. опредељење човека. Тако је забележено 66 квалификатора према којима значења изузетно полисемантичних лексема можемо сврстати у различите термилошке и сл. области. Поменути број квалификатора показује да РСАНУ представља и репрезентативан извор за разноврсна проучавања термилошких система српског језика. У Табели 5 дат је списак свих квалификатора према врстама речи и са бројем оквалификованих значења (било да се квалификатори јављају самостално, било у комбинацији са другим квалификатором).

Табела 5: Преглед квалификатора по термилошким и др. областима

вр. речи квалиф.	именице	придеви	глаголи	укупно
<i>агр.</i>	88	4	1	93
<i>адм.</i>	4		2	6
<i>аер.</i>	1			1
<i>анай̄.</i>	110			110
<i>архий̄.</i>	11			11
<i>ас̄ир.</i>	14			14
<i>банк.</i>	2	1	3	6
<i>биол.</i>	9		2	11
<i>боӣ.</i>	243	2	2	247
<i>брод.</i>	9			9

вр. речи квалиф.	именице	придеви	глаголи	укупно
<i>вeй̄.</i>	19			19
<i>вој.</i>	34		24	58
<i>геогр.</i>	9			9
<i>геол.</i>	21	4		25
<i>геом.</i>	1			1
<i>грађ.</i>	9			9
<i>грам.</i>	20	4	4	28
<i>екон.</i>	1		2	3
<i>ел.</i>	2			2
<i>еџн.</i>	43		18	61
<i>жел.</i>	2			2
<i>зан.</i>	14		4	18
<i>зоол.</i>	177	1		178
<i>информ.</i>	3			3
<i>карџ.</i>		1		1
<i>књиж.</i>	5	1	1	7
<i>кув.</i>			1	1
<i>лингв.</i>	3			3
<i>лов.</i>	2		2	4
<i>лог.</i>	1		1	2
<i>маџ.</i>	41	3	37	81
<i>маш.</i>	1			1
<i>мед.</i>	59	8	6	73
<i>меџ.</i>	1			1
<i>мех.</i>	2			2
<i>мин.</i>	1	2		3
<i>миџ.</i>	6	1	6	13
<i>муз.</i>	15		2	17
<i>џоз.</i>	2			2
<i>џол.</i>	3	1		4
<i>џом.</i>	15	1	3	19

вр. речи квалиф.	именице	придеви	глаголи	укупно
<i>йравн.</i>	12	2	12	26
<i>йсих.</i>		2		2
<i>йчел.</i>	5		1	6
<i>риб.</i>	25		26	51
<i>рлг.</i>	24	1	11	36
<i>руд.</i>	5			5
<i>соц.</i>	1			1
<i>слик.</i>	1			1
<i>сйорйй.</i>	33	6	17	56
<i>йтехн.</i>	38		2	40
<i>физ.</i>	8	3	6	17
<i>физиол.</i>			4	4
<i>фил.</i>	4	1		5
<i>фон.</i>	3	4		7
<i>фойй.</i>		2		2
<i>фин.</i>	1	1	3	5
<i>фиск.</i>	2			2
<i>фишйойаий.</i>	1			1
<i>хем.</i>	6		7	13
<i>хришић.</i>	1			1
<i>цркв.</i>	6		4	10
<i>шах.</i>	1	1	3	5
<i>шк.</i>	1			1
<i>шййамйй.</i>	2	1	4	7
<i>шум.</i>	1			1
Збир	1.184	58	221	1.463

Наведена табела приказује ширину и разноврсност области које улазе у грађу за РСАНУ. Највише термилошких значења припада областима ботанике, зоологије, анатомије, агрономије и математике. Такође, грађа показује да се највише различитих квалификатора јавља код именица са конкретним значењем (нпр. по седам или више различитих термилошких квалификатора налазимо код лексема *јеж*, *ко-*

била, коза, коло, кош, краљица, ѿлоча). Важно је напоменути и да су квалификатори којима се указује на термилошку припадност лексеме заступљени првенствено код именица. И Е. А. Чудинова наводи да се у речнику МАС највише квалификатора који указују на специјалну сферу употребе лексеме даје управо уз именице (1998: 141).

6.2.5. Код већине лексема из грађе примарно је дато опште, нетермилошко значење (нпр. *кајија, класа, луѿка, одбаѿиѿи, одузеѿи*), а секундарно се дају квалификације којима се указује на термилошку употребу лексеме. Код мањег броја лексема примарно се даје термилошко значење (нпр. *вук, живац, кривуља, миш, нога, ѿгон*), а затим остала. У вези са овим, Д. Гортан Премк је предлагала да се лексеме које припадају и општем и термилошком слоју лексике, на одговарајући начин и обележе у речничком чланку приликом дефинисања примарног значења: нпр., и зоол. за именицу *мачка*, и бот. за именицу *малина*, и анат. за именицу *језик* (в. Гортан-Премк 1997: 66, 91).

Забележен је већи број значења уз која се дају по два или по три квалификатора, од којих се једним или двама показује нормативни статус лексеме. Издвојили смо 605 таквих значења, од којих је, поново, највише реализовано уз именице (369, односно 61%). Такође, уз поједина значења најчешће се јавља комбинација заст. покр. односно заст. и покр. (уз 175 значења).

6.2.6. Навешћемо листу најчешћих квалификатора са бројем појављивања у грађи (било да се јављају самостално, било у комбинацији са другим квалификатором) (в. Табелу 6):

Табела 6: Листа најчешћих квалификатора уз значења изузетно полисемантичних лексема

квалификатор	број појављивања
<i>ѿокр.</i>	2.571
<i>фиг.</i>	1.262
<i>засѿ.</i>	732
<i>боѿ.</i>	241
<i>нерасѿр.</i>	213
<i>зоол.</i>	186
<i>нар.</i>	155
<i>необ.</i>	136
<i>анатѿ.</i>	110
<i>агр.</i>	90

Укупно гледајући, квалификатор покр.(ајински) најчешћи је квалификатор, што је великим делом последица удела дијалекатских речника и преко 200 збирки речи у грађи за РСАНУ. На другом месту је квалификатор фиг.(уративно) када се употребљава да обележи семантичку помереност неког од значења полисемантичне лексеме, фигуративно значење које је одвојено од реалног те захтева посебан опис, али и даље поседује више заједничких семантичких компонената са основним значењем (Радовић-Тешић 2009: 45–53), нпр. *косићи* **16.** „убијати каквим оружјем“.²⁸

6.3. Закључак о нормативним карактеристикама изузетно полисемантичних лексема. Провером статуса лексема из грађе у једнотомном речнику српског језика мањег обима нашли смо да мали број њих није потврђен у овом речнику, што показује да је лексика са великим бројем значења актуелна и да заузима централно место у лексичком систему српског језика. Лексеме које се у једнотомном речнику нису нашле због своје припадности покрајинској лексици (какве су нпр. лексеме *џармак* и *џасати*) настајале су у народним говорима, најчешће по продуктивним обрасцима, а у РСАНУ су се нашле због чињенице да овај речник бележи и народну и дијалекатску лексику.

Око 25% свих избројаних значења обележено је неким нормативним, стилским, терминолошким и сл. квалификатором, док око 70% нормативно маркираних значења лексема из грађе има квалификатор покр.(ајинско) који представља најчешће употребљени квалификатор као обележје значења изузетно полисемантичних лексема (иначе, њим је обележено 12% свих анализираних значења). Показало се да се терминолошка квалификација најчешће јавља код именица са конкретним значењем, а најфреквентнији квалификатори припадају областима природних наука – ботаници, зоологији, анатомији, агрономији и математици. За око 75% свих секундарних значења може се рећи да немају никакве нормативне нити стилске обележености, што показује да полисемантичне лексеме описане у РСАНУ, уз поједине изузетке, припадају неутралном слоју лексичког фонда.

²⁸ Осим наведеног случаја, квалификатор фиг. се у РСАНУ употребљава и да обележи још два случаја: када се употреба те лексеме није развила у посебно значење, или се пак таква фигуративност креће у два смера (то се у лексикографском чланку обележава квалификатором фиг. иза примера код којих се помереност значења не уочава); када обележава фигуративно значење које не излази из оквира основног значења, већ захтева ближу одредбу у виду краће дефиниције, која представља продужетак, допуну главне дефиниције (Радовић-Тешић 2009: 45–53).

7. ТВОРБЕНА СТРУКТУРА ЛЕКСЕМА КОЈЕ ИМАЈУ ВЕЛИКИ БРОЈ ЗНАЧЕЊА

7.1. Уводне напомене о творбеној структури анализираних лексема

7.1.0. Опште је позната чињеница да се лексички систем једног језика богати и деривацијом, а она је условљена и полисемијом – што нека лексема има више значења, већа је вероватноћа да ће имати и полисемантичне деривате. Према Е. Сапиру, временски распон између дужине постојања мотивне и мотивисане лексеме утиче и на полисемију јер се суштина измена у језику састоји у томе што се „садржина мења брже од форме, а форма живи дуже од садржине“ (Sapir 1921: 103).

7.1.1. Будући да ћемо се у анализи освртати на творбене карактеристике лексема са великим бројем значења, овде ћемо изнети опште напомене који се тичу њиховог морфемског састава, начина грађења, мотивације и сл. Већ смо напоменули да је у истраживањима М. Дешића (1990) и Д. Гортан Премк (1997), која се ослањају на грађу из РСАНУ, један од закључака био да су полисемији склоније просте речи него изведене. Дешић (1990: 3–9) налази да је изразита полисемантичност углавном одлика простих речи, а да су код мање заступљених полисемантичних изведеница продуктивни суфикси *-ак*, *-ик*, *-на*, *-ица*, као и да речи са великим бројем значења најчешће имају једносложну или двосложну основу (1990: 6–7). У студији Д. Гортан Премк о полисемији у српском језику (1997) потврђено је, између осталог, да су вишезначности најподложније творбено неизведене речи које су једнореферентне. За разлику од простих речи, изведенице су двореферентне, имају у свом семантичком садржају мали број сема и творбено се даље слабо развијају (в. Гортан-Премк 1997: 129). Међутим, поменута ауторка запажа да се код изведених глагола јављају и нове семе које доприносе развоју додатних семантичких реализација. Она наводи пример глагола *кљунути* који у секундарним значењима има развијену нову индивидуалну сему 'мало', 'у једном маху', „мало нагрести, грицнути, чупнути

мамац на удици (о риби)“ и „једаред ударити, убости кљуном“, што је према Гортан Премк, последица „аспектуалног значења овога глагола“ (1997: 129). И И. Грицкат напомиње да је оживела творба лексике путем афиксације (нарочито префиксације) (Грицкат 2020/1988: 500). Творбена структура лексема са великим бројем значења већ је била предмет наше пажње (в. Миланов 2021), а овде ћемо анализу спровести на грађи из свих томова РСАНУ.

7.1.2. Наш ће задатак бити да испитамо творбени статус лексема из грађе и тако проверимо закључке изнете у литератури. Творбену структуру анализираћемо са синхронијског становишта.²⁹ Уколико је код неке лексеме било сумње у њену творбену мотивисаност (какав је случај са именицама које према себи имају одговарајући глагол, нпр. *мисао* и *мислићи*, *игра* и *играћи*), разрешење смо тражили у *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* (в. Скок 1971–1974). Даље, лексеме стране етимологије (нпр. *вео*, *класа*, *йозиција*) сврстане су у групу творбено простих лексема. Већина изразито полисемантичних именица страног порекла у српском језику се ни не доживљавају као позајмљенице. Оне су због одомаћености и давне интеграције у наш језик престале да се осећају као позајмљенице, а велики број њих у свом примарном значењу готово да ни нема апсолутног синонима. Такође, неке од лексема стране етимологије имају и деривате који се одликују великим бројем значења, што је доказ да су се одавно уклопиле у српски језик (нпр. такве су лексеме *кајица*, *круница*). Осим тога, изведене речи страног порекла, са суфиксима који такође постоје у страном језику (нпр. *-ија* у латинском и турском), сматрали смо простим речима, пошто се код њих не може говорити о суфиксима већ о додацима који долазе на основу страног порекла како би се те речи могле уклопити у наш деклинациони систем (в. Клајн 2003: 80) (нпр. *кајија*, *йаријија*).

Подаци ће бити навођени по врстама речи, а затим ће бити представљен и збирни закључак о творбеној структури изузетно полисемантичних лексема, као и примери који показују однос броја значења творбено најпродуктивнијих простих полисемантичних лексема и њихових семантички богатих деривата.

²⁹ Савремена дериватолошка литература под деривацијом подразумева префиксацију, суфиксацију и комбинацију префиксације и суфиксације (Ђорић 2008: 16; Јовановић 2010: 15). Тако се све лексеме из грађе, према творбеном критеријуму, могу поделити на просте и изведене (настале префиксацијом, суфиксацијом или комбинацијом ова два начина творбе), нпр. *облук*, *нејак*; *круница*, *вајирен*; *окриље*, *оцрнџи*.

7.2. Творбене карактеристике глагола

7.2.0. Глаголи чине најбројнију групу лексема у грађи. Са најмање 15 значења је 580 глаголских лексема.³⁰ Код одређивања творбене основе анализираних глагола такође смо уважили синхронијски приступ (нпр. иако је глагол *муџиџи* добијен превојем од *месџи* ми смо га уврстили у просте), па смо их делили на основу и формант у складу са савременим стањем.

7.2.1. Разврставши све глаголе према творбеном критеријуму нашли смо да је 109 глагола творбено просто, док су преостали творени додавањем различитих префикса, или пак у њиховој основи запажамо именицу или придев. У просте, са синхронијског становишта немотивисане полисемантичне глаголе, уврстили смо следеће: *баџргайџи* (се), *баџаџи* (се), *баџиџи* (се), *биџи*¹ (се), *биџи*², *браџи* (се), *вадиџи* (се), *ваљаџи* (се), *ваџаџи* (се), *везаџи* (се), *вид(ј)еџи* (се), *вијаџи* (се), *висиџи*, *виџи*¹ (се), *виџилаџи* (се), *владаџи* (се), *водиџи* (се), *вргнуџи* (се)=*врћи* (се), *вреџи* (се), *врџи(ј)еџи* (се), *вући* (се), *газиџи* (се), *гледаџи* (се), *гониџи* (се), *гор(ј)еџи*, *градџи*¹ (се), *грисџи* (се), *груваџи* (се)=*грухаџи* (се),³¹ *зубиџи* (се), *гулиџи* (се), *гуџаџи* (се), *даџи* (се), *давиџи* (се), *д(иј)елиџи* (се), *д(ј)енуџи* (се)=*д(ј)е(с)џи* (се), *дераџи* (се), *дираџи* (се), *дићи* (се)=*дигнуџи* (се), *дизаџи* (се), *држаџи* (се), *дрмаџи* (се), *дробџи* (се), *жариџи* (се), *зваџи* (се), *знаџи* (се), *имаџи* (се), *ићи*¹, *јавиџи*¹ (се), *јесџи* (се), *казаџи* (се), *каџаџи*, *кидаџи* (се), *киџ(ј)еџи*, *колебаџи* (се), *коџаџи* (се), *кренуџи* (се), *кресаџи* (се), *креџаџи* (се), *куваџи* (се)=*кухаџи* (се), *куџиџи* (се), *куцаџи* (се), *лежаџи*, *леџ(ј)еџи*, *лећи*, *лизаџи* (се), *ломџи* (се), *луџаџи*¹ (се), *лучџи* (се), *љуљаџи* (се), *мазаџи* (се), *макнуџи* (се)=*маћи* (се), *маџиџи* (се), *м(иј)ењаџи* (се), *м(иј)есиџи* (се), *меџаџи* (се), *меџнуџи* (се), *м(иј)еџати* (се), *минуџи* (се), *мислиџи* (се), *мицаџи* (се), *млаџиџи* (се), *моџаџи* (се), *моћи* (се), *муџиџи* (се), *низаџи* (се), *носиџи* (се), *нудиџи*¹ (се), *обући* (се), *одолеџи* (се)/*одољеџи* (се), *џадаџи* (се), *џазџи* (се), *џалиџи* (се), *џараџи* (се), *џасаџи*, *џасџи*¹, *џењаџи* (се)=*џеџи* (се), *џећи* (се), *џисаџи* (се), *џиџаџи* (се), *џиџи*, *џиџиџаџи*, *џлавиџи* (се), *џлазаџи*¹ (се), *џлазиџи*¹ (се), *џлакаџи* (се), *џлануџи*¹ (се), *џлесџи* (се), *џливаџи*, *џловиџи*.

7.2.2. Изведених, творбено мотивисаних полисемантичних глагола је знатно више (471 лексема). Они су творени различитим творбе-

³⁰ Неповратну и повратну форму глагола давали смо као једну лексему будући да је пракса приликом израде РСАНУ да се обе форме дају под једном одредницом.

³¹ Глагол *груваџи/грухаџи* пореклом је узвик (уп. Стевановић 1989: 584), али по тиче још из прасловенског доба (уп. Скок 1971 I: 624).

ним начинима, али се овде даје збирна листа. Такви су следећи глаголи: *блажӣӣи*¹ (се), *броја̄ӣӣ*=*бројӣӣи*, *варака̄ӣи* (се), *везива̄ӣи* (се), *враћа̄ӣи* (се), *гласӣӣи* (се), *говорӣӣи* (се), *гомила̄ӣи* (се), *грунӯӣи* (се)=*грухнӯӣи* (се), *гушӣӣи* (се), *дава̄ӣи* (се), *дирнӯӣи* (се), *добавӣӣи* (се), *добива̄ӣи*=*добија̄ӣи*, *добиӣӣи* (се), *долазӣӣи*¹, *доносӣӣи*, *дос̄ӣ(ј)е̄ӣи* (се), *до̄ӣ(ј)ера̄ӣи* (се), *доћи*, *дохва̄ӣӣӣи* (се), *жив̄ӣ(ј)е̄ӣи* (се), *заве̄за̄ӣи* (се), *завӣӣи*¹ (се), *заводӣӣи* (се), *завргнӯӣи* (се)=*завр̄ћи* (се), *заврнӯӣи* (се), *завр̄ӣа̄ӣи* (се), *завр̄ӣ(ј)е̄ӣи* (се), *заглавӣӣи* (се), *загушӣӣи* (се), *зада̄ӣи* (се), *зад̄(иј)ева̄ӣи* (се), *зад̄(ј)енӯӣи* (се)=*зад̄(ј)е̄(с)ӣи* (се), *задимӣӣи* (се), *задр̄(иј)е̄ӣи* (се), *задржава̄ӣи* (се), *задржа̄ӣи* (се), *заигра̄ӣи* (се), *закачӣӣи* (се), *закло̄ӣӣи* (се), *залага̄ӣи* (се), *залећи* (се), *залива̄ӣи* (се), *залӣӣи* (се), *заложиӣи* (се), *заломиӣи* (се), *замакнӯӣи* (се)=*замаћи* (се), *заме̄ӣа̄ӣи* (се), *заме̄ӣнӯӣи* (се), *зан̄(иј)е̄ӣи* (се), *зано̄сӣӣи* (се), *зао̄ӣӣрӣӣи* (се), *зай̄ада̄ӣи*, *зай̄алӣӣи* (се), *зай̄ас̄ӣи*¹, *зай̄е̄ӣи* (се), *зай̄ећи* (се), *зай̄ӣња̄ӣи* (се), *зай̄иса̄ӣи* (се), *зай̄лес̄ӣи* (се), *зай̄ле̄ӣа̄ӣи* (се), *зай̄рашӣӣи* (се), *зареза̄ӣи* (се), *зас̄(ј)е̄с̄ӣи* (се), *зас̄(ј)е̄ћи* (се), *зай̄варай̄ӣи* (се), *зай̄ворӣӣи* (се), *зай̄егнӯӣи* (се), *зай̄еза̄ӣи* (се), *зай̄урӣӣи* (се), *зай̄ући* (се), *заћи* (се), *заузе̄ӣи* (се), *заус̄та̄вӣӣи* (се), *заус̄та̄вља̄ӣи* (се), *захва̄ӣа̄ӣи* (се), *захва̄ӣӣӣи* (се), *зац̄(иј)е̄ӣӣӣи* (се), *збра̄ӣи* (се), *збриса̄ӣи* (се), *игра̄ӣи* (се), *изаћи*, *избац̄ӣӣи* (се), *избӣӣи* (се), *извадӣӣи* (се), *извалӣӣи*¹ (се), *извес̄ӣи*¹ (се), *извија̄ӣи*¹ (се), *извӣӣи*¹ (се), *извлачӣӣи* (се), *изводӣӣи* (се), *извргнӯӣи* (се), *изврнӯӣи* (се), *извр̄ӣа̄ӣи* (се), *извући* (се), *изгонӣӣи*, *изгор̄(ј)ети* (се), *изгубӣӣи* (се), *издава̄ӣи* (се), *изда̄ӣи* (се), *издваја̄ӣи* (се), *издићи* (се)=*издигнӯӣи* (се), *издржа̄ӣи* (се), *издушӣӣи* (се), *изигра̄ӣи* (се), *изићи*, *изјес̄ӣи* (се), *излӣӣи* (се), *измакнӯӣи* (се)=*измаћи* (се), *изме̄ӣа̄ӣи* (се), *изме̄ӣнӯӣи* (се), *измица̄ӣи* (се), *изн̄(иј)е̄ӣи* (се), *износӣӣи* (се), *изравна̄ӣи* (се), *израдӣӣи* (се), *исказа̄ӣи* (се), *искочӣӣи*, *искӯӣӣи* (се), *ис̄ја̄да̄ӣи*¹, *ис̄ја̄с̄ӣи*¹, *ис̄ја̄ра̄вӣӣи* (се), *ис̄ја̄ӯс̄ӣӣӣи* (се), *ис̄ја̄ӯца̄ӣи*¹ (се), *ис̄та̄вӣӣи* (се), *ис̄та̄вља̄ӣи* (се), *ис̄та̄аћи* (се), *ис̄та̄егнӯӣи* (се)=*ис̄та̄ећи* (се), *ис̄та̄(ј)ера̄ӣи*, *ис̄та̄(ј)е̄рива̄ӣи* (се), *ис̄та̄рес̄ӣи* (се), *ис̄та̄урӣӣи* (се), *ис̄та̄р̄ис̄ӣи* (се), *ӣӣӣе̄ӣӣӣи* (се), *јавља̄ӣи* (се), *јарӣӣи* (се), *казива̄ӣи* (се), *кола̄ӣи*¹ (се), *косӣӣи*² (се), *кривӣӣи* (се), *крижӣӣи* (се), *крс̄ӣӣӣи* (се), *кружӣӣи* (се), *крунӣӣи* (се), *крӣӣӣи* (се), *лома̄ӣа̄ӣи* (се), *љӯӣӣӣӣи* (се), *машӣӣи*¹ (се), *м̄(ј)е̄рӣӣи* (се), *мрачӣӣи* (се), *мрчӣӣи* (се), *набац̄ива̄ӣи* (се), *набац̄ӣӣи* (се), *набија̄ӣи* (се), *набӣӣи* (се), *набрекнут̄ӣи*, *навалӣӣи* (се), *нава̄љива̄ӣи* (се), *навес̄ӣи*¹ (се), *навија̄ӣи*¹ (се), *навӣӣи*¹ (се), *навлачӣӣи* (се), *наврнӯӣи* (се), *навр̄ӣа̄ӣи* (се), *навући* (се), *нагања̄ӣи* (се), *нагиба̄ӣи* (се), *нагиња̄ӣи* (се), *нагна̄ӣи* (се), *нагнӯӣи* (се), *нагонӣӣи* (се), *нагрдӣӣи*

(се), нагрнуџи (се), надаваџи² (се), надаџи (се), надимаџи (се), надиџи (се)=надигнуџи (се), надоџи, надр(иј)еџи (се), надуваџи¹ (се)=надухаџи (се), надуџи (се), наилазиџи, наиџи, најеџиџи (се), наклонџи (се), накуџиџи (се), налазиџи (се), налеџ(ј)еџи (се), налеџи (се), наливаџи (се), налиџи (се), налоџиџи¹ (се), намакнуџи (се)=намаџи (се), нам(иј)е-ниџи (се), нам(ј)ериџи¹ (се), нам(ј)есџиџи (се), намеџаџи² (се), намеџнуџи (се), нам(ј)еџиџи (се), намириваџи (се), намириџи (се), намиџаџи (се), нан(иј)еџи (се), најасџи¹, најериџи (се), најеџи (се), најиџаџи (се), најравиџи (се), најрављаџи (се), најредоваџи, нају-ниџи (се), најусџиџи (се), најуџиџи (се), наравнаџи (се), нареди-џи (се), насадиџи (се), наскочиџи, насџавиџи (се), насџављаџи (се), насџуџаџи, насџуџиџи, насукаџи (се), насуџи (се), најезгнуџи (се), најезаџи (се), нај(ј)ераџи (се), најиснуџи (се), најовариџи (се), најриџаџи (се), најруниџи (се), најруриџи¹ (се), најруџи (се), наџи (се), находиџи (се), нахруџиџи, начинџи (се), обалиџи¹ (се), обараџи¹ (се), обдржаваџи (се), обележаваџи (се)/обиљежаваџи (се), обелеџиџи (се)/обиљеџиџи (се), об(иј)елиџи (се), об(ј)есиџи (се), обиџаџи (се), обилазиџи (се), обиџи (се), обиџи (се), објаџиџи¹ (се), обл(иј)еџаџи (се), облеџ(ј)еџи (се), облиџи (се), обнављаџи (се), обновџи (се), обориџи (се), обраџиџи (се), обраџаџи (се), обрнуџи (се), обрџаџи (се), огла-сиџи (се), оглашаваџи (се), огледаџи (се), огледаџи (се), оградџи (се), огулиџи (се), одаваџи¹ (се), одаџеџи (се), одаџи (се), одбаџиваџи (се), одбаџиџи (се), одбиџаџи (се), одбиџи (се), одваџаџи (се), одвали-џи (се), одваљаџи (се), одвиџи (се), одвоџиџи (се), одвраџиџи (се), одвраџаџи (се), одврнуџи (се), одговараџи (се), одговориџи (се), оди-граџи (се), одисаџи, одлазиџи, одмакнуџи (се)=одмаџи (се), одм(ј)е-риџи (се), одмеџаџи (се), одмеџнуџи (се), одмиџаџи (се), одн(иј)еџи (се), односиџи, одредиџи (се), одреџиваџи (се), одрезаџи (се), одр(иј)е-џиџи (се), одрџаџи (се), одрониџи (се), одс(ј)еџи (се), одскакаџи, одскочиџи, одузџи (се), одуџиџи (се), ожеџи (се), ожив(ј)еџи (се), оживџи, оживљаваџи (се), означаваџи, окамениџи (се), окинуџи (се), окренуџи (се), окресаџи (се), окреџаџи (се), окруџиџи (се), окуџиџи (се), олабавџи (се), ољуџиџи (се), омакнуџи (се)=омаџи (се), омах-нуџи (се), омиџаџи (се), омладиџи (се), омрсџи (се), оџалиџи (се), оџариџи (се), оџасаџи (се), оџираџи (се), оџлесџи (се), оџоганиџи (се), оџоменуџи (се), оџравиџи (се), оџрављаџи (се), оџраџиџи (се), оџре-миџи (се), оџросџиџи (се), оџруџиџи (се), оџусџиџи (се), оџучџи (се), оросџи (се), осваџаџи, освоџиџи (се), ос(ј)еџиџи (се), ос(ј)еџаџи (се), осигураџи (се), осџаџи (се), ослабиџи (се), ослобаџаџи (се), осло-

бодити (се), осовити (се), осолити (се), остiавити (се), остiављати (се), остiајати (се), остiаити (се), остiрвити (се), осукаити (се), осуити (се), осушити (се), оiанчаити (се), оiвараити (се), оiворити (се), оiтегнути (се), оiезаити (се), оiтеити (се), оiтимаити (се), оiтискавати (се), оiтиснути (се), оiтићи, оiказаити (се), оiткидаити (се), оiткинути (се), оiкравити (се), оiкриваити¹ (се), оiкрити (се), оiкуити (се), оiкуљиваити (се), оiиустити (се), оiиуиити (се), оiргнути (се), оiресити (се), оiресити (се), оiрзати (се), оiрити (се)=оiр(и)еити (се), оiураити (се), оiурити (се), охладити (се), оцрнити (се), очешаити (се), очистити (се), очистовати (се), оштеити (се), иариити (се), иерити (се), иеиљати (се), ил(и)ениити (се), иљуснути (се), иобећи, иобијати (се), иобирати (се), иобиити¹ (се), иобосити (се), иобраити (се), иобркати (се), иовалиити (се), иоваљати (се), иовезати (се), иовезивати (се), иовестити¹ (се), иовијати¹ (се), иовити (се), иовлачити¹ (се), иоводити (се), иовраити (се), иовраћати (се), иоврнути (се), иовријати (се), иовући (се), иогаћати (се), иогледи (се), иогледаити (се), иогнаити (се), иогодити (се), иогонити (се), иограбити (се), иогрдити (се), иогубити (се), иодавати¹ (се), иодавити (се), иодаити (се), иодбациити (се), иодбити (се), иодвезати (се), иодвргнути (се), иод(и)елиити (се), иодесити (се), иодешавати (се), иодизати (се), иодићи (се)=иодигнути (се), иодлећи (се), иодмеити (се), иодмеити (се), иодмирити (се), иодмладити (се), иодмлаћивати (се), иодн(и)еити (се), иодносити (се), иодржавати (се), иодржати (се), иодстицаити (се), иодударати (се), иодударити (се), иодузети (се), иодуирати (се), иодуи(и)еити (се), иодухваити (се), иодушити (се), иознаити (се), иоигравати (се), иоиграити (се), иојесити (се), иојмити (се), иоказаити (се), иоказивати (се), иоквариити (се), иокидаити (се), иоклонити (се), иоклоити (се), иокренути (се), иокреити (се), иокривати (се), иокрити (се), иокуити (се).

7.2.3. Највише полисемантичних глагола добијено је префиксацијом основног глагола, а има и оних код којих се распознаје префиксално-суфиксална творба. Најпродуктивнији глаголски префикси који учествују у творби полисемантичних глагола су они који су пореклом предлози: на-, од-, о-, за-, из-, ио- (нпр. накуити, наливати/налиити, насадити, одиграити, одмакнути/одмицаити, одрезаити, остiрвити, оираити, загушити, зарезати, заломити, истiављати/истiавити, изиграити, иобраити, иовући). Код творбе префиксацијом на значењском плану „долази до семантичке модификованости лексичке основе, коју дати префикс спецификује у одређеном правцу“ (Радовић-Тешић 2004: 220). На овај

начин се релативно лако богати лексички фонд, што је и експлицитна последица функционисања датих творбених модела (И.). Префикси, као творбени елементи, имају већу самосталност него суфикси. Према ЕСЛТ, они не изражавају нови тип радње, већ исту радњу као и основни глагол, само је конкретизују, појашњавају у просторном, временском, количинским и сл. смислу. М. Радовић Тешић наводи да савремено граматичко мишљење (и у српском и у осталим словенским језицима) „префиксацију дефинише као аутентични самосвојни творбени начин помоћу чијих механизма настају нове речи“ (2004: 220).

7.2.4. Такође, полисемантични глаголи формирају и семантички богата творбена гнезда сачињена од глагола са велим бројем значења. Грађа показује да су она посебно карактеристична за глаголе којима се означава премештање у простору (в. Табелу 7).

Табела 7: Творбена гнезда са највише полисемантичних глагола

<i>носијџи</i>	<i>маћи=макнујџи</i>	<i>баџијџи</i>	<i>мејџајџи</i>	<i>ићи</i>
<i>доносијџи</i>	<i>замакнујџи=замаћи</i>	<i>избаџијџи</i>	<i>измејџајџи</i>	<i>изићи</i>
<i>заносијџи</i>	<i>измакнујџи=измаћи</i>	<i>набаџијџи</i>	<i>намејџајџи</i>	<i>наићи</i>
<i>износијџи</i>	<i>намакнујџи=намаћи</i>	<i>одбаџијџи</i>		<i>обићи</i>
<i>односијџи</i>	<i>одмакнујџи=одмаћи</i>			<i>ојићи</i>

Запазили смо да је у групи полисемантичних глагола којима се означава премештање и смештање објеката у простору више од 70% лексема творено додавањем различитих префикса. Такође, грађа у РСАНУ показује да је код неких полисемантичних глагола дериват семантички богатији од мотивног глагола (нпр. такав је однос код глагола *измакнујџи* (*се*) и *макнујџи* (*се*)). Наведена чињеница да дериват има више значења од мотивне лексеме може бити условљена како недостатком грађе, тако и природом везе глагола и префикса и семантичким потенцијалом префикса којим се твори изведени глагол. Како наводи Ковачевић, префиксом се модификује значење основне речи, „твореница префиксом добија (најмање) једну семантичку компоненту више у односу на основну ријеч“ (Ковачевић 1986: 120–121). Нова значења код творбено мотивисаних глагола последица су и нових сема које се развијају код глагола, а које, према Д. Гортан Премк, могу бити последица аспектуалног значења глагола (1997: 129). Такође, чињеница је да су многа значења префиксираних глагола означена као покрајинска, разговорна и сл., и њима се, према наводима И. Грицкат, захваљујући сложеним законитостима, понекад долази до неочекиваних слагања по-

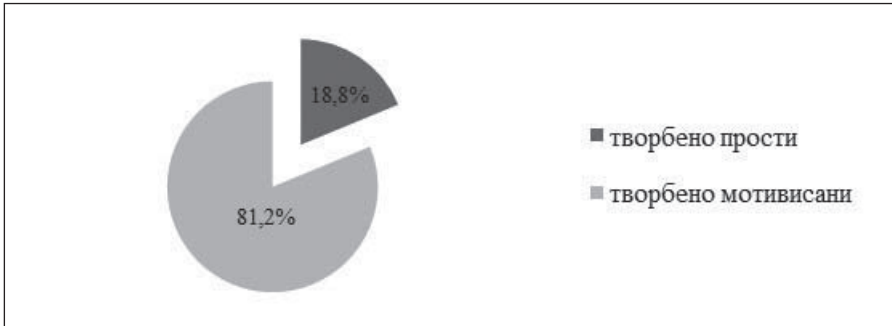
знатих основа са префиксима, суфиксима или на друге начине (Грицкат, према Радовић-Тешић 2004: 224).

7.2.5. Код већине творбено мотивисаних глагола префикс се додаје на основни глагол. Међутим код неких се са синхронијског становишта глагол не може уочити, већ налазимо везане основе глагола, које у комбинацији са префиксом дају семантички веома богате изведене глаголе (нпр. такве су основе **веси̑ти*, **и̑егну̑ти*) (о полисемантичним глаголима са везаном основом в. и т. 9.2.1). Осим твореница са глаголом у основи, запажамо и оне којима је у основи придев (нпр. *блажи̑ти*¹ (*се*), *криви̑ти* (*се*), *мрчи̑ти* (*се*), *наравна̑ти* (*се*)), именица (нпр. *броја̑ти*, *гласи̑ти*, *ољуши̑ти* (*се*), *и̑е̑ља̑ти* (*се*)), прилог (*на̑редова̑ти*). Полисемантични глаголи творени уз помоћ суфикса као што су *-ива-*, *-ну-* и сл. добијени су најчешће услед процеса (им)перфективизације основног глагола (нпр. *везива̑ти*, *дирну̑ти*) или је таквим творбеним средством уношен субјективни став у значење глагола (нпр. примарно значење глагола *варака̑ти* добијено је према основном значењу *вара̑ти*, глагола *лома̑ти* према једном од секундарних значења глагола *ломи̑ти*). Такође, налазимо и полисемантичне глаголе грађене унутрашњом творбом (*и̑дгледа̑ти* – *и̑огледа̑ти*).

7.2.6. Ако погледамо појединачне лексеме, на првих десет места по броју значења су готово увек творбено прости глаголи (сви са преко 50 значења): такви су *и̑ада̑ти* (*се*)/*и̑аси̑ти*¹, *веза̑ти*, *носи̑ти* (*се*), *држа̑ти* (*се*), *и̑ћи*¹, *има̑ти* (*се*), док су њихови деривати потврђени мањим бројем значења (нпр. такви су глаголи *зайада̑ти*, *везива̑ти*, *доноси̑ти*, *задржа̑ти* итд.). Генерално гледано, највише је изведених глагола, али семантички су најбогатији творбено немотивисани глаголи. За њих је карактеристично да воде порекло још из прасловенског доба и да се њима означавају основне радње.

7.2.7. Даћемо и графички приказ односа броја полисемантичних глагола према њиховој творбеној мотивисаности (в. Графикон 3).

Графикон показује да закључак о творбеној структури изразито полисемантичних лексема који се среће у литератури за глаголе не важи – најбројнији су творбено мотивисани глаголи. Овај податак вероватно има везе са сложеношћу глагола, њиховим семантичким и граматичким особинама, разноврсношћу њихових граматичких категорија и облика, као и мноштвом парадигматских и синтагматских веза које успостављају (исп. Васильев 1981: 34). Ипак, највише значења имају творбено немотивисани глаголи давног постања, који имају велики број изузетно полисемантичних деривата. Анализом фонемског састава изу-

Графикон 3: Однос броја творбено простих и мотивисаних полисемантичних глагола

зетно полисемантичних глагола утврдили смо да је просечан број фонема у њиховој творбеној основи три до четири, што потврђује налаз М. Дешића (Dešić 1990: 7).

7.3. Творбене карактеристике именица

7.3.0. Издвојене су 264 именице које су према РСАНУ реализовале најмање 15 значења. Као што је напоменуто, приликом одређивања да ли је нека именица проста или изведена уважен је синхронијски приступ и само оне код којих се са савременог аспекта јасно распознају творбена основа и формант сматране су изведеним. Као просте су посматране оне које су промениле лик услед различитих гласовних алтернација и других процеса још у прасловенско доба (нпр. *јабука*, *млаз*). Такође, и именице којима је затамњено изведено порекло сврстане су у просте (нпр. *облак*, *џалац*).³² Именица овог типа је знатно мање од оних које су и из дијахронијске перспективе просте. Лексеме добијене безморфемским типом творбе – конверзијом (нпр. *благо*) уврштене су у творбено изведене.

7.3.1. Питање које се наметнуло у истраживању тиче се и тога од каквих се основа граде полисемантичне именице. У неким случајевима,

³² Овакви примери су последица дубинских промена у структури речи која је подстакнута променама у семантици, односно променама у корену или основи речи. Ова појава се у језику дефинише као морфолошка апсорпција, где се „првобитна основа проширила на рачун суфикса чинећи тако нову основу“ (Јовановић 2016а: 106). В. Јовановић наводи пример именице *сунце*, код које је стари деминутив на *-ьсе* (*sъlnъse) изгубио деминутивну семантику, *џалац*, где је суфикс *-ац*, по пореклу деминутивни суфикс, данас део основе, затим именице *џишца*, *улица* (где је *-ица* такође по пореклу суфикс, а данас део основе) итд. (2016а: 106).

услед двоструке творбене мотивације, није било могуће утврдити творбено порекло основе, па смо тада такве примере оставили са стране. Таква је ситуација нпр. са именицама *ноћник* и *ноћница* које могу бити изведене и од *придева* и од *именице*. Лексикографска дефиниција именице *ноћник* говори о обема могућностима пошто гласи „онај који се проводи, забавља *ноћу*, који живи *ноћним* животом“ [курзив Н. М.]. У српској дериватологији указивано је на проблем у одређивању основе код именица овог типа јер постоји „врло мали број речи са завршетком *-ић* коме не претходи *н*“ (Клајн 2003: 85), као и са именицама женског рода изведеним суфиксом *-ица* којима претходи *н*, па се поставља питање да ли је суфикс *-ица* или *-ница*. Такође, и за лексему *наглавак* може се успоставити двострука творбена мотивација, те ни њу нисмо доделили ниједној групи. Овде се нећемо детаљније бавити односом паралелне творбене мотивације, али је за наше истраживање битно нагласити да је и код оваквих примера несумњива изведена творбена структура, те се ова паралелна мотивација неће одразити на резултат истраживања – лексеме код којих се препознаје овакав творбени састав свакако су сврстане у групу изведеница.

7.3.2. Након успостављања критеријума за класификацију издвојене су 134 творбено просте именице. То су *баба*¹, *баба*², *белег/биљег*, *брада*, *бразда*, *браћ*, *бубањ*, *вајџра*¹, *в(и)јенац*, *вео*¹, *в(ј)ера*, *виџао*, *вода*, *враћ*¹, *вр(и)јеме*, *вук*¹, *глава*, *глас*, *гомила*, *греда*, *грло*, *губа*¹, *гуша*, *д(ј)ед(а)*, *дом*¹, *дух*, *жила*, *жица*, *засџава*, *зв(и)језда*, *змај*, *змија*, *знак*, *игра*, *име*, *исџок*, *јабука*, *јагода*, *јарам*, *јарац*, *јеж*, *језик*, *калкан*, *каџа*¹, *каџија*, *карџа*¹, *кашика*, *киџа*, *класа*, *кључ*¹, *кобила*, *комора*¹, *књига*, *коза*, *колело/кољено*, *коло*, *колуџ*, *коњ*, *кора*, *кор(и)јен*, *кориџо*, *коџур*, *кош*, *крак*¹, *крв*, *криж*, *крило*¹, *крџ*, *круг*, *круна*, *кука*¹, *кула*¹, *курјак*, *кућа*, *л(и)јес*¹, *леса/љеса*, *лик*¹, *линија*, *лисџ*¹, *лице*, *лојар*, *лула*, *луџка*, *љуска*, *маказе*, *м(ј)ера*, *м(ј)есец*, *м(ј)есџо*, *м(ј)ехур*, *мисао*, *мир*¹, *миш*, *млаз*, *мосџ*, *мрежа*, *нарав*, *нишан*, *нога*, *облак*, *облаџ*, *образ*¹, *образац*,³³ *обруч*,³⁴ *огањ*, *окно*, *око*, *олук*, *оџкровење*, *џалац*², *џањ*, *џаџуча*, *џар*¹, *џара*¹, *џармак*, *џарџија*, *џас*¹, *џеро*, *џеџља*, *џеча*¹, *џијавица*, *џиле*¹, *џласа*¹, *џлаџно*, *џлаџен*, *џлеме*, *џлоча*, *џод*, *џожар*, *џозиција*, *џојас*, *џокров*¹.

³³ Ова лексема се потпуно лексикализовала, те је изгубила везу са мотивном именицом *образ* – стога смо је смо је уврстили у творбено просте лексеме (уп. Драгићевић 2016: 459–460).

³⁴ За именицу *обруч* И. Клајн каже да је изгубила мотивацију од именице *рука* (2002: 208).

7.3.3. Преостале именице су изведенице (таквих је 130). Тако именицу у основи имају лексеме *белешка/биљешка*, *душа*, *жабица*, *знамење*, *јабучица*, *језичак*, *каменица*, *кајица*, *козлац*, *козлић*, *кокица*, *коњиц*, *корица*, *кошара*¹, *кошуљица*, *краљица*, *крилаш*, *крсијача*, *крсијаш*, *круница*, *крујица*, *мајица*,³⁵ *мачка*, *мејица*¹, *мишјакиња*, *налеи*¹,³⁶ *облук*, *огњица*, *огњиштие*, *окце*, *окриље*, *йерушка*, *йејица*¹, *йлам*¹, *йлочица*. Придевску основу имају именице *б(иј)елац*, *б(ј)елина*, *б(ј)елица*, *б(иј)елка*, *благо*¹, *в(ј)енчаница*, *висина*, *брзак*¹, *голица*¹, *дивљак*, *добро*¹, *живац*, *живица*, *жујица*, *жујка*, *зеленика*, *зеленка*, *зелењак*, *зеља*, *злајица*, *кривача*, *кривуља*, *киселица*, *кравица*, *кривац*, *љујица*, *масница*, *милоси*, *младина*, *мл(иј)ечњак*, *новина*, *мрјивило*, *мрјивица*, *облица*, *оштрина*, *оштрица*, *йеченица*, *йлеиеница*, *йоганац*. Са глаголом у основи су именице *било*, *браник*, *вез*², *веза*, *вид*¹, *жар*, *живои*, *завој*, *заслон*, *збор*, *лом*, *извод*, *излаз*, *мрак*, *навала*, *навлака*, *нагон*, *намеи*¹, *најаси*, *насијавак*, *насијуи*, *начин*, *низ*¹, *обележје/обиљежје*, *обрји*, *оглед*, *ограда*, *одговор*, *одзив*, *оквир*, *основ(а)*, *осијава*, *осијашак*, *ошкриће*, *ошока*, *йад*, *й(иј)евац*, *йисак*, *йисмо*, *йљускавица*, *йовлака*, *йогодба*, *йогон*¹, *йод(ј)ела*, *йодлога*, *йодмејач*, *йодуиирач*, *йоклојац*, *йокреи*, *йокривач*. Грађа показује да је код већине изведеница од глагола директна мотивна лексема префиксирани глагол (нпр. *навала* од *навалии*, *осијава* од *осијавији/осијављати*). Изведенице од бројева су лексеме *двојка* и *јединица*,³⁷ *йозадина* је од прилога, *йодина* од предлога, док се код именица *кокои* и *маца*¹ распознаје ономотопејско порекло. Од наведених именица, највише изузетно полисемантичних деривата имају лексеме *крв* (*крвав*, *крвавица*, *крвни*), *крси* (*крсијача*, *крсијаш*, *крсији*) и *йла̋м̋ен* (*йлам*¹, *йла̋мен*, *йламенији*), али су поменути деривати семантички слабије разуђени од мотивних лексема.³⁸

7.3.4. Ако случајеве двоструке творбене мотивације оставимо по страни (именице *наглавак*, *ноћник*, *ноћница*), утврдили смо да се полисемантичне именице нешто чешће граде од глагола, док је од именица и придева добијен приближно исти број лексема (49 су глаголске изведенице, 35 су изведене од именице, а 39 од придева). Убедљиво је најзаступљенији суфикс *-ица* који је продуктиван и код именичких и

³⁵ И. Клајн (2003: 116) истиче да код неких лексема давнашња и дуготрајна употреба суфикса *-ица* може имати за последицу да се мотивација замути, нпр. *мајица*, *бабица*, *дужица*.

³⁶ *Налеи* је „лет изнад нечега у одређеном правцу“.

³⁷ Према Клајну, код лексеме *јединица* у основи придев, а не број (Клајн 2003: 119).

³⁸ О овим творбено продуктивним лексемама в. т. 9.4.3.5.

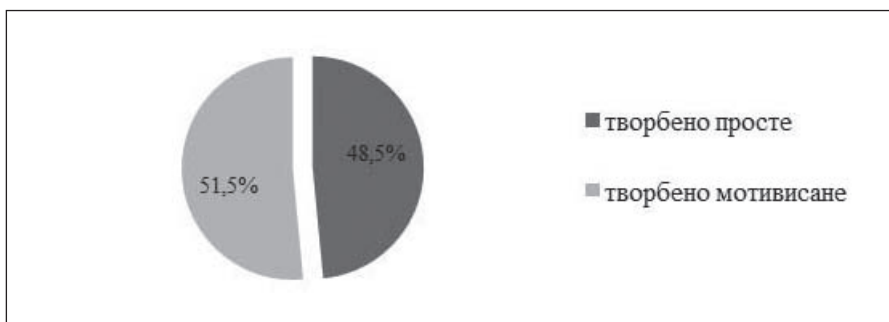
код изведеница од придева (нпр. *жуџица*, *кајица*, *жабица*, *каменица*, *голица*, *мрџивица*, *џлеџеница*). Према И. Грицкат (2020/1995: 273), овај суфикс је веома склон семантичким изменама, од сужења значења (нпр. *гумица* за брисање) до терминологизације (*кошуљица*, *буквица*). Напомињемо да овај суфикс, иако му је једна од функција давање лексеми субјективног става говорника, код полисемантичних речи углавном има изгледало деминутивно значење, те најчешће означава предмет.

7.3.5. Од осталих суфикса код именица са глаголом у основи налазимо нулти суфикс (-*∅*) (нпр. *извод*, *лом*, *налеџ*, *одговор*, *џад*, *џокреџ*) и суфикс -*а* (нпр. *веза*, *навлака*, *ограда*). У деривацији неколико именица изведених од придева и именица учествују и суфикси -*џк*/*-џџк* (нпр. *брзак*, *дивљак*, *млечњак*), -*(а)к* (нпр. *језичак*, *џисак*), -*(а)џ* (нпр. *живаџ*, *б(и)јелаџ*, *џеваџ*, *џоганаџ*), -*ка* (нпр. *б(и)јелка*, *двојка*, *зеленка*), -*џи* (нпр. *крилаџ*, *крџиџи*).

7.3.6. Посматрајући однос творбене структуре и броја значења, запазићемо да су творбено неизведене именице и семантички најбогатије (нпр. *ваџра*, *крило*, *крџи*, *огањ*, *џлоча* итд. имају по више од 30 значења), док су њихове изведенице (нпр. *ваџрен*, *крилаџ*, *крџиџи*, *огањџа*, *џлочиџа*) потврђене мањим бројем значења (најчешће мање од 20). Овај резултат потврђује оно што је већ утврђено у ранијим истраживањима полисемије – у оквиру семантички најбогатијих лексема богатством значења се издвајају лексеме просте творбене структуре. Поред овога, наше истраживање је показало да и творбено мотивисане лексеме могу бити семантички веома богате, али да имају мање значења од творбено немотивисаних лексема.

7.3.7. Након сврставања лексема у групе према њиховој творбеној мотивацији, представимо збирно графички однос творбено немотивисаних и творбено мотивисаних лексема (в. Графикон 4).

Наведени графички приказ илуструје чињеницу да полисемантичне именице, са синхронизационог аспекта посматрано, подједнако често могу бити творбено просте и мотивисане речи. Поред тога, лексеме изведене различитим типовима творбе најчешће су настале додавањем суфикса на творбену основу (нпр. *дивљак*, *кајица*, *новина*, *џеруџка*, *џлеџеница* итд.). Другим начинима морфемске творбе, префиксацијом или префиксално-суфиксалном творбом, настале су лексеме *облук*, *окриџе* и *џодноџје*. Свакако ће се потпунији увид у ово питање стећи када сва лексика српског језика буде лексикографски обрађена, али изнети подаци о творбеној структури именица које имају велики број значења

Графикон 4: Однос броја творбено простих и мотивисаних полисемантичних именица

на грађи из досад објављених томова РСАНУ не потврђују закључке о томе да језгро система полисемантичних лексема чине творбено просте речи.

7.3.8. Просечан број фонема у основи творбено простих полисемантичних именица је четири, чиме се потврђује закључак М. Дешића (Dešić 1990: 7) да полисемантичне лексеме имају најчешће једносложну и двосложну творбену основу.

7.4. Творбене карактеристике придева

7.4.0. Према М. Стевановићу, посматрајући придеве у историјској перспективи, међу њима ћемо наћи врло мало простих речи, за које није тешко открити првобитну семантику и творбену мотивисаност. На пример, придеви *лукав* и *слан* су из дијакхронијске перспективе творбено мотивисани, али их са савременог становишта сматрамо простим, немотивисаним лексемама (Стевановић 1986: 538–539). Творбено прости придеви из наше грађе могу се, према терминологији Р. Драгићевић (2001),³⁹ на основу форманта формално поделити на примарно просте (нпр. *бео/бијел*, *гуси*, *нов*) и секундарно просте (нпр. *весео*, *здрав*, *ма-*

³⁹ „Прости неизведени [придеви – Н.М.] јесу они у чијој структури са синхронијског становишта не распознајемо творбену основу и творбени формант. То су обично једносложне речи [...] У другу групу простих придева, у тзв. секундарно просте, увели смо оне придеве који су по својој структури између простих и изведених. Такви су, на пример, *висок*, *лукав*, *јалов*. То су придеви код којих са синхронијског становишта јасно распознајемо творбену основу и формант, а ти форманти су, најчешће, и данас продуктивни [...] за творбене основе секундарних простих придева не можемо утврдити мотивне речи“ (Драгићевић 2001: 27).

иџор, *обилан*). Међутим, ми ћемо и једне и друге дати у групи творбено простих придева, будући да грађу посматрамо са синхронијског становишта. У грађи је 87 придева који имају најмање 15 значења.

7.4.1. У творбено просте полисемантичне придеве уврстили смо следећих 55 лексема: *бео/бијел*, *бисџар*, *благ*, *богаџи*, *ведар*, *велик*, *весео*, *висок*, *врућ¹*, *горак²*, *груб*, *гусџи*, *далек*, *дебео*, *добар*, *дубок*, *дуг*, *жив*, *жуџи*, *зао*, *здрав*, *зелен*, *јак*, *јасан*, *краџак*, *крив*, *круџан*, *круџи*, *лак²*, *л(иј)еџ³*, *луд*, *љуџи²*, *мали*, *маџор*, *мек*, *млад²*, *мрџав*, *мршав*, *нагао*, *негаџи-ван*, *нежан/њежан*, *н(иј)ем*, *низак*, *нов*, *обилан*,⁴⁰ *обилаџи*, *оџак²*, *оџор*, *оџмен*, *оџџар*, *џиџом*, *џлав⁵*, *џлемениџи*, *џоган*, *џозиџиван*. Придева добијених суфиксацијом је знатно мање, 24 лексема: *ваџрен*, *воџан*, *гладан*, *горџи*, *крвни*, *масџан*, *миран*, *моџан*, *муџан*, *муџки*, *нараван*, *огњевиџи*, *огњен²*, *олуџан*, *ос(ј)еџљив*, *оскудан*, *особни*, *оџворен*, *оџрован*, *џаклен¹*, *џаман*, *џламен*, *џламениџи*, *џокреџан*. Забележено је и седам полисемантичних придева творених префиксалним типом творбе: *неваџао*, *незгодан*, *нездрав*, *неџак²*, *немиран*, *неџокреџан*, *нечисџи*, док код придева *озбиџан* препознајемо префиксално-суфиксални тип творбе. Изведени придеви су мотивисани најчешће именицом (нпр. *воџан*, *гладан*, *муџки*, *олуџан*), ређе глаголом (нпр. *муџан*, *оскудан*, *оџворен*), а један придев мотивисан је прилогом (*горџи*).

7.4.2. Највише изведених придева добијено је додавањем форманта *-(а)н*⁴¹ најчешће на именичку творбену основу, ређе неку другу (нпр. *воџан*, *гладан*, *миран*, *моџан*, *муџан*, *оскудан*, *оџрован*), а свега неколико њих формантом *-ен* или неким другим формантом (нпр. *ваџрен*, *огњен²*, *џаклен¹*, *огњевиџи*, *ос(ј)еџљив*).

7.4.3. Што се тиче придева творених префиксалном творбом, код готово свих је присутан формант *не-*. Овај формант је веома продуктиван у творби придева и о њему је било речи у досадашњим истраживањима творбених карактеристика придева у српском језику (в.

⁴⁰ Придеви *обилан* и *обилаџи* имају у основи застарели придев *обил*, али је ту, чини се, прекинута творбено-мотивациона веза са мотивним придевом, те су са савременог становишта ови придеви немотивисани.

⁴¹ И. Клајн наводи да је формант *-(а)н* најфреквентнији придевски формант који није могуће семантички дефинисати јер је, како се наводи у литератури семантички празан, без одређеног значења и сл., односно само морфолошки уобличава значење речи у основи (в. Клајн 2003: 261). Доста је расправљано о природи форманта *-ни*: као форманта за одређени вид описних придева (нпр. *стиџни* „богат стоком“) и као форманта односних придева (нпр. *стиџни* „који је у вези са стоком“: ~ трг) (в. нпр. Пешикан 1957; Грицкат 1990; Ристић 2015: 117–133).

нпр. Бошков 1981; Стијовић 1983; Ристић 2009). „Будући да је префикс *не-* обухватнији, апсолутно шири по свом семантичком пољу од префикса *без-*, јасно је да творбени модел у којем префикс *не-* учествује, сасвим у духу универзалне језичке економичности и пријемчивији за категорију стандардног, општекомуникативног језичког средства“ (Станојчић 2000: 157). Како напомиње Д. Бошков, придеви творени овим префиксом могу означавати негацију основног својства (нпр. *нелeй*, *нејак*), позитивна својства (нпр. *ненамeтљив*, *неојасан*), али и негацију специфичне ознаке другог појма, где оба заједно исцрпљују цео обим појма који им је надређен (нпр. *негенијалан*) (1981: 63–68). Према С. Ристић, придевске изведенице са префиксом *не-* могу имати значење одсуства, одрицања, умањивања или искључивања својства исказаног основном речју (2009: 157–158).

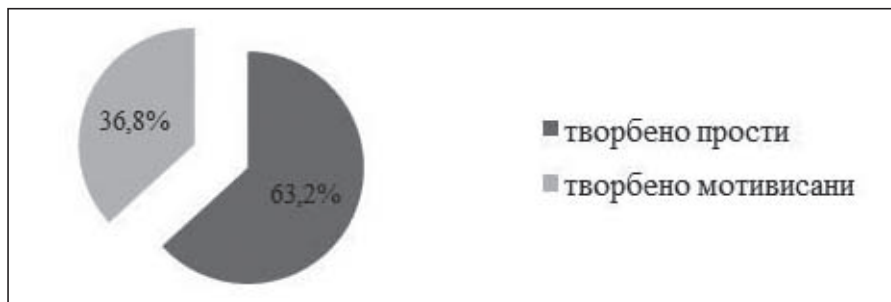
7.4.4. Придеви из наше грађе творени уз помоћ форманта *не-*, према примарном значењу лексема, значе негирање значења мотивног придева: *немиран* је „који није миран“, *нечист* „који није чист“ итд. На пример, придев *незгодан* има примарно значење „непријатан, неугодан“ (*незгодни* моменти, *незгодне* школске собе, *незгодни* разговори), док придев *згодан* примарно значи „који може добро послужити, погодан“ (*згодно* дрво за ноћиште, *згодно* уточиште, *згодна* носила), што значи да примарно значење придева *незгодан* обухвата шири опсег појава него придев *згодан*, али се оба односе на исти тип својства. Ваља напоменути да се као изразито полисемантични истичу и основни придеви *згодан*, *здрав*, *миран*, *јак*, а да су негирани придеви семантички слабије разуђених од мотивних непрефиксираних придева. Најпре, стога што префикс конкретизује или мења семантику мотивног придева. Затим, и стога што овако добијени придеви имају у примарном значењу синонине од друге основе (нпр. *нездрав* има синоним *болестан*, придеву *нел(и)еј* синоним је у примарном значењу придев *ружан*), који су у језику фреквентни те представљају конкуренцију префиксираним придеву, а они се у појединим својим значењима супротстављају придеву супротног значења (*леј* : *нелeй/ружан*, *здрав* : *нездрав/болестан*).

7.4.5. Неки полисемантични придеви имају полисемантичне деривате и у другим врстама речи. Такав је, на пример, придев *оштар* који има неколико полисемантичних деривата: именице *оштрица* и *оштрина*, глагол *заоштриши* (*се*) и прилог *оштро*, или, придев *зелен* који има четири полисемантична деривата *зеленика*, *зеленка*, *зелењак*, *зеља*. Полисемантичне именице које у основи имају придев имају разноврсна значења: њима се најчешће означавају особе које имају особину озна-

чену придевом у основи (*дивљак, голица, љутица, мривица*), а знатно ређе апстрактни појмови (*милоси, новина*), предмети (*венчаница, кривача*) или термини из различитих области (*жутица, живац, златица*) итд.

7.4.6. Осим што су доминантни по бројности, прости, немотивисани придеви и по броју значења заузимају највише позиције на листи придева (нпр. *оштар, жив, бео/бијел, зелен* итд.). Ови придеви реализовали су више од 30 значења, а и њихови деривати су семантички слабије разуђени, и најчешће имају мање од 20 значења (какве су лексеме *оштина, живица, б(ј)елина, зеленка* итд.).

7.4.7. На следећој слици представимо творбену структуру изразито полисемантичних придева (в. Графикон 5).

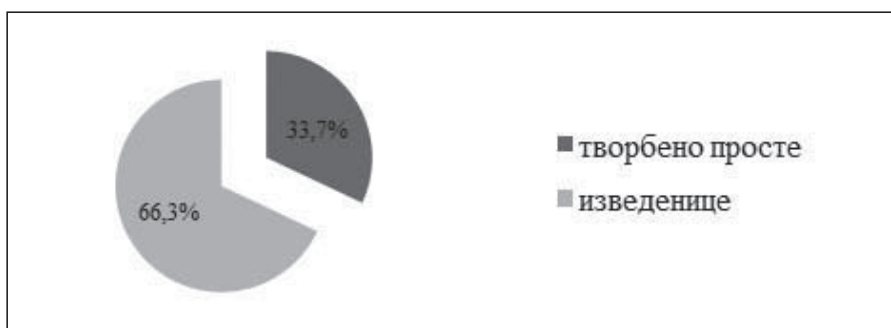

Графикон 5: Однос творбено простих и мотивисаних полисемантичних придева

Када су у питању полисемантични придеви, слика показује да се великим бројем значења најчешће одликују придеви који су са синхронијског становишта творбено прости, што се уклапа у резултате досадашњих истраживања творбених карактеристика лексема са највише значења у српском језику (в. Dešić 1990: 6–7). Овакав резултат последица је чињенице да базу чине типични, познати придеви, те нема мање познатих изузетно полисемантичних придева, као што се код именица и глагола нађе и лексема чије су целе полисемантичке структуре обележене као заст.(арело) или покр.(ајинско), и где се може наћи и мање општепознатих речи (нпр. *вишао, голица, њармак, њасати*). Бројањем фонема у основи полисемантичних придева закључили смо да се у том погледу не разликују од раније описаних именица и глагола – просек броја фонема у творбеној основи је око четири.

7.5. Закључак о творбеним карактеристикама лексема које имају велики број значења

7.5.1. Након сагледавања творбених карактеристика лексема у оквиру појединачних врста речи, даћемо и збирни приказ и на основу њега изнети закључак о творбеном статусу полисемантичних лексема у српском језику на грађи РСАНУ. Прегледом творбене структуре изразито полисемантичних именица, придева и глагола у РСАНУ дошли смо до следећег резултата о бројчаном односу простих и изведених лексема (в. Графикон 6):

Графикон 6: Однос броја творбено простих и изведених полисемантичних лексема

На основу графичког приказа који се базира на подацима из РСАНУ, закључујемо да је разграната полисемантичка структура знатно чешће одлика творбено изведених лексема, оних које у основи имају неку другу реч (са најмање 15 значења су две трећине лексема из грађе). Истраживање је показало да су придеви у великој већини творбено прости, да је код именица приближно исти број простих и мотивисаних лексема, а да је доминантност творбено мотивисаних лексема посебно испољена код глагола, где је разлика у броју творбено немотивисаних и мотивисаних лексема најизразитија. Ови резултати донекле потврђују мишљење изнето у српској лингвистичкој литератури.

7.5.2. На овакав исход када је у питању творбена структура изузетно полисемантичних лексема утицаја може имати више чинилаца: незавршеност речника на коме се базира истраживање, природа анализираних грађе, начин лексикографске обраде појединачних изведеница, али се чини да се и након завршетка РСАНУ резултат неће много променити. Такву тенденцију потврђује и пресек стања након 15 прегледаних томова, а затим и са сваком наредним додатим томом – однос

у броју творбено немотивисаних и мотивисаних лексема је стабилан. Други важан закључак да се међу семантички најбогатијим лексемама по броју значења издвајају оне које су творбено просте, потврђује резултате досадашњих истраживања – творбено мотивисане полисемантичне лексеме јесу бројније, али су по правилу семантички слабије разуђене. Такође, налаз изнет у литератури о дужини основе потврђен је и нашим истраживањем јер полисемантичне лексеме из грађе имају творбену основу која се најчешће састоји од четири фонеме.

8. ТЕМАТСКА КЛАСИФИКАЦИЈА ЛЕКСЕМА КОЈЕ ИМАЈУ ВЕЛИКИ БРОЈ ЗНАЧЕЊА

8.1. Класификација лексема према тематским групама

8.1.0. Досадашња истраживања полисемије показала су да законитости развоја полисемантичке структуре лексема зависе од тога колико је за човека важан појам који се одговарајућим механизмом именује, односно да полисемија на прави начин одсликава антропоцентричност језика. У овом делу ћемо на грађи семантички најбогатијих лексема у РСАНУ утврдити који су ентитети у стварности за говорнике језика били најинспиративнији приликом именовања новог појма и којим семантичким категоријама припадају лексеме које имају велики број значења.

8.1.1. Наш циљ био је да поделом обухватимо све лексеме из грађе, те смо стога грађу условно разврстали на тематске групе. У једну тематску групу сврстали смо лексеме обједињене истом појмовном вредношћу, одн. истом архисемом, па су тако истој групи додељене лексеме које припадају различитим врстама речи (нпр. у тематску групу померање, премештање, поред глагола *навалии* (*се*) уврштена је именица *навала*; у исту тематску групу укључене су лексеме којима се именују људске особине, као и лексеме којима се именују људи према овим особинама, нпр., *млад*² и *младина*). Тематске групе које су овде представљене често се поклапају са ЛСГ издвојеним приликом анализе појединачних врста речи, што говори о испресецаности елемената лексикона (в. поглавље 8), али овде је дат својеврсни пресек како би се утврдило које су области стварности са лексичког аспекта доминантне.

8.1.2. За одређивање припадности лексеме некој тематској групи мерило је била примарна семантичка реализација лексеме, јер би се, у супротном, једна лексема могла наћи у онолико група колико има забележених значења. У неким случајевима једна лексема се и на основу примарног значења могла сврстати у различите групе, па смо се ми одлучили за једну (нпр., глагол *зруваи* уврстили смо у групу оружје

(*гзували су топови*), иако смо је могли сврстати и у групу атмосферске појаве (громови *гзувају*). Након разврставања остало је око 30 лексема које нисмо могли укључити ни у једну групу, те смо их стога дали одвојено, на крају списка. Лексеме из грађе⁴² поделили смо у 38 тематских група.⁴³ Најпре ћемо навести групе, а затим дати и коментар.

ДЕЛОВИ И ОРГАНИ ЉУДСКОГ ТЕЛА И ЖИВОТИЊСКОГ ТЕЛА, ТЕЛЕСНЕ ТЕЧНОСТИ; РАДЊЕ У ВЕЗИ СА ТЕЛОМ. *било, брада, враић¹, глава, грло, гуша, живац, жила, језик, језичак, колена/кољено, крв, крвни, крило¹, лице, мл(иј)ечњак, нога, образ¹, око, окце, њас¹, њеро, њерушка, њеишица¹, њлеишеница; најежиии (се), одисаии.*

ЉУДСКЕ ОСОБИНЕ; ИМЕНОВАЊА ПРЕМА ОВИМ ОСОБИНАМА. *благ, весео, вољан, груб, добар, зао, јак, л(иј)еић³, луд, млад², мршав, нагао, неваљао, нејак², н(иј)ем, низак, озбиљан, ојак², оијмен, њлеменић; б(иј)елац, голица¹, дивљак, кривац, њуишица, младина, ноћник, њоганац.*

ОСОБИНЕ ПРЕДМЕТА, ПОЈМОВА УОПШТЕ; ИМЕНОВАЊА ПРЕМА ОВИМ ОСОБИНАМА. *бисџар, велик, висок, врућ¹, горац², горњи, густџ, далек, дебео, дубок, дуг, јасан, краијак, крив, круијан, круиј, лак², њуић², мали, мек, муијан, мушки, нараван, негашиван, нежан/њежан, нечисџ, незгодан, нов, обилан, обилаиј, ојор, ос(ј)еиљив, особни, оијворен, оијрован, ошџар, иишџом, њоган; б(ј)елина, висина, мријвило, новина, ошџрина.*

ЖИВОТИЊЕ; ИМЕНОВАЊЕ ЖИВОТИЊА ПРЕМА НЕКОЈ ОСОБИНИ. *вук¹, жабица, јарац, јеж, кобила, коза, козлић, кокоиј, кокица, коњ, коњиц, курјак, маишица, маца¹, мачка, миш, њ(ј)евац, њијавица, њиле¹; б(ј)елица, б(иј)елка, жуијка, зеленка, зеља, злаишица.*

БИЉКЕ И ДЕЛОВИ БИЉАКА; РАДЊЕ У ВЕЗИ СА БИЉКАМА; ПОЉОПРИВРЕДА. *живица, зеленика, зелењак, јабука, јабучица, јагода, кора, кор(иј)ен, корица, л(иј)ес¹, лисџ¹, мишјакиња; њањ; замешаиши (се), замешџнуиши (се); браиши, бразда, збраиши, коијаиши, косиши², млаишииши (се), њобираиши, њобраиши.*

ЖИВОТ. *жив, жив(ј)еиши, живоиј, оживиши, ожив(ј)еиши, оживљаваиши (се).*

СМРТ. *гушиши (се), загушиши (се), коијаиши се, крсџача, мријав, мријвица, об(ј)есиши се, њодавиши (се).*

⁴² Нерелексивне и рефлексивне форме глагола сврставали смо у различите тематске групе, уколико им је семантика различита.

⁴³ Поређења ради, Р. Драгићевић је лексиком прасловенског порекла издвојену из инвентара И. П. Петлове, а која се користи у српском језику, распоредила у 31 тематску групу (Драгићевић 2018: 18–24).

измакнуџи=измаћи, измеџаџи, измеџнуџи, измиџаџи (се), изн(и)еџи, износиџи, исџавиџи (се), исџављаџи, исџаћи=исџакнуџи, исџуриџи, колебаџи (се), ломаџаџи, љуљаџи (се), макнуџи=маћи, меџаџи (се), меџнуџи (се), миџаџи, моџаџи се, набаџиваџи (се), набаџиџи (се), навала, навалиџи (се), наваљаџи (се), навиџи¹ се, навлачиџи, навући (се), нагибаџи (се), нагињаџи (се), нагнуџи (се), нагрнуџи, надићи (се)=надигнуџи (се), наклониџи (се), налећи (се), намакнуџи (се)=намаћи (се), нам(ј)есџиџи (се), намеџаџи², намеџнуџи, нам(и)еџиџаџи (се), намиџаџи, нан(и)еџи, наравнаџи се, наредиџи се, насадиџи се, насукаџи (се), најовариџи (се), најрџаџи, находиџи се, низаџи се, носџиџи, обалиџи (се), обараџи¹ (се), обориџи (се), обраџиџи (се), обрџи, обрџаџи (се), обрнуџи (се), огледаџи се, одбаџиваџи (се), одбаџиџи (се), одвраџиџи (се), одвраћаџи се, одмакнуџи=одмаћи, одмиџаџи, одн(и)еџи, односиџи, окренуџи (се), окреџаџи (се), окруџиџи се, осовиџи (се), осџавиџи, осџављаџи, оџвариџи (се), оџвориџи (се), оџискиваџи, оџиснуџи, оџкриваџи¹ (се), оџкриџи (се), оџџусџиџи се, оџџуџиџаџи се, оџргнуџи се, оџрзаџи се, оџураџи, оџуриџи (се), џењаџи=џеџи, џлесиџи се, џовалиџи се, џоваљаџи се, џовлачиџи¹, џовући, џодизаџи (се), џодићи (се)=џодигнуџи (се), џодбиџи, џодбаџиџи (се), џодмеџаџи, џодмеџнуџи, џодн(и)еџи, џојмиџи се, џокренуџи, џокреџи, џокреџан, џокреџаџи.

МОДИФИКАЦИЈА, ТРАНСФОРМАЦИЈА. газиџи (се), гомилаџи се, гриџи, гулиџи (се), д(и)елиџи (се), дераџи, доџ(ј)ераџи се, дробџиџи (се), завезаџи (се), завиџи¹ (се), заломџи (се), заоџџриџи (се), заџраџиџи (се), зас(ј)ећи (се), захваџиџи се, заџ(и)еџиџи (се), збрисаџи (се), извесџи¹ се, извиџи¹ се, изврнуџи, изврџаџи, измеџаџи се, изн(и)еџи се, исџуџаџи¹ (се), иџиџеџиџи (се), јесиџи се, кидаџи (се), кресаџи, кривиџи (се), криџаџи, круниџи (се), криџиџи (се), круџиџи се, лом, ломџиџи (се), љуџиџиџи (се), м(и)ењаџи (се), м(и)есџиџи се, м(и)ешаџи (се), муџиџи (се), набрекнуџи (се)=набрећи (се), навиџаџи¹ се, навлачиџи се, нагрдиџи (се), надимаџи (се), надр(и)еџи се, надуџи (се), најуниџи (се), наравнаџи, најруниџи (се), облиџи (се), обиџаџи (се), обиџи (се), огулиџи (се), одбиџаџи, одбиџи, одвајаџи (се), одвалиџи (се), одваљаџи (се), одвиџи (се), одвојџи (се), одврнуџи (се), одрезаџи, одс(ј)ећи, одрониџи (се), одузџи се, окамениџи (се), окресаџи, ољуџиџиџи (се), омладиџи (се), оџоганиџи (се), оџравиџи (се), оџрављаџи (се), оџраџиџи (се), осџиџаџи (се), ослабиџи (се), осуџи (се), осуџиџи (се), оџанчаџи (се), оџезаџи се, оџкривиџи (се), оџресаџи (се), оџресџи (се), оџкидаџи, оџкинуџи, оџргнуџи, оџрзаџи,

оштрџи (се), охладџи (се), очистиџи (се), ошџиџи, џлавиџи (се), џовиџи¹ (се), џовиџи (се), џогрџи (се), џод(џ)елиџи (се), џодвезаџи (се), џод(џ)ела, џодмладиџи (се), џодмлађиваџи (се), џојесџи се, џоквариџи (се), џокидаџи (се), џоклониџи (се).

ПОСЕДОВАЊЕ; РАЗМЕНА; СНАБДЕВАЊЕ. ваџиџи (се), врађаџи, губиџи (се), даваџи, даџи (се), доваџи (се), доваџи=добиџаџи, добиџи (се), залагаџи, зложџи, изгубиџи, издаваџи, издаџи, имаџи (се), искуџи (се), исџиџи, надаваџи² (се), надаџи, најџи се, одузеџи, оџремиџи (се), оџеџи, оџимаџи, оџкуџи (се), оџкуџиваџи (се), пл(џ)енити, џовраџиџи, џоврађаџи, џоврнуџи, џовриџаџи, џодаваџи¹, џодаџи, џогубиџи.

ФИЗИЧКО ДЕЛОВАЊЕ. биџи¹ (се), вуђи се, грисџи се, груваџи се=грухаџи се, грунуџи (се)=грухнуџи (се), давиџи (се), дохваџиџи се, дрмаџи (се), захваџаџи се, избиџи (се), косиџи се, кресаџи се, окресџи се, луџаџи¹ (се), нагађаџи се, нагнаџи се, нагонџи се, најџуђи се, оџимаџи се, џобиџаџи се, џовалиџи, џогодиџи (се), џограбиџи (се), џодбиџи се, џодудараџи, џодуџр(џ)еџи (се).

КОМУНИКАЦИЈА. блаџиџи¹, глас, гласџи се, говориџи (се), дераџи се, залагаџи се, зложџи се, заџи (се), издаваџи се, исказаџи (се), исџи(џ)ериваџи се, јавиџи¹ (се), јављаџи¹ (се), казаџи (се), казиваџи (се), мамџи (се), наредџи, нудиџи (се), објавиџи¹ (се), обрађаџи се, огласџи (се), оглашаваџи (се), одаваџи¹ (се), одаџи (се), одврађаџи, одговор, одговараџи (се), одговориџи (се), одзив, одредиџи се, одређиваџи се, одс(џ)еђи се, оџоменуџи (се), оџросџиџи се, оџказџи, џисак, џиџаџи, џиџиџаџи, џлакаџи се, џогађаџи (се), џогодба, џодсџиџаџи се.

РАДЊЕ (АКТИВНЕ И МЕДИЈАЛНЕ), ЗБИВАЊЕ. вадиџи (се), везаџи (се), везиваџи (се), висџи, виџи¹, дираџи (се), дирнуџи (се), дохваџиџи се, држаџи (се), завргнуџи (се)=заврђи (се), заврнуџи (се), завриџаџи (се), задр(џ)еџи (се), закачиџи (се), заклоџи (се), залеђи, заџеџи (се), заџиђаџи (се), зарезаџи (се), зас(џ)есџи (се), заџвараџи (се), заџвориџи (се), заџегнуџи (се), заџезаџи (се), заџуђи (се), заузеџи се, захваџаџи, захваџиџи, изравнаџи (се), израдиџи, исџравџи (се), исџегнуџи (се)=исџеђи (се), исџресџи (се), куџиџи (се), куџаџи (се), лежаџи, леђи, лизаџи (се), машиџи¹ (се), мрачиџи (се), набиџаџи (се), набиџи (се), надуваџи¹ (се)=надухаџи (се), накуџиџи, најериџи, најџеџи (се), најиђаџи (се), најрављаџи се, насадиџи, настџавџи (се), настџављаџи (се), насуџи (се), најџегнуџи (се), најџезаџи (се), најџуђи, низаџи, об(џ)есџи (се), обдржаваџи, одаџеџи (се), одр(џ)еџиџи (се),

одржајџи (се), одушијџи, окружијџи, окујџијџи, олабавијџи (се), ойирајџи (се), ойружијџи (се), ойусџијџи (се), ослобађајџи се, ослободијџи се, осовијџи (се), осигурајџи, ойџегнујџи (се), ойџезајџи, очешајџи (се), йљуснујџи се, йобијајџи, йобијџи¹ (се), йобосџи (се), йоваљајџи, йовезајџи (се), йовезивајџи (се), йодвргнујџи, йод(ј)ела, йодесијџи, йодешавајџи, йодлеђи, йодмејџајџи се, йодмејџнујџи се, йодносијџи, йодржавајџи (се), йодржајџи (се), йодузетџи (се), йодударџијџи, йодујџирајџи (се), йодухвајџијџи, йодушијџи се, йоигравајџи (се), йоиграјџи (се), йокривајџи (се), йокријџи (се), йоклојџијџи (се), йокујџијџи (се).

СТАЊА, ПОНАШАЊА; ОСЕЊАЊА; ПОЈАВЕ. блажијџи¹ се, богајџи, вадџијџи се, варакајџи (се), в(ј)ера, владајџи (се), вр(иј)еме, гладан, градијџи¹ се, гујџајџи се, давајџи се, д(ј)енујџи (се)=д(ј)е(с)џи (се), добро¹, држајџи се, дух, душа, жив(ј)ејџи се, задајџи, залеђи се, зайлесџи се, заузетџи се, здрав, изгубијџи се, издајџи се, издвајајџи се, издржајџи (се), издушијџи се, изиграјџи (се), израдијџи се, исцрџисџи се, мајџор, милосџи, мир¹, миран, мођан, мођи (се), нагањајџи, нагнајџи, нагон, нагонијџи, надавајџи² се, надајџи се, накујџијџи се, налазијџи се, нам(ј)еријџи¹, намејџајџи се, намејџнујџи се, намиривајџи (се), намиријџи (се), најасџи, најравијџи се, најушијџајџи се, нарав, најџуријџи¹ (се), начинијџи се, нездрав, немиран, нейокрејџан, обдржавајџи се, објавијџи се, обраћајџи, одмејџајџи (се), одмејџнујџи (се), одолејџи (се)/одољејџи (се), одушијџи се, ожив(ј)ејџи се, ойоменујџи се, ойросџијџи, осџавијџи се, осџављајџи се, осџајајџи се, осџајџи се, ойџусџијџи, ойџушијџајџи, ойџуријџи се, очџијџовајџи (се), окриље, освојџијџи се, осигурајџи се, оскудан, осџрвијџи (се), ойџказајџи се, ойџкриђе, йејџљајџи се, йлакајџи, йланујџи¹ се, йл(иј)е-нијџи се, йогубијџи се, йодавајџи¹ се, йодајџи се, йодвргнујџи се, йодешавајџи се, йодлеђи се, йодмиријџи (се), йодносијџи се, йодухвајџијџи се.

МИСАОНИ, ИНТЕЛЕКТУАЛНИ ПРОЦЕСИ. знајџи (се), лучијџи (се), мислијџи (се), мисао, ойџкровење, йазџијџи (се), йијџајџи се, йогађајџи, йознајџи се, йојмијџи.

ХРАНА, РАДЊЕ У ВЕЗИ С ХРАНОМ. гујџајџи, изјесџи (се), јесџи, киселица, крвавица, кувајџи (се)=кухајџи (се), масџан, м(иј)есџијџи, наливајџи се, налијџи се, осолијџи (се), осџајџак, йеђи (се), йеченица, йијџи, йојесџи.

ОДЕЊА, ОБУЊА, ТКАНИНЕ; ПЛЕТЕЊЕ, ШИВЕЊЕ. вео, вез², веза, жица, кайџа¹, кайџица, кошуљица, навлака, наглавак, обуђи (се), ойасајџи (се), ойучијџи, йајџуча, йлајџно, йојас, йокривач, йокров¹; зайлесџи, зайлејџајџи (се), мојџајџи, навијајџи¹, навџијџи¹, ойлесџи (се), осукајџи (се), йарајџи (се), йејџља, йејџљајџи, йлесџи.

КУЋА, ПОКУЋСТВО, ОКУЋНИЦА, ОБЈЕКТИ. *дом¹, каменица, кайија, кашика, комора¹, кориџо, кош, кућа, огњиштие, окно, олук, осџава, ѓармак.*

ГРАЂЕВИНЕ, ДЕЛОВИ ГРАЂЕВИНЕ, ОБЈЕКТИ РАЗЛИЧИТИХ НАМЕНА. *градити¹, греда, заслон, кула¹, мосџи, најравити, најрављаити, начинити, обнављаити (се), обновити (се), ограда, оградити (се), основ/основа, ѓод.*

АЛАТИ, ПРИБОР, СПРАВЕ, НАПРАВЕ, ПРЕДМЕТИ И ДЕЛОВИ ПРЕДМЕТА. *баба², виџао, засџава, јарам, карџа¹, кључ¹, књига, козлац, коло, колуџи, коџур, кошара¹, крак¹, кривача, криж, крџи, кука¹, леса, лоџар, лула, луџка, маказе, меџлица¹, мрежа, низ¹, облица, обруч, оквир, ѓалац, ѓеча¹, ѓисмо, ѓодлога, ѓоклоџац, ѓодмеџач, ѓодуџирач.*

ДРЖАВНА АДМИНИСТРАЦИЈА; УПРАВА; ТИТУЛЕ. *в(ј)енчаница, краџица, ѓарџија.*

ОРУЖЈЕ; ВОЈСКА. *браник, груваџи=грухаџи, заузеџи, калкан, крџиаш, најасџи¹, најерџи (се), насџуџаџи, нишан, окинуџи (се), осваџаџи, освоџити, ослобађаџи, ослободити, ошиџрица, ѓерџи (се).*

МУЗИКА; ИГРА, ЗАБАВА. *бубањ, заиграџи (се), игра, играџи (се), одиграџи.*

БОЛЕСТИ; МЕДИЦИНСКА СРЕДСТВА. *губа¹, жуџица, масница, насџуџи, огњица; завој.*

ПРИРОДА, ОКОЛИНА; ПРОСТОР. *обласџи, ѓласа¹, ѓлоча, ѓлочица, ѓодина, ѓодножје; исџок, м(ј)есџо, ѓозадина, ѓозиџија.*

ВАТРА. *ваџра¹, ваџрен, гор(ј)еџи, жар, жарити (се), заџалиџи (се), заџеџи (се), изгор(ј)еџи (се), јарити (се), наложџити¹, огањ, огњевиџи, огњен², ожеџи (се), оџалиџи (се), ѓалиџи (се), ѓлам¹, ѓламан, ѓламџен, ѓламџен, ѓламениџи, ѓлануџи¹, ѓожар.*

ВОДА; ТЕЧНОСТ; АГРЕГАТНА СТАЊА. *брзак¹, вода, вреџи, заливаџи (се), залиџи (се), излиџи (се), исџрџити, кайаџи, кий(ј)еџи, млаз, наврнуџи, наливаџи, налиџи, надоџи, облиџи (се), оџока; издуџити, оџарити (се), ѓара¹, ѓарити (се), ѓодуџити (се).*

ВРЕМЕ; ВРЕМЕНСКЕ ПРИЛИКЕ; АТМОСФЕРСКЕ ПОЈАВЕ. *круџица, мрак, облак, намеџи¹; ведар, олујан, оросити (се), ѓвускавица, ѓвуснуџи.*

НАКИТ, УКРАСИ. *в(џ)енац, круна, круница.*

БОЈЕ. *бео/биџел, жуџи, зелен, мрџити (се), об(џ)елиџи¹ (се), оџрнити (се), ѓлав⁵.*

УТВРЂИВАЊЕ МЕРЕ, КОЛИЧИНЕ; МЕРА, КОЛИЧИНА. *бројаџи=бројити, м(ј)ерџити (се), одм(ј)ерџити (се), одредити, одређиваџи; гомила, збор, кџија, м(ј)ера.*

АСТРОНОМИЈА. *зв(џ)езда, м(ј)есеџ.*

ГЕОМЕТРИЈСКИ ПОЈМОВИ, ЛИНИЈЕ И ОБЛИЦИ. *кривуља, круг, линија, облук, њовлака.*

ОБЕЛЕЖЈА; ОБЕЛЕЖАВАЊЕ. *белег/биљег, двојка, зајисајџи (се), знак, знамење, име, јединица, обележје/обиљежје, означавајџи, обележавајџи (се)/обиљежавајџи (се), обележијџи (се)/обиљежијџи (се), џисајџи (се).*

ПОЈЕДИНАЧНЕ НЕГРУПИСАНЕ ЛЕКСЕМЕ. *баба¹, белешка/биљешка, бијџи², благо, гласијџи, доси(ј)ејџи се, задимијџи (се), исџусијџи се, исџављајџи се, класа, лик¹, љуска, мазајџи (се), м(ј)ехур, налазијџи, налеј(ј)ејџи се, нам(иј)енијџи, насџавак, находијџи се, нађи (се), начин, носијџи се, обиђи се, образац, оглед, одиграјџи се, омахнујџи (се), џадајџи се, џар, џобркајџи (се), џогон¹, џодесијџи се, џодударајџи се, џодударијџи се, џозијџиван.*

8.2. Тематске групе као показатељ језичке слике стварности

8.2.1. Након издвојених тематских група може се закључити којим је типовима лексике својствена разуђена семантика. Наведене тематске групе обухватају лексику којом се именују универзалне семантичке категорије као што су време, простор, постојање, количина и сл., те субјекти у вези са овим категоријама. Генерално узевши, изузетно разгранату полисемантичку структуру најчешће имају лексеме које припадају општем лексичком фонду и које описују појмове у вези са човеком и његовим живљењем. Међутим, у појединим тематским групама налазе се и лексеме маркиране неким нормативним квалификатором које су у неком периоду развоја језика биле актуелне или их је на одређеној територији карактерисала изузетна семантичка разуђеност. Разгранату полисемантичку структуру имају и лексеме којима се именују конкретни појмови, али и апстрактна лексика којом се означавају ставови, импресије и однос говорника према појму.

8.2.2. Да се истим одликама истиче уопште прасловенски слој лексике у српском језику показала је Р. Драгићевић (2018: 13–26) испитујући тематске групе прасловенских лексема и могућност реконструисања прасловенске културе помоћу ове лексике. Ова ауторка наводи да централни фонд прасловенске лексике чине лексеме које се односе на човека и његов живот, биљке и животиње из његовог окружења, радње и стања који су му својствени, збивања у природи итд. (2018: 24–25), а то је, како показује наше истраживање, лексика која има и велики број значења. Поменуте прасловенске лексеме чине најфреквентнији

слој лексике који се употребљава у српском језику и које се због дугог коришћења издвајају и великим бројем значења.

8.2.3.0. У оквиру појединачних тематских група могу се запазити неке доследности. Најбројније су оне које означавају динамичне активности и процесе, док је мање лексема у групама којима се именују одређени конкретни појмови. Тако, најобимније су тематске групе са лексемама којима се означавају просторни односи – померање, премештање, кретање, као и модификативно-трансформативни односи – модификација, размена. Овакав резултат је последица чињенице да је кретање један од основних елемената у човековом доживљавању света, да је иманентно човековој природи и да представља најраспрострањенију појаву у свету који нас окружује.

8.2.3.1. Код тематске групе делови тела човека (и животиња) запажа се да се скоро половина лексема односи на делове главе, чиме се потврђује општепозната чињеница да човек при описивању и разумевању (перцепцији) стварности и света који га окружује најчешће полази од себе и свог тела и онога што је на телу најочљивије. Чак и неки деминутивни деривати лексема којима се именују делови главе имају велики број значења – *језичак, окце*.⁴⁴

8.2.3.2. Очекивали смо да ће у тематској групи биљке и делови биљака бити више лексема којима се именују познати фитоними (од назива за воће ту су *јабука* и *јагода*, а ове лексеме означавају појмове који у српској култури имају и симболичко значење; од назива за делове биљака ту су *кора, кор(и)јен, корица, лисћ*). Показало се да је више лексема које су посредно у вези са биљкама, којима се означавају појмови и радње у вези са пољопривредом (нпр. *бра̄џи, косӣџи, кӯџи-џи*).

8.2.3.3. Тематска група животиње обухвата лексеме којима се именују домаће животиње, као и дивље животиње чије је природно станиште на овим просторима. Више од половине ове групе чине називи за домаће животиње, а посебно се издвајају лексеме *коза, кокош* и *коњ* чији се и хипоними и деривати одликују развијеном полисемијом (нпр. *јарац, коза* и *козлић*). По бројности се издвајају и лексеме којима се примарно именују животиње на основу карактеристичне боје. Ове лексеме

⁴⁴ У наведеним случајевима, код деривата је избледело или нестало деминутивно значење и он сада означава нови ентитет, често са термилошким значењем: нпр. *језичак* 2. муз. „део писка дувачког инструмента“, 5а. агр. „пуп, пупољак“ (исп. Грицкат 2020/1995: 265–297, Гортан-Премк 1997: 129–132, Клајн 2003).

су бројна значења развиле деловањем веома продуктивног механизма – понављањем истог творбеног модела (нпр. *б(и)јелка*, *жуџика*, *зеленка*, *злаћница*). За лексеме овог типа у речнику се најчешће прво даје назив за домаћу животињу (ређе за биљку), а затим, у секундарним семантичким реализацијама, и називи за најразличитије појмове обједињене семом 'који је одређене боје' (човека на основу неке карактеристичне особине, биљку, новац, различите предмете).

8.2.4. Генерално, може се рећи да издвојене тематске групе обухватају широк опсег појава и појмова чиме се указује на сложеност стварности, али и на испреплетаност области стварности важних за човека. Основни и најважнији закључак који нуде наведене тематске групе, а који су утврдила и бројна ранија истраживања, јесте да је језик антропоцентрично устројен.

9. ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА ЛЕКСЕМА КОЈЕ ИМАЈУ ВЕЛИКИ БРОЈ ЗНАЧЕЊА

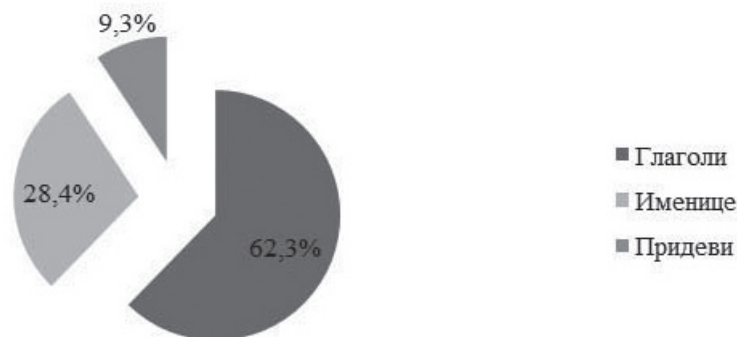
9.1. Опште напомене

9.1.1. Удео лексема које имају велики број значења у грађи по врстама речи

9.1.1.1. У претходном поглављу, разврставајући лексеме у тематске групе, утврдили смо да се полисемантичним лексемама првенствено описују просторни односи – различите врсте померања, кретање, као и модификативно-трансформативни односи – модификација, размена. Овај податак упућује на то да глаголи заузимају највећи део грађе. Као што смо већ поменули, М. Дешић је анализирајући полисемантичне лексеме са великим бројем значења у прва три тома РСАНУ закључио да највише има именица и глагола (Dešić 1990: 5), око 86% његове грађе. До сличног резултата смо и сами дошли пребројавањем таквих лексема на грађи 16. и 17. тома РСАНУ – ове две врсте речи заузеле су преко 90% грађе. Стога је било очекивано да се и на широј грађи покажу исти резултати. Однос броја лексема према врстама речи даћемо на следећој слици (в. Графикон 7).

Графикон показује да готово две трећине грађе чине глаголи, на другом месту по заступљености су именице које обухватају нешто више од четвртине грађе, док су на трећем месту придеви. Највећи део грађе заузимају централни реченични чланови, именице и глаголи, који врше и најважније функције у реченици, те њихова доминантност и није изненађење.

9.1.1.2. Према наводима М. Пешикана (1970), број активних речи у сваком језику је ограничен упркос бесконачном мноштву предмета и појава. „Именице, глаголи, придеви и одговарајући прилози имају начелно неограничене фондове, који се мере хиљадама, па и стотинама хиљада речи. То долази отуда што се у појмовним речима одражава бесконачно мноштво разноврсних предмета и појава које опажамо у свету око нас. Обрнут је пак однос у погледу фреквенције, функционалног

Графикон 7: Однос броја изузетно полисемантичних лексема према врстама речи⁴⁵

оптерећења појединих речи.“ (Пешикан 1970: 99). Тако, предлози и заменице по фреквенцији у нпр. новинарском тексту достижу 8%, односно 11% употребе (И. 100).

9.1.2. Подела лексема на лексичко-семантичке групе

9.1.2.1. У овом делу смо, дакле, утврдили које врсте речи одликује најразгранатија полисемантичка структура, а њихове семантичке карактеристике представимо у даљем тексту. Већ смо у уводу напоменули да смо лексему у одређену лексичко-семантичку групу сврстали на основу њеног примарног значења, које је у лексикографском чланку дато под тачком 1(а). Сва остала значења дата у лексикографском ступцу у анализи смо посматрали као секундарна. Тога смо се доследно држали, иако у неким случајевима значење дато као примарно није доминантно, потврђено је једним или ниједним примером, те се чини да не би требало да буде дато као такво.⁴⁶ Под ЛСГ у раду смо подразумевали групу лексема које припадају истој граматичкој врсти и које имају исту ар-

⁴⁵ Осим најбројнијих врста речи, у РСАНУ су са више од 15 значења и седам прилога (*добро*², *још*, *колико*, *ниско*, *олако*, *онако*, *оштро*), две заменице (*нешто*, *ништа*), један број (*један*), једанаест предлога (*до*, *за*, *из*, *иза*, *ка*, *кроз*, *на*, *над*, *од*, *око*, *о*, *по*, *под*), три везника (*а*, *да*, *иа*), две речце (*ли*, *не*) и два узвика (*еј*, *о*), али њихову семантичку анализу из раније наведених разлога у раду нисмо спроводили.

⁴⁶ Такав је, на пример, случај са глаголом *зарезати* чије примарно значење „почети резати, сећи; почети стругати“ није потврђено ниједним примером. Много је продуктивније резултативно значење **2а.** „начинити зарез, усек“, а о његовој продуктивности говори и именица *зарез*, изведена од овог значења глагола.

хисему (нпр. глаголи кретања обједињени су архисемом 'мењати своје место у простору', лексеме које смо сврстали у групу биљака повезане су архисемама 'врста биљке' односно 'део биљке'). Овако обједињене лексеме представљају део „полисемантичне лексичке 'породице', тј. скуп међусобно повезаних лексичко-граматичких конструкција“, од којих је свака са одређеним значењем (Goddard 2007: 134). Показало се да смештање лексема у одређене ЛСГ често није био лак посао будући да полисемантична лексика припада великом броју области стварности.

9.1.2.2. Смернице за класификацију полисемантичних лексема нашли смо у домаћој и иностраној лингвистичкој литератури – у граматицама српског језика, у истраживањима Ј. Д. Апресјана, Ј. М. Васиљева, А. Н. Шрама, Д. Гортан Премк, Р. Драгићевић, Б. Левин, О. Виберга, А. Вјежбицке, К. Годарда, затим у семантичким речницима *Толковый словарь русских глаголов* (даље: ТСРГ), *Большой толковый словарь русских существительных* (даље: ТСРС) итд.). Осим формирања ЛСГ на основу већ постојећих класификација, природа грађе нас је подстакла да и сами формирамо групе и у њих уклапамо лексеме. Подела је можда могла бити извршена и другачије, али се ради свеобухватне анализе чинило да је ово најбоље решење.⁴⁷

9.2. ПОЛИСЕМИЈА ГЛАГОЛА

Као што је већ речено, глаголи су најбројнија врста речи у грађи (чине око 60% грађе). Забележено је 580 полисемантичних глагола који су реализовали укупно 14.021 значење, што би значило да је коефицијент полисемије 24,2. Сличан закључак о односу у броју полисемантичних лексема према врстама речи у руском језику изнео је и П. Н. Денисов (1984: 144) који је на корпусу од 275 семантички најбогатијих лексема у првом издању МАС нашао да глаголи заузимају 53,5% грађе, док је Е. А. Чудинова (1998: 53) навела да у другом издању МАС глаголи чине 54,9% корпуса. Број значења глагола у нашој грађи распоређен је у ра-

⁴⁷ Колико су границе међу групама лексема често условне и ствар перцепције онога ко их сагледава говори и констатација М. Радовановића (2008: 346–349) о природи језичких јединица, о „лабавим границама“ међу језичким феноменима и у нашем евалуирању и класификовању тих феномена (од фонолошких, преко лексичких, до синтаксичких) и др. Он наводи значај вредносних оцена приликом класификовања језичких јединица – јединице у језичком систему „припадају класи А или класи Б, док се у реализацији његовој оне распоређују као остварења која препознајемо вредносним судовима типа 'ипак А', 'ипак Б'" (Радовановић 2008: 349).

спону од 15 (колико смо избројали код 72 глагола), па до 87 колико има глагол *и̑ада̑и̑и*.

Глаголи заузимају централно место у семантичкој структури реченице и имају веома важну комуникативну улогу, стога не изненађује податак да чине готово две трећине наше грађе. У литератури се доминантност глагола објашњава чињеницом да се њима денотирају најразличитији аспекти стварности па је и списак категорија које именују веома широк. Њихова доминантност условљена је изузетно развијеном полисемијом и хомонимијом, као и разгранатим синтаксичким везама. Према В. В. Виноградову (1972: 422) они представљају најсложенију и најапстрактнију категорију у језику. Управо захваљујући тој апстрактности имају богатији семантички потенцијал него друге врсте речи и имају одлучујући утицај на значење синтагми и реченица и њихова конструктивна природа најоучљивија је у поређењу са другим врстама речи (уп. Чудинова 1998: 53). О значајном семантичком потенцијалу глагола говори и С. М. Толстој, наводећи да је, у целини гледано, лексика са предметним значењем мање склона полисемији него што је то случај са лексемама које врше функцију предиката, где првенствено мисли на глаголе. Ово објашњава сложеност предикатске лексике и зависност семантике глагола од класа његових актаната (Толстая 2020: 279–280).

Глаголи представљају веома сложену лексичку групу будући да се њихова семантика мора посматрати и из угла граматичких категорија вида, рефлексивности и прелазности, те ћемо најпре рећи нешто о поменутих категоријама, а затим приступити семантичкој анализи полисемантичних глагола.

9.2.1. О питању утицаја глаголског вида на семантику глагола

9.2.1.0. Глаголски вид представља сложен лингвистички феномен својствен свим словенским језицима. Будући да је циљ нашег истраживања опис семантичких карактеристика полисемантичних глагола, проблем глаголског вида посматрамо из угла семантике глагола који чине видски пар. У литератури се среће дефиниција да видски пар чине глаголи који имају исто значење, а разликују се по виду (в. Стевановић 1989: 541; Пипер, Клајн 2013: 177). Ова дефиниција упућује на то да су видским парњацима сва значења једнака (или пак једино значење код моносемантичних глагола). Наша грађа је показала да код видских парова глагола са великим бројем значења често не постоји потпуно поклапање свих значења и да један члан, обично свршеног вида, има више значења.

Стога смо прихватили дефиницију М. Дешића (1990: 11) да видски пар чини пар глагола који имају различит вид, а *истио им је бар једно значење*.⁴⁸ Овакво одређење видских парњака оставља могућност да се видском пару глагола могу поклапати сва значења, неколико значења или барем једно значење у коме представљају видске парњаке. У складу са наведеним поимањем видских парњака, у раду Ђуровић, Спасојевић издвојени су видски парњаци у ужем и ширем смислу, односно прави и неправи или потпуни и непотпуни видски парњаци (2014: 184). Будући да су предмет нашег рада глаголи са великим бројем значења, у раду ћемо говорити о семантичком односу непотпуних, неправих видских парњака, стога што су поклапања у њиховим значењима делимична.

9.2.1.1. Видски парњаци се могу формирати на више начина: помоћу префикса (*сећи – њресећи*), суфикса (*викајти – викнути*), различитим гласовним променама (*зайејти – зайињајти*), променом акцента (*їдгледајти – їоглєдајти*), а постоје и суплетивни видски парови⁴⁹ (*пећи – говоријти*) (уп. Стевановић 1989: 541; Дешић 1990: 11). Префикс додат на имперфективни глагол мења његов вид и у различитој мери утиче на његово значење (нпр. док *радијти* значи „обављати какав посао“ префиксирани глагол *зарадијти* има значење „добити накнаду за рад“). М. Спасојевић, слєдећи истраживаче који су се бавили анализом видских парњака, овако објашњава утицај префикса на значење глагола који граде видске парове: „празни или осамостаљени префикси, тј. префикси квалификатори стварају видске парњаке, а префикси који су задржали значења просторних и других односа модификују значење глагола уз који стоје“ (2015: 253).

9.2.1.2. Утицајем вида на семантику глагола И. Грицкат се бавила у неколико радова (в. нпр. Грицкат 1957, 2020/19676, 2020/1984) и изнела низ значајних закључака. Између осталог, она је приметила да се у речничкој обради свршених префиксираних глагола често даје више значења него код одговарајућих несвршених. Разлог за такво стање налази у чињеници да су сакупљачи грађе за РСАНУ склонили томе да запишу пример са свршеним глаголом, сматрајући га основним носиоцем значења које желе да открију. Из тог разлога дешава се да не забележе примере са несвршеним видским парњаком. Овај случај је утолико чешћи

⁴⁸ Овакав приступ схватању видских парова дат је и у Урисон (Урысон 2019: 46), која истиче да видски пар не чине два полисемантична глагола различитог вида, већ значење свршеног и одговарајуће значење несвршеног глагола.

⁴⁹ У руској литератури се овакви видски парови називају и псеудопаровима, лажним видским паровима (в. Зализњак и др. 2015: 155).

Сложеност категорије глаголског вида са семантичког аспекта допуњује и запажање које је изнела И. Грицкат да један полисемантични имперфективни глагол може имати неколико видских парова, у зависности од значења, што тумачи хетеросемијом основног глагола (2020/19676: 301–302). На пример, *роний̑ти* је, у зависности од семантике, парњак двама глаголима, *зароний̑ти* и *уроний̑ти*. Уколико постоји и трећи члан, какав је нпр. секундарно имперфективизовани глагол типа *зароњава̑ти*, он делимично покрива семантику основног глагола, а настао је из потребе за прецизирањем семантике основне радње (2020/19676: 302). Овакве трочлане низове можемо уочити и код неких глагола из наше грађе.

Степен семантичког поклапања полисемантичних глагола и њихових видских парњака анализиран је и у раду Ђуровић, Спасојевић 2014 на примеру несвршених глагола *йиса̑ти* и *боле̑ти* и свих глагола изведених од њих. Један од закључака јесте да је код секундарне имперфективизације анализираних глагола (нпр. *до̑йисива̑ти*, *йоболева̑ти*) семантичко поклапање са основним глаголом мање, него код перфективизације префиксацијом (нпр. *до̑йиса̑ти*, *заболе̑ти*).

9.2.1.3. Неки од закључака који су произишли из анализе семантике полисемантичних чланова видског пара у литератури, а који су важни за наше истраживање и које ћемо проверити на нашој грађи јесу следећи:

- основни глагол најчешће има више значења него префиксирани,
- код видских парова који чине префиксирани глагол и глагол изведен секундарном имперфективизацијом свршени члан има више значења,
- дефиниција свршеног глагола опширнија је и информативнија него одговарајућег несвршеног парњака,
- у значењима се више поклапају префиксирани и секундарно имперфективизирани глагол него основни и префиксирани перфективни глагол.

9.2.1.4. Од 580 глаголских лексема из грађе њих 323 је свршеног вида (55,7%), 239 несвршеног (41,2%), док се код 18 лексема јавља дво-видност у свим или појединим значењима. Ови подаци показују да је нешто више полисемантичних глагола свршеног вида, а око 75% њих творено је префиксацијом, што значи да се код већине тих глагола творбом потенцијално може добити и нова видска вредност, ако имамо у виду да префиксирани глагол свршеног вида често гради секундарно имперфективизовани глагол несвршеног вида.

9.2.1.5. Кренимо редом. Најпре, поставља се питање да ли основни глагол који може бити свршеног или несвршеног вида има више значења него од њега изведен префиксирани глагол, који је увек свршеног вида. Како бисмо проверили овај навод прегледали смо број значења семантички најбогатијих глагола оба вида и од њих изведених префиксираних глагола (в. Табелу 8).

Табела 8: Однос броја значења основног глагола и префиксираних деривата

основни глагол	бр. значења	префиксирани видски парњак	бр. значења	КПВП ⁵²
<i>ѡадаѡи (се)</i>	87	<i>заѡадаѡи</i>	15	15
		<i>исѡадаѡи¹</i>	15	
<i>ѡасѡи¹</i>	85	<i>заѡасѡи¹</i>	23	21,7
		<i>исѡасѡи¹</i>	19	
		<i>наѡасѡи¹</i>	23	
<i>биѡи¹ (се)</i>	74	<i>избиѡи (се)</i>	17	32,4
		<i>набиѡи (се)</i>	35	
		<i>одбиѡи (се)</i>	56	
		<i>обиѡи (се)</i>	20	
		<i>ѡобиѡи¹ (се)</i>	34	
<i>носиѡи (се)</i>	63	<i>износиѡи (се)</i>	32	26
		<i>заноסיѡи (се)</i>	29	
		<i>односиѡи</i>	17	
<i>држаѡи (се)</i>	61	<i>задржаѡи (се)</i>	19	21,7
		<i>издржаѡи (се)</i>	15	
		<i>одржаѡи (се)</i>	31	
<i>даѡи (се)</i>	60	<i>задаѡи (се)</i>	15	22,7
		<i>издаѡи (се)</i>	23	
		<i>надаѡи (се)</i>	27	
		<i>одаѡи (се)</i>	26	
<i>дићи (се)= =дигнуѡи (се)</i>	38	<i>издићи (се)= =издигнуѡи (се)</i>	24	21
		<i>надићи= =надигнуѡи (се)</i>	18	
<i>виѡи¹ (се)</i>	37	<i>завиѡи¹ (се)</i>	22	26,8
		<i>извиѡи¹ (се)</i>	31	
		<i>навиѡи¹ (се)</i>	26	
		<i>одвиѡи (се)</i>	20	
		<i>ѡовиѡи (се)</i>	35	
<i>вући (се)</i>	34	<i>извући (се)</i>	29	38
		<i>навући (се)</i>	18	
		<i>ѡовући (се)</i>	67	

⁵² Просечни коефицијент полисемије видских парњака

глаголи са великим бројем значења имају, по правилу, по неколико полисемантичних деривата, а деривати су у већини случајева семантички знатно слабије разуђени. Ти глаголи воде порекло још из прасловенског доба што је потврда досадашњих сазнања да речи са великим бројем значења морају бити и одавно у употреби у језику. И. Грицкат (1957: 103) наводи да стари, немотивисани глаголи развијају више значењских огранака, како због дужег живота у језику тако и због немотивисаности, неповезаности са било каквим другим појмовима. Основни глаголи су хетеросемични, са великим семантичким потенцијалом који је уткан у деривате, а употпуњен и измењен префиксацијом.

Још једна чињеница испољила се прегледом грађе. Неки фреквентни основни глаголи немају префиксирани деривате са великим бројем значења (нпр. *вид(ј)еџи (се)*, *д(цј)елиџи (се)*, *куцаџи (се)*, *м(цј)ењаџи (се)*, *млаџиџи (се)*, *муџиџи (се)*, *џеџи (се)*, *џисаџи (се)*, *џиџаџи (се)*, *џиџи*). Такође, уочљива је и велика разлика у броју значења код семантички најбогатијег глагола *џадаџи* и његових префиксираних деривата. Ови подаци могу упутити на тенденцију да се префикси лакше везују за неке глаголе градећи нова значења, док се за друге теже везују, па се нова значења формирају неким другим начинима (нпр. употребом синонимног глагола), као и на велику широкозначност основног глагола.

Питање семантичког односа мотивног и изведеног глагола разматрано је у литератури. Опште запажање је да глаголи који су широкозначнији имају мање поклапања у семантици са дериватима, него што је то случај са глаголима који су уже семантике и који имају мање значења. Ово је објаснила И. Грицкат (2020/19676: 305–306) наводећи да су глаголи шире семантике генерализованији, уопштенији, па се низом префиксираних деривата надокнађује њихова општост, непрецизност. Таква њихова карактеристика омогућила им је да означавају разноврсне активности и појаве, те да буду и семантички веома разуђени. Овакав је случај и са глаголима који се у језику нису очували без префикса или им је пак таква употреба ретка (нпр. *весиџи*, *знаџи*, *меџиџи*, *џегнуџи*). „Настајање префиксалних глагола и њихово међусобно умрежавање у лексичком систему утицало [је] на губљење простих мотивних имперфективних глагола [...] префикси, заправо, нису очували мотивне глаголе [...] већ су утицали на њихово потискивање: уместо једног, имперфективног, простог, семантички оптерећеног глагола, добили смо неколико секундарно имперфективизованих префиксираних глагола прецизније семантике“ (Драгићевић 2018: 357). Такође, глаголи који имају тек по један дериват семантички се с тим дериватом значајније поклапају, него

парови које чине глаголи са више деривата и самим тим са удаљенијим семантичким својствима заснованим на широкозначности основног глагола. Из табеле се запажа да има простих глагола који имају мање значења од префиксираних деривата (нпр. глагол *макнути* (*се*) и његови деривати). Код ових глагола се префиксацијом не мења вид. Исти је случај и са глаголом *носити* и његовим дериватима. Према А. Белићу, у односу глагола као што су *носити* – *износити* показује се неправилност у схватању релационих редова (2000: 197). Изведени глаголи нису настали од глагола *носити* већ од глагола изведених од основе глагола *неси*/н(иј)еи који су у непрефиксираним облику потиснути из употребе законом језичке економије, али су опстали у веома фреквентним дериватима који прецизније описују појаву на коју се односе.

Анализа овог питања је, дакле, показала да су мотивни глаголи по правилу семантички богатији од префиксираних парњака стога што се префиксом семантика основног глагола сужава, прецизира, али значајно је напоменути и да се префиксом уносе и нове компоненте у значење деривата.

9.2.1.6. Друго питање које нас је интересовало јесте да ли наша грађа потврђује наводе да код префиксираних видских парова свршени члан има више значења. Представићемо податке о томе у следећој табели (в. Табелу 9).

Табела 9: Однос броја значења префиксираних видских парова глагола

свршени глагол	бр. значења	несвршени глагол	бр. значења
<i>йовући</i> (<i>се</i>)	67	<i>йовлачийи</i> ¹ (<i>се</i>)	60
<i>оїворийи</i> (<i>се</i>)	65	<i>оїварайи</i> (<i>се</i>)	54
<i>одбийи</i> (<i>се</i>)	56	<i>одбијайи</i> (<i>се</i>)	41
<i>осійайи</i> (<i>се</i>)	51	<i>осіјајайи</i> (<i>се</i>)	27
<i>оїйусійийи</i> (<i>се</i>)	51	<i>оїйушійайи</i> (<i>се</i>)	31
<i>навалийи</i> (<i>се</i>)	48	<i>наваљивайи</i> (<i>се</i>)	28
<i>намакнути</i> (<i>се</i>)= <i>намаћи</i> (<i>се</i>)	45	<i>намицайи</i> (<i>се</i>)	30
<i>осути</i> (<i>се</i>)	42	<i>осійайи</i> (<i>се</i>)	18
<i>изн(иј)еи</i> (<i>се</i>)	41	<i>износийи</i> (<i>се</i>)	32
<i>окренути</i> (<i>се</i>)	41	<i>окреїайи</i> (<i>се</i>)	45
<i>йоврнути</i> (<i>се</i>)	39	<i>йоврїайи</i> (<i>се</i>)	15
<i>найусійийи</i> (<i>се</i>)	38	<i>найушійайи</i> (<i>се</i>)	29
<i>одвалийи</i> (<i>се</i>)	38	<i>одваљивайи</i> (<i>се</i>)	19
<i>изврнути</i> (<i>се</i>)	37	<i>изврїайи</i> (<i>се</i>)	17
<i>огласийи</i> (<i>се</i>)	37	<i>оглашавайи</i> (<i>се</i>)	18
<i>одвојийи</i> (<i>се</i>)	37	<i>одвајайи</i> (<i>се</i>)	36
<i>измакнути</i> (<i>се</i>)= <i>измаћи</i> (<i>се</i>)	35	<i>измицайи</i> (<i>се</i>)	16

свршени глагол	бр. значења	несвршени глагол	бр. значења
<i>набиџији (се)</i>	35	<i>набиџајији (се)</i>	27
<i>йовиџији (се)</i>	35	<i>йовиџајији¹ (се)</i>	37
<i>йобииџији¹ (се)</i>	34	<i>йобиџајији (се)</i>	18
<i>нам(ј)ејиџији (се)</i>	32	<i>нам(ј)ејиџајији² (се)</i>	32
<i>оџеџији (се)</i>	32	<i>оџиџајији (се)</i>	35
<i>оџкинуџији (се)</i>	32	<i>оџкиџајији (се)</i>	22
<i>наџравиџији (се)</i>	30	<i>наџравџајији (се)</i>	16
<i>извуџи (се)</i>	29	<i>извџачиџији (се)</i>	28
<i>зан(иј)еџији (се)</i>	29	<i>заносиџији (се)</i>	29
<i>зайеџији (се)</i>	29	<i>зайиџајији (се)</i>	20
<i>наџеџији (се)</i>	29	<i>наџиџајији (се)</i>	18
<i>извесџији¹ (се)</i>	28	<i>изводиџији (се)</i>	55
<i>измеџиџији (се)</i>	28	<i>измеџајији (се)</i>	25
<i>надаџији (се)</i>	27	<i>надаваџији² (се)</i>	15
<i>одн(иј)еџији (се)</i>	27	<i>односџији</i>	17
<i>оџравиџији (се)</i>	27	<i>оџравџајији (се)</i>	17
<i>замеџиџији (се)</i>	26	<i>замеџајији (се)</i>	21
<i>зайлесџији (се)</i>	26	<i>зайлеџајији (се)</i>	24
<i>одаџији (се)</i>	26	<i>одаваџији¹ (се)</i>	23
<i>одскочиџији</i>	26	<i>одскаџајији</i>	18
<i>захваџиџији (се)</i>	25	<i>захваџајији (се)</i>	15
<i>исџи(ј)ераџији</i>	24	<i>исџи(ј)ериваџији (се)</i>	19
<i>издаџији (се)</i>	23	<i>издаваџији (се)</i>	25
<i>наџегнуџији (се)</i>	23	<i>наџезаџији (се)</i>	29
<i>оџресџији (се)</i>	23	<i>оџресџајији (се)</i>	17
<i>залиџији (се)</i>	22	<i>заливаџији (се)</i>	15
<i>наврнуџији (се)</i>	22	<i>навриџајији (се)</i>	15
<i>одвраџиџији (се)</i>	22	<i>одвраџајији (се)</i>	22
<i>йовесџији¹ (се)</i>	22	<i>йоводиџији (се)</i>	20
<i>йовраџиџији (се)</i>	22	<i>йовраџајији (се)</i>	29
<i>зайвориџији (се)</i>	21	<i>зайвараџији (се)</i>	19
<i>макнуџији (се)=маџи (се)</i>	21	<i>миџајији (се)</i>	22
<i>оџегнуџији (се)</i>	21	<i>оџезаџији (се)</i>	21
<i>заврнуџији (се)</i>	20	<i>завриџајији (се)</i>	20
<i>обиџији (се)</i>	20	<i>обиџајији (се)</i>	19
<i>одмеџиџији (се)</i>	20	<i>одмеџајији (се)</i>	17
<i>задржаџији (се)</i>	19	<i>задржаваџији (се)</i>	16
<i>навуџи (се)</i>	18	<i>навџачиџији (се)</i>	31
<i>облеџи(ј)еџији (се)</i>	17	<i>обл(иј)еџајији (се)</i>	19
<i>зайегнуџији (се)</i>	17	<i>зайезаџији (се)</i>	16
<i>одредиџији (се)</i>	17	<i>одреџиваџији (се)</i>	16
<i>налиџији (се)</i>	16	<i>наливаџији (се)</i>	16
<i>одмакнуџији (се)=одмаџи (се)</i>	16	<i>одмиџајији (се)</i>	20
<i>ос(ј)еџиџији (се)</i>	16	<i>ос(ј)еџајији (се)</i>	16
<i>залеџи (се)</i>	15	<i>залаџајији (се)</i>	17
Збир	1885		1559

Табела показује да је код префиксираних видских парова свршени члан видског пара семантички нешто разуђенији од несвршеног (54,7% свих значења у оквиру парова реализовали су свршени глаголи).⁵³ Међутим, табела показује и да се та разлика значајно већа код глагола из горњег дела табеле, где је свршени глагол са разгранатијом полисемантичком структуром, док је код слабије семантички разуђених глагола тај однос уједначенији.

Однос збира значења свршеног глагола и одговарајућег несвршеног потврђује закључак до ког је дошла И. Грицкат (2020/1984) о томе да је однос у броју значења свршених и несвршених префиксираних видских парњака често несразмеран. За овакав резултат може бити заслужан и недостатак грађе, који се одразио и на лексикографски поступак. Уколико је грађом потврђен широк спектар значења несвршеног глагола, то ће у речнику тезаурусу свакако бити забележено. Сигурно је да се у језику могу наћи потврде и за разуђенију семантику несвршеног глагола. Провером савременог стања у језику и претрагом различитих извора може се стећи потпунија слика да ли је подударност била могућа и у неким другим значењима, али није забележена услед недостатка грађе. Како напомиње И. Грицкат, некад се језик опире двојству и зато што би се префиксацијом добила другачија семантика, а ова ауторка не искључује ни могућност да се некад бележе глаголска значења у настајању, односно да се тек може очекивати настанак видског парњака, кад се мотивни глагол устали у употреби (Грицкат 2020/1984: 312).

⁵³ Исти резултат показује и однос у броју значења непрефиксираних видских парњака, и ту је од свих реализованих значења пара, код свршеног члана видског пара забележено 52,8% значења.

свршени глагол	бр. значења	несвршени глагол	бр. значења
<i>баџићи (се)</i>	30	<i>баџајићи (се)</i>	31
<i>јавији¹ (се)</i>	18	<i>јављајији¹ (се)</i>	23
<i>дићи (се)= дигнујићи (се)</i>	38	<i>диџајићи (се)</i>	35
<i>казајићи (се)</i>	36	<i>казивајићи (се)</i>	18
<i>јасјићи</i>	87	<i>јадајићи (се)</i>	85
<i>зрунујићи (се)= зрухнујићи (се)</i>	17	<i>зрувајићи (се)= зрухајићи (се)</i>	17
<i>дајићи (се)</i>	60	<i>давајићи (се)</i>	37
<i>дирнујићи (се)</i>	18	<i>дирајићи (се)</i>	17
<i>кренујићи (се)</i>	32	<i>крејајићи (се)</i>	31
<i>лећи</i>	20	<i>лежајићи</i>	23
<i>макнујићи (се)= маћи (се)</i>	21	<i>мицајићи (се)</i>	22
<i>мејнујићи (се)</i>	33	<i>мејајићи (се)</i>	27
Збир	410		366

Такође, табела показује да има случајева да је сличан број значења међу члановима видског пара. Осим чињенице да међу њима не мора бити семантичких разлика, осим видске, мора се напоменути и да се префиксирани видски парњаци обрађују у приближно исто време, те је њихова обрада уједначенија, али се тада могу забележити и значења за која се претпостави да су могућа, но немају потврде из писане грађе, али се, на пример, могу чути у савременом говору. На пример, глагол *йоједносїавїи се* има значење „постати једноставан, упростити се“ са примером из тридесетих година 20. века (Процес производње толико *се йоједносїавїо*), док је за несвршени видски парњак *йоједносїавїиваїи се* „постајати једноставан или једноставнији, упрошћавати се“ формиран редакторски пример, који показује постојање овог значења у савременом језику (Увођењем механизације *йоједносїављје се* начин производње).

И код овог питања показало се да је префиксирани перфективни глагол, као старији, семантички богатији од касније формираног имперфективног, али показује и да разлика у броју значења није изразита.

9.2.1.7. Што се тиче запажања да је дефиниција свршеног глагола опширнија и информативнија него код одговарајућег несвршеног парњака и оно је, према нашој грађи, најчешће потврђено, и то посебно у ранијим томовима РСАНУ (в. Табелу 10).

Табела 10. Однос броја речи у дефиницијама видских парњака

глагол	дефиниција
<i>биїи'</i>	За. „газити, табати“ (путельци ... што их <i>бију</i> сад пета човјекова)
<i>набиїи</i>	1г. „притискајући, сабијајући изравнати, учинити тврдом (земљу и сл.)“ (под дворане ... од <i>набијене</i> земље)
<i>набијаїи</i>	1ђ. „притискајући сабијати, поравнавати (земљу, песак и сл.)“ (земља се на сваки 0.20 <i>набія</i>)
<i>кўїиїи</i>	1ђ. „спремати, остављати (сир, кајмак и сл.)“ (женске ... <i>куїе</i> мрс)
<i>накуїиїи</i>	1в. „спремајући, приправљајући прикупити неку, обично већу или довољну количину (сира, кајмака и сл.), укупити“ (морам да <i>накуїим</i> ову чабрицу кајмака)
<i>зайїегнуїи</i>	4а. „изазвати одуговлачење нечега, отегнути, одложити“
<i>зайїезаїи</i>	2б. „одлагати нешто, отезати, одуговлачити с нечим“

глагол	дефиниција
<i>да̄ӣи</i>	1а. „непосредно уручити, предати; пружити, примаћи тако да се може прихватити, дотаћи и сл.“ (<i>да̄де</i> крчаг да се напијем!) 2в. „продати; уступити у замену за нешто, заменити“ (не хтјех <i>да̄ӣи</i> своју за женску памет)
<i>дава̄ӣи</i>	1а. „непосредно уручивати; предавати, пружати“ (кнез Јанко <i>дава</i> писмо попу) 2в. „продавати; уступати у замену за нешто, замењивати“ (граде кашике ... те продају и <i>да̄ју</i> за брашно)
<i>извес̄ӣи</i>	1а. „учинити да неко или нешто изађе из одређеног простора, места, одвести напоље; учинити да неко изађе из неке тешке ситуације, избавити“ (Јелица га [ћату] <i>изведе</i> из воћњачића) 1б. „учинити да неко или нешто доспе на више, уздигнутије место, попети“ (<i>изведоше</i> га на врх планине)
<i>изводӣӣи</i>	1а. „водећи кога или што чинити да изиђе из неке просторије или места, водити напоље“ (из потаје коња <i>изводила</i>) 1ж. „водити некога из нижег на више место, успињати се с неким“ (да л’ те је реци, мој супарник срећни путањом оном горе <i>изводио</i>)
<i>ѿас̄ӣи</i>	„свалити се, срушити се на земљу, обично услед истрошености, дотрајалости (о згради, грађевини, одн. делу грађевине)“ (на храму Грачанице <i>ѿадоше</i> врата)
<i>ѿада̄ӣи</i>	„рушити се, сваљивати се услед деловања неке силе (природне или људске); обурвавати се“ (остале куће пусте те се руше и <i>ѿада̄ју</i>)
<i>одма̄ћи</i>	4. „одложити, одгодити (нешто)“ (за годину свадбу <i>одмакоше</i>)
<i>одмица̄ӣи</i>	5. „отезати, одуговлачити са испуњењем какве обавезе, одлагати, одгајати извршење каквог задатка, посла и др.“ (кажуј право, рашта нијеси извршио у три љета материну задужбину, но зановеташ и <i>одмичеш</i>)
<i>одбӣӣи</i>	1а. „ударујући одн. ударивши одвојити од неке целине, одломити, одвалити“ (ајд’ одатле, кукорога, <i>одбӣу</i> ти оба рога)
<i>одбија̄ӣи</i>	1. „ударцима или снажним покретима чинити да нешто отпадне, да се одвоји од нечега, одваљивати“ (гране падаше са дрвећа као да их мотком <i>одбијаи</i>)

Овакав начин дефинисања свршеног глагола опширнијом дефиницијом је, како смо запазили, типичнији за парове који се састоје од основног и префиксираног видског пара. Код глагола којима се вид мења другим средствима (суфиксацијом, гласовним променама) одступања су често мања. Разлог за овакав однос може бити у чињеници

да се приликом дефинисања префиксацијом изведених видских парова жели нагласити и семантика префикса, а овде такође може имати утицаја и чињеница да се видски парњаки изведени суфиксацијом и другим начинима обрађују у краћем временском периоду, често и од руке истог лексикографа, па је и поступак уједначенији. Како запажамо из табеле, постоји и обрнутих, али ређих случајева да је неко значење глагола свршеног вида дефинисано сажетијом дефиницијом. Факат је и да је у таквим случајевима уз несвршени глагол обично дато више примера, што може бити разлог за краћу дефиницију. Поред тога, чини се да је у новијим томовима речника уједначеније дефинисање истог значења код свршеног и несвршеног глагола, што је последица унапређеног лексикографског поступка.

Запажамо код оба случаја још нешто. Неки глаголи су дефинисани описном, неки синонимском дефиницијом. Синонимско дефинисање лексема може се, према Згусте (Zgusta 1991: 247), објаснити постојањем семантичког реципроцитета између хиперонима и хипонима, односно одреднице и синонима. Синоними су у хипонимном односу према одредничкој лексеми и могу је у одређеном примеру заменити без битног семантичког померања.

Представљени подаци показују да је дефиниција свршеног глагола углавном опширнија од дефиниције одговарајућег несвршеног, што опет потврђује налазе изнете у ранијим истраживањима овог питања.

9.2.1.8. Још један закључак важан за наше истраживање тиче се подударња у значењима низа који се са састоји од три глагола, а гласи да се у значењима више поклапају префиксирани и секундарно имперфективизирани глагол него основни и префиксирани перфективни глагол, што би значило да се код изведених видских парњака најчешће секундарном имперфективизацијом само мења вид. У грађи је већи број низова који се састоје из три члана (в. Табелу 11).

Запажамо да сви наведени мотивни глаголи имају велики број значења и да именују неке базичне, динамичне радње. Прегледом грађе установили смо да су семантички сродни други и трећи члан, док је основни глагол некакав надређени појам са општим значењем, а за прецизније, финије изражавање семантичких нијанси прибегава се префиксацији и секундарној имперфективизацији. Грађа показује да између првог и трећег члана пара готово да нема подударња, што је у складу са закључком И. Грицкат (2020/1981: 465) да, ако постоји трећи члан пара, „чист однос постоји између другог и трећег, док непрефиксирани мора да значи нешто друго“.

Табела 11: Творбена гнезда полисемантичних глагола са бројем значења

основни глагол	бр. значења	пф. видски парњак	бр. значења	секундарно импф. вид. пар.	бр. значења
<i>везајти (се)</i>	68	<i>йовезајти (се)</i>	36	<i>йовезивајти (се)</i>	22
<i>држајти (се)</i>	61	<i>задржајти (се)</i>	19	<i>задржавајти (се)</i>	16
<i>ићи</i> ⁵⁴	61	<i>доћи</i>	33	<i>долазијти</i> ¹	30
		<i>наићи</i>	23	<i>наилазијти</i>	19
		<i>обићи (се)</i>	21	<i>обилазијти (се)</i>	23
		<i>ојићи</i>	43	<i>одлазијти</i>	16
<i>бијти</i> ¹ (се)	52	<i>набијти (се)</i>	35	<i>набијајти (се)</i>	27
		<i>одбијти (се)</i>	56	<i>одбијајти (се)</i>	41
		<i>обијти (се)</i>	20	<i>обијајти (се)</i>	19
<i>вијти</i> ¹ (се)	37	<i>извијти</i> ¹ (се)	31	<i>извијајти</i> ¹ (се)	32
		<i>навијти</i> ¹ (се)	26	<i>навијајти</i> ¹ (се)	29
<i>гледајти (се)</i>	35	<i>огледајти (се)</i>	26	<i>огледајти (се)</i>	26
<i>вући (се)</i>	34	<i>извући (се)</i>	29	<i>извлачијти (се)</i>	28
		<i>навући (се)</i>	18	<i>навлачијти (се)</i>	31
<i>*ићегнујти</i>		<i>зайћегнујти (се)</i>	17	<i>зайћезајти (се)</i>	16
		<i>найћегнујти (се)</i>	23	<i>найћезајти (се)</i>	29
		<i>ојћегнујти (се)</i>	21	<i>ојћезајти (се)</i>	21

Поводом утицаја префикса на значење глагола, у литератури се наглашава да префикси код глагола могу изазвати семантичке промене (префикси квалификатори), или само модификовати значење глагола (префикси модификатори). Квалификативни префикси мењају изворно значење глагола производећи тако глагол с новим значењем који је подложен даљој секундарној имперфективизацији, док префикси модификатори само модификују значење основног глагола најчешће у погледу времена, интензитета или начина обављања радње и након њиховог додавања глагол не подлеже даљој имперфективизацији.⁵⁵

⁵⁴ Видски парњаци глагола којима је у основи глагол *ићи* граде се од друге основе, од глагола *лазити*.

⁵⁵ Детаљније о класификацији префикса и њиховој функцији в. у Стојановић 2017: 32–50.

Још нешто. Има и непотпуних, окрњених трочланих видских парова полисемантичних глагола, таквих у којима, са синхронизацијског становишта, не можемо успоставити основни, мотивни глагол. Такви су, на пример, видски парови *нагна̄тӣ/нагонитӣ* према **гна̄тӣ*; *за̄шегнӯтӣ/за̄шезатӣ* према **шегнӯтӣ*; *извеситӣ/изводитӣ* према **веситӣ*. Основни глаголи у савременом језику нису се очували без префикса, а у лингвистичкој литератури за њих наводи термин ВЕЗАНЕ ОСНОВЕ и оне „у знатној мери представљају континуанте некадашњих слободних основа“ (в. Јовановић 2016а: 106).⁵⁶ Значај оваквих глагола је у чињеници да постоје префиксирани твореници од ових глагола са готово свим постојећим глаголским префиксима, као и да су овако добијене творенице веома фреквентне (Драгићевић 2018: 348). Као разлоге за губљење основних прасловенских глагола из српског језика Р. Драгићевић (2018: 355–356), сводећи закључке других истраживача (П. Скока, И. Грицкат) и своја запажања, наводи следеће: нису опстали да би се избегла хомонимија, нпр. *весити* (*ведет*) има исти инфинитив као *весити* (*везет*), неке од оваквих глагола потиснули су синоними пошто језик не трпи гомилање лексема са истим значењем – *шегнути* је из употребе истиснуо такође прасловенски глагол *вући*; хетеросемични су, семантички оптерећени, што изазива њихову семантичку нестабилност и непрецизност. Непрецизност се често решава формирањем секундарно имперфективизованог глагола прецизног значења.

Наша грађа даје велики број потврда за ове наводе не само за глаголе који су се изгубили из употребе већ и за стандардне, у савременом језику уобичајене глаголске лексеме. Са изузетно разуђеном полисемантичком структуром у грађи има већи број глагола који са савременог становишта немају мотивни глагол или се такав глагол веома ретко употребљава. Не само да је захваљујући њима увећан инвентар глаголских лексема у савременом језику, него је и њихова семантика очигледно била веома важна чим су наставили да живе у великом броју полисемантичних деривата. Већи број полисемантичних префиксира-

⁵⁶ Термин везана основа означава „основе које увек долазе у речима са другим творбеним елементом – префиксом, суфиксом или у сложеницама са неком другом основном – задржавајући, у одређеном степену, опште појмовно значење које се може разазнати у речима које конкретна основа повезује“ (Јовановић 2016а: 103). В. Јовановић објашњава да слободне основе примарно припадају простим, неизведеним речима (нпр. такве су основе у речима типа *рад*, *радити*, *радник*), док су везане основе оне које се у више од једне речи јављају у споју са афиксом домаћег или страног порекла, а никада (или готово никада) као самосталан склоп: нпр. *прибавити*, *набавити*, *добавити* итд. (2016а: 103). Део инвентара везаних основа словенског порекла дат је у радовима Јовановић 2016а и Драгићевић 2018: 348–357.

них глагола према себи имају полисемантичан имперфективни видски парњак, док основни глагол може бити такође семантички веома разуђен, или пак може бити истиснут из језика те живи искључиво или готово увек преко деривата (нпр. према *ићи* има *доћи/долазити*, *оћи/ићи/одлазити* итд.; према поменутом **ићегнути* има *наићегнути/наићезати*, *оићегнути/оићезати* итд., према *иети* има *зайети/зайињати*, *наиети/наиињати* итд.). На неке од ових примера скренућемо пажњу касније, приликом представљања појединачних група глагола.

9.2.1.9. Након представљања свих поменутих питања која се тичу односа основног глагола и његових деривата, као и изведених глагола међусобно, на грађи изразито полисемантичних лексема у РСАНУ, закључујемо да резултати до којих смо дошли потврђују ранија истраживања овог питања, у првом реду истраживања И. Грицкат.

9.2.2. О утицају глаголског рода на семантику глагола

9.2.2.1. Друга важна глаголска категорија од које зависи семантика полисемантичних глагола је глаголски род којим се указује на улогу агенса током вршења глаголске радње. Тако се разликују активни глаголи где агенс активно учествује у реализацији радње, пасивни глаголи код којих је субјекат неко над ким се врши радња и медијални који означавају стање субјекта у ком се он вршењем глаголске радње налази без вољне активности. Актив, медиј и пасив убрајају се у категорију глаголског рода у ужем смислу. Категорију прелазности и непрелазности представља глаголски род у ширем смислу, а ту се посматра статус објекта приликом вршења глаголског процеса. Прелазни (транзитивни) су глаголи за чије је вршење потребан објекат изван агенса, док се глаголи за чије вршење није потребан објекат изван агенса називају непрелазним (интранзитивним). Међу глаголима из наше грађе највише је прелазних, и то оних којима се означава нека видљива промена на објекту радње. Ако изузмемо глаголе самосталног кретања који су сами по себи непрелазни, свега неколико глагола из грађе је у основном неповратном значењу непрелазно (нпр. *зас(ј)есити*, *лежатити/лећи*, *одолеити/одољеити*, *ослабити*). Ово показује да тенденцију ка већем броју значења имају они глаголи којима се означава процес којим се споља, од стране агенса, делује на објекат.

9.2.2.2. Што се тиче рефлексивности, већина глагола у грађи реализовала је и обично и повратно значење (таквих је 530), само обично, неповратно значење има 50 полисемантичних глагола, док нема

ниједног полисемантичног глагола који се реализује искључиво у повратном облику. Такође, много више значења имају глаголи у свом нереклексивном облику него у рефлексивном (од свих значења глагола који се могу јавити у обе форме, чак 82% значења реализовано је у нереклексивној форми), што показује да активност агенса радње игра важну улогу приликом номинације појава у стварности. То потврђује и семантичка структура полисемантичних глагола у РСАНУ – највише њих означава динамичну активност која се одвија уз свесно учешће агенса, док су глаголи са значењима психичке активности, емоције, стања знатно мање заступљени (в. т. 9.2.4.13). Полисемантични глаголи који именују динамичне активности често бивају „позајмљени“ да означе појаву из друге области стварности (конкретну или апстрактну), па тако у РСАНУ бројни глаголи који описују једну област стварности секундарно означавају појаве друге области (нпр. глаголи кретања могу означавати говорење, психичке активности, разна стања и процесе, глаголи модификације кретање, говорење, психичке активности итд.). Д. Н. Шмелов (Шмелев 1977: 96) наводи да полисемантични глаголи у руском језику који примарно означавају конкретне физичке радње и стања, секундарно већином не припадају значењској сфери примарног значења датог глагола, већ се чешће односе на мање конкретне радње и психичке процесе (нпр. *ѝронаћи* врата – *ѝронаћи* физички закон, *расѝалиѝи* ватру – *расѝалиѝи* страст итд.). Са глаголима стања, осећања и сл. није такав случај – они најчешће остају у оквиру исте сфере и у секундарним значењима.

9.2.2.3. Након разврставања глагола према примарном значењу у ЛСГ установили смо да нешто више од половине глагола (око 57%) и у рефлексивној форми остаје у оквиру исте ЛСГ (нпр. из потаје коња *изводила* : сељаци *се изводе* на страну, договарају; вода леди кад је *охладила* : чекајте док *се* јело *охлади*). Остатак лексема у рефлексивној форми прелази у другу ЛСГ, али и ту најчешће важи правило да глагол који у неповратној форми означава динамичну активност исти тип радње означава и у повратној форми (нпр. тако су повезани глаголи који означавају различите врсте промена положаја и места у простору), ако у неповратној форми означава менталну активност у повратној форми именује сличан ментални процес или пак неко стање (нпр. преплићу се глаголи психичких активности са глаголима говорења, егзистенције итд.).

Мали је број изузетно полисемантичних лексема којима је потпуно исто значење и у основној и у повратној форми, што је логичан податак с обзиром на тежњу језика ка економичности – такви су нпр. глаголи

исцјуцајти (се) који у обе форме значи „добити пукотине“ (Од жеђи ми уста *исцјуцала*; Обари их [пастрмке] ... али пази да *се* не *исцјуцају*), *ослабијти (се)* „изгубити снагу, крепкост“ (брат се много променио: *ослабио* и некако остарио; Перо *се ослабио*). Иста је семантика и код примарних значења глагола *окренујти* и *окренујти се* (*окренујти* главу, лице и сл. од некога и *окренујти се* главом, лицем и сл. од некога). О односу повратне и неповратне форме глагола и утицају рефлексивности на семантику скретаћемо пажњу и током представљања лексичко-семантичких група глагола.

9.2.3. Семантичка класификација глагола

9.2.3.1. Будући да је један од задатака у раду представљање семантике полисемантичних глагола, циљ анализе биће и да се установи на које се аспекте стварности глаголи са највише значења односе, јер ће то дати одговор на питање које су категорије стварности за говорнике најважније и најупечатљивије, тј. који се аспекти стварности најчешће користе приликом човековог концептуализовања света. На основу тога формираћемо ЛСГ глагола које ће даље бити анализирани. Утврдићемо број лексема по групама, као и бројчани однос међу групама полисемантичних глагола. Представићемо само семантички најбогатије глаголе сваке групе, тј. оне на основу којих се могу дати опште карактеристике које важе за читаву групу. Њихова полисемантичка структура може нам показати у ком се правцу креће семантички развој полисемантичних глагола.

У раду ћемо разматрати семантички однос међу лексемама – да ли постоји регуларност у семантичкој дисперзији полисемантичних глагола у оквиру групе глагола, или најзад, на нивоу више група. Да ли глаголи из исте групе своје полисемантичке структуре развијају по сличном принципу и да ли и међу глаголима различитих лексичко-семантичких група постоји одређена системност (условљена заједничким семама)? Даље, пошто се глаголима најчешће означава нека промена (физичка, апстрактна, позитивна, негативна) интересовало нас је и питање како се та промена одражава у секундарним значењима – да ли се овим глаголима чешће означавају пожељни или непожељни процеси и стања, да ли глаголи са конкретним значењима чешће секундарно означавају апстрактне промене и обрнуто. Проверићемо и да ли су прототипични представници групе и семантички најбогатији. Међутим, такве налазе морамо прихватити са резервом, будући да је РСАНУ незавршен реч-

ник, те се овим истраживањем може указати на правац развоја лексичког система у српском језику, а не на коначан резултат тог процеса.

9.2.3.2. О КРИТЕРИЈУМИМА ЗА ОДРЕЂИВАЊЕ ЛСГ ГЛАГОЛА. Досадашња семантичка проучавања лексике српског језика углавном нису била усмерена на глаголе. Разлог за то лежи у њиховој сложености, као и у чињеници да на њихово значење „велики утицај има семантика именица на које се односе“ (Драгићевић 2007: 173). Глаголска лексика је тек у новије време постала предмет истраживачке пажње у српском језику, и то на примерима појединих семантичких група глагола (в. Влајић-Поповић 2002, Ристић 2004, Лазић-Коњик 2010, Штрбац 2011, Миленковић 2017, Vuјовић 2019). Семантички најбогатији глаголи су, како се испоставило, чешће помињани у контексту синтаксичких истраживања, јер су, захваљујући томе што могу контактирати са различитим лексемама, представљали добру грађу за илустровање различитих синтаксичких појава (в. нпр. Ivić 1980, 2000, 2006, Алановић 2007, 2009, 2013, Стипчевић 2010, 2011, СССЈ).⁵⁷

9.2.3.2.1. Приликом дефинисања и утврђивања ЛСГ глагола кренули смо од досадашњих истраживања о базичним, основним глаголима (то су, између осталог, истраживања А. Вјежбицке, К. Годарда, О. Виберга, Г. И. Кустове) и од претпоставке да су глаголи којима се означавају базичне радње и најфреквентнији, а тиме и семантички најразуђенији. Г. И. Кустова (2000) истиче да је језички систем организован према одређеним начелима (од једноставног до комплексног, од конкретног ка апстрактном), паралелно организовању људске активности према одређеним начелима. У досадашњим истраживањима о базичним глаголима наводи се став да, иако језик располаже великим бројем глагола, постоји релативно ограничен круг уобичајених ситуација и објеката, а то значи и „круг ’базичних’, за човека фундаменталних радњи, одређених његовим природним и социјалним потребама“ (Кустова 2000: 86). Те базичне радње могу се означити семантичким примитивима, основним, базичним појмовима преко којих се могу дефинисати сви други појмови (уп. Goddard, Wierzbicka 2014). Списак семантичких примитива био нам је једно од полазишта приликом утврђивања ЛСГ глагола. У литератури се наводи списак од 14 семантичких примитива којима се означавају активности, стања, процеси,

⁵⁷ И поред тога „што је последњих година полисемија интензивно проучавана у домаћој лексикологији, утисак је да је у том послу сва пажња била усмеравана искључиво на именске речи, те да је глаголска полисемија ’прећутно’ препуштана синтаксичарима, који су је пак, са своје стране, махом игнорисали“ (Стипчевић 2010: 185).

а означени су следећим глаголима: *знай̄и*, *мислӣи*, *желе̄и*, *осећа̄и*, *виде̄и*, *чӯи*, *ре̄и*, *радӣи*, *догодӣи се*, *йомерӣи*, *додирнӯи*, *йос̄йоја̄и*, *живе̄и*, *умре̄и* (И. 12).⁵⁸ Сличне поделе могу се наћи и у радовима Muller 1998: 138 и Pustejovsky, Moszkowicz 2008: 95–96.

9.2.3.2.2. За поделу глагола подстицајна су нам била и истраживања О. Виберга (1993, 2010) који наводи да у свим европским језицима постоји свега девет лексичких значења која теже да се реализују у неком од двадесет најчешћих глагола, а које он назива базичним глаголима. Ова значења су подељена међу најосновнијим семантичким пољима: 'go', 'come' (кретање); 'give', 'take' (поседовање), 'make' (стварање), 'say' (вербална комуникација), 'see' (перцепција), 'know' (когниција, сазнање), 'want' (жеља). Поменути базични глаголи имају универзалну тенденцију да буду основни, прототипични глаголи у оквиру свог семантичког поља.⁵⁹ Поред тога, постоје и глаголи који у појединим језицима могу бити врло чести, а у неким случајевима чак и чешћи него глаголи који се сматрају базичним (в. Viberg 2010).

9.2.3.2.3. На основне, базичне радње стања, својства, односе и сл. на грађи из руског језика указала је Кустова која налази да се они тичу главних типова положаја у простору (нпр. *с̄йоја̄и*, *седе̄и*, *леж̄а̄и*), основних врста кретања (нпр. *ӣћи*, *й̄рча̄и*), основних начина премештања објекта (нпр. *узе̄и*, *с̄йавӣи*, *баца̄и*, *носӣи*), основних начина трансформације објекта и деловања на објекат (нпр. *се̄ћи*, *лом̄ӣи*, *удар̄а̄и*, *квасӣи*, *й̄алӣи*) и других „основних“ животних ситуација – биолошких (нпр. *јес̄и*, *й̄ӣи*, *с̄йавӣи*), посесивних (нпр. *да̄и*, *узе̄и*, *има̄и*), перцептивних (нпр. *виде̄и*, *чӯи*), комуникативних и др. (Кустова 2000: 86).

9.2.3.2.4. Пошто се показало да велики број полисемантичних глагола означава различите врсте физичког померања у простору, један од проблема био је како их класификовати. Ту се издвајају раз-

⁵⁸ Иако је табела семантичких примитива представљена у енглеској верзији, аутори истичу да је применљива на многе језике (на руски, пољски, кинески, јапански, корејски, француски, шпански, дански итд.).

⁵⁹ О. Виберг (Viberg 2010) истиче да најосновнија семантичка поља глагола обично имају неколико стотина чланова у језицима са отвореним системом глагола као што су енглески и шведски, па стога и контрастирање глаголских система таквих језика може бити корисно. Најчешћи глаголи у оквиру једног семантичког поља јесу и најосновнији. У европским језицима са отвореном класом глагола који садрже око 10.000 добро утврђених глагола, двадесет најчешћих глагола имају тенденцију да покрију близу 50% свих појављивања глагола у тексту.

личите врсте померања у простору – кретање из једне тачке у другу, затим премештање са једног места на друго, промена положаја појма који је повезан фиксираном тачком итд. О ширини овог појма говори и Е. Најда (Nida 1975: 96) те каже да генерички појам покрета обухвата више класа глагола – поред класичног кретања, ту су и глаголи који укључују кретање ентитета, али не и његов пренос са једног места на друго (нпр. *ројирајџи*, *вибрирајџи*, *окрејџајџи*), код више глагола укључује се промена положаја главног дела целине, али без промене места у простору (нпр. *клањајџи се*, *кљечајџи*), затим покретање делова ентитета (нпр. *климајџи* (главом), *намигивајџи*). Најда наводи да покрет подразумева и просторно проширење (нпр. *набубријџи*, *раширијџи се*, *йовећајџи се*) (И.).

9.2.3.2.5. У науци о језику распрострањено је мишљење да су семантички најбогатије оне речи које припадају општем лексичком фонду, које су повезане са човеком, антропоцентричне. Глаголским лексемама денотирају се најразличитији аспекти стварности па је, према наводима у литератури, и списак категорија које глаголи именују веома широк. Глаголи имају одлучујући утицај на значење синтагми и реченица, а њихова конструктивна природа најочљивија је у поређењу са другим врстама речи. О контекстуалној условљености значења глагола говори и Е. В. Кузњецова (Кузнецова 1967) која каже да глагол по својој основној функцији представља граматички центар реченице, и у исто време његово је лексичко значење у значајној мери условљено ситуационо, као и контекстуално (зависи од лексичког окружења и синтаксичке конструкције). Она наводи и статистички податак да је код глагола основни фактор семантичког варирања синтаксичко-фразеолошко окружење лексеме, које у 85–95% случајева има предност над логичком повезаношћу између лексема (И. 210).

9.2.3.2.6. У литератури се наводи да се глаголом, пре свега, означава нека радња или динамична ситуација (в. Пешковский 1956: 78; Кустова 2000: 87). Осим што именују активности и процесе, по мишљењу Шведове, глаголи теже и да учествују у именовању опредмећених апстрактних категорија стварности, веза и односа (в. Шведова 1995: 413–414). Наша грађа потврђује да већина полисемантичних глагола означава радњу, односно неку физичку промену (просторну, квалитативну), а померање у простору представља базичну радњу која је карактеристична за већину анализираних група глагола.

9.2.4. Лексичко-семантичка анализа полисемантичних глагола

9.2.4.1. Лексичко-СЕМАНТИЧКЕ ГРУПЕ ПОЛИСЕМАНТИЧНИХ ГЛАГОЛА. У оквиру полисемантичке структуре једног глагола често се могу запазити различите семантичке нијансе, па један глагол, према својим значењима, може припадати различитим семантичким групама. Е. Кузњецова (Кузнецова 1989: 83) наводи да се глаголи који припадају различитим ЛСГ често преклапају у својим секундарним значењима. Разлог за то она налази у деловању „центрифугалних сила“ у оквирима ЛСГ, које узрокују укључивање глагола једне групе у периферне делове полисемантичне структуре глагола друге групе (И.). Таквих преплитања, како ћемо видети, има и на нивоу више група, па тако глаголи једне ЛСГ секундарно улазе у велики број других ЛСГ глагола.

Дешава се да се један глагол, према основној и рефлексивној форми, може уврстити у две групе: нпр. глагол *йењаџи*=*йеџи* по основној форми припада глаголима премештања и смештања (мајка њега *йење* на чардаке), док му повратна форма *йењаџи се*=*йеџи се* указује на припадност глаголима кретања (он *се* поче *йењаџи* пашњаком према боровима). У овим случајевима смо податке о припадању рефлексивне форме глагола некој другој ЛСГ давали у оквиру те групе.

9.2.4.2. Семантичку класификацију глагола⁶⁰ извршили смо узимајући у обзир досадашње домаће и иностране студије у којима су различити глаголи дељени према одређеним критеријумима – то су, између осталог, радови Ђ. Грубора (1953), Д. Гортан Премк (1971), М. М. Коробове (1989), А. В. Бондарка (1991), Б. Левин (1993), Е. В. Падучеве (2004), Ј. Д. Апресјана (2007), С. Танасића (2014). У домаћој литератури постоји углавном фрагментна подела српских глагола, у оквиру различитих, претежно синтаксичких истраживања. Не постоји, на пример, семантички речник глагола какав постоји у руском језику (ТСРГ) и у коме су детаљно пописане групе и подгрупе глагола према значењима и који нам је користио приликом класификације глагола. Шаренолика грађа наметнула је потребу да правимо сопствену класификацију полисемантичних глагола, комбинујући и допуњујући различите поделе

⁶⁰ О критеријумима за семантичку класификацију глагола писао је Б. Тошовић (1997). Овај аутор у свом раду износи сумњу у могућност универзалне семантичке класификације глагола која је, по мишљењу неких лингвиста (нпр. Кузњецове), тешко остварива због њихове изузетно сложене семантичке структуре „која се не може лако формализовати и класифицирати“ (И. 114).

које постоје у литератури, а у неким случајевима смо, за финансије поделе великих група, били принуђени да називе сами уобличавамо.

9.2.4.3. Успоставили смо 12 група полисемантичних глагола и у оквиру неких група и подгрупе на основу сродних значења. При класификацији глаголских лексема пошли смо од тога какву ситуацију глаголи описују: да ли је то радња, стање или процес, затим да ли описују физичку или менталну активност. Свакако да код радњи које обавља човек свака физичка активност укључује и ментално учешће агенса – на пример, креативним глаголима денотира се физичка радња којом се ствара неки конкретан објекат (*градити* кућу, *илесити* цемпер), али уз учешће менталне пажње. Осим семантички компактних група са већим бројем чланова, посебно смо навели ЛСГ глагола које броје по неколико лексема (нпр. глаголи намиривања потреба) или су то пак групе за које у литератури нема посебних назива. Такође, извесни глаголи остали су неопредељени. Број лексема у групама варира од мање од десет па до преко стотину. Издвојили смо следеће групе полисемантичних глагола:⁶¹

1. ГЛАГОЛИ КРЕТАЊА (нпр. *ићи*, *кренути* (*се*)/*крећати* (*се*), *извесити* (*се*)/*изводити* (*се*), *надоћи*),

2. ГЛАГОЛИ ПРЕМЕСТАЊА И СМЕШТАЊА У ПРОСТОРУ (нпр. *бацати* (*се*)/*бацити* (*се*), *доносити*, *мејнути* (*се*), *ојурати* (*се*)/*ојурити* (*се*)),

3. ГЛАГОЛИ ПРОМЕНЕ И ЗАУЗИМАЊА ПОЛОЖАЈА У ПРОСТОРУ (нпр. *дрмати* (*се*), *извијати* (*се*)/*извијати* (*се*), *обрнути* (*се*)/*обрћати* (*се*), *лежати*/*лећи*),

4. ГЛАГОЛИ ФИЗИЧКОГ ДЕЛОВАЊА (нпр. *бити*¹ (*се*), *дирати* (*се*)/*дирнути* (*се*), *газити* (*се*), *куцати* (*се*)),

5. КРЕАТИВНИ ГЛАГОЛИ (нпр. *везати* (*се*)/*завезати* (*се*), *м(ј)есити* (*се*), *најравити* (*се*)/*најрављати* (*се*), *начинити* (*се*)),

6. МОДИФИКАТИВНО-ТРАНСФОРМАТИВНИ ГЛАГОЛИ (нпр. *гулити* (*се*)/*огулити* (*се*), *мазати* (*се*), *ослабити* (*се*), *набити* (*се*)/*набијати* (*се*)),

7. ГЛАГОЛИ ПОСЕДОВАЊА И РАЗМЕНЕ (нпр. *враћати* (*се*), *дати* (*се*)/*давати* (*се*), *залагати* (*се*)/*заложити* (*се*), *одузети* (*се*)),

8. ГЛАГОЛИ ПОСТУПАЊА И ПОНАШАЊА (нпр. *варакати* (*се*), *изиграти* (*се*), *нагнати* (*се*)/*нагонити* (*се*)),

9. ГЛАГОЛИ ГОВОРЕЊА (нпр. *звати* (*се*), *казати* (*се*)/*казивати* (*се*), *огласити* (*се*)/*оглашавати* (*се*)),

⁶¹ Најпре смо наводили ЛСГ којима се у основном значењу денотира конкретна активност, потом апстрактна. Такође, семантички сродније ЛСГ давале су једна до друге.

10. ГЛАГОЛИ ПЕРЦЕПЦИЈЕ (нпр. *вид(ј)ећи(се)*, *гледаћи(се)*, *ос(ј)ећати(се)*/*ос(ј)ећаћи(се)*),

11. ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНИ ГЛАГОЛИ (нпр. *гушићи(се)*, *жив(ј)ећи(се)*/*ожив(ј)ећи(се)*),

12. ГЛАГОЛИ ПСИХИЧКИХ АКТИВНОСТИ (нпр. *знаћи(се)*, *мислићи(се)*, *оћросићи(се)*),

13. ОСТАЛЕ ГРУПЕ ГЛАГОЛА (глаголи одредбе и мере, глаголи физиолошких радњи, глаголи намиривања потреба, глаголи у вези са стицањем и узимањем слободe),

14. НЕРАЗВРСТАНИ ГЛАГОЛИ (нпр. *бићи²*, *налазићи(се)*, *наврнути(се)*).

На основу изложене листе глагола примећујемо да је више група којима се у основној семантичкој реализацији денотира нека конкретна појава, него апстрактна. Такође мора се напоменути да, изузев глагола *илакати*, који припада групи глагола вербалне емоционалне експресије (уп. Миленковић 2017: 311), у грађи нема ниједне лексеме којом се у основном неповратном значењу денотира психичко стање, расположење, осећање, а свега неколико лексема у основном значењу рефлексивне форме може означавати психофизичко стање (нпр. *најежсити се* „осетити језу, жмарце“, *одолећи се* „огадити се, смучити се“). Такође, малобројни су и глаголи којима се у примарном неповратном значењу именују психичке активности (размишљање, расуђивање итд.). Овај податак указује на тенденцију да се говорници приликом номинације нове активности чешће лате лексеме која описује неку динамичну и конкретну активност него статично стање, осећање, расположење и сл. На ту тенденцију је, уосталом, давно указао К. Бак истакавши да се речи за менталне процесе базирају на физичким активностима и стањима, а да се апстрактна значења добијају метафоризацијом конкретних (Buck 1949: VII). Када су у питању видски парови глагола, као илустрацију за одређену ЛСГ даваћемо оба глагола, уколико имају исту примарну семантику (што је најчешће и случај).

9.2.5. Глаголи кретања

9.2.5.0. Глаголима кретања означава се радња чијом реализацијом долази до самосталне промене положаја агенса радње у простору (код непрелазних глагола) (в. Стевановић 1989: 553) или до узроковане свесне промене локације објекта радње под утицајем агенса, где истовремено могу бити у покрету и агенс и објекат радње (код прелазних гла-

гола). Појам кретања се може схватити широко, као супротстављеност сваком виду мировања, или веома уско, као премештање, измена места објекта. Према В. Г. Гаку, значење глагола може се проверити путем семантичко-синтаксичке трансформације која осликава семантичку суштину речи. На пример, глагол *ојколити* у примеру *Чеша је добила задатак да ојколи штаб пољивника* може се заменити фразом „обићи са свих страна“, што показује да овај глагол садржи у свом значењу сему 'кретање'. Међутим, у реченици *Високо дрвеће ојколило је кућу* овај глагол не може се заменити другим глаголом кретања будући да овде тај глагол означава положај (в. Гак 1977: 151).

Кретање је не само најраспрострањенији процес у свету који нас окружује, већ и једно од основних својстава људског бића. Оно је, према наводима Д. Вујовић, „*obeležje gotovo svih glagola kojima se označava vršenje bilo kakve radnje*“ (Vujić 2019: 33). Ова чињеница је очекивана с обзиром на то да 'покрет' као примарна физичка и визуелно-просторна појава (тј. кретање кроз простор и време) представља један од основних елемената у човековој концептуализацији света (в. Поповић 2008: 156; Стаменковић 2013: 12), као и да се 'покрет' сматра једним од семантичких примитива (в. Goddard, Wierzbicka 2014: 12).

Појам кретања веома је комплексан с обзиром на то да оно може означавати сваку врсту промене, било материјалне било апстрактне, а глаголи кретања представљају прототипичне представнике ове врсте речи (в. Miller, Johnson-Laird 1976: 527). Приликом описивања кретања мора се имати у виду и временски интервал, јер кретање не подразумева тренутак него временски период (в. Падучева 2004: 373). У литератури се наводи да се приликом класификације ових глагола мора имати у виду неколико фактора: носилац кретања, брзина кретања (брзо, полако), промена места, правац и циљ кретања, простор по коме се кретање врши, слика пута (кружни, изувијан, цик-цак), технике кретања (природа контакта између стопала и пратеће површине и сл.), зависност кретања од воље агенса (в. Гак 1977: 155; Ковачевић 1986: 121; Малетић 1988: 239; Nida 1975: 74; Апресян 1995а: 251; Потапова 1973: 24; Mrazović, Vukadinović 2009). Према П. Пиперу (Piper 2001: 95), глаголи кретања се у семантичком погледу деле на две по обиму неједнаке групе. У већој групи су глаголи који значе кретање у средини која је основна средина човековог кретања (чврста подлога), а у другој, знатно мање бројној, глаголи који значе кретање у простору који није основна средина човековог кретања (кретање водом, ваздухом).

9.2.5.1. Архисема глагола кретања је 'кретати се', тачније 'кретати се мењајући место' (Гортан-Премк 1997: 100, у напомени), док се доминантне диференцијалне семе односе на 'начин кретања', 'правац кретања', 'брзину кретања', 'медиј' у оквиру ког се кретање одвија, на то да ли је агенс живо биће или материја итд. М. Ковачевић (1986) као архисему ових глагола издваја 'премештање кога или чега у простору', а као најважније диференцијалне семе 'начин кретања' и 'правац кретања'. Он наглашава да је у нашем језику сема 'начин кретања' апстрактнија и одражава „унутарње карактеристике ове семантичке класе глагола па је дескриптивна“ и изражава се основним глаголом (И. 121), док је сема 'усмерености, правца кретања' конкретнија и исказује се префиксом, а сема правца „указује на семантички међуоднос лексема унутар наведене семантичке класе глагола па је релациона“ (И.). Већина глагола ове групе изведена је различитим префиксима те су они углавном конкретне просторне семантике.

9.2.5.2. Групу глагола кретања (даље: ГК) чини 81 глаголска лексема, што је 14% од укупног броја глагола, а око 8,7% од анализираних лексема. Код већине глагола и основном и рефлексивном формом означава се неки вид кретања. Наведени бројчани подаци показују да кретање заузима важно место у процесу човековог концептуализовања света. У ГК сврстали смо следеће лексеме: *баїџгаїи (се)*, *вијаїи (се)*, *виїлаїи (се)*, *водиїи (се)*, *гониїи (се)*, *долазиїи¹ (се)*, *досї(ј)еїи (се)*, *дої(ј)ераїи (се)*, *доћи*, *заводиїи (се)*, *задржаваїи (се)*, *задржаїи (се)*, *замакнуїи (се)*=*замаћи (се)*, *заїадаїи*, *заїасїи¹ (се)*, *заћи (се)*, *заусїавиїи (се)*, *заусїављаїи (се)*, *заћи*, *извесїи¹ (се)*, *изводиїи (се)*, *изгонїи*, *издушиїи (се)*, *изићи*, *искочиїи*, *исїадаїи¹ (се)*, *исїасїи¹ (се)*, *исї(ј)ераїи*, *исї(ј)ериваїи (се)*, *ићи¹*, *каїаїи*, *киї(ј)еїи*, *колаїи¹ (се)*, *кренуїи (се)*, *креїаїи (се)*, *кружиїи (се)*, *леїи(ј)еїи*, *минуїи (се)*, *навесїи¹ (се)*, *наврїаїи (се)*, *надоћи*, *надр(иј)еїи (се)*, *наилазиїи*, *наићи*, *налеї(ј)еїи (се)*, *наїредоваїи*, *наїусїиїи (се)*, *наїушиїаїи (се)*, *наскочиїи*, *насиїуїаїи*, *насиїуїиїи*, *наїї(ј)ераїи (се)*, *наїписнуїи (се)*, *находиїи (се)*, *нахруїиїи*, *обилазиїи (се)*, *обићи (се)*, *обл(иј)еїаїи (се)*, *облеї(ј)еїи (се)*, *одиграїи (се)*, *одлазиїи*, *одскакаїи*, *одскочиїи*, *омакнуїи (се)*=*омаћи (се)*, *омицаїи (се)*, *осїајаїи (се)*, *осїаїи (се)*, *оїићи*, *їадаїи (се)*, *їасаїи (се)*, *їасїи¹ (се)*, *їлазаїи¹ (се)*, *їлазиїи¹ (се)*, *їливаїи*, *їловиїи*, *їљуснуїи (се)*, *їобећи*, *їовесїи¹ (се)*, *їоводиїи (се)*, *їогнаїи (се)*, *їогониїи (се)*.

Примећујемо да је већина глагола добијена префиксацијом основног глагола, те да у већини случајева неколико глагола (као што су *ићи*,

крейџајџи/кренујџи, мађи/мицајџи, њадајџи/њасџи) представљају базу за префиксиране полисемантичне глаголе кретања, а префиксом се прецизира, сужава семантика основног глагола.

Наведене глаголе и у повратној форми најчешће можемо прикључити глаголима кретања, док око 21% глагола у рефлексивној форми не означава кретање, већ неку другу активност или процес.⁶² Ови глаголи чешће означавају неку менталну активност, него конкретну која директно проистиче из промене положаја у простору. Рефлексивном формом ГК означавају се различите појаве, али се ниједна група глагола не издваја по бројности, те не можемо рећи да ГК у повратној форми имају тенденцију означавања било које специфичне радње или стања.

Са друге стране, 50 глаголских лексема из других ЛСГ глагола у повратној форми припадају глаголима кретања. Такви су следећи глаголи: *брајџи се, ваљајџи се, враћајџи се, врејџи се, врџи(ј)ејџи се, дизајџи се, заврџи(ј)ејџи се, задајџи се, зад(и)јевајџи се, извадијџи се, извалијџи се, извијајџи се, извлачијџи се, извуђи се, излијџи се, измакнујџи се=измађи се, измејнујџи се, износијџи се, исџаћи се=исџакнујџи се, исџуријџи се, ломајџајџи се, мицајџи се, најеријџи се, макнујџи се=мађи се, наврнујџи се, нагрнујџи се, намицајџи се, нађи се, одбијајџи се, одбијџи се, одмакнујџи се=одмађи се, одмицајџи се, одн(и)јејџи се, окујџијџи се, ојучијџи се, ојџејџи се, ојџискивајџи се, ојџиснујџи се, ојџурајџи се, њобирајџи се, њењајџи се=њејџи се, њобрајџи се, њовлачијџи¹ се, њоврајџијџи се, њовраћајџи се, њоврнујџи се, њовуђи се, њодн(и)јејџи се, њокујџијџи се.* Инвентар глагола чије примарно значење у повратној форми означава кретање показује да такви глаголи и у неповратној форми описују неку динамичну активност, промену положаја или премештање у простору. Такође, приметили смо да тек код 10% ових глагола вршилац радње није човек.

Д. Вујовић наводи да се глаголи кретања могу најчешће описати уз помоћ једне или две диференцијалне семе које, због своје специфичности, онемогућују овим глаголима да буду значајније полисемантични, те да глаголи кретања генерално немају развијену полисемију (Vuјović 2019: 121). Међутим, наше истраживање показује да је њихова изразита полисемија могућа, што потврђује и број пописаних лексема ове групе. Ове лексеме су склоне разубојеној полисемантичкој структури пре свега због чињенице да описују широко распрострањену активност која је својствена човеку, другим живим бићима и различитим појавама у при-

⁶² Повратне форме глагола чије је примарно значење друкчије од примарног значења неповратне форме давали смо код одговарајућих ЛСГ глагола.

роди, те се због те способности за њима често посеже и при именовању других динамичних појава у стварности.

9.2.5.3. НАПОМЕНЕ О ЗАЈЕДНИЧКИМ СЕМАНТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ГЛАГОЛА КРЕТАЊА. ГК у основном значењу денотирају различите врсте и ситуације кретања и према примарном значењу можемо их поделити на неколико подгрупа:

1. глаголи са значењем свесног, контролисаног кретања живих бића, помагања у кретању или подстицања на кретање (нпр. *баӣргаӣти* (се), *водӣти* (се), *гониӣти* (се), *кренӯти* (се)/*крей̄аӣти* (се), *ӣливаӣти*). То су непрелазни глаголи којима је доминантна диференцијална сема 'самосталност кретања' и где је агенс живо биће које најчешће свесно врши радњу кретања (нпр. *дође* Исав из лова мртав гладан; грађанке *долазиле* на воду; пчеле ... којекуда *ле̄ӣе*), или неживи ентитет који се креће као резултат неког процеса (нпр. сунце је *зашло* за облак; буздован ... *одскочи* од леђа; од земље *одскачу* комади леда). У овој групи налазимо и прелазне глаголе који укључују сему 'несамосталност, узрокованост кретања'. Ове лексеме осим месног карактерише и објекатски колокат (уп. Ковачевић 1986: 121), а односе се на радње помагања у кретању, подстицања на кретање и сл. (нпр. *извес̄ти*/изводӣти некога; *гониӣти*/изгонӣти некога), где су често у покрету и агенс и објекат, а објекат се може кретати вољно (нпр. *водӣти*, *ӣовес̄ти*) или пак под принудом (нпр. *ис̄ӣ(ј)ераӣти*/ис̄ӣ(ј)ерива̄ти, *ӣогнаӣти*). У семантичком садржају неких глагола садржана је и сема 'интензитета' којом се истиче наглост, силовитост промене локације агенса радње у простору, а она се примећује код глагола изведених префиксом *на-* (нпр. *нагрнӯти се*, *надр(и)е̄ӣти*, *нахрӯӣти*);

2. глаголи са значењем несвесног, нехотичног кретања бића или предмета (нпр. *зай̄адаӣти*/зай̄ас̄ӣти¹, *ӣадаӣти*/ӣас̄ӣти¹ итд.). Карактеристика ових глагола је да је промена положаја резултат несвесне, нехотичне радње, која искључује намеру и одвија се услед деловања неких спољних сила или природних законитости (нпр. метци ... *ӣадају* на земљу; кобила *зай̄адне* у блато; точкови [би] дубоко *зай̄адали* у меко земљиште);

3. глаголи са значењем одустајања од кретања, прекидања кретања и заустављања (нпр. *заус̄тавӣти* (се)/заус̄тавља̄ти (се), *ос̄таја̄ти*/ос̄та̄ти итд.). Ових лексема је знатно мање него оних којима се означава динамична активност, промена места. Код ових глагола сема 'кретати се' представља диференцијалну сему, а не архисему (нпр. спрти своју торбу с леђа и *ос̄т̄ане* да меље с ћосом; запреге ... у месту *се заус̄тавља̄ле* код својих топова);

4. глаголи са значењем кретања материје (нпр. *кайа̄ӣи*, *кола̄ӣи*). Овде смо уврстили глаголе код којих је у основном значењу агенс материја која се креће под утицајем физичких сила (нпр. *издушӣӣи*, *кола̄ӣи*¹). Ни ове лексеме нису бројне у грађи, што је и очекивано пошто не описују појаву у вези са природном средином у којој би се кретао човек (нпр. скине се [лонац] с ватре и добро покрије да она пара *не издуши*; *крв кола* кроз жиле по свем тијелу).

Ако однос у броју лексема према подгрупама ГК представимо графички (в. Графикон 8), запазићемо да полисемантични глаголи у примарној семантичкој реализацији најчешће означавају кретање живог бића, што потврђује закључке бројних истраживача о томе да је језик антропоцентрично устројен, јер човек према себи уређује свет и полази од себе приликом описивања појава у стварности.

Графикон 8: Однос броја глагола по подгрупама ГК

Такође, из графикона запажамо да је највише глагола којима се дeнотира контролисано кретање које може бити резултат свесног вршења радње, резултат неког процеса или пак може бити узроковано споља. Упадљива је и изузетна разлика у броју лексема којима се означава контролисано кретање и свих осталих подгрупа. Рецимо, одустајање од кретања означено је са свега шест лексема. Разлог за овако мали број глагола можемо објаснити тиме да много већу пажњу говорника привлачи оно што се креће, мења, него оно што мирује. Из тога произилази и објашњење зашто насупротив бројним глаголима из прве групе не постоје одговарајући парови којима би се означило прекид кретања. Кретати се можемо на најразличитије начине, по различитим подлогама, различитом брзином и сваки од ових типова захтева посебну лексему, а за прекидање свих врста кретања довољно је, на пример, рећи *заусӣа̄вӣӣи/заусӣав̄ла̄ӣи*, код узрокованог прекидања, односно *заусӣавӣӣи се/заусӣав̄ла̄ӣи се* код вољног прекидања кретања. Лексички систем

показује да оно што мирује у простору нема потребе посебно наглашавати, али се за таквим лексемама ређе посеже и када се укаже потреба за означавањем других радњи.

9.2.5.4. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЈИМ ГЛАГОЛИМА КРЕТАЊА. Навешћемо десет семантички најбогатијих глагола којима се у основном значењу именује кретање (в. Табелу 12).

Табела 12: Листа семантички најбогатијих глагола кретања

Р. бр.	Лексема	Број значења	Р. бр. на листи глагола	Опште значење
1.	<i>їадаїїи (се)</i>	87	1	нехотично кретање
2.	<i>їасїїи¹</i>	85	2	нехотично кретање
3.	<i>иїи¹</i>	61	10	контролисано кретање
4.	<i>изводиїїи (се)</i>	55	14	контролисано кретање
5.	<i>осїїаїїи</i>	47	19	одустајање од кретања
6.	<i>оїїиїи</i>	43	22	контролисано кретање
7.	<i>водиїїи (се)</i>	41	24	контролисано кретање
8.	<i>гонїїи (се)</i>	38	27	контролисано кретање
8.	<i>наїусїїиїїи (се)</i>	38	27	контролисано кретање
9.	<i>кренуїїи (се)</i>	34	31	контролисано кретање

Највише глагола са листе означава контролисано кретање, оно које има неку сврху, циљ. Семантички су најбогатији глаголи са широким значењем који примарно означавају вертикалну (*їадаїїи/їасїїи*) и хоризонталну промену положаја тела у простору (*иїи*). Затим, запажамо да ГК са највише значења најчешће припадају групи творбено немотивисаних лексема, али и да имају полисемантичне деривате, некад и семантички богатије од мотивне лексеме. Такав је случај са лексемом *изводиїїи (се)*, код које је, захваљујући префиксу, прецизиран смер кретања, из унутрашњости према споља. Из те семантике развила се серија значења овог глагола којима се описују различите врсте стварања, извођења конкретних и апстрактних творевина, а која често није могуће формирати код основног глагола – произвођење биљних и животињских врста, грађевина, уметничких дела, мисаоних остварења итд. (нпр. на селу *изводе* и позне пилиће; највише се *изводи*: салата; он [је] *изводио* разне грађевине; из мудрости мудрост *изводио* итд.).

Такође, са великим бројем значења глагола *изводиїїи (се)* свакако има везе и постојање фреквентног видског парњака са прилично по-

дударном семантиком – претпостављамо да је долазило до укрштања, међусобног допуњавања семантичких празнина између ова два глагола. То се, међутим, не може рећи за основни глагол *весити* који према себи нема одговарајућег парњака са истом употребном вредношћу. Облик *весити* је у РСАНУ потврђен са три застарела примера, није заживео у употреби, па је сав терет означавања био на глаголу *водити*, који је постао семантички оптерећен и са широм семантиком (уп. Грицкат 2020/1984: 306; Драгићевић 2018: 357).

Међу семантички најбогатије лексеме којима се именује контролисано кретање спадају и глаголи којима се означава самоиницијативно кретање (нпр. *ићи*, *најусити* (*се*)), као и они којима се означава кретање које је узроковано вољом агенса радње (нпр. *водити*, *гонити*/*изгонити*). Затим, свим овим глаголима у примарном значењу описује се кретање човека на типичан начин – помоћу ногу (корачањем, а не, на пример, пузањем) и по чврстој подлози (а не, на пример, по води или ваздуху). Такође, ови глаголи означавају и различите фазе кретања: почетак (*кренути*), долазак на циљ (*долазити*), могу бити и неутрални у том погледу (*ићи*), а могу значити и останак, одустајање од даљег кретања (*остати*).⁶³

Прегледом лексема из групе ГК запажа се да они и секундарно најчешће означавају кретање, а да су друга значења слабије заступљена. Међутим, и код оваквих значења семе 'покрета' и 'промене' су битне за реализацију радње. Као нека од најпродуктивнијих издвојили смо следећа:

– креативно значење обухвата ГК који секундарно означавају обављање неког физичког или интелектуалног рада са конкретним резултатом, а значења која се уочавају односе се на произвођење, стварање, оснивање нечега; затим на уметничко стваралаштво (певање, сликање, глума и сл.) (нпр. челе *воде саће*; на виолини [је] ... *изводи* Паганинијеву фантазију; почео је већ у 12. години *изводити* портрете; Пироћанац ... *креће* политички лист Шумадију; књижевну културу су нам *кренули* један одбегли калуђер и један сељак);

⁶³ Када је у питању смер кретања, у секундарним значењима префиксирани ГК могу имати супротно значење у односу на примарно. Код оваквих секундарних значења нужно је синтаксичко-семантичко окружење како би се супротно значење идентификовало: нпр. једно од секундарних значења глагола *изводити* је „уводити негде“ (поручи свекрва невјестиној матери ... у који ће се дан невјеста у цркву *изводити*); глагола *доћи* је „поћи, кренути (са неким)“ (позвао ме да *дођемо* скупа на шетњу); глагола *оити* је „стићи, доспети“ (*оити* ћеш ти у своју кућу).

– значење социјалних односа (удаја/женидба) налазимо код глагола где је сема 'промене места у простору' добила ширу конотацију и сада означава промену живота, навика, понашања услед промењених друштвених околности. Такође, примери се углавном односе на жене, пошто, по природи ствари, најчешће оне напуштају породицу и одлазе у нову (нпр. за невољу бабе *воде*, | кад ћевојке не находе; кад се девојка *изводи* из вајата, сватови сложе ... плотун из пушака; *иди*, ћери, за кога хоћеш, не браним ти; сине, на ноге! одводи снаху, теби невесту; код њих сам [служила] била, па сам *очла* за Мишка; три пута [је] сватови *йоводили*);

– значења из семантичког поља говорење уочавају се код неколико глагола ове групе, а њима се најчешће указује на комуникацију уопште, на објављивање неке вести, расправљање и сл. (нпр. после парохијом *оде* шапат; до два цара напоредо сташе, | и за једно *гониише се* царство; дивна ли живота када ... нити кога молити нити пред ким *йлазийи* мораш; она кућа [је] ... својина Пантелићевих. Тако је ... излазило из сваког разговора који се о њој *йоводио*).

9.2.5.5. О ГЛАГОЛИМА *ИЋИ* И *ПАДАТИ*. У даљем тексту представићемо семантички најбогатије ГК. Глагол *ићи* је једна од фундаменталних и најфреквентнијих лексема у различитим језицима (в. Потапова 1973, Радић-Дугоњић 1996, Viberg 2010, Talmy 2000, Goddard 2002, Падучева 2004, Vuјović 2019). Овај глагол је подједнако фреквентан и када има просторну и непросторну семантику, природно се употребљава дазначи разне врсте кретања, конкретног и апстрактног. Разлог за изузетну семантичку разумењеност глагола *ићи* лежи у његовој платисемичности, а И. Грицкат наводи да је *ићи* „највероватније имао првобитно широко значење самоиницијативног или самониклог кретања“ (2020/1967а: 391). Е. Кузнецова напомиње да честом употребом, секундарно значење може постати примарно или једно од главних примарних значења, пошто је семантичка двополност отанчала. Такво је, на пример, значење глагола *ићи* у споју *иде киша* (в. Кузнецова 1989: 112).

Неки аутори, нпр. Н. Малетић (1988: 239) и И. Криле (Kriле 1981: 13) генеричким глаголом групе ГК сматрају глагол *крейџаји се*, пошто је необележен и у погледу медија, средства, интензитета итд. Што се тиче примарног значења, глаголи *ићи* и *крейџаји се* јесу синонимни и подједнако прототипични представници своје групе, дефинисани један помоћу другог, што значи да су у овом значењу равноправни. Међутим, глагол *крейџаји се* има далеко ужу семантику, свега осам значења на-

супрот 61, колико има глагол *ићи*. Она је, пре свега, условљена његовом рефлексивном формом, која је често резервисана за медијалну и пасивну позицију агенса, па му је тиме и ограничила могућност употребе за означавање динамичне радње каква је кретање. У то смо се уверили претрагом инфинитива обају глагола у СрпКор – глагол *ићи* је чак сто пута фреквентнији од глагола *крећати се*. Глагол *ићи* има знатно шири опсег употребе за означавање кретања – у различитим смеровима, различитим средствима, са различитим агенсима, док ће глагол *крећати се* у неким контекстима, уобичајеним за глагол *ићи*, звучати неприродно или немогуће (нпр. на посао *идем* аутобусом : *на посао *се крећем* аутобусом; киша је *ишла* цео дан : *киша *се крећала* цео дан; *иди*, ћери, за кога хоћеш : *крећи се, ћери, за кога хоћеш итд.). У таквој конкуренцији глагола, издвојиће се онај који је употребљивији у већем броју ситуација. Међутим, као и глагол *ићи*, и *крећати се* има велики број префиксираних деривата са конкретнијом и често помереном семантиком у односу на изворну.

Глаголи *идавати* и *иасати* семантички су најбогатије лексеме у досад објављеним томовима РСАНУ и по броју значења су далеко испред свих осталих глагола. Они примарно означавају промену положаја која се врши од тачке која је виша према тачки која је просторно нижа. Глаголи *иасати/идавати* од већине осталих глагола кретања се разликују по томе што човек није господар ни иницијатор радње коју означавају.⁶⁴ Како напомиње Најда (Nida 1975: 78), овај глагол означава радњу која је у супротности са већином других радњи у вези са кретањем, јер је пре у вези са гравитацијом него са унутрашњом енергијом која подстиче на кретање. Прегледом значења може се запазити веома широка семантика ових глагола, јер могу ступити у везу са различитим лексемама и лексичким спојевима. Значења глагола *идавати/иасати* могу се објединити у три велике групе организоване на основу семантичких компонената произишлих из примарног значења (уп. Мартинович (1978: 43–75): физичко премештање материјалних тела у простору (нпр. волим кад *ида* лишће; од првог ударца дуб *не ида*; на храму Грачанице *идаше* врата; жене ... би *идале* у наслоњаче; *идаше* им главе на трпези итд.),

⁶⁴ Код ових глагола, „осим ’егзистенцијалности’, ’динамичности’ међу основним одредницама истиче се и ’неочекиваност’ и ’усмереност’. Правац кретања је једносмеран и одвија се увек са тачке која је физички и хијерархијски виша (позитивна) према тачки која је у датом смислу нижа (негативна)“ (Арсенијевић 1994: 52), тј. „кретање се реализује као изненадно и неконтролисано заузимање нижег положаја у простору од адекватног или пожељног“ (Алановић 2013: 53).

обележје случајности, неочекиваности, стихијности (ноћ изнемогли *ũaа-доше* на конак код пријатеља Илије), прелазак у друго (обично рђавије) стање, положај, квалитет (нпр. *ũaадају* кнезови и војводе; сутра-дан чујем да је кабинет *ũaао*; од турске руке *ũaадали* су дробњачки јунаци; изгинули су по ратовима и *ũaали* за отаџбину; причали [су], да *ũaада* све ниже, и да се одао пићу; банке су почеле *ũaадаићи* једна за другом). Из значења конкретног кретања одозго надоле, развила су се апстрактна значења која описују погоршање, пропадање, затим кретање са вишег на нижи положај, од позитивног ка негативном⁶⁵. Осим што најчешће означавају неконтролисано кретање, могу некад денотирати и контролисано, управљено кретање, али такви примери су ретки: „слетати, спуштати се“, „крећући се доспевати, долазити“ итд. (нпр. терали муве које су му *ũaадале* на лице; ради соли [Морлаци] дневно [су] *ũaадали* у Шибеник у великом броју).

Чини се да су ови глаголи много широкозначнији од глагола *ићи*, јер осим различитих врста премештања у простору имају и велики број значења којима се описује нечије психичко и физичко стање, тј. погоршање тог стања, што има везе са конотативном вредношћу овог глагола. Опште значење је кретање надоле, а последица овог процеса може бити неутрална (нпр. *ũaада/ũaала је киша*) или негативна (*ũaао је и ударио се*). Као и код осталих глагола и овде су за прецизирање семантике задужени такође полисемантични префиксирани глаголи *зайасићи/зайадаићи*, *исйасићи/исйадаићи*, *йройасићи/йройадаићи* итд. Као и глагол *ићи*, и ови глаголи означавају различите врсте конкретног и апстрактног кретања. Оба глагола, и *ũaадаићи* и *ићи*, имају и подударних значења, па се степен њихове семантичке блискости може утврдити посматрањем непосредног семантичко-синтаксичког окружења. Разлика међу њима је у директивности – глаголи *ũaадаићи/ũaасићи* означавају кретање одозго према доле. Могуће је да је та усмереност од вишег ка нижем, у конотативном смислу – од позитивног ка негативном, један од разлога за њихову већу семантичку разуђеност.

9.2.5.6. СТАТУС ГК У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Статус семантички најбогатијих ГК у савременом језику можемо сагледати и претрагом фреквенцијских речника и СрпКор, на основу чега смо добили резултате дате у Табели 13.

⁶⁵ Оваква ситуација у складу је са устаљеном представом о томе да је добро горе, а лоше доле, па се кретањем надоле пресупонира да се ради о негативној промени (уп. Lyons 1977: 691).

Табела 13: Фреквенција семантички најбогатијих ГК у испитиваним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРБК	СрпКор
<i>ӣада̄ӣи (се)</i>	92	961	13.205
<i>ӣас̄ӣи¹</i>	156	1.261	15.324
<i>ӣћ̄и¹</i>	607	1.659	53.448
<i>изводӣӣи (се)</i>	17	125	5.836
<i>ос̄ӣа̄ӣи</i>	385	1.336	52.472
<i>о̄ӣӣи</i>	359	766	33.809
<i>водӣӣи (се)</i>	173	916	61.442
<i>зонӣӣи (се)</i>	38	182	1.809
<i>на̄ӣус̄ӣӣӣи (се)</i>	59	164	15.692
<i>кренӯӣи (се)</i>	146	418	21.704

Фреквенцијски речници показују да ГК нису толико доминантни у савременом писаном језику, али показују и да се сви семантички богати ГК користе у писаним текстовима, што значи да припадају општеупотребној лексици. Однос у броју потврда не одговара њиховом рангу међу полисемантичним глаголима, што има везе са чињеницом да није свако значење глагола подједнако фреквентно у савременом језику, да се нека везују за специфичну ситуацију. Према подацима из СрпКор глагол *ићи* је најфреквентнији ГК, те заузима једно од централних места и у савременом језику. И примери употребе наведени у овом извору показују да се глагол *ићи* користи за опис различитих померања у разним димензијама стварности, и у простору, и у времену, кретање човека, различитих појава, информација. Све ово потврђује да је глагол *ићи* типичан глагол кретања у простору, али да захваљујући општости и широкозначности означава и друге врсте промена. Резултат његове семантичке непрецизности је и велики број полисемантичних деривата који међусобно чине видске парове, а *ићи* изнад њих стоји као нека врста општег, надређеног појма.

9.2.5.7. ЗАКЉУЧАК О ГЛАГОЛИМА КОЈИМА СЕ ОЗНАЧАВА КРЕТАЊЕ. ГК чине једну од најбројнијих група глагола у грађи што показује њихову важност међу лексемама српског језика јер денотирају једну од најзначајнијих и најраспрострањенијих појава у свету који нас окружује – промену места у простору. Уочили смо да су семе 'покрета' и 'промене' доминантне семе код ове групе глагола. Семантички најбогатији ГК најчешће припадају групи творбено немотивисаних лексема, али имају и изузетно полисемантичне деривате, но семантички сиромашније од мотивних глагола. У ГК налазимо лексеме којима се означава контролисано

кретање (оно чији је иницијатор човек), чиме се потврђује антропоцентрична усмереност језика, али се мора нагласити да су на највишим позицијама по броју значења глаголи којима се означава неконтролисано кретање. Ово може упућивати на две ствари – изузетну широкозначност глаголâ овог типа, што је и евидентно из примера којима су потврђени, али и на изузетно детаљну семантичку изнијансираност. Глаголима *йадайти* и *йасйти* не описује се кретање које контролише човек, а истраживања показују да су лексеме којима је у центру пажње човек семантички најбогатије. Група ГК дала је семантички најразуђеније лексеме у досад објављеним томовима РСАНУ (*йадайти*, *йасйти*, *ићи*), а овим глаголима се означавају различити типови кретања, и нехотично и самоиницијативно кретање. Семантички најбогатија лексема у грађи, глагол *йадайти* означава појаву чији иницијатор није човек, те овај глагол тиме на неки начин „искаче из лексичког система“ српског језика, али је веома широкозначан.

9.2.6. Глаголи премештања и смештања у простору

9.2.6.0. И глаголи ове групе припадају семантичкој категорији просторних односа, која представља једну од најзначајнијих категорија у језику. У групу глагола премештања и смештања уврстили смо полисемантичне лексеме којима се у основном значењу денотира измена локације објекта неком механичком радњом – промена места неживог (ређе живог) ентитета услед вољне активности агенса, померање услед руковања предметима, њихово смештање на одговарајуће место.

Током процеса глаголске радње објекат мења своју локацију, трајно или привремено, и доспева на другу, а, пошто је агенс обично човек, радњу прати и промена положаја тела агенса глаголске радње или измена његовог места у простору.⁶⁶ Осим вољног деловања агенса, има и глагола са значењем такве радње где агенс премешта апстрактни објекат радње из нужде, невољно и код таквих глагола у покрету су и агенс и објекат (нпр. *носим* једну посве тиху болест; *носили* [су] за собом тежак задах болнице).

⁶⁶ Као и код глаголâ кретања, и овде је покрет, као базична физичка и визуелно-просторна појава, веома важан сегмент у реализацији радње. Ове глаголе од ГК разликује и то што агенс може, а и не мора мењати свој положај у простору (нпр. код примера *лакше је камење уз брдо ваљати него се с лудим разговарати* и агенс мења место у простору, док код примера *извуче из њега ... кутурију од украса и оштури је од себе са одврајношћу* то не мора бити случај).

У лингвистичкој литератури глаголи овог типа сврставају се у различите групе: у објектномоторне глаголе, глаголе премештања објекта, глаголе покривања објекта, глаголе бацања, глаголе слања и ношења, глаголе који улазе у синтагме мобилних односа итд. (в. Гортан-Премк 1971: 56; Levin 1993: 132–133, 146–148; Падучева 2004: 42; ТСРГ: 71–178; Бјелаковић 2009: 269). Објекат глаголске радње мења своје место на различите начине – померањем надоле, нагоре, у страну, затим различитом техником: бацањем, котрљањем, гурањем, стављањем преко нечега и сл.

9.2.6.1. Групу глагола премештања и смештања (даље: ГПС) чини 109 лексема које заузимају 18,8% глагола и 11,7% свих лексема. Овај податак говори да глаголи премештања и смештања представљају једну од највећих полисемантичних ЛСГ у РСАНУ. У групу су сврстане следеће лексеме: *бацајџи (се)*, *бацијџи (се)*, *вадијџи (се)*, *ваљајџи (се)*, *вајџајџи (се)*, *вргнујџи (се)*=*врђи (се)*, *врџи(ј)ејџи (се)*, *вуђи (се)*, *гомилајџи (се)*, *дизајџи (се)*, *диђи (се)*=*дигнујџи (се)*, *д(ј)енујџи (се)*=*д(ј)е(с)џи (се)*, *доносијџи (се)*, *дохвајџијџи (се)*, *завргнујџи (се)*=*заврђи (се)*, *заврџи(ј)ејџи (се)*, *заглавијџи (се)*, *зад(иј)евајџи (се)*, *зад(ј)енујџи (се)*, *зан(иј)ејџи (се)*, *заноцијџи (се)*, *зайрашијџи (се)*, *зайџуријџи (се)*, *захвајџајџи (се)*, *захвајџијџи (се)*, *збрајџи (се)*, *избацијџи (се)*, *избијџи (се)*, *извадијџи (се)*, *извалијџи¹ (се)*, *извлачијџи (се)*, *извргнујџи (се)*=*изврђи (се)*, *извуђи (се)*, *издвајајџи (се)*, *издиђи (се)*=*издигнујџи (се)*, *излијџи (се)*, *измакнујџи (се)*=*измађи (се)*, *измејџајџи (се)*, *измејџнујџи (се)*, *измицајџи (се)*, *изн(иј)ејџи (се)*, *износијџи (се)*, *исџустијџи (се)*, *исџавијџи (се)*, *исџављајџи (се)*, *исџађи (се)*=*исџакнујџи (се)*, *исџуријџи (се)*, *исџрџи (се)*, *кујџијџи (се)*, *макнујџи (се)*=*мађи (се)*, *мејџајџи (се)*, *мејџнујџи (се)*, *набацивајџи (се)*, *набацијџи (се)*, *набијајџи (се)*, *набијџи (се)*, *навалијџи (се)*, *наваљивајџи (се)*, *навијајџи (се)*, *навијџи (се)*, *навлачијџи (се)*, *навуђи (се)*, *нагрнујџи (се)*, *надиђи (се)*=*надигнујџи (се)*, *накујџијџи (се)*, *наливајџи (се)*, *налијџи (се)*, *наложџијџи (се)*, *намакнујџи (се)*=*намађи (се)*, *нам(ј)есџијџи (се)*, *намејџајџи² (се)*, *намејџнујџи (се)*, *нам(ј)ешијџајџи (се)*, *намицајџи (се)*, *нан(иј)ејџи (се)*, *насадијџи (се)*, *насукајџи (се)*, *наџоваријџи (се)*, *наџрџајџи (се)*, *носијџи (се)*, *об(ј)есџи (се)*, *одбацивајџи (се)*, *одбацијџи (се)*, *одмакнујџи (се)*=*одмађи (се)*, *одмицајџи (се)*, *одн(иј)ејџи (се)*, *односијџи (се)*, *окујџијџи (се)*, *осџавијџи (се)*, *осџављајџи (се)*, *оџискивајџи (се)*, *оџискујџи (се)*, *оџкривајџи¹ (се)*, *оџкријџи (се)*, *оџџурајџи (се)*, *оџџуријџи (се)*, *џењајџи (се)*=*џејџи (се)*, *џовлачијџи¹ (се)*, *џовуђи (се)*, *џодмејџајџи (се)*, *џодмејџнујџи (се)*, *џодн(иј)ејџи (се)*, *џодносијџи (се)*, *џокренујџи (се)*, *џо-*

крейџајти (се), њодизајти (се), њодићи (се)= њодигнујти (се), њодбацџијти (се), њокујтијти (се).

Треба напоменути да значење повратне форме код ових глагола дато као 1(а) у већини случајева (код око 75% глагола ове групе) не означава премештање односно смештање објекта на одређено место, већ нешто друго – најчешће различите врсте динамичних активности. Највише је лексема које означавају кретање или промену положаја агенса, што значи да глагол остаје у оквиру исте сфере и да глаголи из једне групе, којима је доминантна сема 'покрета', често бивају позајмљени другим групама глагола са истом доминантном семом када активност агенс сам врши. Чињеница да ГПС у повратној форми ретко означавају исти тип активности можемо објаснити тиме да се овим глаголима означава радња премештања, смештања нечега изван агенса, јер агенс физички не може премештати оно што чини његов неодвојиви, саставни део, а да и сам не мења место.

У складу с тим је и налаз да се у ретким случајевима примарним значењем повратне форме глагола других група означава премештање и смештање у простору. Издвојено је свега неколико таквих лексема, *окружџијти се, којџајти се, мојџајти се, наредџијти се, ојџуусџијти се, ојџушџајти се*, што показује да се значење премештања у простору реализује изван агенса, тј. агенс овакав тип активности обавља користећи објекат који није његов саставни део.

9.2.6.2. НАПОМЕНЕ О ЗАЈЕДНИЧКИМ СЕМАТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ГПС. Глаголима премештања и смештања у основном значењу денотирају се различите врсте дислокације ентитета, тј. промена места се врши на различите начине, па можемо, следећи поделе које се глаголе овог типа дају у литератури, успоставити више подгрупа: бацање (нпр. *бацајти (се)/бацџијти (се), извргнујти=изврћи, измејџајти/измејнујти, одбацџијти (се)/одбацџивајти (се)*), померање на виши положај (нпр. *дићи/дизајти, надићи (се), њодизајти*), померање објекта у неком правцу уз одржавање његовог сталног контакта са подлогом (нпр. *ваљџајти, извући, њовлачџијти*), смештање објекта на неко место (нпр. *зад(ј)енути (се), нам(ј)есџијти/нам(ј)ешџајти, об(ј)есџијти*), стављање једног ентитета преко другог (нпр. *мејџајти (се)/мејнујти (се), нан(иј)ејти, најрџајти*), ношење (нпр. *изн(иј)ејти, носџијти, одн(иј)ејти/односџијти*), премештање течности (нпр. *излџијти, исцрџијти, наливајти/налијти*), уклањање објекта из унутрашњости нечега (нпр. *вадијти, извадијти, захвајџајти/захвајџијти, избацџијти (се)*) итд. И наведена подела је условна, јер се подгрупе често међусобно преплићу. На пример, премештање објекта може

се одвијати корелацијом више радњи – код глагола *набацѝти* радња се врши бацањем и стављањем једног ентитета преко другог, глагол *извући* подразумева вађење објекта из унутрашњости нечега, уз могуће померање на виши положај и сл.

Најбројнији су глаголи којима се у примарном значењу денотира смештање објекта преко нечега, обично у већој количини (нпр. *гомилаѝти* (се), *набациваѝти* (се)/*набацѝти* (се), *навлачиѝти*/навући, *нагрнуѝти*, *наѝриѝти*). Ентитет који мења место у простору најчешће је нешто тешко (камење, дрво, песак, нпр. *наѝриѝају* дрва и запале; у ову јаму *нагрни* кромпира), али могу бити и жива бића која негде бивају допремана против своје воље (нпр. сали’ кола од олова ... | три полуге полomisмо, | док ђевојку *навалисмо*). Постављање нечега на видљиво место потврђују глаголи као што су *исѝавѝти* (се)/*исѝављаѝти*, *исѝаћи*=*исѝакнуѝти*, *исѝуриѝти* (се) итд. (нпр. само још црвену лампу да *исѝакнем* пред кућом; *исѝавим* оглас због рекламације на општинској табли; код Египћана су се светиње *исѝављале* на трговачке улице).

Код ГПС може се уочити системност у ширењу полисемантичке структуре тако што се могу пронаћи заједничка значења у оквиру различитих подгрупа, а којима се описују неке нове појаве. За развој оваквих значења веома је важна сема ’промене’, промена места у простору из основног значења секундарно се трансформише и почиње означавати различите конкретне и апстрактне промене. Најпродуктивнија секундарна значења ГПС су:

– кретање: најбројнија су значења којима се денотира напуштање неког места или краја (нпр. он *осѝавља* чешће кућу ради разговора са људима; шта човек неће видети, кад *се оѝисне* у далеки, бели свет; *макниѝте се* у Боку Латинску; *одмакни* он од хана па наложи ватру; шта сте *се надигли* сви у школу; напише се поцерске ракије, | *заѝурише* од града Зворника итд.). Затим, ГПС често означавају и нагло, брзо кретање, а за реализацију значења важне су семе квантификације ’у великој мери’, ’у великом броју’, ’великом брзином’, ’интензивно’ (нпр. морске нема ни незајажљиво *виѝлају*; ти јунаци *заѝрашили* низа страну; људи ... чопорно ... *наваљују* у крчму; *нагрнуше* на капију; па *оѝишиѝте* пољем широкијем). Наведени примери употребљавају се у експресивнијем изражавању.

– говорење: најчешће се ради о непожељним, друштвено неприхватљивим начинима комуникације као што су клеветање, завађање, свађа и сл. (нпр. жене су почеле... на њу *износиѝти* свашта; чујте, да

вам кажем шта на вас *доносе*; *зађели се* опет њих двојица у крчми; чак се *дохваћили* једном озбиљно ... бацио јој у лице пуно горких истина).

– изградња каквог објекта: за реализацију овог значења важна је сема 'премештања', пошто се планским премештањем грађевинског материјала на одговарајуће место, ствара нови ентитет – грађевина. Ово значење је чешће заступљено код глагола којима се у основном значењу денотира подизање ентитета на виши положај или стављање једног предмета преко другог (нпр. баш сад *дижем* неколико великих вуруна за пециво хлеба; уз брдо [беху] ... земунце оних који још не *набили* куће од земље; моста не могоше *намакнути*; Кутузов *наместити* ... мост преко Дунава; ваљда мислите *ћењати* куле у ваздуху).

– промена власништва: ова радња исказана ГПС најчешће је негативно вреднована, јер се власништво мења кроз недозвољено отуђивање нечије имовине, радња се у колективном схватању сматра непожељном, неприхватљивом, а извршилац те радње рђавом особом (нпр. мотрише по соври да виде да ли има шта што би се могло „*дићи*“; овцу или краву, како веле, грехота [је] *занијети*; Чугаљ на превару *измаче* карабин и отперја кроза шуму; лопов кренуо с врећом у села да *макне* штогод; чујемо да је газда Лака „*однео*“ врљкику из Свилеуве). У лексикографској обради ових семантичких реализација често се указује на њихову експресивну обојеност квалификаторима фам.(илијарно), разг.(оворно) итд.

– психичка активност: у овом значењу ГПС се односе на психичко оптерећивање човека, његово довођење или доспевање у неки (најчешће непожељан) положај. Ентитет који је у примарном значењу конкретни предмет манипулације, у секундарном постаје апстрактно својство – брига, тешкоћа, невоља која некога сналази (нпр. *бацили* [су народ] у туђинско ропство; чежња за њом трга га и *баца* у очај; цар ... на нас порезу *навали*; на велико зло би [себе] *насукао*; „тиранин“ ... га ... *оћури* у беду). Ови глаголи ретко секундарно означавају ослобађање некога из тешког положаја (нпр. могу боса и у Стамбол поћи, | да *извадим* из сургума драгог).

Наведени примери указују на то да се ГПС и секундарно чешће употребљавају приликом описивања непожељног, неприхватљивог понашања или деловања. У примарном значењу глаголи ове групе денотирају радњу коју обично врши човек и за чију је реализацију потребна одређена, обично јача снага, што нас доводи до закључка да је осим сема 'покрета', код ових глагола доминантна и сема 'силе', али и

сема 'промене' будући да се радњом мења положај објекта. Ове семе повезује групу ГПС са другим групама глагола у анализираној грађи.

Семантички најбогатије лексеме ове групе налазе се међу 30 лексема са највише значења у РСАНУ. Иако су радње њима означене веома фреквентне и уобичајене, у домаћој литератури нисмо нашли радове који се баве њиховом семантиком. Помињане су углавном у граматикама успутно, приликом различитих семантичких класификација глаголских лексема, као и у граматикама приликом синтаксичких анализа рекцијских допуна глагола као један од многобројних примера за одређену конструкцију (в. нпр. Белић 2000, СССЈ, Стипчевић 2010).

9.2.6.3. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЈИМ ГПС. У даљем тексту представимо семантички најразуђеније лексеме ове групе, које се на листи ГПС налазе на првих десет места по броју значења (в. Табелу 14).

Табела 14: Листа семантички најбогатијих ГПС

Р. бр.	Лексема	Бр. значења	Р. бр. на листи глагола	Опште значење
1.	<i>ос̑тавиџи (се)</i>	77	3	смештање
2.	<i>џодићи (се)=џодигнуџи (се)</i>	71	4	подизање
3.	<i>џовући (се)</i>	67	6	померање
4.	<i>носиџи (се)</i>	63	8	ношење
5.	<i>џовлачиџи¹ (се)</i>	60	11	померање
6.	<i>оџкриџи (се)</i>	54	15	померање
7.	<i>ос̑тављаџи (се)</i>	45	20	смештање
8.	<i>намакнуџи (се)</i>	42	23	стављање
8.	<i>џодизаџи (се)</i>	42	23	подизање
9.	<i>изн(и)еџи (се)</i>	41	24	ношење
9.	<i>нам(ј)ес̑џиџи (се)</i>	41	24	смештање

И ова група даје семантички најбогатије лексеме у грађи, а сви глаголи у табели налазе се у зони изузетно семантички богатих глагола. Њима се означавају радње које су део човекових свакодневних активности, различите врсте премештања – стављање, ношење, подизање, смештање итд. На њихову вишезначност свакако има утицаја и чињеница

да се током реализације радње премештања паралелно обавља још нека радња, која је у семантичкој хијерархији једнаког или нижег статуса (нпр. кретање, промена положаја тела и сл.), па се семантички садржај који означава радњу премештања богати семантичким садржајем који описује паралелну радњу.

Друга важна карактеристика коју запажамо из табеле јесте да су готово сви наведени глаголи творбено изведени, и то од глагола који такође имају велики број значења, а најчешће и сами означавају исту врсту активности. Овај податак говори, најпре, о важности и распрострањености појаве коју наведени глаголи именују, а указују и на чињеницу да основни глаголи имају широк и непрецизан семантички садржај који не може да опслужи све семантичке нијансе за којима се у језику јавила потреба (уп. Грицкат 2020/1984: 302).

9.2.6.4. О ГЛАГОЛУ *ОСТАВИТИ* (*се*). Уочавамо да се семантички најбогатији глагол у групи глагол *осџавиџи* (*се*) по броју значења налази на 3. месту међу глаголским лексемама, али и у целокупној грађи. Творбено је мотивисан, у основи му је прасловенски фактитив *staviti* (Скок 1973 III, под став)⁶⁷ који гради серију префиксираних фреквентних изведеница од којих неколико њих чине део наше грађе (поред глагола *осџавиџи* (*се*) и његовог видског парњака *осџављаџи* (*се*), ту су и глаголи *заусџавиџи* (*се*), *исџавиџи* (*се*), *исџављаџи* (*се*), *насџавиџи* (*се*), *насџављаџи* (*се*)).⁶⁸ Док је за идентификацију семантике глагола *сџавиџи* довољна просторна компонента, код глагола *осџавиџи* подразумевају се и додатне компоненте које указују на време и средство, а додатне диференцијалне семе основног значења су 'обично руком', 'ради чувања', 'обично на дуже време'. То мноштво важних сема може бити један од разлога за његову изузетну семантичку разуђеност.

У основном значењу глагол *осџавиџи* (*се*) денотира смештање неког неживог објекта на одређено место, обично на дужи период.

⁶⁷ Глагол *сџавиџи* у примарном значењу има прави синоним *меџнуџи*, које је у РСАНУ такође семантички богат. Због постојања два полисемантична глагола који су и синоними можемо претпоставити да ће глагол *сџавиџи*, када буде лексикографски обрађен, имати мање значења од префиксираниог *осџавиџи*. На то указује и чињеница да су, према РМС, синонимни у већем броју значења, што је умањило могућност да један од њих посебно истакне за именовање нових појава. Насупрот њима, глагол *осџавиџи* нема одговарајућу конкуренцију и у томе видимо један од разлога за његову изузетну семантичку разуђеност.

⁶⁸ Осим наведених, у језику су фреквентни и уобичајени и други префиксирани деривати овог глагола *досџавиџи/досџављаџи*, *џосџавиџи/џосџављаџи*, *џредсџавиџи/џредсџављаџи*, *сасџавиџи/сасџављаџи*, *расџавиџи/расџављаџи* итд. Ова чињеница упућује на закључак да је и мотивни глагол *сџавиџи* општије семантике.

Агенс је увек живо биће (нпр. ципеле *осӣавио* крај врата; *осӣавио* документе у архиву). Секундарно се глаголом *осӣавӣи* могу именовати различите радње и процеси: најразличитије врсте одвајања, удаљавања, напуштања, вољног или невољног одрицања од некога или нечега итд. (нпр. после подруг сахата *осӣавили* Епископски двор; да се потурчимо | и да нашу вјеру *осӣавимо*; бели ћемо њега избавити, | али своје главе *осӣавӣи*; *осӣавио* [је] саксофон и почео студије). Поред значења одустајања од нечега, овај глагол ређе може означавати и изазивање реакције, стварање новог ентитета или мењање постојећег, дакле креативност и модификативност у најширем смислу (нпр. здраво семе *осӣави* масну мрљу; пирамиде на тебе *осӣавиле* утисак; погледај гдје је тесар *осӣавио* рупу; бог је прво себи браду *осӣавио*; *осӣавиће* нам је [девојку] сву модру као чивит). У секундарним значењима често је апстрахована архисема, па буквална промена места неког појма у простору почиње да означава промену става, мишљења, дотадашњег начина живота.

9.2.6.5. СТАТУС ГПС У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Погледаћемо шта о статусу семантички најбогатијих ГПС каже савремено стање на основу података из фреквенцијских речника и СрпКор (в. Табелу 15).

Табела 15: Фреквенција семантички најбогатијих ГПС у испитиваним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>осӣавӣи</i> (се)	177	492	19.876
<i>йодићи</i> (се)= <i>йодигнути</i> (се)	1	292	18.720
<i>йовући</i> (се)	72	127	13.189
<i>носӣи</i> (се)	260	1526	24.771
<i>йовлачӣи</i> ¹ (се)	4	47	3.664
<i>о̄йкрӣи</i> (се)	54	206	17.591
<i>осӣавља̄и</i> (се)	52	245	6.639
<i>намакнӯи</i> (се)	3	4	146
<i>изн(и)е̄и</i> (се)	14	185	10.393
<i>нам(ј)ес̄ӣи</i> (се)	19	15	1.068

Запажамо да неколико семантички најбогатијих глагола ове групе има и високу фреквенцију у испитиваним изворима, док се неки (нпр. *намакнӯи*, *нам(ј)ес̄ӣи*) слабије употребљавају. Разлог за то налазимо у чињеници да ови глаголи имају синонине произашле од синоним-

них основних глагола као што су *сѣавиѣти*, *ударити*, *иѣти* итд., па се самим тим повећава могућност избора лексема приликом номинације.

Прегледом СрпКор установили смо да су у писаним извори-ма заступљена готово сва значења глагола *осѣавиѣти*. Глагол *осѣавиѣти* (*се*) веома је фреквентан и у савременом језику, али се, према фреквенцијским речницима, други семантички најбогатији ГПС, глагол *носиѣти* (*се*), чешће употребљава.

Такође је интересантно запазити да, иако припадају доминантној тематској области просторних односа, ниједан од набројаних десет полисемантичних глагола није употребљен као стимулус у АРСЈ, али се зато јављају као реакција на неке друге стимулусе. На пример, глагол *осѣавиѣти* (реакција на шест стимулуса) у свести говорника српског језика не повезује се са просторним значењем смештања нечега на одређено место, већ или са тежњом човека да се ослободи нечега непожељног, или са осећањем туге због напуштености итд., док се глагол *носиѣти* чешће јавља као реакција на стимулус коме је типично значење транспортовање. Према подацима из АРСЈ, можемо закључити да се ови глаголи не сматрају као упечатљиви и довољно информативни за утврђивање језичких стереотипа и образаца мишљења говорника српског језика, али и да се глаголи са конкретном просторном семантиком, у свести говорника често удаљавају од своје примарне конкретне семантике и користе да опишу одређена психичка стања и процесе.

9.2.6.6. ЗАКЉУЧАК О ГЛАГОЛИМА ПРЕМешТАЊА И СМешТАЊА. Глаголима премештања и смештања означава се динамична активност коју спроводи најчешће човек и ова група је међу најбројнијим ЛСГ полисемантичних лексема у грађи. У повратној форми ретко кад означавају исти тип активности. Гледано из угла творбе, готово сви ГПС су творбено изведени, и то од глагола који такође имају велики број значења, што упућује на закључак да основни глаголи имају широк и непрецизан семантички садржај. Затим, код ове групе глагола запажа се системност у ширењу полисемантичке структуре тако што се могу пронаћи заједничка значења у оквиру различитих подгрупа, а најпродуктивнија секундарна значења заједничка већем броју лексема су кретање, говорење, изградња каквог објекта, али се њима описују и психичке активности. Важно је напоменути да и код ГПС семе 'покрета' и 'промене' обједињују све лексеме, што важи и за глаголе кретања, те се ове две семе намећу као доминантне за велики број полисемантичних глагола. Гледајући стање у савременом језику уочили смо да је већина семантички најбогатијих ГПС фреквентна што говори да

припадају најужем делу општег лексичког фонда и да су им значењска разноврсност и висока фреквентност усаглашене.

9.2.7. Глаголи промене и заузимања положаја у простору

9.2.7.0. И глаголи ове групе означавају просторне односе а на њихову семантику утиче прелазност глагола, те непрелазни глаголи означавају заузимање положаја у простору, а прелазни промену положаја објекта. Прелазни глаголи ове групе у основном значењу денотирају радњу током које под утицајем агенса долази до измене положаја у простору објекта који је део агенса или је у сталном контакту са њим, до промене правца простирања објекта и сл. (нпр. *извијити (се)/извијати (се)*, *нагињати (се)/нагнути (се)*, *наклонити (се)*, *обрнути (се)*), као и радњу која се одвија уз наизменично померање фиксираног објекта на једну и другу страну (нпр. *колебајти*, *љуљати*). Код прелазних глагола објекат мења положај свог простирања на различите начине: померањем из вертикалног у хоризонтални или кос положај и обрнуто, окретањем на супротну страну од првобитне итд. (нпр. краве *ојружише* вратове; *оборио* је и изгазио дрвени плот). За реализацију радње код неких прелазних глагола важно је и средство (конкретан предмет или део тела), а агенс радњу обавља уз помоћ сопствене снаге.

Код непрелазних и повратних глагола агенс вршењем глаголске радње заузима или је заузео одређени положај у простору с намером да се у њему задржи неко време (*зас(ј)ести (се)*, *лећи/лежати*, *ојружити се* и сл.). Ова група има додирних тачака и са две претходно представљене групе глагола, због блиске повезаности семантике лексема којима се означавају просторни односи. Као и код лексема претходних група, и за ову групу глагола 'покрет' је веома важна сема за реализацију значења.

9.2.7.1. У литератури се глаголи које смо сврстали у групу глагола промене и заузимања положаја у простору наводе под различитим именима: глаголи налажења објекта у одређеном положају или промене његовог положаја, глаголи заузимања положаја, глаголи пружања, глаголи просторних конфигурација, трансформативни глаголи итд. (в. нпр. Гортан-Премк 1971: 57; Levin 1993: 221–222; 255–256; Падучева 2004: 42; ТСРГ: 197–204; Бјелаковић 2009: 269; Плотникова 2009: 25). Групу глагола промене и заузимања положаја (даље: ГПЗП) чини 40 глаголских лексема које имају удео од 6,9% међу глаголима у грађи, а од око 4,3% међу свим анализираним лексемама. У групу смо уврстили

следеће лексеме: *висити* (се), *дрмаити* (се), *заиграити* (се), *залећи* (се), *зас(ј)есити* (се), *извијати*¹ (се), *извиити*¹ (се), *колебаити* (се), *лежати*, *лећи*, *ломити* (се), *љуљати* (се), *мицати* (се), *нагибаити* (се), *нагињати* (се), *нагнути* (се), *најежити* (се), *наклонити* (се), *налећи* (се), *најерити* (се), *обалити* (се), *обарати*¹ (се), *оборити* (се), *обратити* (се), *обрнути* (се), *обрити* (се), *одвратити* (се), *окренути* (се), *окреити* (се), *омахнути* (се), *ојружити* (се), *ојустити* (се), *осовити* (се), *јерити* (се), *јовијати*¹ (се), *јовити* (се), *јодлећи* (се), *јоигравати* (се), *јоиграити* (се), *јоклонити* (се).

Већина наведених глагола означава промену положаја, знатно мање њих заузимање положаја с циљем да се тако неко време борави. И ово је једна од потврда да су глаголске лексеме које означавају активне радње семантички много продуктивније од оних које именују статичне појаве, односно да појаве у стварности за које треба уложити више напора у континуитету чешће постају асоцијације за именовање нових појава него оне које означавају статичан случај.

Већина ГПЗП и у основној и у повратној форми означава исти тип активности, промену или заузимање положаја у простору. Тек неколико њих именују неку другу радњу или процес. У повратној форми ГПЗП некад означавају и динамичнију радњу од оне именоване основним неповратним значењем, уз активније учешће агенса: нпр. док глагол *најерити* има значење „усмерити (оружје) према одређеном циљу, нанишанити“, повратна форма *најерити се* значи „поћи с неком намером у одређеном правцу“. Такође, некад може означити и стање у коме се агенс налази (разболи се тешко, *залеже се*) или захваћеност неким психофизичким процесом изазваним спољашњим фактором (све *се* волови *најежили* од зиме). Међутим, и овде је важно нагласити да је ’покрет’ доминантна сема која обједињује и основну и рефлексивну форму.

Са друге стране, немали број глагола других група у рефлексивној форми означавају промену или заузимање одређеног положаја у простору. Такви су: *виити*¹ се, *дићи се*=*дигнути се*, *заклоити се*, *зан(и)јесити се*, *заносити се*, *зајурити се*, *извргнути се*=*изврћи се*, *изврнути се*, *изврџити се*, *крсити се*, *навалити се*, *наваљивати се*, *навити се*, *навући се*, *надићи се*=*надигнути се*, *нам(ј)есити се*, *нам(ј)ешити се*, *насадити се*, *насукаити се*, *находити се*, *низати се*, *наравнати се*, *одвратити се*, *ојирати се*, *ојварити се*, *ојворити се*, *јлесити се*, *јовалити се*, *јоваљати се*, *јодмејати се*, *јодмејнути се*, *јодујирати се*, *јодујр(и)јесити се*. Готово сви наведени глаголи и у неповратном значењу описују неку динамичну активност, промену положаја у про-

стору, трансформацију или модификацију објекта и сл., те примећујемо да и у рефлексивној форми остају у истој области, области конкретног и динамичног.

9.2.7.2. НАПОМЕНЕ О ЗАЈЕДНИЧКИМ СЕМАНТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ГПЗП. ГПЗП најчешће именују уобичајене, свакодневне и не толико динамичне радње које су карактеристичне за жива бића. У нови положај најчешће бивају доведени живо биће или део његовог тела (*љуљајџи дете; окренујџи/окрејџајџи главу; ојружџијџи шију* и сл.), предмети којима људи манипулишу у свакодневним или одређеним ситуацијама (*нагнујџи/нагињајџи фес; обарајџи/оборијџи чаше; џеријџи/најеријџи пушку* итд.). Готово половином лексема означава се промена положаја са вишег на нижи или нагињање из усправног у кос положај, док се осталим глаголима денотира промена положаја у истој равни или, ређе, довођење у виши положај.

У оквиру групе може се издвојити неколико подгрупа лексема одређених према начину на који се промена положаја објекта врши, па тако разликујемо глаголе усмеравања (нпр. *извијџи¹ (се)/извијајџи (се), нагибајџи (се), окренујџи (се)*), глаголе обарања (нпр. *обалијџи (се), обарајџи¹ (се)/оборијџи (се)*), глаголе периодичног покретања (нпр. *дрмајџи (се), љуљајџи (се)*), глаголе заузимања положаја (нпр. *зас(ј)есџи (се), леђи/лежџајџи*). Даље, према томе какав тип активности означавају ГПЗП могу се поделити на динамичне (*колебајџи, ломајџајџи*) и статичне глаголе (*лежџајџи*), али за све глаголе важи да је новом положају објекта или агенса претходила динамична радња која је промену узроковала.

Објекат код глагола типа *окренујџи, ојружџијџи, ломајџајџи* мења свој положај у оквиру истог места, интегрални је део агенса и налази се под његовом вољном контролом (нпр. *окрену главу од њега; извијао их [прсте] у свим могућим правцима; изви наједном главу*). Ако глагол у примарном значењу описује простирање објекта у одговарајућем правцу, најчешће и у секундарним значењима описује исти правац. Код глагола којима се у основном значењу именује радња померања објекта наниже или његовог савијања, и секундарно се углавном означавају повијање над нечим, промена правца кретања, спуштање итд. (нпр. *коњи обесише уши; на голим гранама обесио се иње; пузавац ојусџио своје огранке; доња усна ојусџила се далеко на ниже; приче ... не нагињу свршетку; мјесец нагињаше к западу* итд.). Глаголи који у основном значењу именују усмеравање објекта навише, и секундарно описују исти тип промене положаја (нпр. *осови Анђелија главу; хладан вјетар најезио [је] заскорупљену површину мочваре*). Код глагола који у основном значењу

именују заузимање неког положаја у простору с намером да се тако борави неко време⁶⁹, секундарна значења денотирају спуштање у физичком смислу, као и различите врсте снижавања, ублажавања итд. (нпр. дим дукана *налегао* на намјештај; *легоше* стравични валови; под сам крај љета врелина се избјешње и *леже*), а у неким секундарним значењима активне су семе интензитета 'нагло', 'интензивно' и сл. (нпр. грађани за њима *налегли* у потеру; раднички свијет *налегао* у чекаоницу; с ону страну Турска *леже* војска; седам година је ... *лежао* на другом издању свог Порфирогенита). Исти тип промене положаја ови глаголи именују и у секундарним значењима, због доминантности сема које означавају положај. Наведена запажања показују да глаголи овог типа најчешће задржавају заједничке битне семантичке црте кроз целу полисемантичку структуру.

9.2.7.3. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЛИМ ГПЗП. Табеларно ћемо представити десет семантички најбогатијих лексема ове групе (в. Табелу 16).

Табела 16: Листа семантички најбогатијих ГПЗП

Р. бр.	Лексема	Бр. значења	Р. бр. на листи глагола	Опште значење
1.	<i>оборијии (се)</i>	47	19	обарање
2.	<i>окренујии (се)</i>	41	24	окретање
3.	<i>обарајии (се)</i>	39	26	обарање
4.	<i>обрјајии (се)</i>	38	27	окретање
5.	<i>јовијајии (се)</i>	37	28	усмеравање
6.	<i>обрнујии (се)</i>	35	30	окретање
6.	<i>јовијии (се)</i>	35	30	усмеравање
7.	<i>извијајии (се)</i>	32	33	усмеравање
7.	<i>нагнујии (се)</i>	32	33	усмеравање
8.	<i>извијии (се)</i>	31	34	усмеравање

Као и код раније описаних група, и овде све наведене лексеме по броју значења припадају зони изразите полисемије. Њима се описују

⁶⁹ О овим глаголима веома занимљиво истраживање на материјалу руског језика спровела је Е. В. Рахилина (1998: 69–80). Она је на примеру глагола *стоять*, *лежать*, *сидеть* и *висеть* испитивала природу објекта који иде уз ове глаголе, пошто се претпоставља да издужени објекти стоје, а плоснати леже и налази да то не важи у пракси (нпр. *в конце предложения стоит точка; пирог сидит в печке; передо мной лежит пропасть*). Ови примери сведоче о томе да глаголи шире своја значења не само на рачун типичних врста објеката, него и на рачун типичних ситуација. То значи да у семантици глагола *стоять*, *сидеть*, *лежать* постоје неке нелокативне компоненте, које додатно одређују положај објекта у простору.

неке од фундаменталних радњи које обавља човек, активности које су део основних животних ситуација (уп. Кустова 2000: 86). Такође, запажамо да су сви наведени глаголи творбено изведени, префиксирани, од којих су барем по два творбено повезана. У основи су им такође полисемантични глаголи који се одликују веома разгранатом полисемантичком структуром и који чине део наше грађе (глаголи *вр̄ӣ(ј)е̄ӣти*, *вӣӣти*¹ и *кр̄енӯӣти*). Запажамо да међу десет семантички најразуђенијих нема оних који означавају заузимање положаја (*ле̄ћӣ/ле̄жа̄ӣти*, *висӣӣти* итд.). Претпостављамо да они имају мање значења због своје семантике нединамичности, односно означавања радње чији је крајњи резултат мировање, обично на дужи период.

Још нешто примећујемо из табеле – међу семантички најбогатијим ГПЗП неколико њих могу се сматрати синонимима (додуше неправим, али је евидентно да им се поклапа већи број значења). Такви су нпр. *обр̄нӯӣти/обр̄ӣа̄ӣти* и *окренӯӣти*, *оборӣӣти/обар̄а̄ӣти* и *обалӣӣти*. Питање је зашто у језику, који не трпи сувишности, постоји разграната полисемантичка структура глагола са приближно истим значењем. Као да је ове радње потребно додатно спецификовати различитим глаголима, па их употребљавати за различите ситуације. Чини се да глагол *обр̄ӣа̄ӣти* има шири опсег употребе, односно да је широкозначнији и стилски неутралнији од глагола *обалӣӣти* који се више везује за нижи стил изражавања, за неформалнију употребу. Њихова семантичка разуђеност свакако има везе са природом појаве коју означавају – довођење некога или нечега у лошији положај. Сличан однос запажамо и код глагола *обр̄нӯӣти* и *окренӯӣти*, такође синонимима у већем броју значења, али са другачијом семантиком. За глагол *окренӯӣти* можемо рећи да је обичнији и стилски неутралнији у односу на глагол *обр̄нӯӣти*.⁷⁰ Оба глагола означавају промену, радњу која доводи до супротног резултата од првобитног, што може бити један од разлога за „нагомилавање“ полисемантичних глагола са истим значењем, али са нешто друкчијом употребном вредношћу. Веза ових по семантици блиских глагола свакако заслужује дубљу анализу и детаљнију разраду која може бити предмет будућих истраживања.

9.2.7.4. О ГЛАГОЛУ *ОБОРИТИ (СЕ)*. Иако стање у савременом језику показује да је лексема *окренӯӣти (се)* уобичајенија, семантички најбогатији глагол ове групе је *оборӣӣти (се)*. Он означава промену положаја

⁷⁰ На блиску повезаност ова два глагола упућује и фреквантан израз *окрени, обр-ни* у значењима „врло тешко, мучно, напорно“ и „како год се узме“. Исти однос можемо запазити и код глагола *ӣовӯћи* и *ӣо̄ше̄гнӯӣти* који такође имају исту семантику, а јављају се удвојени и у изразу.

објекта услед губитка упоришта који целом својом дужином доспева на тло, из вертикалног у хоризонталан положај. Осим на нижи положај, објекат доспева и у лошију ситуацију у односу на првобитну. Ова чињеница може бити један од разлога зашто је овај глагол семантички најбогатији у групи ГПЗП. Семе промене положаја у простору и то промене наниже условиле су да глагол *обориџи* има велики број значења. У примарном значењу, „учинити да неко или нешто падне, обалити“, дата је општа, шира дефиниција, те је према томе и широк круг примера који значење илуструју – и промена положаја са вишег на ниже, али и промена места са вишег на ниже (уп. примере: био је јак ... нико га у селу није могао *обориџи*; к’о два бора усред горе | кад секире њи *оборе*; спрема мобу, да *обори* жито : динамитом смо *оборили* стене; *оборили* [су] руски аероплан итд.). Ово указује на широкозначност глагола *обориџи*, као и на његову припадност двама групама – промене положаја и премештања у простору.

За секундарна значења глагола *обориџи* (*се*) карактеристично је да ентитет на који је радња усмерена најчешће мења своје стање нагоре, долази у неповољнији, непожељан положај, губи важност, вредност итд. Њиме се означавају различите радње и конкретне и апстрактне (промена места објекта, уништавање објекта, измена положаја објекта услед природних процеса итд.). Сема положаја ’надоле’ важна је за већину секундарних значења (и конкретних и апстрактних): „разорити, разрушити“ (*обориће* наше намастире), „спустити“ и повратно „спустити се“ (*оборили* сидро и убрали једро; кад *се* кола *оборише* низ ... низбрдицу), „сагнути, повити“ и повратно „повити се“ (четовође храбре главе *оборише*; старац сед ... | *оборени* брци), „усмерити, управити наниже“ (Дана *обори* поглед), „свргнути (с власти)“ (успе да *обори* Павла и заузме престо), „свалити (кривицу, одговорност)“ (ласно је кривицу на мртвога *обориџи*), „савладати, онеспособити за рад, кретање и сл.“ (узбуђење [је] сасвим *обори*).

Семантички најбогатији глагол ове групе, *обориџи* (*се*), можемо повезати са семантички најбогатијим лексемама у групи глагола кретања, глаголима *џадаџи/џасџи* – и једним и другима означава се промена положаја са вишег на нижи, а секундарно различите врсте слабљења, пропадања, опадање угледа, вредности и сл. Разлика између ова два глагола је у архисеми, код глагола *обориџи* промена положаја врши се у оквиру истог места, објекат мења свој положај у оквиру исте подлоге, док код глагола *џадаџи/џасџи* агенс мења место у простору. Даље, код глагола *џадаџи/џасџи* агенс мења место независно од своје

воље, под утицајем силе гравитације; код глагола *обориџи* објекат, осим што мења положај независно од своје воље, то чини и због физичке (и духовне) супериорности агенса који је увек живо биће (објекат се налази у подређеном положају – физички је слабији, неживи је појам и сл.) (нпр. био је јак ... нико га у селу није могао *обориџи*; дуну у свећу тако јако да је *обори* : меци као шљиве *џадају* на земљу; *џадају* звезде као да их ко млати).

9.2.7.5. СТАТУС ГПЗП У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Статус семантички најбогатијих ГПЗП у савременом језику утврдили смо претрагом фреквенцијских речника и СрпКор, где смо добили следеће резултате (в. Табелу 17):

Табела 17: Фреквенција семантички најбогатијих ГПЗП у испитиваним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>обориџи</i> (се)	16	73	3.600
<i>окренуџи</i> (се)	93	174	10.419
<i>обараџи</i> (се)	3	44	928
<i>обрџаџи</i> (се)	5	3	359
<i>џовијаџи</i> (се)	2	52	293
<i>обрнуџи</i> (се)	6	8	442
<i>џовиџи</i> (се)	12	52	321
<i>извијаџи</i> (се)	1	36	228

Изнанађује слаба фреквенција готово свих полисемантичних глагола ове групе. Изузев лексеме *окренуџи* (се), остале имају готово незапажено место у корпусима савременог језика, иако су уобичајене и означавају фреквентне радње. Ситуација би можда била другачија када би се у обзир узео шири корпус, који укључује и живи говор. Иако стање у савременом језику показује да је лексема *окренуџи* (се) уобичајенија, семантички најбогатији глагол ове групе је *обориџи* (се). Један од разлога за то можемо наћи у чињеници коју смо већ поменули – има више синонимних глагола са сличним значењем те се ниједан од њих не издваја као доминантан. Као и код ГПС, ни семантички најбогатији глаголи ове групе нису нашли своје место у АРСЈ, а готово да се не јављају ни као реакција на друге стимулусе.

9.2.7.6. ЗАКЉУЧАК О ГЛАГОЛИМА ПОСЕДОВАЊА И РАЗМЕНЕ. ГПЗП именују уобичајене и фреквентне радње које спадају у опсег просторних односа, а 'покрет' и 'промена' су поново доминантне семе. У овој групи су

најбројније лексеме којима се означава промена положаја са вишег на нижи, а то је једна од најупечатљивијих и најфреквентнијих радњи које се, на основу података из РСАНУ, означавају глаголима српског језика. Даље, у овој групи је више синонимних полисемантичних глагола са истим примарним значењем што показује да су се вероватно диференцирали према сфери употребе (какви су парови *окренуџи/обрнуџи*, *обориџи/обалиџи*), нпр. *обалиџи* је више покрајински обележено, док *обориџи* нема тог ограничења. На такав закључак указује и број значења ових двеју лексема и њихова фреквенција у испитиваним контролним изворима (нпр. у СрпКор глагол *обориџи* има 3600 потврда, наспрам 20 код глагола *обалиџи*).

9.2.8. Глаголи физичког деловања

9.2.8.0. У групу глагола физичког деловања уврстили смо глаголе којима се у примарном значењу денотира радња која у ширем смислу подразумева физичко деловање, тј. ударање, притискање, гурање, додиривање, опирање, уопште остваривање физичког контакта међу двама ентитетима, уз примену снаге различитог интензитета. Дакле, под физичким деловањем овде подразумевамо контакт агенса и објекта или двају објеката чији је основни резултат додир. Овде нисмо уврстили глаголе где се неким инструментом, средством делује на нешто са одређеним циљем (нпр. *косиџи*, *млаиџи*), већ оне којима је циљ или резултат прост циљани или случајни контакт.

Пажњу на ове глаголе скренуо је Ч. Филмор радом „Grammar of hitting and breaking“ (Fillmore 1970: 120–133) у коме су на основу семантичких и синтаксичких критеријума поређени глаголи ударања и ломљења. Анализом је показао да је основна разлика ове две групе глагола у стању предмета након извршених радњи. Након радње ломљења долази до промене стања објекта, док се код глагола ударања не подразумева суштинска промена објекта, иако је она принципски могућа.

9.2.8.1. Групу глагола физичког деловања (даље: ГФД) чине 22 глагола који имају удео од око 3,8% у систему полисемантичних глагола, а око 2,4% међу свим анализираним лексемама у грађи. У ову групу сврстали смо глаголе *биџи*¹ (се), *газиџи* (се), *грунуџи* (се)=*грухнуџи* (се), *давиџи* (се), *дираџи* (се), *дирнуџи* (се), *задр(и)еџи* (се), *зайеџи* (се), *зайињаџи* (се), *зас(ј)еџи* (се), *зайуџи* (се), *куцаџи* (се), *лујаџи*¹ (се), *оџираџи* (се), *очешаџи* (се), *џовалиџи* (се), *џогодиџи* (се), *џодавиџи* (се), *џодбиџи* (се), *џограбиџи* (се), *џодударџи* (се), *џодуџр(и)еџи* (се).

Скоро све наведене лексеме и у основном и у повратном значењу денотирају исти тип радње, нереклексивни – физичко деловање на објекат, а рефлексивни међусобно физичко деловање два агенса. Друкчији тип активности или процеса означавају глаголи *ојирајти се* и *јовалијти се* (заузимање положаја), док *зайејти се* и *зас(ј)ећи се* означавају модификацију/трансформацију. Са друге стране, чак 18 глагола других група у примарном значењу рефлексивне форме описују физичко деловање: *вући се*, *грувајти се*=*грухајти се*, *грувајти се*, *дохвајтијти се*, *дрмајти се*, *захвајтијти се*, *избијти се*, *грисити се*, *косијти се*, *кресайти се*, *нагањайти се*, *нагнајти се*, *нагонийти се*, *најући се*, *окресайти се*, *ојимајти се*, *јодржавајти се*, *јодржајти се*. Већина поменутих глагола означава међусобно физичко деловање два агенса. Овај тип активности је упечатљив за говорнике и посматраче те не изненађује семантичка разноврсност и бројност лексема којима се описује контакт два ентитета са, већином, непријатним резултатом.

У литератури се за глаголе ове групе срећу називи глаголи физичког деловања на објекат, глаголи наношења ударца, глаголи ударања, глаголи повезивања ударцем (Fillmore 1970: 130; ТСРГ: 183–196; Levin 1993: 148–153; Влајић-Поповић 2002; Падучева 2004: 42; Плотникова 2009: 25). Агенс, који је увек живо биће, вољно и са одређеном намером успоставља привремени површински контакт са објектом и то помоћу средства (део тела, предмет) чије покретање самостално контролише. За реализацију значења глагола ове групе важне су семе 'непосредног контакта', 'силе' различитог интензитета, 'звуча' (код неких глагола) и 'средства' (исп. Апресјан 1995а: 249, 251; Ристић 2009; Милошевић Ј. 2012: 155). За имперфективне глаголе подразумева се понављање, вишестратност радње (нпр. *лујајти (се)*, *куцајти (се)*).

У истраживањима глагола ударања на српском језичком материјалу издвојили бисмо монографију Ј. Влајић-Поповић (2002) у којој је исцрпно истражена историјска семантика глагола ударања на примеру деривационих гнезда глагола *бијти*, *дерајти*, *косијти*, *лујајти*, *бухајти*, *лејајти*.⁷¹ Док неки аутори сматрају да је базична радња *сећи*, *резајти*, Ј. Влајић-Поповић сматра да је то ударање (И. 13). Такође износи и претпоставку да је ударање најстарија радња, из које су проистекле многе друге радње, што образлаже чињеницом да је ударање по својој природи једноставније, пошто „обухвата разне врсте деловања једног тела на друго“ (И. 25). Сема 'ударање' може се препознати у семантичкој

⁷¹ Од поменутих глагола, великим бројем значења одликују се глаголи *бијти*, *дерајти*, *косијти* и *лујајти*.

структури различитих глагола којима се означава било какав контакт два ентитета, а такви глаголи чине већину у нашој грађи, што упућује на исконску повезаност свих радњи које у основи имају покрет.

9.2.8.2. Напомене о заједничким семантичким карактеристикама ГФД. Полисемантичне ГФД условно смо поделили у две групе. У ГФД у ужем смислу спадају глаголи којима је основни циљ постизање резултата применом физичке силе различитог интензитета,⁷² па им је доминантна диференцијална сема 'сила'. Ту су глаголи са општим значењем „ударати/ударити, притискати/притиснути некога или нешто“, где деловање агенса углавном негативно утиче на објекат који, ако је живо биће, често доживљава физички или душевни бол (нпр. лексеме *газиџи (се)*, *давиџи (се)*, *луџаџи (се)*). Обележје активности агенса и његова намера да повреди објекат изражени су семом 'нанети/наносити ударац'. Другу подгрупу чинили би ГФД у ширем смислу, под којима подразумевамо лексеме са доминантном диференцијалом семом простог 'непосредног контакта', а опште значење би било „додирнути/додиривати некога или нешто“ (такве су лексеме *дираџи (се)*/*дирнуџи (се)*, *очешаџи (се)* итд.). Код ових глагола за реализацију значења најважнија је компонента 'контакта' оствареног између агенса и објекта.

Полисемантични ГФД у основној семантичкој реализацији најчешће означавају радњу која се врши употребом јаче силе (нпр. *бије* неко у врата ... да их сломи; докопа га за косе ... и стаде *луџаџи* главом о таблу; *груну* га у ребра ... чизмама; *зайџуче* њетко на врата). Иако ова група не броји велики број чланова, може се уочити извесна системност у ширењу полисемантичке структуре, па се као најпродуктивнија секундарна значења заједничка читавој групи издвајају кретање (нпр. ја *куцам* зато, што ме боли нога; он сад лута шумом ... *бије се* од грма до грма; па *се* тако лево десно по свијету *луџам*; господар *груне* у Бању), деструкција објекта (нпр. отац њезин ... *дирнуџи* капљом укочи се сав; *газе* и пале [Турци] сиротињу; прву је жену *зайџукао*; шта ће се о мени чути кад станем да *луџам* Немце; жељезница *зайџукла* промет колима), говорење (нпр. лажеш ... *груну* Трипко; „ђаволу те продајем“ ... *зайџуче* расрђена бабетина на то; воле пуно да говоре ... да *луџају* смушене ствари). Запажамо да и секундарна значења укључују компоненту физичког деловања (у правом или метафоричном смислу).

⁷² Глаголи ударања се према сили којом се делује на пацијенс могу поделити на оне са употребом јаке силе, средње или слабе, могу се затим поделити према начину доношења удараца, према пратећим звучним ефектима и сл. (в. Апресян 1995а: 251).

9.2.8.3. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЈИМ ГФД. Лексеме ове групе нису толико семантички продуктивне као претходно описане, јер у оквиру семантички најбогатијих садрже и глаголе који по броју значења припадају централној зони (имају мање од 30 значења), што их сврстава међу семантички средње богате полисемантичне лексеме (в. Табелу 18).

Табела 18: Листа семантички најбогатијих ГФД

Р. бр.	Лексема	Бр. значења	Р. бр. на листи глагола	Опште значење
1.	<i>биџи</i> ¹ (се)	52	17	ударање
2.	<i>џогодиџи</i> (се)	40	25	ударање
3.	<i>зајџеџи</i> (се)	32	33	додиривање
4.	<i>џовалиџи</i> (се)	26	39	додиривање
5.	<i>зас(ј)џи</i> (се)	21	44	притискање
5.	<i>џодбиџи</i> (се)	21	44	ударање
6.	<i>зајџињаџи</i> (се)	20	45	додиривање
6.	<i>џодуџр(и)џеџи</i> (се)	20	45	додиривање

Запажа се да је велика разлика у броју значења између семантички најбогатијег и већине осталих глагола, односно између типичног глагола ове групе и оних који означавају неке специфичне облике физичког деловања. Наведени глаголи означавају различите начине деловања на објекат, уз употребу јаче или слабије силе. Осим глагола *биџи*, сви остали су творбено изведени.

Пажњу привлачи глагол *џогодиџи* (се) који, према Скоку (Скок 1971 I: 584), постоји само као префиксирана лексема (уз глагол *згодиџи*), формиран према глаголу *гађаџи*, са значењем циља. Клајн, са друге стране, сматра да је глагол *гађаџи* настао депрефиксацијом од глагола *џогодиџи*, преко глагола *џогађаџи* (Клајн 2002: 245). Занимљиво је приметити изузетну семантичку разгранатост лексеме којој је у основи несвршени, семантички знатно сиромашнији глагол *годиџи*, а који се у значењу циља, према РСАНУ, јавља у покрајинском значењу, датом на периферији полисемантичке структуре „гађати, бацити се чим; гађати оружјем, пуцати“ (*годи* једном топом са Котора; *годи* Јаков Ченгија Дед-агу; онда гађа или *годи* оно друго друштво [игра]). Примарно значење глагола *годиџи* је „пријати, повољно утицати“, и оно се у савременом језику издвојило као доминантно. Са друге стране, одговарајуће значење глагола *џогодиџи* „удовољити; повољно деловати на некога“ смештено је у доњем делу лексикографског чланка и потврђено при-

мерима из старијег језика, што показује да је потиснуто из језика, а као доминантна издвојила су се друга продуктивна значења, од значења физичког постизања циља у неком послу (задати ударац, постићи погодак у спорту, пронаћи пут, постићи договор и др.), до апстрактних значења менталног успеха (тачно закључити, предвидети, пронаћи решење и сл.), али и непожељних значења угрожавања или повређивања других (угрозити, оштетити или упропастити неког). Значења глагола *йогодиџи* (*се*) указују на његову изузетну хетеросемичност, а разлог за његову семантичку разуденост је и чињеница да према себи има два несвршена глагола сродне семантике (*гађаџи* и *йогађаџи*).

9.2.8.4. О глаголу *бити*¹ (*се*). Значењима најбогатија у овој групи је лексема *биџи*¹ (*се*) која је у већини словенских језика најтипичнији глагол ударања⁷³, а и једна је од семантички најбогатијих лексема у српском језику. Као и већина осталих глагола са најразвијенијом полисемантичком структуром, и глагол *биџи*¹ је творбено прост, неизведен. Како наводи А. М. Плотњикова (Плотникова 2009: 26), за развитак семантичке структуре глагола *биџи*¹ најзначајнија су обележја виšekратности радње истог типа, која учествују у готово свим секундарним значењима.⁷⁴ Овај глагол гради бројне такође полисемантичне префиксиране деривате прецизније семантике (нпр. *набиџи*, *одбиџи*, *обиџи*, *йробиџи*, *йребиџи*).

Будући да је *биџи*¹ један од базичних глагола ударања, очекивано је да има и разгранату полисемантичку структуру. Грађа показује да у својим секундарним семантичким реализацијама најчешће означава динамичне радње, а 'покрет' је поново једна од доминантних сема. Такве су, на пример, радње које човек врши ударањем, а код већине значења важна је звучна компонента (нпр. „ковати“, „мутити“, „обрађивати биљке или животињске производе“ итд.). Звук је важан и у великом броју значења где агенс, осим човека, може бити и неживи појам: нпр. „пуцати“, „пљуштати (о киши)“, „запљускивати (о таласима и сл.)“, „куцати (о срцу и сл.)“. Важно је нагласити и чињеницу да за различита значења овог глагола има велики број једночланих синонима у дефиницијама (нпр. *ковати*, *набијаџи*, *газиџи*, *йуцаџи*, *звониџи*, *гађаџи*, *йуџи*, *убијаџи* итд.). Ова чињеница има везе са ши-

⁷³ Други је глагол *ударџи*, али он није део наше грађе.

⁷⁴ А. Плотњикова (Плотникова 2009: 26) наводи да и у руском језику секундарна значења широкозначног глагола *биџи*¹ (*бить*) припадају разним ЛСГ глагола – наношења удараца, звука, лишавања живота живог бића, победе или пораза, физиолошког стања, кретања итд. Такође наводи податак да у руском језику овај глагол има чак 120 изведеница.

рокозначношћу глагола *бӣӣи*¹, али и са хомонимијом овог глагола и глагола *бӣӣи*² са егзистенцијалним значењем.

Запазили смо и да лексема *бӣӣи*¹ (*се*) секундарно чешће означава негативне, непожељне радње него пожељне (и конкретне и апстрактне), а то је вероватно у вези са природом радње коју означава – последица активности изражене овим глаголом је осећање бола, непријатности (нпр. мајка Мару и *бије* и кара; из дубине твоје, мене зима *бије*; мисли и брига [је] *бију*; чума *бије* кроз село итд.).

9.2.8.5. СТАТУС ГФД У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Ако сагледамо статус ГФД у савременом језику (в. Табелу 19), запазићемо да не заузимају високу позицију на фреквенцијским листама.

Табела 19: Фреквенција семантички најбогатијих ГФД у испитиваним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>бӣӣи</i> ¹ (<i>се</i>)	16	325	1.325 ⁷⁵
<i>йогодӣӣи</i> (<i>се</i>)	35	59	9.457
<i>зайе̄ӣи</i> (<i>се</i>)	5	26	538
<i>йовалӣӣи</i> (<i>се</i>)	0	1	20
<i>зас(ј)е̄ћи</i> (<i>се</i>)	0	16	109

Табела је дала изненађујуће податке. Глаголи који у РСАНУ спадају у групу семантички најбогатијих лексема у савременим корпусима потврђени су значајно мањим бројем примера у односу на глаголе других група или се уопште не употребљавају. Високој фреквенцији глагола *бӣӣи* и *йогодӣӣи* доприноси и њихова широкозначност, док су остали глаголи специфичније, уже семантике. Испитивани извори дали су још један важан податак. Глагол *бӣӣи*¹ који је базични глагол ударања има релативно малу фреквенцију. На то посебно указују подаци из СрпКор. Задали смо облике перфекта, футура, аориста глагола *бӣӣи* и у неколико хиљада прегледаних примера нисмо нашли ниједном употребљен глагол *бӣӣи*¹ у значењу „ударати“ нити у било ком другом значењу, већ искључиво потврде за глагол *бӣӣи* (*будем*).

Претпостављамо да је један од разлога за мали број потврда глагола *бӣӣи*¹ у фреквенцијским речницима и СрпКор потреба да се у писаним текстовима избегне хомонимија, те се чешће користе сино-

⁷⁵ Фреквенција презента и императива глагола *бити*. Остали облици, који се поклапају са обликом помоћног глагола *бити* нису детаљно разматрани будући да у СрпКор имају више од 1.500.000 потврда.

нимни глаголи *ударати/ударити*, *ићи*, *лућати/лућити* и сл., који су фреквентнији од одговарајућих облика глагола *бити*. Наведени глаголи су можда у чешћој употреби у савременом језику и због чињенице да се овај глагол обично користи у неформалнијем изражавању, а има и велики број префиксираних деривата са прецизнијом семантиком.

9.2.8.6. Закључак о глаголима физичког деловања. Ови глаголи се према начину деловања на објекат могу поделити на типичне ГФД и на оне који у ширем смислу припадају овој групи, што је условљено интензитетом вршења радње. Иако не садржи велики број лексема, ова група се односи на једну од доминантних категорија стварности, интеракцију два ентитета. У развоју секундарних значења код ове групе лексема уочена је системност, па секундарно ГФД најчешће означавају различите видове кретања, деструкцију објекта, комуникацију, а поменута семантичка поља су и иначе фреквентна на нивоу свих група полисемантичних глагола. Као и код свих претходно описаних група глагола, и овде је сема 'покрета' најважнија за реализацију значења, а осим ње важне су и семе 'додира' и 'звук'. Не изненађује оваква распрострањеност ових двеју сема код полисемантичних глагола с обзиром на чињеницу да *иомерити* и *додирнути* представљају семантичке примитиве (уп. Goddard, Wierzbicka 2014: 12).

9.2.9. Креативни глаголи

9.2.9.0. У ову групу сврстани су полисемантични глаголи којима се у основном значењу именује глаголска радња (конкретна радња, психички процес и сл.) након које настаје производ као резултат физичког или интелектуалног рада, стварања или усавршавања – то може бити изградња, стварање производа од различитих материјала кроз трансформацију сировина, стварање мисли, идеје и сл. Нове творевине настају под утицајем човековог физичког деловања или процеса у природи, као и интелектуалним стварањем, апстрактним процесима и сл.

Креативни глаголи „у својој семантици носе представу о акцији, стваралачкој или рушилачкој, и представу о резултату акције“ (Гортан-Премк 1971: 21). Наведена констатација сведочи о испреплетености семантичких карактеристика креативности и трансформативности. На то указује и Б. Левин (Levin 1993: 172–179) повезујући ова два типа глагола у једну групу (*Verbs of Creation and Transformation*). Такође, она је указала и на чињеницу да ови глаголи имају додирних тачака са глаголима који описују радњу са неким другим циљем, али им се као производ јавља нови ентитет или се трансформише постојећи. Ово се,

према Левин, посебно односи на неке глаголе промене стања (нарочито глаголе промене облика и глаголе кувања), глаголе писања и сл.

9.2.9.1. За одређивање који глаголи припадају овој групи семантички критеријум често није био довољан, па је критеријум био резултативност на коју упућује Б. Левин (Levin 1993: 176). Тако смо дошли до 26 лексема које смо сврстали у групу креативних глагола (даље: КГ), а њихов удео у збиру полисемантичних глагола је око 4,5%, односно око 2,8% у укупном броју анализираних лексема. У КГ смо сврстали следеће глаголе: *везајџи (се)*, *везивајџи (се)*, *вијџи¹ (се)*, *градајџи¹ (се)*, *завезајџи (се)*, *задимијџи (се)*, *заметџајџи (се)*, *заметџнујџи (се)*, *зайџисајџи (се)*, *израдијџи (се)*, *кувајџи (се)*=*кухајџи (се)*, *м(иј)есијџи (се)*, *м(иј)ешајџи (се)*, *најџравијџи (се)*, *најџрављајџи (се)*, *начинијџи (се)*, *низајџи (се)*, *оградајџи (се)*, *окружџијџи (се)*, *ојлесџи (се)*, *осукајџи (се)*, *јешџајџи (се)*, *јлесџи (се)*, *јисајџи (се)*, *јовезајџи (се)*, *јовезивајџи (се)*.

Ова група је релативно мала, тим пре ако се узме у обзир да има мало типичних креативних глагола, а да смо овде већином сместили глаголе који су према примарном значењу на прелазу између глагола ове групе и глагола којима се означава модификација или трансформација објекта (в. т. 9.2.10). За означавање типичне креативности употребљава се свега неколико полисемантичних глагола (нпр. *јџравијџи/најџравијџи*, *чинијџи/начинијџи*, *градајџи/изградајџи/саградајџи*). Код овог типа полисемантичних глагола префиксом се у основно значење најчешће уноси елемент завршености радње, где су и основни и префиксирани глагол исте употребне вредности са аспекта савременог стандардног језика (*градајџи/саградајџи/изградајџи* кућу; *јџравијџи/најџравијџи* колаче), док је нпр. код пара глагола *чинијџи/начинијџи* тај однос мало друкчији – примери *чинијџи* пут, песму и сл. са савременог становишта би се сматрали стилски обележеним насупрот регуларном *начинијџи* пут, песму. Стиче се утисак да се префиксирани глагол свршеног вида уобичајио у значењу стварања и истиснуо основни, несвршеног вида, коме је обичније значење било каквог рада, дакле општије је семантике, па је постао синоним глаголу *радијџи*.

КГ су карактеристични и по томе што њихова рефлексивна форма ретко кад означава стварање, због тога што, по природи, агенс ствара или преобликује нешто изван себе, у спољном свету или на себи мења захваљујући утицају споља (такви су глаголи *заметџајџи (се)*, *заметџнујџи (се)*, *м(иј)ешајџи (се)*, *оградајџи (се)*). Са друге стране, нисмо учили глаголе осталих група чијим се примарним значењем рефлексивне форме означава конкретна креативна радња.

Креативни глаголи представљају веома важну семантичку категорију – жеља за стварањем уткана је у човекову природу, као и у природу уопште: многи ентитети у стварности настају деловањем природних сила, а човек изградњом или давањем новог облика постојећем ентитету олакшава и унапређује свој физички и ментални живот.

9.2.9.2. НАПОМЕНЕ О ЗАЈЕДНИЧКИМ СЕМАНТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА КГ. Агенс КГ је најчешће живо биће (човек или животиња), ређе неживи појам (природна активност, машина итд.). Након реализације радње код КГ ствара се нови ентитет, то може бити предмет (*вишти* гнездо; *низашти* накит; *најрависти/најрављасти* бачву, сто; *ојлести* капу), грађевина (*градисти* храм; *начинисти* мост; *најрависти* кућу), храна (где се нови производ добија спајањем више састојака: *кувасти* качамак; *месисти* хлеб; *мешасти* ракију и вино), живо биће или биљка (*заметисти/заметинусти* плод, клицу) итд. Нека врста стварања може се успоставити и код медијалног глагола *задимисти* где агенс производи нешто као резултат процеса рада (пароброд је *задимио*). Запажамо и да објекат може бити конкретан или апстрактан појам (предмети, течност, честице, гасови).

Већ смо напоменули да не означавају све лексеме сврстане у ову групу изградњу објекта у уобичајеном смислу, па према томе КГ можемо поделити у две подгрупе. Прву би чинили типични КГ у ужем смислу и њима се означава стварање нових реалија обрадом неких материја (најчешће грађевинског материјала, одеће, тканина, намирница) (нпр. *градисти*¹, *израдисти*, *кувасти*, *начинисти*, *јлести*). И у оквиру ове подгрупе запажа се разлика у општости – нпр. глаголи *најрависти* и *начинисти* су знатно шире семантике него *кувасти* или *ојлести*. Глагол *кувасти* у основном значењу подразумева да је објекат храна, док за глагол *начинисти* објекат може бити било какав појам који је агенс створио, што упућује на широкозначност глагола *начинисти*. Као такав, он је семантички непрецизнији, уопштенији. Другу подгрупу чинили би КГ у ширем смислу, где већ постојећи ентитет или његов део глаголском радњом добија нови облик или структуру (такви су глаголи *везасти*, *м(и)ешасти*, *осукасти* и сл.), а ови глаголи су прецизније, специфичније семантике.

Семантика стварања, усавршавања провлачи се кроз целу полисемантичку структуру КГ пошто и у секундарним значењима ови глаголи најчешће именују различите врсте стварања, сређивања, обликовања, уопште давања нечему лепшег, функционалнијег облика и изгледа. На пример, ако глагол у основном значењу денотира градњу грађевинског објекта, секундарно може именовати стварање ентитета сваке врсте – изградњу путева (нпр. Аустрија *огради* колски пут; уцијенио је ... да *најрави* калдрму), различитих предмета (нпр. терзија, или ћурчија ...

хаљине *ограде*; нека ми *најрави* куђељу и вретено; уже [се] ... *замейне* од три струке; од ње [трске] чибукe *гради*; посуђе ... су од блата *месили*), формирање биљних органа (нпр. од ... семена зависи, колико ће кромпир *завезати*; шљиве ... добро су *везале*), формирање одређених апстрактних појмова (нпр. потребно [је] ... *изради* тактику; *замейао* [се] у њему осјећај), као и интелектуалних творевина (нпр. натпоручник *најравио* ... добар виц; попе књигу *начинио*; да ти *градим* једну ситну књигу; *најравим* по пропису пријаву; *начинио* је неколико лепих ... слика; *вијем* теби песме, ружо) и сл.

Секундарна значења су најчешће неутрална или позитивна у погледу моралног вредновања, јер сама радња изазива позитивну промену. Ипак, као и у другим групама, има значења којима се денотирају негативне промене, тј. непожељно деловање на нечије психичко стање, расположење, изазивање непријатности код некога. Таква су, на пример, значења „варати/преварити некога“ (нпр. *изради* [их] за читаву корпу јаја; *мојаш* браство зачепицама); „губити способност логичног расуђивања“ (нпр. раструбише, да ми *се мијеша* по глави), „причинити некоме невољу, непријатност“ (нпр. опет би ми могао *најравити* триста јада; живот га је гадно *мијесио*) и сл. Поменути примери су најчешће одлика разговорног дискурса.

9.2.9.3. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЛИМ КГ. Представићемо табеларно семантички најбогатије креативне глаголе према броју значења и областима које именују (в. Табелу 20).

Табела 20: Листа семантички најбогатијих КГ

Р. бр.	Лексема	Бр. значења	Р. бр. на листи глагола	Опште значење
1.	<i>везати</i> (се)	68	5	стварање кроз прераду
2.	<i>м(и)јешати</i> (се)	39	26	стварање кроз прераду
3.	<i>везивати</i> (се)	38	27	стварање кроз прераду
4.	<i>начинити</i> (се)	37	28	типично стварање
4.	<i>вити</i> ¹ (се)	37	28	типично стварање
5.	<i>повезати</i> (се)	36	29	стварање кроз прераду
6.	<i>илесити</i> (се)	32	33	стварање кроз прераду
7.	<i>најравити</i> (се)	30	35	типично стварање
8.	<i>завезати</i> (се)	27	38	стварање кроз прераду
9.	<i>оилесити</i> (се)	26	39	стварање кроз прераду

Из табеле запажамо да је већина КГ добијена префиксацијом основног, такође полисемантичног глагола. И ова група, као и претходне,

показује да се великим бројем значења не одликују само неизведени глаголи како се то у литератури уобичајено наводи, већ напротив, међу семантички најбогатијим глаголским лексемама више је творбено мотивисаних и префиксираних. Запажамо и да су најбројнији КГ који у ширем смислу означавају стварање и то они који означавају обраду меких, савитљивих материјала (канапа, конца) предењем, ткањем и сл.

И глаголи са значењем типичног стварања могу имати уже и шире значење, уже је спецификованије, односи се на стварање одређеног предмета, одређеног облика, од одређеног материјала и сл., а шире не садржи никакве специфичне одредбе – нпр. глагол *виџи*¹ у свом семантичком садржају поседује сему облика 'у облику круга', док, рецимо код глагола *најравии* у основном семантичком садржају компонента облика није садржана. Глагол *најравии* је широкозначан те му такав статус даје могућност да означи произвођења најразличитијих појмова без обзира на облик, функцију и сл. У то смо се уверили погледом на СрпКор. За задати инфинитив глагола *најравии*, тек неколико примера потврђује значење дато у РСАНУ као примарно, „подићи грађевину“. Налазимо бројне колокације које илуструју различита значења: нпр. *најравии* фризуру, смесу, филм, дете, гримасу, омашку, трошак, несрећу, пустош, паузу итд. На хетеросемију овог глагола посебно упућују примери из СрпКор типа *најравии* праву ствар, *најравии* све што се може итд., који показују практично неограничене могућности употребе овог и сличних глагола за означавање настајање неке нове реалије, ново својства, појма уопште.

9.2.9.4. О глаголима *начинити (се)* и *везати (се)*. Семантички најбогатији КГ којим се означава типично стварање је глагол *начиниџи*, но он има већи број значења обележених као застарела и покрајинска. До потискивања глагола *начиниџи* у неким значењима дошло је пре свега због његове конкурентности са глаголом *најравии*. Глаголом *начиниџи* у основном, неповратном значењу денотира се подизање грађевинског објекта (зграде, моста, пута), док секундарно има веома широк опсег креативних значења (прављење предмета, припремање хране, поправљање онога што је оштећено, стварање интелектуалне творевине, различите промене на нечему и сл.) (нпр. сједите док моји не *начине* конак; *начини* ватре, да се људи осуше; *начинио* је неколико ... слика; треба *начиниџи* ... дијагнозу; да те *начинимо* опет за кнеза; *начинила се* [риба] бојом једнака камену итд.). У свим значењима овог глагола извршена радња има неки резултат, а агенс активно учествује у њеној реализацији и има утицаја на њен исход. О глаголу који је у основи гла-

гола *начиниџи* говорила је М. Ивић указујући на импозантан број именица са којима се глагол *чиниџи* повезивао још у Вуково време, и том приликом је констатовала сужавање његовог семантичког потенцијала и радијуса употребе током времена (Ивић 1988: 26). Значењски је сужен у корист префиксираних деривата (нпр. *начиниџи*, *сачиниџи*, *учиниџи*).

Прегледом СрпКор установили смо да се као објекат јављају и конкретни и апстрактни појмови, те да се овај глагол користи у разноврсним значењима и да је уобичајен у великом броју контекста. Савремени примери показују уобичајеност већине значења глагола *начиниџи* забележених у РСАНУ, а такође показује и да се чешће употребљава синонимни глагол *наџравиџи*, можда због чињенице да је у језику фреквентнији и његов мотивни глагол несвршеног вида, са истим типом значења.

Семантички најбогатији глагол у групи КГ, *везаџи* (*се*), није типичан представник групе КГ, већ он означава различите врсте повезивања, спајања и причвршћивања двају појмова. Његова семантичка разубојеност има везе и са тиме да се све појаве у природи налазе у некој врсти интеракције или теже да се повежу, те се користи у разноврсним ситуацијама. Глагол *везаџи* има велики број обележених значења захваљујући томе што је искоришћен у научним терминологијама (физици, хемији, математици). У вези са овим глаголом, значајно је напоменути да и од њега изведене лексеме, именица *веза* и глаголи *везиваџи* (*се*) и *завезаџи* (*се*) такође имају велики број значења.⁷⁶ На физичко повезивање односе се примери типа: ја ћу сноплџе *везаџи*; *везао* сам кесу; *везали* су [ми] очи; оба су протокола *везана*; *веже* уза своју државу ... поморске државице; Црно ... море ... Азију за Европу *веже*). Осим конкретног, овим се глаголом означава и апстрактна, нефизичка повезаност двају појмова (нпр. језик, крв и вера с Русима [их] *веже*; особине ... [смо] покушали да *вежемо* с делима класичним; та мала ће *се* сувише *везаџи* за вас; интереси ... чврсто *се вежу* са постојећим веровањем). Даље, осим вољног везивања, њиме се именује и насилно, противвољно повезивање с неким или нечим, као и различите врсте спутавања, принуђивања (нпр. дужнике ... поче „*везаџи*“ обвезницама; перо је моје *везано* сада; завијање [сирена] ... људима *веже* и руке и ноге; није [њу] ... из двора пуштала, вјечно је *вежући* уз кућни посао). На његову изузетну семантичку разубојеност утицало је то што је широ-

⁷⁶ Е. Кузнецова наводи да се глаголи типа *связать*, *сшить*, *склеить* и др. и у основном значењу сврставају у глаголе спајања, док секундарно они регуларно имају значење изградње (*связать кофту*, *склеить конверт*, *сшить платье*) (Кузнецова 1989: 81).

козначан, што се реализује у два вида и што има велики број полисемантичних деривата прецизнијег значења.

9.2.9.5. СТАТУС КГ у САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Употреба КГ у савременом језику може се проверити прегледом њихове фреквенције у СрпКор и фреквенцијским речницима (в. Табелу 21).

Табела 21: Фреквенција семантички најбогатијих КГ у савременим писаним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>везајџи (се)</i>	21	219	8.173
<i>м(иј)ешајџи (се)</i>	10	68	3.855
<i>везивајџи (се)</i>	18	64	3.398
<i>начинијџи (се)</i>	91	46	5.028
<i>вијџи¹ (се)</i>	0	225	56
<i>йовезајџи (се)</i>	16	66	8.005
<i>йлесџи (се)</i>	10	151	729
<i>најравијџи (се)</i>	35	118	30.151

Поглед на табелу показује слабију фреквенцију већине глагола ове групе. Примера ради, два КГ са највише значења не налазе се ни међу првих 100 глагола по фреквенцији, *начинијџи (се)* је на 121. месту, а *везајџи (се)* тек на 342. месту у ФРССЈ, док је у ФРЂК глагол *везајџи (се)* рангиран боље од глагола *начинијџи (се)* и заузима тек 1107. место. Нешто бољу позицију заузимају у СрпКор који показује да је један од типичних и најубичајенијих КГ глагол *најравијџи (се)*, иако је у РСАНУ реализовао мањи број значења од глагола *начинијџи (се)*. Такође, из табеле закључујемо да се глагол *вијџи¹ (се)* у савременом језику ретко употребљава. За то налазимо објашњење у чињеници да се у већини глаголских облика формално поклапа за глаголом *вијајџи* „јурити“, али и због чињенице да се у контексту често замењује имперфективним префиксираним дериватима са одговарајућим значењем (нпр. *савијајџи*, *завијајџи*, *извијајџи* итд.). Глагол *везајџи (се)*, према подацима из фреквенцијских речника, релативно слабо се употребљава у савременим изворима, што, претпостављамо, има везе са тиме да има велики број префиксираних деривата који се регуларно користе у савременом језику, а настали су или из потребе да се спецификује значење или због двовидности овог глагола.

9.2.9.6. ЗАКЉУЧАК О КРЕАТИВНИМ ГЛАГОЛИМА. КГ из грађе означавају убичајене и динамичне радње током којих се нешто ствара, образује

активношћу агенса, а важна је и сфера стварности на коју се односе јер је човеку и природи својствено да стално нешто стварају и производе. И код ових глагола се истичу семе 'промене' и 'покрета', а нови ентитет се најчешће ствара физичким или умним радом човека. Анализа је показала да КГ често имају семантички богате синониме што је условљено самом природом активности коју означавају – исконска потреба човека да ствара и гради створила је и потребу да се различити видови те активности опишу већим бројем лексема прецизнијег значења.

9.2.10. Модификативно-трансформативни глаголи

9.2.10.0. Модификативно-трансформативни глаголи припадају семантичкој категорији глагола промене физичког стања ентитета и имају додирних тачака са претходно описаном групом. Док код КГ настаје нешто ново што дотад није постојало, глаголи ове групе означавају радњу, стање или процес измене или трансформације нечега што већ постоји. Семантика ових глагола на мањем корпусу већ је била предмет нашег интересовања (в. Миланов 2015), а овде се истраживање спроводи на широј грађи. У ову групу смо сврстали полисемантичне глаголске лексеме којима се у основном неповратном значењу денотира радња чијим ће завршетком објекат (који може бити живо биће или део његовог тела, предмет и сл.) делимично или потпуно променити своје квантитативне или квалитативне карактеристике – нпр. код глагола *дробити* објекат се трансформише тако што престаје да постоји као целина и разбија се у делове (мајка *дроб*и бели хлеб у шољу), код глагола *огулити* промена на објекту је привремена (пао је и *огу*лио колена) или трајна (закољу једног брва, *огу*ле га и припеку), код глагола *надутити/надимати* мења се запремина објекта (испразни мешину, па је онда *наду*је и окачи на свој штап; свеж ваздух *над*има јој груди) итд. Мањим бројем активних глагола ове групе денотира се спречавање промене, модификације објекта (нпр. чиновник ... мора ... [да] *одр*жава друмове; сеја ће ти кућу *одр*жајити).

У литератури се трансформативни глаголи помињу готово при свим семантичким поделама глаголских лексема, а под њима се подразумевају глаголи са значењем радње којом се мења постојећа стварност (в. Грубор 1953: 13, 16–17; Mrazović, Vukadinović 2009: 78; Танасић 2014: 22), приближније, вршењем глаголске радње објекат се мења или квалитетом, или квантитетом или и једним и другим (в. Гортан-Премк 1971: 32), на објекту се од једног његовог облика прави други, односно друкчији облик (в. Стевановић 1989: 552), односно објекат се мења ква-

литативно или мења положај, али не мења место (в. Бјелаковић 2009: 267). Б. Левин (Levin 1993: 240–248) глаголе овог типа назива глаголима промене стања (Verbs of Change of State) и дефинише их као глаголе којима се означавају специфичности новонасталог физичког стања ентитета (да ли је нешто сломљено, подељено, испуцало и сл.). Дели их на глаголе ломљења, глаголе савијања, глаголе кувања, затим глаголе промене физичког стања (температуре, агрегатног стања, боје, увећања и умањења) итд. Неки од модификативно-трансформативних глагола могли би се сврстати и у ЛСГ глагола деструкције објекта (нпр. *дробити*, *изгор(ј)ећи*, *кидаћи*, *палићи* итд.), пошто објекат након извршене радње више не постоји као целина.⁷⁷

9.2.10.1. Модификативно-трансформативни глаголи (даље: МТГ) представљају највећу групу у грађи која садржи 157 глаголских лексема. Процентуално изражено, ови глаголи заузимају 27% међу глаголима, а 16,9% међу свим анализираним полисемантичним лексемама. Групу чине следеће лексеме: *браћи* (се), *врећи* (се), *гор(ј)ећи*, *грисити* (се), *гулити* (се), *д(и)јелићи* (се), *дераћи* (се), *дробити* (се), *завити*¹ (се), *заврнути* (се), *завртити* (се), *закачити* (се), *заклопити* (се), *заломити* (се), *заоштришити* (се), *зарезати* (се), *зайалити* (се), *зайећи* (се), *зайлесити* (се), *зайлеити* (се), *зайварити* (се), *зайворити* (се), *зайегнути* (се), *зайезати* (се), *зац(и)јеити* (се), *збрисати* (се), *изврнути* (се), *извртити* (се), *изгор(ј)ећи* (се), *изравнати* (се), *исправити* (се), *испуцати* (се), *истегнути* (се)=*истећи* (се), *истресити* (се), *иштити* (се), *јарити* (се), *кидаћи* (се), *копати* (се), *косити* (се), *кресати* (се), *кривити* (се), *крижати* (се), *крутити* (се), *кршити* (се), *лизати* (се), *ломити* (се), *љушити* (се), *мазати* (се), *м(и)ењати* (се), *млаћити* (се), *мојати* (се), *мрачити* (се), *мрчити* (се), *мушити* (се), *набрекнути* (се)=*набрећи* (се), *нагрдити* (се), *надимати* (се), *надувати*¹ (се)=*надухати* (се), *надути* (се), *најећи* (се), *наињати* (се), *најунити* (се), *наравнати* (се), *насути* (се), *најегнути* (се), *најезати* (се), *на-*

⁷⁷ Глаголи овог типа различито исказују радњу у погледу деструктивности. С. Танасић наводи да неки глаголи подразумевају потпуно уништење објекта, а неки делимично. На пример, у реченици *мост је срушен*, и после рушења обично остаје нешто што се зове мост, он је претрпео велику промену, али није уништен, па се стога овде глагол *срушити* може схватити као трансформативни. За разлику од овог глагола, код глагола *сјалити*, *убити* подразумева се апсолутно уништење објекта. Међутим, Танасић истиче да се код глагола *сјалити*, у примеру *трава је сјалена* може претпоставити и да трава више не постоји или да је само оштећена услед изложености сунцу (2014: 33–34), односно да је припадност глагола одређеној лексичко-семантичкој групи контекстуално условљена.

ируниџи (се), обдржавати (се), обележавати (се)/обиљежавати (се), обележити (се)/обиљежити (се), об(и)јелиџи (се), обијати (се), обити (се), облити (се), обнављати (се), обновити (се), обући (се), огулити (се), одајети (се), одбијати (се), одбити (се), одвајати (се), одвалиџи (се), одваљивати (се), одвити (се), одвојити (се), одвртнути (се), одрезаџи, одржати (се), одронити (се), одс(ј)ећи (се), одушити (се), ожећи (се), означавати, окаменити (се), окресати (се), олабавити (се), ољушитиџи (се), омладити (се), ојалиџи (се), ојарити (се), ојасати (се), ојоганити (се), ојравити (се), ојрављати (се), ојрашити (се), ојучити (се),⁷⁸ оросити (се), осийати (се), ослабити (се), осолити (се), остирвити (се), осуџи (се), осушити (се), ошанчати (се), ошварити (се), ошворити (се), ошгнутити (се), ошезати (се), ошкидати (се), ошкинути (се), ошкравити (се), ошргнути (се), ошресати (се), ошресити (се), ошрзати (се), ошрџи (се), охладити (се), оцрнити (се), очиститиџи (се), ошпешитиџи (се), џалиџи (се), џарити (се), џарити (се), џећи (се), џлануџи¹ (се), џлавити (се), џобијати (се), џобити¹ (се), џобирати (се), џобосити (се), џобраџи (се), џоваљати (се), џогрдити (се), џодвезати (се), џод(и)јелиџи (се), џодмладити (се), џодмлађивати (се), џодсџицаџи (се), џодударити (се), џодуџираџи (се), џодушити (се), џокидати (се), џокварити (се), џоклоџити (се), џокривати (се), џокрити (се).

И у рефлексивној форми већина глагола ове групе задржава исту семантику, с тим да се промена дешава на самом агенсу под утицајем спољашњих фактора – нпр. старе богомоље ... *круне се сваки дан*; сива кожа, што јој је уклонио био, не беше *се обновила*. У овој групи има и медијалних глагола код којих глаголском радњом бива модификован/трансформисан агенс, такви су глаголи *исцуцаџи, мрачити се, ослабити* итд., а мали број глагола у рефлексивној форми припадају неким другим групама, најчешће онима које означавају промену места или положаја у простору.

У повратној форми МТГ најчешће означавају динамичне радње које обављају два агенса међусобно или пак промену положаја, места или других карактеристика агенса под спољашњим утицајем. Као што у основном неповратном значењу ови глаголи денотирају различите врсте трансформација, тако и њихове рефлексивне форме означавају

⁷⁸ Глагол *опучити (се)*, на основу примарног значења „отпучити, откопчати“, уврстили смо у ову групу, али нам се чини да је његово примарно значење у ствари пароним глагола *ошпешити*. На то указују и готово све секундарне семантичке реализације које се пре могу довести у везу са глаголом *џући* (где су активне семе 'добити пукотину' и 'отпочети нешто'), него са именицом *џуце* (дугме, гумб). О могућем начину лексикографске обраде значења међу којима је степен семантичке блискости мањи в. Драгићевић 1996: 462.

широк спектар радњи које условљавају промену физичког изгледа или менталних карактеристика агенса. Остале групе глагола у рефлексивној форми означавају модификацију или трансформацију релативно ретко. Као такве издвојили смо глаголе *гомилати се*, *дои(ј)ерати се*, *жарити се*, *завезати се*, *залићи се*, *заирашићи се*, *захваћати се*, *извесити¹ се*, *извићи се*, *измећати се*, *изн(иј)ећи се*, *јарити се*, *јесити се*, *кружити се*, *кувати се*, *м(иј)есити се*, *м(иј)ешати се*, *надр(иј)ећи се*, *навијати се*, *навлачити се*, *направљати се*, *оградити се*, *одр(иј)ешићи се*, *одузети се*, *оилесити се*, *осукаћи се*, *ошкидати се*, *йојесити се*. Поменути глаголи у неповратној форми означавају неку конкретну динамичну активност.

9.2.10.2. НАПОМЕНЕ О ЗАЈЕДНИЧКИМ СЕМАНТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА МТГ. Група садржи разнородне глаголе са значењем модификације и трансформације који због своје бројности и разноврсности дају могућност за финију поделу. Тако смо на основу доминантности диференцијалних сема у основном значењу глаголе поделили на више подгрупа. У зависности од тога који је део објекта обухваћен радњом или који део агенса трпи радњу, односно каква се промена дешава на агенсу/објекту након завршетка радње, глаголи се могу поделити у неколико подгрупа:

– одвајање дела од целине/подлоге и разбијање на делове (нпр. *д(иј)елићи (се)*, *дробити (се)*, *одбићи/одбијати*, *одрезати*, *ошкидати (се)/ошкинути (се)*, *ошкидати (се)*). Код глагола овог типа објекат бива модификован или трансформисан тако што се најчешће силом, снажним покретима одваја његов део или се он раздваја на делове.⁷⁹ Након извршене радње одстрањује се његов интегрални део или се губи витална веза са појмом од којег је одвојен, те се објекат трајно мења, више не може функционисати на исти начин или не може функционисати уопште (нпр. солдати *ломе* флаше с маслом; рече да јој *окреше* гране; у башти, *ошкрне* струк траве; глава *одбијена* гранатом, лети по зраку).⁸⁰

⁷⁹ У раду Боровикова, Кузнецова 1982: 57 истиче се да је код ЛСГ глагола дељења објекта на делове основни глагол *делићи (разделять)*, који је често функционални еквивалент других чланова те ЛСГ са конкретнијом семантиком (уп. Ја не советую тебе, милая, *делить (классифицировать)* людей по этому признаку; Она (комната) была *разделена (перегороджена)* тесовой беленой перегородкой на две половины). У наведеним примерима као синоними глаголу *делићи* појављују се глаголи *разверсиваћи* и *преграђиваћи*.

⁸⁰ Ј. Д. Апресјан (Апресян 1995а: 250) наводи неколико обележја за разликовање објекта код глагола који означавају распадање објекта на делове: то су обележје тврдоће – мекоће објекта (да ли се објекат модификује с напором или без напора), обележје јачине – трошности (рушење са улагањем напора или без напора), обележје већег или мањег залагања рушилачке активности, да ли учествује или не учествује оруђе радње, величина добијених делова.

– снабдевање/уклањање (нпр. *гулиџи (се)/огулиџи (се)*, *збрисаџи (се)*, *исџиресџи (се)*, *облиџи (се)*, *оросиџи (се)*, *оџиресаџи (се)/оџиресџи (се)*, *оџирниџи (се)*). Овим глаголима се означава радња након које је површина објекта снабдевена нечим новим или се пак са површине нешто одстрањује физичким поступком. Под површином објекта подразумевамо било какав физички простор на који нешто доспева/са кога се нешто уклања (нпр. звезде *осуше* плаво небо; *оџире* прашину с лица; зора цвеће | *ороси*). Било да се ради о уклањању или додавању, резултат је најчешће побољшање изгледа или квалитета објекта који је радњи изложен: уклањају се непожељни или сувишни ентитети са нечега (нечистоћа, зној, сузе итд. – нпр. *оџире* прашину с лица; шаком сузе *збриса*; *очисџи* ми тридесет одаја; *оџиресе* своје испрљане панталоне), побољшава се изглед или квалитет ентитета, олакшава употреба итд. (нпр. на старим чарапама *заџлесџи* оно што беше подерано; *мазао* сам је [косу] уљем; пред празник Госпојине *обелила* [је] кућу; лекар ... *засече* то мјесто како би гној изашао).

– пуњење/пражњење (нпр. *набрекнуџи (се)*=*набрећи (се)*, *надимаџи (се)*, *насуџи (се)*, *одушиџи (се)*). Глаголима ове подгрупе означавају се различите операције количинског карактера. Подгрупу чине активни глаголи којима се означава промена у унутрашњости објекта која се испуњава неком материјом (нпр. *наџунимо* вреће за све тридесет коња), као и глаголи где је агенс нека материја која утиче на промену запремине објекта (свеж ваздух *надима* јој груди).

– релативна модификација објекта (нпр. *заврнуџи (се)/заврџаџи (се)*, *заклоџиџи (се)*, *одаџеџи (се)*, *одвиџи (се)*, *оџасаџи (се)*, *оџвараџи/оџворџиџи (се)*). Током радње означене овим глаголима не дешава се квалитативна промена на објекту, већ само привремена модификација изгледа или стања објекта – мења се његов положај према другим појмовима који учествују у радњи (нпр. *завије* главу у шамију; *заџтегоше* конач испред двојице тркача; *изврџе* све цепове; *оџаше* [га] црвеном крпом).⁸¹

– општа модификација/трансформација (нпр. *м(и)ењаџи (се)*, *муџиџи (се)*, *нагрдиџи (се)*, *одржаџи (се)*, *ослабиџи (се)*, *осџврвиџи (се)*, *ошџиџеџиџи (се)*, *џалиџи (се)*, *џодмладиџи (се)*). Глаголима сврстаним у ову подгрупу означава се промена физичког стања објекта у различитим погледима – промена влажности, температуре, агрегатног стања, укуса, физичке структуре, општег физичког стања и сл., било да је оно

⁸¹ Други чланови синтагме (субјекат, инструмент радње) мењају или своје место или свој однос према објекту, па промена произлази из других промена извршених у синтагми (в. Гортан-Премк 1971: 63).

побољшано или погоршано, или пак задржавање објекта у првобитном стању, спречавање промена (нпр. Луњевица *обнови* ... цркву; одело ... човека ... може *нагрдиџи*; те на кули *обише* капију; мач је ... у леду *охлађен*; остају нежењени ... слуге, који немају средстава да ... *одрже* породицу).

Наведене подгрупе разликују се и по броју глагола које обухватају, а најбројније су оне којима се денотира нека конкретна, често трајна промена на конкретном објекту/агенсу радње⁸² – уклањање, одвајање, ломљење, уопште промена након које објекат или агенс доспевају у ново стање, а која настаје неким динамичним поступком. Такође, више значења имају глаголи који означавају трансформације које су уочљиве на први поглед, него глаголи који означавају измене које се дешавају у унутрашњости нечега и нису одмах видљиве са стране (нпр. глаголи пуњења и пражњења).

МТГ су, осим по бројности, карактеристични и по томе што секундарно означавају неке веома продуктивне радње и процесе – посебно се издвајају секундарне семантичке реализације којима се означавају различите врсте кретања, говорење, физичко деловање на објекат. Пошто на нивоу читаве бројне групе ових глагола постоји одређена семантичка системност поменућемо нека најфреквентнија значења МТГ. Од значења са конкретном семантиком издвајамо следећа:

– кретање: МТГ са овим значењем денотирају кретање које се може реализовати различитом брзином. Код значења којима се денотира кретање на одређен начин заступљене су додатне семантичке компоненте, које се могу односити на време за које радња треба да се изврши, што је представљено семом 'што пре', као и на степен брзине извршења радње, те учествује и сема 'брзо'. Осим тога, важна је и сема која се односи на сврху кретања – да ли је циљ кретања да се стигне од једне тачке до друге или се пак кретање одвија са намером да се неко стигне, ухвати (нпр. да ... метнем ове ствари у бисаге, па да *кидамо*; *ломи* Шарац кроз Вуков-планину; за њим *ојружеше* момци и слуге; *ожегоше* једним козјим путељком; боље ти је да *се* за времена *очистиши* из овога хатара);⁸³

⁸² Н. Д. Арутјунова наводи да се глаголи који означавају механичку (физичку) радњу слажу са објектима који имају предметно значење (нпр. *сећи дрва*, *шији хаљину*, *јесџи сују*, *заливаџи цвеће*), док појава апстрактне именице у функцији допуне „супстанционалног“ глагола води или ка конкретизацији апстрактног значења (нпр. *јрогуџаџи какву гадосџи*), или ка „дематиријализацији“ глагола (*јрогуџаџи увреду*) (Арутјунова 1976: 129).

⁸³ Већина глагола са овим значењима експресивно је употребљена (они су у лексикографском чланку обележени стилским квалификаторима: експресивно, погрдно,

– говорење: МТ глаголи у овом значењу углавном денотирају радњу која се у колективном схватању сматра негативном, непожељном. Говорни чин се може окарактерисати као 'груб', 'оштар' и сл., а глаголом се имплицитно износи и податак о емоционалном стању говорника и његовом негативном ставу према некоме или нечему (нпр. *креше* Среја речито; Шћепан ... је био осоран ... *косо се* на свакога; келнер [се] *оштреса* на мене; што си полудио? – *оштра се* отац на њ; оштро [Марта] *ожегла* по стрини). На говорење се односе и значења „(из)говорити нешто неумесно, псовати/опсовати“ и „говорити бесмислице“ којима се денотира комуникативна ситуација која се одвија уз, за дате околности или ситуацију, употребу погрдних, непристојних, неодговарајућих или вулгарних речи и израза (нпр. *ломио* је ужасне псовке; *одвали се* по која масна узречица; шта ми ту цабе *дробимо*; то су ... празне студије ... у којима се *млајшило* свачега; *окреса* суцу двије три масне);

– физичко деловање на објекат: у реализацији овог значења из основног семантичког садржаја учествују семе 'сила' која је обично јака, 'звук' и 'средство' (део тела или предмет). Најфреквентније је значење које се односи на физичко кажњавање човека (нпр. *зайтегну* из све снаге по Тахирбеговом лицу; *истеже* песницом те изби Стевици зубе; жарачем *набија* просјакова леђа; стане жену *мазати* уздуж и попречно; *дере* га ко вола у купусу; *одвалио* заушку дечаку-вођи);

– узимање хране и пића: уз МТГ са овим секундарним значењем често се јављају и интензификатори којима се указује на висок степен извршености радње – 'много', 'нагло', 'неумерено'. Објекат је најчешће алкохолно пиће или храна које агенс радо конзумира, али може бити и неукусна, једнолична храна (нпр. сташе *дријети* вино и ракију; шта *гулиш* толику водурину; у граду се ... *млајшио* алкохол; *одвали* пола бардака; *збриса* крофне као мухе; *љушати* пасуљ и проју; како *маже*, као да није јео читаве недјеље). МТГ су у оваквим значењима експресивно употребљени и карактеристика су разговорног језика.⁸⁴

Код МТГ продуктивна су и секундарна значења којима се денотирају апстрактне активности. Запазили смо да ова значења чешће денотирају негативне, непожељне процесе и стања, а настајала су пре-

пејоративно, разговорно), а радња се често реализује само императивно, у заповести, наређењу, са значењем „одлази, губи се!“.

⁸⁴ Иначе, сви експресиви са значењем задовољења потреба за јелом и пићем своју експресивну функцију заснивају на параметру количине/интензитета (в. Ристић 2004: 129). Анализирајући глаголске експресиве С. Ристић је закључила да највећу продуктивност у погледу експресивности показују глаголи са значењем кретања, ударања, говорења, задовољења физиолошких потреба и понашања према другима (И. 126).

ма продуктивном метафоричком обрасцу конкретно → апстрактно. Навешћемо нека најпродуктивнија значења:

– негативне последице по нечији материјални положај: на ову активност односе се значења „немилосрдно, бездушно искористити/искоришћавати (у материјалном погледу)“⁸⁵, „(о)пљачкати некога“, „окористити се о некога“, „закинути/закидати некоме нешто“, где објекат неоправдано бива лишен нечега што поседује, а што за њега често представља заштиту, сигурност⁸⁶ (нпр. *деру* ... зеленаши немилице; *огулила* [га је] нека Јеврејка; адвокат ме *ољушти* за педесет банки; Римљани *ојрзаше* ... трећину плодних земаља; слушкиња ... мора по нешто да *ојркине* за се);

– различите врсте умањења и слабљења: означава се слабљење, умањење интензитета, снаге нечега, лишавање нечега и сл., а семе које су то омогућиле су ’умањити’, ’(о)слабити’ (нпр. нека ми мало *издуши* плач; народ [је] патњама *исирѝен*; *крунило се* моје добро мишљење; животна борба *криши* и ... јаке карактере; *ломи* [га] и мучи похлепа; снажна воља његова поче *се криши*);

– непожељно понашање: МТГ секундарно означавају и преувеличавање става о сопственој вредности или вредности нечега, као и (не)поступање у складу са моралним нормама, са неписаним правилима о доличном и недоличном. Уз ова значења често се јавља и интензификатор ’у великој мери’ (нпр. ту се је китило, прећеривало и *надимало*; радикали су то питање одмах демагошки *надували*; Вукашине ... гроб ми *ојогани*; кућу ми *оцрни* зет; готов [је] да убије свакога ко му буде *најрунио*; *надимао се* од гњева).

МТГ које смо до сада навели секундарно означавају радње које се односе на негативне или неутралне апстрактне процесе, активности, стања. Секундарна значења којима се именују пожељне, позитивне радње, процеси, стања и сл. малобројна су у овој групи глагола. То су углавном глаголи са основним значењем радње којом се нешто поправља, обнавља итд. Такви су глаголи *об(и)ели*ти (се), *изравни*ти

⁸⁵ Продуктивности ове семантичке реализације доприносе и изрази *(о)гули*ти, *(о)дери*ти *кожу некоме*, *(о)гули*ти, *(о)дери*ти *некога до (голе) коже* са истоветним значењем. Кожа (одећа) схвата се као спољашњи омотач који покрива тело човека и штити га од неповољних, штетних утицаја, а фигуративно, она је симбол сигурности, стабилности.

⁸⁶ Значења којима се денотира повољан исход по нечији материјални положај веома су ретка у анализираној грађи, нпр. такво је значење „показати се дарезљивим“ које налазимо у жаргонски употребљеном значењу глагола *ојворити се* (кад је била свадба, кумови су *се баш ојворили*).

(*се*), *исправити* (*се*) итд.), а они често имају у основи придев или именицу са позитивним значењем. Бела боја која је у колективној представи симбол позитивног, пожељног, придеви *йрав* и *раван* који конотирају појам који је правилан, без несавршености (нпр. чинио је све за то да себе *обели*; сукоб је био *изравнан*; треба *одријешити* све истинске народне снаге; поглед Џемилин *ојкрави* срце Сулејманово).

9.2.10.3. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЛИМ МТГ. Из групе МТГ издвојили смо оне са највише значења, а све, с обзиром на бројност групе, очекивано припадају групи семантички изузетно богатих лексема (в. Табелу 22).

Табела 22: Листа семантички најбогатијих МТГ

Р. бр.	Лексема	Бр. значења	Р. бр. на листи глагола	Опште значење
1.	<i>ојворити</i> (<i>се</i>)	65	7	релативна модификација
2.	<i>одбити</i> (<i>се</i>)	56	13	одвајање дела од целине
3.	<i>ојварити</i> (<i>се</i>)	54	15	релативна модификација
4.	<i>ојргнути</i> (<i>се</i>)	44	21	одвајање дела од целине
5.	<i>ломити</i> (<i>се</i>)	43	22	разбијање целине
5.	<i>осуити</i> (<i>се</i>)	43	22	снабдевање површине
5.	<i>йокрити</i> (<i>се</i>)	43	22	релативна модификација
6.	<i>мојити</i> (<i>се</i>)	42	23	релативна модификација
6.	<i>мујити</i> (<i>се</i>)	42	23	општа модификација
7.	<i>одбијати</i> (<i>се</i>)	41	24	одвајање дела од целине

Примећујемо да су међу десет семантички најразуђенијих лексема ове групе семантички најбогатије и најбројније оне којима се означава релативна промена на објекту, као и динамична радња која се врши уз употребу изражене силе и уз активно учествовање извршиоца радње – кидање, ломљење. Генерално, лексемама са значењем релативне промене на објекту означава се омогућавање односно онемогућавање приступа нечему (*ојворити*/*ојварити*; *зайворити*/*зайварити* прозор), омогућавање односно онемогућавање контакта међу двама појмовима (*одврнути* сијалицу), уклањање нечега са ентитета (*одвити* пелене), као и релативна модификација неке од димензија појма (нпр. *зайегнути*/*зайезати* канап). За реализацију наведених радњи потребно је свесно учешће агенса, а циљ радње је нека планирана промена. За разлику од ових лексема, код оних којима се означава разбијање целине, промена на објекту је трајна и често негативна. Све наведене лексеме у свом

семантичком садржају имају сему 'покрета', што се већ може учити као правило након неколико представљених група изузетно полисемантичних лексема.

Обележје готово свих семантички најбогатијих МТГ је и творбена мотивисаност.⁸⁷ Најчешће су грађени префиксом *од-* и имају примарно аблативно значење (*одбиџи*) или поништавање претходне радње (нпр. *оџворџи/оџварџи*). Творбена мотивисаност префиксираних изузетно полисемантичних глаголских деривата може упућивати на хетеросемију основних, мотивних глагола. На пример, помињани глагол ударања, *биџи*¹ у основи означава ударање уопште, без ознаке о начину и сврси ударања, статусу објекта итд., док је у дериватима спецификовао своју семантику – *одбиџи/одбијаџи* означава удаљавање, одвајање дела од целине ударањем (нпр. обазро се, тражећи камен ... којим би јој [боци] *одбио* грлић; гране падаше ... као да их мотком *одбијаи*). Поред глагола *одвалиџи*, у оквиру творбеног гнезда *-валиџи*⁸⁸ има још низ глагола са прецизнијим значењем (*извалиџи/изваљиваџи*, *завалиџи/заваљиваџи*, *свалиџи/сваљиваџи*, *џревалиџи/џреваљиваџи* итд.).

9.2.10.4. О глаголу *ОТВОРИТИ* (*се*). Семантички најбогатији МТГ глагол јесте глагол *оџворџи* (*се*). Према И. Клајну (2002: 264), овај глагол је добијен префиксацијом глагола *џворџи*. Са истом основом у српском језику постоји серија префиксираних глагола, а готово сви имају већи број значења. Будући да глагол *џворџи* није фреквентан у језику, а према РМС има свега два значења, веома опште конципирана, потиснут је у језику префиксираним дериватима који су прецизније, али и даље довољно опште семантике, да имају велики број разноврсних значења (нпр. *заџворџи*, *оџворџи*, *џреџворџи*, *сџворџи*).

Основним и већим бројем секундарних значења глагола *оџворџи* денотира се радња којом се нешто чини доступним, видљивим. Стварање нечег новог и трагање за оним што је недоступно су неке од основних идеја које се остварују радњом означеном овим глаголом. Његова велика семантичка разумењеност, претпостављамо, има везе и са семантиком супротстављеног глагола *заџворџи*, тј. међу њима постоји интеракција, где су нека значења настала прво код једног, а затим код другог: *оџво-*

⁸⁷ У највећем броју случајева ако основни полисемантични глагол има значење модификације/трансформације, има га и префиксирани (нпр. *љуџиџиџи* – *ољуџиџиџи*, *сеџи* – *одеџи*, *ломиџи* – *џломиџи* и сл.).

⁸⁸ У семантичком садржају свих ових глагола уочава се заједничка семантема 'одсечан, силовит покрет у одређеном правцу', што показује да везана основа независно од префикса чува у одређеној мери семантички садржај и семантички потенцијал (Јовановић 2016а: 107).

риџи/зайвориџи прозор, вентил, кишобран, стоку, фабрику, државну границу, седницу итд. (уп. Улуханов 2012; Драгићевић 2018: 342–344). Међутим, глагол *зайвориџи* има много мање значења (21).

Упоређивањем лексикографског поступка приликом обраде глагола *зайвориџи* и *ојвориџи* дошли смо до закључка да је глагол *зайвориџи* општије обрађен, док су код глагола *ојвориџи* дате детаљније, прецизније семантичке нијансе, некад можда и сувише детаљне. На пример, код глагола *зайвориџи* нема значења која се семантички супротстављају подзначењима глагола *ојвориџи* која су реализована нпр. са именицама *усџа, очи, блуза, књига, лобања* итд. – она су код глагола *зайвориџи* обједињена дефиницијом „утврдити (закључати, спојити и сл.) оно чиме се нешто ограђује, изолује, заклања“ и „стегнути, склопити“. Претпостављамо да су због недостатка грађе некад општије обрађена или остала незабележена нека значења глагола *зайвориџи* која су у савременом језику регуларна и уобичајена, а која потврђује глагол супротног значења, *ојвориџи*. Други разлог за далеко мањи број значења код глагола *зайвориџи* можда има везе са резултатом који се њиме постиже, а то је завршетак, онемогућавање даље активности или процеса. Да глаголи овог типа нису усамљени, говоре и други глаголи којима се означава крај неког циклуса, а који су далеко семантички сиромашнији од оних који означавају (поновно) отпочињање, продужавање нечега (нпр. такви су глаголи који означавају крај егзистенције, одустајање од кретања итд.). Примери из СрпКор показују да се глагол *ојвориџи* (*се*) чешће употребљава да значи конкретно значење него апстрактно: нпр. од 500 прегледаних примера мање од 10% има апстрактну семантику (*ојвориџи* душу, срце, старе ране, видике итд.).

9.2.10.5. СТАТУС МТГ У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Статус семантички најбогатијих МТГ у савременом језику проверићемо прегледом учесталости њихове употребе у фреквенцијским речницима и у СрпКор (в. Табелу 23).

Табела 23: Фреквенција семантички најбогатијих МТГ у савременим писаним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРБК	СрпКор
<i>ојвориџи</i> (<i>се</i>)	127	713	30.719
<i>одбиџи</i> (<i>се</i>)	29	156	13.357
<i>ојварџи</i> (<i>се</i>)	55	267	9.586
<i>ојргнуџи</i> (<i>се</i>)	10	24	737
<i>ломџи</i> (<i>се</i>)	20	281	1.501

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>ћокрићи (се)</i>	10	99	3.866
<i>осући (се)</i>	1	52	311
<i>моћашчи (се)</i>	7	16	309
<i>мућшћи (се)</i>	2	87	226

Табела показује да су семантички најбогатије лексеме потврђене и највише пута у испитиваним изворима, али место на листи по броју значења у РСАНУ углавном не прати њихову фреквентност. Глагол *оћворићи (се)* у ФРССЈ заузима 84. место на листи глагола, а у ФРЂК 27. место. Његов ранг у фреквенцијским речницима нижи је од места које заузима на листи глагола у РСАНУ, али се међу глаголима своје групе у фреквенцијским речницима налазе на највишим позицијама.

У АРСЈ нема ниједног од бројних МТГ као стимулуса, али се као реакција на друге стимулусе јављају неки од глагола са највише значења. Један од таквих је глагол *оћворићи* који се најчешће повезује са примарним, конкретним значењем ослобађања пролаза и чињења нечега доступним (*оћворићи* прозор, врата), као и значењем омогућавања комуникације (*оћворићи* уста). *Ломићи* се повезује са конкретним значењем раздвајања нечега на делове, *мућшћи* са непожељном менталном радњом, лагањем. Мало је примера ове групе, они се везују за мали број значења, те се не могу искористити за доношење неких закључака.

9.2.10.6. Закључак о модификативно-трансформативним глаголима. Анализа МТГ показала је да ова најбројнија ЛСГ полисемантичних лексема обухвата лексеме којима се означавају широко распрострањене, динамичне и конкретне радње. На нивоу читаве групе продуктивна су значења која се односе на кретање, говорење, физиолошке процесе, физичко деловање на објекат, дакле, на појаве распрострањене у свету који нас окружује и које се тичу човековог свакодневног живљења. Анализом значења утврдили смо да је динамична активност спона која повезује читаве полисемантичке структуре глагола ове групе, и у основном и у рефлексивном облику. И код глагола ове групе у реализацији значења важне су семе 'покрета' и 'промене', као и код већине других група полисемантичних глагола са конкретним значењем. Бројна секундарна значења која су заједничка великом броју лексема показују да у језику постоји одређена правилност захваљујући којој се лексеме различите семантике умрежавају градећи стабилан систем.

9.2.11. Глаголи поседовања и размене

9.2.11.0. Ситуација поседовања претпоставља постојање одређеног појма (предмета у широком смислу) у власништву агенса, а за разумевање семантике посесивног значења потребно је да постоје посесивни однос, посесор и објекат припадања (в. СССЈ: 681). О. Виберг (2010) наводи да власништво подразумева одређена друштвено уређена права на коришћење објекта који се сматра нечијом имовином. Та права се на другога могу пренети трајно (нпр. као поклон) или привремено (нпр. као позајмица), а могу и добровољно и насилно.

У ову групу смо уврстили глаголе који у основној семантичкој реализацији означавају поседовање и друге сличне односе – снабдевање, размену (узимање, давање). Категорија посесивности је веома сложена, обухвата различите односе између посесора и посесума и испитивали су је бројни истраживачи (нпр. Џ. Тејлор, Р. Ланакер, Б. Хајне, П. Пипер, Е. Падучева итд.). Посесивно значење се често преплиће са опажајно-перцептивним (Падучева 2004: 210)⁸⁹ и егзистенцијалним (Грицкат 2020/1961: 55; Ivić 2008: 188). У литератури се глаголи које овде обрађујемо означавају као глаголи давања (Стевановић 1989: 359; ТСРГ: 567–591), глаголи поседовања (Viberg 2010), глаголи промене власништва (Levin 1993: 138–144) итд.

Када се говори о синтагмама са глаголима поседовања и размене, наглашава се да до промене улоге објекта према агенсу може доћи вољном акцијом (*дајџи/давајџи*) или безвољним процесом (*добитџи/добитџајџи*) (в. Гортан-Премк 1971: 67). То значи да однос међу агенсом и објектом може бити статичан (нпр. код глаголâ *имајџи*, *јоседовајџи*, *расјологајџи*) или динамичан (нпр. код глаголâ *дајџи/давајџи*, *узетџи/узимајџи*, *разменијџи/размењивајџи*).

9.2.11.1. У групи глагола поседовања и размене (даље: ГПР) најмање је типичних глагола поседовања и размене, а више глагола давања, губљења, отимања и сл., код којих се поседовање јавља као пресупозиција да је оно што је неко изгубио или дао, морао пре тога поседовати. У ову групу уврстили смо 35 лексема из грађе, којима у систему полисемантичних глагола припада 6%, а у целокупној анализираној грађи око 3,8%. Навешћемо их: *враћајџи* (*се*), *зубитџи* (*се*), *давајџи* (*се*), *дајџи* (*се*), *добавитџи* (*се*), *добивајџи*=*добитџајџи*, *добитџи* (*се*), *држајџи*

⁸⁹ Е. Падучева глаголе *наћи* (найти) и *изгубитџи* (потерять) обрађује у оквиру глагола опажања, а везу визуелног и посесивног описује формулом „у почетку Y није имао X-а у зони опажања, али је касније почео да га има“ (2004: 210).

(*се*), *залагајџи* (*се*), *заложијџи* (*се*), *заузетџи* (*се*), *изгубијџи* (*се*), *издавајџи* (*се*), *издајџи* (*се*), *имајџи* (*се*), *искујџи* (*се*), *надавајџи*² (*се*), *надајџи* (*се*), *одузетџи* (*се*), *ојремџи* (*се*), *освајајџи*, *освојџи* (*се*), *ојџи* (*се*), *ојџимајџи* (*се*), *ојџујџи* (*се*), *ојџуљивајџи* (*се*), *јоврајџи* (*се*), *јовраћајџи* (*се*), *јоврнујџи* (*се*), *јл(иј)енијџи* (*се*), *јодавајџи*¹ (*се*), *јодајџи* (*се*), *јогубијџи* (*се*), *јодржавајџи* (*се*), *јодржајџи* (*се*).

Уочава се да ову групу чине лексеме међу којима велики број њих међусобно формира видске парове, образоване различитим творбеним елементима (префиксацијом, суфиксацијом). На пример, глаголи *дајџи*/*давајџи* су општији и представљају творбено најпродуктивније полисемантичне глаголе у оквиру ове групе искоришћене и за описивање специфичнијих односа посесивности. Ово показује да се за специфичније облике посесивности углавном надограђују, преобликују лексеме из већ постојећег фонда лексема дате категорије, а ређе се узимају лексеме других група.

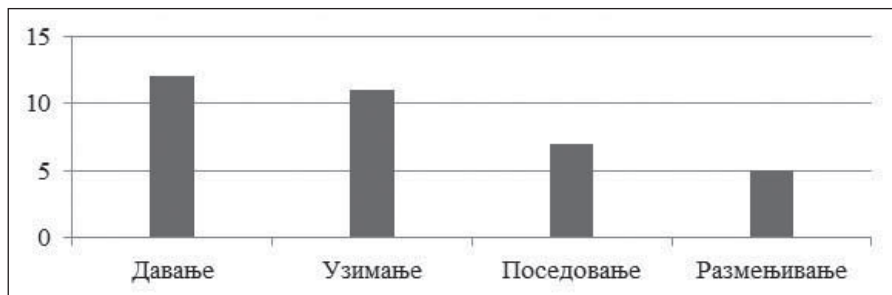
То потврђују и секундарна значења лексема ове групе, али и рефлексивна форма глагола ове и других група полисемантичних глагола. У основном значењу повратне форме ГПР често задржавају исту семантику, а улоге посесора и поседованог појма могу бити измењене (такав је случај са половином ГПР), а ређе означавају неку другу појаву. Када означавају исти тип појаве углавном се ради о међусобном посесивном односу два равноправна агенса (нпр. варка успијева, и љубавници *се добију*), о медијалном стању агенса (узми ти улазнице, мени *се* увек *губе* негде по џеповима) итд.

Рефлексивна форма ГПР већином означава радњу или стање са агенсом који је живо биће (најчешће човек), као што је случај и код неповратне форме. Прегледом примера уз значења повратне форме запажамо да се често појам посесивности, као основни, преплиће са неком другом радњом (нпр. значењима говорења, психофизичког стања, модификације/трансформације). Са друге стране, свега четири глагола других група у примарном значењу рефлексивне форме означавају поседовање (*вајџи се*, *најџи се*, *ојрнујџи се*, *ојрзајџи се*), што говори о добро уређеном и стабилном систему посесивних глагола.

9.2.11.2. НАПОМЕНЕ О ЗАЈЕДНИЧКИМ СЕМАНТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ГПР. Глаголи сврстани у групу ГПР показују да има велики број семантичких нијанси у описивању посесивних односа. Према архисеми примарног значења, ГПР можемо поделити на четири подгрупе (уп. Рипер 2001: 116): глаголи са аблативним значењем и архисемом 'пружити/пружати' – *враћајџи*, *дајџи* (*се*)/*давајџи* (*се*), *залагајџи*/*зало-*

жити и сл., са адлативним значењем и архисемом 'узети/узимати' – *добити* (*се*), *оштећи*/*оштимаћи*, *освојити*/*освајати* и сл., са архисемом 'поседовати' – *изгубити*, *имати* (*се*) и сл., са архисемом 'разменити/размењивати' – *искуити* (*се*), *оикуйити* (*се*)/*оикуйивати* (*се*) и сл. Подела је извршена на основу статуса објекта радње: да ли агенс даје или прима објекат или је објекат у његовом (тренутном) поседу. Објекат су углавном конкретни појмови: предмети, територија и сл. (нпр. *дајте* крчаг да се напијем; *ошима* туђу имовину; ишћи војске ... да *освајам* Егру и Будима), ретко апстрактни (нпр. речи твоје *враћају* ми снагу). Код глагола којима се означава размена, објекат у основном значењу је живо биће (човек или животиња), а важна је сема 'средства' (што је најчешће новац) захваљујући коме се реализује глаголска радња – ослобађање из заробљеништва у замену за материјална богатства (нпр. другом би половином [блага] | све робиње *искуио*; соко ситну књигу ... шаље милој мајци: | „*Оикуйи* ме, мила мајко!“; *оикуйљује* српско робље по Балканском Полуострву).

У следећем дијаграму даћемо однос броја ГПР према архисеми (в. Графикон 9).

Графикон 9: Однос броја глагола на основу ситуације поседовања

Из графикона се запажа да је највише глагола којима се означавају ситуације узимања и давања, као и да је неупоредиво више лексема којима се означава динамичан однос између агенса и објекта (давање и узимање), него статична ситуација поседовања. И овим податком потврђујемо закључак изнет у ранијим поглављима да је у свету који нас окружује за говорника много уочљивије и упадљивије оно што се активно збива, креће, мења. Стога можемо рећи да су и овде семе 'покрета' и 'промене' међу најважнијим семама које учествују у реализацији значења.

Представе узимања и поседовања се додирују (Грицкат 2020/1961: 52), што говори о повезаности свих посесивних односа. И у секундарним семантичким реализацијама ГПР учествују семе из основног семантичког садржаја, па најчешће и у нижим деловима полисемантичке структуре налазимо значења која имају везе са посесивношћу. Овим глаголима се ни у секундарним реализацијама не означавају појаве из других области стварности, већ различите врсте поседовања, конкретних и апстрактних. Узмимо за пример глагол *добити* који и у секундарним значењима именује различите врсте посесивности: нпр. *добити* власт, вољу, похвалу, одговор, мегдан, потрес живаца, близанце, негативан резултат и сл.

9.2.11.3. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЈИМ ГПР. Навешћемо десет семантички најбогатијих лексема лексеме ове групе (в. Табелу 24):

Табела 24: Листа семантички најбогатијих ГПР

Р. бр.	Лексема	Бр. значења	Р. бр. на листи глагола	Опште значење
1.	<i>да̄тӣи (се)</i>	59	12	давање
1.	<i>има̄тӣи (се)</i>	59	12	поседовање
2.	<i>йода̄тӣи (се)</i>	43	22	давање
3.	<i>изгубӣтӣи (се)</i>	41	24	поседовање
4.	<i>йоврнӯтӣи (се)</i>	39	26	размена
5.	<i>губӣтӣи (се)</i>	38	27	поседовање
6.	<i>дава̄тӣи (се)</i>	37	28	давање
6.	<i>о̄й̄кӯй̄ӣтӣи (се)</i>	37	28	размена
7.	<i>о̄й̄ма̄тӣи (се)</i>	35	30	узимање
8.	<i>до̄бӣтӣи (се)</i>	34	31	узимање

Међу десет семантички најбогатијих ГПР налазе се глаголи свих подгрупа у мање-више сразмерном односу па можемо рећи да су за говорнике упечатљиви сви видови поседовања. Заступљени су и глаголи којима се у примарном значењу денотира свесна и вољна активност (*да̄тӣи (се)*/*дава̄тӣи (се)*, *о̄й̄ма̄тӣи (се)*, *о̄й̄кӯй̄ӣтӣи (се)*), као и невољна (*до̄бӣтӣи (се)*), и они којима се именује радња са повољним исходом по агенс (*освојӣтӣи (се)*, *йоврнӯтӣи*), као и са неповољним (*губӣтӣи (се)*). Такође, сви семантички најбогатији ГПР припадају зони изразите полисемије, што чини ову групу једном од најуједначенијих, уз чињеницу да ових десет глагола представљају готово трећину ове групе лексема.

Заступљени су и прости и изведени глаголи од којих неки припадају истом творбеном гнезду. Сви типични глаголи давања и поседовања обрађени у РСАНУ (*да̄ӣи/да̄ва̄ӣи*, *има̄ӣи*, *доб̄ӣӣи*) присутни су у табели а њихову важност потврђује и број значења. Чињеница да неки базични глаголи ове групе имају и семантички веома богате деривате опет упућује на закључак да су основни глаголи изузетно широке семантике која није у могућности да опслужи све потребе за прецизнијим изражавањем, те се јављају полисемантични деривати. Са истом основом на списку су глаголи *да̄ӣи (се)* и *ӣода̄ӣи (се)*, као и *зуб̄ӣӣи (се)* и *иззуб̄ӣӣи (се)*. Међутим, док се глаголи *зуб̄ӣӣи* и *иззуб̄ӣӣи* разликују по виду, глагол *да̄ӣи (се)* према себи има семантички богат глагол истог вида, *ӣода̄ӣи*. Примери употребе показују да нема потврда за секундарна значења глагола *ӣода̄ӣи* из књижевности друге половине 20. века, док се у дијалектима среће и данас.⁹⁰ Са друге стране, повратна форма *ӣода̄ӣи се* употребљава се и у савременим изворима. Овакав однос поменутих глагола је очекиван због њихове конкурентности, а узевши у обзир да је глагол *да̄ӣи* прасловенског порекла и формално краћи, фреквантан и уобичајен и у савременом језику, њихова употребна неравноправност је очекивана.

9.2.11.4. О глаголима *ИМАТИ (СЕ)* и *ДАТИ (СЕ)*. Семантички најбогатије лексеме у групи ГПР су *има̄ӣи (се)* и *да̄ӣи (се)* и обе заузимају високу позицију на листи полисемантичних глагола. Глагол *има̄ӣи* је примарно посесиван и њиме се указује на статичну ситуацију поседовања. У примарном значењу агенс који је људско биће у свом поседу има нешто материјално, конкретно (нпр. није *имао* ... ни једне стопе своје земље; нисам *имао* пребите паре; ја радим, па зато и *имам*). Ове особине примарног значења глагола *има̄ӣи* уклапају се у карактеристике лексема које, према Џ. Тејлору, исказују прототипичну посесију – посесор је човек, предмет поседовања је конкретан и у поседу је само једног посесора, однос поседовања важи дуже времена итд. (Taylor 1995: 202–203; исп. и Heine 1997a: 33–41).

⁹⁰ О глаголу *ӣода̄ӣи* у Језичким поукама објављеним у часопису *Нау језик* тридесетих година прошлог века стоји следеће: „Глагол *ӣода̄ӣи* у значењу *да̄ӣи* постоји у добром књижевном језику само у заповедном начину: *ӣода̄ј* му хлеба, *ӣода̄ј* му брашна. У осталим облицима овај глагол је редак и у народу, ако се уопште где и чује. Што у Вука имамо: 'Да ми *ӣода̄и* благо од свијета', не показује сигурно да би се тај презент употребио и у обичном говору, да, дакле, није дошао у стиху место *да̄ӣи*, ради потпуности броја слогова. Истина, скоро сви стари речници наши имају овај глагол, али за данашњи књижевни језик употреба овога инфинитива претстављала би архаизам“ (НЈ 1939: 283–284).

Увидом у полисемантичку структуру глагола *имати* (*се*) запажа се да он у секундарним семантичким реализацијама, у разноврсним семантичко-синтаксичким окружењима, именује и реалну и апстрактну посесивност (поседовање дела тела, неке психичке или квалитативне особине итд.), али поседује и значења која се односе на друге семантичке категорије (постојање, садржавање, осећања, хтења, жеље и сл.) (нпр. *имао је жуте, мутне очи; секретар ... мора имати Правни факултет; сад је имао све чешће наступе неке жалости; кијавицу имам; ништа више нећу да имам с њима; има томе каквих дванаест година; Симоне! имам ти нешто казати*).

Један од разлога за велики број значења овог глагола лежи и у чињеници на коју указује И. Грицкат (2020/1961: 69) да се није могло поуздано утврдити да ли је првобитна посесија подразумевала држање нечега при себи и власт над нечим што је увек потчињено и неодвојиво (својство, део тела) или се појам посесије ширио и на оно што је одвојено од човека, али је у његовој власти (*имати* прстен, пса); затим на телесне и духовне особине које се тренутно схватају као део човека (*имам* апетит; *имам* муку).⁹¹ За све што се налази у опсегу сазнања, опажања, потреба, осећања агенса може се рећи да је у његовом поседу. Друга важна компонента која је утицала на богаћење значења овог глагола тиче се и његове способности да буде пунозначна лексичка јединица, као и граматичка јединица – семикопулативни глагол, који се често јавља (претежно у локационим и егзистенцијалним реченицама), у споју са именицама, носиоцима лексичког значења (именице у таквим конструкцијама углавном денотирају вољу, жељу, одлучност и сл. агенса да се реализује глаголска радња). Глагол *имати* (*се*) семантички је веома разуђен захваљујући способности да означава широк опсег посесивности, која се преплиће и са другим семантичким категоријама, као и захваљујући томе што може бити и лексичка и граматичка јединица.

И глаголи *дати* (*се*) такође представља доминантан глагол разме-не/давања у већини језика (уп. Viberg 2010), те спада у најуже језгро општег лексичког фонда. За њега је карактеристично да у парадигми има три облика презента (*дам, дадем, даднем*), те семантичку разноврсност прати граматичка и обличка разноврсност. Иако се примарно значење односи на уручивање конкретног објекта некоме, грађа показује да се ситуација давања примењује на најразличитије појмове, ситуације, објекте итд., што је један од показатеља широкозначности овог глагола.

⁹¹ Детаљну семантичку анализу глагола *имати* дала је И. Грицкат (в. Грицкат 2020/1961: 51–68).

Његову широкозначност потврђују и бројни полисемантични префиксирани деривати са прецизнијим значењем (нпр. *додаџи*, *издаџи*, *задаџи*, *одаџи*, *надаџи*, *йредаџи*, *удаџи*). Префиксирани деривати често могу бити са сличном семантиком као и основни глагол „уручити нешто некоме“, али са друкчијом употребном вредношћу – нпр. глагол *издаџи* везује се за службено давање докумената, глагол *надаџи* користи се у неформалнијем изражавању, глагол *додаџи* претпоставља предају конкретног предмета непосредно у руке и сл.

9.2.11.5. СТАТУС ГПР У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Употребу глагола са значењем поседовања и размене у савременим писаним изворима даћемо у следећој табели (в. Табелу 25).

Табела 25: Фреквенција семантички најбогатијих ГПР у савременим писаним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>даџи</i> (се)	547	1.953	64.086
<i>имаџи</i> (се)	1.957	3.905	449.058
<i>йодаџи</i> (се)	23	11	119
<i>иззубиџи</i> (се)	111	493	27.841
<i>йоврнуџи</i> (се)	0	0	9
<i>зубиџи</i> (се)	40	271	9.263
<i>даваџи</i> (се)	148	719	24.396
<i>оџкуиџи</i> (се)	2	44	2.243
<i>оџимаџи</i> (се)	19	70	1.519
<i>добџи</i> (се)	151	646	90.176

Запажамо да је већина полисемантичних глагола веома фреквентна у прегледаним изворима и да фреквенција њихове употребе у савременом језику прати њихову високу позицију на листи полисемантичних глагола, те је ово једна од ретких група полисемантичних глагола са таквим односом фреквенције и полисемантичности. Базични глаголи поседовања јесу и најфреквентнији у прегледаним изворима, док се неки полисемантични префиксирани глаголи који се могу сврстати у ГПР у ширем смислу слабије коришћени у савременим писаним изворима, што је последица њихове специфичније, уже семантике.

Поређење фреквенције базичних глагола поседовања у неким германским језицима (енглеском и шведском) и српском језику показује подударност (в. Табелу 26).

Табела 26: Најфреквентнији енглески и шведски ГПП

Table 1. The ten most frequent verbs of possession in English and Swedish

Rank	English (based on BNC)		Swedish (based on SUC)		
	Verb	Frequency per 100 000 words	Verb	Gloss	Frequency per 100 000 words
1.	<i>have</i>	1376	<i>ha</i>	'have'	1383
2.	<i>get</i>	221	<i>få</i>	'get'	459
3.	<i>take</i>	179	<i>ta</i>	'take'	229
4.	<i>give</i>	131	<i>ge</i>	'give'	163
5.	<i>need</i>	62	<i>betala</i>	'pay'	29
6.	<i>keep</i>	50	<i>köpa</i>	'buy'	25
7.	<i>provide</i>	47	<i>sälja</i>	'sell'	24
8.	<i>pay</i>	36	<i>sakna</i>	'lack'	20
9.	<i>buy</i>	25	<i>äga</i>	'own'	17
10.	<i>send</i>	24	<i>räcka</i>	'reach', 'hand'	16
Total number of words in corpus	100 million		1 million		

(преузето из Viberg 2010)

О. Виберг (2010) наводи да су базични глаголи поседовања (*имаџи*, *добити*, *узети*, *дати*) најфреквентнији у корпусима енглеског и шведског језика, али и да су заступљени у сличном односу. Овај аутор наглашава да су за истраживање поседовања у германским језицима доминантна четири глагола *дати*, *узети*, *добити*, *имаџи*, док је, према А. Исаченко, у српско-хрватском, чешком, пољском и литванском језику то глагол *имаџи* (Исаченко, према Viberg 2010). Такође, Виберг истиче да глагол *дати* (и евентуално *узети*) имају тенденцију да буду базични глаголи поседовања у већини језика, док други, као што су *добити* и *имаџи*, представљају мање или више језичке специфичности (И.). У српском језику, за глаголе забележене у РСАНУ, редослед по фреквентности у корпусима је *имаџи*, *дати/давати*, *добити*, али запажамо сличан однос у броју потврда у односу на резултате које је дао Виберг, што може указати на универзалност категорије поседовања у већини језика. Основни посесивни односи исти су у свакој заједници, без обзира на језик, културу, традицију и сл.

9.2.11.6. ЗАКЉУЧАК О ГЛАГОЛИМА ПОСЕДОВАЊА И РАЗМЕНЕ. Анализа ове групе глагола показала је да се њима ређе означава статична, а чешће

динамична појава размењивања, промене власништва, а за динамичне појаве су важне исте семе које су продуктивне и код раније анализираних група глаголских лексема: сема 'промене', јер долази до промене власништва над објектом радње, и сема 'покрета' пошто је промена власништва резултат премештања објекта радње од једног до другог посесора. Такође, ова група глагола садржи више полисемантичних парова глагола насталих различитим творбеним начинима. Важно је напоменути да се за специфичније облике посесивности искоришћавају лексеме из већ постојећег фонда лексема дате категорије, а ређе се узимају лексеме других група, што је и утицало на изузетну семантичку разуђеност великог броја лексема ове групе. Такво стање утицало је на богатство семантичких нијанси у оквиру комплексне категорије посесивности.

9.2.12. Глаголи поступања и понашања

9.2.12.0. У групу коју смо назвали глаголима поступања и понашања уврстили смо глаголске лексеме са значењем радње која описује понашање човека у одређеној ситуацији, условљено његовим физичким, физиолошким, менталним и сл. карактеристикама, способностима, могућностима, друштвеним рангом или околностима у којима се налази. Ови глаголи припадају широкој категорији глагола којима се описују социјални односи.

Појмове поступања и понашања схватамо широко, па смо у ову групу укључили и глаголе који се у литератури називају глаголима присиљавања, принуђавања (нпр. *нагонити*, *најтурити*),⁹² као и стимулативним глаголима (нпр. *одметати*), уопште глаголе који припадају широј категорији каузативно-манипулативних глагола (в. Батистић 1978: 59–87; Алановић 2007: 168). Код активних глагола, агенс од објекта захтева да поступи на одређени начин (често противвољно), а извршилац се на одређено понашање може усмерити како говором, тако и тактилним средствима, мимиком итд. (уп. Алановић 2007: 168) (нпр. све их редом нуди, *нагања* да пију). Такође, треба напоменути да неке од глагола ове групе одликује недовољно одређен семантички

⁹² Ови глаголи „својим лексичким значењем имплицирају успостављање односа нужне условљености међу корелативним ситуацијама“ (Алановић 2013: 255), ситуацијама принуђивања и извршавања, а у њиховом семантичком потенцијалу садржан је иницијативни импулс за вршење акције (в. Грковић-Мејдор, Курешевић 2005: 96).

садржај,⁹³ за чије је разумевање потребан шири контекст (нпр. *задаћи* бригу/лекцију/страх/ударац итд.).

9.2.12.1. Групу глагола поступања и понашања (даље: ГПиП) чини 16 лексема које чине 2,7% полисемантичних глагола из наше грађе а око 1,7% свих анализираних лексема. То су глаголи: *варакаћи* (се), *владаћи* (се), *задаћи* (се), *изиграћи* (се), *нагађаћи* (се), *нагнаћи* (се), *нагонити* (се), *наиџурићи*¹ (се), *одмећати* (се), *одмећнути* (се), *ошћустићи* (се), *ошћустићати* (се), *поврћати* (се), *подузећи* (се), *показати* (се), *показивати* (се).

У рефлексивној форми ови глаголи могу означавати исти тип активности, само је семантичка улога агенса промењена у односу на нереклексивну форму – агенс активно, свесно и организовано учествује у промени свог положаја, статуса, стања (нпр. Кара-ђорђије наново *одмећне* рају : младића принуди да *се одмећне* у гору; цар је Србима *наиџурио* за подвојводу Комаранца Јована : ко је рекао оној тројници да пребројавају гласове ... што су ми *се* они *наиџурили* ту?). Ипак, неки од ових глагола у секундарном значењу денотирају други тип активности. Примарним значењем рефлексивне форме ГПиП углавном се означава снажно, одлучно, динамично вршење неке конкретне радње (нпр. кад *се* једном *нагнао* у сувише густе редове непријатељске ... он славно погине; за Србима *задали се* Турци; прођоше и сватови ... испеваше *се*, *изиграше се*). Поменути примери показују да, за разлику од примарног неповратног значења ГПиП којим се описује првенствено апстрактна, ментална активност, примарно рефлексивно значење описује конкретну динамичну радњу.

Глаголи осталих група такође у примарном рефлексивном значењу могу описивати нечије понашање или поступке. Таквих глагола је нешто више од оних који у основном неповратном значењу именују овај тип појаве: *вадити се*, *градити*¹ *се*, *држаћи се*, *заузећи се*, *издати се*, *издвајати се*, *намећати*² *се*, *намећнути се*, *наиравити се*, *начинити се*, *осигураћи се*, *оставити се*, *остављати се*, *осијати се*, *ошћурићи се*, *погубити се*, *пошљати се*, *поглећи се*. Овде можемо сместити и глаголе којима се уопште именују социјални односи, а такви су *моћи се*, *накућити се*, *налазити се*, *освојити се*, *ошћинући се*, *подаћи се*, *подносити се*, *пошћуницати се*. Побројани глаголи у основном неповратном значењу

⁹³ Под глаголима непотпуног значења подразумевамо глаголске лексеме којима је за реализацију значења потребна допуна у виду пунозначног глагола или неке неглаголске речи (обично именице или придева). „Уколико, наиме, лексичко значење глагола није потпуно, глаголска морфема се обавезно комбинује са неком другом лексичком јединицом ... као интегралним делом предиката“ (Ivić 1966: 212).

најчешће описују неку динамичну активност, док у повратном описују понашање човека којим он најчешће покушава да извуче неку корист за себе, или да истакне своју важност (нпр. Јела Маркова трчала је за њим, *намећала му се*; живи се старају да *се осигурају* од мртвих; оцем својим називаше Бога и *грађаше се* једнак Богу; у свашта *се њећуља*, у свему су његови прсти уплетени). Ово је још једна потврда антропоцентричне усмерености језика.

9.2.12.2. НАПОМЕНЕ О ЗАЈЕДНИЧКИМ СЕМАНТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ГПиП. Уопштено узевши, лексеме ове групе нису посебно семантички богате, чак две трећине њих припада групи семантички слабије разумењених лексема. Узрок оваквом стању може бити у чињеници да ГПиП у основном значењу не денотирају физичку активност током које се мења неки конкретан објекат, већ се њима означавају радње у вези са друштвеним односима. Поступци човека као агенса зависе од околности у којима се нађе као и од психичких карактеристика, намера, жеља итд., па су у овој семантичкој шароликој групи садржани глаголи који означавају различите ситуације поступања и понашања. На основу тога можемо издвојити глаголе принуде (нпр. *нагонити/нагнаити*), глаголе подстицања (нпр. *одметити/одметнути*), глаголе општег манипулисања (нпр. *изиграити*).

Агенс је најчешће човек који својим ауторитетом, супериорним положајем, било да су у питању његове физичке карактеристике (физичка надмоћ), било положај у друштву (друштвена надмоћ), или својим менталним утицајем, извршиоца може принудити или стимулирати да поступи на одређени начин или да нешто прихвати (нпр. Хацић [је] *напурио* народу законе; Марко пије уз рамазан вино, | још *нагони* оце и аџије, | да и они с њима пију вино). Агенс може бити и неко физиолошко стање које узрокује да се човек понаша на одређени начин (нпр. глад [ме] *нагонила* да говорим глупости). Код медијалних глагола агенс се, захваљујући својим психофизичким, интелектуалним и др. карактеристикама, друштвеном статусу налази у одређеној ситуацији, стању (нпр. Мутимир ... *владаше* заједно с браћом својом ... сваки над својим делом очевине).

У литератури се наводи да глаголи који означавају начин на који поступа лице садрже у већини случајева социјалну или емоционалну оцену начина понашања, где процес оцењивања укључује у себе упоређивање онога што се оцењује са стандардом, нормом (в. Коробова 1989: 284). Такође се истиче да су модели понашања који се оцењују као негативни бројнији него модели који се оцењују позитивно или

који имају амбивалентну оцену,⁹⁴ а врсте понашања која се најчешће негативно оцењују су бешчашће, неуравнотеженост, неискреност, самовоља, неодговорност итд. (в. Айдарова, Мазаева 2015). ГПиП такође чешће означавају непожељно понашање или поступање агенса, које није друштвено прихватљиво, којим се објекат приморава да нешто противвољно уради чиме му се наноси штета, патња итд. (нпр. не знаш колико си ми до сада јада *задала*; један дужник хоће да је *изигра*; варава је срећа свака ... свуд *варака*). За глаголе као што су *варакајти* и *изиграјти* важи да им у секундарним значењима често није активна сема '(у)чинити нешто лоше некоме', већ семе пренете из семантичког садржаја основног глагола, или пак семе које у свом семантичком садржају носи творбена морфема изведеног глагола – код глагола *варакајти* секундарна значења денотирају колебљивост, варирање између две могућности (нпр. *варакала* сам распутицама преко шуме; мораде ... *варакајти* између силе римске и парћанске; број женидаба ... не *варака* тако јако из године у годину), код глагола *изиграјти*, низ секундарних значења односи се на извршење радње основног глагола до краја или у довољној количини – „одиграти на сцени, одглумити“, „извести као плесну игру“, „задовољити се игром“ и сл. (нпр. представа је добро *изиграна*; похватају се ... и *изиграју* по неколико ора; кад су *се изиграли* ... иду дома).

9.2.12.3. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЛИМ ГПиП. Навешћемо семантички најбогатије лексеме ове групе са бројем значења која су реализовале и местом на листи глагола (в. Табелу 27).

Табела 27: Листа семантички најбогатијих ГПиП

Р. бр.	Лексема	Бр. значења	Р. бр. на листи глагола	Опште значење
1.	<i>ојџусџијџи (се)</i>	51	18	подстицање
2.	<i>јоказајџи (се)</i>	32	33	подстицање
3.	<i>ојџушџајџи (се)</i>	31	34	подстицање
3.	<i>најџуријџи¹ (се)</i>	31	34	принуда
4.	<i>нагонџијџи (се)</i>	27	38	принуда
5.	<i>јоказивајџи (се)</i>	23	42	подстицање
6.	<i>јоврџајџи (се)</i>	22	43	подстицање

⁹⁴ У руском језику тај однос је 72,5% према 7,8% у корист непожељног понашања, док је у енглеском језику још израженији – 86,3 % према 6,5% у корист непожељног понашања (в. Айдарова, Мазаева 2015).

Запажамо да су међу семантички најбогатијим ГПиП са највише значења они који означавају принуду и подстицање на неку активност. Такође, готово сви глаголи ове групе припадају зони средње и слабо семантички богатих лексема и по броју значења се налазе при дну листе полисемантичних глагола. Скоро сви су творени префиксацијом од глагола који су и сами семантички богати. Код глагола *показати* и *показивати* стимулативном радњом се посматрачу намеће визуелни доживљај, свесним ангажовањем лица које код посматрача жели изазвати одређену реакцију, што се потврђује и дефиницијом „учинити/чинити видљивим, погодним за уочавање, за разгледање“ (нпр. ево одједном и слободног времена и добрих људи који се понудили да ми све *покажу*; носила је блузу с кратким рукавима и *показивала* често рупице на лакту). Стога ови глаголи имају заједничких семантичких компонената са глаголима перцепције (в. т. 9.2.15.).

Глаголи принуђивања су у основном значењу семантички недовољно одређени, те захтевају допуну о томе шта је предмет принуде и ко је извршилац принудне радње (*нагони* жену и децу да пију; *нагна* свештеника да га венча; *нагањати* народ у борбу; *најтурићи* народу законе итд.). Секундарно ови глаголи такође могу развијати значења која садрже сему 'принуде' (нпр. публици ... *најуре* своје криве погледе; сагони Турке ... | и *нагони* на воду Ситницу; пробуди слуге и *нагна* их у врт), а продуктивна је и сема 'интензитета' – радити нешто у великој/већој мери, у високом/вишем степену (нпр. није ту сад час ... политику *нагањати*; моја је ђевојка, | ја сам ти је благом *најурио*; грдно сам *се најурио* на жене; *нагнаше* опет бијегати; с планина ... *се нагна* бујица; ти ћеш *се* оног *нагањати*; *нагањају се* ... громаде облака).

Занимљива је ситуација са глаголом *поврћати* (*се*) који се према примарном неповратном значењу сврстава у групу ГПиП, док се његов видски парњак *поврнути* (*се*) у том значењу сврстава у глаголе које смо назвали глаголима поседовања и размене. Глаголом *поврћати* примарно се означава радња подстицања некога да се упуту у одређеном правцу (наставник *поврће* своје оделење за обуку), а секундарно се даје значење које одговара примарном значењу видског парњака, „враћати некоме нешто“. Но треба напоменути да ниједно од два поменута значења код глагола *поврћати* није продуктивно. Док је код глагола *поврнути* примарно значење потврђено у различитим крајевима српског говорног подручја и у различитим периодима развоја језика, дотле је одговарајуће значење глагола *поврћати* посведочено двама примери-

ма из народне књижевности. Примери показују да је глагол *йоврїяйїи* уобичајенији у рефлексивној форми.

9.2.12.4. О ГЛАГОЛУ *ОПУСТИТИ* (СЕ). Семантички најбогатији глаголи ове групе, *оїїуспїїїи* и *оїїушїїайїи* у основном значењу подразумевају стимулативну радњу којом се некоме вербалним или невербалним средствима допушта да се удаљи. Осим семе стимулисања вршења радње, овде је важна и веома продуктивна сема 'промене места у простору', а битно је и то да је извршилац на хијерархијски нижем рангу него онај који извршење радње стимулише. Поред стимулативног значења, глагол *оїїуспїїїи* секундарно има и значење принудне радње, где је онај који радњу иницира такође хијерархијски, или према колективном схватању, моћнији од онога који је принуђен да радњу изврши, нпр. „избацити некога из службе, са посла“ (*оїїушїїен* [је] из службе на основу притужби да је настран), „избацити ученика из школе (због лошег владања и сл.)“ (наставнички савет ... може ... немарљива ученика *оїїуспїїїи* из школе), „приморати жену да напусти брачну заједницу“ (*оїїуспїїо* своју жену ... због њена лака живота). Повода за принудно напуштање заједнице најчешће је дао извршилац својим, за колективно схватање, незадовољавајућим понашањем. Један од разлога за велики број значења глагола *оїїуспїїїи* може бити тај што у семантичком садржају има сему 'промене места', захваљујући чему бележи бројна секундарна значења која га сврставају у ЛСГ глаголâ којима се означава нека промена – промена места објекта у простору (*оїїуспїи* значку да она својом тежином падне), кретање објекта (*оїїуспїи* свој аутомобил и крете пешке), промена положаја (*оїїуспїи* руке низа се), модификација (мишићи на лицу *оїїуспїили се* од напора), промена власништва (зашто да ми суд предаје посјед те њиве ... кад ми ју је Никола *оїїуспїио*) итд.

Глагол *оїїуспїїїи* припада творбеном гнезду полисемантичног глагола *йуспїїїи* (се). Деривати глагола *йуспїїїи* (и његовог видског парњака *йушїїайїи*) имају прецизније, а некад и удаљено значење од значења основног глагола (нпр. *найуспїїїи* „отићи из неког места“, *зайуспїїїи* „престати водити бригу (о некоме, нечему)“, *исйуспїїїи* „пустити што да падне“). Значења глагола *оїїуспїїїи* показују да он прецизира, сужава значење основног глагола, али се често и сам може заменити глаголом *йуспїїїи*, а да значење остане исто. И један и други глагол имају примарну аблативну семантику, с тим да глагол *йуспїїїи* ту нијансу означава лексички, а *оїїуспїїїи* творбено. Глагол *оїїуспїїїи* је у неким значењима заменљив и са другим префиксираним глаголима од исте основе (нпр. *оїїуспїїїи* дим, топлоту – *исйуспїїїи*;

оїїуєсїїїїи руке – *оїуєсїїїїи*; *оїїуєсїїїїи* тетиву – *їоїуєсїїїїи*; *оїїуєсїїїїи* аутомобил – *наїуєсїїїїи* и сл.).

9.2.12.5. СТАТУС ГПиП у САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Представимо и фреквенцију семантички најбогатијих лексема ове групе у савременим текстовима (в. Табелу 28).

Табела 28: Фреквенција семантички најбогатијих ГПиП у испитиваним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>оїїуєсїїїїи</i> (се)	20	17	1.863
<i>їоказайїи</i> (се)	183	364	41.945
<i>оїїушїїайїи</i> (се)	1	3	510
<i>наїуриїи</i> ¹ (се)	1	1	21
<i>нагонїїи</i> (се)	7	1	425
<i>їоказивайїи</i> (се)	109	229	23.839
<i>нагнаїїи</i> (се)	12	7	487

Прегледом фреквенцијских речника и СрпКор добили смо изненађујуће податке. Лексеме које у РСАНУ имају више од 20 значења у вишемилионским корпусима забележене су симболичним бројем потврда. Запитали смо се зашто стање у речнику не прати стање у савременом језику. Изразита полисемантичност ових глагола може бити последица чињенице да најчешће означавају непожељну, неприхватљиву активност, а такве активности више привлаче пажњу говорника приликом номинације нове појаве. Пожељно и пријатно привлачи мање пажње и мање је примамљиво за обележавање нових појава него непожељно, непријатно на шта је у литератури много пута указано.

Даље, сви наведени глаголи су префиксирани, а у основи су им глаголи који нису уобичајени у савременом језику или нису одлика свих функционалних стилова (какви су нпр. глаголи *знаїи*, *меїнуїи*, *їуриїи*) и који често имају доминантније, уобичајеније синонине (нпр. *меїнуїи/їуриїи* : *сїавиїи*; *знаїи/гонїи* : *їераїи*).⁹⁵ Такође, и деривирани глаголи имају у савременом језику синонине често исте или сличне семантике (нпр. већи број синонимних значења имају глаголи *наїуриїи*, *намеїнуїи* и *сїавиїи*; *нагнаїи* и *наїераїи*; *їераїи*, *нагонїи* и *на-*

⁹⁵ На пример, глагол *їуриїи* (се) у СрпКор има 481 потврду, *меїнуїи* (се) 777, а *сїавиїи* (се) 18.820. Бројчани однос потврда за глаголе *гонїи* (се) и *їераїи* (се) није толико изражен, приближно су једнаки по броју употреба (*гонїи* (се) 1.809, *їераїи* (се) 2.437), што говори и о њиховој сличности на прагматичком нивоу.

ишеривајџи) па је можда и ту дошло до „разливања“ у употреби наведених глагола. Глаголи који су у основи префиксираних глагола имају велики број префиксираних деривата, што указује на њихову широку и непрецизну семантику, али и да као такви имају такође веома распрострањене и уобичајене синониме. Даље, у грађи су забележена чак три глагола са истом појмовном вредношћу и етимолошки истом основом и сличним распоредом секундарних значења, али са донекле различитом употребном вредношћу (то су глаголи *нагонити*, *нагнајџи* и *нагањати*).

Са друге стране, претпостављамо да су семантички најбогатији глаголи у разматраним корпусима слабо потврђени због чињенице да тип појаве коју описују може бити исказан већим бројем лексема од којих су неке уобичајеније и доминантније у том значењу, могу се употребити у већем броју ситуација. На пример, једно од значења глагола *наштуријџи се* је „навалити, нагрнути, насрнути; салетети, закупити, наврсти се“, где је у дефиницији дато чак шест синонима. То показује да су појаве које се описују глаголима ове групе веома важне за говорнике што за последицу има и велики број глагола који ову област стварности именују, а њихова слабија фреквенција је последица чињенице да већи број глагола конкурише за једну употребу.

9.2.12.6. Закључак о глаголима поступања и понашања. Анализа ове групе лексеме показала је да се њима примарно описује један од важних аспеката стварности, деловање човека како би побољшао своје стање, положај, статус. Посебно је занимљиво напоменути да се и глаголима других група у рефлексивној форми описује управо ова активност, што има везе са природном људском тежњом да за себе обезбеди најбоље услове за живот и рад. Међу глаголима ове групе више је оних који својим значењима примарно описују непожељно понашање, присиљавање другог да поступи на начин који нама одговара, а такво се понашање чешће примећује и етикетира, те привлачи пажњу приликом осмишљавања језичке слике света. И код глагола ове групе значајна је сема 'промене', због чињенице да се активношћу описаном овим глаголима утиче на објекат да уради нешто другачије. У досадашњој анализи показало се да је ова сема доминантна.

9.2.13. Глаголи говорења

9.2.13.0. Под глаголима говорења подразумевамо глаголске лексеме којима се у примарном неповратном значењу описује неки вербални акт. Сам чин 'говорења' представља интегрални елемент глагола који имају комуникативну функцију, док се диференцијалним семама ови

глаголи додатно спецификују, и то у погледу начина артикулације, висине тона, садржаја поруке, намере говорног лица, начина преношења поруке итд. (в. Штрбац 2011).

Глаголи говорења исказују садржај мисли изражен путем говорног или писаног језика (Васиљев 1971: 215), а говорење представља једну од најбитнијих концептуално-искуствених категорија у човековом схватању света (в. Pranjković 2007: 133) која је блиско повезана са ЛСГ глагола мишљења и звука. Са једне стране, глаголи говорења могу се сматрати подврстом глагола емитовања звука јер се људски говор састоји од појединачних звукова, а са друге стране ови глаголи су везани за интелектуалну активност човека јер се људски говор разликује од звукова које производе животиње.

Неки глаголи који су раније били искључиво глаголи говорења данас су изгубили ту карактеристику (*назвајџи*, *јрогласијџи*, *именовајџи*), што је последица чињенице да се данас све више комуницира писаном речју (Танасић 2014: 45). То потврђује и наша грађа будући да неки од глагола који припадају овој групи осим усмене, означавају и писану комуникацију (нпр. *јавијџи* (*се*)/*јављајџи* (*се*)), али и комбинацију вербалне комуникације и покрета (нпр. *мамијџи*, *нудијџи*). Говорећи о основним семантичким разликама код глагола говорења М. А. Кронгауз (1994: 22–29) сматра да приликом њихове класификације семантичку пажњу треба усмерити или на текст, тј. на однос између говорника и теме, или на узајамни однос говорника и лица или предмета спољашњег света посредством речи. С тим у вези се може говорити о глаголима текста и глаголима деловања помоћу речи, нпр. *лагајџи* – *клеветајџи*; *шалијџи се* – *јодругивајџи се*; *грдијџи* – *врећајџи*.

9.2.13.1. У групу полисемантичних глагола говорења (даље: ГГ) уврстили смо 22 лексема, што је 3,8% од свих глаголских лексема из грађе, а 2,4% од укупног броја анализираних лексема. То су следећи глаголи: *блажијџи*¹ (*се*), *говоријџи* (*се*), *звацијџи* (*се*), *исказајџи* (*се*), *јавијџи*¹ (*се*), *јављајџи*¹ (*се*), *казацијџи* (*се*), *казивајџи* (*се*), *мамијџи* (*се*), *наредијџи* (*се*), *нудијџи* (*се*), *објавијџи*¹ (*се*), *огласијџи* (*се*), *оглашавајџи* (*се*), *одавајџи*¹ (*се*), *одајџи* (*се*), *одвраћајџи* (*се*), *одговарајџи* (*се*), *одговоријџи* (*се*), *ојмоменујџи* (*се*), *ојказацијџи* (*се*), *јијџајџи* (*се*).

Наведени ГГ и у рефлексивној форми често означавају исти тип активности, преношење вербалне поруке. Типични ГГ у рефлексивној форми увек припадају групи правих повратних глагола (Танасић 2014: 48). Такви су нпр. *казацијџи се/казивајџи се*, *одајџи се/одавајџи се* где агенс говором себе представља, разоткрива и сл. У грађи има и глагола које можемо сврстати у узајамно повратне, где бисмо сврстали глаголе

звати се, мамити се, код којих се подразумевају најмање два учесника у међусобној вербалној интеракцији. Такође, и глаголи других група у неким случајевима у повратном примарном значењу описују вербалну комуникацију. Такви су глаголи *ист(ј)еривати се, дерати се, одс(ј)ећи се, залагати се, заложити се, издавати се, одредити се, одређивати се, гласити се*, а они у основном неповратном значењу припадају различитим категоријама и описују и активности и нединамичне појаве.

Изразито полисемантични ГГ, према грађи из РСАНУ, никад не означавају престанак говорења, ћутање, што има везе са тенденцијом у језику да се семантички усложњавају оне лексеме које описују нешто што се развија, што ће се мењати или напредовати, а не оно што се зауставило.

9.2.13.2. НАПОМЕНЕ О ЗАЈЕДНИЧКИМ СЕМАНТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ГГ. Гледајући примарно значење, ГГ можемо сврстати у две подгрупе на основу класификације која је прихваћена у науци када је реч о лексемама групе *verba dicendi*.⁹⁶ Тако разликујемо глаголе које карактерише значење „говорити уопште“ – тј. опште глаголе говорења, и глаголе са значењем „говорити са одређеном намером/циљем“, тј. специфичне глаголе говорења. Специфични глаголи говорења су далеко бројнији, и заузимају око 82% грађе, док су у грађи потврђена свега четири општа глагола говорења.

Велика бројчана разлика између ових двеју група показује да глаголи којима је основна функција изражавање поруке речима и који имају неутралну конотативну вредност најчешће нису склони изразитој семантичкој дисперзији, вероватно због чињенице да у свом семантичком садржају имају мањи број сема, јер им је функција просто преношење поруке. То су општи глаголи говорења, *говориши, казати/казивати, иказати*, који имају неутрално значење у погледу вредновања садржаја говорне поруке и могу се дефинисати као „(из)говорити уопште“ (нпр. *говорио сам врло тихо; ништа ти нисам казо*). Ови глаголи означавају ситуацију током које се комуникација одвија у једном смеру – активан је један учесник у комуникативном чину (в. Штрбац 2011: 46; Levin 1993: 204).⁹⁷ Важно је напоменути да су ови глаголи семантички богатији од глагола говорења у ширем смислу којима је сврха остваривање додатног циља.

⁹⁶ О класификацији комуникативних глагола говорили су, између осталих, Л. М. Василев (Василев 1971: 213–266), Ј. Д. Аפרесјан (Апресян 1995а: 199–241), Д. Војводић (1999: 219–228), Е. В. Падучева (2004: 355–372), Г. Штрбац (2011).

⁹⁷ Б. Левин глагол *to tell* сматра једноставним комуникативним глаголом, јер он не укључује додатне семантичке компоненте које се тичу начина или средства комуникације (Levin 1993: 204).

Другу, знатно бројнију групу чине глаголи код којих се као диференцијална семантичка компонента издваја 'намера говорног лица'. Они имају уже, специфичније значење од глагола прве подгрупе пошто се њима на неки начин вреднује садржај реченог. За остваривање комуникације постоји иницијални импулс, подстицај, а то је намера као релевантна компонента значења која може бити остварена у виду објашњења, молбе, наредбе, захтева, али у највећем броју случајева подразумева успостављање непосредног контакта са другим учесником комуникативног догађаја (Штрбац 2011: 50). Овим се лексемама, осим именовања радње говорења, исказује и нека додатна радња типа обавештења, наредбе, захтева.⁹⁸ Код глагола типа *мамийџи*, *одговориџи*/*одговараџи*, *одвраћаџи* подразумева се компонента која се односи на намеру говорника да на одређени начин делује на примаоца поруке, често га подстичући на одређену активност (нпр. он је *одвраћао* људе од пијанства и картања), глаголом *нудиџи* означава се комуникативна ситуација у којој се један од учесника служи вербалним средствима, али може укључити и покрете деловима тела (нпр. обичај [је] да се на казану *нуди* ракија сваком ко дође). Глаголи друге подгрупе укључују додатне семантичке компоненте којима се прецизира тип радње, што показује да у језику постоји велика потреба за исказивањем специфичних типова комуникације, за прецизирањем врсте, сврхе, последица говорења и сл.

9.2.13.3. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЛИМ ГГ. Навешћемо ГГ са најразвијенијом полисемантичком структуром (в. Табелу 29).

Табела 29: Листа семантички најбогатијих ГГ

Р. бр.	Лексема	Бр. значења	Р. бр. на листи глагола	Опште значење
1.	<i>огласиџи (се)</i>	38	27	говорење са циљем
2.	<i>казиџи (се)</i>	36	29	типично говорење
3.	<i>одговараџи (се)</i>	35	30	говорење са циљем
4.	<i>одаџи (се)</i>	26	39	говорење са циљем
5.	<i>наредиџи (се)</i>	25	40	говорење са циљем
6.	<i>нудиџи (се)</i>	24	41	говорење са циљем
6.	<i>џиџаџи (се)</i>	24	41	говорење са циљем
7.	<i>јављаџи (се)</i>	23	42	говорење са циљем
7.	<i>одаваџи (се)</i>	23	42	говорење са циљем

⁹⁸ Према типологији глагола говорења, ови би глаголи припадали групама обавештајних глагола са намером (*звџи*, *одаџи*, *оџказџи* итд.) или иницијативним (*блажџи*, *мамийџи*, *наредиџи* итд.) (уп. Војводић 1999: 219–228, Штрбац 2011: 75–84, 95–100).

Иако се по броју значења већина ових глагола не налази у зони изразите полисемије, ипак су семантички богати, имајући у виду чињеницу да се њима не означава динамична активност, радња којом се ствара или мења неки конкретан, опипљив производ, али су свакако и овде важне семе 'промене' и 'покрета', имајући у виду чињеницу да се већином наведених глагола жели постићи неки циљ, те нека промена или кретање могу бити последица радње говорења. Ови глаголи описују једну од најважнијих интелектуалних категорија у језику, природно својствену свим људима што је свакако утицало на изузетну вишезначност и семантичку разноврсност.

Примећујемо да на овом списку готово сви глаголи у примарном значењу, осим радње говорења, садрже и додатну семантичку компоненту која се тиче комуникативне намере говорног лица – најчешће је циљ говорног лица да саговорник поступи на одређени начин. Те додатне семе које се у примарном значењу јављају као пратеће обележје основне радње, у секундарним значењима могу постати доминантне диференцијалне семе. На пример, код глагола *нудити* у основном значењу је сема 'покрета' пратећа компонента говорења, док у значењу „излагати робу с циљем да се привуку потенцијални купци“ постаје доминантна, а сема 'говорења' постаје потенцијална (трговац може, али и не мора вербалним средствима привлачити купца). Или, у значењу „указивати, поклањати некоме љубав, нежност“, сема 'говорења' такође факултативно може бити присутна (пажња може бити указивана речима, поступцима или комбинацијом једног и другог).

За ГГ је карактеристично да у секундарним значењима не залазе у сфере описивања других облика стварности, што посебно важи за основне, непрефиксирани глаголе говорења. Типични ГГ су уже, специфичније семантике од оних лексема што имају додатне семантичке компоненте које утичу на њихову вишезначност.

Што се тиче секундарних значења, за ГГ важи да представљају значењски компактну групу лексема, јер је сема '(из)говорити' присутна и у нижим деловима полисемантичке структуре (било као архисема било као нека од диференцијалних сема), а комуникативна функција једно од најважнијих обележја лексема. На основу њиховог лексикографског представљања може се установити да у секундарним значењима описују говорне активности које су најчешће неутралне у погледу вредновања неке појаве.

9.2.13.4. О глаголима *огласити (се)* и *казати (се)*. Најбогатију семантичку структуру у групи глагола говорења има лексема *огласити (се)*, која не представља типични глагол говорења. Обично се дешава

да типични представник неке ЛСГ буде и семантички најразуђенији, али то овде није случај. Овај глагол делом припада сфери говорења, а другим делом претпоставља обављање додатне активности у циљу преношења информације (кретања, служења неким предметом).

Основно значење глагола *огласи́ти* (*се*) у нереклексивној форми денотира преношење вербалне поруке, са циљем да што више лица буде упознато са њеним садржајем. За творбену мотивацију овог глагола И. Клајн (2002: 293) наводи да је пре мотивисан именицом *глас*, него глаголом *гласи́ти* у данашњем значењу. Ово значење јесте етимолошки примарно, али је са савременог аспекта архаично, а у савременом језику су фреквентнији синоними *разгласи́ти* и *објави́ти*. Већина значења потврђена у РСАНУ означава радњу за коју се чешће користе друге лексеме са истом основом: *разгласи́ти*, *прогласи́ти*, *озлогласи́ти*, или пак други глаголи из сфере комуникације: *обавести́ти*, *објави́ти*.

У вези са секундарним значењима, важно је напоменути да је код већине њих утицаја имала сема 'перцепције' – звучне, визуелне. Сема 'звук' је пратеће обележје готово свих значења, па агенс могу бити различити појмови који имају способност произвођења звука – човек, животиња, предмет који има способност произвођења звука: звоно, пушка, музички инструмент и сл. (нпр. рој комараца *огласи* ми своју ужасну музику; ни сумњала није, да ће је одмах ангажовати, чим *огласи* свирка; беше се овде у околини *огласио* бесан вук). Развијена полисемантичка структура овог глагола сигурно да има везе са разуђеном семантиком лексеме која је глаголу у основи – веома фреквентне именице *глас*.

Глагол *казати́ти* (*се*), један од типичних глагола говорења, нашао се на листи ГГ на трећем месту. Он је широке семантике и примарно описује изношење било каквог садржаја у неутралном контексту. Једна од његових карактеристика је и функција оператора говорног поступка на коју је указала С. Ристић (2009: 109–129). Овај глагол формално чува граматички облик глаголске лексеме, а на основу функције и комуникативног статуса има обележје класе модалних јединица (Ристић 2009: 120). За његову полисемантичку структуру карактеристично је да се, у случајевима када је агенс живо биће, углавном односи на комуникацију (усмену и писану): „произвести неки глас“, „писати, садржати писану поруку“, „објаснити, протумачити“, „пријавити, одати“ и сл. (нпр. мала деца често не могу да *кажу* неке гласове; он не слуша, што му књига *каже*; дај је [сабљу] мени ... | да ти *кажем*, теглит како ћеш је; зла се жена *казати́ти* не може). У секундарним значењима где агенс није човек, искључује се вербална компонента, а значења су добијена различитим семантичким преобликовањима, али и таква значења носе сему која

указује на 'откривање, испољавање нечега', нпр. „показивати, обележавати скоком“, „имати изглед, изгледати“, „обелоданити се, изаћи на видело“, „привиђати се, причињавати се“ и сл. (нпр. како боду дебеле коњице: | три'ест лакат у небеса ђиса, | по чет'раест по земљици *каже*; управи очи пут брда ... откле *се* сунце *каже*; шта је свијет? стакло од два лица, | једно гледаш, друго ти *се каже*).

Богата полисемантичка структура глагола *казати* (*се*) може имати везе и са тим да има већи број синонима са истом или сличном семантиком (нпр. (*из*)говори $\bar{т}$ и, *рећи*, сао $\bar{и}$ и $\bar{т}$ и $\bar{т}$ и, *јави*и, *иси $\bar{р}$ ича $\bar{т}$ и итд.), те је аналошки могло доћи до синонимности у секундарним значењима и тиме до богаћења полисемантичке структуре сваког од ових глагола.*

9.2.13.5. СТАТУС ГГ У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Статус семантички најбогатијих ГГ у савременом језику проверићемо прегледом учесталости њихове употребе у фреквенцијским речницима и у СрпКор (в. Табелу 30).

Табела 30: Фреквенција семантички најбогатијих ГГ у савременим изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРБК	СрпКор
<i>огласи</i> и (<i>се</i>)	13	4	3.854
<i>казати</i> (<i>се</i>)	960	1.400	193.443
<i>одговара</i> и (<i>се</i>)	186	204	21.437
<i>ода</i> и (<i>се</i>)	8	52	2.259
<i>нареди</i> и (<i>се</i>)	47	35	5.425
<i>нуди</i> и (<i>се</i>)	24	150	11.896
<i>и</i> и $\bar{т}$ а $\bar{т}$ и (<i>се</i>)	32	675	23.221
<i>јавља</i> и (<i>се</i>)	67	529	8.506

Табела показује да је један од типичних глагола говорења, *казати* (*се*), веома фреквентан у савременом језику. Остали типични глаголи говорења (који имају мање значења или нису део наше грађе) такође су веома фреквентни, *говори*и (*се*) у СрпКор има 77.293 потврда, *и*рича $\bar{т}$ и (*се*) 14.282, док је глагол *рећи* (*се*) најфреквентнији глагол говорења са чак 278.841 потврдом.⁹⁹ Потпуно је очекивано да се лексеме које

⁹⁹ О прототипичности глагола *рећи* (*се*) говоре и потврде из фреквенцијских речника (у ФРССЈ налази се на четвртом месту међу глаголима, са фреквенцијом 1.967, док у ФРБК има 2.224 потврде, што му је обезбедило 7. место међу глаголима). Стога очекујемо да ће и у РСАНУ имати већи број значења, јер је семантички богат и у речницима српског језика мањег обима.

најбоље, најјасније описују одређену врсту активности, најчешће и користе у писаном језику, с циљем да се минималним језичким средствима каже потпуна информација.

И остали семантички најбогатији ГГ из грађе најчешће су посведочени са више хиљада потврда, што значи да представљају незаобилазан, веома битан лексички слој и да број значења у РСАНУ углавном прати њихову фреквентност у савременим писаним изворима. Иако се у наведеним изворима полисемантични ГГ не употребљавају у свим могућим значењима (због стилских, нормативних и сл. разлога), овим потврђујемо да су с разлогом део групе семантички најбогатијих лексема у српском језику.

9.2.13.6. **ЗАКЉУЧАК О ГЛАГОЛИМА ГОВОРЕЊА.** Анализа ове групе лексема показала је да глаголи говорења иако не описују динамичну категорију у стварности представљају добро организован систем потврђен већим бројем семантички разноврсних глагола. Овакво стање последица је важности појаве на коју се односе – вербалне интеракције која представља једну од најзначајнијих менталних активности и која је важна и за обликовање других категорија стварности. Будући да лексеме ове групе припадају најужем делу општеупотребне лексике, њихова полисемантичност је очекивана, али је било и очекивано, и бројем значења потврђено, да нису семантички разумењене као глаголи са значењем конкретних радњи. Разноврсност ГГ упућује на човекову потребу да лексички нијансира различите појаве из ове области.

9.2.14. Глаголи перцепције

9.2.14.0. Под глаголима перцепције подразумевамо лексеме којима се у примарном значењу именују радње примања чулних утисака. И ова група глагола припада домену менталних активности и обухвата глаголе вида, слуха, мириса, укуса и осета, тј. глаголи физичке перцепције, чије се основне семантичке реализације могу објединити примитивом 'перципирати' (в. Апресян 1995б: 355). Способност визуелног опажања природно је урођена људима, а чула представљају посредника између човека и спољног света. Уз помоћ својих перцептивних способности човек осмишљава стварност, стиче знања, планира своје активности итд.

У домаћој и иностраној литератури говори се о доминацији глагола визуелне перцепције у односу на перцепцију осталим чулима (у радо-

вима Ј. Д. Апресјана, О. Виберга, И. Свитсер, Е. В. Падучеве, С. Ристић итд.). Разлог за доминантност глагола визуелне перцепције произилази из чињенице да се менталне, интелектуалне појаве најчешће описују глаголима вида. И. Свитсер (Sweetser 1990: 34) наводи да енглески глаголи који су у вези са чулом вида имају примат у односу на глаголе који се односе на остала чула, јер је основни пут сазнавања света управо путем вида. Такође, она истиче и склоност глагола визуелне перцепције ка апстрактним значењима (као што су знање, разумевање и сл.) истичући да се најпре путем вида прикупљају подаци из спољашњег света, као и да је интелектуална страна нашег живота повезана најчешће са визуелним опажањима.

9.2.14.1. Глаголи перцепције (даље: ГП) представљају добро организован систем који „пружа могућност приказивања унутрашњих веза између начина концептуализације стварности и лексикографског типа“ (Апресјан 1995б: 356). Ова група садржи девет лексема, а њихов удео у укупном броју глагола је 1,5%, односно 0,9% у укупном збиру анализираних лексема. Групу чине глаголи *вид(ј)еићи (се)*, *гледаићи (се)*, *огледаићи (се)*, *òгледаићи (се)*, *ос(ј)еићиићи (се)*, *ос(ј)ећаићи (се)*, *иòгледаићи (се)*, *иòгледаићи (се)*, *иòзнаићи (се)*.

Од свих полисемантичних ГП четири у рефлексивној форми означавају неку другу појаву: глагол *òгледаићи се* означава динамичну активност промене положаја тела (гледала [је] за њим ... надајући се, да ће се он *огледаићи*; а она ће му тада њежно махнути), *осеићиићи се* и *осећаићи се* означавају психичко стање, прожетост неким осећањем, уверењем, идејом и сл. (посрамљени Аугије ... мулом *се осеићивши*, нестаде; *осећао се* смешан и понижен), а *иòзнаићи се* припада сфери социјалних односа (владика *се иòзнао* са тим лордом зимус на соаретима). Они који и у повратној форми припадају ГП представљају праве повратне глаголе: *гледаићи се/видеићи се/огледаићи се*. Осим тога, два глагола чије примарно неповратно значење описује неку другу појаву, у рефлексивној форми означавају перцепцију – *гуићаићи се* и *одмерићи се*. И ова два глагола припадају сфери визуелне перцепције, која је убедљиво најдоминантнија у оквиру ГП.

9.2.14.2. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЛИМ ГП. Пошто је ова група глагола малобројна, навешћемо у Табели 31 све глаголе које јој припадају и број њихових значења.

Табела 31: Листа семантички најбогатијих ГП

Р. бр.	Лексема	Бр. значења	Р. бр. на листи глагола	Опште значење
1.	<i>гледаџи (се)</i>	36	29	вид
2.	<i>вид(ј)еџи (се)</i>	31	34	вид
3.	<i>òгледаџи (се)</i>	26	39	вид
3.	<i>оглѣдаџи (се)</i>	26	39	вид
4.	<i>џознаџи (се)</i>	22	43	вид
5.	<i>џоглѣдаџи (се)</i>	19	46	вид
6.	<i>џòгледаџи (се)</i>	18	47	вид
7.	<i>ос(ј)еџиџи (се)</i>	16	49	примање утисака уопште
7.	<i>ос(ј)еџаџи (се)</i>	16	49	примање утисака уопште

Из наведеног списка лексема запажамо да се богатством значења одликују глаголи којима се означава примање утисака чулом вида, док се глаголи који уопштено означавају примање утисака путем чула налазе на дну листе.¹⁰⁰ На списку нема лексема које у примарном значењу именују радње примања утисака осталим чулима – слухом, мирисом и укусом. Међу семантички најбогатијим ГП су и три видска пара сличних семантичких карактеристика, а подаци из речника показују да се они подударају у већини значења.

Разлоге за доминацију глагола вида већ су изнели бројни истраживачи на грађи из различитих језика. Наиме, они сматрају да је, према обиму информација које човек стиче путем чула, најважнији вид, потом следи слух, па мирис, укус и додир, мада међу последња три чула нема тако јасне хијерархије као међу прва два (в. Апресян 1995б: 363; Viberg 1993: 350). Један од разлога за такво стање у језику је, према Апресяну, место неког подсистема у хијерархији, односно степен употребе једне лексеме приликом описивања одређене појаве, а лексика која се односи на визуелну перцепцију спада у најразноврснију и најбогатију.¹⁰¹ Други разлог се може наћи у процесу метафоризације – метафоризација је најпродуктивнија код глагола којима се именују радње у вези са мирисом, укусом и додиром, а знатно мање се односе на вид и слух (в.

¹⁰⁰ Да је иста ситуација и у другим словенским језицима, уверили смо се прегледом стања у речницима руског, пољског, бугарског и македонског језика (уп. Миланов 2020б: 260).

¹⁰¹ О хијерархијском статусу лексема визуелне перцепције говоре и резултати Р. Драгићевић која је у истраживању синестезије у српском језику запазила да се именице из сфере вида најређе допуњују придевима из домена других чула и њима се најчешће описује већина других особина и релација (2007: 158).

Апресјан 1995б: 363). С. Улман је нашао да око 80% опажајних метафоричких преноса произлазе из нижих нивоа у перцептивној хијерархији (мирис, укус, додир) (Улман, према Апресјан 1995б: 363). То је директно повезано са антропоцентричношћу језика – човек разликује више визуелних и слуховних представа него било које друго живо биће, док су му друга чула, нпр. мирис слабије развијена (в. Апресјан 1995б: 363).

9.2.14.3. О глаголу *ГЛЕДАТИ* (*СЕ*). Глагол *гледа̄тии* (*се*) налази се у зони изразите полисемије и он је, поред глагола *виде̄тии* (*се*), главни представник ЛСГ глагола визуелне перцепције у српском језику. Ова два глагола иако из исте сфере, имају различиту употребну вредност – различито се реализују у погледу агентивности и волунтативности (исп. Leech 2004: 30–31; Viberg 2008: 124; Ристић 2012: 121–131)¹⁰². Глагол *виде̄тии* у основном значењу не укључује намеру и активно учествовање агенса, док је код глагола *гледа̄тии* обавезно лично учешће агенса – нешто се може видети случајно, а гледати се може свесно и са неком намером. Очекивано је да глагол *гледа̄тии* (*се*) има више значења од глагола *виде̄тии*, узимајући у обзир тенденцију која важи за полисемантичне глаголе да најчешће означавају динамичне активности, у којима агенс свесно и са намером учествује.

О семантичко-синтаксичким обележјима глаголâ *гледа̄тии* и *виде̄тии* у српском језику писала је С. Ристић (2012: 121–131) и установила да је двовидски глагол *виде̄тии* типични представник класе глагола визуелне перцепције, да су у неким ситуацијама ова два глагола заменљива, као и да се на основу њих може претпоставити исти пут семантичко-синтаксичког развоја за све глаголе визуелне перцепције.¹⁰³

Прегледом полисемантичке структуре лексеме *гледа̄тии* (*се*) запазили смо да се мањим бројем секундарних значења именује примање утисака путем чула вида (нпр. „упирати поглед, очи“, „нишанити,

¹⁰² Иста паралела може се успоставити и код глагола звучне перцепције: *чӯтии* и *слуша̄тии*, док глагол *мириса̄тии* нема опозита, пошто *мириса̄тии* може значити и „осетити мирис“ и „помирисати“ (исп. Стаменковић 2009: 70). Међутим, иако глагол *мириса̄тии* има двозначну примарну семантику и нема неизведени глагол с којим би се допуњавао, није се нашао на листи изузетно полисемантичних лексема, што можда има везе са чињеницом да се комуникација међу људима не може реализовати путем чула мириса (за разлику од вида, слуха и додира), те да се мирисањем не може произвести нека динамична промена која је карактеристична за семантику већине глагола са највише значења.

¹⁰³ У заглављу лексикографског чланка, глагол *виде̄тии* (*се*) означен је као двовидски, али је М. Спасојевић на знатно ширем корпусу установила да овај глагол вид може мењати зависно од семантике (Спасојевић М. 2015: 127).

гађати“), а много чешће интелектуалне радње и стања.¹⁰⁴ Овим глаголом се секундарно означавају менталне, интелектуалне радње које се односе на значења запажања, расуђивања, пажње, контроле, наде, старања и сл. (исп. Ристић 2012: 125) (нпр. у приповетци Јакшића треба увек *гледајти* као лирског песника; Добровски није тако *гледао* књижевни језик; досад је она у Милици *гледала* само душманина; сав свијет *гледа*... шта ћу рећи; најпре подај па онда *гледај* да ти се да; ја ћу *гледајти* да вам се на други начин ... одужим).

Глагол *гледајти* (*се*) нема према себи одговарајућег видског парњака са истим примарним значењем, већ се промена вида и указивање на перфективност врши префиксацијом па тако има велики број деривата за које је карактеристично да видску разлику успостављају променом акцента (нпр. *загледајти* (*се*)/*загледајти* (*се*), *огледајти* (*се*)/*огледајти* (*се*), *и́регледајти* (*се*)/*и́регледајти* (*се*), *разгледајти* (*се*)/*разгледајти* (*се*), *и́огледајти* (*се*)/*и́огледајти* (*се*) итд.). Велики број префиксираних деривата указује на широку, недовољно одређену семантику глагола *гледајти*, што је обележје свих семантички најбогатијих лексема.

9.2.14.4. СТАТУС ГП У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Статус неколико семантички најбогатијих ГП у савременом језику представимо на основу података из фреквенцијских речника и СрпКор (в. Табелу 32).

Табела 32: Фреквенција семантички најбогатијих ГП у савременим изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>гледајти</i> (<i>се</i>)	387	1.781	30.050
<i>вид(ј)ејти</i> (<i>се</i>)	1.104	2.720	111.933
<i>òгледајти</i> (<i>се</i>)	0	1	1.866
<i>огледајти</i> (<i>се</i>)	9	106	
<i>и́ознајти</i> (<i>се</i>)	67	166	13.830

Бројке показују да су у свим изворима фреквентни општи глаголи који означавају перцепцију, нарочито глагол, *видејти*, док они са специфичнијом семантиком коју прати и видско разликовање у акценту имају мањи број потврда. Примери из савремених извора говоре да је глагол *видејти* знатно фреквентнији од глагола *гледајти*, што повезујемо са чињеницом да глагол *видејти* може означавати завршену, већ ре-

¹⁰⁴ Како наводи Апресјан (1995б: 364), сваки се телесни систем одражава, копира у одговарајући духовни систем и обрнуто. Тако у руском језику перцепцији одговарају интелектуална стања и активности, физиолошким стањима (потребама) – жеље, физиолошким реакцијама – емоције, физичким активностима – говор.

лизовану радњу, а таква употреба је честа посебно у публицистичком стилу. Примери из СрпКор указују да су рефлексивне форме ових глагола чешће и обичније у савременом језику. И у РСАНУ се нерексивни облици чешће срећу у примерима из старијег језика, а посебно су заступљени у народној књижевности.

9.2.14.5. ЗАКЉУЧАК О ГЛАГОЛИМА ПЕРЦЕПЦИЈЕ. Анализирана грађа показује да глаголи са значењем примања чулних утисака нису склони семантичкој разумењености што има везе са природом појаве коју описују, менталне активности се чешће описују лексемама са конкретном семантиком. Међутим, због важности активности коју описују, њихово место на листи ЛСГ глагола је нужно и важно, без обзира на чињеницу да су потврђени са свега девет лексема. Њихова примарна семантика је показала доминацију визуелног искуства у спознавању света и још једном потврдила антропоцентричну устројеност стварности. Малобројност глагола ове групе потврђују закључак који се у раду успоставио као правило да су полисемантични глаголи физичких активности бројнији и семантички богатији у односу на глаголе менталних радњи.

9.2.15. Егзистенцијални глаголи

9.2.15.0. Под егзистенцијалним глаголима подразумевају се глаголске лексеме којима се означава егзистирање, постојање. Типичним егзистенцијалним глаголима означава се постојање/непостојање човека (нпр. *биџи*, *живеџи*, *умреџи*). Постојање је категорија која представља процес, стање, а агенси постојања нису активни учесници глаголом означене ситуације, већ само носиоци тог стања или процеса. Постојање може бити остварено као физиолошко постојање које је својствено само живим бићима, и као опште постојање које је својствено свим реалијама које су означене именицама уз коју такав глагол стоји (в. Лазић-Коњик 2010: 30). Егзистенцијални глаголи припадају групи семантички и синтаксички истраженијих лексема у нашем језику (нпр. Шпис 1987: 95–104; Kordić 2002: 143–174; Ковачевић 2007: 107–127; Лазић-Коњик 2010; Стојановић 2013). У истраживањима ове групе лексема у српском (српскохрватском) језику пажња је најчешће посвећивана глаголу *биџи* који се у литератури наводи као један од типичних егзистенцијалних глагола – поред тога што има и функцију копулативног и помоћног глагола.

Ми ћемо под егзистенцијалним глаголима подразумевати како глаголе којима се означава сам чин постојања, дакле стање егзистенције, тако и глаголе који у основном значењу реализују каузативно егзистенцијално значење, дакле и динамичне активности

„чинити/учинити некога поново живим, повратити/враћати некоме биолошке функције“ (нпр. *ожив(ј)ећи/оживљаваћи*), односно значење узроковања нечије смрти, „чинити/учинити да неко престане да живи“ (нпр. *гушићи/загушићи*)¹⁰⁵. Другим речима, под егзистенцијалним глаголима подразумеваћемо лексеме које означавају само живљење, као и радње којима се неко лишава живота или враћа у живот.¹⁰⁶ Осим глагола *жив(ј)ети*, остали глаголи из грађе припадају групи каузативних глагола.

9.2.15.1. Групу егзистенцијалних глагола (даље: ЕГ) чини седам лексема: *гушићи (се)*, *загушићи (се)*, *жив(ј)ећи*, *напући (се)*, *ожив(ј)ећи*, *оживити*, *оживљаваћи (се)*. Овим лексемама у систему полисемантичних глагола припада око 1,2% (в. Табелу 33).¹⁰⁷

Табела 33: Листа семантички најбогатијих ЕГ

Р. бр.	Лексема	Бр. значења	Р. бр. на листи глагола	Опште значење
1.	<i>жив(ј)ећи (се)</i>	28	33	ситуација постојања
2.	<i>напући (се)</i>	22	22	узроковање краја постојања
2.	<i>оживљаваћи (се)</i>	22	39	узроковање поновног постојања
3.	<i>ожив(ј)ећи</i>	19	42	поновно постојање
4.	<i>гушићи (се)</i>	18	43	узроковање краја постојања
5.	<i>загушићи (се)</i>	16	45	узроковање краја постојања
5.	<i>оживити</i>	16	45	узроковање поновног постојања

¹⁰⁵ Непрефиксирани глаголи, какав је *гушићи (се)*, у основном значењу не морају нужно имати егзистенцијално значење јер није обавезно да ће завршетком глаголске радње наступити смрт објекта, за разлику од префиксираних (и перфективних) облика ових глагола, где се таква ситуација подразумева. На пример, у реченицама где је агенс нека штетна материја (дим, непријатан мирис) ситуација умирања услед гушења је мало вероватна (*гушио ме је задах нафталина*), док је у примеру *У овом мјесецу ... наши сељаци ичеле гуше и мед ваде* резултат глаголске радње свакако смрт објекта.

¹⁰⁶ На основу анализе глагола који се односе на рађања и умирање човека М. Марјановић је утврдила да у српском језику има приближно једнак број глагола који се односе на рађање и умирање (осим у жаргону где је много више глагола умирања) и да те две појаве подједнако привлаче човекову пажњу (2008: 51). И. Лазећ Коњик је у свом истраживању закључила да је број глагола и израза којима се означава рођење и смрт далеко већи од свих других група глагола са егзистенцијалним значењем (2010: 180).

¹⁰⁷ Глагол *бићи*, који се у литератури наводи као главни представник ЛСГ глагола постојања, нисмо уврстили у ову групу јер му је у РСАНУ као примарна дата функција граматичке лексеме, односно значење копуле. О лексеми *бићи*² в. т. о. нераврстаним глаголима.

Ови глаголи и у рефлексивној форми могу означавати ситуацију, стање поновног постојања, успостављања неког појма (нпр. друштва ... која, особеннимъ ... духомъ дишу ... *оживљавају се*) или радњу која би, под неким околностима, могла довести или је довела до (не)постојања (да пије одвише, *загушио би се*). Друкчију појаву означавају глаголи *жив(ј)ећи се* – поступање/понашање (он је ... осредњи домаћин, „*живи се*“ човек лепо), *ожив(ј)ећи се* – психичко стање (*оживи се* храбри Вук Перовић и извади тешка јатагана) и *наћући се* – физичко деловање (бар док смо деца да *се* сити *наћучемо* будућег министра).

У оквиру других група, за неколико глагола може се рећи да у примарном значењу рефлексивне форме спадају у ЕГ, а такви су *д(ј)енући се=д(ј)ећи се, об(ј)есити се, находити се, одиграћи се, њалићи се, надавати² се, надаћи се, објавити¹ се*. Поменути глаголи у примарном неповратном значењу најчешће описују динамичну активност, те и овај списак показује да је рефлексивна форма изразито полисемантичних глагола чешће резервисана за описивање апстрактног стања, док је нерелексивна, по правилу, остављена за описивање конкретне активности.

Семантички најбогатијим полисемантичним ЕГ чешће се означава активна, динамична радња којом се неке дају, враћају или прекидају биолошке функције, док је стање егзистенције потврђено само типичним глаголом ове групе, глаголом *жив(ј)ећи*. Међутим, ниједан од ових глагола не одликује се изразитом семантичком разуђеношћу због саме природе, статичности појаве коју означава, што се показало као правило код свих глагола који имају велики број значења.

9.2.15.2. Напомене о семантичким најбогатијим ЕГ. Готово сви полисемантични ЕГ означавају постојање, живљење или пак иницирање поновног постојања, што изненађује с обзиром на чињеницу да је у језику типичније, упечатљивије оно што је непожељно, непријатно. Иако су лексема и изрази којима се означава престанак постојања веома бројни, за изостајање изузетно полисемантичних лексема са овом семантиком, објашњење налазимо у чињеници да је то статична ситуација која се природно не може преобратити, а нова значења, како се показало, привлаче глаголи који именују неку динамичну ситуацију и промену која ће и у будућности имати конкретне и динамичне последице.

Са друге стране, творбено гнездо глагола *живећи* садржи и лексема које означавају почетак поновног постојања. Иако се оваквим лексемама означава, за стварне прилике, нереална радња (*оживећи/оживљаваћи*) разлог за њихову семантичку разуђеност вероватно лежи у природној људској тежњи за животом, па макар за остварење такве

жеље посезали и у сферу апстрактног и немогућег. Глаголи *ожив(ј)е-ићи*, *оживљаваићи* и сл. могу се односити не само на повратак нормалних биолошких и психичких функција човека након психофизичког поремећаја (губитка свести) већ и на апстрактну ситуацију деловања „више силе“ (нпр. Аврам рече Богу: дај ми да видим како ти *оживљаваши* мртве; обамрло новорођенче дужна је бабица ... сместа да *оживљава*; шта Бог није учинити кадар? ... | и усмрти, и опет *оживи*). Поновно појављивање, оживљавање човека, могуће је само у областима бајке, мита, легенди, религија и сл. те је број глагола са значењем ове фазе изразито мали (Лазих-Коњик 2010: 128), али према РСАНУ, чак три полисемантична ЕГ имају управо ово значење. Разлог за то може се тражити у човековој тежњи и жељи да прекинути ланац поново успостави, обнови – секундарно су предмет „оживљавања“ најчешће различита позитивна стања и појаве: здравље, радост, напредак, уопште она стања којима човек природно тежи. Постоји жеља за обнављањем нечег позитивног, повољног.

Код ЕГ који означавају стање, субјекат може бити човек (нпр. *живеће* тај сто година; Исус подизао мртве, те су *оживели*), док код активних глагола улогу агенса могу вршити лексеми различитог значења: човек (лекари ... *оживили* га [војника] сасвим; дјевојка је у дворишту *загушила* гуску), божанско биће или биће из сфере празноверја (нпр. Аврам рече Богу: дај ми да видим како ти *оживљаваши* мртве; вампир може човека да *загуши*), али и разне штетне супстанце (нпр. [пара од врења у вину] човека ... *загушиићи* и задавити може).

9.2.15.3. О глаголу *жив(ј)ети (се)*. Најразуђенија лексема ове групе, лексема *живеићи (се)*, као прототипичан глагол постојања, осим по највећем броју значења, одликује се и по томе што има чак три полисемантична глаголска деривата – *оживеићи*, *оживиићи* и *оживљаваићи (се)*. Ово је један од ретких имперфективних семантички најбогатијих представника неке ЛСГ полисемантичних глагола у нашој грађи. У основном значењу њиме се денотира стање биолошког постојања. Када се ради о живим бићима, глаголом *живеићи (се)*, осим означавања биолошког постојања живих бића, секундарно се именује и постојање уопште „бити, постојати, егзистирати“ (у неком селу *живио* је један бег). Како наводи Лазих Коњик (2010: 49), веома је тешко повући оштру границу између ова два значења, те би се због очигледне општости и сродности оба ова значења могла сматрати примарним, с тим да је значење „постојати“ општије. На основу тога закључује да је значење „постојати“ код глагола *живеићи* резултат трансформације хипоним →

хипероним, а не резултат платисемије (И. 51–52). Основни семантички садржај глагола *живеџи* одређен је архисемом 'постојати', а семом 'физиолошки процес' сужен је на жива бића.

Секундарно овај глагол денотира и борављење, пребивање на неком месту, уз ангажовање сема 'места' и 'начина' ([змија] у дувару кућном *живи*), поступање на одређен начин, где је такође ангажована сема 'начина', као и сема 'околности' (стане *живљеџи* као сељак), затим сема 'заједнице' када означава живљење у заједници са неким, уз одржавање одређених међуљудских односа и сл. (нпр. сад вам ваља *живиџи* са консулом; ми смо *живјели* у љубави; сачувај те, Боже, с таквом женом *живиџи*; свака се жена боји мужа ... да не примети, да она с ким *живи*). Осим означавања егзистирања живих бића која своје постојање спроводе у одређеним околностима, овим се глаголом денотира и постојање различитих неживих и апстрактних појмова (нпр. књига треба да *живи*; *живи* о њима красан спомен; мисао о слободи стално је *живела*; најситније појединости на ... киповима *живе*).

Глагол *живеџи* означава једну од најважнијих категорија у стварности, а то потврђује и чињеница да *живеџи* (као и *умреџи*) припадају семантичким примитивима (в. Goddard, Wierzbicka 2014: 12), чиме се представа егзистирања истиче као један од општих појмова на којима се базирају многи други појмови у стварности.

9.2.15.4. СТАТУС ЕГ У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Фреквенцију ЕГ у савременом језику представимо на основу података из фреквенцијских речника и СрпКор (в. Табелу 34).

Табела 34: Статус семантички најбогатијих ЕГ у савременим писаним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРБК	СрпКор
<i>жив(ј)еџи (се)</i>	219	1.232	46.210
<i>оживљаваџи (се)</i>	3	8	553
<i>ожив(ј)еџи</i>	15	199	1.326
<i>гушиџи (се)</i>	13	140	1.165
<i>загушиџи (се)</i>	3	9	136
<i>оживиџи</i>	0	0	609

Подаци показују да је један од најтипичнијих глагола постојања, глагол *жив(ј)еџи*, једна од најфреквентнијих лексема у савременом језику. С друге стране, податке за глаголе *ожив(ј)џи (се)* и *оживиџи (се)* морамо узети са резервом будући да се формално поклапају у појединим

глаголским облицима, али свакако спадају међу фреквентније лексеме. Глагол *загушићти* није посебно фреквентан у савременом језику, далеко су фреквентнији други глаголи из истог творбеног гнезда: *гушићти* и *угушићти*. Такође, готово исти број потврда као и глагол *загушићти* има и девербатив *загушење* који је посебно фреквентан у новинским текстовима.

9.2.15.5. Закључак о ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНИМ ГЛАГОЛИМА. Анализа ове лексичко-семантичке групе показала је важност категорије егзистенције. Као и код претходно описане групе глагола перцепције, само постојање групе ЕГ међу осталим ЛСГ глагола је значајно, али и очекивано, с обзиром на важност појаве коју описују. Сматрамо да је веома важно што је категорија стварности описана глаголима ове групе говорницима била довољно инспиративна и подстицајна за именовање нових појмова (активности или стања). Иако ова група лексема по правилу не описује динамичну појаву, природна људска тежња за постојањем условила је да семантички богати буду и глаголи којима се примарно означава враћање некога у живот (па било то и не-реално). Са друге стране, лексеме са значењем губљења живота, иако описују појаву која у језику чешће привлачи пажњу, очекивано, нису заступљене у нашој грађи, што има везе са резултатом који се након завршене радње добија.

9.2.16. Глаголи психичких активности и стања

9.2.16.0. Глаголима психичких активности и стања у основном значењу денотирају се ментална активност, процес или стање као што су мишљење, закључивање, одлучивање, усредсређивање на нешто, поимање информација путем сазнања, логичког расуђивања, стицање мишљења, суда о нечему итд. Дакле, радња се тиче искључиво човека и његовог менталног живота. Лексеме ове групе сместили смо у шири контекст, па су осим глагола мишљења и сазнања, овде уврштени и каузативни глаголи где се менталном активношћу узрокује да дође до резултата радње. У литератури се глаголи овог типа сврставају у групу глагола интелектуалних активности (в. ТСРГ: 303–348; Levin 1993: 180–185). О глаголима психичких активности у руском језику писао је Л. М. Василев (Василев 1981) који истиче да полисемантични глаголи психичких активности (и то основни глаголи, као што су *осећајти*, *смајтрајти*, *слушајти*, *волејти*, *мислијти*, *схвајћајти*, *знајти* итд.) обично свим својим значењима улазе у састав поља глагола психичке активности,

док се унутарње поделе врше према неколико семантичких класа и поткласа, па се тако, на пример, многи глаголи перцепције употребљавају и у значењу глагола осећања, мишљења и знања (1981: 172).

9.2.16.1. Група глагола психичких активности и стања (даље: ГПАС) састоји се од 11 лексема, које чине 1,9% од укупног броја глагола, односно око 1,2% свих анализираних лексема. Групу чине глаголи *зна̄ӣи (се)*, *издржа̄ӣи (се)*, *лучӣӣи (се)*, *мислӣӣи (се)*, *нам(ј)ерӣӣи¹ (се)*, *обраћа̄ӣи (се)*, *о̄йросӣӣӣи (се)*, *очӣӣиова̄ӣи (се)*, *йазӣӣи (се)*, *йогаћа̄ӣи (се)*, *йојмӣӣи (се)*.

Наведене лексеме представљају различите области психичке активности или стања – одлучивање, мишљење, знање, пажњу. У рефлексивном облику ови глаголи готово никад не означавају психичку активност, али се углавном задржавају у опсегу менталних појава, па тако означавају врсту комуникације (*обраћа̄ӣи се*, *о̄йросӣӣӣи се*, *йогаћа̄ӣи се*), физиолошку активност (*издржа̄ӣи се*). Једино глаголи *нам(ј)ерӣӣи се* и *йојмӣӣи се* означавају физичку активност, кретање. Са друге стране, запажамо да су прилично бројни глаголи других ЛСГ који у примарном значењу рефлексивне форме описују психичке активности или стања, а у примарном неповратном значењу означавају други тип појаве. Такви су: *блажӣӣи¹ се*, *варака̄ӣи се*, *дава̄ӣи се*, *залећи се*, *израдӣӣи се*, *издуӣӣӣи се*, *исирџӣӣи се*, *најуӣӣӣӣи се*, *одоле̄ӣи се/одоље̄ӣи се*, *одуӣӣӣи се*, *о̄йоменӯӣӣи се*, *осӣӣија̄ӣи се*, *о̄йказа̄ӣӣи се*, *йӣӣӣӣӣи се*, *йланӯӣӣи¹ се*, *йл(иј)енӣӣӣи се*, *йодава̄ӣӣи¹ се*, *йода̄ӣӣи се*. Наведени глаголи и у неповратном значењу чешће описују статичну појаву, али и овај податак показује да ће се конкретна и динамична појава чешће трансформисати у апстрактну и статичну, него што би то био обрнут случај. Ово потврђује већ наведену констатацију К. Бака (Buck 1949: VII) да се речи за менталне процесе базирају на физичким активностима и стањима, а да се апстрактна значења добијају метафоризацијом конкретних.

9.2.16.2. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЛИМ ГПАС. Ову групу чине лексеме које у просеку имају најмање значења у односу на средњу вредност у осталим групама. Тај податак последица је чињенице да ГПАС денотирају апстрактне појаве. Ово упућује на факат да човек организује језичку стварност према динамичним појавама које су видљиве његовом оку, било да се односе на њега или на нешто изван њега и у којима може и сам активно учествовати, те и своје мишљење и осећања најчешће изражава преко лексике са конкретним значењима. Даћемо у Табели 35 листу семантички најбогатијих ГПАС.

Табела 35: Листа семантички најбогатијих ГПАС

Р. бр.	Лексема	Бр. значења	Р. бр. на листи глагола	Опште значење
1.	<i>ојросӣӣӣӣ (се)</i>	27	38	одлучивање
2.	<i>јојмӣӣӣӣ (се)</i>	24	41	расуђивање
3.	<i>нам(ј)ерӣӣӣӣ¹ (се)</i>	23	42	одлучивање
4.	<i>јогађа̄ӣӣӣӣ (се)</i>	22	43	расуђивање
5.	<i>лучӣӣӣӣӣ (се)</i>	21	44	расуђивање
6.	<i>мислӣӣӣӣӣ (се)</i>	19	46	расуђивање
6.	<i>јазиӣӣӣӣ (се)</i>	19	46	пажња
7.	<i>знаӣӣӣӣӣ (се)</i>	17	48	знање

Запажамо да је глагол *мислӣӣӣӣӣ (се)* семантички богатији од глагола *знаӣӣӣӣӣ (се)*. Претпоставку за овакав однос у броју значења између поменутих глагола можемо тражити у чињеници да глагол *мислӣӣӣӣӣ* представља динамичнију психичку активност, док *знаӣӣӣӣӣ* у основи представља статичну ситуацију познавања нечега раније усвојеног или спознатог.

У оквиру групе ГПАС на основу примарног значења лексеме се могу поделити на глаголе знања (*знаӣӣӣӣӣ (се)*),¹⁰⁸ глаголе одлучивања (*нам(ј)ерӣӣӣӣ¹ (се)*, *ојросӣӣӣӣӣ (се)*), глаголе пажње (нпр. *јазиӣӣӣӣӣ (се)*, *обрађа̄ӣӣӣӣӣ (се)*), глаголе мишљења (нпр. *мислӣӣӣӣӣӣ (се)*, *лучӣӣӣӣӣӣ (се)*), глаголе стања (нпр. *издушӣӣӣӣӣӣ се*, *исурӣӣӣӣӣӣ се*). Из представљеног се уочава да су базични, прототипични глаголи који означавају ове важне мисаоне радње најчешће и семантички најбогатији. Општи ГПАС исказују одређене појаве које настају услед активности нервног система, без додатних карактеристика, као што су сврха радње, резултат и сл., а такви су *знаӣӣӣӣӣӣ*, *мислӣӣӣӣӣӣ* (нпр. ко зна говорити, зна и *мислӣӣӣӣӣӣ*), док би специфични ГПАС били они код којих се мисаона радња додатно спецификује, а неки од елемената радње исказане овим типом глагола су узрок, резултат итд. (нпр. *ојросӣӣӣӣӣӣ* ми господаре, | млада сам се пре-

¹⁰⁸ За класу глагола обједињених значењем „знати“ Л. Василев (Василев 1981: 164) каже како се њима означава поседовање или усвајање неке информације у процесу перцептивне воље и мисаоне активности. За разлику од глагола мишљења, глаголи знања означавају не оно што се ствара у процесу мисаоне активности, већ оно у шта се она претвара у процесу приказивања стварности. Због тога је ова група глагола тесно повезана са глаголима перцептивних, мисаоних и физичких активности. Василев даље наводи да се супротстављањем сема 'имати знање' и 'стицати знање' класа ових глагола дели се на две поткласе: владање знањем (глагол *знаӣӣӣӣӣӣ*) и стицање знања (глагол *сзна̄ӣӣӣӣӣӣ*) (Василев 1981: 164). Ове две поткласе су узрочно-последично и ланчано повезане, учење претходи владању знањем и вештинама.

варила; *намерих* одмах отказати стан). Такве су и лексеме *лучији* и *намерији* којима се у примарном значењу денотира постизање резултата мисаоног процеса – заузимање става према некој појави или ситуацији у процесу размишљања (нпр. *лучији* истинито од лажнога; *намјерио* сам да прошетам тамницом).

Један од типичних ГПАС, глагол *знаји*, карактеристичан је по томе што може припадати и квалификативним глаголима, јер се семантички однос глаголске радње и објекта који је радњом обухваћен схвата не само као процес који врши субјекат, већ и као процес који он може и уме вршити, који је на неки начин његова квалификација (в. Гортан-Премк 1971: 103). Такви су примери типа *зна* немачки, *зна* мађарски; *знаду* ловити рибу; *зна* ђавола на леду потковати итд. Поред основног значења, овај глагол, према Ј. Грковић Мејџор, обухвата и значење „знати како“ које се реализује као „бити у стању, моћи“ и „бити вешт у нечему, умети, на основу искуства“, као и значење „познавати“. Он у овим значењима има и различите синтаксичке допуне, што показује да „различите лексичке јединице глагола *знаји* имају и различита синтаксичка својства, која су и један од главних показатеља полисемантичности“ (Грковић-Мејџор 2006: 92). И Ј. Д. Апријан наводи да глагол *знаји*, који је смисаоно један од најсложенијих глагола, улази у састав других, такође сложених лексичких и граматичких значења. Даље, он са другим глаголима као што с *хитеји*, *смајраји*, *осећаји*, *говорији* итд. чини основу једне од најважнијих области лексичког система – лексику повезану са унутрашњим светом човека (в. Апријан 1995б: 406).

За глаголе пажње који не означавају унутрашње психичке процесе, већ спознајну активност која се може сазнати путем чула, Л. М. Васиљев (1981: 169) сматра да су блиски глаголима схватања и сазнавања, с једне, и глаголима вољне активности с друге стране. Заједничка идентификациона сема је именица *осећај* која означава одражавање у сазнању најразличитијих стања и функција организма. Овом се именицом и глаголом *осећаји* може означавати свака реакција нервног система на подражаје и реакција на оно што се прима путем чулне перцепције.

9.2.16.3. О ГЛАГОЛУ *ОПРОСТИТИ* (*СЕ*). Семантички најбогатији глагол ове групе, *ојросији* (*се*), налази се према броју значења при крају листе полисемантичних глагола. Ово је једини семантички најбогатији глагол неке групе коме је у основи придев.¹⁰⁹ Глаголи *јросији* и *ојро-*

¹⁰⁹ Овај глагол је изведен од придева *јроси* за који Р. Драгићевић (2001: 19) наводи да му се готово цео деривациони систем заснива на људској особини простоте, неостаности, иако му то није примарно значење. Значења овог придева која су у директној

сѣиши имају исто примарно значење и истог су вида, али је мотивни глагол потиснут у корист семантички далеко богатијег и фреквентнијег префиксираног. Глагол *оѣросѣиши* (*се*) више је карактеристичан за формалнији, виши стил изражавања, па се у извињавању користи уместо облика „извини(те)“. Такође је у великом броју значења синониман глаголу *ослободиши* (*се*). Основно значење глагола *оѣросѣиши* је „дати некоме опроштај за нешто, прећи преко нечије кривице, грешке“. То значи да је узрочна радња са аспекта колективног схватања негативна, али је крајњи резултат позитиван. Такође, субјекат је тај према коме је учињена неправда или је повређен, а онај на кога је радња усмерена прекршио је правила случајно или намерно. Учесници у радњи могу бити у друштвеној хијерархији исти или различити (то могу бити божанско биће и човек, родитељи и деца, супружници, или уопште учесници у расправи, сукобу итд.) (нпр. доведите ми љубу | неvěјеру ... да јој *оѣросѣим*; мајко моја, *оѣросѣи* ми, убила сам га!; у богова опроштаја нема, | ал' ти нам *оѣросѣи*; *оѣросѣили* смо један другом тешке речи).

Лексемом *оѣросѣиши* (*се*) секундарно се денотирају и друге радње којима је резултат избављање из тешког положаја, ситуације, и у апстрактном и у физичком погледу (нпр. ја ћу тебе ропства *оѣросѣиши*; да те *оѣросѣи* пореза на ливаду; док шарину ноге *оѣросѣио*; *оѣросѣио се* своје непослушне пратње). Нека од значења имају и религиозну или обредну компоненту (нпр. над самим гробом *оѣросѣио се* са Стојаном; при самој смрти, отац ... са свима *се* алали (*оѣросѣи*)).

Глаголи типа *оѣросѣиши* припадају групи глагола „чисто менталних активности, будући да могу искључивати било какав говорни чин и односити се искључиво на менталну сферу агенса“ (Стипчевић 2014: 117). То показује да овај глагол има сложену семантичку структуру која укључује више семантичких нивоа, што је утицало и на његову полисемантичност. Осим примарног значења које је уобичајено и распрострањено, готово сва секундарна значења именују појаве за које се у српском језику регуларно могу употребити и други глаголи, *сѣасиши*, *ослободиши*, *избавиши*, *разрешиши* итд.

9.2.16.4. СТАТУС ГПАС У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Представићемо и фреквенцију ГПАС у СрпКор и у одабраним фреквенцијским речницима (в. Табелу 36).

вези са глаголом „ослобођен од чега“ и „опроштен, без замерке“ (РМС) налазе се на периферији његове полисемантичке структуре. Исконско значење придева *ѣросѣи*, „slobodan, dopušten, oprošten“, у директној је вези са примарним значењем глагола *оѣросѣиши* (в. Скок 1973 III: 52).

Табела 36: Статус семантички најбогатијих ГПАС у савременим писаним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРБК	СрпКор
<i>о̄йрос̄т̄ӣт̄ӣ (се)</i>	56	175	4.241
<i>й̄о̄јмӣт̄ӣ (се)</i>	20	10	308
<i>нам̄(ј)ерӣт̄ӣ¹ (се)</i>	1	1	224
<i>й̄о̄га̄ћа̄й̄т̄ӣ (се)</i>	11	32	2.379
<i>лучӣт̄ӣ (се)</i>	0	12	189
<i>мислӣт̄ӣ (се)</i>	547	902	43.239
<i>й̄азӣт̄ӣ (се)</i>	43	84	2.844
<i>зна̄т̄ӣ (се)</i>	1.541	4.123	119.474

Подаци из табеле показују да је фреквенција наведених лексема слична у свим изворима и да је лексема *зна̄т̄ӣ (се)* једна од најфреквентнијих лексема у српском језику. Њена фреквенција не прати број значења у РСАНУ (17 значења). Ово је један од доминантних глагола менталних активности па је стога у испитиваним изворима и веома чест, док је, као глагол који описује менталне појаве, предодређен да не буде семантички изузетно богат. На другом месту по фреквенцији је глагол *мислӣт̄ӣ (се)* који у РСАНУ такође има мање од 20 значења, али је семантички богатији од глагола *зна̄т̄ӣ (се)*, што вероватно има везе са већ поменутом чињеницом да глагол *мислӣт̄ӣ* представља динамичнију психичку активност, док *зна̄т̄ӣ* у основи представља статичну ситуацију познавања нечега раније усвојеног или спознатог.

9.2.16.5. Закључак о глаголима психичких активности и стања. Анализа групе полисемантичних глагола који означавају психичке активности и стања показала је да се они према броју лексема и броју значења која те лексеме реализују налазе на маргини система полисемантичних глагола. Ова чињеница има везе са типом појаве коју означавају, јер се показало да је семантичка разноврсност одлика лексема које описују конкретне радње или процеса који доводе до видљивих резултата или промена. Међутим, будући да се глаголима који су на нашем списку, иако гледано у ширем смислу, описују најважније менталне активности и процеси, није изненађење да се код оваквог типа лексема јави и нешто разуђенија полисемантичка структура, посебно ако се узме у обзир чињеница да се код већине глагола са овог списка нека додатна активност одвија упоредо са менталном.

9.2.17. Остале групе глагола

9.2.17.0. Поред продуктивних ЛСГ које означавају базичне активности у свету око нас, појављују се и изоловане групе са малим бројем чланова које показују које су још области стварности говорницима српског језика посебно важне. У овом делу студије представимо глаголе који чине мале, непродуктивне ЛСГ или су то пак групе са разнородним глаголима који се не могу уопштити у шире тематске целине. На основу примарног, неповратног значења, уочили смо четири такве „мини групе“, са укупно 24 глаголске лексеме, а оне чине 4,1% глагола у грађи, односно око 2,6% свих лексема у корпусу (в. Табелу 37).

Табела 37: Списак лексема осталих група глагола

ЛСГ	Лексеме
Глаголи одредбе и мере	<i>броја̄ӣи, м(ј)ерӣӣи (се), нам(иј)енӣӣи, одм(ј)ерӣӣи (се), одредӣӣи (се), одређива̄ӣи (се)</i>
Глаголи физиолошких радњи	<i>гӯӣа̄ӣи (се), изјес̄ӣи (се), јес̄ӣи (се), одиса̄ӣи, омрс̄ӣӣи (се), њојес̄ӣи (се), њӣӣи</i>
Глаголи намиривања потреба	<i>залива̄ӣи (се), залӣӣӣи (се), намирива̄ӣи (се), намирӣӣӣи (се), њодмирӣӣӣи (се)</i>
Глаголи у вези са стицањем и узимањем слободе	<i>најас̄ӣӣи¹, одоле̄ӣӣи (се)/одоље̄ӣӣи (се), одр(иј)еш̄ӣӣӣӣӣи (се), осигура̄ӣӣӣӣӣи (се), ослободӣӣӣӣӣӣи (се), ослобађа̄ӣӣӣӣӣи (се)</i>

Овако распоређене групе указују на то да су за разумевање стварности важне још неке категорије, као што су димензија или количине појма (што се подудара и са важношћу особина које описују димензије појма означених придевима – в. т. 9.4.4.1.), као и задовољавање основних животних потреба и питање слободе. И ови примери показују да је најважније оно што се може чулно опазити и испитати и што је најуже везано за човека и његов живот. Групу чине углавном творбено изведени глаголи.

У рефлексивној форми глаголи који су овде сврстани чешће означавају исти тип радње као и у неповратној форми, него нешто друго. Ипак, готово сви се могу уклопити у главне групе ЛСГ глагола, које и броје највише чланова, с тим да чешће означавају менталне активности и стања него неку конкретну, физичку активност.

9.2.17.1. У групу ГЛАГОЛА ОДРЕДБЕ И МЕРЕ уврстили смо лексеме *броја̄ӣи*, *м(ј)ерӣӣи (се)*, *нам(ј)енӣӣи*, *одм(ј)ерӣӣи (се)*, *одредӣӣи (се)*, *одређива̄ӣи (се)*, а њима се у примарном значењу утврђује, одређује мера, количина неког ентитета, уопште физичке карактеристике и различите врсте просторних, временских и сл. односа међу појмовима. Објекат глаголске радње увек је неживи ентитет – предмет или апстрактна појава, а глаголом се ближе одређује, утврђује значење именице уз коју стоји. У литератури се глаголи овог типа називају глаголима одређивања (ТСРГ: 336) или глаголима мерења (Levin 1993: 272–274). Наведени глаголи немају довољно одређен семантички садржај, па се он допуњује, одређује лексемом на коју се односи, те се веза значења глагола и објекта утврђује у контексту (нпр. два радника *мерила* су зидове; *наменӣӣи* зграду за становање; *одредӣӣи* старост грађевине, *одређива̄ӣи* положај према звездама; *одмерили* [смо] на насипу од последњих кућа цео километар). Код ове групе једино глагол *мерӣӣи* и у рефлексивној форми означава исту радњу, с тим да агенс радњу врши на себи, одређујући своју тежину или висину. У неповратном значењу глагол *мерӣӣи* има ширу семантичку вредност која обухвата све димензије, запремину, трајање нечега, док је примарно рефлексивно значење, према РСАНУ, усмерено искључиво на квантитативне карактеристике човека (враћају [се] у варош, *мерећи се* редовно свакога дана у првој магази). У овој групи, глаголи *мерӣӣи (се)* и *одмерӣӣи (се)* припадају истом творбеном гнезду, а напоменућемо да се семантичком разумењем одликује и мотивна именица *мера*, па се може успоставити творбени низ изузетно полисемантичних лексема са значењем мере: *мера* – *мерӣӣи (се)* – *одмерӣӣи (се)*.

9.2.17.2. Глаголи физиолошких радњи (*гӯӣа̄ӣи (се)*, *изјесӣи (се)*, *јесӣи (се)*, *одиса̄ӣи*, *омрсӣӣи (се)*, *йојесӣи (се)*, *ӣӣӣи*) у основном значењу денотирају радњу подмиривања физиолошких потреба живих бића, важних за одржавање живота, као што су дисање, храњење, спавање итд. Грађа показује да се великом семантичком разумењем одликују глаголи који би се могли објединити архисемом 'имати потребу (за) или манипулисати супстанцом потребном за живот' (в. Штасни 2011: 576).¹¹⁰ То су углавном глаголи који означавају уношење хране

¹¹⁰ Д. Горган Премк (1971: 29–31) примере *ис̄ӣӣи крв*, *йрогӯӣа̄ӣи йилулу*, *йојесӣи колач* убраја у синтагме деструктивних односа. Ово она образлаже чињеницом да је са лингвистичког аспекта битно да је колач нестао као резултат глаголске радње (мада је могао припадати и другим групама синтагми – променио је место, више није цео, није више истог квалитета).

у организам, и они, изузев глагола *омрсити се* (*се*), у свом семантичком садржају не носе ознаку о врсти хране која се у организам уноси, већ имају опште значење уношења хране или пића. Из ове групе, глаголи *гуитати се*, *јесити се* и *јојесити се* означавају друкчију појаву – на пример, глагол *гуитати се*, преко метафоричког значења „са нарочитом чежњом и изразом допадања гледати некога“, где се преплићу семантичке компоненте из сфера визуелне перцепције и емоционалног доживљаја, развио је значење таквог узајамног посматрања два равноправна агенса (желели се, очима *се гуитали*). Остали глаголи означавају промену која се дешава на субјекту под утицајем спољашњих фактора, услед трошности, дотрајалости (зуб *се једе*; нико никада не игра на њему [столу] ... те му се чоха на неколико мјеста *јојела*).

9.2.17.3. Следећа група, глаголи НАМИРИВАЊА ПОТРЕБА, обухвата лексеме којима се у основном значењу денотира задовољавање различитих врста потреба и жеља (физиолошких, материјалних, културних и сл.) и има додирних тачака са претходно наведеном групом глагола. Чине је глаголи *заливати се*, *залиити се*, *намиривати се*, *намирити се*, *јодмирити се*. Лексемама *заливати се* и *залиити се* означава се снабдевање биљке течношћу потребном за њен раст и развој (нпр. јеси ли *залила* цвеће; по башти ђуле *заливати се* оде). За глаголе *намиривати се* и *намирити се* важи да је објекат глаголске радње носилац семантичког потенцијала глагола пошто сами глаголи немају сасвим одређен семантички садржај. Тај семантички недостатак формално се надомешћује допуном у виду различитих конкретних и апстрактних именица (*намирити се* жељу/инстинкт/ душу/вечеру/повериоца итд.; *намиривати се* кућне потрештине/стоку/трошкове итд.).

9.2.17.4. Глаголи у вези са стицањем и узимањем слободе обухватају лексеме којима се у примарном значењу денотира активност која се одвија уз коришћење оружја, најчешће у одбрамбене сврхе или у сврху заштите својих интереса. Чине је лексеме *најасити се*¹, *одолеити се* (*се*)/*одољеити се* (*се*), *одр(и)ешиити се* (*се*), *осигураити се* (*се*), *ослободити се* (*се*), *ослобађаити се* (*се*). У основном значењу агенс је увек човек, а активност се спроводи како би се обезбедила или повратила независност од туђе власти и воље, што је људима и природно својствено (нпр. Марко [ће] ... *ослободити се* и ујединити српски народ; наш [ће] батаљон *најасити се* непријатеља на спавању; ови степени треба да ударају у бок нападачу, чиме ће најбоље *осигураити се* бокове; *одолели смо* четвртој непријатељској офанзиви итд.). Семантика глагола у овој

групи показује да је за говорнике важније задржавање или враћање сопствене слободе, него узимање туђе.

9.2.17.5. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЈИМ ГЛАГОЛИМА ОСТАЛИХ ГРУПА. Глаголи који су овде наведени не одликују се изразито разумљеном полисемијом. Видели смо и да већина њих нема прецизно одређен семантички садржај. Будући да готово сви овде пописани глаголи имају мање од 20 значења, навешћемо само неколико семантички најбогатијих (в. Табелу 38).

Табела 38: Листа семантички најбогатијих глагола осталих група

Р. бр.	Лексема	Бр. значења	Р. бр. на листи глагола	Опште значење
1.	<i>намириџи (се)</i>	34	31	глаголи намиривања потреба
2.	<i>ослободџи (се)</i>	27	38	глаголи стицања и узимања слободе
3.	<i>џиџи</i>	25	40	глаголи физиолошких радњи
4.	<i>одм(ј)ериџи (се)</i>	24	41	глаголи одредбе и мере
5.	<i>најасџи¹</i>	23	42	глаголи стицања и узимања слободе
5.	<i>омрсџи (се)</i>	23	42	глаголи физиолошких радњи

У табели се нашао бар по један представник сваке од мини група. Запажамо да се ни овде пописане лексеме, изузев глагола *намириџи (се)*, не одликују изразитом семантичком разумљеношћу. Такође, уочљиво је да су готово сви наведени глаголи творбено изведени. Даље, овде има глагола који, као типични представници групе, имају мање значења него они који означавају специфичност у оквиру основне радње, изражене базичним глаголом. Нпр. глагол *јесџи (се)* има мање значења него глагол специфичне семантике, *омрсџи (се)*. Глагол *омрсџи (се)* има велики број значења захваљујући конотативној вредности коју носи придев у основи: *мрсан* није само онај „који садржи мрс“, већ, метафорички, и „хранљив“, „дебео, угојен“, „богат, имућан“, „непристојан, вулагаран“ итд., па се одатле семантика додатно ширила. Статус ових лексема у савременом језику проверићемо прегледом њихове фреквенције (в. Табелу 39).

Табела 39: Фреквенција семантички најбогатијих глагола осталих група

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>намириџи (се)</i>	2	3	331
<i>ослободиџи (се)</i>	32	166	10.917
<i>џиџи</i>	84	604	7.500
<i>одм(ј)ериџи (се)</i>	0	5	1.204
<i>најасџи¹</i>	0	28	5.950
<i>омрсџи (се)</i>	0	1	19

Глаголи који су овде наведени углавном означавају специфичне појаве у стварности које нису део свакодневног живљења човека, већ су карактеристичне за одређене прилике, догађаје, па им је зато и фреквенција у речницима ниска. Нешто је друкчија ситуација у СрпКор који је потврдио наведене глаголе већим бројем примера. Изузетак је глагол *џиџи* чија је фреквенција нешто виша, али то бисмо и очекивали с обзиром на то да описује једну од основних животних потреба живих бића. Занимљиво је било да у изворима проверимо и фреквенцију другог базичног глагола физиолошке радње, глагола *јесџи*. Добили смо следеће резултате: у ФРССЈ има 174 потврде, у ФРЂК 201, а у СрпКор 4.978, те можемо рећи да је приближно исте фреквенције као и глагол *џиџи*. Резултати су другачији него што смо очекивали (очекивали смо да им је употреба чешћа због значаја појава које описују), али смо могући разлог за овакав резултат пронашли у чињеници да је ова базична радња ипак специфична, карактеристична за временски одређени догађај, да зависи од навика и карактеристика агенса итд.

9.2.18. Неразврстани глаголи

9.2.18.1. Након поделе глаголских лексема на ЛСГ остао је изван број глагола које према примарном значењу неповратне форме нисмо могли сврстати ни у једну посебну групу или би те групе бројале до два-три члана, те ћемо њих побројати на овом месту. Неразврстан је остао 21 глагол, што је око 3,6% од њиховог укупног броја, а 2,2% од свих лексема у грађи. Групу чине следеће лексеме: *биџи²*, *гласџи (се)*, *груваџи (се)*=*грухаџи (се)*, *жариџи (се)*, *играџи (се)*, *крсџиџи (се)*, *машиџи (се)*, *мођи (се)*, *наврнуџи (се)*, *налазиџи (се)*, *насџавиџи*

(*се*), *наставаљати се* (*се*), *наћи се* (*се*), *окинути се* (*се*), *ишијајати се*, *илакајати се*), *иобркајати се* (*се*), *иодвргнути се* (*се*), *иодесијати се* (*се*), *иодешавати се* (*се*), *иодухвајати се* (*се*).

Напоменућемо да се већина ових глагола у рефлексивној форми може уклопити у већ формиране групе, а њима се најчешће описују свесне активности човека (кретање, промена места или положаја, социјални односи итд.). Сами глаголи у примарном неповратном значењу веома су разнородни, описују и активности и стања. Пронашли смо и да 17 глагола анализираних група према примарном значењу рефлексивне форме не могу бити уклопљени у постојеће групе. Такви су: *везати се*, *везивати се*, *задимити се*, *заљесити се*, *изгубити се*, *искусити се*, *иставаљати се*, *крижајати се*, *најежити се*, *нан(и)јети се*, *носити се*, *обележавати се/обилежавати се*, *обележити се/обилежити се*, *обићи се*, *оштегнути се*, *исајати се*, *иодухвајати се*. За ове глаголе може се рећи да у примарном нереклексивном значењу описују неку динамичну појаву.

Релативно мали проценат глагола који су остали неразврстани говори о доброј организованости и повезаности система лексичких појава, где је већину глагола могуће уклопити у семантички добро повезане групе. Наведени глаголи се не уклапају у систем, смештени су на његовој периферији, те овом приликом нећемо детаљније писати о њима.

9.2.18.2. Навешћемо број значења за неколико семантички најбогатијих неразврстаних глагола (в. Табелу 40).

Табела 40: Листа семантички најбогатијих неразврстаних глагола

Р. бр.	Лексема	Бр. значења	Р. бр. на листи глагола
1.	<i>наћи се</i>	59	12
2.	<i>бити</i> ²	53	16
3.	<i>налазити се</i>	41	24
4.	<i>играјати се</i>	38	27

Запажамо да сви наведени глаголи имају веома разуђену полисемантичку структуру стога што су то неки од базичних глагола у српском језику. Претпостављамо да ће ови са врха листе бити и међу најфреквентнијим глаголима у савременим писаним текстовима. То смо проверили прегледом фреквенцијских речника и СрпКор и добили следеће резултате (в. Табелу 41).

Табела 41: Фреквенција семантички најбогатијих неразврстаних глагола у испитиваним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>наћи (се)</i>	371	1.031	48.758
<i>бити²</i>	32.579	94.498	7.928.041 ¹¹¹
<i>налазити (се)</i>	167	652	58.560
<i>играјти (се)</i>	50	777	57.865

Подаци из табеле показују тачност навода да је глагол *бити²* најфреквентнији глагол у српском језику на основу свих прегледаних извора. Ову квалификацију има првенствено захваљујући својој копулативној, граматичкој функцији. Запажамо да и остали овде наведени глаголи имају високу фреквенцију и да према томе чине најужи део општег лексичког фонда српског језика. Њихова семантичка разумењеност потврђена је и високом фреквентношћу.

9.2.19. Закључци о полисемији глагола

9.2.19.0. Након свега изнетог можемо дати општи закључак о полисемији глаголских лексема представљених у РСАНУ. На основу увида у литературу стиче се утисак да је глаголима са највише значења најчешће посвећивана пажња у синтаксичким истраживањима, док семантички нису детаљније анализирани.

9.2.19.1. Што се тиче саме грађе, видели смо да анализираних 580 лексема у основном значењу денотирају различите, углавном конкретне радње и активности, фреквентне и карактеристичне за свет који нас непосредно окружује. Најчешће је човек учесник у тим радњама што потврђује став још одавно познат у науци о језику да су у центру пажње говорникâ оне радње и процеси у којима активно суделује човек и које се тичу човека. Грађа потврђује да су те радње најчешће динамичне, о чему сведоче и најпродуктивније семе 'промене' и 'покрета' које су учествовале у семантичкој структури највећег броја глаголских лексема. Секундарно, глаголима се означавају различите конкретне и апстрактне активности, чешће негативне него позитивне. И то потврђује општепознати закључак који су изнели проучаваоци лексикона разних језика да је знатно више

¹¹¹ Од овог броја, суплетивном презентском облику *јесам* припадају 6.412.362 поврде. Остало су облици глагола *бити²*. Напомињемо да постоји могућност одступања у броју облика глагола *бити²* због његове хомонимичности са глаголом *бити¹* „ударати“, али та одступања не утичу значајно на коначан резултат.

лексема које се односе на негативне појаве у стварности него на позитивне, а да је фонд негативних речи и фразеологизама богатији од фонда позитивних (в. нпр. Ристић 2004; Иорданская 2004: 401; Драгићевић 2010: 122–123; Бартмињски 2011: 79; Вуловић 2015: 289).

9.2.19.2. Утврдили смо да су на нивоу читавог система полисемантичних глагола и примарно и секундарно продуктивна она значења која се односе на кретање, говорење, физиолошке процесе, физичко деловање на објекат, промену положаја ентитета, модификацију ентитета, уопште активности током којих се дешава нека промена, просторна, квалитативна итд., тј. на појаве распрострањене у природи које су део функционисања света. Да овај закључак није одлика само српског језика, већ да је укореењена у људско искуство говори и констатација Ц. Лича (Leech 1971) да у процесу уређивања и освајања света сваки народ формира своје језичко сазнање које налази у појавама као што су место, простор, оријентација, кретање, начини премештања, положај итд.¹¹²

9.2.19.3. Око 95% глагола из грађе именује конкретне активности, а остало заузимају лексеме којима се означавају психичке, менталне радње, што је у складу са налазима у литератури да се називи за човекове најзначајније менталне способности извлаче из вокабулара који припада домену физичких процеса, док је интелектуална страна нашег живота повезана најчешће са визуелним опажањима (в. Sweetser 1990: 34). Осим глагола *илакаџи*, који укључује физичко испољавање осећања, ниједан глагол у примарном неповратном значењу не означава психичко стање, човеков унутрашњи свет, осећања, расположења. То значи да човек језичку стварност најчешће организује према појавама које су видљиве његовом оку, у којима активно учествује и које су динамичне, те да при описивању појава креће од конкретних представа и активности како би описао апстрактан процес, а своје мишљење и осећања изражава преко лексике са конкретним значењима.

9.2.19.4. У даљем тексту представићемо најважније бројчане резултате анализе полисемантичних глагола. Најпре наводимо табелу у којој је процентуално изражен број глагола по групама и њихов удео у укупном броју лексема у грађи (в. Табелу 42).

¹¹² И Н. Д. Арутјунова је запазила да, уколико се човеков унутрашњи свет обликује по обрасцу спољашњег, материјалног света, основни извор апстрактне лексике је „физичка“ лексика, која је искоришћена у секундарним, метафоричним значењима (Арутјунова 1976: 95).

Табела 42: Процентуални однос полисемантичних глагола по групама

ЛСГ глагола	Број лексема	Удео у систему глагола	Удео у грађи
Модификативно-трансформативни глаголи	157	27%	16,9%
Глаголи премештања/смештања	109	18,8%	11,7%
Глаголи кретања	81	14%	8,7%
Глаголи промене и заузимања положаја	40	6,9%	4,3%
Глаголи поседовања и размене	35	6%	3,8%
Креативни глаголи	26	4,5%	2,8%
Глаголи говорења	22	3,8%	2,4%
Глаголи физичког деловања	22	3,8%	2,4%
Глаголи поступања и понашања	16	2,8%	1,7%
Глаголи психичких активности и стања	11	1,9%	1,2%
Глаголи перцепције	9	1,5%	0,9%
Егзистенцијални глаголи	7	1,2%	0,7%
Остале групе глагола	24	4,1%	2,6%
Неразврстани глаголи	21	3,6%	2,2%
Укупан збир	580		62,3%

Из табеле сазнајемо да је удео појединих група глагола преко 10% у укупној грађи (МТГ и више од 15%). Запажамо да се три групе посебно издвајају по бројности (модификација, кретање и премештање), а да су остале мање-више уједначене. Наведене три групе заузимају чак две трећине изузетно полисемантичних глагола и око трећину свих анализираних лексема.

9.2.19.5. Накнадно ћемо графички приказати однос у броју лексема које у повратном значењу именују неку појаву. Од свих полисемантичних глагола, око 25% њих у рефлексивној форми означавају друкчији тип активности или стања у односу на примарно значење основне форме (односно, таквих је 235 глагола). Њих и у рефлексивној форми можемо уврстити у формиране ЛСГ, а најчешће остају у домену конкретне радње, као што су промена положаја и места у простору, промена физичких карактеристика појма, али је овде, у односу на неповратно значење, већи проценат глагола који означавају апстрактне појаве – егзистенцију, психичке активности и психофизичка стања (в. Графикон 10).

ЛСГ	Семантички најбогатија лексема	Број значења лексеме	Р. бр. на листи свих лексема
Креативни глаголи	<i>веза̄ӣи (се)</i>	68	5
Модификативно-трансформативни глаголи	<i>о̄ӣворӣӣи (се)</i>	65	7
Глаголи поседовања и размене	<i>има̄ӣи (се)</i> <i>да̄ӣи (се)</i>	59	12
Глаголи поступања и понашања	<i>на̄ӣурӣӣи (се)</i>	31	34
Глаголи говорења	<i>огласӣӣи (се)</i>	38	27
Глаголи перцепције	<i>гледа̄ӣи (се)</i>	36	29
Егзистенцијални глаголи	<i>жив(ј)е̄ӣи (се)</i>	28	37
Глаголи психичких активности	<i>о̄ӣросӣӣӣи (се)</i>	27	38
Остале групе глагола	<i>на̄мирӣӣи (се)</i>	34	31
Неразврстани глаголи	<i>на̄ћи (се)</i>	59	12

Наравно, треба узети у обзир чињеницу да смо у групе полисемантичних глагола сврставали не само типичне представнике групе, већ и оне за које смо сматрали да у ширем смислу припадају датој групи. Такође, треба узети у обзир и то да РСАНУ није завршено лексикографско дело те да ће се распоред семантички најбогатијих лексема на списку свакако променити.

9.2.19.7. Затим, обележје семантички најбогатијих глагола је творбена мотивисаност, а већина њих је добијена префиксацијом семантички веома богатог творбено немотивисаног глагола. Као вероватни разлог за овакво стање навели смо чињеницу да основни глаголи имају непрецизан семантички садржај који не може да опслужи све семантичке нијансе за којима се у језику јавила потреба (в. Грицкат 2020/1984: 302), а њима се означавају неке основне, фреквентне и конкретне радње. Префиксираним дериватима и њиховим секундарно имперфективизираним паровима јасније се и прецизније одређује уобичајена, распрострањена радња. У томе налазимо један од основних разлога за полисемантичност префиксираних глагола.

9.2.19.8. Десет семантички најбогатијих глагола у грађи показују на које се аспекте стварности односе семантички најбогатије глаголске лексеме у РСАНУ. То су кретање (*ӣада̄ӣи (се)*, *ӣасӣи*, *ӣћу!*), премештање

и смештање у простору (*осӣавӣӣи (се)*, *носӣӣӣи (се)*, *држ̄аӣӣи (се)*), промена и заузимање положаја у простору (*о̄ӣворӣӣӣи (се)*), креативност (*вез̄аӣӣӣи (се)*), поседовање и размена (*да̄ӣӣӣи (се)*, *има̄ӣӣӣи (се)*). Од наведених десет лексема чак седам припада глаголима којима се именује померање у простору, што важи и за семантички најбогатију лексему, којом се означава кретање надоле. Богатство ове лексеме вероватно има везе са тим да готово све појаве у свету који нас окружује имају природну тежњу да се крећу надоле под дејством силе гравитације. Један од најважнијих закључака анализе полисемантичних глагола јесте да семе 'покрета' и 'промене' чине семантички садржај готово свих семантички најбогатијих глагола. Наведени закључак упућује на тенденцију да глаголи у српском језику који су словенског порекла, а који у семантичком садржају свог примарног значења садрже ове две семе имају загарантовану богатију полисемантичку структуру.

9.2.19.9. Наше резултате можемо упоредити са резултатима који су изнети за систем полисемантичних лексема на грађи из речника других језика. Факат је да се лексикографска обрада глагола разликује у различитим језицима, те резултате до којих се дошло истраживањем полисемије других језика не треба доследно пренети на српски језик. И поред тога, резултати се великим делом поклапају – нпр. у руском језику има више прелазних него непрелазних изразито полисемантичних глагола, затим рефлексивна форма глагола има мање значења него нереклексивна; семантички најбогатији глаголи у руском језику су они који означавају конкретне физичке активности (*тянуть, идти, стоять, принять, пройти, поднять, оставить, ходить, ставить, уйти, брать, поднятсь* итд.) (Чудинова 1998); у немачком стандардном језику међу глаголима највише значења имају они који означавају конкретне, физичке радње, видове кретања, физичку перцепцију (нпр. *ziehen, kommen, stehen, stechen, halten, scheiden, gehen, absenzen, schlagen* итд.) (Ољшанский 1991).

9.2.19.10. Да ли су семантички најбогатији глаголи и најфреквентнији у савременим писаним изворима проверавали смо прегледом фреквенцијских речника и СрпКор. На основу увида у ове податке закључили смо да сви извори на основу којих смо утврђивали фреквенцију готово идентично показују статус изузетно полисемантичних глаголских лексема. Даћемо илустрацију у следећој табели (в. Табелу 44) представљањем десет семантички најбогатијих глагола у РСАНУ и глагола из грађе који се у фреквенцијским изворима налазе на првих десет места.

Табела 44: Листа семантички најбогатијих и најфреквентнијих глагола

	РСАНУ	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
1.	<i>ѡадаѡи (се)</i>	<i>биѡи²</i>	<i>биѡи²</i>	<i>биѡи²</i>
2.	<i>ѡасѡи</i>	<i>моѡи</i>	<i>моѡи (се)</i>	<i>моѡи (се)</i>
3.	<i>оѡавиѡи (се)</i>	<i>имаѡи</i>	<i>знаѡи (се)</i>	<i>имаѡи (се)</i>
4.	<i>везаѡи (се)</i>	<i>знаѡи</i>	<i>имаѡи (се)</i>	<i>казаѡи (се)</i>
5.	<i>оѡвориѡи (се)</i>	<i>видеѡи</i>	<i>видеѡи (се)</i>	<i>знаѡи (се)</i>
6.	<i>носиѡи (се)</i>	<i>говориѡи</i>	<i>доѡи</i>	<i>видеѡи (се)</i>
7.	<i>држаѡи (се)</i>	<i>казаѡи</i>	<i>даѡи (се)</i>	<i>доѡи</i>
8.	<i>иѡи¹</i>	<i>доѡи</i>	<i>гледаѡи (се)</i>	<i>добииѡи (се)</i>
9.	<i>даѡи (се)</i>	<i>иѡи¹</i>	<i>иѡи¹</i>	<i>говориѡи (се)</i>
10.	<i>имаѡи (се)</i>	<i>даѡи</i>	<i>носиѡи (се)</i>	<i>водиѡи (се)</i>

Табела показује да се фреквенцијски речници и СрпКор у великој мери поклапају у погледу инвентара полисемантичних глагола. На списку су 22 доминантна полисемантична глагола којима се означавају неке од најважнијих активности или стања у српском језику, а највише поклапања запажамо у фреквенцијским речницима и СрпКор (у сва три извора налазе се глаголи *биѡи²*, *моѡи*, *имаѡи*, *видеѡи*, *доѡи*, *знаѡи*). Нешто друкчији резултати у РСАНУ последица су природе грађе на основу које је израђен – осим лексике познате свим просечним говорницима српског језика, бројне су и лексеме и нова значења познатих лексема настала на основу примера из народних говора и извора који обухватају период од два века. Тек три глагола са највише значења су и фреквентни у неком од контролних извора – *иѡи*, *даѡи* и *имаѡи*. Ово непоклапање је последица чињенице да РСАНУ наводи и специфичнија значења глагола, док су у осталим изворима забележена фреквентнија, обичнија значења. Такође, контролни корпуси показују да су најфреквентнији глаголи они који су прототипични представници група. У савременим писаним изворима нису искоришћена ни приближно сва могућа значења која један глагол може да има већ најчешће она најфреквентнија, најтипичнија.¹¹³

¹¹³ Говорећи о фреквенцији глагола са највише значења у руском језику Е. А. Чудинова (1998: 59) истиче да је прва претпоставка да велики број значења глагола има везе са њиховом високом фреквенцијом, али статистички подаци које су изнели многи лингвисти (нпр. Б. Н. Головин, Е. А. Клочкова, Н. Е. Сулименко, Б. Тошовић) показују да глаголима припада 18–21% од укупног броја речи у руским књижевним делима (још мање у другим функционалним стиливима), док је удео именица у књижевним текстовима двоструко већи. Такође, наводи да је средња учесталост именица виша од средње учесталости глагола, али је вишезначност распрострањенија код глагола.

9.2.19.11. Поређење са подацима за српски и друге језике упућује на то да су неке појаве у свету универзалне, да подједнако привлаче пажњу без обзира на језик којим се говори и простор на ком се живи. Додатну потврду за овај навод пружа и успостављени систем семантичких примитива који можемо користити приликом препознавања семантички најбогатијих глагола у српском језику – примитиве *знаћи*, *мислити*, *осећаћи*, *видети*, *јомерити*, *додирнути*, *јоситојати*, *живети*, *умрејти* препознајемо као базичне у семантици глагола из наше грађе (Goddard, Wierzbicka 2014: 12).

9.2.19.12. Требало би још нешто напоменути у вези са полисемантичним глаголима. Само 12% њих ушло би у лексички минимум српског језика као страног који је предложила В. Крајишник (уп. Крајишник 2016: 282–288), што је, чини нам се, мало. То су следећи глаголи: *бити*², *браћи*, *бројати*, *видети*, *владаћи*, *водићи*, *враћаћи се*, *гледаћи*, *говорићи*, *губићи*, *давати*, *даћи*, *добити*, *долазити*, *доносити*, *доћи*, *живети*, *затворити*, *зауставити*, *звати се*, *знаћи*, *играћи (се)*, *изаћи*, *изгубити*, *имати*, *ићи*, *јесити*, *казати*, *кувати*, *кујити*, *лежати*, *лејети*, *лећи*, *мењати (се)*, *мислити*, *моћи*, *налазити се*, *најравити*, *наставити*, *наћи*, *носити*, *обилазити*, *обићи*, *обући (се)*, *одговарати*, *одговорити*, *одлазити*, *однећи*, *окренути се*, *осејити*, *осећаћи (се)*, *оставити*, *остати*, *ојворити*, *ојвићи*, *ојкријти*, *јадати*, *јалићи*, *јењати се*, *јећи*, *јисати*, *јипати*, *јити*, *јивати*, *јогледаћи*, *јоносити*, *јоказати*, *јокварити*, *јоклонити*.

Када упоредимо број изузетно полисемантичних глагола и број глагола који могу бити део лексичког минимума српског као страног видимо да је разлика веома велика: 580 полисемантичних глагола према 69 глагола који чине део списка лексичког минимума. Примећујемо да В. Крајишник у своју листу лексема није уврстила неке значењски веома богате, за које би, чини се, било корисно да их знају они који уче српски језик (нпр. нема лексема *бацати/бацити*, *дићи/дизати*, *држати*, *кренути/крејати*, *јазити*; затим нема једне од семантички најбогатијих лексема *јасити*). Чини се да би онима који уче српски језик било корисно да познају и већи број префиксираних глагола који су у језику уобичајени и високо фреквентни, а међу којима је и већина глагола из наше грађе.

9.2.19.13. Један од главних закључака до којег смо дошли у анализи и потврдили га на основу података јесте да су глаголи доминантна врста речи и да описују веома важне категорије стварности. Такође се показало да је доминантно и упадљиво у језику оно што се креће и мења, док су статичне ситуације и стања за говорнике мање инспиративни.

9.3. ПОЛИСЕМИЈА ИМЕНИЦА

9.3.1. Опште напомене о полисемији именица

9.3.1.0. Именице, уз глаголе, представљају најбројнију и најфреквентнију врсту речи, а у језику се најчешће употребљавају јер се њима упућује и на конкретне и апстрактне појмове или на стања. Оне се према бројности у грађи налазе на другом месту и заузимају 28,3% грађе. Са најмање 15 значења забележили смо 264 именице, а оне су реализовале 5.278 значења, те коефицијент полисемије износи 20. Број значења именица заступљен је у распону од 15 (колико смо избројали код 51 именице), па до 42 колико имају именице *ваџра* и *џлоча*.

9.3.1.1. Именице означавају појмове из великог броја категорија – оне се могу посматрати према критеријуму живо/неживо, властито/заједничко, конкретно/апстрактно, критеријуму збирности итд. Ови критеријуми се често пресецају. Способност именица да обједињују велики број категорија има утицаја и на њихову семантику, јер уколико се неки назив може приписати великом броју разнородних појмова, увећава се и могућност да такав назив буде и семантички богат.

9.3.1.2. Полисемија именица је доста проучавана и у домаћој и у иностраној литератури. Општи закључак јесте да је полисемантичност првенствено одлика лексема које имају конкретну семантику, те да таква лексика служи као когнитивно-семантичка и материјална база за изведена значења и поседује велики број асоцијативних веза које одражавају идеотничке специфичности језичке слике света (Ољшанский 1991: 25). Лексеме којима се означавају визуелно доступни предмети погодне су за номинацију нових појмова, а разлог за то А. А. Поликарпов (2007: 48) налази у чињеници да су конкретна значења богатија семантичким компонентама и плодна база за настанак нових значења.¹¹⁴ Уколико именице са конкретним значењем поседују велики број семантичких обележја, свако од њих може бити заматак новог значења (Ољшанский 1991: 5–6).¹¹⁵

У развоју полисемије именица, битну улогу играју и екстралингвистички фактори који представљају веома важну карактеристику јер

¹¹⁴ Међутим, немају све именице својства номинације и означавања појма (нпр. властите именице имају само способност номинације, те стога немају могућност развитка полисемије и синонимије), а таква је и већина назива за родбинске односе и сл. (Гортан-Премк 1997: 23).

¹¹⁵ Ољшански истиче да исте могућности поседују и придеви са конкретним значењем, као и фреквентни глаголи са конкретном семантиком који означавају физичке активности или врсте кретања (Ољшанский 1991: 5–6).

се преко њих огледа објективна потреба говорника језика приликом номинације појма. Ту се подразумева и прагматичка функција предмета и степен његове употребе код говорника (Попова А. 2009: 250).

Именице поседују веома велики семантички потенцијал што им дозвољава широко варирање у комуникативном акту, а имају и значајну семантичку периферију (Попова, Стернин 2009: 100). Један од разлога за њихово семантичко богатство лежи у чињеници да у реченици врше бројне функције.

9.3.1.3. Да су неке семантичке категорије својствене великом броју језика говори и податак да је А. Вјежбица у базичне концепте сврстала неколико примитива које је подвела под категорију именица: *особа, ствар, људи, тело* (*person, thing, people, body*), док под релационе именице подводи примитиве *врста* и *делови* (*kind, parts*) (Goddard, Wierzbicka 2014: 12). Наведени примери показују да су примитиви ове врсте означени именицама опште семантике. На то указује и К. Годард наводећи да, ма колико то парадоксално звучало, често најважнији кандидати за означавање лексички универзалних категорија имају прилично апстрактно и опште значење (Goddard 2001: 8).

9.3.1.4. М. Сводеш (Swadesh 1972: 271–284) на своју листу 100 основних концепата на основу којих би се идентификовао стабилан узорак лексема употребљив за лексичко-статистичку анализу уврстио је чак 54 именице. Највише лексема са ове листе означавају делове тела човека и(ли) животиња и делове биљака, а заступљене су и оне које описују облике постојања материје или природне појаве, дакле, појмове који описују природу, човека и појмове блиске човеку. То су следеће лексеме: *жена, мушкарац, особа, риба, ишчица, њас, вашка, дрво, семе, лист, корен, кора, кожа, тело, крв, коса, маса, јаје, рог, реп, њеро, коса, глава, уво, око, нос, уста, зуб, језик, канџа, стојало, колена, рука, стомак, врат, груди, срце, јетра, сунце, месец, звезда, вода, киша, камен, њесак, земља, облак, дим, ваира, њејео, њуш, њланина, ноћ, име*. Видећемо касније да се неке од поменутих лексема одликују и изузетно разуђеном полисемантичком структуром.

9.3.1.5. Приликом истраживања лексема са највише значења у српском језику М. Дешић (1990: 9), на основу прегледана прва три тома РСАНУ, закључује да су полисемантичне именице најбројније (има их 100) и да чине око 60% грађе. Међутим, његов метод пребројавања значења обухвата и изразе који се, по правилу, у речнику бележе уз именице, па је то разлог што се у његовој грађи нашло највише именица

– према нашем критеријуму пребројавања, у прва три тома забележено је свега 40 именица (што је 40,4% полисемантичних лексема из та три тома). На грађи из првог издања МАС, Н. П. Денисов (1984: 144) нашао је да су међу 275 семантички најбогатијих лексема у руском језику именице друге по бројности и да им припада 29,1% грађе, док је Е. А. Чудинова (1998: 54) на грађи из другог издања МАС установила да именице заузимају 22,5% свих полисемантичних лексема са седам и више значења. Ови подаци показују да су и у српском и у руском језику изразито полисемантичне лексеме заступљене у сличном односу, именица је мање него доминантних глагола, а бројније су од придева и осталих врста речи.

Именице представљају веома захвалну категорију за истраживање пре свега зато што се њима могу именовати конкретни, опипљиви појмови, те представљају добро истражену категорију и у домаћој и иностраној литератури. Лексичка полисемија именица обрађивана је у оквиру многобројних радова и студија (в. нпр. Денисов 1993; Апресян 1995а, 1995б; Бирих 1995; Гортан-Премк 1997; Ковачевић 1999; Кортјевскаја-Тамм 2008; Андрић 2013; Драгићевић 2008, 2018; Новокмет 2020). На студије које за предмет имају полисемију именица позиваћемо се у раду на одговарајућим местима.

9.3.1.6. Рећи ћемо нешто о општим карактеристикама полисемантичних именица из грађе. Најпре, највише полисемантичних именица је женског рода (122), мушког је нешто мање (112), 28 лексема је средњег рода, а две лексеме могу бити мушког и женског рода. Такође је занимљиво приметити да више од трећине полисемантичних именица почиње словима *к* и *и*, а бројне су и оне које почињу словима *м* и *о*. На овакав резултат вероватно има утицаја и незавршеност РСАНУ.

9.3.1.7. Прегледајући примарна значења полисемантичних именица установили смо да оне обухватају веома разнолике области стварности, да припадају многобројним лексичко-семантичким групама. Именице које имају 15 или више значења углавном припадају категорији заједничких именица, уз неколико градивних (нпр. *вода*) или мисаоних (нпр. *вера*, *милоси*, *мртвило*), чији је удео у укупном збиру готово занемарљив. У грађи је највише именица којима се означавају конкретни неживи појмови, што показује да у српском језику лексика која има склоност ка семантичкој разгранатости обично означава конкретан предмет код кога говорници издвајају неко упечатљиво својство.

9.3.1.8. Још једна важна карактеристика изузетно полисемантичних именица из грађе јесте да најчешће у примарном значењу денотирају неживе појмове или предмете одређеног облика или намене (нпр. *глава*, *враћ*, *круг*, *кључ*, *кућа* итд.). Знатно се ређе десигнатима може приписати обележје живог, на пример, људе различитих карактеристика, статуса, особина означава свега неколико именица (нпр. *краљица*, *деда*, *крстиш*), док је нешто више лексема којима се именују животиње (нпр. *коза*, *коњ*, *йевац*), а неки зооними имају и полисемантичне деривате (нпр. *жабица*, *коњиц*).

9.3.2. Лексичко-семантичка анализа полисемантичних именица

9.3.2.1. Подела полисемантичних именица на лексичко-семантичке групе

9.3.2.1.1. Најубочијеније поделе именица могу се успоставити према томе да ли се лексемом означавају живи или неживи појмови, затим конкретни или апстрактни итд. Иако је у бројним студијама и чланцима разматрана семантика именица и вршена њихова класификација, у српском језику не постоји обједињена семантичка подела именица, те још увек нема ни семантичког речника именица (какав на пример, постоји у руском језику у виду речника ТСРС). Ми ћемо именице најпре поделити на основу тога да ли имају конкретно или апстрактно значење, а неке које нисмо могли сврстати ни у једну од ове две групе даћемо посебно (в. Табелу 45).

Из дате табеле уочавамо да су именице које описују неки конкретни појам далеко најбројније (оне чине преко 75% свих именица из грађе). Такође, на основу творбене анализе полисемантичних именица установили смо да је готово половина њих творбено изведена од лексема које се често и саме одликују великим бројем значења (нпр. *бео*, *бийи*¹, *глава*, *крсти*, *млад*²) (в. т. 7.3).

9.3.2.1.2. Као што је већ поменуто, разуђеном полисемантичком структуром одликују се речи из свакодневног живота: делови тела, биљке и животиње из непосредног човековог окружења, предмети свакодневне употребе – речју, оно што је најближе човеку (Dešić 1990: 6).

9.3.2.1.3. Детаљнију семантичку класификацију именица извршили смо на основу примарног значења, па смо и називе група успоставили према семантици примарног значења, односно према врсти десигна-

Табела 45: Класификација полисемантичних именица према конкретности именованог појма

	Именице
Конкретни појмови и појаве	баба ¹ , баба ² , б(и)јелац, б(ј)елица, б(и)јелка, благо ¹ , брада, бразда, браник, браћ, брзак ¹ , бубањ, вајра ¹ , в(и)јенац, в(ј)енчаница, вео ¹ , вез ² , веза, вишао, вода, враћ, вуц ¹ , глава, голица ¹ , гомила, греда, грло, губа ¹ , гуша, д(ј)ед ² =д(ј)еда ² , дивљак, дом ¹ , жабица, жар, живац, живица, жила, жица, жућница, жућка, завој, заслон, засава, збор, зв(и)језда, зеленика, зеленка, зелењак, зеља, злаћница, змај, излаз, јабука, јабучица, јагода, јарам, јарац, јеж, језик, језичак, калкан, каменица, каја ¹ , кайија, кайица, карја ¹ , кашика, киселица, кија, кључ ¹ , књига, кобила, коза, козлац, козлић, кокица, кокоћ, колена/кољено, коло, колућ, комора ¹ , коњ, коњиц, кора, кор(и)ен, корић, корица, коћур, кош, кошара ¹ , кошуљница, крак ¹ , краљница, крв, крвавица, кривац, кривача, кривуља, криж, крилаш, крило ¹ , крћ, крћача, крћаш, круг, круна, круница, крућница, кука ¹ , кула ¹ , курјак, кућа, л(и)јес ¹ , леса/љеса, лик ¹ , линија, лисћ ¹ , лице, лојар, лула, лућка, љуска, љућница, маказе, масница, маћница, маца ¹ , мачка, м(ј)есец, м(ј)есћо, мећница ¹ , м(ј)ехур, миш, мишјакиња, млаз, мл(и)јечњак, мосћ, мрежа, мрћница, навлака, наглавак, намећ ¹ , низ ¹ , нишан, нога, ноћник, ноћница, облак, обласћ, облица, облук, образ ¹ , обруч, огањ, огњица, огњић, ограда, око, окно, окце, оквир, оук, основ(а), остјава, остјаћак, оћока, ошћница, љалац ² , љањ, љајуча, љара ¹ , љармак, љас ¹ , љ(и)јевац, љеро, љерушка, љећница ¹ , љећња, љеча ¹ , љеченица, љијавица, љиле ¹ , љисмо, љлам ¹ , љлмѣн, љласа ¹ , љлајно, љлеме, љленица, љлоча, љлочница, љљускавица, љљоганац, љод, љодина, љодлога, љодметјач, љодножје, љодућрач, љожар, љозадина, љојас, љоклојац, љокривач, љокров ¹
Апстрактни појмови и појаве	б(ј)елина, в(ј)ера, вид ¹ , висина, вр(и)јеме, добро ¹ , дух, душа, живоћ, игра, извод, лом, милосћ, мир ¹ , мисао, младина, мрћвило, навала, нагон, налећ ¹ , најасћ, нарав, насјавак, насјуј, новина, обрћ, окриље, ојкриће, ојкровење, ошћрина, љад, љод(ј)ела, љокрећ
Остало	белег/биљег, белешка/биљешка, било, глас, двојка, знак, знамење, име, исћок, јединица, класа, м(ј)ера, мрак, начин, обележје/обиљезје, образац, оглед, одговор, одзив, љарћија, љар ¹ , љисак, љовлака, љогодба, љогон ¹ , љозиција

та који именице примарно описују.¹¹⁶ Неке лексеме сродне семантике за које нема посебног имена у литератури такорећи су „саме“ образовале јединствену групу – тако смо, на пример, успоставили ЛСГ 'обележја' у којој је више синонимних полисемантичних лексема – *белег/биљег, знак, обележје/обиљежје* итд. Након разврставања именица оформили смо 14 група и у оквиру неких група и подгрупе на основу сродних значења, а осим тога изврстан број лексема остао је неопредељен. Број лексема у групама варира од мање од пет па до преко педесет. Навешћемо издвојене ЛСГ полисемантичних именица:

1. ИМЕНИЦЕ КОЈЕ СУ У ВЕЗИ СА ЧОВЕКОМ И ЊЕГОВИМ ТЕЛОМ: делови тела, телесни органи и обољења итд. (нпр. *глава, језик; крв; жуџица*), човек према особинама, стању, друштвеном статусу (нпр. *б(и)елац, љуџица, њоганац; њлеме; краџица*), сродство ($\partial(j)ед^2=\partial(j)еда^2$, *браџ*),

2. ИМЕНИЦЕ КОЈИМА СЕ ОЗНАЧАВАЈУ ЖИВОТИЊЕ И ЊИХОВИ ДЕЛОВИ (нпр. *коза, њ(и)евац, њијавица, њиле¹; крило¹*),

3. ИМЕНИЦЕ КОЈИМА СЕ ОЗНАЧАВАЈУ БИЉКЕ И ДЕЛОВИ БИЉАКА (нпр. *зеленика, јагода; кор(и)ен*),

4. ИМЕНИЦЕ КОЈИМА СЕ ОЗНАЧАВАЈУ ГРАЂЕВИНЕ И ДЕЛОВИ ГРАЂЕВИНЕ (нпр. *кућа; огњишће, каџија, њод*),

5. ИМЕНИЦЕ КОЈИМА СЕ ОЗНАЧАВАЈУ ПРЕДМЕТИ У НАЈШИРЕМ СМISЛУ И ДЕЛОВИ ПРЕДМЕТА (нпр. *бубањ, јарам, књига, њаџуча, њлаџно, њоклоџац, њокривач*),

6. ИМЕНИЦЕ КОЈИМА СЕ ОЗНАЧАВА МАТЕРИЈА (нпр. *ваџира¹, м(ј)ехур, оџока, њара, њлаџен*),

7. ИМЕНИЦЕ КОЈИМА СЕ ОЗНАЧАВАЈУ ОБЕЛЕЖЈА (нпр. *белег/биљег, знак, круна*),

8. ИМЕНИЦЕ КОЈИМА СЕ ОЗНАЧАВА РАДЊА (нпр. *лом, навала, њад, њод(ј)ела, њокреџ*),

9. ИМЕНИЦЕ КОЈИМА СЕ ОЗНАЧАВАЈУ АПСТРАКТНИ ПОЈМОВИ (нпр. *душа, живоџи, мир¹*),

10. ОСТАЛЕ ГРУПЕ ИМЕНИЦА (где смо сместили групе са малим бројем чланова: именице којима се означава место, простор; именице којима се означава количина или збир чега; именице којима се означава храна; именице којима се означавају појмови из области геометрије;

¹¹⁶ М. Пешикан наводи да се прецизније лексичко диференцирање примењује у оним категоријама појмова које су од особите важности за живот човека, док се за друге појмове задовољавамо мање рашчлањеним ознакама. Тако је лексичка диференцијација најразумљивија за људска бића, где постоје најразличитије могућности груписања и уопштавања, док је за животињске врсте диференцијација ограниченија, с тим да су називи за домаће животиње разноврснији него за друге типове (Пешикан 1970: 100).

именице којима се означавају појаве из сфера празноверја и митологије – нпр. *йодножје, киселица, круг, крилаш*);

11. НЕРАЗВРСТАНЕ ИМЕНИЦЕ (нпр. *бразда, класа, начин, йлеме, йогон'*).

Наведена подела показује да се полисемијом одликују именице које обухватају сваку од доминантних сфера стварности – бића, предмети, биљке, грађевине, материја, апстрактни појмови итд.

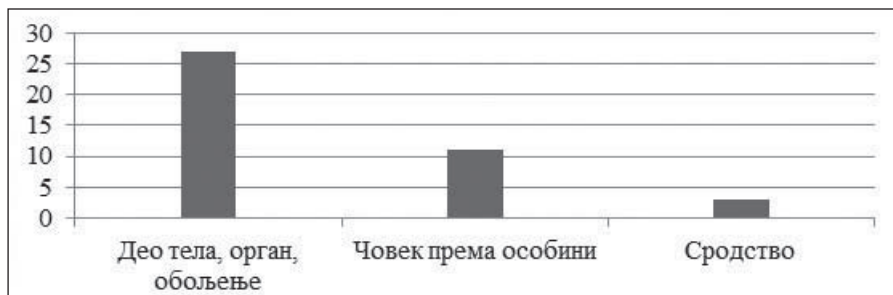
9.3.2.1.4. У вези са наведеном поделом важно је напоменути и да су своје место у АРСЈ нашле лексеме из већине ЛСГ полисемантичних именица из грађе. Тако смо у овом контролном извору пронашли чак 21 именицу, наспрам, на пример, свега девет полисемантичних глагола (који су у грађи доминантна група полисемантичних лексема). То су именице: *вера, вода, врайй, време, глава, грло, дом, живоий, исйок, јабука, јагода, језик, књига, крв, круг, лице, мосйй, нога, остйайшак, око, йарйија*. Очигледно је да се у асоцијативним истраживањима сматра да се далеко више података може извући из асоцијативног профила именица него глагола.

9.3.2.2. Именице које описују појаве у вези са човеком

9.3.2.2.0. У групу полисемантичних именица које описују појмове у вези са човеком уврстили смо лексеме које описују човека, његово тело, урођене способности, сродство итд. Ова група, иако не најбројнија, обухвата лексеме које се тичу централног појма на коме се базира полисемија свих лексема – човека. „Из сложене природе људског бића произилази да је семантички опсег именица чији је референт човек изузетно широк и састоји се из веома разуђених лексичко-семантичких подсистема“ (Штасни 2013: 13). Структура нашег менталног система настаје на основу телесног искуства у интеракцији са светом који нас окружује (уп. Lakoff 1990: xiv–xv). Човек је приликом осмишљавања стварности и именовања појава из стварности склон антропоцентризму и егоцентризму, а део тога представљају и називи који су нераскидиви део човека и који описују његово тело (уп. нпр. Wierzbicka 1988; Раздобудко 1994; Апресян 1995б; Гак 1998; Тополињска 2002; Драгићевић 2018).

У групу лексема којима се означавају појмови у вези са човеком уврстили смо 41 лексему што чини 15,5% полисемантичних именица и 4,4% свих лексема у грађи. Тим се лексемама у основном значењу именују делови тела или појаве у вези са телом, затим човек према

одређеној особини, статусу и сл. или сроднички односи. Графички однос броја лексема према наведеним подгрупама дат је у Графикону 11.

Графикон 11: Однос у броју лексема које се односе на човека према подгрупама

9.3.2.2.1. Именице којима се означавају делови тела, телесни органи и обољења

9.3.2.2.1.0. М. Дешић наводи да лексеме ове групе углавном припадају примарној лексици и да су често високофреквентне, а као последица тога се јавља и њихова веома разуђена полисемантичка структура (Dešić 1990: 69). О важној улози соматизама у језику говори и податак да су два поглавља књиге *World Atlas of Language Structures* посвећена називима за одређене делове тела – ту се, између осталог, упоређује неколико стотина језика с циљем да се утврди да ли се за појмове *шака* и *рука* (*hand* и *arm*), односно *ћрсџ* и *рука* (*finger* и *hand*) користе исте или различите речи (Brown 2005, према Корџевскаја-Тамм 2008: 16).¹¹⁷ И у српском језику лексеме којима се означавају делови тела привукле су пажњу истраживача, који су их анализирали из различитих углова – семантичког, творбеног, етнокултуролошког, фразеолошког итд. (нпр. Dešić 1990; Раздобудко 1994, 1996; Гортан-Премк 1997; Бјелетић 1999; Драгићевић 2018; Андрић 2013; Штасни 2013; Спасојевић А. 2015; СДР 1, СДР 2).

¹¹⁷ Браун је закључио да само 12% испитаних језика користи исту реч за појмове *ћрсџ* и *рука*, док је одговарајући удео за неразликовање појмова *шака* и *рука* много већи (37%). Такође, Браун указује и на утицај географских и културних фактора на употребу ових лексема (језици који не разликују лексеме *рука* и *раме* чешће се јављају око појаса еkvатора, док језици који не разликују лексеме *ћрсџ* и *рука* представљају говор традиционалних ловаца-сакупљача) (Brown 2005, према Корџевскаја-Тамм 2008: 19). Са друге стране, нпр. нека аустралијска племена имају уместо лексеме *рука* велики број посебних назива – нпр. за горњу површину руке, за длан, леву и десну руку итд. (Выготский, Лурия, према Мечковская 2001: 99).

Истраживачи као разлог за богату полисемију ове групе именица посебно истичу чињеницу да делови тела представљају оно што је човеку најближе, а човек разумева и описује свет око себе на основу појмова који су њему најближи и од онога што је конкретно, ка удаљеном и апстрактном. О томе сведоче речи П. Пипера да је уобичајен и распрострањен смер метафоризације „од онога што је човеку најближе ка ономе што је на извешан начин изван његове сфере, тј. од интралокализације ка екстралокализацији, нпр. глава као 'део тела', али и 'део књиге', 'део мотора' и сл., што се уклапа у смер индуктивног сазнавања стварности: од конкретно-просторног ка апстрактном“ (Пипер 1985: 51). Међутим, ова група лексема иако означава појмове најважније за човека није најбројнија. Разлог је једноставан – број појмова који би били именовани таквим лексемама је ограничен, на супрот, да тако кажемо, неограниченом броју предмета различитих облика и функција који су човеку неопходни свакодневно. Број видљивих делова тела који су најчешће искоришћени за именовање новог појма одређен је физиономијом и анатомијом човековог тела, а предмети у природи немају тог ограничења. Ипак и за предмете је важно напоменути да их је створио човек обликујући материјале деловима свог дела.

9.3.2.2.1.1. Именицама из групе делови тела означавају се конкретни ентитети који најчешће представљају видљиви, спољашњи део човековог тела, или пак телесни органи од виталног значаја, а ове именице су међу најкоришћенијим за означавање нових појмова. Ова подгрупа (даље: ИДт) обухвата именице које се у основном значењу односе на најважније појмове који се тичу човека – на анатомске и физиолошке аспекте његовог тела, на промене у вези са телом. Групу ИДт чини 27 лексема, односно преко две трећине лексема које описују појмове у вези са човеком – што је 10,3% од свих именица (в. Табелу 46).

Табела 46: Листа лексема сврстаних у подгрупу ИДт

делови тела	<i>брада, врати¹, глава, грло, гуша, језик, језичак, колена/кољено, лик¹, лице, нога, образ¹, око, окце, њас¹, њеишца¹</i>
органи и тел. течности	<i>живац, жила, крв, мл(и)јечњак</i>
обољења	<i>губа¹, жуишца, масница, огњица</i>
остало	<i>било, нагон, њлеишеница</i>

Овде су сврстане лексеме које означавају видљиве, истурене делове тела¹¹⁸ који имају важну функцију у човековом животу, важне органе и телесне течности, као и неке болести. Показало се и да се полисемантичним именицама које означавају условно речено болести описују оне промене на телу које су, осим што изазивају непожељно стање оболелог, у исто време и уочљиве за посматрача јер се манифестују видљивим променама на телу или у понашању оболелог. Тај податак потврђује правило да се великим бројем значења најчешће одликује онај тип лексике који означава на први поглед уочљиве појаве.

9.3.2.2.1.2. Сопствено тело (његови делови, карактеристике, функције) представља за човека актуелан објекат, погодан за номинацију, јер је тело, пре свега, доступно за изучавање, посматрање (нарочито спољашњи делови тела), а оно је за човека и средство за контакт са околним светом и за упознавање света (Попова А. 2009: 251). Човек повезује своје телесне карактеристике са предметима у непосредном окружењу. Именовање нових појмова преко постојећих врши се тако што се користе већ познати елементи искуства, и то они који су универзални, који су познати највећем броју говорника, а знања о њима су саставни део менталног развоја (делови тела и сл.) (в. Heine 1997a; Драгићевић 2007: 130; Андрић 2013). Ове лексеме „припадају најужем делу општег лексичког фонда, те су и номинационе јединице и њихови семантички садржаји добро познати, што им обезбеђује највећу способност индуковања различитих семантичких процеса – и у полисемији и у деривацији“ (СДР 1: 8). Полисемантични соматизми су искоришћени за означавање најразличитијих појава – човека, биљака, животиња, различитих материјалних и нематеријалних појава, а у реализацији секундарних значења учествовале су семе које се односе на истуреност, истакнутост дела тела (семе 'предњи', 'горњи', 'задебљали', 'истурени' итд.) (в. Спасојевић А. 2015: 336). Такође, у СДР 1 наведено је преко 80 творбених гнезда лексема којима се означавају делови тела.

9.3.2.2.1.3. У литератури се наводи да је свега неколико концептуалних домена кодираних речима било предмет међујезичких истраживања, а готово сви су повезани са човеком и његовим телом – рађена је упоредна семантичка анализа следећих категорија: боја, тело, сродство, перцепција, кретање, ломљење и сечење, димензије

¹¹⁸ С. Ракић (2004: 150) указао је да се неки делови тела који нису директно опажљиви дефинишу преко делова одеће и покућства, јер и ова сфера стварности припада основном коду у регистрацији непосредног искуства (нпр. *кључна косић, лопатица, чашица, очни кайак, очна јабучица, пунџак*).

(*colour, body, kinship, perception, motion, events of breaking and cutting, dimension*) (в. Кортјевскаја-Тамм 2008: 15–16). Људско тело (и његови делови) на првом месту представљају изворни домен у стварању проширених значења у језицима и културама целог света (в. Kövecses 2002: 18).¹¹⁹ Истраживачи различитих језика слажу се око тога да делови људског тела играју важну улогу у концептуализацији света, у процесу осмишљавања стварности и утврђивања међусобних веза различитог карактера – означавају делове рељефа (уп. Мечковская 2001; нпр. горске очи, кук); делове биљака, животиња, предмета, карактеристике пејзажа (уп. Geeraerts 2010). Метафорични пренос номинације врши се на основу облика, положаја, функције.¹²⁰

М. Дешић је навео да лексеме којима се именују делови тела имају високу фреквенцију у свакодневном говору и сходно томе, многе од њих имају и велики број значења. Он је, на грађи из Вуковог Рјечника, нашао да највише значења има лексема *рука*, а међу најфреквентнијима су и *глава*, *грло*, *нога*, *шабан* и сл. (Dešić 1990: 69). Разлог за изузетну полисемантичност лексеме *рука* има везе са тиме што појам обележен овом именицом има и велики број функција, она је саставни део „функционалног простора“ човека (Попова А. 2009: 251). Руке нису једноставно оруђе за рад, него и средство за оријентацију у простору, средство за комуникацију са људима, помоћу њих се изражавају различити гестови, осећања, намере и однос према саговорнику (И.).

9.3.2.2.1.4. НАПОМЕНЕ О СЕМАНТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ИДт. У литератури се лексеме са значењем делова тела деле на три групе на основу анатомске поделе човечијег тела (в. Heine 1997b: 43; Dešić 1990:

¹¹⁹ Е. Андрић (2013: 151) наводи да је, упркос разликама у менталитету, култури и схватањима света око нас, изненађујућа подударност у колокацијама, лексичким склоповима, фраземама. Често се дешава да представници различитих народа имају исте обичаје и веровања, да им се гледишта о неким стварима поклапају и да изводе сличне закључке на основу сличних животних ситуација и искустава, стварајући тако значења која су општа, која се не везују нити за поједине културе, ни за географске области.

¹²⁰ Према Херартсу, код метафора насталих по обрасцу сличности структурног положаја пренос значења се врши на основу положаја објекта у оквиру структуре чији је део: *Kopf* 'глава' је назив за врх планине, иако врх нема округли облик као глава, слично је и са лексемом *Fuss* 'стопало' којом се именује подножје планине; *Bauch* 'стомак' је назив за централни део боце, не само зато што је заобљен, већ и зато што заузима централну позицију и сл. Метафорички пренос може се успоставити и на основу функционалне сличности – нпр. *Haupf* 'глава' означава шефа државе, старешину породице; *Hand* 'десна рука' је главни помагач или инструмент; затим, јавља се и комбинована мотивација: нпр. *Fuss* 'стопало' је подршка, али и структурно најнижи део појма (в. Geeraerts 2010: 34).

66): једну групу чине именице које означавају целину глава са вратом, друга обухвата лексику којом се означава труп и његови делови и трећа група су удови. Неке од лексема из ове групе су, у ствари, делови делова тела – таква је, нпр., именица *брада* са примарним значењем „длаке на образима и доњем делу лица одраслог човека“ која је крајњи, четврти члан низа назива одређеног дела тела (*глава* → *лице* → *брада* → *длаке*).

Сви називи за делове тела који улазе у нашу грађу денотирају спољашње, видљиве делове тела, који могу, а и не морају бити покривени одећом. Уз то, то су они делови који су видљиви спреда, кад се човек гледа у лице, а не отпозади, с леђа. Од 16 полисемантичних лексема ове подгрупе, целина глава са вратом означава се са чак 12 лексема (нпр. *глава*, *лице*, *око*, *враш*, *гуша* итд.), на труп се односи лексема *ѝас*, а на удове *колeно/кољeно*, *нога* и *ѝеѝица*¹²¹. Лексеме као што су ове показују антропоцентричну склоност човека да асоцијативно повезује својства свог тела са својствима предмета и појава које га окружују. Зато говорника, како наводи Р. Драгићевић (2018: 334), округли отвори на предметима обично прво подсети на очи, дршке на предметима личе на уши, округласти израштај на врху нечега сличан је глави, двокраки ослонац на предметима повезује се са ногама итд. Све ИДт означавају појмове који имају важну улогу у функционисању човековог тела, било да повезују виталне делове тела било да сами врше важну функцију у човековом животу (нпр. ноге служе за ходање, трчање, али и као потпора приликом стајања, очима се гледа итд.).

Лексема *глава*, која означава један од најважнијих делова тела, представља семантички најбогатији соматизам. Према речима Р. Драгићевић (2018: 329), што се више активности спроводи неким делом тела и што је активност неког дела тела више вреднована, и назив за тај део тела биће семантички богатији и имаће више деривата. У предговору СДР 1 наводи се да лексеме *глава* и *рука* имају по 300 деривата, а *бок* ни 40. Ово показује да бројност и структура деривационог гнезда једне лексеме зависе од њеног семског састава у основној реализацији, као и од улоге коју за човека има појам именован датом лексемом (СДР 1: 9).

Полисемантичне лексеме које именују унутрашње органе или телесне течности означавају оне појмове који се пружају читавим телом, дакле састоје се из више елемената истог типа (*жила*, *живац*, *крв*). Лексема *жила* има латински синоним *ѝеѝива*, док је домаћем *живац*,

¹²¹ Лексема *рука* ће се свакако наћи на списку семантички најбогатијих лексема у српском језику јер је у другим прегледаним речницима реализовала велики број значења, а и у литератури се наводи као семантички најбогатији соматизам.

латински синоним *нерв*. Ове лексеме су у свом основном значењу обележене термилошким квалификатором *анат.(омски)*, док остатак њихове полисемантичке структуре припада општем лексичком фонду. Прави термини су настали ономасиолошким путем, од садржаја ка знаку, па су отуда и једнозначни (Гортан-Премк 1997: 119), док је са домаћим називима обрнут случај.

Што се тиче лексема треће подгрупе, коју чине називи обољења, осим именице *зуба* чији се облик тумачи према „ie., baltoslav., sveslav. i praslav. *goba*“ (Скок 1971 I: 628), ту су се нашле лексеме које немају термилошки карактер, већ представљају народне називе, углавном творбено изведене по продуктивном творбено-семантичком обрасцу „оно што је као лексема у творбеној основи“. У основи им може бити придев (нпр. *жуџица*, *масница*) или именица (нпр. *огњица*). Иако примарно називи за обољења, ове лексеме секундарно означавају и друкчије појмове – различите врсте биљака или предмета чији је назив са мотивном лексемом најчешће повезан преко заједничке семе 'изгледа', или семе колективне експресије, какав је случај са именицом *зуба* која секундарно означава неке непожељне појаве (непожељна својства човека или пак човека према том својству и сл.). Карактеристично је да и мотивне речи од којих су изведени називи обољења такође имају велики број значења.

9.3.2.2.1.5. О ПОЛИСЕМАНТИЧНИМ ДЕРИВАТИМА ИДТ. Запажамо да су у подгрупи ИДТ творбено немотивисане лексеме бројније од мотивисаних, а да близу трећине полисемантичних именица чине изведенице творене нпр. суфиксом *-ица* (*жуџица*, *масница*, *огњица*, *йеџица*¹), суфиксом *-(а)к* (*језичак*), *-џк* (*мл(и)јечњак*), суфиксом *-це* (*окце*) итд.

Навешћемо однос у броју значења основних лексема и деривата (в. Табелу 47).

Табела 47: Однос броја значења мотивних лексема и деривата ИДТ

Основна реч	Бр. значења	Дериват	Бр. значења
<i>жив</i>	37	<i>живац</i>	19
<i>жуџ</i>	15	<i>жуџица</i>	34
<i>језик</i>	23	<i>језичак</i>	15
<i>масџан</i>	21	<i>масница</i>	16
<i>мл(и)јечан</i>	6	<i>мл(и)јечњак</i>	16
<i>огањ</i>	37	<i>огњица</i>	22
<i>йеџа</i> ¹	11	<i>йеџица</i> ¹	18

Већина наведених мотивних лексема одликује се разуђеном полисемантичком структуром и деривати често имају нека значења аналогна значењима мотивне именице (нпр. нека од значења именице *йеџица*¹ потврђена су и код именице *йеџа* – потпетица; део чарапе који покрива пету; доњи крајњи део алата, *огањ* и *огњица* означавају велику топлоту, затим различите болести итд.). За лексему *мл(иј)ечњак* карактеристично је да има више значења него мотивни придев *мл(иј)ечан* који није развио много значења типа „који је као лексема у основи“, иако се наведени модел показао као изузетно продуктиван за именовање нових појмова (претпостављамо да то има везе са чињеницом да му је у таквим значењима конкуренција био придев *бео*, „који је боје млека“, али је могуће и да таква значења придева *мл(иј)ечан*, иако могућа у народним говорима, нису лексикографски забележена). И лексема *жуџица* има више значења него мотивни придев, али, са друге стране, с обзиром на тенденцију коју уочавамо када се ради о полисемантичним придевским дериватима, код ње је то и очекивано имајући у виду продуктивност оваквог творбено-семантичког модела, где су нова значења радијално повезана са мотивном речју (нпр. *жуџицом* се може назвати било који нови појам који у свом семантичком садржају има сему ’који је жуте боје’).

У грађи су забележене три лексеме са примарно деминутивном семантиком – *језичак*, *окаче*, *йеџица*¹. Њихова полисемантичка структура показује да су у великој мери лексикализоване, као и да су им секундарна значења често карактеристична за народне говоре. Код деминутивних деривата изведених од именица продуктивне су семе које се односе на облик или положај и готово сва значења потврђују назив неког конкретног појма мањих димензија који обликом или неким другим својством подсећа на појам означен основном лексемом, где се од деминутивног значења развило предметно (уп. Драгићевић 2018: 301–304). Тако се *окацем* и *језичком* називају мањи предмети или делови предмета који изгледом подсећају на појам означен мотивном именицом (нпр. закупи [се] тамо око *језичка* на ваги; носи звоне од дуката | и у звонцу девет *језичака*; код свирала ... налази [се] метални *језичак*; на сваком крилу лептира је по једно велико *окаче*; *окаца* мреже треба да су што мања; пчела [је јаја] у *окаца* од сатова сместила). Овакви модели настанка новог значења, на основу семе облика увек су отворени, продуктивни.

Код лексеме *йеџица*¹ сема ’положаја’ је доминантно семантичко обележје у готово свим секундарним значењима (нпр. „потпетица, штикла“, „део чарапе који покрива пету“, „доњи део различитих предмета“, „патрљак на стражњем делу тела код неких змија“), док се у зна-

чењу „доњи део брда, планине“ деминутивност потпуно изгубила. За деривате лексема којима се означавају делови тела изведене суфиксом *-ица* у литератури је речено да им се деминутивно значење често изгубило или је ослабило (в. Стевановић 1989: 525; Гортан-Премк 1997: 130). Р. Драгићевић (2016: 460) на основу резултата анкете утврдила је да је и именица *језичак* изгубила деминутивно значење.

Док се основном, мотивном лексемом могу означавати и апстрактне, нематеријалне појаве и појмови (нпр. *језик* је „начин изражавања мисли и осећања речима“, „способност говорења“ итд., *око* је „поглед, видно опажање“, *глава* је „памет, интелигенција“), полисемантичним дериватима се, по правилу, означавају конкретни појмови који се на основу неке уочљиве карактеристике могу повезати са појмом означеним мотивном лексемом. Деривати у овом случају још увек нису успели да се довољно семантички развију да би означавали и апстрактне појаве.

9.3.2.2.1.6. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЛИМ ИМЕНИЦАМА ГРУПЕ ИДт. Семантички најбогатије лексеме ове групе генерално не представљају семантички најбогатије именице – међу првих десет именица налази се свега једна лексема која означава део тела (в. Табелу 48).

Табела 48: Листа семантички најбогатијих лексема подгрупе ИДт

Р. бр.	Лексема	Број значења	Р. бр. на листи именица	Опште значење
1.	<i>глава</i>	37	4	део тела
2.	<i>жујица</i>	34	7	обољење
3.	<i>око</i>	28	13	део тела
4.	<i>жила</i>	26	15	орган
5.	<i>јас¹</i>	25	16	део тела
6.	<i>језик</i>	23	18	део тела
6.	<i>лице</i>	23	18	део тела
7.	<i>огњица</i>	22	19	обољење
8.	<i>нога</i>	21	20	део тела
9.	<i>лик¹</i>	20	21	део тела

Из табеле запажамо да највише лексема именује делове тела, као и да се од бројних лексема којима се означавају глава и њени делови по броју значења издвајају две: *глава* и *око*, а оне означавају основне појмове преко којих се стиче ментално и визуелно искуство. На основу наведених лексема у табели можемо запазити шта је говорницима најупадљивије приликом оцењивања других људи и уопште појава које их окружују: физички изглед се оцењује на основу најважнијих делова

тела – црта лица, струка, очију, удова, док се о духовним карактеристикама (осим апстрактним лексемама) може судити и на основу поступака за чије је реализовање задужена *глава* и на основу изговорених речи, односно *језика*. Р. Ланакер наводи да је за карактеризацију значења лексема као што су *глава*, *рука*, *нога* од суштинског значаја положај профилисања ентитета у односу на тело у целини (Langacker 1991: 283). У руском језику се међу лексемама са значењем делова тела по броју значења издвајају *рука* (16 значења), *језик* (12), *образ* и *јојас* (10), *глава* и *ухо* (9), *лице* (8) (Чудинова 1998: 182–184), што показује да су *глава*, *лице*, *око* и *рука* међу доминантним соматизмима.

Међу десет семантички најбогатијих лексема групе ИДт су и два назива за болести, настала по продуктивном семантичком моделу понављања једног акта семантичког варирања, па, с обзиром на тенденцију која се може запазити међу полисемантичним лексемама, ни не чуди њихова висока позиција, пошто су могућности за настанак нових значења овим поступком практично бесконачне.

9.3.2.2.1.7. О ЛЕКСЕМИ *ГЛАВА*. Именица *глава* је семантички најбогатији соматизам и једна од најистраженијих лексема у српском језику. Сви се истраживачи слажу око тога да су значај и визуелна истакнутост појма који се овом именицом означава били главни разлози за њену полисемантичност. Од великог значаја је важност основне делатности која се обавља неким делом тела (Драгићевић 2018: 329), у овом случају главом – истиче се њена важност и за физичке и за менталне активности – у њој су смештена чула која служе за примање утисака из спољњег света, њом се мисли и она служи за доношење одлука. Ова именица, према СДР, има преко 300 деривата, што потврђује да бројност и структура деривационог система једне лексеме зависе од семског садржаја у основној семантичкој реализацији и од значаја појма који се лексемом означава.

Ова лексема се у литератури помиње и као један од најзахвалнијих примера за представљање механизма помоћу којих лексема шире своју полисемантичку структуру (нпр. Бирих 1995; Гортан-Премк 1997; Ковачевић 1999). У полисемантичкој структури ове лексеме налазимо примере за метафору (свака *глава* клина сија, разрасле се тешке *главе* купуса и кеља), метонимију (залуду је лијепа брада, кад је слаба *глава*; заложи *главу* за одржање власти), синегдоху (ја сам ... *глава* Црне Баре;

сеоску кућу не може задести већа несрећа него кад остане без мушке *главе*), симилисемију (*глава човека – глава животиње*).¹²²

Када су у питању секундарна значења лексеме *глава*, контекст може имати утицаја на издвајање или гашење појединих сема из основног семантичког садржаја лексеме, јер се значење речи мења под утицајем „контекстуалних партнера“ који могу изазвати нестајање неких сема неспојивих са њиховим садржајима, узроковати активирање потенцијалних сема и чак развијање нових сема, позајмљених од контекстуалног партнера (Кузнецова 1989: 106). Кузнецова као пример даје пример значења „предњи део нечега“ развијеног код лексеме *глава* у контексту *голова њезде, голова колонны*. Овде су посредни називи за неживе објекте који се крећу и који имају хоризонтално пружање. Објекти могу бити означени као предњи и задњи, а не као горњи и доњи (уп. примарно значење лексеме *глава* „горњи део тела човека и предњи део тела животиње“). Контекстуални партнери искључују семе 'горњи', 'човек' и 'тело' и издвајају сему 'предњи део' која постаје основна у семантичком садржају тог значења (И.).

9.3.2.2.1.8. СТАТУС ИДТ У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Статус именица којима се означавају делови тела проверили смо и у савременим изворима, фреквенцијским речницима и СрпКор (в. Табелу 49). У списак лексема додаћемо и лексему *рука* која се, иако није део наше грађе, у литератури помиње као један од семантички најбогатијих соматизама (уп. Драгићевић 2018: 326–339), те ћемо овде видети њен фреквенцијски статус у савременим писаним изворима.

Табела показује да чак четири семантички најбогатије лексеме ове групе имају и веома високу фреквенцију, а показало се да је и лексема *рука* међу најфреквентнијим соматизмима у српском језику. Наведени најфреквентнији соматизми опслужују најзначајније појаве у вези са човеком и његовим животом: главом се размишља и одлучује (Драгићевић 2018: 329), језиком се изражавају мисли и осећања, очи

¹²² У раду Ф. Девоса и Б. Вернерс (Devos, Verniers 2009) даје се, између осталог, упоредни преглед односа броја значења лексеме *глава* у три германска језика: енглеском, немачком и холандском. Ова лексема у енглеском језику има 29 значења, знатно више него у друга два језика (пет односно десет значења). Аутори ово образлажу чињеницом да је појам глава у енглеском језику обележен једном лексемом, док је у друга два поменута језика по двома, од којих је једна карактеристична за колоквијални стил (*hoofd* и *kop*, односно *Haupt* и *Kopf*). Такође, наводе занимљив податак да су једина два значења заједничка свим језицима „део тела човека“ и „старешина, вођа“ (И. 160), као и да се међусобно компатибилнија значења ове лексеме у немачком и холандском, у поређењу са енглеским.

Табела 49: Фреквенција семантички најбогатијих именица које су у вези са човеком у испитиваним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРБК	СрпКор
<i>глава</i>	485	1.367	42.669
<i>жуџица</i>	0	12	392
<i>око</i>	518	4.655	34.608 ¹²³
<i>жила</i>	11	205	843
<i>џас¹</i>	7	268	1.005
<i>језик</i>	285	537	41.437
<i>лице</i>	299	1.797	71.291
<i>огњица</i>	1	10	7
<i>нога</i>	194	787	17.589
<i>рука</i>	640	4.830	55.821

и лице, према А. Вјежбицкој, имају способност изражавања унутрашњих, емоционално-психичких стања (Wierzbicka 1996: 220–221), руке служе као средство за вршење најразличитијих радњи. Зато се и ове именице налазе међу најфреквентнијим у испитиваним изворима. Поређења ради, у енглеском језику најфреквентнији соматизми су:¹²⁴ *рука* (156. место), *глава* (188. место), *очи* (214. место), *лице* (217. место), *својило* (717. место) итд.

9.3.2.2.1.9. ЗАКЉУЧАК О ЛЕКСЕМАМА ПОДГРУПЕ ИДт. Анализа је показала да су лексеме ове групе бројне и да означавају неке од најважнијих делова човековог тела, што има везе са чињеницом да човек разумева и описује свет око себе на основу појмова који су њему најближи, преко онога што сам најбоље познаје. Ово је један од примера антропоцентричности језика. Полисемантичним ИДт денотирају се спољашњи, видљиви делови тела, док су семантички најбогатији они соматизми који имају најважније функције – лексема *глава* означава појам којим се обављају неке од најважнијих активности, она је задужена за ментално искуство, док лексема *око* описује појам задужен за визуелно иску-

¹²³ Фреквенцију ове лексеме нисмо могли прецизно утврдити због формалне једнакости номинатива једине ове лексеме са предлогом *око* (овај облик у СрпКор има преко 100.000 потврда), те смо је утврдили узимањем просека из неколико хиљада прегледаних примера са овим обликом.

¹²⁴ Извор <http://www.insightin.com/esl/> (приступљено 16. 5. 2017).

ство. Грађа је показала да су деривати ИДт често семантички богатији од мотивних лексема, јер имају велики број лексикализованих значења (денотирају конкретан предмет најчешће малих димензија), од којих се већина реализује у народним говорима због продуктивности таквог семантичког обрасца.

9.3.2.2.2. Именице којима се означава човек према особини, стању, статусу

9.3.2.2.2.0. У овој подгрупи су полисемантичне именице којима се у основном значењу денотира човек као носилац неке особине или неког стања. Именице ове подгрупе именују човека на основу једне издвојене карактеристике која притом постаје доминантна и почиње да означава човека у целини.

9.3.2.2.2.1. Ову подгрупу (даље: ИОс) чини једанаест полисемантичних именица: *баба*¹, *б(иј)елац*, *голица*¹, *дивљак*, *краљица*, *кривац*, *крстиаш*, *љутишца*, *мривица*, *ноћник*, *јоганац*. Наведеним именицама се у основном значењу човек карактерише према различитим критеријумима: узрасту, материјалном положају, начину живота, физичким и карактерним особинама. Од наведених лексема издваја се именица *баба* која једина нема мотивисану творбену основу, а чија веза са особином коју описује није формална него семантичка и конотативна, *баба* је „стара жена, старица“.¹²⁵

Готово све ИОс означавају особу према некој карактеристици на основу друкчијег критеријума (напомињемо и да су им у основи полисемантични придеви који описују увек друкчији тип својства или стања), што говори да су многа својства човека „под лупом“ оцењивања и коментарисања. Затим, на списку нема именица којима се денотира човек према интелектуалним својствима (нпр. нема полисемантичног назива за паметног човека или човека ограничених умних способности). Такође, још нешто примећујемо из овог списка – ниједном лексемом се у основном значењу не одређује човек према позитивној особини, него искључиво према негативној или неутралној (нпр. *белац* је човек беле расе; *голица* пуки сиромаш; *љутишца* особа љутите нарави; *кривац* је онај који, захваљујући учињеној погрешки, носи терет одговорности). Из скупа свих човекових особина извлачи се једна, најупечатљивија и на основу ње се карактерише човек у целини (в. Драгићевић 2001; Штасни 2013: 167). Р. Драгићевић је, представљајући именичке деривате при-

¹²⁵ За разлику од ове лексеме, код лексеме *д(ј)ед(а)* основно значење није „стар човек“ већ „старији сродник (трећем колену)“.

дева којима се именују особине људи у српском језику, нашла да има само неколико неутралних деадјективних именица које припадају општем лексичком фонду (нпр. *белац*, *црнац*, *стїарац*, *стїарица*), док се већином оваквих именица изражава субјективна оцена говорника према именованој особи (Драгићевић 2001: 33).

Што се тиче категорије рода, ИОс се могу односити на мушкарце (нпр. *крстїаш*, *ноћник*), на жене (нпр. *краљица*, *мртївица*), а неке се подједнако могу односити на лица мушког и женског пола (нпр. *голица*, *љутишица*). Наведене лексеме најчешће су изведене од придева, а нова значења настају по продуктивном семантичком обрасцу: „онај коме је својствена особина/стање означена придевом у основи“, односно „онај што је као именица у основи“, уколико су изведене од именице.¹²⁶ Ниједна група особина не издваја се као доминантна, већ се оцењују различити аспекти човековог бића – издвајају се особе које су оскудног материјалног стања, које су нетрпељиве према другима, које греше, које нису уклопљене у друштвени живот, док нема, на пример, полисемантичних именица које би означавале човека према неком пожељном својству (нпр. особу благе нарави, особу која исправно поступа, особу која је доброг материјалног стања и сл.)¹²⁷.

У подгрупи ИОс нема лексема које се посебно истичу семантичком разуђеношћу, јер се све налазе у доњем делу списка полисемантичних именица (в. Табелу 50).

Табела 50: Листа семантички најбогатијих ИОс

Р. бр.	Лексема	Број значења	Р. бр. на листи именица	Опште значење
1.	<i>мртївица</i>	23	18	човек према физичкој особини
2.	<i>б(и)јелац</i>	22	19	човек према физичкој особини
3.	<i>краљица</i>	21	20	човек према друштвеном статусу

¹²⁶ Према А. Вјежбицкој, у језику постоји тенденција да се људске особине чешће исказују именицама него придевима – именице теже категоризовању, а придеви просто описивању (в. Wierzbicka 1988: 466–467). Тако, на пример, она сматра да ће значење појма *инвалид/богаљ* пре бити кодирано именицом него значења која се односе на појмове *слеп* или *глув*. Разлог је што је стање богаља видљиво, приметно на први поглед, што није случај са својствима глув или слеп (И.).

¹²⁷ За разлику од именица, више је придева који примарно означавају пожељно материјално стање човека а који се одликују разуђеном полисемантичком структуром (в. т. 9.4.3.4.3).

Р. бр.	Лексема	Број значења	Р. бр. на листи именица	Опште значење
4.	<i>баба</i> ¹	19	22	човек према физичкој особини
4.	<i>голица</i> ¹	19	22	човек према материјалном стању
4.	<i>дивљак</i>	19	22	човек према духовној особини

На највишим позицијама на листи су полисемантичне именице које описују човека према физичком својству. Ово је очекиван резултат ако се сетимо да пажњу привлачи првенствено оно што је на први поглед уочљиво за посматрача. Такође, и мотивни придеви који су у основи именица са највише значења семантички су веома богати (уп. т. 9.4).

9.3.2.2.2. Код лексема овог типа семантички потенцијал је отворен стога што нова значења настају по веома продуктивном моделу – понављањем истог творбеног обрасца. Због тога се може уочити извесна системност у ширењу полисемантичке структуре која је условљена продуктивним моделом настајања нових значења. Прегледом полисемантичких структура ових лексема запазили смо да секундарно најчешће означавају биљке, животиње и различите предмете који се на основу неке заједничке карактеристике повезују са мотивним појмом (в. Табелу 51).

Табела 51: Најчешћа секундарна значења лексема подгрупе ИОс

животиња према особини	<i>б(и)јелац; голица; дивљак; кривац; мрџивица; ноћник</i>
врста животиње (зоол.)	<i>б(и)јелац; голица; дивљак; кривац; љуџица; мрџивица; ноћник; њоганац</i>
врста биљке (бот.)	<i>б(и)јелац; дивљак; љуџица; мрџивица; ноћник</i>
пољопривредна култура (агр.)	<i>голица; љуџица</i>
обољење (мед.)	<i>љуџица; мрџивица; њоганац</i>
телесни орган (анат.)	<i>б(и)јелац; љуџица</i>

У наведеној табели представљена су најпродуктивнија секундарна значења изведених лексема ове групе. Знамо да деривати који су добијени од придева насталих по моделу општег значења „онај који је као придев у основи“ настају радијалном полисемијом, понављањем истог творбеног модела, а значења су настала независно једно од другог и продуктивна су (Горган-Премк 1997: 133). Зато ни не чуди бога-

та полисемантичка структура именица ове групе, као ни припадност њихових значења различитим областима стварности. Примера ради, лексема *зелењак* секундарно развија значења „зелембаћ“, „врста морске рибе зелене боје“, „дубровачка књига закона са зеленом шаром на корицама“, „метални предмет који је услед дужег стајања позеленео, оксидисао“, „зелена жуна“, „зелени дуван од заперака“, односно именује најразличитије појмове чија значења у свом семантичком садржају имају сему 'који је зелене боје' итд.

За лексему *ноћник* карактеристично је то што има више значења од мотивне лексеме, а то могу бити именица *ноћ* и придев *ноћни*. Именица *ноћ* има 7 значења, а придев *ноћни* 8, насупрот 17 значења лексеме *ноћник*. Ово је још један случај да је дериват семантички богатији од мотивне лексеме, стога што лексема *ноћ* углавном именује апстрактне појаве, а деривати готово увек конкретне.

Код лексеме *љуџица* у секундарним значењима продуктивне су две семе које су произашле из два доминантна значења придева *љуџи*²: то су семе 'који се брзо љути' и 'који је опасан', с једне стране (дођоше *љуџице* мрави; *љуџице* ... породица отровних змија; имаде ... пакосних вилах; и то су *Љуџице*), и сема 'који је јаког укуса', са друге (нпр. *љуџица*, јело од паприка; жлезда *љуџица* код мрава). Наведени примери показују да различите семе из полисемантичке структуре придева улазе у семантички садржај деривата, односно да деривати могу имати већи број значења него мотивна лексема. Такође, треба напоменути да је већина секундарних значења лексема ове групе (и уопште овог типа) потврђена у народним говорима, у свим крајевима српског говорног подручја, где год се придев који је у основи деривата употребљава. На то се указује и квалификаторима нормативне вредности (најчешће квалификатором *покр.*).

9.3.2.2.3. О ЛЕКСЕМИ *МРТВИЦА*. Највише значења у овој подгрупи има лексема *мрџица* чија су сва значења оквалификована као покрајинска, а у примарном значењу њом се именује физичко (физиолошко) стање човека, настало по престанку животне функције организма. Са једне стране, неочекиван је податак да лексема која примарно садржи сему 'који је непомичан' и која означава особу код које су биолошке функције прекинуте има највише значења у овој подгрупи лексема. Још више изненађује овај податак ако га упоредимо са подацима које смо добили анализирајући семантику глагола код којих је сема 'покрета' најважнија и доминантна, или са придевима код којих су семантички најбогатији они који описују интензивна својства. Један

од разлога за велики број значења ове лексеме јесте управо поменути продуктивни творбено-семантички модел, „оно што је као придев у основи“ који је посебно распрострањен у народним говорима. Механизам понављања овог модела код лексеме има неограничене могућности у процесу даљег ширења полисемантичке структуре.

Такође, значајно је и то што именица *мр̄ивица* има у основи семантички веома богат придев. Мотивни придев *мр̄иав* пренео је у дериват цео свој семантички садржај. У секундарним значењима продуктивне су семе 'који је у стању мировања, непомичан', 'који је слаб' и 'који је оскудан, неплодан' (нпр. породила ... која се тешко опоравља укорена је, да је *мр̄ивица*; гдје нема живих извора, ту пију воду *мр̄ивицу*, из чатрња). У овом случају се ради о некој врсти универбације (уп. Клајн 2003: 118) – сваки конкретан појам који карактерише непомичност, слабашност, неплодност може се скраћено назвати *мр̄ивицом*, а да се притом нема на уму појам чији је назив у основи именице.

9.3.2.2.4. СТАТУС ИОС У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Навешћемо и фреквенцију семантички најбогатијих именица ове подгрупе у фреквенцијским речницима и СрпКор (в. Табелу 52).

Табела 52: Фреквенција семантички најбогатијих ИОс у испитиваним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>мр̄ивица</i>	0	2	3
<i>б(и)јелац</i>	1	18	858
<i>краљица</i>	7	43	3.347
<i>баба¹</i>	5	54	2.168 ³
<i>голица¹</i>	0	0	4
<i>дивљак</i>	2	16	331

Табела показује веома слабу фреквенцију свих лексема, посебно оних којима је придев у основи. Овакав резултат је и очекиван, ако се узме у обзир да су секундарна значења настала путем једног акта семантичко-морфолошког варирања најчешће дала терминолошку и покрајинску лексику која у испитиваним контролним изворима готово да није заступљена. Стога видимо да се статистички подаци о броју значења лексеме не морају поклапати са подацима из фреквенцијских извора, али, узевши у обзир састав испитиваних извора, ово указује

¹²⁸ Фреквенција ове лексеме не може се прихватити као поуздана због једнаког вокатива именица *баба¹* и *бабо*.

на чињеницу да ниједан од анализираних извора није сасвим реалан показатељ стања у савременом језику, већ се њима показује како се језик развија.

9.3.2.2.2.5. **Закључак о именицама са значењем особине.** Анализа је показала да у овој групи највише значења имају лексеме које описују човека према физичком својству и да нема полисемантичних именица којима се описује човек према интелектуалним својствима, што је очекиван резултат ако се сетимо да пажњу привлачи првенствено оно што је на први поглед уочљиво, упадљиво. Човек се означава на основу једне издвојене физичке карактеристике која је постала доминантна и сада метонимијски означава човека у целини. Такође се показало да највише значења имају именице које описују човека према непожељној или неутралној особини, а не према пожељној, као и да се оцењују и физички и социјални аспекти човековог бића.

9.3.2.2.3. Именице којима се означавају сроднички односи

9.3.2.2.3.0. Лексеме којима се означавају имена сродника, према речима Д. Гортан Премк (1997), најчешће су моносемантичне, јер се налазе на граници властитих и заједничких именица. Оне у свом семантичком садржају имају свега једну семантичку компоненту, однос према лицу према коме се одређује сродство, те стога најчешће имају само способност номинације. Као изузетак она издваја именице које у свом семантичком садржају имају и сему колективне експресије, па су као такве подложне ширењу полисемантичке структуре (нпр. *мајка*, *свекрва*) (в. Гортан-Премк 1997: 41–42). У РСАНУ именица *мајка* нема много значења, али се јавља у бројним изразима, а судећи по РМС ни *свекрва* неће бити семантички богата. Међу изузетно полисемантичним лексемама, забележили смо свега две лексеме којима се примарно означавају имена сродника, то су именице *браћ* и *д(ј)ед(а)*.¹²⁹

У ову подгрупу смо уврстили и лексему *ћлеме* која, иако није назив за сродничке односе у правом смислу речи, у ширем смислу описује сродство, јер је назив за групу људи повезаних заједничким пореклом, што показује и дефиниција, „заједница људи, првенствено карактеристична за преткласно друштвено уређење, чији су чланови повезани заједничким пореклом и родовским везама, а говоре истим језиком и имају исте обичаје и веру“. У полисемантичкој структури ове лексеме

¹²⁹ Напомињемо да је и именица *баба* део наше грађе, али јој основно значење није сродство, већ ималац особине.

продуктивне су семе 'заједништва' и 'сродности' (нпр. по језику се род човечји дели на *йлемена*; отпочео је страшни суд том *йлемену* злочинаца; ларве виши *йлемена* 'црвићи су, безъ ногу и очію'; народи латинског *йлемена* итд.). Секундарна значења ипак показују да је лексема *йлеме* с правом сврстана у ову групу: нпр. „лоза, род (узети заједно с прецима и потомцима)“ (*йлеме* Немањића), „братство или огранак братства“ (*йлеме* Куча), „породица“ (*йлеме* Југовића), „пород, потомство“ (да његово *йлеме* не угине) итд.

9.3.2.2.3.1. Лексема *д(ј)ед(а)* има 26, а лексема *брай̄* 15 значења. На листи нема именица *мајка*, *май̄и*,¹³⁰ па ни *о̄й̄ац*, иако је према броју значења ова именица била на граници да уђе у грађу. Разлог за такво стање има везе са чињеницом да се код неких лексема којима се означавају имена сродника нова значења развијају стога што је десигнат удаљени сродник без посебног терминолошког одређења у систему, па се преузимају већ постојећи термини за његово номиновање (Бјелетић 1994: 203). На пример, *дедом* се осим очевог или мајчиног оца, називају и очев или мајчин деда, женин отац, женин/мужевљев деда итд. Затим, захваљујући семи 'сродништва' реализовано је значење „предак, праотац“, захваљујући семи 'који је стар' реализована су значења у којима се са старошћу повезују мудрост и искуство, сема 'који је главни' важна је за значења „поглавар богумилске цркве“, „старешина двора“ итд.

Деда је секундарно назив и за старог човека, старца. Претпостављамо да овакав редослед значења у односу на лексеми *баба* (прво сродник, па онда назив према особини) има везе и са чињеницом да се за старог мушкарца у језику користе и лексеме *чича* и *с̄й̄арац*, док лексема *баба* нема синонима истог значења у општеупотребној лексици (осим поменутог *с̄й̄арица*). Због веће могућности комбиновања, *деда* је првенствено опредељено за означавање старијег сродника, а *баба* за стару жену. Потврду за ово налазимо и у народним приповеткама у примеру типа: *Били с̄й̄арац и баба*... Именица *баба* има шире значење, она се нпр. повезује са женом уопште (тако се дериватом *бабњак* означава простор у цркви где стоје женске особе, дакле не само старице, већ и младе жене и деца), док су називи за мушке особе различитог узраста знатно издиференциранији. И ово можда има везе са патријархалним односима који су постојали у нашем друштву.

¹³⁰ А. Вјежбицка сматра да сви језици света имају реч која одговара примарном значењу енглеске речи 'mother', али је ипак није уврстила у семантичке примитиве (в. Goddard 2001: 4).

Ако упоредимо полисемантичке структуре лексема *баба*¹ и *деда* запазићемо да имају велики број паралелних значења, с тим да су се у полисемантичкој структури лексеме *деда* слила одговарајућа паралелна значења двеју хомонимних лексема: *баба*¹ („стара жена; старија сродница“) и *баба*² („предмет који служи као ослонац“). Лексема *баба*² је примарно турцизам, а секундарно је у народним говорима развила велики број значења која се односе на предмете и делове предмета који служе као ослонац нечега. Према овим значењима успостављена су и одговарајућа значења код лексеме *деда* – њом се означавају делови предмета који са предметом означеним именицом *баба* чине целину и који тако повезани функционишу као систем. Најпре је, дакле, настало значење „предмет који служи као главни ослонац нечега“ именице *баба*², затим се аналогично према хомонимној лексеми *баба*¹, повезало са лексемом *деда*.

Када је у питању именица *браћ* „назив за мушкарца у односу на децу истих родитеља или једнога од родитеља“, њен семантички потенцијал увећава се због чињенице да се овим именом назива и тзв. обичајно сродство – побратимство. Братом се називају и различити мушки сродници. Семе ’сродништва’, ’заједништва’ биле су важне и код значења „припадник истог народа, племена итд.“, „члан истог друштва“, „припадник исте вере“ (нпр. ту се Србинњ поредџ Турчина противџ Србина боріо; братџ є братску крвџ ліо; омладина српска ... узела [је] титулисање са „*браћ*“; чуј, хришћанине *браћ*). Брат се у конотативном смислу сматра добрим, несебичним, па отуда и више значења која су настала захваљујући тој семантичкој компоненти (нпр. он ми је *браћ*, он ми је добру рад). *Браћ* и *сестра* се сматрају равноправним у значењском смислу, па је стога више значења засновано на компонентама ’заједништва’ и ’равноправности’, што не важи за, на пример, лексеме *мајка* и *оца*, који са њима никако не могу бити у истом положају, ни узрасном, ни по друштвеном статусу, они су надређени, па се стога ређе и користе за номинацију нових појмова. Семе колективне експресије можемо пронаћи и код наведених полисемантичних именица. Ј. Дражић (Дражић 2002: 248) наводи да сему колективне експресије садрже и лексеме *браћ* и *сестра* које су, захваљујући семама ’сродност’, ’блискост’, ’везаност’ развиле и друга значења. Такође, она је анализирајући деривациони систем ове две лексеме закључила да постоји велика диспропорција у њиховој деривацији, и да лексема *браћ* има знатно више деривата, што се, претпостављамо, доводи у везу са патријархалним друштвеним односима.

9.3.2.2.3.2. ЗАКЉУЧАК О ЛЕКСЕМАМА СА ЗНАЧЕЊЕМ СРОДСТВА. Иако се на основу три лексеме не могу изнети закључци о полисемији лексема неке групе, због важности појма који именују у српском језику и због традиције, можемо рећи да нова значења по правилу добијају лексеме које означавају имена удаљенијих сродника без посебног термилошког одређења или пак имена равноправних сродника. Лексеме које примарно означавају ауторитарне, надређене особе у неком систему слабије су семантички разуђене – зато на листи полисемантичних именица нема нпр. лексема *ојшци*, *мајка* (поређења ради, нема ни других лексема којима се означава највиши појам у неком рангу, звању – нпр. нема лексема *Бог*, *краљ* итд., иако ове именице имају и новија, жаргонска значења, незабележена у РСАНУ). Ово се, претпостављамо, заснива на томе што ће се одабрани, по нечему изузетни десигнати назвати лексемама које примарно означавају појмове према којима се гаји страхопоштовање, дивљење и сл. и за таквима се неће посезати у свакој прилици.

9.3.2.3. Именице којима се означавају животиње

9.3.2.3.0. Називи за животиње махом припадају и општем и термилошком лексичком фонду.¹³¹ Како напомиње Г. Штасни (2011: 307), имена животиња углавном су семантички празна (нарочито имена оних животиња са којима наш човек није у додиру), али могу добити неке семантичке елементе, оне за које човек на основу искуства верује да их одређена животиња има, или јој их човек приписује на основу њихове нарави или понашања.

Термилошка зоолошка лексика би, према М. Радовић Тешић, требало да садржи термине из неколико функционалних нивоа: из народног језика (где би спадала стандардна лексика српског језика, нпр. *кокош*, *џајка*, *глава*, *кљун*, *џерје*), народна лексика са професионално-стандардним статусом (нпр. *кокица*, *џилићи*, *исџилији се*), лексика са статусом дијалектизама (*кокошар*, *кокошњак*, *бубало*), стари интернационализми, нови интернационализми (Радовић-Тешић 2009: 88–89). Грађа показује да већину назива ове групе чине лексеме које спадају у стандардну лексику српског језика.

У литератури се истиче да називи за животиње које се срећу на овим просторима спадају у семантички најбогатију лексику (в. Dešić 1990: 6; Новокмет 2020: 53). То су лексеме за означавање животиња које

¹³¹ За значење лексеме које у исто време припада и општем и термилошком лексичком фонду у литератури се среће назив консупстанционалност (Сорокина 2014: 305).

живе у човековом окружењу – најчешће домаће животиње, али и дивље чије је станиште на овим просторима, а важно је и да су у одређеном односу са човеком. Таквим се дивљим животињама или животињама уопште често приписују митска и симболичка својства. На пример, *вук* у култури Срба поседује амбивалентна значења, од демонског аспекта, до симбола заштите (в. ПСК¹³², под *вук*).¹³³ Битни фактори који су утицали на семантичко богатство лексема ове групе имају везе са распрострањеношћу животиње на датој територији, њеним присуством у непосредној човековој околини, значајем њене улоге у домаћинству (Гољак 2005: 175).

9.3.2.3.1. Овде ћемо представити лексеме којима се у примарном значењу именују животиње и делови њиховог тела. У групу именица којима се означавају животиње (даље: ИЖив) сврстали смо лексеме којима је архисема 'врста животиње' или 'део тела животиње', затим лексеме којима се животиња именује из субјективног угла говорника, као и лексеме које примарно означавају животињу према некој видљивој, спољашњој особини (најчешће боји). Издвојили смо 28 лексема, а њима припада око 10,6% именица из грађе и око 3% свих анализираних лексема: *б(ј)елица*, *б(иј)елка*, *вук*, *жабица*, *жуџика*, *зеленка*, *зеља*, *злајица*, *јарац*, *јеж*, *кобила*, *коза*, *козлић*, *кокош*, *кокица*, *коњ*, *коњиц*, *крило*¹, *курјак*, *мајица*, *маца*¹, *мачка*, *миш*, *и(иј)евац*, *йеро*, *йерушка*, *йијавица*, *йиле*¹.

Према станишту на коме су именоване животиње распрострањене убедљиво је највише лексема којима се означавају домаће животиње (нпр. *кобила*, *козлић*, *мачка*, *йевац*, *йиле*), а од назива за дивље животиње у грађи су нпр. *вук*, *јеж*, дакле животиње које су познате овдашњем човеку. Такође, заступљени су називи и за крупне (нпр. *коњ*), средње (нпр. *коза*) и ситне домаће животиње (нпр. *йевац*). Лексичко-семантичку групу ИЖив чине лексеме различитог типа – зоолошки термини и соматизми (нпр. *вук*, *коњ*, *крило*), лексеме које представљају назив животиње носиоца особине (нпр. *жуџика*, *зеља*), као и лексеме којима се примарно денотира субјективни став према животињи (нпр. *жабица*, *кокица*). У грађи је највише терминолошких назива (64%), док називи субјективне оцене и називи према особини заузимају по 18% грађе. Највише је лексема које припадају општем лексичком фонду, а истовремено су и зоо-

¹³² Појмовник српске културе.

¹³³ У СМР се наводи да очи, срце, зуби, нокти и длака вука често служе као амајлије и лековита средства. Вучји зуб дају детету коме ничу зуби, да га гризе. Реп вука носе уз себе, да би се заштитили од болести. Често као заштита служи и само спомињање вука или коришћење његовог имена (СМР: 105).

лошки називи, што су потврдила и досадашња истраживања полисемије у српском језику (в. Гортан-Премк 1997).

Не изненађују ни присутни деминутивни (хипокористични) називи за животиње, с обзиром на уочену тенденцију да деривирани полисемантичне лексеме механизмом радијалне полисемије развијају бројна значења, смисаоно често удаљена од значења полазног појма. Такође, за све лексеме ове групе важи да су продуктивне у секундарном означавању предмета, али и различитих животиња. Тип секундарне семантичке реализације по којој лексема са основним значењем животиње означава и неки предмет, или неживи појам, заснива ту мотивацију на диференцијалним семама 'облика' (или неке друге карактеристике физичког изгледа), 'особине' или 'функције' изворног појма чија сличност са циљним појмом „никад није апсолутна и комплетна“ (Драгићевић 2007: 148), нпр. *козлић* је „гимнастичка дрвена справа (на четири ноге и с кожним јастучетом) за прескакање“, *жабица* може бити „одскакивање баченог пљоснатога каменчића од површине воде“ итд.

С. Новокмет (2020) истраживањем зоонима у српском језику закључио је да се при преносу зоонимске номинације на појмове из материјалне културе најчешће користе називи за домаће животиње, што има везе са тиме да је човек упућен на домаће животиње у сточарској економији. Човек је „свет материјалних реалија посматрао кроз призму животиња које су му најдоступније и од којих му је зависио живот“ (И. 304), те су у том смислу семантички најпродуктивније лексеме *коњ*, *мачка*, *жабица*, *жаба*, *јеж*, *јарац* и *кобила*.

Ако упоредимо полисемантичне лексеме у српском језику са лексема, исте семантичке групе у руском језику запазићемо да у руском језику изостају називи за животиње, већ су заступљене само лексеме које истовремено означавају део људског и животињског тела (као што су *глава*, *око*) (в. Чудинова 1998: 129). У групи лексема из групе животиње искључиво су лексеме које примарно означавају део животињског тела, нпр. *крыло*, *перо*, *рог*, *рожок* (И. 134).

9.3.2.3.2. Називи за домаће животиње. Великом већином лексема групе ИЖив означавају се домаће животиње, и то свега неколико врста домаћих животиња, најчешће исте породице: *јарац*, *коза*, *козлић*; *кобила*, *коњ*, *коњиц*; *маца*¹, *мачка*; *кокица*, *кокош*, *й(и)јевац*, *йиле*¹. Примећујемо да су то животиње блиске човеку, најчешће економски значајне за њега, те то резултира великим бројем лексема којима се исказују називи за оба пола и називи за младунце (исп. Ђуровић 2004: 63). Од животиња

значајних у домаћинству нема нпр. лексема *овца*, *крава* (и хиперонима *говече*). Ове животиње (коза, овца, крава) по изгледу су, а делимично и по функцији и месту у домаћинству сличне, па је онда један од тих назива постао доминантан у означавању нових појмова. Показало се да су код лексема са богатијом полисемијом овог типа активније семе 'функције' и 'изгледа', па је вероватно то разлог зашто је назив за једну животињу преузео функцију означавања предмета који изгледом подсећа на дату животињу, уместо другог, конкурентског назива.

Домаће животиње доминирају у номинацији материјалних реалија које се користе у сеоским домаћинствима, што је и очекивано с обзиром на то да се номинација врши по животињи која је најдоступнија (Новокмет 2020: 103). Такође, називи за домаће животиње често служе и да се означи лични став према некој особи. „Управо према животињама које су му од највеће користи у свакодневной животной економији (кокошка, кобила, свиња и сл.) човек испољава највећи отклон. Тако метафорички активираним зоонимом говорник може да изрази ниподаштавање именоване особе, презир који осећа, поругу или покуду нечега што је у тесној вези са том особом“ (И. 274).

Лексеме из грађе којима се примарно означава одређена врста животиње секундарно су веома продуктивне у означавању различитих предмета, а „пренесена номинација изводи се на основу извесне уочене сличности између два међусобно различита и неповезана ентитета“ (И. 54), дакле метафором. Тако се *козом* називају „ногари за тестерисање дрва“, *кобила* је „назив за разне подупираче и ослонце“, *мачка* је „гвоздена или дрвена направа која се састоји из рашљастих ногара“ итд. Напомињемо да су називи за предмете са именом одређене животиње најпродуктивнији у народним говорима, припадају нестандардном идиому, те је њихово семантичко богатство показатељ велике територијалне покривености грађе из народних говора у РСАНУ.

Генерално гледајући, мали део наведених полисемантичних назива за домаће животиње има доминантну сему колективне експресије, продуктивне су друге семе, захваљујући којима је њихова полисемантичка структура толико богата. На пример, лексеме *кокои* и *кокица* према РСАНУ нису реализовале ниједно значење које се може повезати са људском особином.¹³⁴ У старој литератури се приписивање

¹³⁴ Г. Вуковић (1994) издвојила је зоониме у фразеологизмима који показују које су животиње најкоришћеније за означавање различитих културолошких појмова (именица *йас* употребљена је у 19 вишелексемских спојева, *коњ* у 14, *овца* у 11, *коза* у 8, *крава* у 7, *магарац* у 7, *гуска* у 5) (И. 168).

животињских својстава човеку, и обрнуто, повезује са појмом „великог ланца постојања“ (Kövecses 2002: 124–125).¹³⁵ Особине људи се најпре приписују животињама, па се затим реверзибилно преносе на човека. Према Кевечешу, већина ових метафоричких преноса засновано је на непожељним особинама, а приписивање животињских својстава човеку описује простирање од нижег домена ка вишем (И. 126).¹³⁶

9.3.2.3.3. Називи за животиње на основу особине. Запажено место на списку полисемантичних ИЖив имају и оне којима се означавају домаће животиње на основу неке своје препознатљиве, доминантне особине. Типична, за говорника најочљивија особина појма која се наметала као главна за даљу номинацију јесте боја, док су остале особине (нпр. величина, понашање) скрајнуте, па се разумењем полисемантичком структуром одликују лексеме којима је у основи придев са значењем боје, који су и сами семантички веома богати: *бео/бијел* (*б(ј)елица*, *б(иј)елка*), *жуџи* (*жуџика*), *зелен* (*зеља*). Нека од секундарних значења лексема којима се примарно именује животиња према боји дата су у Табели 53.

Табела 53: Значења лексема којима се примарно означава животиња према боји

Назив за животињу	Назив за друге појмове
<i>б(ј)елица</i> : овца, кобила, мачка, гуска, патка, крмача	– беличasto воће – жена беле коже и косе – беличаста земља – бела вуна – формулар, бланкет
<i>б(иј)елка</i> : овца, кобила, кучка, мачка, крава, коза, крмача, кокош, гуска, патка, ћурка	– беличasto воће – жена светлоплаве косе – човек из Пиротског округа – сребрни комад новца – беланце

¹³⁵ На врху овог ланца се налази Бог, као највиши појам, а затим следе хијерархијски нижи појмови, човек, животиње, биљке и неоргански свет.

¹³⁶ Да постоје разлике у доживљавању појединих животиња у различитим културама говори Ј. Д. Апресјан (1995б: 170–171) наводећи пример именице *коза* у руском (*коза*) и немачком језику (*Ziege*) приликом појашњења различитих типова перцепције одређеног појма – овом лексемом се у немачком и већини европских језика назива глупа, радознала или избирљива особа, док се у руском језику назив *коза* приписује привлачној и хитрој особи, а лексема *јарац* се у свести руских говорника повезује са бескорисношћу и неспретношћу.

Назив за животињу	Назив за друге појмове
<i>жутка</i> : кокош, коза, овца, кобила, кучка	– врста брескве и грождја – жуманце – жућкаста ракија – слабуњава женска особа жућкастог лица
<i>зеља</i> : во пас, коњ, крава, крмача, кобила, коза, овца, кучка	– жена зелених очију – незрео дуван – место на основи ткања обележено зеленом бојом

На изузетну продуктивност настајања секундарних значења лексема наведеног типа већ смо указали код лексема са значењем особине човека (в. т. 9.3.2.2.2), а то се и овде показује као правило. Секундарно ове лексеме денотирају најразличитије појмове, а свима је заједничка сема 'који је одређене боје'. Овај тип лексема продуктиван је и када означава човека (*белицом* и *белком* назива се жена светле косе, *жутика* је назив за слабуњаву жену жућкастог, испијеног лица, *зеља* за жену зелених очију), биљке (*зеља* је незрео дуван), уопште различите конкретне појмове (*жутика* је жућкаста ракија, *зеленика* је назив за топ зелене боје) итд. Карактеристика овог типа лексема јесте да су често нормативно или стилски маркиране (најчешће обележјем покрајински). Такође, код овог типа лексема у секундарним значењима продуктивна су и зоолошка терминолошка значења, такође мотивисана бојом тела животиње.

У групи ИЖив налазе се и две лексеме којима су у синонимском односу примарна и већи део секундарних значења лексема *кокош* и *џевац*. Ове две лексеме су различите етимологије, *џевац* је деноминал глагола *џеваџи*, а *кокош* је прасловенска оноματοпејска изведеница, као и лексема *кокош* (Скоп 1972 II: 121). Обе наведене лексеме су нормативно нижег ранга од именице *џеџао*, пошто су у лексикографском чланку упућене на њу. Међутим, лексема *џеџао* ни не улази у нашу грађу јер је са осам значења семантички слабије развијена, а то има везе са њеном мање прозирном мотивационом везом са глаголом *џеваџи* него што је то случај са именицом *џевац*. Њихов статус у савременим писаним изворима показује да им је фреквенција ниска (нпр. лексема *кокош* у СрпКор има 22 потврде, лексема *џевац* 130, а најфреквентнија од њих, именица *џеџао*, 583), највише стога што се употребљавају у одређеним приликама и нису карактеристичне за сваки функционални стил. Такође, важно је истаћи и чињеницу да немају посебно изражену конотативну вред-

ност, немају фигуративних употреба, осим што се лексема *йейџао* користи да означи човека непожељног духовног обележја „напрасит, пргав човек, кавгаџија“, што је условљено колективном представом о петлу као о пргавој животињи. Употреба назива за животиње у обележавању људи одређених карактеристика има, према А. Вјежбицкој (Wierzbicka 1985: 161), везе са неколико параметара: местом становања, величином, изгледом, понашањем, као и односом људи према животињама.

У полисемантичкој структури лексеме *йевац* запажају се и метафоричка и метонимијска значења. На пример, метафором, на основу асоцијације према изгледу настала су значења „снопићи који се пришивају на кров при грађењу стаје“, „шара у везу у облику петла“ (*йијевац* [је] везил. орнаменат. Симболски значи: весео глас, радост, мир, срећа); метонимијом значење „касно ноћно и јутарње кукурикање петлова“ (када први запјевају *й’јевци*, | ти отиди у нове ахаре).

Међу значењима лексеме *йевац* уочавамо она која су мотивисана глаголом *йеваџи*, нпр. „онај који лепо пева, певач“, „онај који пева уз гусле“, „појак у цркви“ (баџише *йевџу* у шешир ко крајцару, ко две; устанак – је народне *йевџе* занимао с читавим низом нових јунака; ишли [су] скупа – у цркву ... господар Софра је био добар – *йевац*), као и именицом *йесма*, „писац који ствара, пише песме, песник“ (наш народ својим певањем надпевао је све наше учене *йевџе*). Овај тип настајања нових значења у вези је са одвојеним актима семантичко-морфолошког варирања, за који Д. Гортан Премк (1997: 135) каже да је најмање регуларан – постоје два хомоформна модела и два одвојена акта семантичко-морфолошког варирања чији се резултати повезују у једну лексему. Д. Гортан Премк је ову појаву објаснила на примеру лексеме *звонар* – значења повезује кохезија сема релевантних за деривациони систем, у овом случају то је сема ’одавања звука’ (1997: 136). И лексема *кокоџи* има значење које се може повезати са глаголом *кокоџаџи* као мотивном лексемом, „гласови кокоши, ређе пернате живине уопште, кокотање, какотање“. На основу нашег примера, можемо претпоставити да је овакав тип ширења полисемантичке структуре могућ и код других лексема које у свом семантичком садржају имају сему у вези са одавањем звука, а то се може утврдити на ширем корпусу.

9.3.2.3.4. Називи за дивље животиње. Од назива за дивље животиње разубуђеном полисемантичком структуром одликују се именице *вук*, *злаџица*, *змија*, *јез* и *курјак*. Иако нису називи за дивље животиње, овде смо уврстили и именице *миш* и *йијавица*. Сви наведени називи односе се на животиње које живе на овим просторима. Већина

овде наведених лексема су творбено немотивисане и на њихову полисемантичност утицаја имају изванлингвистички фактори: физичке карактеристике животиња које означавају, колективна представа говорника о њима и симболичка функција коју носе. Семантичка продуктивност именице *златица* „врста куне чије је крзно испод гуше и на грудима златножуте боје“ има везе са продуктивним творбеним моделом по коме настају значења деривата овог типа, „онај који је као придев у основи“.

И код назива за дивље животиње продуктивна су секундарна значења која се односе на конкретне предмете. По том питању најтипичнија је лексема *јеж* код које су продуктивна секундарна значења настајала метафоричким асоцијацијама према изгледу изворног и циљног појма, на шта је указала и Д. Гортан Премк (1997: 94–95). Изворни појам је назив за животињу, а циљни назив за појам који је по облику повезан са изворним (нпр. фабрика ... производи ... грађевинске *јежеве* за набијање путева; над столом [је] висео тако звани *јеж*, јабука обложена сасвим љешњацима). Затим, једно од значења лексеме *курјак*, „део пушке где стоји кремен, ороз на старинским пушкама“ може се довести у везу са колективном представом о овој дивљој животињи – курјак као опасна и прождрљива животиња својим традиционално негативном перцепцијом у народу активира и називе предмета који служе наношењу штете (Новокмет 2020: 99).

Називи дивљих животиња чешће носе обележје експресивности, као продукта колективне представе, него што је случај са полисемантичним називима за домаће животиње. Разлог за то је чињеница да су дивље животиње често ван домашаја људског искуства, те „изостаје и потпунија упућеност у специфичности њиховог изгледа које би се имплементирале у перцепцију материјалне културе“ (И. 104).

Показаћемо то на примеру лексема *вук* и *курјак*. Ове лексеме су у основном значењу прави синоними, означавају дивљу животињу из породице паса *Canis lupus*. Имају и готово исти број значења и синонимне су у великом делу својих полисемантичких структура. Стога се намеће питање откуд су две лексеме са великим бројем истих значења опстале у језику када се узме у обзир принцип језичке економије. Најпре, важно је напоменути да животиња означена овим именицама насељава наше подручје, па је стога блиска човековом искуству, знају јој се карактеристике, навике, начин живота. Ако погледамо фреквенцију обеју лексема у савременим изворима запазићемо да је лексема *вук* нпр. у СрпКор фреквентнија готово десет пута. А. Пецо (1981: 226–227) сматра да ове две лексеме карактерише различита конотативна вредност

– *курјак* се користи за означавање сурове и крволочне зверке, а *вук* се у пренесеном смислу чешће користи за означавање позитивно вреднованих особина приписаних овој животињи, неустрашивости, смеоности, упорности. Лексикографска обрада ових лексема показује да наведени закључак није сасвим тачан. Примарно значење именице *вук* дато је у неутралној форми, налик енциклопедијским дефиницијама, „врста сисара *Canis lupus* из ф. паса *Canidae*“, док дефиниција именице *курјак* потврђује изнети став А. Пеца и садржи додатне информације, „крволочна звер *Canis lupus* из пор. паса, која живи у брдским крајевима, *вук*“. Али, секундарна значења показују да обе лексеме имају и позитивно и негативно значење, која се развијају на исти начин. За супротстављеност значењских полова у значењима лексеме *вук* када се односи на човека одређених карактеристика Г. Штасни наводи да је семантичка реализација секундарног значења са негативном конотацијом условљена „компонентом значења која је репрезентативна у семантичкој интерпретацији ове лексеме (*крволочна звер*). Значење са позитивном конотацијом индуковано је потенцијалним диференцијалним семама којима се обухватају особине звери уопште ’јака, снажна, издржљива, упорна“ (Штасни 2011: 312). Из секундарних значења се види да му се приписује и мудрост, храброст, вредност, енергичност. И у осталим секундарним значењима нижег ранга ове две лексеме су повезане – обема се означава крзно те животиње, затим различити зоолошки и ботанички термини, обе означавају човека пожељног и непожељног духовног својства. За разлику од српског језика, у руском и енглеском језику се лексемом *вук* (*волк, wolf*) именује мушкарац искључиво непожељних особина (исп. Борисова 2010: 194).

Може се закључити да је паралелна употреба ове две лексеме са готово идентичном полисемантичком структуром условљена и оправдана њиховом различитом конотативном вредношћу, мада савремени извори показују да се лексема *курјак* полако повлачи и постаје стилски маркирана, док је лексема *вук* чешћа и припада општем лексичком фонду.

9.3.2.3.5. НАПОМЕНЕ О ТВОРБЕНИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ИЖИВ. Неке од полисемантичних лексема сврстаних у ову групу су творбено изведене и представљају деминутивне, односно хипокористичне изведенице од назива за животиње (в. Табелу 54).¹³⁷

¹³⁷ На творбену разуђеност деривата лексема којима се означавају домаће и дивље животиње указао је Ж. Бошњаковић и навео је списак зоонима од којих је изведен највећи број различитих творбених облика (*вук, коза, жаба, риба, змија, мечка, коњ, говедо*) (1994: 308). Већина наведених лексема су део наше грађе. И ови примери указују на то да је богата полисемија предуслов за богату деривацију.

Табела 54: Однос броја значења мотивних и мотивисаних назива за животиње

Мотивна лексема	Бр. значења	Дериват	Бр. значења
<i>жаба</i>	8	<i>жабица</i>	24
<i>коза</i>	22	<i>козлић</i>	15
<i>кока</i>	10	<i>кокица</i>	18
<i>коњ</i>	31	<i>коњиц</i>	20
<i>мачка</i>	22	<i>маца</i>	19

Запажамо да неки од наведених деривата имају више значења од мотивне лексеме. То се може објаснити лексикализацијом назива циљног домена, то се дешава тако што временом изведена лексема не губећи свој хипокористични карактер обогаћује свој семантички садржај на различите начине – добија термилошку вредност, постаје ознака различитих предмета и сл. (в. Грицкат 2020/1995: 276; Гортан-Премк 1997: 130; Драгићевић 2018: 301–305).

Нека од секундарних значења поменутих деривата развијају се независно од значења основне лексеме са којом су деривати задржали искључиво полазну асоцијативну везу према неком карактеристичном својству – нпр. *жабицом* се зову различити предмети који се изгледом или неком другом карактеристиком доводе у везу са жабом, *коњиц* су разни ослонци, подупирачи малих димензија итд. Овакве могућности добијања новог значења по неком заједничком својству су неисцрпне. Примери показују да су овако добијени деминутивни подложни даљој лексикализацији, а најактивније семе у именовању новог појма су семе 'облика' и 'величине'. Деминутивни деривати полисемантичних ИЖив добијали су предметно значење захваљујући некој заједничкој карактеристици изворног и циљног појма, уз претпоставку да је појам означен дериватом мањих димензија.

Међутим, неки од деривата, иако формално означавају појам малих димензија, у појединим секундарним семантичким реализацијама означавају предмет великих димензија и синоним су мотивној лексеми. На пример, *козлићем* и *козом* се називају различите дрвене направе са ногарима, *коњиц* и *коњ* су у поетском изражавању синоними итд. (уп. Клајн 2003: 113; Јовановић 2010: 80).

Треба поменути и лексему *кокица* (која има више значења него мотивна лексема *кока*), а која је на други начин богатила своју полисемантичку структуру. Она је развила секундарна значења црпећи мотивацију од двеју лексема: с једне стране мотивисана је лексемом *кока* (нпр. када означава различите врсте птица), а са друге лексемом *кок* (*kok²*) на шта

указује П. Скок (Скок 1972 II: 120), у значењу „искокано зрно кукуруза“, па су од тог значења метафоричким асоцијацијама по сличности настала нова значења – „пахуља снега“, „колач од беланца и шећера, пуслица“, „језгра коштуњавог плода“. Стога се поставља питање да ли је лексему *кокица* требало обрадити на овакав начин, или су у питању две хомонимне лексеме.

9.3.2.3.6. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЈИМ ЛЕКСЕМАМА ГРУПЕ ИЖИВ. Представимо табеларно семантички најбогатије лексеме ове групе са бројем значења (в. Табелу 55).

Табела 55: Листа семантички најбогатијих ИЖИВ

Р. бр.	Лексема	Број значења	Редни бр. на листи именица	Опште значење
1.	<i>ѝеро</i>	41	3	део тела животиње
2.	<i>крило</i>	38	3	део тела животиње
3.	<i>коњ</i>	31	10	домаћа животиња
3.	<i>мајѝица</i>	31	10	инсект
4.	<i>б(и)јелка</i>	30	11	животиња према боји
5.	<i>б(ј)елица</i>	28	13	животиња према боји
6.	<i>жабица</i>	24	17	дем. назив за животињу
7.	<i>коза</i>	22	19	домаћа животиња
7.	<i>мачка</i>	22	19	домаћа животиња

Запажамо да су семантички најбогатије лексеме, *ѝеро* и *крило*, којима се примарно означавају делови тела неких животиња. То показује да се великим бројем значења генерално чешће одликују лексеме које означавају делове тела човека и животиња него оне које означавају ентитете у целини. Због упечатљивог изгледа и истакнуте функције, лексеме које именују делове тела човека и животиња представљају богат и практично непресушан извор за именовање нових појмова.

Неколико лексема ове групе се по броју значења налазе међу првих десет на листи свих именица. За семантички најбогатије ИЖИВ којима се означава део тела карактеристично је да имају дводелну структуру *ѝеро* или се јављају у пару (*крило*). Лексема *ѝеро* је једна од семантички најбогатијих именица у грађи, а означава део тела птица. У секундарним значењима продуктивне су семе које се односе на облик пера, па су бројна метафоричка значења мотивисана шиљатим, издуженим обликом пера (нпр. *ѝеро кукуруза/лука*, *ѝеро ѝлуга/ашова*,

йеро сабље). Да је перо као средство писања играло важну улогу сведоче значења у којима се *йером* називају различити појмови у вези са писањем и садржајем написаног. Тако су забележена значења изведена метонимијом (в. Ковачевић 1999: 183): „писаљка начињена од гушчијег пера и сл.“ (позивам за свједока мастионицу и *йеро*), „оно што је написано писаљком или чим другим“ (свемогући је објавио своју вољу кроз *йеро* јеванђелиста), „вештина писања“ (за опис тих жртава је слабо *йеро* и једног стручњака), „особа вешта у састављању текстова“ (исте догађаје доцније много *йеро* [ће] описати вештије), „писатељска делатност“ (има већ дуго времена како се бавим *йером*). Нека од наведених значења настала су ланчаном полисемијом: нпр. перо за писање → текст написан пером → особа вешта у писању → писатељска делатност. Због свог карактеристичног облика и распрострањености употребе у прошлости (од њега су се правила средства за чишћење, користило се за писање, за пуњење постелине), лексема која именује овај појам показала се згодном, подесном за именовање различитих конкретних десигната. Генерално, лексика са конкретним значењима има веома велики семантички потенцијал у народним говорима, а уколико има и препознатљив облик и вишенаменску функцију, гарантована је и висока полисемантичност. О томе сведоче бројна покрајинска значења именица овог типа.

9.3.2.3.7. О лексеми *коњ*. Семантички најбогатија лексема којом се именује домаћа животиња јесте лексема *коњ*. Овом лексемом се примарно означава животиња изузетно важна за човека, чију је снагу користио у обављању свакодневних послова, за вучу, а била му је и велики помоћник у ратовима. Велики број секундарних значења ове именице настао је метафорички, на основу семе изгледа или функције – *коњем* се називају разни предмети који изгледом подсећају на ову животињу: шара, статуа, колач, гимнастичка справа, разне направе које служе као држачи. Већина значења ове лексеми је нормативно или стилски обележено. Као лексема којом се именује једна од најкориснијих домаћих животиња, препозната је и за означавање различитих предмета који су обликом слични коњу или који служе да осигурају различите конструкције (најчешће зграда), служе као поуздан ослонац (коњ је штап за помагање у ходу) итд. На семи колективне експресије засновано је значење „незграпан и глуп, ограничен човек“ (*коњу* један, дај одмах лек), што је изведено из семе функције, ’који служи за вучу и јахање’.

Генерално су бројније полисемантичне лексеме којима се означава домаћа животиња женског пола или млада животиња него животиња мушког пола. За животиње женског пола то је и очекивано, с обзиром

на то да су корисније за човека (уп. Ђуровић 2004: 63). Бројност назива за различите врсте домаћих животиња истог типа показује значај датог појма за човека и потребу да се сваки члан породице животиња означи посебним именом (нпр. *коњ*, *кобила*, *ждребе*).

Међу семантички најбогатијим лексемама у руском језику нема ниједног назива за животињу, већ су ту смештене искључиво лексеме које примарно означавају део животињског тела: *крыло* (8 значења), *раквина* (7 значења), *перо* (11 значења), *рожок* (11 значења), *хвост* (15 значења) (в. Чудинова 1998: 182–184). Наведени подаци за руски језик показују да постоји поклапање између српског и руског језика – лексеме којима се означавају делови тела животиња у оба језика су семантички веома богате. За разлику од речника руског језика, у РСАНУ су потврђене и семантички богате лексеме којима се именују животиње, али овај податак је и очекиван када се узме у обзир обим РСАНУ и територијални и временски распон грађе.

9.3.2.3.8. СТАТУС ИЖИВ У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Даћемо и фреквенцију семантички најбогатијих ИЖив (в. Табелу 56).

Табела 56: Фреквенција именица са највише значења ИЖив у контролним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРБК	СрпКор
<i>йеро</i>	17	88	2.308
<i>крыло</i>	32	1139	6.102
<i>коњ</i>	89	448	9.721
<i>майица</i>	6	49	3.425
<i>б(и)јелка</i>	0	0	2
<i>б(ј)елица</i>	0	1	11
<i>жабица</i>	0	2	50

Испитивани извори показују да се четири првопласиране лексеме одликују и највишом фреквенцијом, с тим да именица *йеро* не заузима највишу позицију у фреквенцијским речницима и СрпКор, за разлику од броја значења и места на листи семантички најбогатијих лексема у РСАНУ. Ово је последица чињенице да је именица *йеро* велики број значења реализовала у народним говорима, а таква се значења у наведеним изворима слабије употребљавају.

Ако упоредимо ове податке са подацима за друге језике, налазимо делимично поклапање. У енглеском језику, од назива за животиње међу

хиљаду најфреквентнијих лексема налази се једино именица *коњ*, на 742. месту, лексема *крило* је на 1.430 месту, *џеро* на 1.812 месту.¹³⁸

9.3.2.3.9. ЗАКЉУЧАК О ИМЕНИЦАМА КОЈИМА СЕ ОЗНАЧАВАЈУ ЖИВОТИЊЕ. Анализа ове групе лексема потврдила је да се са највише назива означавају домаће животиње (било да су то термилолошки називи, називи субјективне оцене или називи по особини, боји тела животиње), а да су секундарно најпродуктивније семе које се тичу облика, функције појма, што је посебно раширено у народним говорима. Неке од лексема искоришћене су за именовање човека одређених својстава (нпр. именице *овца*, *крава*), а друге за предмете где су доминантне семе 'функције' и 'изгледа' (нпр. *коњ*, *џ(иј)евац*). Код неких лексема ове групе у полисемантичкој структури запажа се двострука творбена мотивација, што је додатно обогатило њихову полисемантичку структуру. Анализа је показала да се, паралелно лексемама којима се именују појмови у вези са човеком, великим бројем значења чешиће одликују лексеме које означавају делове тела животиња, него називи за животињу.

9.3.2.4. Именице којима се означавају биљке и делови биљака

9.3.2.4.0. У ову групу уврстили смо лексеме којима се у примарном значењу именују биљке, делови биљака, биљни органи итд. Осим фитонима, овде су и друге лексеме које се могу сврстити у групу биљака – нпр. лексема *живица* у основном значењу именује ограду од шибља, живу ограду, *зелењак* означава недозрео клип кукуруза, *џањ* означава део стабла који остаје после одсецања дрвета итд.

Семантика лексема којима се именују различите врсте биљака била је у српском језику предмет лингвистичких истраживања углавном на дијалекатском материјалу (нпр. истраживања Г. Вуковић, М. Шпис Ћулум, Ј. Марковић, Љ. Недељков итд.), док је воћарску лексику и терминологију у српском језику изучавао Н. Јошић (2016). У литератури се наводи да фитоними могу бити мотивисани према боји (цвета, листа, стабљике, плода итд.), мирису, укусу, величини, структури, месту или начину раста, времену ницања или цветања, дејству (уп. Шпис Ћулум 1995). Посебно је указивано на велику улогу боје цвета, плода и сл. приликом номинације биљака у народним говорима, а називи су настајали и према боји коре дрвета, дрвене масе итд. (в. ПФл 1: 30). На основу анализе лексема којима се означавају биљке на основу боје у југоисточном делу српског говорног подручја Н. Богдановић наводи да

¹³⁸ Извор <http://www.insightin.com/esl/> (приступљено 16. 5. 2017).

су доминантне боје бела и црна, а затим „биљу својствена“ зелена, док су остале боје у мањини (И. 28).

Иако је у литератури наведено да се изузетном полисемијом одликују и називи за биљке из човековог окружења (Dešić 1990: 6), грађа издвојена на основу досад објављених томова РСАНУ показује да ова група садржи релативно мали број полисемантичних именица, од којих је већина општије, не искључиво фитонимијске семантике, а њима се примарно именују делови биљака иако им то не мора бити доминантно значење (нпр. *кора*, *лисџ*). М. Дешић је приликом истраживања полисемије именица у збир значења укључио и изразе који су веома бројни уз поједине фитониме и именице уопште, те отуда и овакав његов закључак о семантичком богатству назива за биљке (нпр. лексема *боб* има четири значења и 14 изрази; *врба* има два значења и 18 изрази).

Мали број лексема којима се описују биљке, према резултатима Е. А. Чудинове, среће се и у руском језику, где се развијеном полисемијом одликује свега пет лексема сврстаних у групу „строение растений“ – *корень*, *лист*, *семя*, *ствол* и *ядро*, док нема ниједног назива којим би се примарно означила врста биљке. Ауторка наглашава да се овакве лексеме подједнако често користе и да означе појмове у вези са човеком, тј. антропонимне су (Чудинова 1998: 133).

9.3.2.4.1. У групу именица којима се означавају биљке и делови биљака (даље: ИБиљ) улази 13 лексема којима у збиру полисемантичних именица припада 4,9%. Групу ИБиљ чине следеће именице: *живица*, *зеленика*, *зелењак*, *јабука*, *јабучица*, *јагода*, *кора*, *кор(и)јен*, *корица*, *л(и)јес¹*, *лисџ¹*, *мишјакиња*, *џањ*. Међу наведеним лексемама уз четири стоји термилошко одређење *бот* (уз неке поред *бот*, и *агр*): *јабука*, *јагода*, *лисџ* и *мишјакиња*. Друге, као што су нпр. *кор(и)јен*, *кора* припадају првенствено општем лексичком фонду, а искоришћене су и за означавање термина.¹³⁹ Њихова припадност овој групи условљена је архисемом примарног значења 'део биљке'.

Када се лексема општег лексичког фонда употреби у термилошком значењу, она има велике могућности ширења своје полисемантичке структуре. Именице ове групе показују да када термини изађу из својих термилошких система и уђу у језик публицистике, а преко њега и у општи језик, почињу да богате свој појмовни садржај, да развијају

¹³⁹ Термини нису увек једнозначни језички знаци, већ, напротив, врло често постају од вишезначних речи које у одговарајућем контексту реализују и значење у специјалној функцији. Међу њима је велики број речи општеупотребног фонда чија су се термилошка значења развила секундарно путем преноса имена на нове класе десигната (Јовановић 2016б: 41).

полисемију, шире деривацију, да ступају у синонимске односе (Гортан-Премк 1997: 123).

Називи за готово све најважније делове биљке одликују се разуђеном полисемантичком структуром. То су *корен* као база биљке помоћу које црпи материје потребне за живот, *кора* која штити биљку од непожељних спољашњих утицаја, *листи* преко кога се биљка снабдева супстанцама неопходним за раст и развој. Ако неки део појма има важнију улогу у функционисању појма у целини, више ће се нових десигната именовати помоћу њега. Такав су пример и називи за најважније делове тела човека (нпр. *глава*, *рука*, *нога*, *срце* итд.).

О. И. Васиљенко (2008) напомиње да издвајање делова биљака представља важну етапу овладавања стварношћу, јер препознавање основних елемената биљака као што су *корен*, *стабло*, *грана*, *цвети*, *плод* и *семе* допуштају човеку да поново упозна животни циклус природе и анализира сличности биљке са сваким процесом у природи, а да затим апстраховањем осмишљава његове аналогije са другим појавама и процесима. Анализирајући полисемантичне називе за биљке у руском и енглеском језику, она наводи да фитонимска лексика представља једну од денотативних сфера која се може одредити као универзална, а у исто је време одређена националним факторима. Спектар денотативних сфера које се концептуализују преко биљног света веома је широк (биљке и њихови делови, предмети, човек, обележја, процеси, апстрактне појаве, простор). Називи за биљке у исто време одражавају и националне специфичности условљене најпре физичким условима на територији датог језика (географским положајем и климом), а као друго, улогом биљака у културној традицији народа (Васиљенко 2008). Наша грађа показује да исто важи и за српски језик, биљка или њени делови морају имати карактеристичан изглед и изражену симболичку функцију да би били изузетно полисемантични.

Све полисемантичне ИБил имају мање од 25 значења, што значи да припадају средње и слабије семантички разуђеним полисемантичним лексемама, а односе се и на разнородне класе у оквиру категорије биљака, нпр. воће и плодови воћа (нпр. *јабука*), самоникле биљке (нпр. *мишјакиња*), биљни органи (нпр. *листи*, *кора*), делови биљке према неком својству (нпр. *зелењак*), скуп биљака обједињених на основу неког својства (нпр. *живица*), деминутивни називи за биљке (нпр. *јабучица*).

У овој групи запажамо и лексему *мишјакиња* која је, рекли бисмо, неочекивано доспела на листу анализираних лексема, стога што не означава ни воћку нити важан део биљке, већ готово увек родове или врсте одређених врста распрострањених самониклих биљака. За њену семан-

тичку разумењост важна је сема изгледа, 'који је ситан'. Али, на пример, нема повртарских биљака и листопадног или зимзеленог дрвећа, који су такође незаобилазни елемент човековог непосредног окружења. Разлог за то можда лежи у чињеници на коју указује Д. Н. Шмелов – различита обележја појединих врста дрвећа не могу се представљати као конструктивна обележја значења тих врста дрвећа, јер се значења свих тих лексема не ослањају на супротстављеност по одређеном обележју, већ на укупност свих обележја (Шмелев 1973: 152). Такође, недостатак назива за повртарске биљке међу полисемантичним ИБиљ може имати везе са непостојањем симболичке функције која је, како се показало, веома важна код номинације нових појмова називима за биљке.

9.3.2.4.2. НАПОМЕНЕ О ЗАЈЕДНИЧКИМ СЕМАНТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ИБиљ. Већина лексема којима се именују биљке из области агрокултуре (воће, поврће, ратарске културе) припадају општем лексичком фонду, али, на другој страни, представљају и термине из области ботанике. На пример, лексема *јабука* примарно именује и листопадну дрвенасту биљку породице *Malus* из ф. *Rosaceae*, која рађа меснате, округласте за јело укусне плодове, али и плод те биљке. Како наводи Д. Гортан Премк (1997: 97, 120), код лексема којима се именује воће не зна се засигурно које је од два значења (назив за воћку и за плод воћке) примарно (историјски примарно) пошто скоро све лексеме са значењем воћка имају и значење плод те воћке, већ би се рекло да су значења платисемична.

У грађи су две лексеме које означавају воћку и њен плод – *јабука* и *јагода*. За *јабуку* се у литератури наводи да, осим важне прагматичне улоге (као јефтиног и здравог воћа доступног током целе године) (Јошић 2013: 14), има и веома важну симболичку функцију – дрво и плод јабуке су „симбол плодности, здравља, љубави, лепоте; знак брачне везе, здравог потомства; придаје им се светост, имају заштитна и лековита својства, везани су за подземно царство, за бесмртност“ (СМР: 233), по чему далеко надилази остале наше воћке.¹⁴⁰ У умотворинама и у живом говору представа о јабуци користи се како би се истакле лепота, једрина или здравље (Јошић 2013: 15).

За биљку означену лексемом *јагода* карактеристични су плод пријатног мириса и укуса и интензивне црвене боје, а у вези с тиме су и секундарна значења заснована на облику, боји, величини плода јагоде (нпр. „руменило, свежина на лицу“, „црвени младеж, израштај на кожи“).

¹⁴⁰ Са друге стране, крушка у словенском свету има обележје чистоте и светости, а у исто време се сматра демонским дрветом и симболом јаловости (СМР: 313–314). Можда је та непожељна симболичка функција појма крушка утицала и на семантичку непродуктивност лексеме која га означава.

Дакле, код говорника се посебно препознају лексеме које означавају важне и вишеструко корисне појмове, а важна је и пожељна симболичка функција коју такав појам поседује.¹⁴¹ Вероватно и њихова упадљива црвена боја има везе са тиме да су издвојене за означавање других појмова. Осим тога, важно је напоменути да биљке које именујемо лексемама *јабука* и *јагода* имају своје врсте које расту у слободној природи, и оне које се плански гаје, па је њихова распрострањеност и доступност свима вероватно утицала и на њихову семантичку разудженост. Обе биљке су веома цењене, а јављају се и у номинацији драгог бића (зачу... материн глас: – Ницо, *јабуко* моја, јеси ли ми жив?; све је дјевојке у селу звао ... *Јагодо*).

Неке од лексема ове групе означавају и људе на основу одређеног својства које се повезује са симболичном функцијом именованог појма. Такве су, на пример, лексеме *зелењак*, *корен* и *џањ*. Једно од значења именице *корен* је „зачетник породичне лозе“ које је у вези са семом ’доњи, почетни’ (стављају се цари по *корјену*; има ... српских дјевојака, које и по туђинским заводима остану праве Српкиње, тима је јак породичан *коријен*). За гранање значења лексеме *џањ* важно је то што представља оно што остаје након завршетка постојања стабла, те је важна и вишеслојна симболичка функција коју поседује – *џањ* је симбол усамљености, назив за онога који је остао сам, без родбине и сродника, апстраховањем семе ’који преостаје после одсецања’ (Жена умрла ... никог нема да ме пожали. *Пањ*), затим обележје базичности појма, захваљујући семи ’доњи, почетни’ (на шта упућује значење „зачетник породичне лозе“, Уго Велики, *џањ* куће), али и глупости, необразованости, посредством семе ’који је неупотребљив’ (Нити знате да радите, ни да се веселите. Ви нисте људи, већ – *џањеви*). Чак три конотативне компоненте утицале су на богаћење значења ове лексеме, а све оне описују важне појаве у заједници људи. *Зелењак* је назив за незрелог, неискусног младића, а назив је добијен асоцијативним повезивањем семе ’онај који није сазрео’ уз експресивну и семантичку трансформацију (уп. Гортан-Премк 1997: 103).

Лексеме којима се означавају делови биљака најчешће у свим значењима именују конкретне појмове, док су им апстрактна значења ређа, или их уопште немају (такав је нпр. случај са именицама *кора*, *корица* и *лисџ*).

¹⁴¹ Као и већина биљака, и *јагода* има значење у народном гатању: у пожаревачком крају се употребљава као љубавна враџбина. Од јагода са два или четири листа начини се венчић, и коју девојку момак кроз тај венчић погледа, мора да га заволи (в. Чајкановић 2009).

9.3.2.4.3. НАПОМЕНЕ О ТВОРБЕНИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ИБИЉ. И у овој групи лексема заступљене су оне које су творбено мотивисане било лексемом која се и сама односи на биљку било оном која описује какав други појам. Једна од таквих је именица *корица*, која је као дериват именице *кора*, готово изгубила деминутивност, те су јој, захваљујући лексикализацији, отворене могућности ширења полисемантичке структуре новим значењима.¹⁴² Лексикализацијом именичких изведеница увећава се њихов семантички потенцијал па могу означавати и већину појмова које именује мотивна именица (додуше, ти појмови су често мањих димензија), али и нове појмове (нарочито у народним говорима), губећи тако везу са мотивном лексемом.¹⁴³ На пример, именица *корица* има два важна лексикализована значења – „(мн., ретко јд.) први и последњи лист књиге, свеске и сл., који служе као заштитни омотач књиге, повез“ и „(обично у мн.) дршка ножа, обично састављена од два дела, две облоге“. Код лексеме *корица* у значењу повез књиге деминутивно значење се изгубило, па се овом лексемом назива такав повез за књиге свих димензија (уп. Драгићевић 2018: 303). Такође, ова именица има и терминолошка значења која не налазимо код мотивне лексеме *кора* (нпр. *бот.* „в. цимет *Cinnamomum ceylanicum*“; *зоол. покр.* „врста морске рибе“).

За значења полисемантичних деривата придева *зелен* важи да су настала по веома продуктивном метафоричком обрасцу (уп. Гортан-Премк 1997: 133–134), што смо помињали и код деривата којима су у основи придеви *бео* и *жуји* (в. т. 9.3.2.3.3). *Зеленика* и *зелењак* секундарно представљају називе за многобројне врсте животиња и биљака, а свима је заједничко значење „онај који је или оно што је као придев у основи“.

¹⁴² Говорећи о експресивности лексике, М. Дешић помиње и примере *корица* и *корицица* као примере хипокористичности изведеница. Напомиње да се у неким случајевима може појачати деминутивно-хипокористична обојеност, али може доћи и до поновног успостављања ишчезлог деминутивно-хипокористичног значења (1990: 49).

¹⁴³ В. Јовановић наводи да лексичку особеност деминутива са суфиксом *-ица* представљају случајеви губљења деминутивности, случајеви лексикализације и терминологизације. Тако, терминолошко значење имају деривати на *-ица* из области анатомије, зоологије, ботанике и др., нпр. *јабучица* (корен неких биљака), *кобилица* (врста инсекта), *јосћељица* (плацента). Деминутиви постали од именица на сугласник (*каменица* (<камен), *чабрица* (<чабар)) донекле су изгубили деминутивно значење, па обично значе исто што и именица у основи, а лексикализована су и значења изведеница *књижица* (здравствена), *чејкица* (зубна), *шољица* (кафена), која су настала преношењем семантичких компонената са основних именица на дериват (в. Јовановић 2010: 61).

Деминутивни називи по правилу најчешће означавају конкретне појмове мањих димензија, а некад имају идентично значење као мотив-на лексема. На пример, *кора* и *корица* се сматрају некаквим омотачем који са свих страна обезбеђује оно што је унутра смештено (нпр. Вељко сабљу у *корице* врати : Павле узне злаћане ножеве, | па их вади из сребрних *кора*; поп ... извади ... књигу, укорену у дебелу бивољу кожу, *коре* јој дошле ... дебеле су као даске : описи ... старих књига у *корицама* од слонове кости).

9.3.2.4.4. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЛИМ ИБИЉ. Навешћемо лексеме са највише значења у оквиру ИБИЉ, са бројем значења и местом на листи полисемантичних именица (в. Табелу 57).

Табела 57: Листа семантички најбогатијих ИБИЉ

Р. бр.	Лексема	Број значења	Редни бр. на листи именица	Опште значење
1.	<i>кора</i>	24	17	део биљке
1.	<i>лиси</i>	24	17	део биљке
2.	<i>кор(и)ен</i>	23	18	део биљке
3.	<i>живица</i>	21	20	скуп биљака према функцији
4.	<i>зеленика</i>	20	21	фитоним
4.	<i>зелењак</i>	20	21	део биљке према својству

Из табеле уочавамо да се на листи семантички најбогатијих ИБИЉ налазе углавном лексеме којима се означавају делови биљке, биљни органи. То су називи који истовремено представљају ботаничке термине и фреквентну општеупотребну лексику. О важности појма *кора* за говорнике говори и чињеница да се изведени деминутивни назив *корица* такође налази на листи семантички најбогатијих лексема ове групе. Секундарна значења су углавном маркирана, те свега две лексеме из табеле садрже мање од половине маркираних значења. У овој групи подједнако су заступљене и просте и изведене речи. Треба напоменути да су код изведених речи и њихове мотивне речи такође семантички веома богате (придеви *жив* и *зелен* имају 37, односно 18 значења).

9.3.2.4.5. О ЛЕКСЕМАМА *КОРА* И *ЛИСТ*. Семантички најбогатије лексеме ИБИЉ су *кора* и *лиси*. Обе се именују спољашњи, видљиви делови биљке који су, због своје доступности оку посматрача, постале добар материјал за именовање других појава, на неки начин повезаних са

њима. Њихова широка распрострањеност и чињеница да представљају обавезан и важан део биљке, уз то и њихова уочљивост утицале су на то да их говорници често употребљавају. Паралелно деловима тела човека и животиња и основни делови биљака представљају у свести говорника важну сферу стварности. Дакле, не појединачне биљке, већ оно што је свим биљкама заједничко и за сваку важно.

Основно значење лексеме *кора* је „спољашњи омотач стабла дрвета, његових грана и корена, који може да се одвоји, огули“. Ово јесте примарно значење посматрано из дијахронијске перспективе (в. Драгићевић 2007: 136), а оно се јавља као примарно у складу са концепцијом израде РСАНУ, да се етимолошки примарно значење које је и у широкој употреби даје као прво (уп. РСАНУ I, XXX). Међутим, са савременог становишта, равноправна су му и значења „спољашњи тврђи део хлеба или пецива уопште“, „спољни омотач неких плодова“, „спољњи, тврди део јајета“, „чврст рожнати омотач код неких животиња (кућица пужа)“, а сва су изведена из једног општег значења које се различито конкретизује (в. Dešić 1990: 9). Дакле, са савременог становишта не постоји доминантно примарно значење, већ је ’омотач’ апстрактна веза између конкретних реализација (в. Драгићевић 2007: 136). Лексема *кора* се помиње као типичан пример настајања нових значења тако што су семантичке реализације повезане једним општим значењем, а овај модел је веома продуктиван па се све што представља тврди омотач нечега може назвати *кором* (И. 135–136).

Такође, напоменућемо да у полисемантичкој структури лексеме *кора* нема нпр. значења „печено тесто које се премазује различитим кремовима“, које је уобичајено у савременом језику у кулинарској терминологији и потврђено бројним примерима са интернета (нпр. *ispeći dve kore na 180 stepeni; ostavite koru još koji minut da se dopeče; kora – 5 belanaca dobro umutiti sa 300 g šećera*). Овакво стање је природно код речника који се израђују дуг временски период, па развој друштва или пак недостатак грађе могу бити разлог да читаоци остану ускраћени за неко ново значење.

Говорницима је очигледно важна функција коју има појам обележен именицом *кора* – она се перципира као чврст омотач који ће пружити сигурну заштиту. Истог су типа и значења полисемантичне лексеме *љуска* „заштитни омотач, кора, овој нечега“ (нпр. спољна чврста кора или опна јајета; чврст, дрвенаст омотач неких кошћуњавих плодова; еластична pokožица неких плодова воћа и поврћа; листови који обавијају кукурузни клип; љуштура пужа, шкољке, рака и сл.). Дакле,

истог су типа све лексеме које означавају некакав заштитни слој: *ојна*, *љуска*, *омошач*, *кора*, *кожа* итд. и код свих њих се може запазити сличан начин гранања значења. Чињеница да има велики број лексема које се у многим значењима могу међусобно заменити могла је утицати и на семантичку разумењеност именице *кора*.

Именица *лисѝ* је примарно обележена као ботанички термин, иако припада и општем лексичком фонду. Њен семантички садржај карактерише велики број сема, што је један од разлога за њену разумењену полисемантичку структуру. За настанак секундарних значења најпродуктивније су семе 'проширен' и 'пљоснат'. Ове семе су у процесу семантичке трансформације послужиле за преношење номинације на предмете који обликом подсећају на лист: танак, пљоснат, оштар метални део неких оруђа или алатки којима се сече, струже и сл.; проширен, пљоснат део ватраља, лопатице и сл., дакле уопште танак, пљоснат предмет. И она је велики број значења реализовала у народним говори-ма, што се показало као један од разлога за високу полисемантичност код именица у РСАНУ.

Обе ове лексеме велики број значења имају захваљујући томе што означавају појмове који су уочљиви за говорнике и распрострањени у свету око нас, а њихов изглед или функција су се показали као веома продуктивни у мотивацији нових значења. За ове лексеме је такође карактеристично да готово да немају апстрактних значења, већ се највећим делом односе на конкретне појмове из човековог окружења.

9.3.2.4.6. Статус ИБиљ у савременим изворима. Погледаћемо и статус семантички најбогатијих ИБиљ у фреквенцијским речницима и СрпКор (в. Табелу 58).

Табела 58: Фреквенција семантички најбогатијих ИБиљ у испитиваним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>кора</i>	19	172	1.129
<i>лисѝ</i>	59	803	45.927
<i>кор(и)ен</i>	15	139	3.757
<i>живица</i>	0	23	367
<i>зеленика</i>	0	3	16
<i>зелењак</i>	0	0	0

Подаци из табеле показују да се прве три лексема које припадају пре свега општем лексичком фонду помињу у сразмерном односу у свим испитиваним изворима, па су број значења и фреквенција компатибилни. Међутим, преостале три именице се у савременим писаним изворима слабо употребљавају због свог специфичног значења (које је у РСАНУ најчешће обележено различитим нормативним и стилским квалификаторима). Због продуктивног семантичког обрасца који одликује већи број оваквих именица, њима се може означити било који појам коме се може приписати обележје „онај који је као лексема у основи“. Ни лексема *јагода* и *јабука* нису у писаним изворима посебно заступљене – ни у ФРБК ни у ФРССЈ се не налазе ни међу првих 50 именица, док је у СрпКор лексема *јабука* потврђена нешто преко 2.000 пута, а *јагода* око 600 пута. Ни у енглеском језику лексема којима се означава биљка немају високу фреквенцију. Међу првих 1.000 лексема налази се свега једна, именица *биљка* (*plant*) и то на 646. месту.¹⁴⁴ У руском језику се међу најфреквентнијим фитонимима налазе лексема *дуб*, *трава*, *древ*, *во*, *яблоня*, *цветок*, *береза*, *ягода*, *корень*, *тшеница* (Летова 2012). Према мишљењу Летове, наведене лексема су фреквентне у језику захваљујући распрострањености у природи родног краја, значају за егзистенцију човека, као и важној улози у фолклору (И.). Заједничко за српски и руски језик јесте то што се према инвентару лексема може видети да су за човека најважније биљке карактеристичног изгледа и боје, као и оне које имају важну симболичку функцију.

9.3.2.4.7. ЗАКЉУЧАК О ИМЕНИЦАМА КОЈИМА СЕ ОЗНАЧАВАЈУ БИЉКЕ. Најважнији закључак о овој групи, насупрот подацима изнетим у досадашњим истраживањима, тиче се чињенице да називи за биљке генерално не спадају у изузетно полисемантичне лексема. Ову групу чини релативно мали број именица, од којих су неке општије, не искључиво фитонимијске семантике, а показало се и да нису посебно семантички богате. Лексема које су овде пописане на различит начин су повезане са појмом биљка: означавају воће и плодове воћа, самоникле биљке, биљне органе, делове биљке према неком својству, за већину њих заједничко је да припадају првенствено општем лексичком фонду, али су искоришћене и за потребе термина. Грађа је показала да су семантички најбогатије оне именице које означавају основне делове биљке, важне за њен раст и развој, аналогно називима за делове тела људи и делове тела животиња.

¹⁴⁴ Извор <http://www.insightin.com/esl/> (приступљено 16. 5. 2017).

прихваћених и одомаћених у савременом језику (в. Ђинђић 2013: 96), а то потврђује и наша грађа.

9.3.2.5.2. НАПОМЕНЕ О ЗАЈЕДНИЧКИМ СЕМАНТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ИГРА. У овој групи су лексеме које именују различите објекте и делове објеката – врсту грађевине (нпр. *дом*¹, *кош*, *кула*¹, *кућа*, *мосић*), део грађевине (нпр. *огњишћие*, *основ(а)*, *ћод*), просторију у згради (нпр. *комора*¹, *осћава*).

У овој групи издвајају се именице *кућа* и *дом* које се у литератури наводе као примери апсолутне синонимије (Гортан-Премк 1997: 140), док се, према дефиницији у РСАНУ, *дом* може сматрати ужим појмом од *куће*. *Дом* је кућа у којој човек живи са својом породицом, док је *кућа*, према дефиницији, грађевински објекат који, између осталог, служи и за становање. Синонимност ових двеју лексема настала је, како наводи Д. Гортан Премк (1997: 142), као неочекивана последица неких семантичких процеса везаних за поједине речи, а не као могућ и предвидив резултат општег процеса у лексичком систему.

Прегледом полисемантичких структура именица *дом* и *кућа* можемо закључити да *дом* има јачу конотативну вредност јер се већина његових секундарних значења односи на породицу, место где неко живи, одакле потиче (нпр. под именом *дом* или *огањ* разуме се ... засебна породица; курјак нема *дома*; женскиње, доклен су у очиној кући зову је и *дом*; ожени се сиромом, | узео мому од *дома*), док именица *кућа* има неутралнију семантику и осим означавања породице и постојбине, означава и шири опсег реалија (телесне органе, места са различитом функцијом, реалије из сфере астрономије). „Појам дома је наднационалан, општеевропски, универзалан, али истовремено и специфичан (културно условљен). Он је универзалан, јер дом за човека представља центар света“ (Бартмињски 2011: 219). Именица *дом* има мање значења него именица *кућа* јер се лексема *дом* не употребљава да опише неке материјалне појмове који се могу именовати именицом *кућа* (нпр. одељење у згради где се држи стока, јамица у земљи у коју се сеје поврће, део ватраља), њена употреба се везује за појмове који за човека имају већу и нематеријалну вредност. Слично запажање о томе износи и С. Ристић (2015: 229) која наводи да се са именицом *дом* никад не повезује мотив отуђивања (нпр. може се рећи *ћродаћии/изнајмићии кућу*, али не и *ћродаћии дом*) и она изразитије конотира сигурност и уточиште¹⁴⁶. С. Ристић истиче и да лексеме *дом* и *кућа*

¹⁴⁶ Иако је семантички потенцијал *куће* и *дома* готово идентичан, постоји разлика између *кућне хаљине* и *домаће хаљине*, *кућне ћроизводње* и *домаће ћроизводње*, стога што се реч *домаћи* осамосталила од своје основе (Марковић 1991: 61, у напомени).

у српској лингвокултури на вербално-семантичком плану функционишу као синоними, али да на когнитивном и комуникативно-прагматичком плану има разлике у томе што лексема *дом* има маркирану употребу, а лексема *кућа* неутралну (Ристић 2015: 266). На ово указује и чињеница да се именица *кућа* тек у секундарном значењу схвата као родни, породични дом.

На основу навода Ј. Бартмињског, *дом* у пољској језичко-културној средини функционише не само као физички објекат, већ и као високо цењена друштвена, национална и културна вредност (2011: 220), што потврђују и подаци из АРСЈ за српски језик, где се *дом* такође схвата као високо цењена, првенствено породична вредност. Уколико неки предмет има већи значај за ширу заједницу, имаће и шири спектар значења и развијену деривацију.

У асоцијативном смислу, сродна претходно наведеним лексемама је и именица *огњиште*, иако са друкчијим примарним значењем. Њом се означава „оивчени, отворени простор у приземљу сеоске куће где се ложи ватра“. И ова се лексема, као и *дом* и *кућа*, асоцијативним путем доводи у везу са породицом.¹⁴⁷ На развитак значења лексеме *огњиште* велики утицај имао је значај који за човека представља огњиште као централно место око кога се води породични живот, око кога се најинтензивније живи (в. Марковић 1991: 73).

Такође, занимљиво је запазити и однос између друге две синонимне лексеме са сродним значењем, однос међу лексемама *капија*, која је део наше грађе, и *враћа*, које нема на листи полисемантичних лексема (са 14 значења била на граници да уђе у корпус рада). Р. Марковић наводи да је за нека значења која поседује именица *капија* било могуће претпоставити одговарајуће значење код именице *враћа*, нпр. „оно што личи на капију, проширење, тераса у виду капије“ (1991: 67). Претпостављамо да је недостатак грађе условио да именица *враћа* има мање значења од именице *капија*. Важно је напоменути да се приликом лексикографске обраде синонимних лексема морају узети у обзир сва значења која има претходно обрађена синонимна лексема и утврдити колика су међусобна поклапања у значењима.

¹⁴⁷ Више значења ове лексеме повезује се са породичним животом, заштитом, сигурношћу. Може се успоставити читав ланац значења: ОГЊИШТЕ → ДЕО КУЋЕ У КОМ ЈЕ ОГЊИШТЕ → КУЋА → РОДНИ КРАЈ („одељење у кући у којем је огњиште, где се кува, једе и борави“, „место под надстрешницом где се ложи ватра“, а одатле „породични дом, кућа; имање“, „родни крај, завичај; домовина“). Од значења „породични дом, кућа“, механизмом метонимије добијено је значење „породична заједница, чланови породице“ по формули КУЋА – ЉУДИ КОЛИ ЖИВЕ У КУЋИ (в. Миланов 2016: 97).

9.3.2.5.3. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЈИМ ИГРА. Од 12 полисемантичних лексема ове групе три се одликују богатом полисемантичком структуром, док су остале у доњој, граничној зони (в. Табелу 59).

Табела 59: Листа семантички најбогатијих ИГра

Р. бр.	Лексема	Број значења	Редни бр. на листи именица	Опште значење
1.	<i>основ(а)</i>	36	5	део грађевине
2.	<i>кош</i>	35	6	грађевина
3.	<i>кућа</i>	27	14	грађевина
4.	<i>браник</i>	21	20	део грађевине
5.	<i>комора¹</i>	19	22	просторија
5.	<i>јод</i>	19	22	део просторије
6.	<i>огњишће</i>	18	23	део просторије

Запажамо упадљиву разлику у броју значења између семантички најбогатијих лексема које припадају зони изразите полисемије и готово свих осталих које имају мање од 20 значења. Међу семантички најбогатијим лексемама највише је оних које се могу повезати са кућом и просторијама у кући. За полисемантичност лексема које означавају кућу Р. Марковић наводи следеће: „Изразита утемељеност десигната и денотата ових лексема у наше искуство изазива велики број асоцијативних веза најразличитијих елемената стварности са кућом и њеним деловима“ (Марковић 1991: 55). Такође, запажамо и да се чак две лексеме са овог списка налазе међу првих десет именица у грађи. То су именице општије, шире семантике, захваљујући којој су развиле велики број значења. Са друге стране, именица *браник* која је међу семантички богатим, у ширем смислу може се сместити у ову групу, пошто није део типичне грађевине, већ део удубљења које су начинили људи с неким циљем. Семантичко богатство ове лексеме омогућио је лексички потенцијал мотивног глагола, стога што се сваки нови појам који има функцију одбране или заштите може назвати *браником*.

Међу семантички најбогатијим наведеним лексемама су и неке чије примарно значење са савременог становишта није продуктивно ни доминантно. Једна од таквих лексема јесте *кош*, са примарним значењем „врста амбара, обично за кукуруз у клиповима, са зидовима од плетера, летава и др.“. Секундарна значења показују да за богату полисемантичку структуру ове лексеме није заслужна архисема 'врста објекта', већ семе које се односе на изглед објекта 'који је начињен од прућа', 'који је ограђен зидовима', као и на функцију 'који служи као спремниште'. Овом

именицом најчешће се означавају различити предмети направљени од дрвета, прућа (кош за муљање грожђа, кош за брашно, кош за отпатке, кош центрифуге, кош за хватање рибе, кош за прање простирки итд.).

Већина значења ове лексеме не припада стандардном језику, на шта указује податак да је више од половине њених значења маркирано нормативним или функционално-стилским квалификаторима (поред најчешћег покр., ту су и нераспр., пом., спорт., руд., вој.). Лексема *кош* је пољопривредни термин који је у употреби још од прасловенског (Скок 1972 II: 16). Такође, ова лексема није нарочито фреквентна ни у савременом језику, има 2.735 употреба у СрпКор, а овај извор показује да се великим бројем употреба одликују само анатомски израз *грудни кош*, као и спортски термин („обруч са мрежом без дна“ и метонимијом настало значење „погодак у тај обруч“). Савремено стање на основу писаних извора показује доминантност тек неколико значења, док је у речнику, захваљујући великом броју значења из народних говора, ова лексема семантички веома продуктивна. Ово је још један од примера неподударања статистичких података о броју значења и фреквенцији. Међутим, тражење подударности и изношење прецизних података није ни био циљ овог истраживања, већ, пре свега, указивање на процесе који се у језику одвијају током његовог развоја на различитим нивоима употребе.

Друга лексема, *комора*, у свом примарном значењу „одељење у кући, одаја, соба“ такође није типична за савремени стандардни језик, најпре због чињенице да има веома фреквентан синоним *соба*, као и због чињенице да је страног порекла, па је потиснута обичнијом, одомаћеном речју (и именица *соба* такође је позајмљеница из мађарског језика). Нека њена секундарна значења су знатно продуктивнија у савременом језику, а често су обележена и функционално-стилским квалификаторима. У СрпКор су знатно чешће колокације које представљају значење „установа, удружење чланова одређене области и гране делатности које заступа њихове заједничке интересе“ (*привредна комора, адвокатска комора, инжењерска комора* итд.), те се за ово значење из савремене перспективе може рећи да је доминантно. Као реч страног порекла, *комора* се у савременом језику специјализовала за обележававање „интелектуалних значења“.

У руском језику се од лексема којима се именују грађевине или делови грађевина по броју значења издвајају именице *галереја, кабинет* и *мост* (све са по 7 значења), тј. нема изузетно полисемантичних лексема као у српском језику. Запазили смо и да лексеме *кућа* (р. *дом*) уопште нема на овој листи.

9.3.2.5.4. О ИМЕНИЦИ *ОСНОВ(А)*. Семантички најбогатија именица у овој групи је *основ(а)*, која примарно означава главни ослонац, базу објекта. „Иако имамо јасну слику о томе да је темељ доле, на дну, очекивану негативну конотацију немамо. Напротив, из те доње позиције потиче његова стабилност“ (Марковић 1991: 71). Важност појма који се означава *основом* потврђен је и бројним секундарним значењима. У тим значењима је сема 'који служи као ослонац' доминантна сема. О томе да је основа оно што је базично, елементарно, на чему се заснива све остало говоре и примери из грађе *основи шаќишке, основ разуму и души, ѿезија као основ свега, шрчање основ здравља* итд. Велики број значења ове лексеме су термини – нпр. мат. „база при степеновању“, лингв. „део речи који се у промени не мења“, правн. „законски пропис“. Ова именица представља једну од лексема са најширом семантиком (Драгићевић 2008: 127). Лексеме широке семантике поседују највиши степен општости, а значење им се сужава и конкретизује у одговарајућем контексту. Чињеница да од појма означеног именицом *основ(а)* зависи стабилност, одрживост и дуготрајност читаве конструкције имала је утицаја и на њену употребљивост за означавање великог броја појмова, а из те чињенице произлази и велики број значења ове именице.

Ако упоредимо број значења лексеме *кућа* у значењу објекат у ком човек живи (дакле типичан грађевински објекат), која има знатно мање значења од лексеме *основ(а)* која примарно означава темељ, базу грађевине, можемо изнети закључак да би лексема *основ(а)* требало да има шире конципирано примарно значење, без директног указивања на део грађевинског објекта, тј. требало би да се њеном дефиницијом указује на темељ, базу уопште, те се не би ни сврстала у ову ЛСТ.

Пример лексеме *основ(а)* показује да се изузетно великим бројем значења одликују именице које означавају важне делове предмета, а не предмет као целину, те се као генерални закључак за именице са великим бројем значења може навести тај да су семантички богатије оне које означавају елементарне, битне делове појма на којима се заснива постојање појма у целини. Лексема *основа* је и у руском језику такође на листи семантички најбогатијих лексема, али јој се примарно значење не односи на део грађевине већ уопште на део предмета који служи као ослонац осталим деловима, тј. предност се даје општијем значењу.

9.3.2.5.5. СТАТУС ИГРА У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Навешћемо и фреквенцију семантички најбогатијих ИГра у фреквенцијским речницима и у СрпКор (в. Табелу 60).

Табела 60: Фреквенција семантички најбогатијих ИГра у испитиваним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>основ(а)</i>	40	327	51.599
<i>кош</i>	4	48	2.735
<i>кућа</i>	430	1.690	83.058
<i>браник</i>	0	7	351
<i>комора¹</i>	1	72	6.856
<i>їод</i>	27	61	2.200 ¹⁴⁸
<i>огњишиїе</i>	3	139	1.250

Табела показује да *кућа* представља један од доминантнијих појмова у српском језику, као и да је висока позиција по броју значења лексеме *основ(а)* у РСАНУ потврђена и високом фреквенцијом у СрпКор. У вези са фреквенцијом полисемантичних лексема навешћемо и паралелу из енглеског језика у ком су лексема *house* и *home* такође фреквентне (*house* је на 144, *home* на 161. месту), што говори о важности оба појма. Међу првих хиљаду лексема према фреквенцији су и именице *room* (247. место), *door* (318. место) и *window* (793. место).¹⁴⁹ Према речнику *Macmillan English Dictionary*,¹⁵⁰ именица *house* спада међу 2.500 базичних речи у енглеском језику.

9.3.2.5.6. ЗАКЉУЧАК О ИМЕНИЦАМА СА ЗНАЧЕЊЕМ ГРАЂЕВИНЕ. Анализа је показала да у ову групу спадају именице којима се у примарном значењу именују важни грађевински објекти, делови тих објеката, просторије, посебна места у просторији. Запажено место на листи лексема има лексика која означава кућу и делове куће, односно појмови који су дубоко укоренењени у искуство овдашњег човека. Лексема *дом* се може сматрати ужим појмом од *куће*, има јачу конотативну вредност и најчешће се повезује са породицом, док је *кућа* грађевински објекат који, између осталог, служи и за становање, има неутралнију семантику, али означава и појмове из других сфера. Семантички најбогатија именица ове групе, *основ(а)*, има општије примарно значење, означава ва-

¹⁴⁸ Фреквенцију ове лексеме нисмо могли прецизно утврдити због формалне једнакости номинатива једине ове лексеме са предлогом *їод* (овај облик у СрпКор има преко 84.000 потврда), али смо узимањем просека из неколико хиљада прегледаних примера са овим обликом израчунали да је именица *їод* у овом облику потврђена око 300 пута.

¹⁴⁹ Извор <http://www.insightin.com/esl/> (приступљено 16. 5. 2017).

¹⁵⁰ Извор <http://www.macmillandictionaries.com/about/med/> (приступљено 16. 5. 2017).

жан део грађевине, паралелно другим групама именица (које се односе на човека, биљке, животиње), где су такође са највише значења оне које означавају важне делове тих појмова. Као и код других група именица, и овде су са великим бројем значења лексеме чије примарно значење са савременог становишта није продуктивно ни доминантно, већина њихових значења не припада стандардном језику, али се користе или су коришћене у народним говорима.

9.3.2.6. Именице којима се означавају *йредметѝи* у најширем смислу и делови *йредметѝа*

9.3.2.6.0. Именице којима се у примарном значењу означавају различити конкретни предмети чине најбројнију групу лексема у грађи. У досадашњим истраживањима полисемије именица указивано је на то да је изразита полисемија карактеристична и за лексеме које означавају конкретне предмете којима се човек свакодневно користи или их је користио у прошлости (в. Dešić 1990: 6; Чудинова 1998: 12). Приликом номинације конкретни предмети се пореде један са другим, где чешће коришћен и познатији објекат представља извор именованја новог појма (Geeraerts 2010: 34). Под предметом овде подразумевамо било који конкретан објекат који има опипљиву структуру, који може бити израђен од различитих материјала (дрвета, камена, метала, папира, тканине итд.) и који се може померати с места на место (дакле, није трајно фиксиран за подлогу), осим када је део конкретног предмета. Тако се у овој групи налазе и лексеме општије семантике (као што су *коѝур*, *оквир*) и прецизније (нпр. *бубањ*, *кључ*, *йаѝуча*). Ова група именица сабрала је најразнородније лексеме којима је архисема 'предмет' у најширем смислу односно 'део предмета'.

9.3.2.6.1. У групу именица предмети и делови предмета (даље: ИПре) уврстили смо 65 лексема које чине 24,6% свих именица, односно око 7% свих лексема у грађи. Групу чине следеће лексеме: *баба*², *бубањ*, *вео*, *вез*², *веза*, *в(иј)енац*, *в(ј)енчаница*, *виѝао*, *грѝа*, *жица*, *завој*, *заслон*, *засѝава*, *камѝница*, *каѝа*¹, *кључ*¹, *јарам*, *калкан*, *каѝица*, *карѝа*¹, *кашика*, *књига*, *козлац*, *коло*, *колуѝ*, *кориѝо*, *коѝур*, *кошара*¹, *кошуѝица*, *крак*¹, *кривача*, *криж*, *крсѝ*, *крсѝача*, *кука*¹, *леса/љеса*, *лоѝар*, *лула*, *луѝика*, *маказе*, *меѝилица*¹, *мрежа*, *навлака*, *наглавак*, *низ*¹, *ниѝан*, *облица*, *обруч*, *оквир*, *окно*, *олук*, *ошѝрица*, *йалац*, *йаѝуча*, *йармак*, *йѝча*¹, *йисмо*, *йлаѝино*, *йодлога*, *йодмеѝач*, *йодуѝирач*, *йојас*, *йоклоѝац*, *йокривач*, *йокров*¹.

Лексеме из групе ИПРЕ можемо поделити у неколико подгрупа према томе на коју се област стварности односе: покућство (нпр. *кашика*, *кориџо*, *лојар*), одећа, обућа, текстил (нпр. *вео*, *каја*, *џајуча*, *џојас*), предмети опште употребе (нпр. *в(иј)енац*, *греда*, *кука¹*, *џокривач*), предмети у најширем смислу (нпр. *в(ј)енчаница*, *карџа¹*, *књига*, *џисмо*).

Ова група садржи највише позајмљеница из других језика – *баба²*, *кашика*, *лула*, *маказе*, *нишан*, *олук*, *џајуча*, *џармак* позајмљене су из турског, *карџа¹* из латинског, *каја* из немачког, лексема *вео* има француско и талијанско порекло, док се лексема *џеча* изводи из талијанске и турске етимологије. За полисемантичне лексеме преузете из турског језика важи да им је одатле најчешће основно значење, а да су затим у језику примаоцу током времена шириле своју полисемантичку структуру, именујући нове десигнате (в. Ђинђић 2013: 548). Према резултатима М. Ђинђић, међу свим полисемантичним турцизмима убедљиво је највише именица (И. 54).

Наведене именице страног порекла према броју значења већином припадају граничној зони, тј. вероватно их је страно порекло и касније уклапање у лексички систем српског језика спречило да се више семантички развијају. Полисемантичне именице стране етимологије често представљају једине називе за десигнате које именују, тј. у језику примаоцу (његовој стандардној варијанти) најчешће се није развио домаћи једнолексемски синоним.

9.3.2.6.2. НАПОМЕНЕ О ЗАЈЕДНИЧКИМ СЕМАНТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ИПРЕ. Грађа показује да лексеме ове групе означавају предмете широке примене – оне који се користе у домаћинству (нпр. *кључ*, *кориџо*, *лојар*, *маказе*), као и оне који су део неког предмета (нпр. *козлац*, *крак*) или су општи назив за предмет одређеног облика (нпр. *греда*, *колџи*, *обруч*). У процесу семантичке трансформације лексеме, семе засноване на облику, боји, величини, општем изгледу кључне су за пренос номинације на предмете који по облику подсећају на изворни појам (в. Гортан-Премк 1997: 85–109). Све лексеме ове групе представљају предмете које је створио човек својим радом. Д. Н. Шмељов (Шмелев 1973: 234) истиче да је за семантичке односе код лексема са предметним значењем важна функционална оријентација.

И творбено немотивисане и мотивисане лексеме ове групе своје полисемантичке структуре развијају захваљујући продуктивним семама облика и функције. На пример, различити појмови савијеног облика могу се назвати *лулом*, предмети начињени од укрштених делова назваће се *крсџом*, округли *колом*, *обручем*, и за њих је важна сема 'облика',

док ће се *кашиком* именовати предмети којима се нешто захвата, узима, те је битна сема 'функције'. Ове лексеме секундарно често именују разноврсне предмете или делове предмета који се користе или су се користили претежно у сеоским домаћинствима, занатству итд. Тако је, на пример, *џалац*, захваљујући семи 'облика' назив за различите предмете, најчешће у облику клина, који представљају делове воденице или ваљарице (*џалац* је она дашчица као језик на ваљавичном вретену), дрљаче за уситњавање земље (дрљача обично има 33 „*џалца*“), пловних објеката (онај *џалац* за који се привезује коноп зове се манкул) итд.

На особину наведеног типа лексема да секундарно означавају делове различитих предмета, направа итд. указала је И. Грицкат (2020/1967а: 393), називајући тај тип полисемије ситуационом полисемијом – речи са овим значењем користе се у одговарајућој прилици и говорницима је очигледно да реч није фигуративно употребљена. Такви су и примери типа: није било ... занатлија који би израђивали на грнчарском *колу*; вршалица има ручних, на *виџао* и парних; везир даде ... новца ... да се пред џамијом подигне чесма са три *луле* итд. Дакле, таква значења су могла настати *ад хок*, како би послужила у датој прилици. Овај механизам је веома продуктиван и отворен за именовање нових појмова, а утемељен је на неком упечатљивом својству основног појма.

И творбено мотивисане полисемантичне лексеме ове групе такође своје полисемантичке структуре шире по веома продуктивном творбеном обрасцу. У говору и писању користимо готове творбене моделе који се увек могу изнова користити за означавање нових појмова. Предмете или људе који нешто носе назваћемо *носачем*, све што служи за држање нечега је *држач* (в. Драгићевић 2007: 131). Такав је и пример полисемантичне лексеме *кривача* чија су значења настала по веома продуктивном семантичком обрасцу „оно што је кривог облика“ (нпр. *кривача* је крива сабља, четка кривог облика, пречага на ногарима стола таквог облика итд.).

9.3.2.6.3. НАПОМЕНА О ТВОРБЕНОМ СТАТУСУ ИПРЕ. У овој групи има више творбено изведених лексема. Такве су нпр. *кајица*, *крсџача*, *ошџрица*, *џокривач* итд. Именице овог типа велики број значења дугују лексикализацији, која је посебно продуктиван модел у народним говорима. На пример, лексеме *кајица*, *џоклоџац* и *џокривач* на основу семе положаја и функције развиле су опште значење „предмет који служи за покривање или затварање“ (који може бити и различитих димензија). Захваљујући веома продуктивним семама које су наследиле од мотивне именице, 'горњи', 'спољашњи', 'предњи', 'који служи као заштита' оне могу означавати било који предмет који се ставља преко нечега као за-

штита (нпр. ципелице с лакованим *кајицама*; код кровова са слемом нема капића, већ су у место њих баце с *кајицом*; оперу се [боце] споља, просуше ... на грлић нарочите калајне *кајице* у боји; у прибор пушке спада: *йоклојац* уста цевии; систем *йоклојаца* имају готово сви дрвени духачки инструменти; пљоснати хладионици [млека] ... имају *йокривач* од калаисаног лима; спољњи метални *йокривач* ствара изолациони ваздушни слој са унутарњим покривачем) итд. Треба нагласити и да се сва значења ових лексема односе на конкретне појмове. И овај пример упућује на закључак да именице које су формално деминутивии, а које су полисемантичне, по правилу увек означавају конкретне појмове.

За лексему *кајица* важи да је семантички богатија од мотивне именице *каја*, а делом је и изгубила деминутивну семантику, што се у речничкој дефиницији примарног значења и наглашава, „дем. од капа¹ (често са избледелим дем. значењем)“ (нпр. улазе ... жене са војничким *кајицама*). М. Стевановић (1989: 525), пишући о именицама изведеним суфиксом *-ица*, примећује да се „многи од ових деминутива већ употребљавају и у служби где је ово значење ослабило или се већ сасвим изгубило“. Као примере он наводи именице *главица* (брдо, узвишење), *ручица* (у рала и другог којег оруђа – део који се при његовој употреби држи у руци), *јабучица* (испупчење на грлу које је нарочито у мушкарца упадљиво). Лексеме овог типа су веома продуктивне и отворене за нове референцијалне вредности, па се тако сваки нови предмет, у чијем се семантичком садржају истичу семе 'облика' и 'величине', а по правилу је мањих димензија, могу назвати *кајицом* и сл. Ова лексема је још један од примера који показује да деривати могу бити семантички веома богати, некад и богатији од мотивне лексеме, али уз напомену да су за изузетну полисемантичност оваквих лексема заслужна претежно значења која се реализују у народним говорима.

Да то није само случај у српском језику, говоре и резултати Е. А. Чудинове (1998), која наводи да се и у руском језику међу семантички најбогатијим именицама налазе првенствено заједничке именице са конкретном семантиком, а напомиње да се великим бројем значења одликују и деминутивни деривати именица са примарно предметним значењем (нпр. *стрелка*, *трубка*).

9.3.2.6.4. Напомена о нормативном статусу ИПРЕ. У овој групи налазимо и неке лексеме које су мање познате или непознате савременом говорнику српског језика, јер означавају предмете који се данас не користе, или се користе у одређеном подручју и у одређеној ситуацији (нпр. *баба*² „предмет који служи као главни ослонац нечега“, *каменица* „суд, посуда направљена од камена (за воду, уље и сл.)“,

козлац „полуга на ралу која спаја гредељ са плазом (дрвеним држачем раоника)“, *йалац*² „један од више дрвених стубића, шипки на точку који везује главнину са наплатком, спица, жбица“, *йармак* „колац или даска, летва у огради, плоту“, *йеча* „комад, парче (нечега)“. Неке од њих су и стране етимологије (*баба*², *йармак*, *йеча*). Да су наведене лексеме нефреквентне са савременог становишта уверили смо се прегледом СрпКор и фреквенцијских речника, у којима поједине имају до 20 потврда, а поједине нису ни регистроване. Све су по броју значења на дну табеле именица, а ни не припадају ужем делу лексичког фонда, пошто су им сва или готово сва значења маркирана неким квалификатором. Ипак, због прозирне творбене мотивације неких од њих, која је у народним говорима узроковала и склоности ка продуктивним метафоричким семантичким трансформацијама, не изненађује њихов богат семантички потенцијал. На пример, *каменицом* се могу назвати најразличитији појмови који се по неком својству повезују са каменом (посуде, удубљења у камену, објекти грађени од камена итд.), али се у СрпКор готово сваки пут употребљава у значењу „острига“.

Друга одлика лексема ове групе је да су некада читаве њихове полисемантичке структуре територијално маркиране (нпр. *кривача*, *йармак*, *йеча*), што није уобичајено за лексеме са великим бројем значења. Очекивали бисмо да се великом семантичком разуђеношћу одликују лексеме из најужег језгра општег лексичког фонда, познате свим (одраслим) говорницима једног језика, а не оне које се користе на ужем подручју. За лексеме *йармак* и *йеча* заиста можемо рећи да, упркос великом броју значења, уопште не припадају ужем делу општег лексичког фонда пошто су и страног порекла и покрајински обележене. И анкета коју смо спровели показала је да ниједном од испитаних говорника савременог српског језика нелингвиста ове именице нису познате. За именицу *кривача* навели смо да је за велики број значења заслужан продуктиван творбено-семантички модел по коме је добијала нова значења.

9.3.2.6.5. Још једно запажање о семантици ИПРЕ. Као што смо већ напоменули, већи број лексема ове групе има општије примарно значење, па денотира предмет одређеног облика или функције. Такве лексеме су склоне богатој полисемантичкој дисперзији јер су широкозначне и за њих важи правило да се већ у свом примарном значењу односе на велики број предмета и појава које не морају припадати истој класи и не морају бити повезане по изгледу, употребној вредности итд. (Драгићевић 2008: 126).

Разлог за развијену полисемију оваквих лексема лежи у томе што оне у свом семантичком садржају имају неку сему која повезује велики број значења. Примарно значење може бити ограничено на један појам или мањи број појмова, али се и друга значења могу сматрати уобичајеним и доминантним. Даћемо примере за неке од таквих лексема (в. Табелу 61).

Табела 61: Примери лексема групе ИПре са општијим значењем

лексема	примери
<i>веза</i> „оно чиме се нешто везује, привезује, увезује (конац, врвца, трака, уже, ланац и др.)“	веза од кострети; крута веза; хемијска веза; саобраћајна веза; брачна веза; веза међу појмовима
<i>жица</i> „упредена нит, влакно од вуне, памука, свиле и др.“	жица на порубу; бакарна жица; жица на гитари; телефонска жица; минерална жица; жица догађаја
<i>коло</i> „назив за разне направе кружног облика које се окрећу око осовине“	коло од кочије; воденично коло; грнчарско коло; ватрено коло сунца; Жикино коло; коло филозофа; коло либерала; 21. коло државне лутрије; коло догађаја
<i>крак</i> „подужи, узан, оштроугли и сл. продужни или углављени део неког предмета, направе итд. по облику налик на шипку, полуку, ракљу и сл.“	крак шестара; крак пута; крак реке; крак брега; крак жиле; крак угла
<i>мрежа</i> „назив за разне направе, предмете од испреплетаних нити или сл., обично са једнаким окцима“	рибарска мрежа, мрежа за косу, мрежа за љуљушкање, паукова мрежа, мрежа вена, компјутерска мрежа, саобраћајна мрежа, мрежа јатака
<i>оквир</i> „направа од дрвета, метала, пластике и сл. четвороугаоног, овалног или каквог другог облика у коју (на коју) се нешто ставља, намешта и сл., такав део на некој наприви, рам“	огледалце у оловном оквиру; оквир за врата; оквир наочара; оквир од 20 метака; оквир догађаја; оквир објективне логике; правни оквир; најопштији оквир идеја; хронолошки оквир комедије

Код наведених лексема одређене семе држе на окупу велики број секундарних значења: нпр. код именица *веза* и *мрежа* то је сема 'повезаности', код именица *коло* и *оквир* то је сема 'облика'.

Можемо запазити још неке семантичке појединости у вези са лексемама ове групе. На пример, неке од лексема у свим или готово свим

значањима именују конкретне појмове (нпр. *корийо*, *коџур*, *крак*, *наглавак*). Претпостављамо да ова ситуација пре има везе са недостатком грађе него са немогућношћу лексеме да оствари апстрактно значење (нпр. могуће је рећи *коџур догађаја се њочео одмојавати*).

Неке од лексема ове групе имају симболичку функцију: *засџава* се јавља као симбол идеје или идеологије (кунем ти се ... да ћу нашој *засџави* остати вјеран до краја); *јарам* је симбол тлачења, угњетавања (чујем очајно стењање моје браће под *јармом* туђинским); *каџа* је симбол народности (хоће ли нашој *каџи* сванути, хоћемо ли краљевину ујединити). Поред тога, *каџом* се може назвати и мушкарац (сав новац ... међусобно подијеле по *каџама*),¹⁵¹ а *каџа* има и важну симболику, раније је била симбол социјалног статуса и има низ ритуалних функција (в. СМР: 261–263).

9.3.2.6.6. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЛИМ ИПРЕ. Представићемо табеларно семантички најбогатије именице из групе ИПре са бројем значења и местом на листи полисемантичних именица (в. Табелу 62).

Табела 62: Списак семантички најбогатијих ИПре

Р. бр.	Лексема	Број значења	Редни бр. на листи именица	Опште значење
1.	<i>крсџ</i>	37	4	предмет са два укрштена крака
2.	<i>в(ц)енац</i>	36	5	предмет кружног облика
3.	<i>коло</i>	35	6	предмет кружног облика
4.	<i>кључ</i>	32	9	метално оруђе за откучавање
5.	<i>кука¹</i>	31	10	предмет са завинутим крајем
6.	<i>ошџрица</i>	29	12	део металног предмета
7.	<i>бубањ</i>	27	14	музички инструмент
7.	<i>каџица</i>	27	14	одевни предмет
7.	<i>џојас</i>	27	14	одевни предмет

¹⁵¹ Да се разлика између жена и мушкараца одређује и према одећи која је за њих карактеристична говори и одговарајући метонимијски назив за жене према одећи – *сукње* (*сукње*, не мешајте се у мушке бриге) (уп. Ковачевић 1999: 185). Овај аутор је нашао и да се *џокулама* називају људи који ту обућу носе, војници. Како наводи А. Бирих (1995: 52–58), овакви називи нису само продукт метонимије, већ и метафоре – нпр. *каџа* (*колтак*) у руском језику је назив за глупог, простог мушкарца, у каснијем периоду за мушкарца који је потчињен жени (у српском језику се такав човек назива *џаџучарем*). Управо због тог преобликовања метонимијског значења у метафоричко дошло је и до експресивности таквих значења. Такође, А. Бирих наводи да у језику није продуктиван модел 'обућа' → 'човек', којим се означава особа неке непожељне особине.

Запажамо да се према броју значења већина наведених лексема налази на врху листе полисемантичних именица, као и да су са највише значења лексема које у основном значењу представљају општи назив за предмет одређеног облика.

Већина наведених семантички најбогатијих лексема ове групе велики број значења дугује широкозначности, семантичкој општости – *коло* је назив за точак на колима, точак на воденици, справу за израду грнчарије, добош на пиштољу итд., уопште предмете кружног облика. Најразличитији предмети кружног, прстенастог облика могу се назвати *обручем*, предмети који се састоје од два укрштена крака и лице на крст називају се *крстиом*. Што се више нових десигната може по овим особинама повезати са изворним, то ће већи број значења таква лексема имати.

Примећујемо и да више изузетно полисемантичних лексема конкурише као назив за предмет округлог облика – *венац*, *коло*, *колуџи*, *колуџур* и *обруч* и све су семантички веома богате. Ове именице су у неким значењима апсолутни синоними. На пример, делови на справама који имају кружни облик називају се *колом*, *обручем*, *колуџиом*, а свима се круг јавља као архипојам. И сама лексема *круг* одликује се великим бројем значења, али је због лексикографског представљања уврштена у математичке појмове, иако јој примарно значење није терминолошко. Грађа показује и да су ови називи заступљени на целој српској језичкој територији. Свима њима се могу означити и предмети и апстрактни појмови и група живих бића, а свима је заједничка сема 'који је у облику круга'. Велики број значења ових лексема јавља се у народним говорима, па се тиме може објаснити да неколико назива са сличном семантиком има разуђену полисемантичку структуру. Наведене лексема су општије семантике, али су се у примарном значењу специјализовале за неки појам, док се секундарно често могу замењивати (нпр. *обруч* се примарно повезује са делом дрвеног бурета, *колуџи* са металном алком, док је лексема *венац* шире семантике и чешће се повезује са разнородним појмовима којима је заједнички кружни облик). Чини се да и сам облик појмова који су обележену поменутих именицама није без значаја за овакво стање. Можда је на њихову семантику имала утицаја и чињеница да се предмети о којима се овде ради могу довести у везу са кружењем, кретањем које је човеку и појавама у природи природно својствено. Било би веома интересантно и корисно испитати по ком основу се нешто назива обручем, колутом, венцем или колом, односно

који критеријум мора да задовољи предмет кружног облика да би добио управо неки од наведених назива.

9.3.2.6.7. О ИМЕНИЦИ *КРСТ*. Самим примарним значењем ове лексеме указује се на њену широку, општу семантику, „уопште предмет или фигура састављена од два крака који се пресецају под правим углом“ – што показује да се сваки конкретан појам који се састоји из два прекрштена дела може назвати *крстиом* (нпр. направити *крсти*, нацртати *крсти*). То показује да су код ове лексеме продуктивне семе ’који се састоји из два крака’, ’који је прекрштен под правим углом’. Ове семе су посебно продуктивне у народним говорима, што се показује у нижем делу полисемантичке структуре ове именице (*крстиом* се назива гомила укрштених снопова, различита постоља сачињена из два укрштена предмета, мотив у везу у облику крста итд.).

Да значење ове лексеме у РСАНУ наведено као примарно није у исто време и доминантно говори и његово потврђивање свега једним примером. Много су доминантнија значења која имају везе са симболичком функцијом појма означеног овом лексемом, јер он представља „један од најважнијих сакралних знакова у светским митопоетичким и религијским системима“ (СМР: 306), узет је за симбол хришћанства и представља култни предмет. У складу с тим, у РСАНУ се готово трећина значења директно односи на хришћанску симболику *крстиа*, на његова религиозна и култна обележја – „фигура у облику крста као хришћански молитвени знак“, „црквена знамења која се носе на литији“, „црквени обред којим се крсти дете“, „хришћанска вера“ итд. Користи се као конкретно обележје апстрактних појмова – хришћанске вере (остане ... у сећању име онога који се потурчио ... да има братствене везе са оним ... који су остали у *крстиу*), али и као обележје муке, терета (остави ме, да ја сама носим свој *крсти*). Доминантност ових значења потврђују и подаци из ОАРСЈ у коме се највећи број реакција на ову лексему повезује са религијом (нпр. *црква*, *православни*, *вера*, *йобожносци*, *Свети Сава*), као и са позитивним моралним начелима (нпр. *часци*, *милосрђе*, *родољубље*).

Велики број значења ове лексеме има везе са јаком симболичком и религијском функцијом коју носи, али и са продуктивним моделом, „онај који је као лексема у основи“, што је карактеристично пре свега за народне говоре.

9.3.2.6.8. СТАТУС ИПРЕ У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Погледаћемо и фреквенцију семантички најбогатијих ИПРЕ у фреквенцијским речницима и СрпКор (в. Табелу 63).

Табела 63: Фреквенција семантички најбогатијих ИПре

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>крсӣ</i>	48	100	6.077
<i>в(иј)енац</i>	8	176	4.601
<i>коло</i>	8	350	19.304
<i>кључ</i>	49	106	4.324
<i>кука¹</i>	3	17	363
<i>оширица</i>	6	77	584
<i>бубањ</i>	4	38	1.175
<i>кајица</i>	0	3	216
<i>йојас</i>	20	111	4.414

Табела показује да се лексеме ове групе у прегледаним писаним изворима не употребљавају често. На пример, у ФРССЈ већу фреквенцију имају именице *књига*, *веза* и *каја*, док се у ФРЂК чешће појављују именице *књига*, *веза*, *засијава* и *жица*. У СрпКор именица *књига* има преко 50.000 потврда, *веза* око 35.000. Ово показује да су компатибилнији подаци из наведених контролних извора, који уосталом бележе и тематски сроднију грађу, док број значења именица у РСАНУ не прати увек употребу у савременим изворима. Такво стање је и оправдано с обзиром на чињеницу да РСАНУ обухвата знатно шири корпус, много више различитих извора, да је омеђен дужим временским периодом него што је случај са поменутиим контролним корпусима.

9.3.2.6.9. Закључак о именицама којима се означавају предмети. Анализа је показала да именице са значењем предмета представљају најбројнију групу именица у грађи, што се може објаснити чињеницом да пажњу говорника најпре привлаче конкретни појмови видљиви његовом оку. Највише значења имају лексеме чији се облик повезује са кругом, крстом итд. У овој групи је највише позајмљеница из других језика, нарочито из турског и романских језика, а такве лексеме се, иначе, по броју значења налазе у доњем делу листе изузетно полисемантичних лексема. Група броји највише лексема из сфере традиционалног живота, које и у секундарним значењима често означавају предмете што се користе или су се користили претежно у сеоским домаћинствима, занатству и сл. Лексеме оквалификоване као нестандардне најчешће одражавају ситуацију у народним говорима, који су, поред стандардног говора, заступљени у РСАНУ. Оваква лексика је малобројна и не може утицати на резултате нашег истраживања, али показује начин богаћења језика, као и савремено стање у нестандардном идиому.

9.3.2.7. Именице којима се означава материја

9.3.2.7.0. Ову групу чине лексеме које у основном значењу у најширем смислу денотирају појаве у вези са материјом, као и са основним елементима планете Земље (водом, ватром, земљом, ваздухом, минералима). Лексеме које означавају типичне видове материје припадају језгру лексичког фонда, њима се именују основни елементи неопходни за живот, који су од великог значаја и чији је симболички потенцијал великог обима још од античког времена.

9.3.2.7.1. У групу лексема којима се означавају различите врсте и облици материје (даље: ИМат) уврстили смо 16 полисемантичних лексема, са уделом од 6% у укупном броју именица у грађи. Са 15 или више значења су следеће именице ове групе: *ваїпра*¹, *вода*, *жар*, *круїица*, *м(ј)ехур*, *млаз*, *облак*, *огањ*, *оїока*, *їара*¹, *їлїмїн*, *їласа*¹, *їлам*¹, *їлоча*, *їлочица*, *їожар*. Од лексема којима се означавају четири основна елемента материје, грађа показује да се богатом полисемијом одликују оне којима се означавају ватра и вода, као и појаве у вези са њима. Појаве у вези са ватром и водом представљају веома истражену област у лингвокултурологији,¹⁵² док је семантика именица којима се именују ови елементи материје у домаћој лингвистичкој литератури помињана углавном успутно.

Базичне полисемантичне лексеме ове групе, *ваїпра*, *огањ* и *вода* налазе се међу семантички најбогатијим именицама у грађи. У руском језику се, према резултатима Е. А. Чудинове (1998: 79, 182–184), малобројне лексеме које се примарно доводе у везу са материјом (*вода*, *камень*, *огонь*, *їоїок*, *їузырь*, *серебро*) по броју значења налазе у зони коју она назива „приграничная подзона“, односно међу семантички слабије разуђеним полисемантичним лексемама.

9.3.2.7.2. Напомене о заједничким семантичким карактеристикама ИМат. У групу ИМат уврстили смо све полисемантичне лексеме које имају везе са материјом и које означавају видове испољавања основних облика материје. Показало се да су у нашој грађи то лексеме које имају везе са ватром и водом, те су овде уврштене и лексеме које означавају видове трансформисане материје или њене манифестације (нпр. *жар*, *їара*, *їламен*), као и оне које означавају конкретне појмове у вези са материјом, у овом случају врсте водених токова (нпр. *оїо-*

¹⁵² На пример, *ваїпри* је посвећен један број часописа *Кодови словенских кулїура* (2008), *води зборник Акваїса, књижевностї, кулїура* (2013). Ове лексеме се јављају и у бројним изразима што такође говори о њиховој важности.

ка). Такође је упечатљива чињеница да готово половина лексема ове групе припада семантичком пољу ватре. Поред именица *вајџра* и *огањ* којима се описује облик материје, лексемама *жар*, *џламен*, *џлам* и *џо-жар* описују се манифестације ватре, а велики број значења ових лексема има везе и са њиховим чулним манифестацијама, упадљивом бојом и интензивношћу. Сема 'интензитета' је део семантичког садржаја великог броја значења ових именица, јер се често употребљавају да означе интензитет осећања или стања човека, неке идеје и сл. (нпр. *жар* љубави, очи без *жара*, научни *жар*, *џлам* прве револуције, *џлам* морала, *џламен* свађе, *џламен* нестрпљења, *џламен* једне утопије).

И ватра и вода су подједнако важне за живот, али у грађи лексема *вајџра* има двоструко више значења него лексема *вода*. Претпостављамо да то има везе са чињеницом да ватра мења, трансформише и уништава оно што је њоме захваћено, док га вода може само модификовати. Упориште за ову претпоставку налазимо у примеру полисемантичних глагола који најчешће означавају активности током којих се нешто мења, покреће или трансформише (в. т. 9.2.4).

Лексема *вајџра* се у секундарним значењима најчешће користи да именује негативне појаве, док лексема *вода* углавном има неутралну конотацију. Примећујемо и да лексема *вајџра* секундарно означава супротстављене психичке појаве: нпр. позитивно стање, „занос, одушевљење“ (у патриотској *вајџри* није се србендасти академик дао занети), али и негативно „гнев, јарост“ (каква свирепа *вајџра* разбукта ти лице). То је у складу са њеном двојном природом – да унапређује и олакшава човеков живот са једне, и да уништава својим дејством, са друге. Вероватно се и семантика ове именице базира на та два пола, али чешће именује негативне појаве јер јачи ефекат има страх од њеног дејства него што се има у виду њена корисност.

Међу семантички богатим изведеним именицама су и две чије су мотивне лексеме семантички веома богате, *џлам* и *џлочица*. Именица *џлам* нашла се на овом списку захваљујући мотивној именици *џла̋мѣн*, са којом се поклапа у готово свим својим значењима. Оно што је разликује од мотивне именице је сфера употребе, она је готово увек резервисана за књижевне, поетске текстове (нпр. дођу у некаку гору ... а усред ње виђаше се велики *џлам* и дим; около *џлама* чујем | гусала чарни гуд; мени ударили *џламови* уз образе; пламтела си *џламом* ретке среће итд.). Теоретски, свако значење лексеме *џла̋мѣн* може се успоставити и код лексеме *џлам*. Друга именица, *џлочица* семантички је богата захваљујући лексикализацији својих значења, а у основи јој је семан-

тички изузетно богата именица *ѝлоча*. Именица *ѝлочица* представља захвалан назив за именовање било ког предмета пљоснатог облика и мањих димензија (нпр. *ѝлочица* за писање, *ѝлочица* бетона, гвоздена *ѝлочица*, *ѝлочица* на вратима). Треба нагласити и да се сва значења ове лексема односе на конкретне појмове. Овај пример упућује на закључак да именице које су формално деминутиви, а које су полисемантичне, по правилу увек означавају конкретне појмове.

9.3.2.7.3. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЈИМ ИМАТ. Навешћемо лексема са највише значења у оквиру ове групе, са бројем значења и местом на листи полисемантичних именица (в. Табелу 64).

Табела 64: Листа семантички најбогатијих лексема групе ИМАТ

Р. бр.	Лексема	Број значења	Редни бр. на листи именица	Опште значење
1.	<i>ваѝра</i> ¹	42	1	облик материје
1.	<i>ѝлоча</i>	42	1	облик материје
2.	<i>огањ</i>	37	4	облик материје
3.	<i>ѝлочица</i>	31	10	облик материје
4.	<i>ѝлѝмѝн</i>	24	17	манифестација материје
5.	<i>вода</i>	21	20	облик материје
6.	<i>ѝара</i>	20	21	манифестација материје
7.	<i>м(ј)ехур</i>	19	22	манифестација материје
7.	<i>оѝшока</i>	19	22	конкретизација облика материје

Табела показује велики јаз у броју значења између три семантички најбогатије лексема ове групе и осталих полисемантичних ИМАТ. Док се две, уз то синонимне лексема, налазе међу семантички најбогатијим именицама, готово све остале су на зачељу те листе. Од семантички најбогатијих лексема готово све су творбено просте и у нашем језику се употребљавају од давнина. Да лексема *ваѝра* и *вода* припадају најужем језгру лексичког фонда говори и чињеница да су им готово сва значења без нормативне и стилске квалификације, што није чест случај код лексема са веома разуђеном полисемантичком структуром забележеним у РСАНУ. За именицу *вода* је карактеристично да јој се већина значења односи на облике постојања ове материје, *водом* се секундарно метонимијски називају места где се ова течност налази, водени ток, извор лековите воде и сл. Овим именом се зову и течности које се добијају трансформацијом воде у људском организму. Лексема *вода*

искоришћена је и у бројним синтагматским називима, као део научне и народне терминологије.

К. Годард (Goddard 2001: 20) помиње да, иако свуда распрострањена, лексема *вода* није универзална лексичка јединица, јер се у неким језицима прави дистинкција када се означава вода различите температуре. И *вајџра* би се, према Годарду, могла сматрати семантичком универзалијом да не постоје примери као у руском језику где се за означавање ватре користе две лексеме: *огонь* (као назив за светлеће гасове који се јављају око запаљене материје) и *костер* (као назив за запаљену гомилу дрва на отвореном простору). Ова друга лексема се може употребити у стилски обележеном контексту (И.). Иста дистинкција постоји и у српском језику.

9.3.2.7.4. КОНКУРЕНТНОСТ ЛЕКСЕМА *ВАТРА*¹ И *ОГАЊ*. По броју значења издвајају се именице *вајџра* и *огањ* које су у основном значењу потпуни синоними, а и у великом броју секундарних значења. Када је реч о лексемама *вајџра* и *огањ* у литератури је углавном помињано њихово порекло и распрострањеност на јужнословенском подручју. У досадашњим истраживањима пажња је углавном посвећивана етимолошким обележјима ових лексема, као и фолклорним и културолошким својствима ватре. М. Стевановић као пример најдоследније синонимије наводи лексеме *огањ* и *вајџра*.¹⁵³ Међутим, напомиње да је за њега *огањ* оно што гори у кући, јер је такву представу понео из родног краја, док је *вајџра* оно што гори на отвореном огњишту, односно на отвореном простору (Стевановић 1963: 82–83; уп. и Матијашевић 1982: 118–119). Ове две именице разликује употребна вредност. Лексема *огањ* се чешће употребљава у стилски обележеном контексту, а именица *вајџра* у неутралном. Поменуте лексеме имају и различит однос у броју маркираних семантичких реализација (две реализације код именице *вајџра* наспрам девет код именице *огањ*) који може зависити и од природе грађе која је лексикографу била доступна приликом описивања лексеме. Међутим, такав однос је могао бити условљен и временом када је реч лексико-

¹⁵³ Како наводи П. Скок, именица *вајџра* је „prvobitno riječ raširena na istoku, na zapadu samo ogañj ... Balkanska pastirska riječ, koju su i u hrv.-srp. mogli raširiti srednjovjekovni Vlasi“ (Скок 1973 III: 569), док је лексема *огањ* старијег постања и, према наводима Скока, потиче из 13. века, „данас [је] ograničena na запад“ (Скок 1972 II: 546) и у прасродству је са именицом *вајџра*. Д. Петровић (Petrović 1980: 71), у свом раду у коме говори о потреби израде *Ойшїекарїаїїског словенског аїлласа*, помиње и порекло ових именица, наводећи да је лексема *вајџра*, која је карпатског порекла, потиснута са простора југа и југоистока српскохрватског говорног подручја пред најездом Османлија, а уместо ње се раширила именица *огањ*.

графски обрађивана (лексема *вајџра* ушла је у други том који је објављен 1962, док се лексема *огањ* налази у 16. тому РСАНУ, који је изашао 2001. године), имајући у виду чињеницу да се језик непрекидно богати, да се појављују нови појмови које је потребно именовати. Пример за то је значење лексеме *огањ* из области војне терминологије, „вишецевни ракетни бацач југословенске производње велике разорне моћи“, којим се именује врста оружја која се у некадашњој југословенској војсци почела користити осамдесетих година прошлог века. Затим, код именице *вајџра* значење „група војника поред једне ватре“ оквалификовано је као историзам¹⁵⁴ и оно именује појаву несталу из друштвеног живота, која се везивала за једну историјску епоху (у логорском животу војска се дијелила на *вајџре*).

Бавећи се семантиком лексема *вајџра* и *огањ* (Миланов 2016) установили смо да се ове две именице поклапају у око 50% значења, а нека од њих су „пламен“ (сад ће доћи љутит змај огњевити, све *вајџра* из њега сипа), „пожар“ (*огањ* прождро Топоље), „средство за паљење ватре“ (дао [му] и једну цигару, али немају *огањ*), „породична заједница, породица“ (од *огња* иште по дебела овна), „гнев, јарост“ (каква свирепа *вајџра* разбукта ти лице), „руменило на лицу“ (*вајџра* му удари уз образе) итд. (2016: 95–96).

9.3.2.7.5. О именицама *ВАТРА*¹ и *ПЛОЧА*. Именица *вајџра*, као и именица *џлоча* семантички су најбогатије именице у грађи и обе припадају истом тематском пољу. Семантички су богате свакако и због тога што описују широко распрострањене појмове доступне сваком говорнику. Веома је интересантан податак да семантички најбогатије именице у српском језику нису прасловенског порекла, већ јужнословенског/балканског¹⁵⁵ (што их издваја од глагола и придева са највише значења), као и да обе постоје у језику приближно исто време.

За високу позицију лексеме *вајџра* међу именицама заслужно је најпре то што означава једну од најважнијих појава у стварности, неопходну за живот свих људи,¹⁵⁶ али и, претпостављамо, то што означа-

¹⁵⁴ Историзми у језику немају синонине, а дефиниција ове врсте лексике садржи и временску одредницу која лоцира реч у одређеном времену, или је граматички облик употребљен у перфекту (в. Радовић-Тешић 2009: 33–38).

¹⁵⁵ Овог порекла су још неке лексеме, али ниједна од њих није ни приближно семантички богата као две поменуте. Према П. Скоку (Скок 1971–1974) такве су именице *кошуџа*, *џаџак*, *морач*, *сајун*, *длака*, *мрџина*, придеви *којан*, *млак* и *мршав*, глаголи *брисаџи*, *каниџи* (*се*), *врвеџи* итд.

¹⁵⁶ А. Лома о значају ватре, изеђу осталог, наводи и следеће: „Три су основне одлике које одвајају људе од животиња: словесност, тј. међусобно општење путем ар-

ва појаву која настаје као производ модификације, измене појма који је њоме захваћен, узимајући у обзир тенденцију у језику да велики број значења имају оне лексеме које описују појаве подложне изменама, које се интензивно развијају и чији су резултати видљиви оку посматрача.

За секундарна значења важно је то што ватра мења, модификује оно што је њом захваћено (свет око себе, човеков карактер, осећања и сл.), што показује да је сема 'промене' једна од најважнијих сема код семантички најбогатије именице у грађи. Иста сема је заслужна и за изузетну полисемију већине глаголских лексема (в. т. 9.2.4). У полисемантичкој структури ове именице уочавамо као важне семантичке компоненте семе 'која се одвија нагло' и 'која је резултат сагоревања, разлагања материје'. Сема која се односи на трансформисање материје секундарно означава измену, трансформацију неког унутрашњег стања (нпр. с колико је чежње, *вајпре*, страсти мислио на женске; каква свирепа *вајпра* разбукта ти лице; Јанко [се] на *вајпри* његових ријечи све више открављује). На основу података из ОАРСЈ запажамо да се ова именица најчешће повезује са конкретном материјом која одаје светлост и топлоту, али има и реакција којима се изражава страх од ватре (било да се ради о конкретној појави, било да се повезује са ратом и оружјем), затим повезује се са алкохолом, са израженим, бујним осећањима итд. Неколико реакција повезује ову појаву са породичним домом. И из наведених примера може се закључити да се *вајпра* у свести говорника повезује са великим бројем појава у стварности и да су бројна значења ове лексеме уобичајена.

У иностраној литератури концепт *вајпре* је био предмет темељних истраживања. Поменућемо истраживање А. В. Трофимове (2005) која је нашла да се у савременом руском језику ватра повезује са бројним сферама стварности, а паралеле за то можемо наћи и у српском језику. Истиче да се у структури концепта *огонь* рефлектује метафоричко поље лексеме *огонь*, где је процес регуларне метафоризације концентрисан око одређеног круга појмова (*мајтерија, човек, делови човековог тела, очи, унутрашњи свиј човека, вода, живоји, односи међу*

тикулисаног говора, трајно поседовање оруђа од кога се може правити друго оруђе и владање ватром. Када се прачовек осмелио да посегне за елементом чија је појава у природи углавном стихијна и разорна и пред којим све животиње осећају само страх и ставио га себи у службу, то је био преломни тренутак не само у његовом материјално-технолошком превазилажењу властите животињске прошлости, него и у духовном прерастању“ (Лома 2008: 263).

људима, друшћиво).¹⁵⁷ Уз помоћ метафоре ватре концептуализују се широке области људског искуства, у првом реду све оно што се односи на унутрашњи човеков свет, његова емоционална сфера (ватра се јавља као гешталт читавог спектра осећања). Према Џ. Лејкофу и М. Џонсону (Lakoff–Johnson 1980), ватра се означава као људско биће, а као резултат тога човек почиње другачије да гледа ватру: раније необјашњиви, често застрашујући елемент постаје разумљив. О концепту ватре говори и З. Кевечеш (Kövecses 2002: 18–19) наводећи да је домен ватре повезан са топлотом. Ватра има вишеструку функцију (као извор топлоте, за спремање хране, ватром се уништавају ствари итд.). Ватра се метафорички концептуализује као бес, љубав, мржња (нпр. за особу се може рећи да гори од љубави или да у њој тиња бес).

Именица *ѝлоча* је, као и именица *ваѝра*, јужнословенског/балканског порекла и употребљава се од 14. века (в. РЈАЗУ; Скок 1973 III: 686). Претпостављамо да су карактеристична својства појма именованог лексемом *ѝлоча*, као и његова широка доступност говорницима били међу најзначајнијим разлозима за њену велику семантичку разуђеност.

Ова лексема је дефинисана као „већи камен или стена у природи, плљоснатог облика, заравњене површине“ који може, према примерима, бити одвојив или неодвојив од подлоге (нпр. на врата од пећине бијаше приваљена велика *ѝлоча*; зет царев сједећи на *ѝлочи* морској живљаше о травици).¹⁵⁸ Примарно значење ове лексеме јесте и њено доминантно значење, на шта указују и секундарна значења и бројни деривати изведени управо на основу овог значења. Гледајући полисемантичку структуру лексеме *ѝлоча*, као најпродуктивније семе издвајају се семе облика 'који је плљоснат' и 'који је заравњен', чијим је посредством, метафоричким путем, настао велики број значења. Захваљујући овим семама практично су бескрајне могућности означавања нових појмова овим именом, јер се сваки конкретан појам који је чврсте структуре и заравњене површине може назвати *ѝлочом* (нпр. имена ... биће уписана и на почасној *ѝлочи*; Мојсеј *ѝлоче* ломи разочаран; уз ликер и шлагере

¹⁵⁷ Е. А. Чудинова истиче да за семантички најбогатије именице у руском језику није карактеристично да означавају материју – ту су једино *вода*, *кръв*, *серебро*, *хлеб* и *огонь*, а све ове именице имају мање од 10 значења (1998: 78).

¹⁵⁸ Именица *камен* је у РСАНУ примарно означена као термин из области минералогije, када се ради о минералу везаном за земљу, а секундарно, без икакве квалификације, кад се ради о комаду тог минерала, док код именице *ѝлоча* нема те дистинкције, вероватно стога што се на основу примера не може стећи недвосмислен утисак о каквој форми овог минерала се ради, те се примарно значење ове лексеме приписује општем лексичком фонду.

с излизаних *йлоча*; изео шунку и *йлочу* сланине; остадоше ми дорату предње *йлоче* у блату). Осим поменутих сема, и сема 'који је од камена' садејствовала је у семантичком садржају више значења где се овом лексемом означава грађевински материјал (нпр. куће *йлочом* покривене; кораци звоне *йлочама* тврђаве; правио надгробне и друге камените *йлоче*). Уочавамо и секундарно метонимијски развијено значење „простор покривен плочама“ (нпр. шеснаест младих људи ... шета асфалтном *йлочом*). За ову именицу такође је карактеристично да јој се готово сва значења односе на конкретан појам. Изузетак је значење „дом, кућа“ (нећу ја да се са моје *йлоче* селим), које је изведено ланчаном полисемијом од значења „раван рамен уграђен у огњиште“.

Поред значења која указују на општепознате појмове, карактеристика лексеме *йлоча* су и бројна термилошка значења, образована на основу њеног облика и структуре који су захвални за номиновање различитих термилошких појмова (из области геологије, грађевинарства, географије, религије, анатомије, зоологије, информатике итд.). Изразита широкозначност ове лексеме базирана је на чињеници да се њом могу означавати најразличитији предмети изграђени од различитих материјала, уопште сваковрсни предмети који задовољавају критеријум да су равне површине и чврсте структуре.

9.3.2.7.6. СТАТУС ИМАТ У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Погледаћемо и фреквенцију семантички најбогатијих ИМАТ у фреквенцијским речницима и СрпКор (в. Табелу 65).

Табела 65: Фреквенција семантички најбогатијих ИМАТ у испитиваним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>вайра</i> ¹	48	722	9.671
<i>йлоча</i>	10	168	5.843
<i>огањ</i>	42	364	532
<i>йлочица</i>	1	10	1.221
<i>йламен</i>	28	464	3.210 ¹⁵⁹
<i>вода</i>	274	2.210	31.977
<i>йара</i>	11	104	602
<i>м(ј)ехур</i>	1	22	270
<i>ошока</i>	0	1	5

¹⁵⁹ Фреквенцију лексеме *пләмѐн* нисмо утврдили сасвим прецизно због њене формалне једнакости са придевом *пләмен* у појединим морфолошким облицима.

Наведени подаци показују да су лексеме сразмерно заступљене у сва три испитивана извора, као и да њихова фреквентност углавном не одговара броју реализованих значења у РСАНУ. Разлог је што од бројних значења која ове лексеме имају у савременим изворима нису заступљена сва, али су таква значења реализована у народним говорима. На пример, лексема *ошџока* је слабо заступљена у контролним изворима, што се може објаснити њеним нормативним статусом – у РСАНУ је више од две трећине њених значења обележено као покрајинско или застарело. Примарно значење „вода која се одваја од друге веће воде, тј. од главног воденог тока већег потока или реке“ има у савременом језику знатно фреквентнији синоним *рукавац* који у СрпКор има више од 300 потврда. Као и у српском језику, и у енглеском језику је именица *вода* најфреквентнија именица са значењем материје – именица *water* налази на 198. месту, *air* на 397, а *fire* на 483. месту.¹⁶⁰

9.3.2.7.7. ЗАКЉУЧАК О ИМЕНИЦА КОЈИМА СЕ ОЗНАЧАВА МАТЕРИЈА. Анализа је показала да ИМат у најширем смислу денотирају појаве у вези са материјом, односно основним елементима планете Земље (водом и ватром). Лексема *вајџра* има двоструко више значења него лексема *вода* што се може објаснити ширим последицама које ватра као појава проузрокује – она мења, трансформише и уништава оно што је њоме захваћено, али ова лексема има и велики број изузетно продуктивних сема. Оне су последица интензивних чулних манифестација ватре. Иако су семантички најбогатије именице у грађи, лексеме *вајџра* и *џлоча* се налазе на средини листе изузетно полисемантичних лексема, што може имати везе са тиме што је радња означена глаголима старија и примарнија. Полисемантичка структура лексеме *вајџра* показује да је сема 'промене' једна од најважнијих сема у њеној полисемантичкој структури, чиме је повезујемо са већином полисемантичних глагола у грађи.

9.3.2.8. Именице којима се означавају обележја

9.3.2.8.0. У групу именица коју смо назвали „обележја“ сврстали смо полисемантичне лексеме којима се у основном значењу денотирају апстрактни и, ређе, конкретни појмови који служе као ознака за распознавање, идентификовање одређених ентитета у стварности или су оне пак симбол идентитета, статуса итд. неког ентитета. Сами постојање већег броја лексема које се могу подвести под општи појам „обележје“

¹⁶⁰ Према подацима са портала Insightin (<http://www.insightin.com/esl/>) (приступљено 16.5.2017).

наметнуо је њихово издвајање у засебну групу, а та чињеница намеће питање откуд међу толиким категоријама стварности група именица са значењем обележја.

9.3.2.8.1. Ову групу лексема (даље: ИОб) чини девет полисемантичних лексема које у укупном броју именица заузимају 3,4%. Навешћемо их: *белег/биљег, двојка, знак, знамење, име, јединица, круна, круница, обележје/обиљежје*. ЛСГ обележја садржи лексеме које у примарном значењу могу бити уопштени назив за распознавање неке појаве (нпр. *белег/биљег, знак, знамење*), ознака идентитета (нпр. *име*), ознака статуса (нпр. *круна*), ознака бројне вредности (нпр. *двојка, јединица*). Дакле, овде смо сврстали све лексеме код којих се у примарном значењу као архисема може препознати 'ознака, симбол нечега'.

Запажамо да се као семантички веома богате издвајају чак четири лексеме за које се може рећи да у основном значењу представљају синониме, а које денотирају општи назив за распознавање или разликовање неког појма – *белег/биљег, знак, знамење* и *обележје/обиљежје*. Напоменућемо и да је девербатив *ознака* који има исто примарно значење семантички богата лексема, али са 14 значења није испунила квантитативни услов да уђе у нашу грађу.

Говорећи о разлици између *знака* и *симбола*, Н. Д. Арутјунова (1998: 342) наводи да се лексема *знак* користи у разнороднијим конструкцијама. Ова ауторка наводи да симбол (као и представа) изграђује општи модел понашања, док знак регулише конкретне радње. Зато се, како напомиње Арутјунова, говори о саобраћајним знацима, а не о саобраћајним симболима.

Једна напомена. Иако лексема *белешка* по примарном значењу није могла бити сврстана у ову групу, већ је остала неразврстана (примарно значење јој је „кратко прибележена нека чињеница, податак или мисао“), у већини секундарних значења поклапа се са именицама ове групе, што је последица њене двоструке творбене мотивације у секундарним значењима – од полисемантичне именице *белег* (нпр. „природни већи младеж, прамен косе или длаке друкчије боје и сл.“, „траг, модрица, ожиљак од ране, удара“) и полисемантичног глагола *бележити* (*забележити, њибележити*) (нпр. „кратко обавештење у дневним листовима и часописима“, „записник, протокол о судском поступку, скупштинском раду“ итд.). Већ смо у грађи сретали овакве случајеве, а карактеристични су за лексеме које се у језику употребљавају од давнина. Занимљиво је да се и глаголу *бележити* (и његовим дериватима) може у великом броју значења придружити као синоним глагол *означавајти*,

што показује да и полисемантичне именице *белег* и *знак* још одавно постоје као синоними у језику.

9.3.2.8.2. О СЕМАНТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ИОБ. Међу лексемама ове групе посебно се издвајају оне којима је примарно значење „ознака по којој се нешто или неко разликује од других“ (нпр. хоџа ... не би допустио да му ви браду, то свечево *обиљежје* – очупате; роди чедо Војсав краљица ... | на глави му од круне *знамење*; коњиц је овај вранац, без *белега*; рогови нису особени *знаци*).

Секундарно ове лексеме означавају симбол власти, сталежа, друштвени положај, уопште симболе који појединца издвајају од осталих, чине га важнијим, вреднијим или га маркирају по некој особини или стању (нпр. на барјаку царско *обиљежје*; у једној руци држао [је] ... јабуку, која је *знамење* власти; донесе круну, жезло ... све краљевске *знакове*; десечарица, тако се зове ... звјездица, коју носе десетари на капи ... десетарски знак, *биљег*; главни *знак* у његовом карактеру било је родољубље). Користе се и за означавање апстрактних појава као што су карактер, особите црте нечега (нпр. борба [је] имала верско *обележје*; главни *знак* у његовом карактеру било је родољубље; једно од *обележја* генија је ... што се његова мисао не вуче по путу утрвеном од стране светине). Ширина могућности употребе лексема као што су *знак*, *обележје* за описивање најразличитијих конкретних и апстрактних појмова упућује на њихову широкозначност којом се може објаснити и њихова разуђена полисемија, али и међусобна синонимија.

Ове лексеме су синоними у примарном и у већини секундарних значења. Тако су оне могле преузимати значења једна од друге, с тим да не можемо бити сигурни која је лексема неко значење прва реализовала, а друге прихватиле. Како је навела Д. Гортан Премк (1997: 145), успостављање синонимског односа једне лексеме у секундарној реализацији према другој у примарној често је, јер секундарна номинација није само у именовану новог појма већ, чешће од тога, у давању другог имена већ постојећем појму. Такође напомиње да лексеме које су синонимне у неким значењима морају бити и различите употребне вредности. Овај закључак потврђују и наведене лексеме – док су *белег* и *знамење* више одлика народног језика, фолклора, *обележје* и *знак* се употребљавају и у научним терминологијама, те се може рећи да су се поделиле према сферама употребе.

И група ИОб садржи лексему која је у основном значењу деминутивни назив, *круница*, а ова лексема секундарно може означавати различите појмове. Користи се као термин (нпр. пчеле су зујале око цвето-

ва, завлачиле [се] у њихове *крунице*; зацвркуће *круница*, шумска шева), али и да означи појам мањих димензија (нпр. суђеник може ... намештати *крунице* и мостове; у *круници* [прстена] има осамнаест ситнијих дијаманата; у лијевој руци носи мали молитвеник са црном *круницом*). За разлику од мотивне именице *круна* која има важну симболичку функцију, дериватом *круница* се готово увек секундарно означавају конкретни појмови, а најпродуктивнија је сема положаја 'горњи', 'истурен'. И овај пример потврђује закључке на основу досад описаних група именица да, за разлику од мотивне именице, полисемантични именички суфиксални деривати готово увек имају предметно, лексикализовано значење.

9.3.2.8.3. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЛИМ ЛЕКСЕМАМА ГРУПЕ ИОБ. Навешћемо лексеме са највише значења у оквиру ИОБ, са бројем значења и местом на листи полисемантичних именица (в. Табелу 66).

Табела 66: Листа семантички најбогатијих ИОБ

Р. бр.	Лексема	Број значења	Редни бр. на листи именица	Опште значење
1.	<i>круна</i>	33	8	обележје статуса
2.	<i>знак</i>	26	15	опште обележје
3.	<i>јединица</i>	22	19	обележје бројне вредности
4.	<i>белег/биљег</i>	20	21	опште обележје
5.	<i>име</i>	17	24	обележје идентитета

Са највише значења у овој групи су лексеме које на различите начине представљају обележје неког појма (статус, бројну вредност, идентитет итд.). Такође, постоји велика разлика у броју значења међу наведеним лексемама, а семантички је најбогатија она лексема која у својој полисемантичкој структури поседује и значење обележја и предметно значење.

Запажамо да се на списку налази и именица *јединица* којом се могу означавати различите вредносне категорије, а у зависности од структуре скале на којој се користи може означавати најбољи, најквалитетнији примерак нечега, али и бити потврда о лошем квалитету нечега. Тако се *јединицом* назива и једини, изузетни примерак нечега (нпр. Дојчинову сабљу ти чувај са страхом ... | на свету је она таква *јединица*), али и оцена којом се обележава најслабије знање (нпр. нећеш да учиш ... саме *јединице* и двојке!). Осим 'изузетности' ова лексема у неколико значења има доминантну сему 'засебности, појединачности'. *Јединицом* се назива и група која чини једну целину и која је обједињена неким заједничким

својством: део неке територијалне и сл. целине, група оружаних снага организованих у целину, дакле све оно што се јавља као појединачно, самостално или пак више ентитета или појава које се могу посматрати као целина. Разуђена полисемантичка структура именице *јединица* има везе и са полисемантичношћу мотивне лексеме *један* која, осим бројне вредности, има и обележје неодређености.

Са друге стране, за семантичку продуктивност лексеме *двојка* заслужан је продуктиван модел „онај који се састоји од онолико делова колико показује број у основи“, те ова лексема може имати онолико значења колико има и референата на које се та карактеристика може односити (нпр. кад поједе женско шљиве „*двојке*“ ... да ће се и она облизнути; то је чувена посавска *двојка* Пера и Бора; пажњу ваља обратити на то, да место за завијање буба не буде тескобно, јер би се тада добијале *двојке*; слика бр. 19. [приказује нам] Ђерзонову *двојку* [кошницу]).

9.3.2.8.4. О именици *круна*. Лексема *круна* је једина полисемантична лексема стране етимологије која је семантички најбогатија у својој групи и једина међу 180 семантички најбогатијих лексема уз коју је дата страна етимологија (од латинског *corona*). Именица *круна* се у српском језику не доживљава као позајмљеница јер је одавно ушла у језик и толико је доминантна да у примарном значењу „симбол владарског достојанства“ готово да нема синонима.¹⁶¹

У нижим деловима полисемантичке структуре продуктивна су значења која су произашла из сема положаја круне, 'горњи', 'округласт', 'истакнут' (нпр. *круна* је део стабла изнад дебла; ако јелен има на врху рогова најмање по три паровка ... кажемо да има *круну*; горњи видљиви део зуба зове се *круна*; горњи [део драгог камена] се зове *круна*, метонимијски „највиши степен нечега“ (као *круна* свега још добијем и ногу у леђа). Сема 'који је украшен златом или драгим камењем', денотира изузетну материјалну вредност појма и продуктивна је у значењима „горња површина обрађеног драгог камена“, „украсни део на прстену“, „новчана јединица у неким европским земљама“. Продуктивна је метафоричка трансформација по намени, функцији, која је утицала и на изузетну семантичку разуђеност – сваки предмет који се ставља око главе може се назвати *круном*, било да има или нема симболичку вредност (нпр. *круна* је венац од трња на Христовој глави као симбол мучеништва,

¹⁶¹ На основу увида у РСАНУ, запажамо да је примарно значење „симбол владарског достојанства“ реализовано код још пет лексема од којих су две стране етимологије (*дијадема* и *корона*), две нормативно нижег ранга (*коруна* и *облучац*), а једино лексема *венац* припада најужем делу лексичког фонда и има ширу семантику од именице *круна*.

венац од цвећа на глави девојке као симбол невиности, затим плетенице обмотане око главе итд.).

Круна је симбол власти, статуса, богатства, али и симбол врхунца у неком достигнућу, дакле има позитивну симболику. Велика семантичка продуктивност ове лексеме има везе и са конотативном вредношћу појма на који се односи – све што се истиче као обележје нечијег статуса, што често има и материјалну вредност може се назвати *круном*. Према подацима из ОАРСЈ, закључујемо да је примарно значење ове лексеме доминантно, те се реакција *круна* јавља као одговор на стимулусе који имају везе са симболичком функцијом предмета који се држи на глави и који је симбол власти, одговорности, богатства (*кнез Лазар, глава, блистиа, богаиџиво, часиј, држава, јединџивен*).

Подаци из других језика такође указују на упечатљиву улогу појма означеног овом именицом. У руском језику се на листи семантички најбогатијих лексема такође налази именица *круна* (*корона*). Ово је једна од 55 лексема страног порекла у „приграничној подзоне“, а све су се већ укорениле у руском језику пре почетка 20. века и готово свима се означава интелектуална лексика (Чудинова 1998: 149).

9.3.2.8.5. СТАТУС ИОБ У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Погледаћемо фреквенцију ових лексема у фреквенцијским речницима и СрпКор (в. Табелу 67).

Табела 67: Фреквенција семантички најбогатијих ИОБ у испитиваним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>круна</i>	19	111	3.099
<i>знак</i>	135	267	18.728
<i>јединица</i>	0	266	23.029
<i>белег/биљег</i>	3	14	390
<i>име</i>	368	959	54.910

И ова група именица показује да број значења једне лексеме не прати њена фреквентност, али и да су у испитиваним изворима наведене лексеме сразмерно заступљене. Остале лексеме које примарно имају значење обележја имају ниску фреквенцију вероватно због међусобне синонимности. РСАНУ је дужан да опише сва забележена значења неке речи без обзира на учесталост њихове употребе, па стога стање у овом речнику не прати увек стање у језику. Проверићемо и семантички најбогатије синонимне именице са примарним значењем 'обележја

уопште' у фреквенцијским речницима и СрпКор (в. Табелу 68). То ће показати да ли се нека од наведених лексема издвојила као доминантна.

Табела 68: Фреквенција одабраних ИОб у испитиваним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>белег</i>	3	14	390
<i>знак</i>	135	267	18.728
<i>знамење</i>	2	42	480
<i>обележје</i>	0	9	4.025
<i>ознака</i>	3	22	6.245

Именица *знак* се истиче по броју потврда у свим испитиваним изворима па се може рећи да је она прототипична у значењу општег обележја, и семантички је најбогатија од свих наведених лексема. Ова лексема је широкозначна, припада најужем језгру општег лексичког фонда и може се применити на све категорије стварности (конкретне и апстрактне). Са друге стране издваја се лексема *белег* која има више предметно значење и карактеристичнија је за народне говоре. Наведене лексеме имају различиту употребну вредност, што је у складу са тежњом језика да дублете елиминише или да их стилски или семантички међусобно издиференцира (в. Радовић-Тешић 1973: 232).

9.3.2.8.6. Закључак о ЛЕКСЕМАМА ГРУПЕ ИОб. Анализа је показала да се лексеме са значењем обележја примарно могу односити на различите врсте обележја – уопштени назив за распознавање неке појаве, ознака идентитета, ознака статуса, ознака бројне вредности. Ово је једна од група у којој је садржано неколико лексема са истим примарним значењем, али које су различите употребне вредности. Именица *знак* је прототипична у значењу општег обележја, стога што је широкозначна, што припада најужем језгру општег лексичког фонда, те има већи број значења и прилично високу фреквенцију.

9.3.2.9. Именице којима се означава радња

9.3.2.9.0. Лексеме овог типа у литератури се називају *nomina actionis*,¹⁶² чиме се и указује на њихову двоструку природу – оне су фор-

¹⁶² У литератури се срећу различита термилошка решења за групу именица *nomina actionis* – нпр. М. Стевановић (1986: 469) и И. Клајн (2003: 169, у напомени) разликују глаголске именице изведене од глагола додавањем суфикса *-ње* и *-ће* на творбену основу и девербативне именице изведене од глагола додавањем других

мално именице, али су изведене од глагола са којима имају заједничку творбену основу. Ми ћемо девербативне именице овде посматрати у широком смислу, управо онако како је то описао М. Радовановић (1990: 35) – у семантичком (синхронијском) смислу, а не у морфолошком или генетском, односно да та именица својом семантиком означава пунозначну предикацију, без обзира на то да ли је од неког глагола и морфолошки изведена (Radovanović 1990: 35).

9.3.2.9.1. У ову групу су уврштене именице којима се у основном значењу денотира нека конкретна радња. Групу именица којима се означавају радње (даље: (ИРад) чини 16 лексема којима у укупном броју полисемантичних именица припада 6%. То су следеће лексеме: *вид¹*, *игра*, *извод*, *лом*, *навала*, *налеи¹*, *настиавак*, *настиуи*, *обрѝ*, *одговор*, *одзив*, *ошкриће*, *ѝад*, *ѝисак*, *ѝод(ј)ела*, *ѝокреѝ*.

Синхронијски посматрано, полисемантичне ИРад могу бити изведене од простог глагола (нпр. *лом*, *ѝад*) или од префиксираног (нпр. *извод*, *обрѝ*, *ѝокреѝ*), али се већина наведених именица могу посматрати као деривати префиксираних глагола.¹⁶³ За изведенице типа *налеи* И. Грицкат наводи да имају мање конкретизоване семантике, мање резултативног значења, а да преовлађују значења радњи (1981: 130). Лексеме овог типа своје полисемантичке структуре развијају аналогно полисемантичким структурама глагола у творбеној основи (уп. Гортан-Премк 1997: 131). Како наводи И. Клајн (2003: 17), постоји општа тежња оваквих именица да постану семантички независне, иако су етимолошки постале од глагола.

9.3.2.9.2. Претпоставили смо да је и мотивни глагол семантички богат, као и изведеница. Прегледом грађе установили смо да полисемантичне именице ове групе најчешће имају према себи глагол са великим бројем значења, па је било и очекивано да кад глагол има неколико десетина значења, има и део лексикализованих значења. Већина лексема групе ИРад означавају динамичне радње (и то различите активности које у свом семантичком потенцијалу садрже сему 'покрета',

суфикса на основу (-*ѝ*, -*а*, -*ба* итд). Тошовић (2002: 39) лексеме овог типа назива супстантоверби. Они, према Тошовићу, представљају хибридни облик, категоријалну легуру (морфолошку симбиозу) именског и глаголског елемента.

¹⁶³ Код неких именица ове групе нејасно је да ли је именица изведена од глагола или пак глагол од именице (нпр. именице *налеи*, *ѝрк*, *ѝраг*). О тој замагљеној мотивацији говори И. Грицкат (1981: 101–134; уп. и Ђорић 2008: 76–77). „Очигледно је да је међу истокоренским речима семантичка веза таква да се може говорити о узајамној мотивацији“ (Качурин 2014: 100–101).

радње са условима њене реализације. Сам глагол не може секундарно имати значења која немају везе са радњом, процесом, те се такав вид значења изражава његовим дериватом.

9.3.2.9.3. НАПОМЕНЕ О ЗАЈЕДНИЧКИМ СЕМАНТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ИРАД. Лексеме ове групе означавају углавном динамичне радње, паралелно значењима полисемантичних глагола (в. т. 9.2.4). Њима се означавају различите конкретне радње, такође исказане семантички богатим глаголима: кретање (нпр. *їад*, *игра*), промена положаја (нпр. *обрїї*), говорење (нпр. *одговор*). Основно значење именице не одговара увек основном значењу глагола, мада је најчешће такав случај. На пример, основно значење лексеме *лом* „ломљење, прскање праћено продорним, реским звуком“ одговара основном значењу глагола *ломїїї* „ударајући, притиском и сл. чинити да се нешто распе у ситне делове, разбијати“, исти случај је и са лексемама *їад* и *їадаїї*, *налеїї* и *налеїїеїї* и сл. Међутим, код именице као што је нпр. *навала* то није случај – њено основно значење, „масован продор, најезда, надирање (војске, народа)“, одговара секундарном значењу глагола *навалиїї* **За.** „масовно напасти, ударити (о војсци)“. И други деривати глагола *навалиїї* (нпр. *навалан*, *навалија*, *навалилац*, *навалиїї*, *навалиїїељ*) показују да примарно значење овог глагола није продуктивно, већ да су нове лексеме мотивисане поменутиим секундарним значењем, које је доминантно. Глагол *навалиїї* има синоним са истим примарним значењем, *наваљаїї*, али који има знатно сиромашнију полисемантичку структуру (оба ова глагола у основи имају глагол *ваљаїї*). Глагол *навалиїї* је своја бројна значења реализовао захваљујући компоненти ’у великом броју’, док се глагол *наваљаїї* специјализовао за означавање премештања са места на место. Семантички сродна именици *навала* је и именица *їокреїї*, и мотивни глагол *їокреїїаїї* (*се*), који такође имају већи број сродних значења мотивисаних заједничком семантичком компонентом ’покрет’, обједињујућом семом за готово све глаголске лексеме у грађи.

Поменуте лексеме секундарно најчешће именују такође радњу (нпр. *навала* кандидата, од којих само изврстан број има услове; муж је правио *лом* по кући; ваља да се постарамо за *извод* семена; Вељко ми већ читав сат објашњава какав је *їад* Неретве; у логору је настао *їокреїї* међу људима), као и различите апстрактне појмове (нпр. прође и зима, скиде се нека *навала* с душе; расправа треба да има ... приступ ... доказивање ... *извод*; све се то тако поклапало с моралним *їадам* који сам осећао; шта сам ја ... могла имати искуства о тајним *їокреїїима* човечјега срца), док знатно ређе имају предметно значење, означавајући

различите конкретне појмове (нпр. *навала* се меће на купус у каци; преписач би узео свој *извод*, из кога је преписивао).

9.3.2.9.4. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЈИМ ИРАД. Навешћемо лексеме са највише значења у оквиру ИРАД, са бројем значења и местом на листи полисемантичних именица (в. Табелу 70).

Табела 70: Списак семантички најбогатијих ИРАД

Р. бр.	Лексема	Број значења	Редни бр. на листи именица	Опште значење
1.	<i>извод</i>	30	11	кретање
2.	<i>їад</i>	26	15	кретање
3.	<i>навала</i>	23	18	кретање
4.	<i>лом</i>	22	19	ударање
5.	<i>насиїуй</i>	21	20	модификација
6.	<i>игра</i>	19	22	кретање

Највише лексема ове групе означава радње промене места и положаја у простору, што одговара најчешћим значењима полисемантичних глагола у грађи. Очигледно је и очекивано да је велика семантичка супериорност глагола са конкретним значењима пројектована и на значења именица којима се означавају радње и процеси. Према броју значења, лексеме ове групе налазе се у средишњем делу табеле полисемантичних именица. Такође, са нормативног аспекта издваја се именица *игра*, једина из групе семантички најбогатијих ИРАД чије ниједно значење није маркирано неким квалификатором.

9.3.2.9.5. О ИМЕНИЦАМА *ИЗВОД* И *ПАД*. Семантички најбогатије лексеме ове групе су *извод* и *їад*, а обема је архисема 'кретати се'. За разлику од именице *їад*, лексема *извод* има више конкретних значења, и ту, вероватно, лежи кључ за њену веома разуђену полисемантичку структуру. Док се лексемом *їад* означавају и конкретне и апстрактне радње или процеси, промена статуса, стања у негативном, непожељном правцу (нпр. сад је као убијен после *їада* на мајорском испиту; све се то тако поклапало с моралним *їадам* који сам осећао; седница решава *їад* министарства и распуштање скупштине), именица *извод* има више значења којима се денотира конкретан појам, конкретан резултат радње извођења (нпр. престоница у Паунима била је поље орошено ... још и водом реке Неродимке, особито њеним *изводом*; купус који се оставља да се семе од њега у пролеће изведе зове се *извод*; треба ми *извод* из књиге венчаних). У секундарним значењима код именице *извод* продуктивна је сема

'из унутрашњости', тј. узимање из неке базе, одвајање дела из неке целине. У савременом језику доминантно је значење резултата радње на шта нас упућују резултати анкете коју смо спровели међу савременим говорницима српског језика – код готово свих испитаних говорника *извод* се повезује са документом или производом добијеним из нечега. То потврђују и подаци из ОАРСЈ – *извод* се повезује са пореклом.

9.3.2.9.6. СТАТУС ИРАД У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Погледаћемо и статус семантички најбогатијих лексема ове групе у фреквенцијским речницима и СрпКор (в. Табелу 71).

Табела 71: Фреквенција семантички најбогатијих ИРАД у испитиваним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРБК	СрпКор
<i>извод</i>	5	10	1.203
<i>ѝад</i>	18	147	5.860
<i>навала</i>	1	101	686
<i>лом</i>	8	33	1.149
<i>игра</i>	52	920	44.418

Изузев лексеме *игра*, именице којима се примарно означава радња не спадају у ред фреквентних лексема можда због тога што се за означавање такве појаве чешће користи глагол. Проверићемо ову претпоставку поређењем броја потврда именице и одговарајућег глагола у СрпКор (в. Табелу 72).

Табела 72: Однос у фреквенцији ИРАД и одговарајућих глагола у СрпКор

<i>извод</i>	1.203	<i>изводиѝи (се)</i>	5.836
<i>ѝад</i>	5.860	<i>ѝадаѝи (се)</i>	13.205
<i>навала</i>	686	<i>навалиѝи (се)</i>	416
<i>лом</i>	1.149	<i>ломѝи (се)</i>	1.501
<i>игра</i>	44.418	<i>играѝи (се)</i>	57.865

Прегледом наведених извора установили смо да су глаголи одговарајућег значења најчешће приближно исте фреквенције као и именица (осим веће разлике код *ѝадаѝи* и *изводиѝи* и именица изведених од њих). Док су по броју значења глаголи знатно богатији, по учесталости употребе су слични именицама. За фреквентност именица ове групе у савременом језику разлог може бити и тај што осим значења радње оне у свом семантичком садржају носе и информацију о резултату радње, што утиче и на њихов семантички потенцијал.

И у руском језику се именице *игра* и *налеї* налазе на листи семантички веома богатих лексема, паралелно ситуацији у српском језику, а обема су у основи прасловенски глаголи (уп. Чудинова 1998: 176).

9.3.2.9.7. ЗАКЉУЧАК О ЛЕКСЕМАМА СА ЗНАЧЕЊЕМ РАДЊЕ. Анализа је показала да се полисемантичним именицама са значењем радње означавају различите конкретне радње, аналогно глаголима са којима деле творбenu основу – кретање, промена положаја, говорење, најчешће нека динамична активност. Истраживање показује да семантички најбогатији глаголи имају према себи и именицу исте основе са великим бројем значења, јер имају исто порекло и велики број заједничких сема. Такође, показало се да су глаголи и именице одговарајућег значења најчешће приближно исте фреквенције, јер именице осим значења радње често у свом семантичком садржају носе и информацију о резултату радње.

9.3.2.10. Именице са ай̆с̆трак̆ћ̆ним значењем

9.3.2.10.0. У групу именица са апстрактним значењем уврстили смо лексеме којима се у примарном значењу у најширем смислу именују појаве које нису физички опипљиве, а то су називи за видове постојања различитих појмова, онтолошке, стварносне категорије (нпр. *време*, *душа*), појаве у вези са постојањем материје, психичка стања, односи међу појмовима, различите појаве које су резултат човековог мишљења итд.

9.3.2.10.1. Групу лексема са значењем апстрактних појмова (даље: ИАп) чини 12 лексема којима у збиру полисемантичних именица припада 4,5%. Навешћемо их: *в(ј)ера*, *вр(иј)еме*, *добро¹*, *дух*, *душа*, *живої*, *милосї*, *мисао*, *мрївило*, *наїасї*, *нарав*, *окриље*.

Лексеме са апстрактним значењем одликују се мањим бројем значења (паралелно глаголима са таквим значењима), а односе се на различите типове апстрактних појмова. Неке од њих спадају у кључне речи из сфере духовности српског језика, чија је концептуална вредност друштвено и психички условљена (в. Ристић, Радић-Дугоњић 1999: 155). Као такве се наводе именице *дух*, *душа*, *мисао* итд. које представљају неке од кључних појмова у лексикону носилаца српског језика, јер се јављају у вези са универзалним антрополошким феноменима: осећањима, побудама и моралом. Код овог типа лексике, звуковни лик претходи семантичком, који се остварује у дуготрајној употреби при стицању практичног искуства и знања (И. 156). За разлику од именица ове групе, код већине полисемантичних лексема са највише значења ви-

зуелни утисак претходи семантичком, те су, сходно тој чињеници, такве лексеме доминантне у лексичком систему српског језика.

9.3.2.10.2. **НАПОМЕНЕ О ЗАЈЕДНИЧКИМ СЕМАНТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ИАп.** Ова група је једна од најразнороднијих група именица, а овим лексемама означавају се веома важни апстрактни појмови. Ту су именице које означавају појмове из филозофије или религије (нпр. *дух*), затим одређене појаве у свету (нпр. *време*, *добро*), психичке процесе (нпр. *мисао*) итд. У грађи је свега једна полисемантична именица којом се примарно означава расположење, осећање према некоме (*милосиј*), а и међу осталим лексемама сврстаним у ову групу мало је типичних апстрактних именица, углавном су то лексеме које се у најширем смислу односе на неке универзалне појаве у свету које се тичу постојања, времена итд.

Већина лексема ове групе, и то оних које су творбено неизведене, и секундарно означавају апстрактне појмове. Лексемом *време* може се означити различито трајање неког догађаја, које може бити веома кратко, али се може и протезати на трајање историјске епохе од неколико векова (нпр. постигао је одлично *време* у леђном пливању; за *времена* турског гледао [сам] како турски војници жестоко играју). Затим, лексемом *добро* у секундарним значењима називају се искључиво позитивне појаве и појмови у стварности (материјална богатства, повољно стање, пожељно понашање и сл.), а лексемом *мрџвило* негативне (нпр. замрлоост вегетације, лена особа, разне врсте болести, самртник).

Неке лексеме ове групе које примарно означавају конотативно вредне појмове употребљавају се и да означе особу или друго биће према коме се гаје одређена осећања (нпр. пиј, дорате, та пиј, *добро* моје; мужу, *животије* мој – за тебе ја ћу и крвцу лити; моли Бога, драга *душо* моја, | да ти с'здрово из табора вратим итд.).

9.3.2.10.3. **О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЈИМ ИАп.** Навешћемо лексеме са највише значења у оквиру ИАп, са бројем значења и местом на листи полисемантичних именица (в. Табелу 73).

Табела 73: Листа семантички најбогатијих ИАп

Р. бр.	Лексема	Број значења	Редни бр. на листи именица	Опште значење
1.	<i>душа</i>	28	13	психичка карактеристика
2.	<i>живоџ</i>	23	18	појава
3.	<i>дух</i>	20	21	појава
4.	<i>нарав</i>	19	22	психичка карактеристика
5.	<i>мисао</i>	18	23	психички процес

Табела показује слабије разуђену полисемантичку структуру именица које описују апстрактне појмове. Ова чињеница поклапа се са подацима о слабој разуђености глагола који имају апстрактно значење, као и таквих придева (уп. т. 9.2.4.13 и 9.4.4). То потврђује генерални закључак који важи за полисемантичне лексеме у српском језику да се семантичким богатством одликује лексика која означава видљиве, визуелно доступне и појмовно блиске појаве – конкретно је уочљивије, препознатљивије него имагинарно, апстрактно.

Чињеница да се наведене ИАП налазе на листи семантички најбогатијих лексема показује да оне припадају најужем делу лексичког фонда. Такође, запажамо да се све наведене лексеме односе директно на човеков духовни и ментални живот, да се углавном тичу човека и њему иманентних појмова. Познато је да се апстрактно разумева преко конкретног, а у овом случају говорник узима оне апстрактне појмове који се тичу његових најличнијих карактеристика и помоћу њих описује нове појаве, често такође апстрактне. Овде су смештени називи за неке од основних појмова који са телом и телесним органима чине човека као биће. Осим општег појма *животи* који обједињује постојање и кретање свих појмова у стварности, између осталог и човека, ту су и појмови који чине унутрашњи систем човека, *дух*, *душа* и *мишљење* које представља продукт умног деловања главе, најважнијег телесног органа. Унутрашњи човеков живот лоцира се у човекове постојеће или замишљене органе (Ристић, Радић-Дугоњић 1999: 169), у овом случају ти „органи“ означени су лексемама *дух* и *душа*.

Евидентно је да је конкретна лексика у грађи доминантна, док се апстрактно описује занемарљивим процентом полисемантичних лексема (4,7% свих именица, придева и глагола). Семантички најбогатија лексема ове групе, *душа*, има велики број значења, ако узмемо у обзир доминантност лексике са конкретним значењима. Бројност значења лексеме *душа* и сродне речи *дух* не изненађује када се узме у обзир да се под *душом* подразумева неодвојиви део човека, невидљиви аспект његовог постојања поред видљивог, телесног. С. Ристић ову именицу сврстава у јединице високог степена позитивне експресивности, заједно са лексемама *мајка*, *бог*, *анђео*, *мозак*, *глава* (2004: 60).¹⁶⁴

9.3.2.10.4. О именици *ДУША*. Именица *душа* означава појаву која представља нераскидиви део човекове личности и која, између оста-

¹⁶⁴ О концептуализацији значења лексема *душа* и *дух* и неких других лексема из сфере духовности носилаца српског језика, на корпусу РСАНУ и других дескриптивних речника в. Ристић, Радић-Дугоњић 1999: 155–219.

лог, има велику важност у религији (нпр. у хришћанству и јудаизму), где представља симбол живота – сматра се бесмртном, вечном, за разлику од тела које после смрти пропада.¹⁶⁵ Осим поменутог, разлог за велики број значења ове лексеме можемо потражити и у чињеници да представља важан појам у више апстрактних области – она је и религијски и филозофски и психолошки појам. Сетимо се и да су лексеме којима се означавају најважнији телесни органи такође семантички богате, па запажамо да се лексика која означава целокупност човека има велики број значења – док се делови тела користе да означе појмове који обликом или истакнутошћу личе на њих, унутрашњи, „апстрактни“ органи представљају неутуђиви део човековог бића, те служе да се означе нематеријалне појаве у свету. „Појединац у душу смешта оно што је по његовом мишљењу највредније и откриће другима онолико колико он сам одреди“ (Ристић, Радић-Дугоњић 1999: 176). И ова лексема је још један доказ антропоцентричности језика.

Осим што најчешће означава нематеријалне појаве (суштину, бит нечега; нечији карактер), лексема *душа* у неколико значења именује и конкретне, материјалне појмове и то оне појмове или делове појмова који су важни за функционисање ентитета у целини, а уз помоћ сема које упућују на обједињеност свих манифестација човековог унутрашњег живота, 'који је у средини', 'који је важан', 'који обједњује': нпр. „главни орган циркулације крви, срце“ (нађо' ... два рањена Турчина, једва *душа* у њима куцаше), „људско биће“ (у граду познаше га свака *душа*) итд. Колективно схватање говорника о томе да се душа налази у унутрашњости утицала је и на то да ова лексема развије конкретна терминолошка значења средишњег дела предмета: нпр. *душа йоџа*, *душа цевџи йушке*, *йиричана душа*, *душа као шуйљи део йиичијег йера*, *душа као унуџрашњи део гудачког инсџрументџа*, а све примере повезује сема 'који је у средини'.

Према подацима из ОАРСЈ појам *душе* се најчешће повезује са човеком и његовим бићем (нпр. *срце*, *очи*, *йело*, *унуџра*, *груди*, *лице*), са позитивним моралним вредностима (нпр. *вредносџ*, *добродушан*, *милосрђе*, *часџ*, *добар*), те су овакве реакције најбројније, али изненађује и велики број примера са непожељним значењем (нпр. *сиромашан*, *сиџан*, *не вреди*, *незадовољсџиво*, *йросџ*, *ружан*, *сида*, *смрџи*). Вероватно је та амбивалентна оцена која се доводи у везу са појмом душа још један од разлога за семантичко богатство ове именице.

¹⁶⁵ Именица *душа* чест је саставни део фразеолошких јединица. Н. Вуловић (2015: 66–70) приликом анализе фразеологизама са религијском компонентом навела је чак 121 фразеологизам са компонентом *душа*.

9.3.2.10.5. СТАТУС ИАП У САВРЕМЕНИМ ИЗВОРИМА. Навешћемо и фреквенцију ових лексема у СрпКор и фреквенцијским речницима (в. Табелу 74).

Табела 74: Фреквенција семантички најбогатијих ИАП

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>душа</i>	239	1.691	13.429
<i>живоџ</i>	600	3.423	94.421
<i>дух</i>	147	416	15.133
<i>нарав</i>	2	14	953
<i>мир¹</i>	135	1.119	21.836
<i>мисао</i>	138	1.163	12.839

Очекивано је да лексема *живоџ* буде фреквентна, будући да се може односити на сваки облик постојања и кретања свих појава у стварности. Ова лексема у себи садржи сему 'покрета' и 'промене' у физичком смислу, док код лексеме *мисао* такође можемо препознати ове семе, али у апстрактном смислу, као облик психичке делатности која се развија кроз промене настале поимањем, закључивањем, расуђивањем. Већина лексема ове групе означава важне појмове и у примарним значењима немају синонине, те имају и значајну фреквенцију у испитиваним изворима (посебно у ФРССЈ и ФРЂК).

9.3.2.10.6. ЗАКЉУЧАК О ИМЕНИЦАМА СА АПСТРАКТНИМ ЗНАЧЕЊЕМ. Анализа ове групе лексема потврдила је генерални закључак који важи за полисемантичне лексеме у српском језику – да је конкретно уочљивије, препознатљивије и коришћеније за опис нових појава, него имагинарно, апстрактно. У групи је мало типичних апстрактних именица, углавном су то лексеме које се у најширем смислу односе на неке универзалне појаве у свету које се тичу постојања, времена итд., што показује да је за велики број значења једне лексеме нужно да она опслужује велики број области – у овом случају то су најчешће сфере религије, филозофије, психологије. Већина именица односи се директно на човеков духовни и ментални живот, тичу се човека и њему иманентних појмова, те се антропоцентричност језика препознаје и у апстрактној сфери. Највише значења имају лексеме које описују унутрашњи систем човека, аналогно лексемама које означавају спољашње видљиве делове тела човека, па се може истаћи да семантички богата лексика обједињује целокупно човеково биће – делове тела и органе, али и „апстрактне“ органе какав је душа.

9.3.2.11. *Остале групе именица*

9.3.2.11.1. Овде ћемо представити именице које чине мале групе, односно групе са мањим бројем чланова. На основу примарног значења, успоставили смо шест таквих „мини група“, са укупно 30 именица, што представља 11,4% именица у грађи (в. Табелу 75).

Табела 75: Списак именица у осталим групама

ЛСГ	Лексема
Именице којима се означава место, простор	<i>излаз, истаок, м(ј)естио, област̄, њодина, њодножје, њозадина</i>
Именице којима се означава збир или количина нечега	<i>гомла, збор, киша, м(ј)ера, намеи¹, њар</i>
Именице којима се означавају геометријски појмови	<i>линија, кривуља, круг, облук</i>
Именице којима се означава храна	<i>киселица, крвавица, ост̄аишак, њеченица</i>
Именице којима се означавају особине	<i>брзак¹, б(ј)елина, висина, младина, новина, ош̄ирина</i>
Именице којима се означавају појмови из области празноверја	<i>змај, крилаш, ноћница</i>

Запажамо да и ове групе означавају важне категорије стварности (простор, количину, особине итд.), али и да су разнородне, те покривају велики број области стварности. Осврнућемо се укратко на сваку од ових група.

9.3.2.11.2. Именице којима се означава место, простор. Просторни односи су као једна од најважнијих категорија стварности означени полисемантичним лексемама у оквиру различитих врста речи (нпр. глаголима кретања, придевима којима се означавају димензије, предлозима са примарно просторним значењем, именицама са просторним значењем). Да поновимо, групу чине лексема *излаз, истаок, м(ј)естио, област̄, њодина, њодножје, њозадина*. Прегледом полисемантичких структура именица ове групе, уочавамо да оне примарно денотирају простор одређених карактеристика, у општијем или специфичнијем смислу. Већина поменутих лексема односи се на делове простора у природи, било да је то део рељефа (нпр. *њодина, њодножје*), простор одређених карактеристика (нпр. *област̄, истаок*), или простор уопште (нпр. *мест̄ио*). Лексема *мест̄ио* описује простор као општији појам, „простор, територија, земљиште који заузима веће пространство и чини це-

лину у погледу рељефа, климе“ (море, болан, ти си ми у кући много *месѿа* оteo), док, на пример, лексема *ѿодножје* денотира специфичну врсту простора „доњи део брда, планине и сл.“ (комора с храном ... остала је у *ѿодножју* планине).

Уочавамо да овде има и лексема које су у примарном значењу синоними. Такве су именице *ѿодина* и *ѿодножје*, обема се примарно означава део рељефа (мала грудa снега ... на *ѿодножје* стигне као огромна лавина; доњи део планине зове се *ѿодина* или суподина). За обе лексеме заједничка је и доминантна сема 'који је доле, на дну', но у њиховом семантичком садржају има и разлика, што се види у нижим деловима полисемантичких структура. За разлику од лексеме *ѿодина*, лексема *ѿодножје* има неколико значења за која је заслужна именица *нога*, која је део творбене структуре лексеме *ѿодножје* – више предметних значења мотивисано је делом тела које се ослања на предмете назване *ѿодножјем* (нпр. столица за ноге, пречага између ногу стола, папучица на разбоју која се притиска ногом). Осим тога, за разуђенију полисемантичку структуру лексеме *ѿодножје* заслужна је и ширина употребе. Примери употребе показују да се лексема *ѿодина* претежно користи у народним говорима, стога што је велики број значења обележен као покр. (нпр. доњи део стога сена, слама која служи као простирка стоци, дно долине итд.), док је лексема *ѿодножје* уобичајенија у стандардном језику, о чему говори број значења у РСАНУ, као и фреквенција у савременим изворима.

Табела 76: Однос броја значења и фреквенција лексема *ѿодина* и *ѿодножје*

Лексема	Бр. значења	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>ѿодина</i>	17	0	0	4
<i>ѿодножје</i>	25	11	52	1.123

Пажњу привлачи и однос лексема *исѿоок* и *зайад*, од којих ова друга није део наше грађе (има 10 значења) (уп. Табелу 77). Поређењем њихових полисемантичких структура запажамо паралелност у већини значења. *Исѿооком* се назива „страна света на којој Сунце излази“, *зайадам* „страна света на којој Сунце залази“. Обе лексеме секундарно означавају земље и народе источне/западне хемисфере, културе тих народа, ветар који дува са тих страна, али и извор, почетак односно свршетак нечега. Да је дистинкција *исѿоок* – *зайад* одувек друштвено актуелна, показује то да су подједнаку пажњу говорника привукли

појмови који се повезују и са истоком и са западом, па се између њих може успоставити велики број антонимских значења. Оно што лексему *истиок* издваја по броју значења је чињеница да има неколико семантички удаљених реализација, мотивисаних глаголом (*ис*)*тићећи/истишцајти*: „истек, престанак трајања (одређеног временског периода, рада везаног за одређени временски период)“, „истицање, отицање, прелажење“, „точење, крчмљење, продавање на мало (о алкохолном пићу)“ итд. (по *истиоку* тога рока могу [Срби] бити опет изабрани; он ми дао вина на *истиок*; цријева у птица завршују проходњаком ... и мокраћним *истиоком*).

Њихов однос у савременом језику може се сагледати прегледом фреквенцијских речника и СрпКор (в. Табелу 77).

Табела 77: Однос броја значења и фреквенција лексема *зајад* и *истиок*

Лексема	Бр. значења	ФРССЈ	ФРБК	СрпКор
<i>зајад</i>	10	29	105	11.585
<i>истиок</i>	15	35	84	9.733

Број потврда у испитиваним изворима потврђује да се лексема *зајад* чешће употребљава у испитиваним изворима, што можда има везе са чињеницом да су се у свести савремених говорника у лексеми *зајад* слиле конфронтиране менталне представе – на основу података из АРСЈ уочавамо да се *зајад* са једне стране повезује са материјалним богатством и бољим животом (нпр. *богајистиво, новац, најпредак, Немачка, богајто, бољи живој*), а са друге са изузетно негативним појмовима (нпр. *дивљи, зло, дивљина, грозотиа, лоше, материјализам, мрак, мржња*). Код лексеме *истиок*, са друге стране, према подацима из АРСЈ, та супротстављеност доброг и лошег није толико изражена – *истиок* се пре свега везује за страну света, те су асоцијације често називи за државе (нпр. *Русија, Кина, Јајан, Индија, Ирак*), а повезује се и са религијом (нпр. *духовности, православље, ислам, мистицисти, религија*), али и са материјалним сиромаштвом (нпр. *беда, криза*).

9.3.2.11.3. Именице са значењем количине или збира чега. Полисемантичне именице ове групе су *гомила, збор, киша, м(ј)ера, намећ¹, њар*. Некима од њих може се приписати лексичка збирност – именовање збира истородних појмова повезаних неком заједничком карактеристиком (нпр. *збор* „већа група људи (или бића којима се приписују људске особине) скупљених на једном месту“, *гомила* „на једном месту натрпана већа количина каквог материјала или предмета исте врсте, хрпа“).

Малобројност лексема овог типа карактеристична је и за руски језик у коме се, према наводима Е. А. Чудинове (1998: 77), обележје збирности у неком смислу може приписати једино лексеми *снаряд* „1. Собира. Устар. Совокупность инструментов, орудий, приспособлений для какого-либо занятия, ремесла; снасть“.

Ову групу чине именице којима се у основном значењу денотира количина или збир неких, најчешће истородних конкретних појмова – живих бића (нпр. *збор*), предмета (нпр. *гомила*), атмосферских појава (нпр. *намет*), или је то пак општи појам који описује стандардну квантитативну величину нечега (*мера*). Обележје примарног значења већине лексема које су овде сврстане је недовољно одређен семантички садржај. Њима се означава скуп појмова који у синтаксичком смислу мора бити употпуњен допуном која конкретизује величину, количину, врсту појмова на које се именица односи (нпр. *киша* босиљка, *гомила* дрва). Неке од лексема овог типа у литератури се називају партикуларизаторима-убличивачима (в. Ивић 1980; Драгићевић 2001; Цвијовић 2016), а њихова функција у синтагми је у томе што се „материја или предмети исказани партитивном допуном у исто време [...] партикуларизују, убличавају и постају бројиви“ (Драгићевић 2001: 137). Р. Драгићевић наводи да лексеме које се могу назвати партикуларизаторима-убличивачима своју полисемантичку структуру базирају на семи облика, величине, структуре, густине и сл. убличивача, а секундарна значења најчешће настају метафором (нпр. *коцка шећера*, *прамен шуме*, *гомила књига*) (2001: 142). Значења настају радијалном полисемијом, независно једно од другог. Поменућемо и лексему *киша* која, захваљујући семи 'који се састоји од истоврсних делова', може означавати најразличитије појмове који чине неку целину (скуп биљака, предмета, људи итд.), а којима је заједничка истородност и уједињеност у нечему.

9.3.2.11.4. Именице којима се означава врста јела. У овој мини групи су лексеме којима се у основном значењу именује врста јела или неки појам у вези са јелом (*киселица*, *крвавица*, *остатак*, *јеченица*). Лексеме које су овде сврстане су деривати лексема које су и саме склонне разуђеној полисемантичкој структури. Деривати овог типа лексема већином су мотивисани начином припреме јела или главним састојком, а знатно ређе су извор мотивације семе изгледа, облика појма (Радоњић 2014: 25–30).

Лексеме са значењем „врста јела“, *киселица* „кисела чорба“, *крвавица* „врста кобасице наदेмене згрушаном крвљу заклане животиње“, полисемантичку структуру су шириле по овде много пута поменутом

продуктивном обрасцу „оно што је као лексема у основи“. Тако се *киселицом* секундарно означавају различити производи киселог укуса. Код лексеме *крвавица* занимљива је творбена мотивација – секундарна значења су могла бити мотивисана именицом *крв*, придевом *крвав* или глаголом *крвариши*, што је сигурно један од разлога за њену разуђену полисемантичку структуру. Нпр. значење „рана која крвари“ има дво-струку творбену мотивацију, може бити мотивисано глаголом, а можда и именицом *крв*; значење „с муком зарађени новац или уопште средства за живот“ мотивисано је метафоричким значењем придева *крвав* итд. Код лексеме *печеница* „печено месо као јело, печење, печенка“, секундарна значења описују врсте меса, печеног или сушеног, али има и велик број покрајинских термилошких значења (ботаничких и зоолошких). Лексема *осиџајак*, иако примарно са значењем „оно што је преостало од веће целине, оно што се није употребило, потрошило и сл. (о јелу)“, представља лексеми веома широке семантике са значењем било чега материјалног што се сачувало, одржало од нечега. Ако сагледамо целокупну полисемантичку структуру ове именице, можемо рећи да би она требало да буде дефинисана као „уопште оно што је преостало“ с обзиром на њену широку семантику.

9.3.2.11.5. ИМЕНИЦЕ КОЈЕ ОЗНАЧАВАЈУ ГЕОМЕТРИСКЕ ПОЈМОВЕ. У овој групи су лексеме које примарно денотирају различите појмове из области геометрије, али припадају и општем лексичком фонду (*линија*, *кривуља*, *круг*, *облук*). Како истиче Д. Гортан Премк (1997: 122), термини су реално и потенцијално и јединице општег лексичког фонда у којем функционишу са својим семантичким садржајем, дефинисаним и дефинитивним, али и са новим, који развијају у контакту са другим лексемама. У свакодневном језику, они губе обележја термина. Стога се *кругом* могу назвати различити појмови кружног облика, *кривуљом* најразличитији појмови изувијаног облика. *Кривуља*, на пример, има више значења него лексема од исте основе *крива*, која се усталила као термин, док је лексема *кривуља* добила велики број значења захваљујући мотивном придеву *крив*, по продуктивном моделу „оно што је као придев у основи“.

Лексема *круг* је математички термин, али припада и ужем делу општег лексичког фонда. Д. Гортан Премк (1997: 124) оправдано сматра да основно значење именице *круг* не би ни требало да буде термилошки обележено јер припада општем лексикону – основно значење би требало да буде оно које ова именица и има у општелексичком фонду, „затворена крива линија чији су делови једнако или приближно једнако удаљени од средишта“, па би тек једно од секундарних било термино-

лошко, јер је у овом случају реч општег лексикона искоришћена као термин. Захваљујући продуктивној семи 'облика', ова лексема означава различите конкретне и апстрактне појмове којима су заједничке затвореност и повезаност. Подсетимо се да смо код представљања именица којима се означавају предмети закључили да неколико лексема са предметним значењем којима је доминантно обележје 'који је у облику круга' има велики број значења (*коло, колуш, кошур, венац*) (в. т. 9.3.2.6). Стога бисмо овим лексемама као надређени појам условно могли успоставити лексеми *круг*.

9.3.2.11.6. Именице којима се означавају особине. Лексеме ове групе (*брзак¹, б(ј)елина, висина, младина, новина, ошћрина*) богатиле су своју полисемантичку структуру захваљујући продуктивном обрасцу. Оне у основи имају придев и означавају појам на основу неке особине, карактеристике. Као и остале којима је придев у основи, и ове лексеме означавају најразличитије десигнате који поседују карактеристику означену придевом у основи (нпр. *белина* је назив за беличasto воће, за седу косу, белу одећу или постелину; *новина* за млад месец, новорођено дете, новодоведену невесту, плодове нове жетве; *ошћрина* за хладан ваздух, опор укус, храпаву површину итд.). За лексеме са придевом у основи карактеристично је да често означавају конкретне предмете. За именице на *-ина* Р. Драгићевић (2001) наводи да се чини како имају у себи семантичког потенцијала за означавање свих предмета, бића и појава који имају особину означену конкретним придевом. Међутим, напомиње да ово не важи за придеве са значењем димензије или значење код кога је особина човека доминантна (2001: 57). Ову напомену потврђују полисемантични придеви са општим значењем особине јер сви примарно имају широко значење, применљиво на различите појмове.

9.3.2.11.7. Именице из сфера празноверја и митологије. Ову мини групу чине три полисемантичне именице којима се у примарном значењу денотирају измишљена бића која припадају областима митологије и празноверја (*змај, крилаш, ноћница*). Грађа показује да је већина секундарних значења ових лексема маркирана неким квалификатором. Кључ за њихову полисемантичност лежи у чињеници да су творбено изведене са значењима која настају понављањем истог творбеног модела: *крилашем* (примарно мит. „крилати коњ“) могу се назвати различити појмови чији делови имају крила или подсећају на крила (нпр. брк, врста рибарске мреже, врста плуга итд.), затим птице са, по правилу, великим крилима (*соко, орао*), као и друге животиње које имају крила или нешто налик на њих (нпр. *слейи миш, род изумрлих гушћера*

са крилима, *врсӣа њужа*). Ноћница је „натприродно биће (каткад пре-рушено у неку животињу) које се јавља ноћу и чини људима зло“, а у секундарним значењима продуктивна је сема 'који се јавља ноћу' (различите врсте животиње које су активне и лове ноћу; жена која се про-води ноћу; ноћна молитва; ноћна стража итд.). Обе лексеме практично имају неограничене могућности настајања нових значења према истом творбеном моделу. Лексема *змај* велики број значења има захваљујући митској и симболичкој функцији која означени појам прати у култури српског народа. Народна традиција га повезује са појмом заштитника и покровитеља (Новокмет 2020: 186), а змајевима се називају и храбри, одважни, способни људи, али и насилници.

9.3.2.11.8. О СЕМАНТИЧКИ НАЈБОГАТИЈИМ ИМЕНИЦАМА ОСТАЛИХ ГРУПА. Након кратког представљања сваке од мини група именица навешћемо и које су од њих семантички најбогатије. Готово све лексеме које су овде сврстане налазе се по броју значења у доњој половини списка изузетно полисемантичних лексема (в. Табелу 78).

Табела 78: Листа семантички најбогатијих именица осталих група

Р. бр.	Лексема	Број значења	Редни бр. на листи именица	Опште значење
1.	<i>круг</i>	37	5	геометријски појам
2.	<i>линија</i>	27	14	геометријски појам
3.	<i>њодножје</i>	25	16	део неког простора
4.	<i>киџа</i>	24	17	збир, количина
5.	<i>крилаш</i>	21	20	празноверје

Са највише значења су лексеме за које можемо рећи да примарно припадају општем лексичком фонду, а које су искоришћене и као терминолошки називи. Навешћемо и фреквенцију наведених именица у савременом језику како бисмо установили њихов статус у савременим писаним изворима (в. Табелу 79).

Табела 79: Фреквенција семантички најбогатијих именица осталих група

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>круг</i>	40	633	20.319
<i>линија</i>	17	226	15.297
<i>њодножје</i>	11	52	1.123
<i>киџа</i>	1	27	147
<i>крилаш</i>	0	1	1

Било је и очекивано да лексеме *круг* и *линија* буду најфреквентније јер представљају именице општије семантике које се могу користити и у конкретним и у апстрактним значењима и које могу конкретизовати друге лексеме (нпр. именица *облук* је „затворена крива линија, лук“, *колуи* је „предмет кружног, прстенастог или завојитог, спиралног облика“ итд.).

9.3.2.12. Неразврстане именице

9.3.2.12.1. Након поделе именица на ЛСГ остале су неке које према примарном значењу нисмо могли сврстати ни у једну посебну групу, те ћемо овде дати њихове опште карактеристике. Неразврстана је остала 21 именица, што је 7,9% њиховог укупног броја. То су следеће именице: *белешка/биљешка*, *благо*, *бразда*, *глас*, *зв(и)езда*, *класа*, *љуска*, *мир*¹, *м(ј)есец*, *мрак*, *начин*, *образац*, *оглед*, *ошкровење*, *паршија*, *пейшља*, *пљускавица*, *повлака*, *погодба*, *погон*¹, *позиција*. Већи део овде наведених именица ни на почетку истраживања ове врсте речи нисмо уклопили ни у конкретне ни у апстрактне лексеме, или би групе којима би припадале чиниле два члана (какав је нпр. случај са именицама којима се означавају небеска тела, а коју би чиниле именице *месец* и *звезда*). Овим лексемама се нећемо детаљније бавити, већ ћемо само указати на опште карактеристике оних које су семантички најразуђеније.

9.3.2.11.2. Међу наведеним лексемама ниједна се посебно не истиче разуђеном полисемантичком структуром, што ћемо показати у следећој табели (в. Табелу 80).

Табела 80: Листа семантички најбогатијих неразврстаних именица

Р. бр.	Лексема	Бр. значења	Р. бр. на листи именица
1.	<i>бразда</i>	27	14
2.	<i>повлака</i>	25	16
3.	<i>пейшља</i>	23	20
4.	<i>глас</i>	22	19
5.	<i>браник</i>	21	20
5.	<i>љуска</i>	21	20
6.	<i>погон</i>	20	21

Готово све наведене лексеме се по броју значења налазе на зачелју листе полисемантичних именица у РСАНУ. Овај резултат је супротан

оном који важи за полисемантичне глаголе код којих су неке од семантички најбогатијих лексема остале неразврстане (нпр. *бийи²*, *наћи (се)*, *оийусийи²* (*се*)) (в. т. 9.2.4.15). Рекли смо да је код њих неуклопљеност у групу најчешће узрокована чињеницом да означавају активност која представља резултат двеју паралелних радњи, али нам се чини да разлог може бити и чињеница да су изузетно доминантни у значењима на која се односе, да опслужују велики број области, те им синоним са сродним значењем није ни потребан, или је нефреквантан. Код именица је значење прецизније, конкретније и због опслуживања уже области стварности често нема ни посебно широку семантику, али ни семантички богате лексеме сродног значења.

9.3.2.11.3. Семантички најбогатија именица *бразда* као пољопривредни термин не представља лексему која се широко употребљава. Већи број значења развила је захваљујући семи 'који обликом подсећа на удубљење', те се многобројни појмови на којима се препознаје линија таквог облика називају *браздом* (бора на лицу, јарак за спровођење воде, леја у градини, траг који неко оставља за собом приликом кретања итд.). Лексема *бразда* има велики број значења и отворена је и за нова значења захваљујући продуктивном семантичком моделу.

9.3.2.11.4. Неразврстане именице означавају десигнате из различитих области стварности. На пример, лексема *класа* означава појмове, предмете и сл. који по својој структури или неком својству чине посебан раздео (вароши и села раздељују се на 5 *класа*), *траком* се означава одсуство светлости, било као природна појава, било изазвано замрачивањем простора, *оглед* је поступак у научном истраживању итд. Три лексеме ове групе су стране етимологије, али су врло добро уклопљене у систем (*класа*, *ошкровење*, *йарџија*), а готово половина њих је творбено мотивисана. Лексема *образац* имала је примарно деминутивну семантику која се у савременом језику сасвим изгубила, а именица се лексикализовала. Деминутивно односно хипокористично значење углавном је преузела именица *обрашчић* (уп. Драгићевић 2018: 303). Развијање предметне семантике код соматизма са изразито хипокористичним значењем, и то за означавање дела предмета из потпуно друге, супротстављене сфере стварности, показује колико су високи домети антропоцентричности језика. Поменућемо и именицу *љуска* која је у основном значењу дефинисана као „заштитни омотач, кора нечега“. Док је примарно значење лексеме *кора* упућено на стабло дрвета, овде је примарна семантика уопштена, јер ћемо било какав омотач који нешто штити назвати *љуском* – такав омотач јајета, кошћуњавих плодова,

воћа и поврћа, омотач који штити тело животиња. Као и код именице *кора*, и код ове именице су готово сва значења конкретна, а могућности за настајање нових значења су отворене.

9.3.3. Закључци о полисемији именица

9.3.3.1. Током анализе група полисемантичних именица могли смо запазити одређену системност у вези са њиховом семантиком. Због чињенице да се њима најчешће означавају конкретни појмови, именице представљају захвалну категорију за истраживање, те није изненађујуће њихова детаљнија семантичка истраженост у српском језику. Та истраживања се првенствено односе на поједине ЛСГ именица (највише су истраживани називи за делове тела, животиње и биљке), као и неке лексичке појаве на примерима појединачних именица (механизми полисемије).

9.3.3.2. Од 264 полисемантичне именице далеко највише њих односи се на конкретне појмове, и то на оне који су блиски човеку или се односе директно на њега. Лексеме са значењем делова човековог тела, животиња из његовог најближег окружења, куће у којој живи и предмета које често користи су међу семантички најбогатијим, а показало се да велику пажњу привлаче и лексеме општије семантике које се подједнако могу приписати великом броју десигната (нпр. изразитом полисемијом одликују се именице које уопштено означавају појмове одређеног облика, којима се приписује важна функција и сл.), као и лексема које у свести говорника имају важну симболичку функцију. Често су све те карактеристике обједињене у једној лексеми (такве су нпр. полисемантичне именице *крсић*, *круна*, *јабука* и сл.).

9.3.3.3. На конкретне појмове односи се чак 77% полисемантичних именица и према томе и највише издвојених група полисемантичних именица окупља лексеме са значењем конкретних појмова. Издвојили смо 14 група именица на основу примарног значења, а оне обухватају доминантне сфере стварности – бића, предмете, биљке, грађевине, природне појаве итд. Такође, запазили смо да код именица има велики број секундарних покрајинских значења, више него код других врста речи. Код неких лексема су читаве полисемантичке структуре обележене нормативним квалификатором покр.(ајинско), а већина лексема секундарно има и термилошко значење, где најчешће именује различите биљке и животиње. Таква значења су у већини случајева и допринела да се именице нађу у грађи за наше истраживање.

9.3.3.4. Анализа је показала да су базични, основни делови неког појма означени и семантички најбогатијом лексемом – тако је *глава* један од најважнијих делова људског тела, *основ(а)* најважнији део грађевине, *корен* један од најбитнијих делова биљке, *душа* најважније обележје човековог унутрашњег бића. Такође бисмо као важан закључак издвојили податак о томе да се називи за биљке не одликују великим бројем значења, супротно постојећим закључцима у литератури. На списку су лексеме од којих је већина општије, не искључиво фитонимијске семантике.

9.3.3.5. Исто тако смо запазили да су секундарна значења изведених именица настајала по продуктивном обрасцу „онај који је или оно што је као реч у основи“ (нпр. *жуџица*, *кривача* итд.), који је увек отворен за нове десигнате. Деривати изведени од мотивног придева могу имати више значења него такав придев, чији је број сема ограничен, док изведене лексеме овог типа имају много више сема, те су могућности понављања истог творбеног модела неограничене, што је посебно искоришћено у народним говорима.

9.3.3.6. Изненађење је био и податак да лексема *мрџвица* представља семантички најбогатију лексему у својој групи. У језику је много инспиративније за описивање оно што одликује динамичност, а лексема *мрџвица* означава крај процеса. Њену високу полисемантичност довели смо у везу са продуктивним творбено-семантичким обрасцем, али и чињеницом да има изузетно полисемантичан придев у основи. Њено примарно значење, иако указује на озбиљну појаву у стварности, карактеристично је за неформалније изражавање, па отуда код говорника и нема задршке када различите појмове које одликује статичност називају овим именом.

9.3.3.7. Такође смо запазили да се код неких лексема у полисемантичкој структури може издвојити двострука или трострука творбена мотивација (од именице, придева или глагола) – такве су нпр. именице *йевац*, *крвавица*, *кокица*, *наглавак*.

9.3.3.8. Даље, готово све ЛСГ именица имају и дериват који је у основном значењу обележен као деминутив, али се кроз полисемантичку структуру показало да има велики број лексикализованих значења, те смо уочили да полисемантични деривати имају више предметних, лексикализованих значења него мотивна именица, или су им пак сва значења лексикализована. Мотивне лексеме могу означавати и апстрактне, нематеријалне појаве и појмове. Деривати још увек нису успели да

се довољно семантички развију да би означавали и апстрактне појаве, јер су млађи у језику.

9.3.3.9. Такође, грађа је показала да се у готово свакој ЛСГ могу пронаћи лексеме које су у великом делу својих полисемантичких структура синонимне (нпр. именице *вук* и *курјак*, *вајра* и *огањ*, *белег/биљег*, *знак* и *обележје/обиљежје*, *коло* и *кошур*). Њихово паралелно постојање у језику повезали смо са различитом употребном вредношћу. Један од синонима је по правилу резервисан за коришћење у неутралном контексту, а други за стилски обележене контексте.

9.3.3.10. У даљем тексту ћемо представити најважније бројчане резултате анализе полисемантичних именица. Најпре ћемо навести табелу у којој је процентуално изражен број именица по групама и њихов удео у укупном броју лексема у грађи (в. Табелу 81).

Табела 81: Процентуални однос броја полисемантичних именица по групама

ЛСГ глагола	Број лексема	Удео у систему именица	Удео у корпусу
ЛСГ човек	41	15,5%	4,4%
ЛСГ животиње	28	10,6%	3%
ЛСГ биљке	13	4,9%	1,4%
ЛСГ грађевине	13	4,9%	1,4%
ЛСГ предмети	65	24,6%	7%
ЛСГ материја	16	6,1%	1,7%
ЛСГ обележја	9	3,4%	1%
ЛСГ радња	16	6,1%	1,7%
ЛСГ апстрактно	12	4,5%	1,3%
Остале групе именица	30	11,4%	3,2%
Неразврстане именице	21	7,9%	2,2%
Збир	264	/	28,3%

Из табеле уочавамо да највећи проценат заузимају именице којима се примарно означавају предмети, а анализа грађе је показала да свака полисемантична лексема секундарно има и предметно значење, што указује на генерални закључак да је могућност реализације предметног значења заједничка одлика свих именица са великим бројем значења. Такође запажамо да се осим ЛСГ предмети, по броју лексема истичу и групе човек, животиње, радња и материја, док су остале групе уједначене. Знатно бројније полисемантичне лексеме са примарним предметним значењем у односу на нпр. лексеме које означавају за чо-

века најинспиративније појмове као што су делови тела образложили смо чињеницом да је број видљивих и вишефункционалних делова тела ограничен насупрот великом броју предмета различитог облика и функција.

9.3.3.11. Представићемо сада листу семантички најбогатијих именица по издвојеним групама (в. Табелу 82).

Табела 82: Листа семантички најразуђенијих именица према ЛСГ

ЛСГ	Семантички најбогатија лексема	Број значења лексеме	Р. бр. на листи свих лексема
ЛСГ именица које су у вези са човеком	<i>глава</i>	37	28
ЛСГ именица којима се означавају животиње	<i>йеро</i>	41	24
ЛСГ именица којима се означавају биљке	<i>кора</i> <i>лисѝ</i>	24	41
ЛСГ именица којима се означавају грађевине	<i>основ(а)</i>	36	29
ЛСГ именица којима се означавају предмети	<i>крсѝ</i>	37	28
ЛСГ именица којима се означава материја	<i>вайѝра</i> <i>йлоча</i>	42	23
ЛСГ именица којима се означавају обележја	<i>круна</i>	33	32
ЛСГ именица којима се означава радња	<i>извод</i>	30	35
ЛСГ именица којима се означавају апстрактни појмови	<i>душа</i>	28	37

Из наведене табеле примећујемо да нису увек типични представници дате ЛСГ и семантички најбогатији, већ да се по броју значења издвајају лексеме које имају ширу семантику (нпр. *круг*, *крсѝ*, *круна*). Такође, важно је напоменути да корпус овог истраживања није целовит, те да ће се распоред семантички најбогатијих лексема на списку можда променити, али и употпунити новим ЛСГ, али сматрамо да ће најважније категорије на које се овакве лексеме односе и даље бити доминантне. Такође, лексеме које означавају најважнији део појма (човека, биљке, животиње, грађевине) јесу и семантички најбогатије (нпр. *глава*, *душа*, *корен*, *основ(а)*).

9.3.3.12. Да ли су семантички најбогатије именице и најфреквентније у савременим писаним изворима утврдили смо прегледом фреквенцијских речника и СрпКор (в. Табелу 83). Након провере установили смо да је степен поклапања значења и фреквенције мали.

Табела 83: Фреквенција семантички најбогатијих именица у испитиваним изворима

Р. бр.	Лексема са највише зн.	ФРССЈ	ФРБК	СрпКор
1.	<i>вајџра</i> ¹	48	722	9.671
2.	<i>џлоча</i>	10	168	5.843
3.	<i>џеро</i>	17	88	2.308
4.	<i>крило</i> ¹	32	1.139	6.102
5.	<i>глава</i>	485	1.367	42.669
6.	<i>крси</i>	48	100	6.077
7.	<i>круг</i>	40	633	20.319
8.	<i>огањ</i>	42	364	532
9.	<i>в(иј)енац</i>	8	176	4.601
10.	<i>основ(а)</i>	40	327	51.599
11.	<i>коло</i>	8	350	19.304

Табела показује да семантички најбогатије именице нису нужно на високој позицији по фреквенцији, али да се фреквенцијски речници и СрпКор у великој мери поклапају када је у питању заступљеност наведених лексема. Овакав резултат има везе са чињеницом да РСАНУ обухвата много шири корпус, и временски и територијално, и укључује грађу великог броја збирки речи из народних говора, за шта не можемо наћи потврду у другим изворима.

9.3.3.13. Истраживање је изнедрило и неке изненађујуће податке. На пример, лексема које су типични представници група немају увек највише значења. Тако лексема *кућа* која означава објекат у ком човек живи има знатно мање значења од лексема *основ(а)* која примарно означава темељ, базу грађевине. Ово нас, осим чињенице да је база најважнији део појма, упућује и на закључак да би лексема *основ(а)* требало да има шире конципирано примарно значење, без директног указивања на део грађевинског објекта.

9.3.3.14. Затим, већина полисемантичних лексема из наше грађе у савременим изворима има изузетно ниску фреквенцију. Ову чињеницу

повезујемо са природом грађе коју обухватају испитивани извори. Док се РСАНУ, осим на грађи из књижевног језика, базира и на импозантној грађи из народних говора, са великог географског простора и из различитих периода, дотле фреквенцијски речници и СрпКор свој инвентар базирају на писаној речи забележеној у 20. и 21. веку.

9.3.3.15. Навели смо листу семантички најбогатијих именица. Распон њихових значења је од 35 до 42, дакле упола је мањи од семантички најбогатијих глагола. Њима се примарно најчешће означавају следеће области: МАТЕРИЈА, ДЕО ДЕЛА ЧОВЕКА, ДЕО ТЕЛА ЖИВОТИЊЕ, ДЕО БИЉКЕ, ДЕО ГРАЂЕВИНЕ, ПРЕДМЕТ ОДРЕЂЕНОГ ОБЛИКА (најчешће кружног) И ДЕЛОВИ ПРЕДМЕТА.

Запажамо да се посебно издвајају називи за делове појмова и то најважније делове. О односу дела и целине говори и навод Џ. Лејкофа (1990) о важности дистинктивних својстава, дескриптивних обележја која треба посматрати као велики број делова који чине целину. Према Лејкофу, важни делови целине представљају основна полазишта помоћу којих човек упознаје облик и функцију целине – делови су обично у корелацији са функцијом, те је тиме и наше знање о функцијама обично повезано са знањем о деловима (Lakoff 1990: 47).

9.3.3.16. На основу инвентара лексема чини се да су ови називи развили велики број значења захваљујући важној, израженој функцији коју имају за појам чији су део. Лексеме које примарно означавају предмет одређеног облика (*крсѝ, круг, венац, коло*) велики број значења имају захваљујући својој широкозначности, затим чињеници да имају вишеслојну семантику, као и важну симболичку функцију (која се показала као значајан елемент у семантичком потенцијалу код великог броја именица). Осим тога, њиховој полисемантичности доприноси и велики број предметних значења карактеристичних првенствено за народне говоре. У свести говорника облик појма показао се као веома продуктивна компонента, захваљујући својој визуелној доступности и лако менталном повезивању са новим појмом.

9.3.3.17. Распоред семантички најбогатијих именица у РСАНУ сравнили смо и са списком најфреквентнијих именица у фреквенцијским речницима и СрпКор (на основу листе именица које чине нашу грађу) (в. Табелу 84). Интересовале су нас позиције које заузимају полисемантичне именице у савременим изворима, као и питање у коликој мери се поклапају различити извори.

Табела 84: Листа семантички најбогатијих и најфреквентнијих полисемантичних именица

	РСАНУ	ФРССЈ	ФРБК	СрпКор
1.	<i>вајџра</i> ¹	<i>време</i>	<i>око</i>	<i>време</i>
2.	<i>јлоча</i>	<i>живој̄и</i>	<i>живој̄и</i>	<i>живој̄и</i>
3.	<i>јеро</i>	<i>око</i>	<i>време</i>	<i>кућа</i>
4.	<i>крило</i> ¹	<i>глава</i>	<i>вода</i>	<i>лице</i>
5.	<i>глава</i>	<i>кућа</i>	<i>крв</i>	<i>месеџ</i>
6.	<i>крсӣи</i>	<i>бог</i>	<i>звезда</i>	<i>име</i>
7.	<i>круг</i>	<i>књига</i>	<i>лице</i>	<i>основ(а)</i>
8.	<i>огањ</i>	<i>име</i>	<i>душа</i>	<i>лисӣи</i>
9.	<i>в(иј)енаџ</i>	<i>мест̄ио</i>	<i>кућа</i>	<i>игра</i>
10.	<i>основ(а)</i>	<i>лице</i>	<i>месеџ</i>	<i>звезда</i>

У РСАНУ семантички су најбогатије лексеме које имају примарно предметно значење, и то уопштено, широко значење предмета одређеног облика или одређене функције, док се у осталим испитиваним изворима чешће употребљавају лексеме које су у вези са најважнијим категоријама стварности, које се тичу апстрактних појмова. Табела показује да нема великог поклапања међу испитиваним изворима, те да је највише лексема које налазимо у само једном извору, а најчешће се као такве издвајају лексеме пописане у РСАНУ као извору који садржи територијално и временски најразуђенију лексику. Именице су најзахвалнија категорија речи за именовање конкретних и апстрактних појмова којих је бесконачно, те стога и оволико шаренило међу доминантним именицама. Овде је уједно најмањи степен поклапања међу испитиваним изворима, у односу на нпр. такав однос код глагола и придева (в. т. 9.2.5 и 9.4.7).

9.3.3.18. Ако упоредимо списак свих полисемантичних лексема у српском и руском језику запазићемо велики степен поклапања (уп. Чудинова 1998: 182–184). Е. А. Чудинова наводи да апсолутну већину чине високофреквентне изворне руске речи са дугом традицијом полисемантичности. Највише значења имају првенствено лексеме којима се означавају конкретни неживи појмови, као и лексеме општег, широког значења, какве су *дело, сила, линија, порједок, ход, фигура, форма, клас, место, мир* (И. 62–77). Од властитих именица се као изузетак јавља именица *Земља*, примарно назив планете, али ова ауторка истиче да сва

остала значења указују на њено припадање класи заједничких именица (И. 77). У грађи је мало именица са апстрактним значењем, двоструко мање од оних са конкретним значењем. Као апстрактне, Чудинова наводи именице које означавају радњу (*борьба, движение, требование*), стање и односе (*любовь, ужас, страсть*), својства и квалитет (*воля, свобода, честь, хитрость*), апстрактне појаве (*душа, культура, право, эволюция*) (И. 78–79). Како запажамо, наведене групе обухватају знатно шире поље апстрактних појмова него у српском језику. То може имати везе са заокруженошћу корпуса за поменуто истраживање. Ова ауторка истиче и да је три пута више именица са великим бројем значења у групи „материјални свет“ него у групи „апстрактни односи и облици постојања материје“. Највећи део полисемантичних именица означава конкретне, чулима доступне појмове (човек као живо биће, животиње, делови дела човека и животиња, делови биљака, средства за рад итд.), док су емоционална, психолошка и социјална сфера значајно слабије заступљене (И. 146). Наведене констатације важе и за српски језик.

Наилазимо на још једну сличност у природи полисемантичне лексике српског и руског језика. Од свих именица које је Чудинова анализира, свега десет има граматичко обележје живог (нпр. *субъект, хозяин, человек*), а ове именице се по броју значења налазе на зачељу листе вишезначних речи (И. 62).

Прегледом списка од 254 полисемантичне именице у руском језику уочили смо да је велики број лексема са истим примарним значењем у оба језика семантички богат: нпр. *венац, ваїра, вода, време, глава, дух, душа, живої, звезда, знак, језик, кључ, колена, корен, крстї, крв, круг, крило, линија, лисї, месїо, мисао, низ, ѡро, ѡейїа* итд. (И. 182–184). У немачком књижевном језику, према подацима И. Ољшанског (Ольшанский 1991: 19), највише значења имају конкретне именице (предмети у уском смислу, артефакти), лексеме које означавају органски свет (делови тела човека и животињског организма, називи за животиње, биљке и делове биљака), затим апстрактне именице (које означавају одсечке времена, радње, стања, обележја, односе).

9.3.3.19. У вези с полисемантичним именицама поменућемо и ово – у лексички минимум српског језика као страног ушло би 58 полисемантичних именица, што заузима око 22% свих именица са 15 и више значења (уп. Крајишник 2016: 282–288). То су следеће лексеме: *баба, браї, ваїра, веза, вода, враї, време, вук, глава, глас, грло, двојка, деда, дом, грло, живої, засїава, звезда, игра, излаз, име, исїок, јабука, јагода, јединица, језик, каїа, карїа, кашика, кључ, књига, коза, коле-*

но, коњ, корен, крв, крсӣ, круг, кућа, лисӣ, лице, лӯика, маказе, мачка, месец, местӣо, мир, мосӣ, начин, нога, облак, ограда, одговор, око, ља̄ича, ље̄ао, љиле, љисмо. Међу наведеним именицама су и семантички најбогатије (*ва̄ира, глава, љеро*), а има и неколико са 15 значења (*бра̄и, излаз, јагода, књига*). Велики број значења није нужан услов за употребљивост неке лексеме за најосновнију комуникацију, важно је њено значење. Са друге стране, на пример, именице *боја, број, ваздух, ве̄ар, дан, дрво, камен, коса, нос, нож* итд. имају мање од 15 значења, али, оправдано, представљају део лексичког минимума. Пажњу привлачи и чињеница да су нпр. лексеме *јединица* и *двојка* део лексичког минимума, а нису, на пример, лексеме *линија, основа, образ* итд.

Ови примери са једне стране показују да статистички подаци базирани на РСАНУ не морају приказивати стање у језику које треба прихватити као потпуно прецизно и несумњиво, већ као резултат на основу кога се могу сагледати процеси и кретања у језику. Са друге стране, требало би приликом утврђивања основног фонда речи потребних странцу који учи српски језик узети у обзир и лексеме које имају велики број значења, поготово што многе од њих имају велики број нормативно и стилски необележених значења, а широке су семантике или пак означавају основне појмове који се користе у свакодневној комуникацији.

9.4. ПОЛИСЕМИЈА ПРИДЕВА

9.4.1. Опште напомене о полисемији придева

9.4.1.0. Придеви су несамосталне одредбене речи које ближе одређују именицу уз коју стоје, означавају унутрашње особине, својства појма који описују, као и релацију према другом именичком појму (месну, временску, посесивну) (Стевановић 1989: 247–248). Вишезначности су посебно склони придеви који означавају својства, квалитет појма. Како наводи Д. Гортан Премк (1997: 23), способност појмовног означавања код посесивних придева готово да не постоји, па је и семантички садржај ових придева сведен на релацију, изостају полисемантичност, могућност ступања у парадигматске односе, а сиромашан им је и деривациони потенцијал.

9.4.1.1. Придеви по бројности заузимају треће место у грађи. Са најмање 15 значења је 87 лексема које чине 9,3% укупног броја анализираних лексема и реализовале су 1.876 значења, што значи да је коефицијент полисемије 21,8. То су следеће придевске лексеме: *бео/*

бијел, бисџар, благ, богаји, ваиџрен, ведар, велик, весео, висок, вољан, врућ¹, гладан, горак², горњи, груб, гусџи, далек, дебео, добар, дубок, дуг, жив, жуџи, зао, здрав, зелен, јак, јасан, краџиак, крвни, крив, круџан, круџи, лак², л(иј)еџ³, луд, љуџи², мали, масџан, маџор, мек, миран, млад², моћан, мрџав, мршав, муџан, мушки, нагао, нараван, неваљао, негатиџан, нежан/њежан, незгодан, нездрав, нејак², н(иј)ем, немиран, неџо-креџан, нечисџи, низак, нов, обилан, обилаџи, огњевиџи, огњен², озбиљан, олујан, оџак², оџор, ос(ј)еџиљив, оскудан, особни, оџворен, оџмен, оџ-рован, оџиџар, џаклен¹, џиџом, џлав⁵, џламан, џлџмен, џламениџи, џле-мениџи, џоган, џозиџиџан, џокреџан. Број значења поменутих придева иде од 15 (што је забележено код 16 лексема), па до 56, колико има придев низак.

9.4.1.2. Досадашња истраживања показују да се у српском језику по броју значења придеви налазе на трећем месту међу врстама речи, као и да захваљујући чињеници да су променљиве речи¹⁶⁶ имају и велики број облика, а, сходно томе, и велики број значења (Dešić 1990: 5). Исти закључак о односу у броју полисемантичних лексема према врстама речи навели су истраживачи на примерима из речника руског језика – П. Н. Денисов је на корпусу од 275 семантички најбогатијих лексема у првом издању МАС нашао да се придеви налазе на трећем месту по бројности, иза глагола и именица, те да заузимају 17,1% (1984: 144), док је Е. А. Чудинова (1998: 53) на основу анализе у другом издању МАС такође закључила да су придеви трећи по бројности и да обухватају 20,7% грађе.¹⁶⁷

9.4.2. Семантичка класификација придева

9.4.2.0. У литератури се истиче да је придеве тешко поделити на значења и тешко их је анализирати изоловано од именице на коју се односе, јер они у суштини представљају један аспект именице коју модификују или карактеришу. Такође се наглашава да је доста тога о придевима написано из граматичке перспективе, и донекле из перспективе когнитивне лингвистике, а у области семантике постоје празнине (уп. Stammers 2008: 109). У вези са секундарним значењима придева

¹⁶⁶ Придеви, осим рода, броја и различитих падежних облика, разликују и вид и компарацију.

¹⁶⁷ О важности и значајној конотативној вредности полисемантичних придева говори и податак да је за АРСЈ изабрано чак 19 придева из наше грађе, што чини 22,8% придева из грађе. Поређења ради, као реч-стимулус помиње се тек 8 глагола, што је 1,6% од укупног броја полисемантичних глагола, и 22 именице, односно 9,6% од укупног броја полисемантичних именица из наше грађе.

наводи се да она представљају тешко ухватљив и тешко описив скуп значења (Волф, према Чудинова 1998: 118).

9.4.2.1. Приликом поделе придева на ЛСГ узели смо у обзир класификације придева наведене у досадашњој литератури. Руски лингвиста А. Н. Шрам (1979) поделио је све придеве руског језика на емпиријске и рационалне. Емпиријским се, према Шраму (Шрам 1979: 21), називају придеви који описују својства која примамо чулним путем, а која потом у једној фази мисаоне операције упоређујемо са прототипом, нпр. преко чула вида разумевамо својство појма у синтагми *црвена јагода*. Рационални придеви означавају својства која нису уочена путем чула, већ се до њих долази као резултат упоређивања и размишљања. Такви су придеви који означавају обележја човека, условљена његовим односом према некоме или нечему (нпр. *лена девојка, љубазни домаћин*). Шрам (И. 22) даље наводи да емпиријски придеви имају конкретнију семантику, а рационални апстрактнију. Међу најбројнијим емпиријским придевима су они који означавају светлост и боје, визуелно уочене површинске карактеристике појма, димензије и локацију у простору, а рационални се разликују на основу четири групе: обележја човека, обележја животиња, обележја човека и животиња, обележја предмета. И К. Милер (Miller К. 1998: 47–60) придеве дели на дескриптивне (описне) (*сїари људи, дебеле књиге*) и релационе (односне) (нпр. *музички инструменти, зубна хигијена*).

Наведена Шрамова класификација би се, у ствари, могла схватити као подела квалитативних придева на оне који описују физичко својство/стање појма или духовно својство/стање појма. Према обележју конкретно/апстрактно и Р. Драгићевић (2001) поделила је придеве који означавају особине човека: она их дели на придеве са значењем физичких особина (пожељних и непожељних) (нпр. *убав, креїак, згодан; дебео, јалов, слей, гадан*), придеве са значењем духовних особина (нпр. *їамешан, сїрог, храбар; лукав, їохлеїан, љубоморан*) и придеве који у исто време означавају физичке и духовне особине, а такви придеви у свом семантичком потенцијалу поседују могућност да означе и физичко и духовно (нпр. *брз, вешїї, диван, свеж, чистїї*) (2001: 170–180).

9.4.2.2. Придеви се одупиру традиционалном аналитичком начину дефинисања, будући да нису организовани у типичном хијерархијском смислу (в. Gove 1968: 5). За разлику од других класа речи, они генерално немају нешто попут надређених чланова, а необични су и по томе што се чини да су у менталном лексикону организовани углавном на

основу антонимије, док синонимија игра мање важну улогу (уп. Miller K. 1998: 48–52).

9.4.2.3. За класификацију придева важно је осврнути се и на основне концепте заједничке свим језицима, које је установила А. Вјежбицка, а који се могу изразити и придевима. Она је међу примитиве уврстила и оне којима се означавају својства, а који се могу преставити лексемама *добар*, *лош*, *велик* и *мали* (Goddard, Wierzbicka 2014: 12). Примитиви *велик* и *мали* задужени су за сферу описивања, а *добар* и *лош* за сферу вредновања. Остала својства изражавају се преко других примитива. А. Вјежбицка наводи да немају сви светски језици концепт боја, али се зато он разумева преко концепта *видети*. Визуелна семантика је много шира од семантике боја, те семантику боја треба проучавати у оквиру шире категорије семантике визуелног (И. 80–81). Отуда нема много примитива који би били изражени преко придева.

Осим поменутог истраживања Вјежбицке, значајно је напоменути да је скуп прототипичних примитива за класу придева успоставио Р. Диксон (Dixon, Aikhenvald 2014: 1–49), наводећи да се у свим језицима значења придева могу изразити у једној од следећих седам категорија: димензија (нпр. *велик*, *мали*, *дуг*, *широк*), физичко својство (нпр. *тврдо*, *меко*, *гладак*), боја (нпр. *црвен*), људске склоности (нпр. *љубоморан*, *срећан*, *напет*, *поносан*), узраст (нпр. *нов*, *млад*, *стари*), вредност (нпр. *добар*, *лош*, *чисти*, *укусан*), брзина (нпр. *брзо*, *sporo*).¹⁶⁸

На основу критеријума изнетих у литератури можемо утврдити и тип семантичке диференцијације полисемантичних придева у српском језику. Видели смо да је дистинкција на физичка и духовна својства најзначајнија приликом класификације придева, те ћемо их и ми на тај начин класификовати, ослањајући се на дефиниције дате у РСАНУ.

9.4.2.4. Изузетно полисемантични придеви из грађе одликују се и семантичком и творбеном разноврсношћу. Према типологији примера заступљеној у традиционалним српским граматикама (М. Стевановић; Ж. Станојчић, Љ. Поповић), примећујемо да описни придеви заузимају доминантно место међу полисемантичним придевима у грађи (нпр. *жути*, *јак*, *мршав*, *непокрећан*, *ос(ј)ејљив*, *илав*⁵), а у мањем броју су

¹⁶⁸ Међутим, Р. Диксон наводи да категорија придева није присутна у свим језицима света, али и да њихова разлика од глагола и именица може бити веома танка. Навео је пример мандаринског кинеског у коме нема придева, а сва квалитативна обележја означавају се помоћу непрелазних глагола (Dixon, Aikhenvald 2014: 350), у фици језику људске склоности описују се прелазним и непрелазним глаголима (И. 36), док у језику банту постоји свега између 10 и 50 придева.

заступљени и градивни (нпр. *вајирен*, *масѿан*), односни (нпр. *крвни*, *нараван*, *ѿаклен*¹⁶⁹), и само један придев којим се означава просторна релација (*горњи*), док временских придева у нашој грађи нема. У својим секундарним, метафоричким значењима, ови придеви могу припадати и другим врстама придева, нпр. придев *вајирен* у синтаagmaма *вајирени цвети*, *вајирено око* је описни; у примеру *крвни ѿуковник* придев описује физичку особину човека (ухрањен, дебео човек); у синтагми *нараван глас* придев описује нијансу у боји гласа; *горње ѿравило* је главно, најважније правило итд.

9.4.2.5. Већина придева означава особине које поседује човек или односе који се тичу човека, што је и очекивано имајући у виду антропоцентричност језика. Сваки од полисемантичних придева барем у једном секундарном значењу описује нешто у вези са човеком. Још нешто је важно напоменути. Чак 60% придева у примарном значењу односи се на својства или стање човека (човека у целини или дела човековог тела). Од тог броја, неки се, којима се именују духовна својства, везују искључиво за човека (нпр. *благ*, *вољан*, *груб*). Од оних којима се означавају физичка својства већина не означава искључиво физичко својство човека, већ и разних других појмова. Такви су придеви којима се означавају универзална својства, каква су димензија (нпр. *дебеле усне*, *дуге трепавице*, *мали брчићи*, али и *дебели млаз*, *дебело шило*; *дуга ѿушка*, *дуга сенка*; *мала рибица*, *мала соба*), боја (нпр. *жуѿи во-сак*, *жуѿа хаљина*, *жуѿа коса*; *бели шећер*, *бела марама*, *бела коса*) или нека друга универзална својства (нпр. *нови дворац*, *ново сѿио*, *нови комад одела*; *крива буква*, *криве ноге*, *крива линија*; *ѿокреѿни болесници*, *ѿокреѿна дизалица*).

9.4.2.6. Имајући у виду ранија истраживања, али и стање у нашој грађи, све полисемантичне придеве можемо према примарном значењу угрубо поделити на оне којима се означавају физичке особине појма, на оне којима се означавају духовне особине и на остале придеве (в. Табелу 85).

Већ на први поглед примећујемо да је међу полисемантичним придевима највише оних који означавају физичке особине.¹⁷⁰ Говорници узимају неку конкретну особину појма како би изразили својства

¹⁶⁹ Односни и градивни придеви често у основи имају семантички веома богату именицу.

¹⁷⁰ Ово не важи када се сагледају придеви који у примарном (или доминантном секундарном) значењу именују особине човека. У том случају има више придева који означавају духовне особине (уп. Драгићевић 2001: 170).

Табела 85: Класификација придева према врсти својства

	Придеви
Физичке особине	<i>бео/бијел, бисџар, ваџрен, ведар, велик, висок, врућ¹, гладан, горак², густџ, далек, дебео, дубок, дуг, жив, жуџ, зелен, здрав, јак, јасан, краџак, крив, круџан, круџи, лак², л(џ)еџ³, љуџи², мали, масџан, маџор, мек, млад², мрџав, мрџав, муџан, нежан/њежан, нездрав, нејак², н(џ)ем, неџокреџан, нечисџи, низак, нов, обилан, обилаџи, огњевиџи, огње², олуџан, оџор, ос(џ)еџљив, оџворен, оџирован, оџиџар, џлав⁵, џламан, џлџмен, џламениџи, џоган, џокреџан</i>
Духовне особине	<i>благ, весео, груб, добар, зао, луд, миран, нагао, неваљао, немиран, озбџљан, оџак², џиџиом, џлемениџи</i>
Остало	<i>богаџи, вољан, горњи,¹⁷¹ крвни, моћан, мушки,¹⁷² нараван, негаџишван, незгодан, оскудан, особни, оџимен, џаклен¹, џозиџишван</i>

која нису чулно доступна (каква су, нпр., психичке карактеристике), захваљујући томе што су физичке карактеристике чулно доступне.

9.4.2.7. Знатно је више придева са конкретним значењем – они имају већу способност полисемантичне дисперзије и метафоризације која је код придева најзаступљенија. Ово је резултат човекове тежње да „апстрактне појаве, ради поимања, сведе на конкретне, а не да опипљиве, својим чулима и мислима блиске појаве компликује апстрактним прилазом“ (Драгићевић 2001: 179). Д. Гортан Премк наводи: „у језику је, по правилу, апстрактно секундарно од конкретног“ и зато су ретке метафоричне трансформације којима је изворни домен апстрак-

¹⁷¹ Придев *доњи* се са 13 реализованих значења није нашао на листи изузетно полисемантичних лексема, а семантички супротстављени придев *горњи* има 19 значења. Прегледом значења установили смо да је већина реализација, које се не помињу код придева *доњи*, у принципу могуће, али вероватно није било грађе која би их илустровала. На пример, нема значења које би било супротно значењу „који је раније поменуто, наведено, изнесен“, иако би се могло рећи: *као што ће се видети у доњем примеру*; нема значења супротног значењу „површински, спољашњи“, али се осим *горња комуша* може рећи и *доња комуша* (у значењу „унутрашња“).

¹⁷² Придева *женски* такође нема на листи изузетно полисемантичних лексема, али смо увидом у значења установили да је лексикографска обрада ова два придева неуједначена, те да би однос у броју значења могао бити и равномернији.

тно, а циљни конкретно (Гортан-Премк 1997: 107). Да се апстрактно разумева преко конкретног, чулно доступног, говоре и налази ауторке Л. С. Чечулине која наводи да се у руском језику може успоставити правило да придеви одређене семантике чешће развијају секундарна метафорична значења особина – као најпродуктивнији истичу се придеви који именују својства појмова која се уочавају чулима (видом, слухом итд.) (нпр. *висок глас*), придеви који означавају интензитет, температуру итд. (нпр. *хладан њоглед*), придеви формирани од назива материјала (нпр. *камено лице*) (2012: 212).

9.4.2.8. Грађа показује да већина семантички најбогатијих придева има општије примарно значење, њима се чешће означава појам у целини, а не нека специфичност у вези са тим појмом (нпр. полисемантичне придеве у примарном значењу чешће користимо у колокацијама *велики коњ, нездрав човек, леја ружа, оштар мач* итд. него у колокацијама које би описивале делове тела живих бића или делове предмета). Такви придеви често имају и апстрактна секундарна значења. „Тај општи утицај, који се не везује ни за један конкретни део тела или неку конкретну човекову активност, као што су стил хода, покрети тела, начин гледања, лако може да се трансформише у духовну особину“ (Драгићевић 2001: 179). Такође, придеви са више значења чешће описују трајније особине појма него тренутне (в. Ivić 2006: 73). М. Ивић наводи да временски постојану особину егземплификује опис 'бити висок', а непостојану 'бити уморан' чиме се означава особина која је тренутно актуелна, док је висина перманентна одлика човека (И.).

9.4.3. Придеви са значењем физичких особина

Група придева којима се означавају физичке особине веома је разнородна, па придеве који су овде сврстани можемо поделити према различитим критеријумима: обележје живо/неживо, својство дела појма/ својство појма у целини, према семантичким карактеристикама примарног значења итд. Већина ових придева у основном значењу описује својство или стање човека или других појмова у целини (какви су нпр. придеви *висок, дуг, здрав, кружан, леј, мајор*) или пак дела тела човека (нпр. *жуџа коса, нежна рамена, осейљиви врхови њрсџију*), својство какве супстанце (*бисџира вода, горка кафа*) итд.

Велики број придева ове групе је широке, опште семантике, те се подједнако у основном значењу могу односити на жива бића, предмете, материју (нпр. *висок, зелен, кружан, низак, нов, џлав⁵*), али има и при-

дева који описују специфичније појаве и ситуације (нпр. *вајирен*, *крвни*, *муџан*, *олујан*, *иламан*). Такви придеви најчешће у основи имају неку другу реч и семантички су сиромашнији од творбено простих придева.

По бројности и разноврсности значења посебно се истичу придеви којима се означава нека од димензија појма. Ови придеви су веома широке семантике. Такође, својства великог броја разнородних појмова примарно означавају и придеви којима се именују боје, као и интензитет неке појаве. Даћемо у Табели 86 примере који илуструју ту широкозначност.

Табела 86: Примери широкозначности придева физичке особине

Придев	Значење 1а.	Пример
<i>висок</i>	„који има знатно пружање од доње до горње тачке, дуг у вертикалном правцу; који је великог раста“	– висока планина – висок коњ – високо дрво – висок човек – висока кула
<i>мали</i>	„који је по димензијама (у једном правцу или у више праваца) испод просечног, нормалног или онога са чим се упоређује“: кратак	– мали лонац – мала соба – мала уста – мала пушка
<i>жуџи</i>	„који је боје лимуна, жуманцета, сламе (о различитим појмовима)“	– жути восак – жута коса – жуто вино – жути колачи – жута светлост
<i>леј</i>	„који се истиче правилношћу, складношћу облика, боја, спољашњим изгледом уопште, чији спољашњи изглед изазива пријатан естетски утисак, zgodан, диван“	– лепа жена – леп коњ – лепа ружа – лепа џамија
<i>дебео</i>	„који се истиче величином најмање или двеју мањих димензија, ширином или висином попречног пресека; који се јавља у великом, обилном слоју; задебљао, пун“	– дебели млазеви крви – дебела гвожђа – дебела земља – дебела трава – дебеле усне
<i>краџак</i>	„који има сразмерно малу дужину, којему је сразмерно мала највећа димензија“	– кратак мач – кратак галоп – најкраћи пут – кратка колона људи

Сви наведени придеви у основном значењу именују својства конкретних појмова, а секундарно развијају различита значења. Иако је примарно значење придева са значењем димензије просторно, у литератури се указује на њихову широкозначност. О тој појави говори И. Грицкат (2020/1967а: 391–393) и каже да је немогуће утврдити да је придев *велик* некад морао означавати просторну величину, па се одагле проширио на означавање нематеријалне димензије. У случајевима када придев „детаљније“ изражава особину (нпр. *сип̄ан, сладак*), примена таквих речи на удаљеније појмове постаје неадекватна и самим тим се ствара померено, фигуративно значење (И.). И Р. Драгићевић синтагме *висок човек* и *висок зид* објашњава широкозначношћу, јер се свака од ових синтагми може објаснити на посебан начин, али има и оправдања за заједничку дефиницију за сва уска, специфичнија значења (2001: 219). На овај начин она објашњава развој значења централних придева који описују особине човека (нпр. *ле̄й, добар, јак, слаб, велик*). Примећујемо да већина ових централних придева у примарном значењу именује неку општу физичку карактеристику човека.

ПОДЕЛА ПРИДЕВА СА ЗНАЧЕЊЕМ ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА. Придеве са значењем физичких особина према њиховом примарном значењу можемо поделити у неколико подгрупа (в. Табелу 87).

Табела 87: Подела придева према врсти својства

Врста својства		Придев
универзална физичка особина ¹⁷³ (димензија, боја, облик, изглед и сл.)		<i>бео/бијел, велик, висок, далек, дебео, дубок, дуг, жӯӣ, зелен, кра̄ӣшак, крив, крӯӣан, лак², л(иј)е̄ӣ³, мали, мр̄шав, нежан/њежан, низак, нов, њлав⁵, њоган</i>
физичка особина/ стање човека	пожељно ¹⁷⁴	<i>жив, здрав, јак, млад²</i>
	непожељно	<i>гладан, ма̄ӣор, мр̄шав, нездрав, нејак², н(иј)ем, не̄ӣокре̄ӣан, нечис̄ӣ</i>
особина предмета		<i>крӯӣ, мек, ош̄ӣар</i>

¹⁷³ Овде су уврштени придеви који у примарном значењу могу денотирати и физичку особину човека (најчешће дела тела човека), поред особина других појмова – биљака, животиња, предмета итд. (нпр. *мали* лонац ласно покипи; соба им није била она велика, гостинска, већ друга, ова *мала*; опазуј у једној локви *малу* рибицу где се пра̄ака; кроз незнатно *мала* устанца видјели се ситни зубӣћи; и дукат је *мали*, али вредан; то је ... омален човек ... оретке косе, *малих* брчӣћа; метне у торбу још свој *мали* нож и сл.).

¹⁷⁴ Пожељност односно непожељност неке особине утврђивали смо на основу дефиниције примарног значења.

Врста својства	Придев
особина материје	<i>бист̄ар, ва̄ирен, врућ¹, горак², гус̄и, љӯи², мас̄ан, мӯан, огњевии, огњен², ойор, ойирован, йламан, йла̄мен, йламении</i>
остало	<i>ведар, јасан, обилан, обила̄и, олујан, ос(ј)е̄ӣљив, ойворен, йӣиом, йозӣииван</i>

Из табеле уочавамо да се по бројности посебно истичу придеви којима се означавају димензије, интензитет неког својства, непожељне физичке особине човека. Запажања дата у литератури показују да је разноврснији дијапазон лексема са значењем непожељног својства, али не мора да значи да су такве лексеме и семантички најбогатије. Међутим, понављамо да су ови резултати непотпуни те да не мора бити правило да, на пример, има више полисемантичних придева са значењем непожељне физичке особине него пожељне (потпуни увид стећи ћемо кад буду завршени сви томови РСАНУ). Такође, ни број значења који су реализовали изузетно полисемантични придеви не мора бити показатељ реалног стања у језику, али се на основу њих може утврдити правац развоја лексема које су склоне изразитој полисемантичности. Једино што је сигурно јесте да су семантички најбогатији придеви одавно у употреби у језику и да су творбено немотивисани.

Напомене о семантици придева са значењем физичких особина. Из горње табеле запажамо да се у групи придева са значењем непожељних особина налазе семантички богати придеви који према себи имају и по неколико синонима, од којих су неки и полисемантични (тако придев *ма̄иор* има синоним *с̄тар*; *нејак* придев *слаб*; *нейокре̄иан* придеве *одузет̄и* и *укочен*; *нечис̄и* придеве *йрљав*, *йоган*, *зайрљан*, *замазан*). На пример, придев *ма̄иор* има обележје фамилијарне употребе, често са погрдним значењем, али је и поред конкуренције са нормативно регуларнијим придевом *с̄тар* развио велики број значења, већином маркираних неким нормативним квалификатором (*погрд.*(но), *шатр.*(овачки), *разг.*(оворно)). Старост је један од најелементарнијих показатеља „наше склоности ка прототипској организацији сопственог поимања и процењивања људских особина“ (Драгићевић 2001: 169, у напомени). Или, на пример, придев *нейокре̄иан* који описује особу која је изгубила моћ кретања, могућност покретљивости има велики број секундарних, метафоричних значења мотивисаних семом ’без способности

померања', па описује и човека који је духовно пасиван, безвољан, који ни у духовном смислу не тежи променама набоље.

Квалификација појма врши се на основу субјективног осећаја описивача. Да ли ће нешто бити лепо, горко, слатко итд. зависи од тога шта се подразумева под неутралном особином у односу на коју се затим појам вреднује.¹⁷⁵ Полисемантични квалитативни придеви често означавају висок степен неке особине (нпр. *врућ ветар*, *горка кафа*, *круйна со*, *оштар нож*, *језик обилаи синонимима*), ређе снижен (нпр. *лак кофер*). Ови примери потврђују да се у језику чешће препознаје и номинује оно што је израженије, упадљивије од прототипа. Међутим, овде не смемо заборавити ни чињеницу да неки базични придеви који означавају снижени степен неког својства нису ни узети у разматрање јер још нису обрађени у РСАНУ (нпр. *сиџан*, *џуџ*), те да се овај закључак мора прихватити са резервом. Али, погледом на ситуацију у РМС, запажамо да су придеви са значењем израженијег својства генерално семантички богатији од придева са значењем нижег степена својства (нпр. у РМС *круџан* има више значења него *сиџан*, *оштар* има више него *џуџ*; затим *лак* има далеко мање значења него придев *џежак*). Такође, можемо запазити да су основни, базични придеви који именују неко својство у највишем/најнижем степену најчешће и семантички најбогатији, док се за именовање неког својства у блажем степену, неких фаза на скали својства које су између крајњих (нпр. *горкаси*, *заџуџаси*, *млак*, *олак*), користе семантички знатно мање богати придеви. Они реализују тек понеко значење које има придев што изражава дато својство у највишем или најнижем степену, стога што им је велики број сема из основног семантичког садржаја десемантизован. Ови придеви су најчешће настали додавањем неког творбеног средства на основну, мотивну лексему (префикса *о-*, *џо-*, суфикса *-аси*, *-ак* итд.).

У вези са градацијским означавањем различитог степена својства поменућемо и нека запажања из литературе. На пример, Р. Драгићевић напомиње да су у језику из неког разлога „лексикализована само својства у чистом виду“ (2012: 83). Иако, како каже, највећи број људи не спада ни у лепе ни у ружне, нису лексикализовани остали чланови антонимског ланца, те су говорници приморани да се сналазе уз помоћ деривације или компарације, а на тај начин се попуњавају празна места у лексичком систему (нпр. *слађа кафа* је мање слатка од *слатке кафе*) (И.). Исто важи и за многе друге језике. Тако, К. Милер наводи да је у енглеском језику тешко наћи лексикализоване придеве за неутрални

¹⁷⁵ О схватању прототипичног својства в. Драгићевић 2001.

степен неког својства, док за екстремни степен својства такви примери постоје (Miller K. 1998: 53). Градација се обично постиже на друге начине, прилозима степена, као што су *very, decidedly, extremely, rather, quite, somewhat* (Cliff, према Miller K. 1998: 53). Руска ауторка Е. С. Астапкина (2014) истраживала је лексеме којима се означава хладно и вруће у различитим европским језицима и нашла да је у већини испитаних језика мање лексема са значењем *врућ*, него са значењем *хладан*, што објашњава утицајем екстралингвистичких фактора. Осећај хладноће важнији за човека услед веће осетљивости на хладно, што има везе са тиме да се рецептори за хладноћу налазе ближе површини коже, него рецептори за топлоту.

У српском језику постоји богат фонд лексема којима се означава степен хладноће/топлоте неког појма. Може се успоставити антонимски ланац који чини чак осам придева са значењем степена топлоте/хладноће: *студен – хладан – њрохладан – млак – њојликаси – њојао – врућ – врео* (Драгићевић 2007: 272). У РСАНУ од изузетно полисемантичних придева једино придев *врућ* означава степен топлоте, а дефиниција примарног значења је широка и обухвата више нивоа овог својства: „топао; врло топао, врео; жарки“. Дефиниције секундарних значења показују да овај придев описује виши степен својства – у дефиницијама се често додаје интензификатор да укаже на веома изражено својство, нпр. *врло усрдан; јако одан; који је у њојачаном расјоложењу; јак, жесћок* итд. Као да овај придев обухвата и нека значења знатно семантички сиромашнијег придева *вreo* и да се често преклапа с њим. Ову занимљиву појаву би било добро детаљније испитати на широком корпусу придева, као и утврдити да ли су придеви са значењем повишене температуре и у српском језику бројнији него придеви са значењем снижене температуре.

Истаћи ћемо и да су придеви са значењем физичких особина појма склони конверзији, што се бележи на периферији полисемантичке структуре многих полисемантичних придева (нпр. *бели, зелени* су називи за одређене друштвене, социјалне и сл. групе према начину одевања, придеви *леји, жуџи, зелени, љуџи* итд. користе се као називи за различите врсте домаћих животиња на основу одређене карактеристике; *мали, мајџори* су називи за особе одређене старосне доби; придеви *врућ, ојак* користе се као називи за болести итд.). Поименичавање придева се показује као веома продуктиван начин грађења нових значења код полисемантичних придева.

Прећи ћемо на представљање издвојених подгрупа придева са значењем физичких особина (уп. Табелу 87). Најпре ћемо представити лексеме којима се означавају универзална својства, која се примарно приписују и људима и животињама и предметима, а затим оне са специфичнијом семантиком.

9.4.3.1. Придеви са примарним значењем димензије

9.4.3.1.0. Под придевима који означавају димензије (ПД) подразумевамо лексеме које у физичком смислу означавају размере појма, дакле који описују висину, дужину, ширину, уопште величину појма. Придевима као што су *висок* и *велик* указује се на натпросечност физичких димензија, чиме се живим створовима или предметним појавама дају одговарајуће квалификативне особине (в. Ivić 2006: 63). Издвојили смо десет ПД (што је 11,5% придева из грађе). Поделили смо их према томе да ли именују поседовање неке особине у већој или мањој мери (в. Табелу 88).

Табела 88: Подела ПД према степену испољености својства

Врста својства	Придев
постојање својства у већем степену	<i>велик, висок, дебео, дубок, дуг, кружан</i>
постојање својства у мањем степену	<i>крајшак, мали, мршав, низак</i>

Неравноправан однос у броју лексема ове две подгрупе има везе са непотпуношћу нашег корпуса, будући да су поменути придеви и њихови антоними уобичајени и фреквентни у језику, а не значи да су придеви са значењем изражености својства у већем степену семантички богатији¹⁷⁶. На то указују и подаци из РМС (где су и придеви са значењем нижег степена својства који су опозити придевима из наше грађе, *илишак*, *сишан* и *шанак*, потврђени већим бројем значења), као и фреквенција наведених лексема у СрпКор. Придеви *сишан* и *шанак* одликују се и семантичким богатством и високом фреквенцијом, док изузетак можда може бити придев *илишак* (једино стога што има мање од 800 потврда у СрпКор), мада је у РМС реализовао осам значења. Стога можемо на основу примера из наше грађе потврдити запажање

¹⁷⁶ У то смо се уверили и анализом неких семантичких карактеристика придева *ишан*, који је, како се показало, изузетно широкозначан и семантички веома богат (в. Миланов 2019).

дато у ранијим истраживањима да су базични придеви којима се означавају димензије у израженом или умањеном степену подложнији и изузетној семантичкој дисперзији.¹⁷⁷

9.4.3.1.2. Примећује се да ПД са највећим бројем значења исказују „крајњи, апсолутни степен заступљености особине у позитивном или негативном смеру“ (Драгићевић 2001: 183).¹⁷⁸ Њима се описују основне, базичне димензије, а не специфичности у оквиру ове појаве. *Велик* је онај „који је по размерама изнад просечног, нормалног“, док је *мали* онај „који је по димензијама испод просечног, нормалног“. Дакле, сама чињеница да постоји израженост својства у највишем и најнижем степену указује на то да и између ових полова може постојати опис неких средњих мера, али су семантички богати искључиво они који описују појам који је изражен у највишем/најнижем степену. Нема, на пример, придева који би указивали на својство између крајњих полова неке димензије, јер се оно што је између тих крајњих граница исказује описним конструкцијама или придевима добијеним различитим творбеним средствима, који, како се показало, немају развијену полисемију (нпр. придев *онизак* има тек део значења која је реализовао придев *низак*, *невелик* има свега четири значења, *дебелушкаст* има једно значење, али има неколико синонима са истом стилском вредношћу – *буџмас*, *џуначак*, затим придев *ошгегну* који описује такође висок степен особине, али у коме се преклапају две димензије, „изразито висок и мршав“, има свега пет значења). Напомињемо да се величинама које су унутар тих крајњих граница најчешће описује човек. Код придева који описују својство у умеренијем степену изражен је субјективни став говорника, те то може бити један од разлога што такви придеви немају већи семантички потенцијал. Р. Драгићевић наводи да код придева са значењем особине човека постоје бројни суфикси којима се изражава субјективна оцена (2001: 38), али такви придеви нису семантички богати. Такође,

¹⁷⁷ Анализирајући придеве којима се означавају особине човека Р. Драгићевић је нашла да немаркирани члан антонимског пара има по правилу више значења него маркирани. Она ово објашњава чињеницом да немаркирани члан обично има позитивну вредност, њиме се означава висок степен својства у односу на прототип или само постојање својства независно од степена изражености. Способност немаркираног члана да означава обиље чини га семантички доминантним у односу на маркирани, који подразумева потпуно одсуство или малу дозу истог оног својства које је означено и немаркираним чланом (Драгићевић 2001: 191).

¹⁷⁸ И. Грицкат (2020/1995: 276) наводи пример придева *малецки* који значи „још мањи од малог“, дакле „апсолутнији“ степен испољености особине, али овакви примери се јављају у деминутивно-хипокористичној употреби.

важно је приметити и да је за велики број значења најчешће предуслов и својство изражености једне димензије, а не комбинације више њих.

9.4.3.1.3. Неки од ПД имају и синониме или творбене варијанте са истим значењем. На пример, за придев *дуг* је карактеристично да има варијанту *дугачак*, истог нормативног ранга, али са много мање значења, те се придев *дуг* као етимолошки старији и формално простији издвојио као доминантан. Такође, и придев *мали* има према себи облик *мален* који има исто значење, али који је афективно обојен и карактеристичан за застарели или поетски стил изражавања (Клајн 2003: 280). Осим тога, неки од придева са значењем димензије имају и квазисинониме, са којима се слажу у неким значењима – нпр. у таквом односу стоје придеви *мршав* и *ићанак*, с тим да се *мршав* примарно односи на својство живих бића, а *ићанак* је општије, шире семантике.

9.4.3.1.4. Занимљиво је сагледати на које се аспекте стварности односе секундарна значења базичних ПД и има ли неке системности у начину ширења њихове полисемантичке структуре, као и да ли има преплитања у семантици придева који изражавају висок односно низак степен својства.

О овом питању већ је писао Б. Хлебец (2002: 213–236), који је приликом анализе лексичког поља придева којима се означавају димензије изнео низ важних закључака. Он је анализирајући најфреквентније антонимске парове придева којима се означавају димензије појма (*дуг/дугачак – краћак; широк – узан/узак; висок – низак; дубок – илџак; дебео – ићанак*), између осталог, нашао да је, после основног значења простирања, код свих придева са значењем једне димензије најчешће значење психичке или менталне појаве, а исто важи и за значења броја, бројности или бројног износа. Већина придева означава и звук: они који примарно означавају вертикалност и дебљину. Трајање је изражено придевима *дуг, краћак, широк, узан* и *дебео*, а интензитет и снага уз помоћ придева *ићанак* (И. 235). Даље он налази да се негативна значења уочавају код придева *краћак, широк, узан, низак, илџак, ићанак*, а позитивна код *широк, висок, дубок, дебео* и *ићанак*. Изузев лексема *широк* и *ићанак*, све лексеме које садрже сему 'велик' имају значења са позитивном евалуацијом, док оне са семом 'мали' имају значења која су негативно вреднована (И.).

9.4.3.1.5. О ЗАЈЕДНИЧКИМ СЕМАНТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ПД. Навешћемо најпродуктивнија секундарна значења лексема које смо сврстали у групу ПД када се односе на физичке карактеристике (в. Табелу 89).

Табела 89: Најпродуктивнија секундарна значења ПД

Врста значења	Придев	Пример
мерне јединице	<i>висок, дебео, дубок, дуг, мршав, низак</i>	таваница <i>висока</i> 3 1/4 m; слој руде <i>дебео</i> један метар; бунар <i>дубок</i> осам метара; улица <i>дуга</i> 1 км; полицајац <i>нижи</i> од два метра;
звук	<i>висок, дебео, дубок, крућан, низак</i>	<i>висок</i> глас, <i>дебели</i> глас, <i>дубоки</i> алт, <i>крућан</i> глас, <i>низак</i> тон,
трајање	<i>велик, висок, дебео, дубок, дуг, краћак, крућан, мали</i>	<i>велики</i> разговори, <i>висока</i> трудноћа, два <i>дебела</i> часа, <i>дубока</i> прошлост, <i>дуги</i> ратови, <i>краћка</i> ноћ, <i>крућан</i> размак, <i>мали</i> тренутак
интензитет	<i>велик, висок, краћак, крућан, мали, мршав, низак</i>	<i>велика</i> свађа, <i>висока</i> температура, <i>краћка</i> сила, <i>крућине</i> батине, <i>мали</i> дажд, <i>мршава</i> ватрица, <i>низак</i> притисак

Просторна и временска димензија су међусобно повезане и описују се једна помоћу друге. Показало се да се трајање описује у секундарним значењима готово свих ПД, као и да већу системност показују придеви који примарно означавају својство изражено у већем степену (ови придеви се помињу 17 пута, наспрам придева са значењем сниженог својства који се помињу 9 пута). Ово вероватно има везе са чињеницом на коју указује и Р. Драгићевић да немаркирани чланови имају номинационо и контрастно значење (Драгићевић 2001: 190), па тиме и разумењу полисемантичку структуру.

Ц. Лајонс прави разлику између позиционих и квалитативних придева са значењем димензије, тј. између статичности и динамичности. Тако придеви као што су *висок*, *низак* означавају простирање и они су позициони придеви, док нпр. придеви *дубок* и *широк* описују квалитативност и они су придеви раздаљине. Међу њима, како напомиње Лајонс, постоји узајамна зависност захваљујући визуелној перцепцији посматрача (Lyons 1977: 701).

9.4.3.1.6. Навели смо нека од најпродуктивнијих конкретних секундарних значења заједничких за ПД, где разлика постоји само у интензитету појаве, вишем или нижем (уп. Табелу 89). Стога можемо установити да је сема 'интензитета' важна за развој полисемантичке

структуре ПД. Ова сема је, иначе, једна од централних и у развоју секундарних значења придева којима се означавају својства човека (в. Драгићевић 2001: 213).

Када ПД означавају својства у вези са човеком може се успоставити разлика између групе придева са значењем високог односно ниског степена својства. Најпре о придевима који примарно означавају снижени степен својства. *Мали* и *низак* се употребљавају да опишу човека са два различита аспекта. Један је, како бисмо рекли, онај који не зависи директно од њега већ је плод околности и стања у ком се налази, па се придеви користе да опишу човека који је неугледан, јадан, сиромашан, слабије развијених менталних способности, недостојан нечега, примитиван, сиров. Са друге стране су својства која често могу зависити директно од воље човека, па се ови придеви употребљавају и да опишу човека који је неморалан, лош и подмукао, покварен. Приметили смо да се наведени придеви много чешће употребљавају да опишу први вид својства него други. То показује да су говорници склонији да критикују нечије физичке и материјалне недостатке и који су најчешће видљиви на први поглед, на које човек често не може утицати, него духовне мане које у многим случајевима могу бити продукт његовог свесног промишљања и одлучивања. За придеве *крајњак* и *мршав*¹⁷⁹ карактеристично је да се такође секундарно употребљавају да означе физички недостатак, али се користе и да означе умно ограниченог, неспособног, неуког човека.

Код придева са значењем својства израженог у вишем степену такође увиђамо да је више оних који описују објективна својства човека. *Велик* и *висок* означавају оног који је богат, изванредан, раскошан, свечан, отмен, угледан, моћан, који је на високом друштвеном положају. *Крућан* има сиромашнији семантички потенцијал, али и он описује особу која је важна, утицајна, имућна, угледна. *Дубок* и *дуг* имају просторна и временска значења, примарно не означавају карактеристике човека, ни физичке ни духовне. На унутрашња својства човека односе се само придев *дебео*, који има значење непожељног менталног својства (приглуп, који тешко и споро мисли), и *велик* који описује моралну, племениту особу. Дакле, и овде је далеко више значења којима се описује

¹⁷⁹ Придеву *мршав* је чак у девет значења синоним полисемантични придев *оскудан* (који у подели нисмо разврстали ни у једну групу) „који је малих, недовољних материјалних могућности, који нема довољно средстава за живот, који живи у оскудици, сиромашан“. То значи да код овог придева у полисемантичкој структури није доминантна просторна сема, већ сема количине.

особа којој је одређено својство приписано услед спољашњих фактора, друштвених, социјалних.

9.4.3.1.7. Представимо у следећој табели и податке о броју значења семантички најбогатијих ПД (в. Табелу 90).

Табела 90: Листа семантички најбогатијих ПД

Р. бр.	Придев	Бр. значења
1.	<i>низак</i>	56
2.	<i>велик</i>	33
3.	<i>висок</i>	30
3.	<i>мали</i>	30
4.	<i>дебео</i>	25
5.	<i>крућан</i>	23

Наведени подаци показују да су придеви са значењем димензија склони разуђеној полисемантичкој структури свакако стога што су широке семантике. Запажамо да су семантички богати и они који описују изразито повишен и они који описују изразито снижен степен својства, с тим да су бројнији они који описују својство у вишем степену. Циљ овог представљања броја значења био је да се провери семантичка разуђеност придева у оквиру групе ПД, док ћемо о односу међу свим семантички најбогатијим придевима из грађе говорити касније.

9.4.3.1.8. ЗАКЉУЧАК О ПРИДЕВИМА СА ЗНАЧЕЊЕМ ДИМЕНЗИЈЕ. Инвентар лексема сврстаних у ову подгрупу показао је колико је појам димензије важан приликом описивања појава у стварности, јер се према њиховој изражености или неизражености вреднују и човек и неживи појмови. Основни придеви којима се означавају димензије у израженом или умањеном степену подложнији су изузетној семантичкој дисперзији, док се за придевима са умеренијим значењем неког својства ређе посеже приликом номинације новог својства. Такође, бројнији су придеви који описују својства која не зависе директно од воље човека, стога што су таква својства готово увек визуелно доступна.

9.4.3.2. Придеви са примарним значењем боје

9.4.3.2.1. У нашој грађи значење боје имају четири полисемантична придева: *бео/бијел*, *жућ*, *зелен* и *ћлав*. Да се и боје сматрају језичким универзалијама истакли су у својој студији Берлин и Кеј (Berlin, Kay 1969), који су издвојили 11 основних боја у свим језицима: црвену, наранџасту, жуту, зелену, плаву, љубичасту, розе, браон, сиву, црну и

белу боју.¹⁸⁰ Запажамо да су међу наведеним бојама четири означене полисемантичним лексемама из наше грађе. Остале лексеме са значењем боје обрађене у РСАНУ су моносемантичне.

9.4.3.2.2. Навели смо раније да А. Вјежбицка боје не сматра семантичким универзалијама, већ делом шире категорије семантике визуелног (Goddard, Wierzbicka 2014: 80–81). Семантика боја је и у домаћој лингвистичкој литератури привукла велику пажњу истраживача, који су је проучавали из различитих углова. Таква истраживања су, између осталих, спровели М. Ивић, Људ. Поповић, Б. Хлебџ, М. Илић итд. Читава свеска часописа *Кодови словенских култура* посвећена је истраживању боја у словенским језицима и културама (2001).

М. Ивић (Ivić 1995: 62) наводи да су људи одувек веома интензивно доживљавали боје и да је у семантичком садржају назива за боје садржана колективна експресија, нпр. бело се доживљава као позитивно, црно као негативно. Лексеме којима се именују боје семантички су веома продуктивне због, како наводи Д. Гортан Премк, чињенице да се елеменат боје налази и у архисеми и у доминантној семи, па су стога метафоричке асоцијације према боји уобичајене (нпр. плусак може бити сребрн, пиће златно итд.) (1997: 101–102). У прилог полисемији лексема којима се означавају боје говори и запажање које је дала Е. В. Кузњецова (1989), говорећи о реализацији значења лексеме у јакој и слабој позицији. Она наводи пример придева *зелен* који се добро слаже са именицама типа трава, лист, грм, у значењима која поседују сему 'зелена боја'. Ту је значење реализовано у јакој позицији, односно ради се о примарном значењу (Кузнецова 1989: 90). Као пример за реализацију значења у слабој позицији наводи реченицу *Над седой равниной моря ветер тучи собирает*, где се придев *сед* не може реализовати у свом основном значењу „који је изгубио боју, бео (о коси)“, јер контекст искључује сему 'човек'. Овај придев се јавља у секундарном значењу „беличаст“, а значење придева *сед* у наведеном примеру садржи сему 'бела боја' (И. 90). М. Илић (2016) из више углова је посматрала феномен боје – физичког, физиолошког, перцептивног, психолошког, а важан аспект који је осветлила тиче се и односа боја као реалија и боја у језику.

9.4.3.2.3. О СЕМАНТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ПРИДЕВА СА ЗНАЧЕЊЕМ БОЈЕ. Грађа показује да су називи за боје веома продуктивни у

¹⁸⁰ Постоји мишљење да је детаљан систем назива за боје последица технолошког напретка, а не природног језичког развоја, јер се услед овог развоја јавља потреба за већом терминолошком прецизношћу (Miller K. 1998: 56).

означавању својстава људи, животиња, различитих предмета према таквој боји, али су и склони лексикализовању (*жуџӣ* је назив за мачку, краву, патку итд.). Могућности за именовање својстава појмова на основу боје практично су неограничене, док год постоје различити нови десигнати који се на основу визуелног својства могу повезати са одређеном бојом. Показало се да исто важи и за именице којима је у основи назив за боју (в. т. 9.3.2.3.3), па се тако разуђеном полисемантичком структуром одликују именице *б(ј)елица*, *б(иј)елка*, *жуџика*, *зеленка*, *зеља* итд. Овакви типови номинације посебно су продуктивни у народним говорима, те су разуђеној полисемантичкој структури ових лексема допринела и бројна значења реализована на поменутиим подручјима, која су и заслужна за њихово појављивање на листи семантички најбогатијих лексема у српском језику.

9.4.3.2.4. Семантичка структура и развој значења придева са значењем боје у великој мери се поклапају, али у речницима то није увек забележено, стога што у грађи за речник није било потврде. Нека значења се регуларно развијају код свих придева, а нека значења су настала на основу конотација и симболичког потенцијала који та боја носи. На пример, у именичкој служби сваки назив за боју може да значи и „онај који је обучен у X одело (X дрес)“, али то није забележено код сваке боје. У РСАНУ, вероватно због недостатка грађе, није забележено могуће значење придева *жуџӣ* „(у именичкој служби) онај који је обучен у жуто одело (жути дрес) и сл.“, док су таква значења потврђена код полисемантичних придева *бео/бијел*, *зелен* и *џлав*.

Придев *бео* има знатно више значења од придева *жуџӣ*, *зелен* и *џлав*, што вероватно има везе и са његовим изузетним конотативним потенцијалом. На неравномеран однос у броју значења указују ситуација у РСАНУ и број потврда у СрпКор (в. Табелу 91).

Табела 91: Однос броја значења и фреквенција придева са значењем боје

Придев	Бр. значења	Фреквенција
<i>бео/бијел</i>	34	39.080
<i>жуџӣ</i>	15	6.605
<i>зелен</i>	18	8.927
<i>џлав</i> ⁵	20	7.569

Ако погледамо број значења ових лексема у РСАНУ и њихову фреквенцију у СрпКор уочавамо да су заступљене у сличном односу у оба испитивана извора. Што се тиче статуса других лексема које

означавају основне боје у СрпКор, запазићемо да је црна боја доминантна (придев *црн* има преко 70.000 потврда), а да је црвена нешто мање фреквентна од беле (придев *црвен* има преко 35.000 потврда). Дакле, придев *црн* има далеко најупечатљивију конотативну вредност, што потврђује и велики број потврда у СрпКор, као и преко 15 значења забележених у РМС.

Сви наведени придеви са значењем боје налазе се међу 18 придевских лексема које су искоришћене као речи-стимулуси у АРСЈ. Реакције показују компатибилност примарног значења и најфреквентнијих реакција у свести говорника. На пример, као прва реакција на лексему *бео* јавља се снег, а примери показују још неколико продуктивних значења. *Бело* се у свести говорника најчешће повезује са позитивним појавама у стварности, са чистоћом, светлошћу, анђелима, венчањем, нежношћу, невиношћу, племенитошћу. На непожељно указују лексеме *смрт*, *болест*, *ћазнина*, *болница*, *хладноћа*, *дрога*, *ружан* итд., али су оне знатно мање фреквенције. Придев *жути* се најчешће повезује са десигнатима у стварности који су такве боје (*сунце*, *лимун*, *дукаи*, *жуманце*, *банана*, *злато* итд.). Примери показују да се придев *жути* знатно чешће повезује са конкретним појмовима, него, на пример, придев *бео*. Од апстрактних појава, жуто се повезује са непожељним својствима: завишћу, љутњом, лудилом, нервозом. Придеви *зелен* и *ћлав* такође се најчешће повезује са конкретним појмовима такве боје. Од апстрактних асоцијација код придева *зелен* појављују се реакције *завис*, *досада*, *неискус*, *немоћ* итд., а код придева *ћлав* глупост, оптимизам, нежност итд.

Дакле, на једној страни је придев *бео* који се у свести говорника чешће повезује са апстрактним појавама, што вероватно има везе са тиме да се у свести говорника ова боја повезује са позитивним вредностима, те се одатле многа позитивна духовна својства повезују са белим. На супротстављени придев *црн* у АРСЈ има много више конкретних реакција него апстрактних (што изненађује с обзиром на чињеницу да се црно у апстрактном смислу доживљава као непожељно, негативно, непријатно) (нпр. *смрт*, *ћуга*, *самоћа*, *несрећа*, *жалост*). Са друге стране, додатни разлог за богатију семантику придева *бео* тиче се и чињенице да он у свом семантичком потенцијалу садржи и позитивно и негативно, док је придев *црн* резервисан за негативне духовне карактеристике.

9.4.3.2.5. ЗАКЉУЧАК О ПРИДЕВИМА СА ЗНАЧЕЊЕМ БОЈЕ. Велики број значења имају придеви са примарним значењем основне боје, док се називи за прелазне боје слабије употребљавају за описивање својства појма. Примери показују да код овог типа лексике колективна експресија

игра велику улогу приликом процеса номинације. Полисемантичним називима за боје често се описују психичка стања или својства човека, а у том погледу су посебно доминантне лексеме којима се описују амбивалентне боје, црна и бела.

9.4.3.3. Придеви са примарним значењем особине предмета

9.4.3.3.1. Са примарним значењем физичке особине предмета издвојили смо четири полисемантичне лексеме, придеве *крив*, *крућ*, *мек* и *ошћар*. Ови придеви примарно означавају својство предмета (ПП), али припадају групи веома фреквентних лексема са широком семантиком. Односе се на она својства која се могу идентификовати субјективним поимањем, чулом додира или вида (*крива буква*, *крућо њруће*, *мек сунђер*, *ошћар нож*). Наведени придеви примарно описују интензитет физичког својства, степен оштрине, односно еластичности, савитљивости. Постојање свега четири полисемантична ПП указује на то да је изразита полисемантичност више обележје придева који су већ у примарном значењу семантички неодређени у погледу својства које описују и да се подједнако односе на описивање карактеристика разноврсних појмова.

Запажамо и да су придеви *крућ*, *мек* и *ошћар* семантички повезани – међу придевима *крућ* и *ошћар* може се успоставити однос непотпуне синонимије, због њиховог поклапања у неким значењима (нпр. *крућо/ошћро брашно*, *круће калуђерске ризе/ошћро ћебе*, *крућа/ошћра зима*), док им се придев *мек* у појединим значењима може супротставити као антоним (*крућо/ошћро брашно* : *меко брашно*; *ошћро ћебе* : *меко ћебе*; *ошћар њоглед*, *крућ израз лица* : *мек њоглед*).¹⁸¹

9.4.3.3.2. ПП примарно именују физичку особину предмета, а секундарно су веома продуктивни у означавању духовних трајнијих својстава човека (*крући ускочки јунаци*, *човек мека срца*, *ошћро дете*) или пак својстава која се испољавају у одређеној прилици, односно перспективи (према терминологији Р. Драгићевић (2001)) (*крући вођа*, *мек владар*, *криви њророк*). За придев *мек* важи да му се готово цео деривациони систем заснива на људској особини (Драгићевић 2001: 20).

¹⁸¹ Говорећи о придевима са примарним значењем тактилних осећаја Т. В. Крилова наводи да код њих могућност ступања у антонимијски однос зависи од типа значења и запажа да је придев *мек* семантички ближи придеву *нежан*, него *груб* придевима *ћверд* и *чврст* (посебно у секундарним значењима) (Крылова 2020: 230).

Придев *крив* секундарно описује непожељна физичка и духовна својства. Право се у свести говорника доживљава као позитивно, пожељно, те се стога придевом *крив* описују својства која нису у складу са устаљеним нормама, која одступају од идеалног (*криви бисери, крива меница, криво име, криво мерење* итд.). Овим придевом се описује и непожељно физичко својство човека (вила ... би рањена у ногу од аждаје и за увијек је стога остала *крива*). Са друге стране, придевом *мек* се углавном описују пожељна својства или стања (и конкретна и апстрактна), што има везе са конотативним вредношћу овог придева, схватањем да оно што је меко не пружа отпор и да је прилагодљиво и пријатно. Наведено показују бројни примери са пожељним значењем: *меко дрво, меко вече, мека свећлосћ, мек њокрећ, меко срце, мек у њићу* итд. Такође, код овог придева уочавамо и нека непожељна значења настала апстраховањем семе 'који се лако угиба' у значењима „неодлучан“ (*мек владар*) и „слаб, неотпоран“ (*мекшии* люди [су] пећи ложили).

9.4.3.3.3. О придеву *оштар*. Придев *оштар* са 55 реализованих значења спада у семантички најбогатије лексеме у нашој грађи. На чињеницу да је придев *оштар* близак централним придевима којима се означавају људске особине указала је Р. Драгићевић након испитивања придева са значењем људских особина методом инпут анализе (2001: 206–216). Иако се његово примарно значење и деривациони систем не заснивају на значењу људске особине, овај придев се често користи да опише различита својства човека, због значења „изразитог степена које овај придев подразумева“ (Драгићевић 2001: 214). Важну улогу у означавању различитих својстава човека придев *оштар* има захваљујући семама вишег ранга, 'бридак', 'који убада, пробада' и које су значајан извор метафоричких асоцијација (И. 214). Тако се овим придевом може назвати непопустљив, немилосрдан човек (*оштар судија*), прек, нагао човек (*оштри џандари*), жустар, енергичан човек (*жена оштира око кућансћва*), проициљив човек (*оштар њосмајралац*) итд. Придев *оштар* на основу семе 'који сече' развио је значења којима се описује интензитет неке појаве: хладноће (*оштира кошава*), топлоте (*оштро лећње сунце*), покрета (*оштар ударац*), бола (*оштар бол*) итд.

Такође, да се придевом *оштар* описују израженија својства појава које су и саме по себи јаке, интензивне, говори начин дефинисања неких значења овог придева, који се у одређеним случајевима манифестује употребом прилога интензитета приликом описа значења, нпр. веома јак (*оштар бол, оштар дукан*), веома опасан (*оштро њсећо*), веома

строг (*ошӣар судија, ошӣра казна*), веома груб (*ошӣре речи*), веома хладан (*ошӣро време*), веома окретан (*ошӣре лас̄те*).

Овај придев описује интензивнија својства те може послужити као синоним другим придевима. Његова семантика повезује бројне придеве са друкчијим примарним значењем, о чему говоре и подаци из дефиниција уз различите семантичке реализације овог придева – нашли смо преко 50 придева који се у појединим значењима могу заменити полисемантичним придевом *ошӣар* (нпр. *бесан, бридак, бис̄ар, брз, ва̄йрен, врео, енергичан, ефикасан, жес̄иок, жус̄ар, жучан, живахан, изненадан, изошӣрен, изразӣи, ин̄телиген̄иан, јак, јасан, крволочан, крӯиан, крӯи, љӯи², мучан, нагао, најоран, неочекиван, нејо̄иус̄љив, нељубазан, немилосрдан, нејоднош̄љив, нејо̄мућен, нејрӣја̄иан, одсечан, осоран, ошӣроуман, ѿлах, ѿре̄цизан, ѿронӣц̄љив, ѿрек, ригорозан, силовиӣ, снажан, с̄ирм, с̄иуден, срдиӣ, с̄ӣрог, ѿежак, ӯича̄ӣљив, чис̄и, чврсӣ, шӣа̄ӣ*). Ови придеви су један од доказа његове широкозначности и потврда да су лексеме које описују интензивнија својства склоније разуђеној полисемантичкој структури. Такође, поменути придеви упућују и на амбивалентност овог придева, њиме се изражава и изразито пожељно и изразито непожељно својство.

И овај придев потврђује тенденцију која прати већину полисемантичних придева да они који означавају јача, интензивнија својства имају и разуђенију полисемантичку структуру, а да се сема 'интензитета' издваја као доминантна сема у читавом систему полисемантичних придева. Међутим, за разлику од високог места на листи полисемантичних придева, придев *ошӣар* не заузима високе позиције у фреквенцијским речницима (у ФРССЈ има 29 потврда, а у ФРЂК 299), па ни у СрпКор, где има нешто преко 8.000 потврда, наспрам више десетина, па и стотина хиљада колико имају неки други полисемантични придеви са мање значења (нпр. *бео, велик, висок, мали, добар*). Ако тражимо разлоге за овакав несразмеран однос између броја значења и броја потврда у испитиваним писаним изворима, као један од могућих можемо издвојити бројност синонима које придев *ошӣар* у појединим значењима има и који га могу заменити и тако смањити степен његове употребе.¹⁸²

Да придев *ошӣар* има јаку конотативну вредност, говори и његово место на листи речи-стимулуса у АРСЈ. Овај придев говорници најчешће повезују са његовим примарним, конкретним значењем пре-

¹⁸² До истог закључка дошли смо и разматрањем фреквенције полисемантичног придева *ѿразан*, код кога је, претпостављамо, због великог броја синонима који га могу заменити у разноврсним конструкцијама, такође релативно ниска фреквенција (в. Миланов 2019: 451).

ко реакција као што су *нож, мач, оловка, њредмеј, жилиј, њосекојина, сабља* итд. Нека од значења која препознајемо кроз реакције испитаника су и „веома хладан, студен“ (нпр. реакције *мраз, зима, снег*), на непожељно својство указују реакције *ојасан, најрасиј, дрскосиј, њрек, бијиј груб, ојасносиј, суров* итд. Велики број реакција показује и да је једно од доминантних значења овог придева „који се одликује продорним, проициљивим умом, памећу“ (нпр. *ум, уман, глуј, мозак, мудар, њамејан*).

9.4.3.3.4. ЗАКЉУЧАК О ПРИДЕВИМА СА ЗНАЧЕЊЕМ ОСОБИНЕ ПРЕДМЕТА. Представљени придеви са значењем својства предмета, иако малобројни, дају значајне податке о функционисању лексичког система и потврђују налазе изнете за друге групе придева. Показују да оно што је изразитије, било пожељно, било непожељно, чешће привлачи пажњу говорника, као и да је сема 'интензитета' једна од доминантних сема у семантичком садржају придева који имају велики број значења. Такође, примери показују да се једним придевом неко својство може вредновати и као позитивно и као негативно, што је, претпостављамо, имало утицаја и на њихову семантичку разуђеност. Та могућност исказивања супротстављених својстава посебно је продуктивна код описивања људи.

9.4.3.4. Придеви са примарним значењем интензитета

9.4.3.4.1. Ова група објединила је разнородне придеве са доминантном семом 'интензитета', а то су придеви који у најширем смислу описују интензитет неког својства, што се посебно испољава код различитих супстанци, облика материје и сл. На пример, некима од њих се у основном значењу именују карактеристике неке течне, чврсте или гасовите супстанце. Групу придева са значењем интензитета (даље: ПИ) чини 14 лексема, што је чини једном од најбројнијих група придева у грађи: *бисџар, вајџрен, врућ, горак, љуџ², масџан, муџан, огњевиџ, огњен², ојор, џламан, џламен, џламениџ, џоган*. Ту су придеви којима се означава интензитет својства препознатљив помоћу чула – вида (*бисџар, муџан*), укуса (*горак, љуџ², ојор*), додира (*врућ*), док нема ниједног придева који именује својство у вези са чулима слуха и мириса. Овде смо уврстили и придев *џоган* који у примарном значењу, „који је пун прљавштине, јако прљав“, између осталог, означава и својство супстанце (*џогано* блато). Даље, иако се у граматикама сврставају у градивне придеве, овде смо сместили и придеве чије мотивне именице означавају врсту материје, а код којих је сема 'интензитета' такође до-

минантна. Такви су придеви *ваїрен*, *масїан*, *огњевий*, *огњен*², *їлїман*, *їламен*, *їламениї*.

9.4.3.4.2. Приликом истраживања полисемије у речнику руског језика Е. А. Чудинова (1998: 124) нашла је да је међу семантички најбогатијим придевима који се разумевају посредством чула највише оних који описују обележја која разумевамо чулом вида, на другом месту су придеви који се разумевају чулом додира, док се свега три придева разумевају преко чула слуха и укуса. Ауторка наглашава да нема ниједног придева са значењем својства које би се разумело посредством чула мириса или комбинацијом више чула (уп. Чудинова 1998: 186–187).

9.4.3.4.3. О СЕМАНТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ПИ. Запажамо да се полисемантичним ПИ претежно именују својства која непријатно делују на чула. Ово се могло и очекивати с обзиром на тенденцију у језику да ће пре бити примећено и обележено оно што је непријатно, негативно, него оно што изазива позитиван дојам или што је у том погледу неутрално. Сема 'интензитета' је веома продуктивна у секундарним значењима, а њоме се наглашавају изразито непожељна својства. Секундарно се придевима *горак* и *ойор* најчешће описују својства човека или нечега у вези са човеком (његов живот, расположења, мисли, речи, стање итд.). Ова два придева се у таквим значењима дефинишу преко других бројних придева са истим, непожељним значењем (тако се у полисемантичким структурама код ова два придева као синоними јављају придеви *ойак*, *зао*, *злобан*, *заједљив*, *їакосїан*, *груб*, *круїї*, *одбојан*, *осоран*, *їрек*, *суров*, *окруїан*, *бездушан*, *незадовољан*, *їоїїїїїїен*, *ојаћен*, *огорчен*, *једак*, *гневан*, *зловолан*, *їшуробан*, *нељубазан*, *нейријазан*, *нейријатїан*).

Придеви *горак* и *ойор* су у великој мери синонимични, заменљиви у различитим контекстима, и када означавају поменута својства човека, и када означавају својства других појмова. Њихова карактеристика, као придева из домена чула укуса, јесте и синонимност у означавању појава из области других чула: нпр. могу се успоставити релације укус – мирис: *горак мирис*, *ойор задах*; укус – слух: *горак узвик*, *ойоре речи*; укус – додир: *горко јело* [преврнуће јело], *ойора кошуља* и сл.¹⁸³ Вид је, на основу лексичког материјала из српског језика, доминантно чуло за перцепцију својстава појмова. Како наводи Р. Драгићевић, семантички најразуђеније су лексеме за визуелне надражаје, па се помоћу њих описује већина других особина и релација (2007: 158).

¹⁸³ Лексичка појава која описује ову појаву у лексиколошкој литератури назива се синестезија. Опширније о синестезији в. Драгићевић 2007: 151–160.

Придеви *бисѿар* и *муѿан* су антоними у примарном значењу, означавају могућност односно немогућност неке материје да пропушта светлост (*бисѿара/муѿина вода*). И у секундарним значењима ова два придева имају неколико семантички супротстављених значења (нпр. *бисѿиро/муѿино небо*, *бисѿар/муѿан глас*, *бисѿар/муѿан ѿоглед*, *бисѿар/муѿан човек* (у значењу „искрен/неискрен“)). Оно што разликује ова два придева као антониме, а на шта је указала М. Ивић (Ivić 1995: 305–313), јесте чињеница да придев *бисѿар* има и значење менталног својства човека „који брзо схвата, разуме, оштроуман, паметан, проициљив“, на супрот коме придев *муѿан* нема значење којим се описује човек ограничених умних способности, „који није довољно разборит“, већ може означавати само човеково морално својство „чије се намере не могу прозрети, лукав, препреден“. Због тога се може рећи *Он је бисѿар, али муѿан* (тј. одликује га бритка памет, али и држање које не улива поверење) (Ivić 1995: 309). Разлог због ког придев *муѿан* не може описивати човека одређених менталних карактеристика, већ одређеног моралног својства, М. Ивић види у томе што се њему као синоним јавља придев *ѿрљав*, те је тиме придев *муѿан* „принуђен сносити извесне последице такве семантичке ’смештености’“ (И. 311), односно и у метафоричним значењима мора преузети део његове семантике. С друге стране, придев *бисѿар*, као синоним према себи има придев *јасан* (такође изузетно полисемантичан придев), који се регуларно употребљава да значи и морална својства човека, те може бити антоним придевима *нејасан*, али и *муѿан*. Можемо овоме додати и придев *ѿоган* који је примарно синоним придеву *ѿрљав*, „који је пун прљавштине, нечисти, загађен прљавштином“, и који такође секундарно често описује непожељно човеково духовно својство, те су му синонимима придеви *зао*, *оѿак*, *безочан*, *немилосрдан*, *суров* и сл. (нпр. ја тад моји греови отплаћива и руку једну *ѿогану* лечи; четници, *најѿоганији*, најподмуклији од свију [навалили на рањенике]; *ѿогане* и наопаке жене први муж неби натраг ни тражио). Додајмо овде да и полисемантични придев *ведар* (са примарним значењем „који је без облака, без магле, чист“) представља у неким значењима синоним придевима *бисѿар*, *јасан*, *чистѿ*, али и антоним придевима *муѿан* и *ѿрљав*.

Наведени примери показују да својство присуства/одсуства онога што би реметило склад код неког појма привлачи велику пажњу приликом номиновања. Такође показују сложену умреженост семантике полисемантичних придева који примарно описују интензитет неког својства. Сви ови придеви су широке семантике, често су међусобно заменљиви

или семантички супротстављени те се тим односима стичу услови и за богаћење њиховог семантичког садржаја новим елементима.

Проверићемо и однос у броју значења ових придева, тј. да ли се придеви са значењем пожељног својства чешће користе да опишу нове појаве или не (в. Табелу 92).

Табела 92: Пожељност својства означеног ПИ

Придев	Бр. значења	Обележје
<i>нечистӣ</i>	23	–
<i>јасан</i>	19	+
<i>мушан</i>	16	–
<i>бисӣар</i>	15	+
<i>ведар</i>	15	+

Запажамо да се придеви са оваквим својствима не одликују посебно разуђеном полисемантичком структуром, али можемо претпоставити да је разлог за то чињеница да су бројни, често међусобно заменљиви, те се више значења развило код већег броја придева, уместо код једног централног. Такође, сигурно ће придев *чистӣ* бити семантички веома богат, узимајући у обзир број значења његовог антонима од исте основе.

9.4.3.4.4. О ПРИДЕВИМА ИЗ ТЕМАТСКЕ ГРУПЕ ВАТРА. Пажњу привлачи чињеница да чак шест придева именује својство у вези са ватром. У следећој табели представљен је однос броја значења мотивних именица и одговарајућих придева (в. Табелу 93).

Табела бр. 93 Однос броја значења мотивних лексема и деривата

Именица	Бр. значења	Придев	Бр. значења
<i>ваӣра¹</i>	42	<i>ваӣрен</i>	21
<i>огањ</i>	37	<i>огњевӣӣ</i>	17
		<i>огњен</i>	21
<i>ӣлāmēн</i>	24	<i>ӣлāмен</i>	35
		<i>ӣламениӣӣ</i>	16
<i>ӣлам¹</i>	17	<i>ӣламан</i>	20

Из података уочавамо најпре творбenu продуктивност именица којима се описују појаве у вези са ватром, али и чињеницу да су неки деривати семантички богатији од мотивне именице. Такви су придеви *ӣлāмен* и *ӣламан*, али заиста изненађује чињеница да се чак шест придева сродне примарне семантике издвојило као семантички богато, где

се посебно истиче придев *иламен*. Главни разлог за овакав статус поменутих придева налазимо најпре у чињеници да они описују својства у вези са једном од најважнијих појава у стварности. Затим, будући да је за семантичку продуктивност именица *вајира* и *огањ* био задужен велики број сема, претпостављамо да је већи део тих сема био индуктор и у значењима деривата, а да се особито истиче сема 'интензитета'. Такође, и сама чињеница да чак шест придева конкурише за описивање истог типа својства указује и на велику могућност да су им значења паралелна, те да су се могла преносити са једне лексеме на другу. Претпостављамо да је разлог за њихову разноврсност и у важности појма који примарно означавају. Ватра је међу најважнијим појавама у свету, те су и лексеме којима се она описује као и све њене манифестације доминантне у лексичком систему српског језика. И најзад, очекивано је и да се поменути придеви одликују различитом употребном вредношћу, што се може сагледати и из примера и из њихове фреквенције (уп. Табелу 95).

У ранијем истраживању именица *вајира* и *огањ* (Миланов 2016) установили смо најпродуктивније семе које су биле заслужне за семантичку разуђеност придева који су од њих изведени. Из основног семантичког садржаја мотивних лексема преузето је више продуктивних сема: нпр. 'који одаје светлост', 'који је боје пламена', 'који одаје топлоту', али и веома продуктивну сему интензитета, 'који се одвија нагло'. Поменуте семе индуковале су бројна конкретна и апстрактна значења. Сада се, на широј грађи, потврђују ти налази.

Придев *иламен* представља један од семантички најбогатијих придева у грађи. Прегледом његове полисемантичке структуре увидели смо да има бројна значења како у вези са својствима пламена тако и значења у вези са својствима ватре уопште. Док је именица *иламен*, како показују значења, уже семантике, описује својства у вези са једном од видљивих манифестација ватре и има знатно мањи број апстрактних значења, дотле се одговарајућим придевом захвата знатно шири дијапазон појмова, својства људи, предмета, а најчешће унутрашњих расположења човека. Будући да однос ових лексема завређује посебно истраживање, овде ћемо дати само неке опште напомене.

За изузетну семантичку разуђеност поменутих придева, како смо већ напоменули, заслужне су бројне продуктивне семе – 'који је боје пламена' (*вајирени цвијеи, огњени оклоји, огњевиша боја, иламна слова, иламени бокор ружа*), 'који је сјајан, блистав' (*иламена стирела сунца, вајирене очи, огњени зраци, огњевиша свјеилости*), 'који је врео' (*иламени иојок вулкана*), 'који је интензиван' (*иламена жеља, вајирена/*

огњевий̄а љубав, огњена/й̄ламна жудња, й̄ламений̄а радосӣ). Придеви ове групе често означавају и особину или стање човека (пожељну и непожељну), па тако могу именовати: храбру особу (*огњевий̄ војник, огњени војно, й̄ламени чеј̄овођ, й̄ламно й̄околење*); привржену, одану особу (*вай̄рени й̄рисѣ̄алица, й̄ламени родољуб*); живу, темпераментну особу (*вай̄рена играчица, огњени каракѣ̄ер, й̄ламена душа*); особу плахе нарави (*вай̄рен човек, огњевий̄а љуба*); љутиту, срдиту особу (*огњевий̄а девојка, огњени чауши, й̄ламений̄а мушка глава*), упорну, ревностну особу (*највай̄ренијӣ й̄едагог класичног доба; й̄ламени људи*). Поменути придевима често се описује и својство оружја (нпр. *й̄ламени мач, огњевий̄а сабља, оружје й̄ламно*). У великом броју значења сви поменути придеви су међусобно заменљиви, те је то један од разлога за њихову семантичку разубјеност.

9.4.3.4.5. Поглед на савремене изворе показује да је већина придева ове подгрупе са савременог становишта неуобичајено (нпр. *огњевий̄, огњен², й̄ламан, й̄ламений̄*), што показује њихова фреквенција у речницима и у СрпКор (в. Табелу 94).

Табела 94: Фреквенција придева из тематске групе ватра

Лексема	ФРССЈ	ФРБК	СрпКор
<i>й̄ламен</i>	1	171	790
<i>вай̄рен</i>	1	1	4.131
<i>огњен²</i>	11	11	148
<i>й̄ламан</i>	0	0	0
<i>огњевий̄</i>	0	0	0
<i>й̄ламений̄</i>	0	0	5

На основу фреквенције увиђамо да су се у савременом језику придеви *вай̄рен* и *й̄ламен* издвојили као доминантни, а придеви *огњевий̄, й̄ламан* и *й̄ламений̄* готово да се ни не употребљавају. Чак ни за придеве *вай̄рен* и *й̄ламен* не можемо рећи да су фреквентни, ако их упоредимо са другим изузетно полисемантичним придевима из грађе.

9.4.3.4.6. Закључак о семантици придева са значењем физичких особина. Анализа је показала да је већина представљених придева широке, опште семантике, те се подједнако у основном значењу могу односити на жива бића, предмете, материју, а такви придеви имају и више значења, док за придеве који описују специфичније појаве и ситуације важи да су семантички сиромашнији и мање заступљени у

грађи. Полисемантични придеви из грађе најчешће су шире семантике и имају по неколико синонима или антонима, а често су међусобно заменљиви, те се више значења развило код већег броја придева, уместо код једног средишњег. Посебно су бројни и разноврсни придеви којима се означава нека од димензија појма, интензитет неког својства, непожељне физичке особине човека, својство материје, дакле својства која су визуелно упадљива, лако доступна оку посматрача. Даље, придеви са значењем непожељних особина према себи имају и по неколико синонима, што је у вези са појавом да се у језику радије маркира оно што је негативно, непожељно и што одудара од прототипа него оно што је регуларног, очекиваног облика, изгледа и размера. Придеви који означавају јача, интензивнија својства имају и разуђенију полисемантичку структуру, а сема 'интензитета' издваја се као доминантна сема у читавом систему полисемантичних придева.

9.4.3.5. Придеви са примарним значењем физичке особине човека

9.4.3.5.1. Са значењем физичких особина човека изузетном полисемантичношћу одликује се 14 придева, њих пет означава пожељне физичке особине, готово дупло више непожељне (9). У групи придева са значењем физичке особине човек (даље: ПФО) сврстали смо придеве *жив, здрав, јак, л(и)јеи³, млад², гладан, мајор, мршав, нездрав, нејак², н(и)ем, нејокрећан, нечисти, њокрећан*. Већ смо напоменули да се од укупног броја придева у примарном значењу на физичке особине човека односи више од половине тог броја. Треба притом напоменути да неки од тих придева (нпр. *жив, мршав*) означавају особину свих живих бића (људи и животиња), неки у исто време описују особину човека и неживих појмова (нпр. раније описани придеви *висок, дебео*). Затим, некима се означава стална особина појма, а некима тренутно својство. На пример, придевом *гладан* означава се тренутно физичко стање човека (мртви смо *гладни*, цео дан нисмо залогаша једног окусили) – кад подмири потребу за јелом, ово стање га више неће карактерисати. Полисемантични придеви ове групе најчешће означавају трајнију особину, а за њих је карактеристично и да се не одликују изузетно великим бројем значења, најчешће су смештени у доњем делу листе придева.

Неки придеви могу, у зависности од контекста, бити тумачени или као лексеме са значењем пожељног обележја или са значењем непожељног обележја – нпр. придев *нежан* „који је нејаке, слабе грађе, крхак, слаба-

шан“, у синтагми *нежни живци* означава непожељно својство, док га у синтагми *нежна рамена девојке* везујемо за пожељно својство. Иако је примарно значење овог придева представљено као својство различитих појмова, са савременог становишта, може се рећи да се пре употребљава за означавање особине човека него другог појма (на то указује већина реакција у АРСЈ које подразумевају особину човека: *дечко, љубав, мио, њажљив, осећајан, добар, драг, брижан, благ* итд.).

9.4.3.5.2. Полисемантични ПФО показују да се великим бројем значења одликују они који означавају својство човека у целини, дакле обележје на основу целокупног утиска, док се придеви који описују део тела или неку специфичност у вези са делом тела не одликују изразито богатом полисемијом. У вези са овим навешћемо неке од закључака које је извела Р. Драгићевић (2001: 250–251) анализирајући придеве са значењем људских особина у савременом српском језику. Ова ауторка, између осталог, наводи да:

– придеви који означавају пожељну физичку особину могу означавати позитивну обележеност по изражености неког дела тела (*мишићав, њрсати*), сличност са неким или нечим (*змијасић, мачкасић*) или неко друго позитивно обележено значење (*здрав, крећак*);

– придеви који означавају непожељну физичку особину могу означавати непожељну вредност неког својства које поседују сви људи (*ружан*), карактеристично понашање или физички деформитет (*гегав, крезав*), апсолутно одсуство неке особине (*глув, слеп*), сличност са неким или нечим, обично непожељним (*коњасић, сланинасић*), изузетну наглашеност неког дела тела (*главаић, носатић*).

Запажамо да се може издвојити више типова непожељног физичког изгледа, него пожељног. Ову чињеницу можемо повезати са односом у броју полисемантичних придева којима се означавају пожељне односно непожељне особине човека – далеко је више оних који описују непожељно физичко својство.

9.4.3.5.3. Напомена о придевима са значењем човековог социјалног/друштвеног статуса. Иако се не могу сврстати ни у физичка ни у духовна својства човека, већ описују човеков социјални односно друштвени статус, полисемантични придеви *богаић, моћан, обилан, обилаић, оскудан* и *ошмен* такође изражавају и став говорника према материјалним и друштвеним појавама. Они показују да добро материјално стање, уопште изобиље у сваком погледу, као и друштвени углед итекако привлаче пажњу говорника. То је оно чему човек природно тежи, те се многа повољна својства одређују управо овим придевима (*богаићо/моћно/ош-*

мено је оно што је обилно, раскошно, скупоцено, снажно, интензивно). Вреди поменути и запажање да код придева димензија у секундарним значењима постоји шири дијапазон својстава за именовање људи високог друштвеног ранга или доброг имовног стања него особа скромног материјалног стања или нижих на друштвеној лествици. Насупрот овима, придеви који именују својство човека оскудних материјалних могућности немају велики број значења (ту је само придев *оскудан* који, иако му се значење **1a**. односи на стање човека лоших материјалних могућности, у ствари представља широкозначну лексему, којом се подједнако прототипично именује сваки вид оскудевања у нечему, неснабдевености нечим (што сигурно има везе са семантиком мотивног глагола *оскудеваџи*), нпр. *оскудна* природа, *оскудан* род, *оскудна* ливада, *оскудна* библиотека, *оскудни* писани споменици итд.

Наведена запажања упућују на закључак да придеви којима се описује богатство и изобилје у различитим видовима (овде, конкретно, висок друштвени статус и добар материјални положај), чешће имају и богатији семантички потенцијал, док се придеви који описују оскудност у материјалном погледу не користе сувише често за описивање нових појава.

9.4.3.5.4. НАПОМЕНЕ О СЕМАТИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ПФО. На основу списка лексема које смо сврстали у ПФО, као и на основу накнадно поменутих придева, можемо закључити да приликом номинације пажњу говорника привлаче својства видљива на први поглед – полисемантичношћу се одликују придеви који описују следећа својства човека: здравље, снагу, лепоту, младост, материјално богатство,¹⁸⁴ док се, са друге стране, од непожељних особина и стања истичу старост, физичка немоћ, неспособност кретања и говора, лоше хигијенске навике. Запажамо да су поменута својства углавном у супротности. На основу ових примера јасно је да се физички изглед особе сматра веома важним и да се придеви за означавање спољашњих карактеристика особе често употребљавају да означе својства разних других појмова.

Иако су придеви са значењем непожељне физичке особине бројнији од придева са значењем пожељне физичке особине, број значења која су ови придеви реализовали показује да је тај однос обрнуто пропорционалан врсти својства (в. Табелу 95).

¹⁸⁴ На основу резултата асоцијативних тестова у српском, руском и бугарском језику уочава се тенденција у језику да се за физичку лепоту везују висина, младост, савршеност и складност, али и став да су леви људи уображени, самољубиви, празни и глупи (Драгићевић 2010: 129).

Табела 95: Пожељност својства означеног ПФО

Придев	Бр. значења	Обележје
<i>јак</i>	39	+
<i>жив</i>	37	+
<i>мршав</i>	37	–
<i>л(иј)еи³</i>	27	+
<i>млад²</i>	26	+
<i>здрав</i>	23	+
<i>нечисти</i>	23	–
<i>нездрав</i>	20	–
<i>нејак²</i>	19	–
<i>гладан</i>	15	–
<i>н(иј)ем</i>	15	–

Сви придеви са значењем пожељне особине налазе се на врху ове листе, а заузимају и висок положај у укупном броју свих придева. Много се више за описивање различитих особина користе придеви са пожељним значењем него са непожељним. Значајну позицију придева *јак* на листи полисемантичних придева потврђује и податак који наводи Р. Драгићевић да се овај придев, као придев интензитета, налази на врху пирамиде централних придева којима се означавају особине човека (поред њега, ту су и придеви *слаб*, *оштар*, *ижежак*, *снажан*, *велик* и *жесток*) (2001: 212), дакле све придеви којима се означава степен изражености својства. Изражени степен својства (у смислу његовог апсолутног поседовања или непоседовања) представља једно од најважнијих семантичких обележја полисемантичних придева.

Такође, у овом истраживању је констатовано да су придеви *добар* и *леи* прототипични придеви којима се означавају људске особине. Првим се у основном значењу именује духовна особина, другим физичка. Међутим, како наводи Р. Драгићевић (2001: 198), скоро сва секундарна значења ових придева су иста, односно придеви су међусобно заменљиви (тако се у истом значењу могу употребити синтагме *леи хаљина* и *добра хаљина*, *леи забава* и *добра забава*, *леи владање* и *добро владање* итд.). Ову појаву она објашњава њиховом, у извесном смислу, десемантизацијом услед фреквентне употребе. „Фреквентна употреба придева *добар* и *леи*, као и дубока утемељеност ових придева у нашем мишљењу, довели су до тога да они могу да залазе у семантичка поља многих других придева и да их замењују до те мере да су постали колокативно презасићени“ (И. 199).

На комплексну природу придева указује и истраживање К. Хајнс (Hines 1979: 134–141) која иде тако далеко да сматра да су придеви *good* и *great* у ствари моносемантични, а да су разлике које се могу успоставити међу њима само резултат контекста. Други аутори су одбацили ову тврдњу, али уз опаску да огроман спектар контекстуално одређених значења таквих придева представља изазов за лексикографе (уп. Stammers 2008: 87). А. Вјежбицка придеве *good* и *bad* описује као „indefinables“ (Wierzbicka 1992: 65, у напомени), истичући тиме чињеницу да су особине које се овим придевима описују тако значајне да их је практично немогуће дефинисати.

9.4.3.5.5. О СЕМАНТИЧКОЈ СУПРОТСТАВЉЕНОСТИ ПФО. Осим придева *лей* и *јак*, за које је већ констатовано да имају богат семантички потенцијал, грађа показује да има још придева који су високо пласирани. Ту су придеви *жив* и *мр̄ӣав* који су реализовали подједнак број значења. Они су у примарном значењу апсолутни антоними, а главна диференцијална разлика им је у обележју '+/- живо'. Поставља се питање да ли исти број значења упућује на то да свака ситуација која се може описати као 'који има обележје + живо' има према себи ситуацију која се може описати као 'који има обележје - живо'. Може се успоставити значајан број паралелних значења (нпр. *жива/мр̄ӣва ва̄ӣра*, *жива/мр̄ӣва вода*, *жив/мр̄ӣав вулкан*, *жив/мр̄ӣав човек* – у значењима живахан : тром, *живе/мр̄ӣве боје* итд.). Придев *мр̄ӣав* има и изразито позитивно значење у жаргону, када описује скуп изузетно позитивних особина човека, „веома леп, zgodан; pamетан, духовит“ (нпр. погледај дасу, *мр̄ӣав* је, какве лепе очи!). У овом значењу се стање престанка биолошких функција, које је веома непожељно, застрашујуће, претвара у изразито пожељно и позитивно својство. Придев *мр̄ӣав* описује широк опсег појава – од оних које карактерише одсуство живота, преко оних који описују природно стање мировања, до оних чије је својство успорено, отежано кретање. Могућност да градацијски опише различите типове статичности допринела је да овај придев развије велики број значења, а тиме и да има велики број синонима. Са друге стране, код придева *жив* нема такве градацијске скале, али овај придев има секундарно доминантну сему 'интензитета', захваљујући којој се сврстава у ред семантички најбогатијих придева.

Навешћемо овде и придеве *нейокре̄ӣан* и *йокре̄ӣан* који, иако немају изразито велики број значења, због свог супротстављеног семантичког односа заслужују да буду прокоментарисани. Придев *йокре̄ӣан* је семантички богатији, има 17 значења, наспрам 15 значења код при-

дева *нейокреїан*. Примарним значењем придева *нейокреїан* „који је изгубио моћ кретања, укочен, одузет“ указује се на непожељно стање човека (он прстен даде својој *нейокреїној* жени). Са друге стране, придев *їокреїан* има знатно шире конципирано примарно значење, те се може односити на разноврсне појмове (*їокреїни болесници, їокреїна дизалица, їокреїне честїице, їокреїна їовршина їланине*). Прегледом њихових полисемантичких структура запажамо више паралелних значења (нпр. *їокреїни/нейокреїни їразник, чиновник, акценатї, дубак; їредузеїан* и *їокреїан човек/нейокреїан* и *малодушан човек* итд.). Придев *їокреїан* се углавном користи у конкретним значењима, за описивање неке динамичне активности, те због широких могућности употребе и има богату полисемантичку структуру.

За придев *нейокреїан* везују се непожељна значења, активирањем сема 'који је неактиван' и 'који је некористан' (нпр. има ученика ... *неїокреїних*, попустљивих и самовољних; знање је *нейокреїно* и непродуктивно ако не служи мишљењу). Пандан код придева *їокреїан* му је значења „који поседује иницијативу, активан, предузимљив“ (он је жив, *їокреїан* и врло издржљив; Гришка ... [је] предузетан и веома *їокреїан*). Међутим, придев *нейокреїан* има и позитивна значења, активирањем сема 'који је стабилан', а таква су „постојан, непоколебљив“ (*нейокреїна їреданосї*) и „миран, спокојан“ (*нейокреїан дух*). Оба описана придева можемо довести у везу са семом 'покрета' која је једна од доминантних сема за цео систем полисемантичних лексема, те њихово место на листи лексема са великим бројем значења потврђује ниво распрострањености ове семе и на све области стварности и на све категорије које те области стварности описују.

9.4.3.5.6. Још једно запажање о ПФО. На високој позицији на листи ПФО су и неки придеви који немају синонине истог употребног ранга. На пример, придев *нем*, коме је основно значење „који нема дар говора (због здравственог дефекта), лишен моћи, способности говора“, има (семантички знатно сиромашнији) синоним *муїав*. Овај придев нема према себи антоним који би описивао човека који поседује способност говора, јер се то подразумева као својство које сваки човек природно поседује и на које се не мора указивати посебном лексемом (осим могуће описне конструкције „који има способност говора“). „Наспрам негативно обележених придева који означавају неки физички деформитет или апсолутно одсуство неког својства не постоје одговарајући придеви са значењем пожељне особине. Као да нема изразите позитивне обележености у људском изгледу. Пожељно је све на нивоу изразитијег

позитивног степена у односу на прототип, док непожељно омогућава и неке апсолутне вредности“ (Драгићевић 2001: 171). Ипак, несразмеран је однос у броју значења између ова два придева (15:7), што вероватно има везе са ужом, специфичнијом семантиком придева *муџав*. Њиме се описује својство које најчешће има везе са човеком, и готово све колокације забележене уз овај придев имају у конструкцији именицу која означава човека, а значење има везе са непроизвођењем звукова људским језиком или тешкоћама у говору (биле три сестре, девојке, па све три *муџаве* и тепаве). Придев *нем* показује шири метафорички и метонимијски потенцијал, па може означавати и својства неживих појмова (*нема ноћ, нема љровинција, неме куће*). Њихов несразмеран однос је последица чињенице да језик не трпи сувишности, те се један морао издвојити као доминантнији. Наведено потврђује и њихова различита употребна вредност – у СрпКор придев *нем* има око 700 потврда, а придев *муџав* тек око 60.

Још нешто запажамо код ПФО. Неки од њих имају по два синонима од којих је један семантички доминантнији. Придев *здрав* има према себи две антонимне лексеме, полисемантични дериват *нездрав*, као и придев *болесџан* којег нема у нашој грађи (има свега четири значења), а нема, на пример, као супротстављеног члана неизведени, прост придев. Занимљиво је то да не постоји проста, немотивисана лексема која би описивала ово веома упечатљиво непожељно својство. Ни именица *болесџи* нема много значења па ни придев од ње изведен не може бити семантички посебно богат. Са друге стране, велики број значења придева *здрав* омогућио је и развијање паралелних, супротстављених значења код антонима *нездрав*. Овом односу би требало у будућим истраживањима посветити пажњу.

Затим, ту је и пар *јак – нејак*. Према мишљењу М. Павловића, придеви као што су *нејак, недобар, невелик* представљају стилске еуфемизме (Павловић 1972: 126). *Нејак* је онај „који је недовољно јак, физички слаб, слабуњав“, те се може успоставити антонимски низ *јак – нејак – слаб*. Други пар чини придев *млад* који има два антонима – *маџор* (који је стилски обележен) и *сџар*. Он се налази у антонимском односно синонимском односу са појединим значењима оба наведена придева, па то може бити један од разлога за његову велику семантичку разуђеност. На пример, може се рећи *ново вино/младо вино, нов човек у џолиџици/млад учџиљ*; *млад јунак//маџора баба/сџари људи, млад кромџир//маџори грашак/сџаро жиџо; млађи разреди//сџарији разреди* итд.

9.4.3.5.7. ЗАКЉУЧАК О ПРИДЕВИМА СА ЗНАЧЕЊЕМ ФИЗИЧКЕ ОСОБИНЕ ЧОВЕКА. Лексеме описане у овој групи показују да су ПФО међу доминантним лексемама, што има везе с тиме да се односе на човека, те потврђују антропоцентричну устројеност језика. Посебно су бројни и разноврсни придеви којима се означавају непожељне физичке особине човека, дакле својства која су визуелно упадљива, лако доступна оку посматрача. Учили смо и да придеви са значењем непожељних особина према себи имају и по неколико синонима, што је у вези са појавом да се у језику радије марkira оно што је негативно, непожељно и што одудара од очекиваног. Грађа показује и да придеви којима се описује богатство и изобиље у различитим видовима чешће имају и богатији семантички потенцијал, у односу на придеве који описују оскудност у материјалном погледу – као да се материјално богатство појма одражава и на семантичко богатство лексеме која тај појам именује.

9.4.4. Придеви са значењем духовних особина

9.4.4.0. Након представљања придевских лексема којима се означава физичко својство/стање појма рећи ћемо нешто о придевима којима се у примарном значењу именује духовно својство или стање човека. Већ смо напоменули да је оваквих придева далеко мање него оних којима се означава конкретно физичко својство, а као разлог навели смо чињеницу да се апстрактно најчешће разумева преко конкретног, лексеме са конкретним значењем употребљавају се да означе апстрактно, нематеријално, ретко је обрнуто, на шта је у литератури већ скренута пажња (в. Гортан-Премк 1997: 107; Драгићевић 2001: 179).

9.4.4.1. Духовна својства човека у примарном значењу описује 13 полисемантичних придева (ПДО), где је готово једнак број оних који именују непожељна и пожељна својства (в. Табелу 96).

Табела 96: ПДО према пожељности својства

духовна особина	пожељна	<i>благ, весео, добар, миран, озбиљан, њлеменији</i>
	непожељна	<i>груб, зао, луд, нагао, неваљао, немиран, ојак²</i>

Наведена својства могу бити трајнија или тренутно карактеристична за човека. На пример, придевима *весео*, *немиран* означава се тренутно духовно стање човека (ђаци *весели* играју по кући и налажу бадњаке; *немирна* је била госпа Нола те ноћи), док се придевима као што су *благ*, *луд*, *ојак*, *њлеменији* означавају трајније особине (*благо*

дијете и двије мајке посиса; било је *лудих* и бјесомучних, које су рођаци придржавали и смиривали; цар је од онога града био врло зао и *оѿак*; *ѿлеменѿи* човек радује се сваком добру другог човека).

9.4.4.2. Као што смо код ПФО према семантици полисемантичних придева направили прототип човека пожељних и непожељних физичких карактеристика, тако и код ПДО на основу инвентара полисемантичних придева можемо закључити које су особине најупечатљивије: то су племенитост, блага и весела нарав и разборитост, дакле, пажња се усмерава на доброту и памет, које су међу најважнијим и најпожељнијим духовним особинама. Са друге стране, пажњу привлаче и људи који се својим негативним понашањем истичу као пример непожељног примера. Чини се да је за спознавање претходно наведених пожељних духовних особина потребно дубље познавање особе (нпр. нечија доброта се може спознати дужим оцењивањем поступака на основу којих се та особина издваја), док су непожељна својства чешће уочљива на први поглед, на основу понашања човека у једној конкретној ситуацији. Грађа показује да пажњу привлаче следеће човекове особине: пргавост, напраситост, примитивизам и неотесаност у понашању. Сва наведена својства су изузетно непожељна и негативна, појачаног степена, те и овде можемо приметити доминантност семе 'интензитета'.

Такође запажамо да постоји и синонимија у основном значењу међу неким придевима који означавају непожељно духовно својство: као синонине можемо посматрати придеве *зао*, *неваљао* и *оѿак*, те на основу тога закључујемо да је злоба најупечатљивије својство човека које се истиче код говорника српског језика. За придев *зао* је и Р. Драгићевић навела да представља један од централних чланова међу придевима са значењем људских особина (2001: 197). За његову високу пласираност на листи прототипичних придева које означавају људске особине она налази два разлога (И. 204): злоба је као особина усмерена од појединца према другим људима, те стога највише и погађа онога на кога је усмерена. Други разлог види у његовој несиметричности, јер је он други могући антоним придева *добар* (први је *лош*); овде нема симетрије која је присутна међу именицама *добро* и *зло*, јер придев *лош* нема према себи одговарајућу именицу. „*Зао*, у ствари, нема антонима, нема супротстављену позитивну вредност која је семантички у потпуности компатибилна с њим. Када би такав придев постојао, он би био позитиван, па самим тим и неутрални члан опозиције“ (И.). Да су доброта и злоба најупечатљивије духовне карактеристике потврђује

и издвајање концепата *добар* и *лош* као универзалних за велики број језика (в. Goddard, Wierzbicka 2014: 12).

9.4.4.3. О ПРИДЕВИМА *зао*, *НЕВАЉАО* и *ОПАК*. Ако сагледамо све придеве из грађе, придев *зао* се, као обележје непожељне особине човека, јавља као једно од секундарних значења придевâ *нечисџи*, *оџирован* и *џаклен*, дакле придевâ који примарно не означавају духовно својство; придев *оџак* код придева *оџирован* и *џаклен*, а придев *неваљао* као секундарно значење придева *џаклен* и *оџак*. Да придев *неваљао* означава „блажи ступањ злобе“, тј. да се пре може сматрати обележјем тренутног понашања него духовног својства, говори нпр. и ово значење придева *оџак*: „веома несташан, јако немиран, неваљао (о детету)“ (матере кажу ђеци, како је у кући уљегла баба коризма, која пази ђеци ... јесу ли добри али *оџаки*). Можемо овде поменути и полисемантични придев *џоган* који примарно нема значење људске особине (сврстали смо га у придеве интензитета), али је у овом значењу веома продуктиван, о чему говоре бројни деривати (нпр. *џоганац*, *џоганаџи*, *џоганеж*, *џоганија*, *џоганик*, *џоганица*, *џоганиџи*, *џогануџа* итд.), изведени уз помоћ секундарних значења са непожељном конотацијом, „зао, opak, безочан“, „немилосрдан, суров, окрутан“, „пргав, напрасит, горопадан“.

Гледајући придеве *зао*, *неваљао* и *оџак* стиче се утисак да се и међу њима може успоставити градацијски однос, па би најблажи ступањ својства означавао придев *неваљао*, неки средњи ступањ би био придев *зао*, а највиши, са најдрастичније израженим непожељним својством, придев *оџак*. Овај закључак износимо на основу прегледа дефиниција изнетих уз значења анализираних придева. На пример, приликом дефинисања придева *оџак* често се придеви са значењем непожељног својства појачавају прилозима интензитета (нпр. *веома оџасан*, *изузетно оџасан*, *јако немиран*), док код придева *зао* и *неваљао* то није случај.

Затим, у прилог томе да придев *неваљао*, између три наведена придева, може означавати „најблажи степен злобе“ говори и чињеница да се њиме никад не дефинише примарно значење придевâ *оџак* и *зао*, док се ова два придева дефинишу један помоћу другог. Такође, у савременом језику (на основу СрпКор) запажамо да се највише примера употребе придева *неваљао* приписује својствима детета.

Додатни разлог за смештање придева *оџак* у крајњу тачку према интензитету непожељног понашања пружа и стање у жаргону, где се овај придев користи да значи изразито позитивно својство. Он се употребљава да исказе изразито позитивно својство нечега јер изазива јаку емоционалну реакцију, с обзиром на то да означава својство

придеви *неваљао* и *оџак* имају, како запажамо из табеле, велики број синонима.

Вредна помена је и чињеница да два придева из ове групе са значењем непожељног својства представљају негиране облике других придева: *неваљао* је негирани облик застарелог придева *ваљао*, а *немиран* придева *миран*. Придеви творени речцом *не-*, према Стевановићу, „иако казују особину по нечему супротну оној која је означена простим придевом, нису прави опозити, нити пак значе само негацију дотичне особине, већ више њену негативну нијансу“ (Стевановић 1986: 431; исп. и Станојчић 2000: 153–160; Ристић 2009: 157–158). Тако наводи да придеви *нейошишен*, *неморалан*, *неваљао*, не значе само особу која није поштена, морална, ваљана, већ ту негативну особину помоћу префикса за негацију назначују у појачаном степену.

9.4.4.4. Навешћемо податак о односу у броју значења и броју лексема са пожељним односно непожељним значењем, који је, како се показало, компатибилан са оним који се односи на семантички најбогатије ПФО. Наиме, и код једних и код других придеви са значењем пожељног својства имају више значења – и овде је обрнуто пропорционалан однос у броју придева са значењем непожељног својства са бројем значења која су ти придеви реализовали (в. Табелу 98).

Табела 98: ПДО према пожељности својства

Придев	Бр. значења	Обележје
<i>добар</i>	45	+
<i>благ</i>	31	+
<i>џлеменији</i>	26	+
<i>луд</i>	25	–
<i>оџак</i> ²	23	–
<i>миран</i>	21	+
<i>зао</i>	20	–
<i>нагао</i>	19	–
<i>незгодан</i>	17	–

Дакле, непожељно се исказује нешто ширим дијапазоном придева, свака нијанса у непожељном понашању изискује и посебну лексичку јединицу, док се за опис пожељног у различитим ситуацијама може искористити мањи број лексема. На то је указала и Р. Драгићевић говорећи о придевима *добар* и *леј* као колокативно презасићеним, јер су услед могућности употребе у разноврсним ситуацијама постали замена мно-

гим другим придевима са позитивним значењем (Драгићевић 2001: 199). К. Милер (Miller К. 1998: 55) примећује да варира ширина примене различитих придева у енглеском језику. Тако се придевима процене (*good/bad, desirable/undesirable*) може модификовати скоро свака именица, а широк опсег примењивости имају и придеви који указују на активност (*active/passive, fast/slow*) или интензитет (*strong/weak, intense/mild*). Л. Згуста код придева *добар* налази једно опште значење које се различито конкретизује у различитим контекстима (Zgusta 1991: 74).

9.4.4.5. Закључак о ПРИДЕВИМА СА ЗНАЧЕЊЕМ ДУХОВНИХ ОСОБИНА. Анализа је показала да изузетно полисемантичних ПДО има знатно мање него придева којима се означава конкретно физичко својство, што је последица чињенице да се апстрактно најчешће разумева преко конкретног, паралелно глаголима и именицама са највише значења. Такође, показало се да се непожељна својства исказују ширим дијапазоном различитих придева, док се добро, повољно и позитивно може исказати мањим бројем лексема широке семантике. Ако узмемо у обзир број значења лексема, закључујемо да су најјучљивије пожељне духовне особине доброта и мудрост, док је најупечатљивија непожељна духовна особина злоба. Такође, важан закључак је и да је код ове групе придева, као и код придева са значењем физичких особина, доминантна сема 'интензитета'.

9.4.5. Остали придеви

9.4.5.1. Будући да смо већину неразврстаних придева већ прокомментарисали говорећи о придевима са значењем физичких и духовних особина, овде ћемо указати на семантичке карактеристике придева *негативан* и *позитиван*, с циљем да упоредимо њихову семантичку супротстављеност. Оба придева су латинског порекла, а имају и готово исти број значења, *позитиван* 18, а *негативан* 17. Трећи члан овог низа, придев *неутралан*, означава оно што је неодређено, неопредељено, што се ни по чему не истиче, има свега шест значења (од којих су три терминолошка), те је његова неподобност за означавање већег опсега појава и логична а семантичка неразвијеност очекивана.

9.4.5.2. Поменути придеви *негативан* и *позитиван*, у ствари, у једној речи обухватају супротстављеност о којој смо говорили поредећи значења физичких и духовних особина. Будући да се све у стварности посматра из угла пожељности и непожељности, ова два придева су изузетно широкозначна. Све што је добро, може се описати као позитивно, а све лоше, незадовољавајуће као негативно, те се тако готово свим

појавама у стварности које се вреднују као добре, задовољавајуће могу супротставити појаве које су у том смислу супротне (нпр. *йозийиван/негайиван* одговор, резултат, оцена, улога, политика, одлука итд.). О општости ових придева говори и податак да су искоришћени и за потребе терминологија (нпр. *йозийивно/негайивно* наелектрисање, *йозийиван/негайиван* налаз, *йозийивни/негайивни* бројеви, *йозийиван/негайиван* лик). Претпостављамо да ће ова два придева бити коришћена и у савременим писаним изворима, имајући у виду чињеницу да могу описивати веома широк дијапазон појава. Показаћемо податке о њиховом статусу у савременом језику у Табели 99.

Табела 99: Однос броја значења и фреквенције за придеве *негайиван* и *йозийиван*

Придев	Бр. значења	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>негайиван</i>	16	4	26	7.157
<i>йозийиван</i>	17	2	29	10.781

Подаци показују њихову прилично високу фреквенцију, нарочито у СрпКор, што је и очекивано с обзиром на чињеницу да се као извори за овај корпус посебно издвајају новински текстови, у којима се овим придевима концизно описују добре и лоше стране различитих појава.

9.4.6. О семантички најбогатијим полисемантичним придевима

9.4.6.1. У даљем тексту представићемо семантички најбогатије придеве у грађи, оне који се на листи придева налазе на првих десет позиција (в. Табелу 100).

Табела 100: Листа семантички најбогатијих придева

Р. бр.	Придев	Бр. значења	Место на листи придева	Опште значење
1.	<i>низак</i>	56	1	физичко својство – димензија
2.	<i>оштар</i>	55	2	физичко својство предмета
3.	<i>добар</i>	45	3	пожељно духовно својство човека
4.	<i>јак</i>	39	4	пожељно физичко својство човека
5.	<i>жив</i>	37	5	пожељно физичко својство човека
6.	<i>мртав</i>	37	5	непожељно физичко својство човека
7.	<i>йламен</i>	35	6	физичко својство материје

Р. бр.	Придев	Бр. значења	Место на листи придева	Опште значење
8.	<i>бео/бијел</i>	34	7	физичко својство – боја
9.	<i>велик</i>	33	8	физичко својство – димензија
10.	<i>благ</i>	31	9	пожељно духовно својство човека
11.	<i>висок</i>	30	10	физичко својство – димензија
12.	<i>мали</i>	30	10	физичко својство – димензија

Списак семантички најбогатијих придева показује да су заступљене све групе које смо појединачно представили, с тим да се по бројности посебно издвајају лексеме које описују физичка својства човека или других појмова и димензије (а ове лексеме примарно укључују и таква својства човека: *висок/низак човек*, *мали њрси* итд.), дакле убедљиво је највише придева којима се означава физичко својство. Поново се показало да је антропоцентричност једно од најважнијих обележја језика. Човек у сваку сферу језика, приликом описа разноврсних појава, мора да угради нешто што је њему својствено. Такође запажамо да су бројнији полисемантични придеви који описују својство коме је обележје изражен интензитет (*ошћар*, *јак*). На основу списка семантички најбогатијих придева закључујемо да је услов за семантичко богатство припадање оним придевима који описују конкретно, на први поглед видљиво својство које у првом реду одликује човека, или које се, осим другим појавама, може приписати и човеку.

9.4.6.2. Пажњу привлачи и велика разлика у броју значења између два прототипична придева са значењем човекове особине, придева *добар* и *леј* који су у великом броју случајева међусобно замениви (уп. Драгићевић 2001: 197). „Њихове примарне семантичке реализације се сасвим јасно међусобно разликују, али се на нивоу секундарних семантичких реализација ови придеви скоро подударају“ (И. 198). Услед те своје широкозначности су се десемантизовали у извесном смислу, па се за све што је похвално, позитивно вредновано може рећи да је добро или лепо. Међутим, упадљива је разлика у броју значења између ова два придева, наспрам 45 значења придева *добар*, стоји 27 значења придева *леј*. Ово вероватно има везе са чињеницом да се знатно више секундарних значења придева *добар* односи на својства човека или нечега што има везе са човеком (његовим мислима, говором, другим менталним својствима), за шта се не може увек употребити придев *леј*, који је ипак више резервисан за физичка својства. Придев *добар* је резерви-

сан за описивање и физичких и духовних својстава, док је придев *лей* пре за физичка својства. Иако су заменљиви у великом броју контекста, рекло би се да је придев *добар* шире семантике и чешће коришћен за описивање унутрашњих карактеристика човека.

9.4.6.3. СТАЊЕ У ДРУГИМ ЈЕЗИЦИМА. Однос међу семантички најбогатијим придевима у српском и руском језику можемо сагледати упоређивањем наших података са подацима које је дала Е. А. Чудинова анализирајући семантички најбогатије придеве у руском језику (1998: 61). У МАС више од седам значења имају 234 придева (од чега је 181 описни, а 53 односна). Она наводи да највише значења имају придеви *чистый, тяжелый, свободный, тонкий, хороший, холодный, легкий, черный, слабый, первый, старый, живой, свежий, добрый*. Већина придева, као и у српском језику, примарно означава физичко својство. У оба језика се великим бројем значења одликују придеви који примарно означавају својство материје или предмета. Такође запажамо да у руском велики број значења има придев *црн (черный)*, док је придев *бео* семантички знатно сиромашнији; зато се, изгледа, као нека врста надомештања јављају придеви *светлао* и *чисти (светлый, чистый)* који су у неким значењима синонимни придеву *бео*. Ми немамо податке за придев *црн*, али се, судећи према подацима из РМС, не може очекивати да премаши број значења придева *бео* (у прилог томе говоре и подаци из фреквенцијских речника и СрпКор). Још једна разлика у односу на српски језик јесте и већи број значења придева *жив (живой)* него придева *мршав* кога нема на наведеном списку. Такође, руски придев *слободан (свободный)* можемо у извесној мери довести у везу са нашим придевом *ошворен*.

9.4.6.4. У руском језику је велики број значења својствен и придевима којима се означавају димензије и размера појма (*тяжелый, тонкий, легкий, глубокий*). Запажамо и да је доминантно духовно својство доброта, означено двама придевима са истим примарним значењем (*хороший, добрый*). Према овоме можемо претпоставити да се духовно базира на истим моралним вредностима код оба народа и да је доброта најпожељније духовно својство. Придеви са највише значења у руском језику најчешће означавају физичке карактеристике и узраст човека, својства његовог карактера, емоције, унутрашњу грађу предмета (Чудинова 1998: 125). Такође, иста ауторка наводи да је значајан податак да међу семантички најбогатијим придевима уопште нема оних који означавају способност, став, процену у смислу интелигенције, свести, емотивно и етичко вредновање, као ни оцену стања (И. 126).

9.4.6.5. На основу фреквенцијске листе енглеских лексема коју смо проверили,¹⁸⁵ закључујемо да се знатно чешће у језику користе придеви са значењем физичког својства, аналогно ситуацији у српском језику (уп. табелу 103): *old* 136. место, *small* 165, *large* 207, *young* 248, *light* 250, *big* 267, *white* 285, *strong* 447, *dark* 516, *black* 536, *bad* 666. место итд. Такође, списак показује да су међу најфреквентнијим лексема које према себи имају фреквентан антоним.

9.4.6.6. О ПРИДЕВУ *НИЗАК*. Придевом *низак* примарно се означава димензија, окомито простирање (уп. Хлебџ 2002: 231). Видели смо да су придеви са значењем димензије семантички веома продуктивни због тога што су широкозначни, односе се на најразличитије појмове који се могу довести у везу са простирањем (конкретним и апстрактним). Придеви димензије често у примарном и секундарним значењима ступају у односе синонимије и антонимије са другим придевима са значењем димензије (нпр. синоними у неким значењима могу бити *низак* и *ниск*; антоними могу бити *висок* и *низак/мали* итд.).

Примарно значење придев *низак* описује оно што је нижег раста од претпостављеног прототипа. Секундарно, овај придев именује снижено, умањено својство или положај конкретног појма (температуре, притиска, различитих предмета, небеских тела итд.), као и непожељна апстрактна својства/стања (где се описују морал, вредности, мисли, порекло, потребе итд.). Погледом на секундарна значења уочава се да овај придев чешће означава човеков непожељан, незадовољавајући положај или стање човека (на шта указују значења која су дефинисана придевима *бедан*, *јадан*, *недосћојан*, *неугледан*, *ионизан*, *ироси*, *ирумиван*, *снисходљив*, *убог*) него његову негативну природу, његов лош однос према другима (што описују значења дефинисана придевима *лицемеран*, *неморалан*, *непоштен*, *иокварен*, *рђав*, *иодмукао*).

С једне стране, изненађује податак да највише значења има придев *низак* који примарно описује оно што је физички мање упадљиво и истакнуто, јер у језику чешће пажњу привлачи оно што се неком карактеристиком упадљиво издваја у односу на све друго. Међутим, са друге стране, узимајући у обзир правило у језику да је оно што је горе и напред позитивно, а оно што је доле и назад негативно (Lyons 1977: 691), и да лексема које описују непожељну појаву у стварности имају

¹⁸⁵ Извор <http://www.insightin.com/esl/> (приступљено 16. 5. 2017).

богатији семантички потенцијал од лексема које описују пожељну појаву, не изненађује његов висок положај на листи полисемантичних придева.

Такође, неочекивана је чињеница да придев *низак*, као маркирани члан антонимског пара, има готово двоструко више значења од немаркираног члана *висок* (56:30), тј. питање је зашто свако својство које се може описати придевом *низак* не може бити описано и придевом *висок*. Разлог може бити и начин семантичког диференцирања лексеме у речнику, што запажамо код примарног значења придева *висок* и *низак*. Док придев *висок* примарно има значење „који има знатно пружање од доње до горње тачке, дуг у вертикалном правцу; који је великог раста“ (*висок коњ/платина/дрво/човек/кула*) придев *низак* је разбијен на неколико подзначења па се колокације као што су *низак човек*, *низак коњ*, *ниско жбуње*, *низак брежуљак* објашњавају као посебна подзначења.

Осим значења која су паралелна, и могућа код оба придева (нпр. *низак/висок водоспај*, *ниско/високо њриземље*, *низак/висок глас*, *ниска/висока цена*, *ниже/више биљке*, *нижи/виши чиновник*, *висока/ниска њемѡераѡура*, *виши/нижи циљеви* итд.), постоје и значења која су могућа само код једног од ова два придева. Нпр. значење „који је на великој удаљености од полутара на север“ налазимо код придева *висок* (*високи север*). Насупрот овоме, није могућа колокација **ниски север* (за описивање појма који се налази на малој удаљености од полутара на север) нити пак **ниски југ*, којом би било описано својство појма који је на удаљеном положају на јужној страни полутара. Нема ни синтагме **високи наклон* за означавање наклоне који се изводи уз незнатно спуштање главе. Насупрот овоме, осим придева *низак*, за описивање знатног спуштања главе приликом наклоне користе се и придеви *велик* и *дубок*, који примарно означавају изражени степен својства (*ниски/велики/дубоки наклон*).

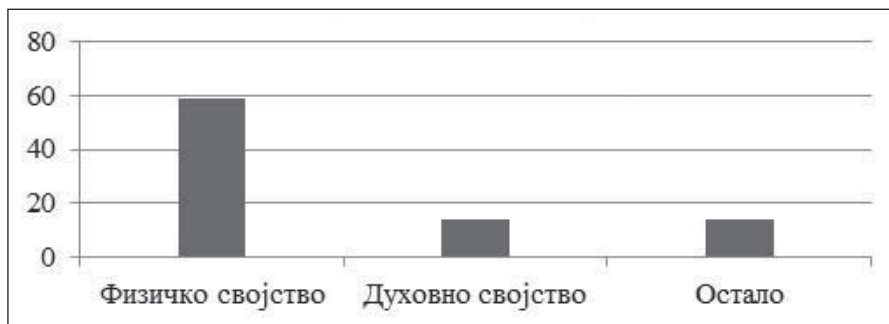
Још један од разлога за неравномеран однос у броју значења може бити и веома дуг временски период који дели објављивање томова РСАНУ у којима су ове две речи обрађене (*висок* је у 2. тому из 1962. године, а *низак* у 15. из 1996). Поводом тога налазимо неколико значења придева *низак* којих нема код придева *висок*, иако је њихова реализација могућа – нпр. код придева *низак* у спортском жаргону постоје примери *ниска лойѡа*, *ниски ѡочейѡни сѡав*, а такви су примери могући и код придева *висок*, али није било грађе да их потврди.¹⁸⁶ Овакви примери показују да је приликом лексикографске

¹⁸⁶ Говорећи о утицајима дијакхронијских и етимолошких чињеница на статус појединих лексема и њихових значења у савременом речнику М. Радовић Тешић (2014: 16) наводи да се ова два плана могу рефлектовати на квалификацију и статус саме лексеме у савременом тренутку, на идентификацију и стандардизацију одреднице

обrade лексема које имају антонимске парове важно имати у виду и обраду одговарајућег антонима, како би статистички подаци о броју значења били што прецизнији.

9.4.7. Закључци о полисемији придева

9.4.7.1. Навешћемо најважније карактеристике ових лексема. Најпре, од 87 лексема које имају 15 и више значења, велику већину представљају придеви са конкретним значењем, значењем физичког својства, стања или релације која се односи на конкретне појаве. Најчешће су то придеви који описују визуелно доступна својства, као и својства која се тичу човека и његових способности. Поново се у први план истиче антропоцентричност језика и тежња човека да појаве у свету описује преко онога што је њему најближе и најпознатије. Ови придеви најчешће секундарно описују различита апстрактна својства, јер се апстрактне појаве разумевају преко конкретних (Гортан-Премк 1997: 107). Графички ћемо, као илустрацију, приказати однос у броју придевских лексема према врсти својства које описују (в. Графикон 12).

Графикон 12: Однос броја придева према врсти појаве коју описују

Такође, запазили смо да велики број полисемантичних придева било у примарном било у секундарним значењима има активну сему 'интензитета', што значи да пажњу говорника више привлачи оно што се издваја, истиче неким својством, што је упадљивије, интензивније и што на њега јаче делује.

у речнику, на полисемантичку структуру и распоред значења с обзиром на објективну компетенцију говорника језика, на утврђивање хомонимних односа за разлику од полисемије, на хронолошки аспект и техничко представљање употребних потврда у периоду који захвата корпус речника.

9.4.7.2. Наше истраживање је показало да базу чине типични, познати придеви, те нема мање познатих изузетно полисемантичних придева, као што се код именица и глагола нађе и лексема чије су целе полисемантичке структуре обележене као заст.(арело) или покр.(ајинско), и где се може наћи и мање општепознатих речи.

9.4.7.3. Закључили смо да је велики број придева са значењем физичке особине широке, општије семантике, те се подједнако у основном значењу могу односити на жива бића, предмете, материју (нпр. *висок*, *дубок*, *нов*), али има и придева који описују специфичније појаве и ситуације (нпр. *крвни*, *муџан*, *џаклен*). Такви придеви најчешће у основи имају неку другу реч и семантички су сиромашнији од творбено простих придева. Такође, запазили смо да полисемантични придеви често према себи имају и полисемантичне синониме или антониме, често и више њих. То им омогућава умрежавање и преплитање у значењима.

9.4.7.4. Анализа је показала и да код лексикографског представљања антонимских парова придева у неким случајевима није даван уједначен распоред значења, те тако налазимо случајеве да нису забележена нека могућа значења антонима. Гледајући из савремене перспективе, таква поступак се у неким случајевима може оправдати дугим периодом између публиковања томова у којима се обрађују антонимски парови.

9.4.7.5. Даћемо листу семантички најбогатијих придева према ЛСГ којима припадају (в. Табелу 101).

Табела 101: Листа семантички најразуђенијих придева према ЛСГ

ЛСГ	Семантички најбогатија лексема	Број значења лексеме	Р. бр. на листи свих лексема
Димензија	<i>низак</i>	56	13
Особине предмета	<i>ошџар</i>	55	14
Духовна својства човека	<i>добар</i>	45	20
Физичка својства човека	<i>јак</i>	39	26
Боја	<i>бео/бијел</i>	34	31
Интензитет	<i>љуи²</i>	28	37
Остало	<i>оџворен</i>	24	41

Наведени придеви описују неке од најубичајенијих појава у стварности и сви се, примарно или секундарно, могу односити и на својство човека. Такође, сви су творбено прости, изузев придева *оџво-*

рен, који је дериват семантички веома богате лексеме *о̄иворӣӣи* (*се*). Установили смо и неуједначену обраду семантички најбогатијег придева *низак* и придева који му је по значењу супротстављен, придева *висок*. Међутим, и да је уједначавање извршено према придеву *висок*, тј. да придев *низак* има мање подзначања, и даље би остао један од семантички најбогатијих придева у грађи.

9.4.7.6. Да ли су семантички најбогатији придеви и најфреквентнији у савременим писаним изворима проверавали смо прегледом фреквенцијских речника и СрпКор. На основу увида у ове податке закључили смо да постоје извесна одступања у РСАНУ у односу на остале изворе (в. Табелу 102).

Табела 102: Фреквенција семантички најбогатијих придева у испитиваним изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>низак</i>	31	239	19.043
<i>ош̄ӣар</i>	29	299	8.393
<i>добар</i>	343	2.045	118.764
<i>јак</i>	109	528	25.507
<i>жив</i>	121	1.083	9.675
<i>мр̄ӣав</i>	118	1.370	8.485
<i>ӣл̄а̄мен</i>	1	171	790
<i>бео/бијел</i>	167	2.565	40.281
<i>велик</i>	957	4.008	294.406
<i>благ</i>	85	403	5.227

Табела показује да број значења у РСАНУ не прати увек висока фреквенција у анализираним изворима, али да се фреквенцијски речници и СрпКор у великој мери поклапају када је у питању заступљеност наведених лексема. Фреквенцијски речници и СрпКор представљају резултате употребе у писаним текстовима, а у РСАНУ су значења констатована на основу писаних извора, али и живог говора (са различитих територија), те отуда непоклапања у броју значења и фреквенцији.

Распоред семантички најбогатијих придева у РСАНУ сравнили смо са списком најфреквентнијих придева из грађе у фреквенцијским речницима и СрпКор. Овде нас интересују позиције које заузимају полисемантични придеви у савременим изворима и у коликој мери се поклапају резултати добијени из њих (в. Табелу 103).

Табела 103: Листа односа семантички најбогатијих и најфреквентнијих придева

РСАНУ	ФРССЈ	ФРЂК	СрпКор
<i>низак</i>	<i>велик</i>	<i>велик</i>	<i>велик</i>
<i>ошӣар</i>	<i>нов</i>	<i>нов</i>	<i>нов</i>
<i>добар</i>	<i>мали</i>	<i>бео</i>	<i>добар</i>
<i>јак</i>	<i>добар</i>	<i>мали</i>	<i>висок</i>
<i>жив</i>	<i>млад</i>	<i>добар</i>	<i>млад</i>
<i>мр̄иав</i>	<i>висок</i>	<i>млад</i>	<i>мали</i>
<i>й̄л̄мен</i>	<i>ле̄й</i>	<i>мр̄иав</i>	<i>бео</i>
<i>бео/бијел</i>	<i>бео</i>	<i>далек</i>	<i>дуг</i>
<i>велик</i>	<i>жив</i>	<i>ле̄й</i>	<i>јак</i>
<i>благ</i>	<i>мр̄иав</i>	<i>жив</i>	<i>кра̄ӣак</i>

Запажамо да су свега три придева заједничка свим испитиваним изворима: *добар*, *бео* и *велик*, с тим да се придев *добар* високо котира у свим прегледаним изворима, следи придев *велик* који је доминантан у фреквенцијским речницима и СрпКор, а ниже је пласиран у РСАНУ.

На основу наведене табеле можемо закључити да је доброта доминантно духовно својство, да је својство појма који је по размерама изнад просечног доминантно када су у питању димензије, а придев *бео*, због могућности да означи велики број нијанси од беле до сиве, има значајну заступљеност у свим испитиваним изворима, а такође има и важну конотативну вредност. Наведени придеви описују готово увек позитивна својства, на основу чега можемо рећи да су придеви са овим значењем употребљивији за означавање других појава, тј. да се мањим бројем придева са позитивним значењем описује већи број различитих појава у стварности, док су придеви са непожељним значењем специфичнији, те је њихов број већи, а семантика ужа.

9.4.7.7. Још нешто ваља напоменути у вези са полисемантичним придевима. Око 41% ових придева (36 лексема) ушло би у лексички минимум српског језика као страног (уп. Крајишник 2016: 282–288). Пажњу привлачи чињеница да је проценат употребљених придева далеко већи него проценат употребљених глагола или именица, што говори да придеви из наше грађе заиста припадају најужем делу општег лексичког фонда. То су следећи придеви: *бео*, *бога̄ӣ*, *велик*, *весео*, *висок*, *врућ*, *гладан*, *горњи*, *дебео*, *добар*, *дубок*, *дуг*, *жив*, *жӯӣ*, *здрав*, *зелен*, *јак*, *кра̄ӣак*, *крив*, *крӯӣан*, *лак*, *ле̄й*, *луд*, *љӯӣ*, *мали*, *миран*, *млад*, *мр̄иав*, *мршав*, *мушки*, *нежан*, *низак*, *нов*, *озбиљан*, *ошӣар*, *й̄лав*. Међу наведеним при-

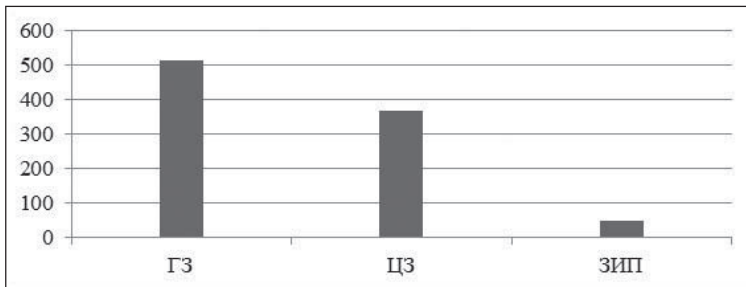
девима су и они са највише значења, али има и оних са 15 значења, што говори да велики број значења није нужан услов за употребљивост неке лексеме за најосновнију комуникацију. На пример, по 15 значења имају придеви *весео*, *врућ*, *дуг*, *жути*, *крив*, *нежан*, *озбиљан*. Са друге стране, на пример, придев *брз* има мање од 15 значења, али представља једну од фреквентнијих лексема и део је лексичког минимума. У лексичком минимуму је, на пример, и придев *диван*, који описује изражени степен својства, а у РСАНУ има свега два значења. Придев *зао* није део лексичког минимума иако се показало да је злоба доминантно непожељно духовно својство у српском језику, нема нпр. ни придева *бисџар*, *благ*, *мек*. Чини нам се да би, приликом утврђивања лексичког минимума, осим фреквенције, требало обратити пажњу и на број значења неке лексеме која су потврђена у стандардном језику, а стање у РСАНУ показује да сви анализирани придеви имају тек понеку нормативну или стилску квалификацију.

9.4.7.8. Али, треба рећи да су придеви из наше грађе, у односу на друге полисемантичне врсте речи, значајно заступљени у лексичком минимуму, стога што су изразито полисемантични придеви уобичајени у стандардном језику и описују типична својства појма.

10. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

10.1. На основу представљеног корпуса и анализе изузетно полисемантичних лексема издвојених у нашем истраживању може се уочити тенденција која прати развој лексикона српског језика, стећи увид о процесима и кретањима који се одвијају у језику и могу се дати оквирне смернице о доминантним областима стварности пресликаним у језик. Спроведена анализа лексема са великим бројем значења показује да је изразита полисемантичност одлика лексема које махом припадају најужем делу општег лексичког фонда, које припадају класи променљивих речи и које се, према томе, могу јавити у великом броју граматичких облика. Од 931 лексеме која је у РСАНУ реализовала најмање 15 значења, глаголи су убедљиво најбројнији (62,3% грађе), именицама припада 28,3%, а придевима 9,4%. Остале врсте речи, будући да је њихов удео у грађи занемарљив и недовољан за утврђивање семантичких законитости, нису ни биле предмет пажње.

10.2. Један од постављених задатака тицао се удела лексема са одређеним бројем значења у укупном збиру лексема. Како бисмо одговорили на овај задатак, све лексеме из грађе сместили смо у утврђене зоне – граничну (са лексемама које су реализовале између 15 и 20 значења), централну (са лексемама које су реализовале између 21 и 40 значења) и зону изразите полисемије (са лексемама које имају више од 40 значења). У Графикону 13 дат је приказ односа броја лексема према утврђеним зонама.

Графикон 13: Распоред броја лексема према утврђеним зонама

Графикон показује обрнуту пропорционалност броја лексема и броја значења – са порастом броја значења смањује се број лексема. Око 15% лексема реализовало је по 15 значења, док више од 70 значења има свега пет лексема. Велика разлика у броју лексема које имају 15 и 16 значења (140 : 77) упућује на закључак да на 15 значења заиста постоји нека врста границе, јер је готово упола мање лексема са 16 значења, што показује да је било оправдано постављање границе на 15 значења за речник који је по обиму као РСАНУ.

10.3. Једно од питања тичало се и порекла лексема које карактерише изразита полисемантичност. Одлика лексема са великим бројем значења која се истиче у литератури јесте да су оне добро укорене у лексички систем језика коме припадају. Наша анализа је показала да је изузетна полисемантичност карактеристична за лексику (пра)словенског порекла, са дугом традицијом коришћења. То су лексеме које чине део општесловенског лексичког фонда и које су и у другим словенским језицима често полисемантичне (нпр. *даваџи/даџи*, *живеџи*, *иџи*, *вода*, *глава*, *звезда*, *корен*, *крв*, *бео*, *груб*, *здрав* итд.). Са друге стране, лексика којој се приписује страна етимологија чини незнатан део грађе (око 3%), готово увек је резервисана за именице са конкретним, предметним значењем, а за такву лексику важи да је, по правилу, усвојена давно и да се вековима употребљава у српском језику, да је добро адаптирана, те се ни не препознаје као страна. Глаголи и придеви су, по правилу, домаћег (словенског) порекла. Лексеме код којих се препознаје страно порекло најчешће су турцизми, а њима се означавају појмови из домаћинства, грађевински објекти, оружје (нпр. *кашика*, *лула*, *маказе*, *кула*, *нишан*). Речи из других језика, превасходно романских или немачког језика, углавном означавају предмете који се користе у одређеним приликама или су везане за одређени начин живота и специфичне животне прилике (нпр. *вео*, *круна*), а неке пак именују појмове који углавном припадају интелектуалном слоју лексике (нпр. *класа*, *линија*, *оџмен*, *џозиџиван*). Када је у питању број значења ових лексема, утврдили смо да су оне далеко семантички сиромашније од лексема домаћег порекла, па се преко 80% позајмљеница налази у граничној зони. Стога и наведени закључци потврђују општу оцену изнету у литератури да је изузетна полисемантичност карактеристика домаћих речи.

10.4. Када је у питању нормативни статус изузетно полисемантичних лексема, закључили смо да су лексеме са највише значења познате просечно образованом говорнику, да је мали проценат слабије познатих речи, од којих је већина страног порекла. Важан закључак произишао

из анализе јесте и то да око четвртине свих значења изузетно полисемантичних лексема има неку нормативну, стилску, термилошку и сл. квалификацију, која је резултат широке тематске и територијалне разумејености грађе за РСАНУ. Неке од лексема из наше грађе обележене су стандарднојезичким квалификаторима (покр.(ајинско), заст.(арело)), а своје присуство на листи изузетно полисемантичних лексема дугују значајној заступљености збирки речи из народних говора и текстовима са почетка 19. века у бази за грађу РСАНУ (нпр. *кривача* (покр.), *йармак* (покр.), *йасайи* (заст.), *йеча*¹ (заст. и покр.)). Такве речи су у грађу доспеле захваљујући изузетној разумејености грађе за овај речник на вертикалној (временској) и хоризонталној (територијалној) оси. Укупно гледајући, квалификатор покр.(ајинско) је најчешћи квалификатор (било да се јавља самостално, било у комбинацији са другим квалификаторима) и њиме је одређено око 12% свих значења, што је највећим делом последица удела бројних збирки речи и дијалекатских речника у грађи за РСАНУ. Напоменућемо и да је најчешћа комбинација квалификатора забележена уз значења лексема из грађе заст. покр. односно заст. и покр., које смо уочили код 174 значења изузетно полисемантичних лексема. На другом месту по броју појављивања је квалификатор фиг.- (уративно), када се употребљава да обележи семантичку помереност неког од значења полисемантичне лексеме.

Са друге стране, готово све лексеме из грађе имају бар једно значење обележено неким квалификатором, нормативним, стилским, термилошким, граматичким итд. Примера ради, без икакве нормативне или било које друге квалификације су полисемантичне лексеме *враћаји* (*се*), *грунуји* (*се*), *долазији*, *дојераји* (*се*), *заглавији* (*се*), *зайињаји* (*се*), *зао*, *озбиљан*, *ојор*, *игра*, *йодесији*. Таквих лексема је веома мало, што је и очекивано када се сагледа ширина грађе за РСАНУ.

10.5. Полисемантичне лексеме су реализовале и велики број значења која припадају различитим термилошким областима или пак означавају употребу која се тиче професионалног, политичког, духовног и др. опредељења човека. Забележено је 66 квалификатора према којима значења изузетно полисемантичних лексема можемо сврстати у различите термилошке и сл. области. Утврђено је и да се термилошка квалификација најчешће јавља код именица са конкретним значењем, а најфреквентнији квалификатори припадају областима природних наука – ботаници, зоологији, анатомији, агрономији и математици.

Анализа је показала и да се код већине лексема из грађе најпре, као примарно, даје опште, нетермилошко значење (нпр. *кајија*, *класа*,

луџка, одбациџи, одузџи), а секундарно се дају квалификације којима се указује на термилошку употребу лексема. Код мањег броја лексема (и то код именица) примарно је забележено термилошко значење (нпр. *вук, живац, кривуља, круг, миш, нога*), а затим остала. Међутим, и ова значења припадају општем лексичком фонду, али су искоришћена и као термини. Њихову примарну припадност општем лексичком фонду потврђује и само њихово присуство на листи изузетно полисемантичних лексема.

10.6. Анализа творбене структуре изузетно полисемантичних лексема показала је да је, за разлику од досадашњих података из литературе који се тичу овог питања, разуђена полисемантичка структура најчешће одлика изведених, префиксираних лексема, пошто изведенице чине две трећине грађе. Ако погледамо појединачне врсте речи, изнети закључак о творбеној структури изузетно полисемантичних лексема односи се на глаголе, док је код именица бројчани однос творбено простих и изведених лексема готово једнак. Придеви су, за разлику од именица и глагола, углавном (са синхронијског аспекта) творбено немотивисане лексема, те за изразито полисемантичне придеве важи правило да су најчешће творбено прости.

Разматрањем творбеног статуса семантички најбогатијих лексема установили смо да се на највишим позицијама по броју значења налазе творбено прости, немотивисане лексема прасловенског порекла (нпр. *ићи, држати (се), носити (се), њасити/њадаити (се), ваџра, огањ, крило, глава, добар, низак, жив, мртјав* итд.). Док по бројности доминирају изведенице, семантички су најбогатије оне које су творбено прости. Највећи проценат изведених речи чине префиксирани изведенице, и то глаголи код којих су најпродуктивнији форманти *на-*, *од-*, *о-*, *за-*, *из-*, *џо-* који су по пореклу предлози. Код именица је најпродуктивнији суфикс *-ица*. Лексема са веома разуђеном полисемантичком структуром састоје се од једносложне или двосложне основе која има у просеку четири фонеме. Како расте број фонема у основи, смањује се и степен полисемантичности, што је последица тежње за економичношћу израза.

10.7. Једно од најважнијих питања у нашем истраживању тичало се категорија стварности којима припада лексика са великим бројем значења. Истраживање је показало да се великим бројем значења одликују лексема којима се описују појмови који се тичу човека, али и природе уопште. Семантички најбогатијим лексемама описане су универзалне појаве у стварности, које се односе на човека, природне појаве, материју и сл., али је човек тај који их посматра, оцењује и описује.

Стога, генерално узевши, универзално својство изузетно полисемантичних лексема јесте АНТРОПОЦЕНТРИЧНОСТ. Човек је процес сазнања започео преко утисака које је примао непосредно преко чула и делова свог тела.

Лексеме из досад објављених томова РСАНУ поделили смо у 38 тематских група, што значи да многе сфере стварности представљају важне сегменте у формирању језичке слике света у српском језику. Са публикавањем нових томова РСАНУ вероватно ће доћи до неких промена у структури група и формираће се и нове тематске области, али оне најважније, доминантне неће бити угрожене. Тематске групе са највећим бројем изузетно полисемантичних лексема показују да су у језику доминантне следеће категорије стварности:

- динамичне активности: мењање места и положаја у простору, мењање карактеристика појма, уопште динамичне појаве,
- предмети у најширем смислу који се користе у свакодневном животу и делови предмета,
- важни и вишефункционални делови тела човека и појаве у вези са његовим телом,
- животиње које живе у човековом непосредном окружењу и важни делови њиховог тела,
- опште, на први поглед уочљиве особине појмова (живих бића, неживих појмова).

Осим наведених доминантних категорија, запажено место заузимају и ове:

- важни делови биљака,
- грађевински објекти који су у најближој вези са човеком и важни делови тих објеката,
- материја и појаве у вези са материјом,
- комуникација.

Ово показује да базу изузетно полисемантичних лексема чине лексеме чија је одлика првенствено конкретност, било да се ради о конкретним физичким активностима или процесима, физичким карактеристикама појма или конкретним предметима.

10.8. Када су у питању појединачне врсте речи, истаћи ћемо да сваку од доминантних категорија именица из грађе повезује чињеница да лексеме које их описују означавају важне делове појмова, оне којима је својствен карактеристичан облик, важна функција и значајна симболичка улога. За придеве са великим бројем значења важна заједничка карактеристика је истакнутост интензитета описане појаве. Полисемантичне

глаголе у целину повезује обележје динамичности, чија последица може бити модификација или трансформација појма. У вези с тим је и напомена да изузетно полисемантични глаголи не описују само радње које човек обавља, већ и активности које су део природних процеса, које са човеком често немају везе и које су независне од човека, али су му визуелно доступне и упечатљиве.

10.9. Најважнији појам за који се може рећи да обједињује све изузетно семантички богате лексеме је ПОКРЕТ. Све што се дешава у природи која окружује човека има у себи елемент покрета. Ако то пренесемо на полисемантичне лексеме, наћи ћемо следећу везу: покрет је најважнији појам за глаголе, који по природи означавају активност или неку другу појаву која је последица активности или која ће у неком будућем периоду као резултат имати неку динамичну промену. Наведени закључак који смо изнели указује на постојање могућности да глаголи у српском језику који су словенског порекла (дакле, вековима се употребљавају), а који у семантичком садржају свог примарног значења садрже ову сему имају загарантовану богат(иј)у полисемантичку структуру. Покрет повезујемо и са лексичком категоријом именица у том смислу да прототипичне именице означавају конкретне појмове који су створени радом човека (тј. покретима руку), појмове којима је својствен покрет (овде мислимо на жива бића), појмове што означавају материју којој је природна карактеристика кретање и прелазак из једног облика у други, али и апстрактне појмове који су резултат неких физичких реакција или процеса. И у класи полисемантичних придева можемо доминантну сему 'интензитета' повезати са појмом покрета у том смислу да се интензивност повезује са снагом и динамичношћу.

Генерално гледајући, изузетно полисемантичне лексеме показују да је приликом човековог обликовања стварности најважнији фактор визуелно искуство преко кога запажамо појаве и разумевамо стварност. Притом пажњу говорника више привлачи оно што се издваја, истиче неким својством и што на њега јаче делује, што се креће, што својом упадљивошћу и интензивношћу привлачи пажњу. Дакле, генерални закључак јесте да језгро система изузетно полисемантичних лексема чине лексеме конкретне семантике.

10.10. Навешћемо и најважнија уочена семантичка обележја лексема које су чиниле грађу за истраживање. Важна карактеристика лексема које се одликују великим бројем значења јесте изразита широкозначност, која се, готово по правилу, може приписати бројним речима које се налазе на врху листе изузетно полисемантичних лексема (нпр.

глаголима *биџи*¹ (*се*), *ићи*, *даџи* (*се*)/*даваџи* (*се*), *оџворџи* (*се*)/*оџварџи* (*се*); именицама *веза*, *мрежа*, *основ(а)*, *џлоча*; придевима *висок*, *добар*, *оџџар*, *низак* итд.), али се може рећи да су и оне које се налазе на средини или при дну листе такође у некој мери широкозначне, односно и код њих се може наћи по неколико доминантних значења (нпр. *љуска*, *оквир*, *м(и)ењаџи* (*се*), *одиграџи* (*се*), *краџак*, *нежан* итд.). Широка семантика је, међутим, посебно карактеристична за глаголе, и то оне творбено немотивисане, који имају велики број семантички богатих деривата.

10.11. Такође, грађа је показала да велики број изузетно полисемантичних лексема има према себи одговарајући синоним (у ширем смислу) који такође има велики број значења. Такве су нпр. лексеме *вук* и *курјак*, *ваџра* и *огањ*; *ваџрен*, *огњевиџи* и *огњен*; *обрнуџи*/*обрџаџи* и *окренуџи*, *обориџи*/*обараџи* и *обалиџи* итд. Будући да језик не трпи сувишности, посебно када је у питању велики број паралелних значења, паралелно постојање оваквих лексема у језику повезали смо са различитом употребном вредношћу. Један од синонима је по правилу резервисан за коришћење у неутралном контексту, а други за стилски обележене контексте. Анализа грађе је показала и да се захваљујући синонимности снижава фреквенција лексема јер више њих конкурише за одређено значење. Тако се, на пример, поменуте лексеме којима се означава промена положаја у простору (*обрнуџи*/*обрџаџи*, *окренуџи*, *обориџи* итд.) у савременим писаним изворима потврђују малим бројем употреба услед чињенице да више њих конкурише за одређено значење, те се ниједан не издваја као доминантан.

10.12.0. Глаголи. Инвентар лексема је показао да глаголи представљају доминантну групу (заузимају више од 60% грађе). Већина полисемантичних глагола означава конкретну радњу, односно неку физичку промену (просторну, квалитативну), а померање у простору представља базичну радњу која је карактеристична за глаголе већине анализираних група. У грађи су ретке глаголске лексеме којима се означава мировање или крај неког циклуса (нпр. престанак егзистирања, заустављање итд.). Нова значења, како се показало, привлаче глаголи који именују неку динамичну ситуацију и промену која ће и у будућности имати конкретне и динамичне последице. У вези са овим је и чињеница да у грађи нема ниједне лексеме којом се у основном неповратном значењу денотира психичко стање човека, расположење, осећање, а двадесетак лексема у основном значењу рефлексивне форме означавају психофизичку активност или стање.

10.12.1. На нивоу читавог система полисемантичних глагола и примарно и секундарно су продуктивна она значења која се односе на кретање, говорење, физиолошке процесе, физичко деловање на објекат, промену положаја ентитета, модификацију или трансформацију ентитета, уопште активности током којих се дешава нека промена, просторна, квалитативна итд. Важна чињеница је да близу 95% глагола из грађе именује конкретне активности, што је паралелно доминантности конкретних појмова и својстава код изузетно полисемантичних именица и придева.

10.12.2. Даље, анализа је показала да се развијеном полисемантичком структуром не одликују увек лексеме које су типични представници дате ЛСГ, већ оне које у ширем смислу улазе у групу. На пример, код глагола кретања на првом месту по броју значења нису типични глаголи ове групе, *ићи* и *крећати се*, већ *идаћи* и *иасићи*. Затим, у групи глагола говорења семантички је најбогатији глагол *огласићи (се)* који има више значења од базичних глагола говорења, *говорићи (се)* и *казати (се)*; код глагола којима се означава промена положаја у простору са највише значења је глагол *оборићи (се)* којим се денотира промена положаја из вертикалног у хоризонталан, иако стање у савременом језику показује да се као типичнији глагол промене положаја издваја полисемантични глагол *окренући (се)*. На највишим позицијама у својим групама су глаголи *огласићи (се)*, *ојросићи* итд., а они укључују додатне семантичке компоненте којима се прецизира тип радње, што показује да у језику постоји велика потреба за исказивањем специфичних типова активности.

Међу глаголима промене места или положаја у простору доминантни су они којима се примарно означава кретање и премештање објекта. Показало се да су глаголи контролисаног кретања далеко најбројнији, али су семантички најбогатији они који денотирају неконтролисано кретање. Истраживањем смо утврдили да су ови глаголи широкозначни, јер осим различитих врста премештања у простору (конкретних и апстрактних) имају и велики број значења којима се описују нечије психичко и физичко стање, тј. погоршање тог стања, што има везе са њиховом конотативном вредношћу. Затим, занимљива чињеница у вези са глаголима поседовања јесте да је далеко више глагола којима се означава ситуација узимања, него давања или поседовања, што можда има везе са пресликавањем на језик урођене човекове тежње да стиче, прибавља за себе.

10.12.3. Семантички најбогатији глаголи у грађи су *йадаџи* (*се*) и *йасџи*. Они примарно означавају кретање са вишег положаја на нижи, а као хипероним им се јавља глагол *креџаџи се*, но овај глагол има неупоредиво мање значења вероватно стога што је неутралан у погледу правца, циља, средства кретања, а поред тога има и веома фреквентан синоним *иђи*. Ови примери показују да је специфично често издиференцираније него базично, основно и неутрално. Важна семантичка карактеристика ових глагола је та што примарно означавају динамичну радњу, промену положаја која се врши од тачке која је виша према тачки која је просторно нижа. Та могућност да је сваки конкретни појам у одређеној ситуацији изложен овој радњи може бити узрок великом броју значења ова два глагола. Осим описивања конкретне кретања одозго надолу, бројна су и значења која описују погоршање, пропадање у апстрактном смислу. Најважнији моменат у вези са овим глаголима је да описују широко распрострањену динамичну активност и да су и сами широке, непрецизне семантике, што потврђују и изузетно полисемантични деривати (нпр. *зайасџи/зайадаџи*, *исџасџи/исџадаџи*). Такође, ова два глагола су ретки примери активних полисемантичних глагола који описују радњу чији иницијатор није човек већ процес у природи.

10.12.4. Једно од питања тичало се и утицаја глаголског вида на семантику глагола. У грађи је забележено више полисемантичних глагола који имају обележје свршеног вида, него несвршеног. Анализа је показала да основни глагол најчешће има више значења него префиксирани видски парњак. На пример, глаголи *биџи*¹ (*се*), *везаџи* (*се*), *држаџи* (*се*), итд. имају више значења него њихови перфективизовани видски парњаци. Наведени глаголи су углавном творбено прости, воде порекло још из прасловенског доба, што је потврда досадашњих сазнања да речи са великим бројем значења морају бити и одавно у употреби у језику. Овакви глаголи су изразито широкозначни и у семантици се често мање поклапају са својим видским парњацима. Са друге стране, има и простих глагола који имају мање значења од префиксираних видских парњака (нпр. *вадиџи* (*се*), *м(ј)ериџи* (*се*) итд.), али они су уже примарне семантике и у већој мери се поклапају са дериватима.

Занимало нас је и да ли код префиксираних видских парова свршени члан има више значења, а анализа је показала да је број значења свршених и несвршених префиксираних видских парњака често несразмеран – више значења има свршени члан видског пара. На такав резултат могао је утицати недостатак грађе који се одразио и на лексикограф-

ски поступак, пошто се у грађи чешће бележе примери са свршеним глаголом. И запажање да је дефиниција свршеног глагола опширнија и информативнија него код одговарајућег несвршеног парњака је према анализираној грађи тачно, а овакав начин дефинисања је, како смо запазили, типичнији за парове који се састоје од основног и префиксираног видског парњака. Код глагола којима се вид мења другим средствима (суфиксацијом, гласовним променама) одступања су често мања. Разлог за овакав однос може бити у чињеници да се приликом дефинисања префиксацијом изведених видских парова жели нагласити и семантика префикса, али важно је напоменути и да се видски парњаци изведени суфиксацијом и другим начинима обрађују у краћем временском периоду, често и од руке истог лексикографа, па је поступак уједначенији.

Још један закључак важан за наше истраживање тиче се подударања у значењима низа глагола са истом основом. Неки глаголи широке семантике имају и по неколико парова, пошто имају и више полисемантичних деривата (нпр. *ви̑ти* : *изви̑ти/извија̑ти*). Прегледом грађе установили смо да су семантички сродни други и трећи члан, док је основни глагол некакав надређени појам са општим значењем, а за прецизније, финије изражавање семантичких нијанси прибегава се префиксацији и секундарној имперфективизацији.

10.12.5. Говорећи о глаголском роду, закључили смо да је у грађи највише прелазних глагола, и то оних којима се означава нека видљива промена на објекту радње. Ако изузмемо глаголе самосталног кретања који су сами по себи непрелазни, свега неколико глагола из грађе је у основном неповратном значењу непрелазно (нпр. *грува̑ти*, *лежа̑ти/ле̑ти*, *ослаби̑ти*). Ово показује да тенденцију ка већем броју значења имају они глаголи којима се означава процес којим се споља, од стране агенса, делује на објекат. Већина глагола у грађи реализовала је и обично и повратно значење, док нема ниједног изузетно полисемантичног глагола који се реализује искључиво у повратном облику. Такође, много више значења имају глаголи у свом нереклексивном облику него у рефлексивном (од свих значења глагола који се могу јавити у обе форме, око 75% значења реализовано је у нереклексивној форми), што показује да активност агенса радње игра важну улогу приликом номинације појава у стварности – великом већином значења изузетно полисемантичних лексема именују се радње које укључују активно учешће агенса. Полисемантични глаголи који именују динамичне активности често бивају „позајмљени“ да означе појаву из друге области стварности (нпр. глаголи кретања могу секундарно означавати говорење, психич-

ке активности, разна стања и процесе, глаголи модификације кретање, говорење, психичке активности итд.).

10.12.6. Након разврставања глагола према примарном значењу у ЛСГ установили смо да око 60% глагола и у рефлексивној форми остаје у оквиру исте ЛСГ, док остатак лексема у рефлексивној форми прелази у другу групу, али и ту најчешће важи правило да глагол који у неповратној форми означава динамичну активност исти тип радње означава и у повратној форми (нпр. тако су повезани глаголи који означавају различите врсте промена положаја и места у простору), ако у неповратној форми означава менталну активност, у повратној форми именује сличан ментални процес или пак неко стање (нпр. преплићу се глаголи психичких активности са глаголима говорења, егзистенције итд.). Такође, запазили смо да су ретки изузетно полисемантични глаголи којима је потпуно исто значење и у основној и у повратној форми, што је условљено тежњом језика ка економичности.

10.12.7. Значајан закључак произишао из нашег истраживања тиче се полисемантичних префиксираних глагола. Највећи део грађе заузимају управо префиксирани глаголи којима је у основи такође изузетно полисемантичан глагол. То су глаголи којима се описују основне радње: *биџи*¹, *вући*, *даџи*, *ићи*, *носиџи*, *џадаџи/џасџи* итд. За разлику од ових изведених глагола, код оних којима је у основи именица или придев семантички садржај је знатно сиромашнији, па се они по броју значења налазе при дну или на дну листе семантички најбогатијих лексема. Овакав резултат повезујемо са доминантношћу назива за основне радње које су означене простим, немотивисаним глаголима, док је код глагола изведених суфиксацијом у основи лексема која често именује друкчији тип појаве.

Постојање великог броја префиксираних, изузетно полисемантичних глагола објаснили смо чињеницом да основни глаголи имају непрецизан семантички садржај који не може да опслужи све семантичке нијансе за којима се у језику јавила потреба, а оваквим глаголима се означавају неке основне, фреквентне и конкретне радње које су општије. Стога је приликом номинације новог садржаја било лакше посегнути за нечим познатим, уобичајеним и модификовати га, него стварати потпуно нову реч. У томе видимо главни разлог за полисемантичност префиксираних глагола. Префиксираним дериватима и њиховим секундарно имперфективизираним паровима јасније се и прецизније одређује уобичајена, распрострањена радња. Осим тога, изведени глаголи су развили и низ нових значења, која се не могу повезати са мотивном лексемом.

Осим префиксираних глагола код којих се јасно може издвојити мотивни глагол, има и глагола са великим бројем значења код којих се са синхронизационог становишта не може успоставити основни, мотивни глагол, већ се уместо глагола налази везана основа, творбени елемент са уочљивим општим појмовним значењем (нпр. такве су основе *весити, *шегнути). Основни глагол, тј. основа од које је настао семантички је непрецизан, што је у језику решено успостављањем префиксираних деривата, односно формирањем секундарно имперфективизованог глагола прецизног значења (нпр. *шегнути : *зашегнути* (*се*)/*зашезати* (*се*), *нашегнути* (*се*)/*нашезати* (*се*), *ошегнути* (*се*)/*ошезати* (*се*) итд.).

Код глагола смо уочили још нешто – семантички су изузетно богати и са синхронизационог становишта творбено изведени глаголи који су се услед семантичке непрецизности почели понашати као прости, јер им се регуларно додају префикси. Такви су нпр. глаголи *наћи* и *налазити* код којих се као резултат префиксације јавља десемантизација основних значења кретања (који се садрже у мотивним глаголима *ићи* и *лазити*). Тако ови глаголи у свом семантичком садржају поседују компоненте из базних глагола кретања, али су након префиксације, иако суженије семантике, и даље остали семантички непрецизни, на шта указују полисемантични префиксирани деривати *изнаћи*/*изналазити*, *йронаћи*/ *йроналазити*, *снаћи*/*сналазити* итд.

10.12.8. Грађа је, дакле, показала да премештање и промена положаја у простору, као и модификација представљају доминантне класе изузетно полисемантичних глагола, а да су семе 'покрета' и 'промене' доминантне семе које у неком виду можемо препознати код готово свих глагола у грађи.

10.13.0. Именице. Именице имају велику способност семантичког варирања захваљујући чињеници да у највећој мери означавају конкретне појмове и појаве из објективног света, а како се показало, човек, полазећи од њих, упознаје нова и друкчија својства. На конкретне појмове односи се чак 77% полисемантичних именица и према томе и највише издвојених група окупља лексеме са значењем конкретних појмова. Издвојили смо 14 група именица на основу примарног значења, а оне обухватају доминантне сфере стварности – бића, предмете, биљке, животиње, грађевине, материју, природне појаве, радње итд. Највећи проценат именица заузимају оне којима се примарно означавају предмети, а из анализиране грађе смо видели да свака полисемантична лексема секундарно има и предметно значење. Осим значења предмета,

велика већина изузетно полисемантичних именица секундарно означава и биљке, животиње, а често и човека одређених карактеристика.

10.13.1. Склоност човека да према себи описује свет највише се уочава кроз именице којима се примарно описује сам човек. У грађи су заступљене лексеме које се односе на његово тело, јер човек разумева и описује свет око себе најчешће преко онога што му је најближе, што сам најбоље познаје (стога у грађи налазимо лексеме које означавају главу и њене делове, удове, делове трупа, називе за голим оком уочљива обољења итд.). Осим делова тела, човек обраћа пажњу и на особине других људи, те се кроз називе као што су *голица*, *љушица*, *дивљак* исказује субјективни став према носиоцу особине. Под лупом оцењивања најчешће су непожељна својства човека, она која га издвајају према изгледу, понашању, материјалном положају. Лексеме овог типа су посебно семантички продуктивне у народним говорима. Директно човека описују и лексеме које означавају имена сродника, а истраживањем смо утврдили да нова значења по правилу добијају лексеме које означавају имена удаљенијих сродника без посебног терминолошког одређења или пак равноправних сродника, док су лексеме које примарно означавају ауторитарне, надређене особе у неком систему слабије семантички разуђене.

10.13.2. Међутим, група лексема која се односи на човека није најбројнија, иако описује појмове најближе човеку, јер је број појмова овог типа ограничен, насупрот неограниченом броју предмета различитих облика и функција који су човеку неопходни свакодневно. Стога највећу групу лексема чине оне које означавају предмете који се користе у домаћинству (нпр. *кључ*, *кориџо*, *лојар*, *маказе*), делове неког предмета (нпр. *крал*) или опште називе за предмет одређеног облика (нпр. *круг*, *мрежа*, *оквир* итд.). Међу називима карактеристичног облика издвајају се предмети у облику круга (*в(и)јенац*, *коло*, *колућ*, *кошур*, *обруч*), који су секундарно у великој мери синонимни. Постојање великог броја лексема сродне семантике може се повезати са обликом појмова обележеним поменутих именицама – предмети о којима се овде ради могу се довести у везу са кружењем, кретањем које је човеку и појавама у природи природно својствено и које се јавља као једно од доминантних обележја у стварности, а, како смо у истраживању утврдили, и у језику.

10.13.3. И називи за животиње чине једну од бројнијих група, где доминирају лексеме којима се именују домаће животиње, а посебно се

издвајају лексеме *коза*, *кокош* и *коњ* чији се и хипоними и деривати одликују развијеном полисемијом. Ове животиње су блиске човеку и он од њих има велику корист.

10.13.4. Један од важних закључака тиче се и чињенице да ботанички термини генерално не спадају у изузетно полисемантичне лексеме јер ову групу чини мали број именица, од којих су неке општије, не искључиво фитонимијске семантике. Посебно се издвајају лексеме које означавају делове биљака, аналогно лексемама које означавају делове тела човека, делове грађевина и предмета. Ово показује да су базични, основни делови појма означени и семантички најбогатијим лексемама – *глава* један од најважнијих делова људског тела, *основ(a)* као најважнији део грађевине, *корен* један од најбитнијих делова биљке, *душа* најважније обележје човековог унутрашњег бића.

10.13.5. У вези са овим је и запажање да се апстрактни појмови описују са свега неколико изузетно полисемантичних лексема, а у ову групу смо сместили именице које у ширем смислу припадају класи апстрактних речи, ту су лексеме из области филозофије, религије, психологије и сл. (нпр. *в(ј)ера*, *дух*, *живоџ*, *милосџ*, *мисао*). Већина лексема ове групе и секундарно означавају апстрактне појмове, што показује да у језику апстрактно најчешће даје апстрактно.

10.13.6. Затим, истраживање показује да често семантички најбогатије нису оне именице које су типични представници група. Тако лексема *кућа* која означава објекат у ком човек живи има знатно мање значења од лексеме *основ(a)* која примарно означава темељ, базу грађевине. Ово нас, осим чињенице да је база најважнији део појма, упућује и на закључак да би лексема *основ(a)* требало да има шире конципирано примарно значење, без директног указивања на део грађевинског објекта. Овај закључак можемо повезати са ситуацијом код глаголских лексема где се често на највишим позицијама не налазе лексеме које су прототипични представници одређене групе, већ оне које у ширем смислу припадају датој групи.

10.13.7. Секундарна значења именица из наше грађе настајала су најчешће по веома продуктивном механизму метафоричке трансформације по изгледу, облику, боји, функцији и сл. (нпр. *коза*, *облук*, *маказе*, *колунџ* итд.). Осим изгледа појма, приликом номинације, важна је и симболичка функција која се везује за њега – нпр. бројна значења лексема *крсџ*, *јабука*, *засџава*, *змај*, *круна* итд. базирају се

управо на овој карактеристици. Овај тип значења посебно је продуктиван у народним говорима.

10.13.8. Такође смо запазили да се код неких именица у полисемантичкој структури може издвојити двострука или трострука творбена мотивација (од именице, придева или глагола), што је допринело разгранатијој полисемантичкој структури. Такве су нпр. именице *й(иј)евац, крвавица, кокица, наглавак, ноћница*.

10.13.9. За изузетну полисемантичност суфиксалних именичких деривата заслужан је веома продуктиван механизам понављања истог творбеног модела (нпр. тај механизам препознајемо код лексема *жујка, крилаш, голица, браник* итд.). Практично је неограничен број референата који се могу именовати уз помоћ овог механизма и он зависи од креативности говорника приликом повезивања новог појма са постојећим. Лексеме овог типа добијале су нова значења независно једно од другог, на различитим, неповезаним територијама што, како се наглашава у литератури, упућује на утицај социјалних фактора приликом номинације, на њихову условљеност животним приликама.

10.13.10. Као значајну карактеристику изузетно полисемантичних именица издвојили смо и висок степен лексикализације значења деминутивних деривата (нпр. код именица *кајица, језичак, йејица¹, корица* итд.). За разлику од мотивних лексема које се подједнако могу односити на конкретне и апстрактне појмове, деривати готово по правилу означавају конкретне појмове. Ова појава је веома распрострањена код изведеница од именица и придева које чине део наше грађе, а има и случајева да је дериват семантички богатији од мотивне лексеме. Постоји практично неограничен број нових референата којима се може приписати обележје означено таквом лексемом. На пример, *кајицом* се може назвати било који предмет мањих димензија који се налази на нечему и који има заштитну функцију, *језичак* може бити сваки конкретан појам који формом подсећа на језик, а мањих је димензија. Овакво ширење полисемантичке структуре такође је посебно продуктивно у народним говорима, али формално задовољава критеријум да се јави и у књижевном језику, будући да се такве лексеме облички састоје од основе која је уобичајена за књижевни језик и творбеног формата који је такође продуктиван у књижевном језику.

10.13.11. Са највише значења међу именицама су лексеме *вайра* и *йлоча*, али се по броју значења налазе међу средње семантички богатим лексемама. Глаголи имају знатно више значења, као и неки придеви.

Именице *ваїра* и *їлоча* припадају истом тематском пољу. Семантички су богате свакако и због тога што описују широко распрострањене појмове доступне сваком говорнику. Ове именице нису прасловенског порекла, већ јужнословенског, што их издваја од глагола и придева са највише значења, а обе потичу из приближно истог периода.

На њихову највишу позицију на листи семантички богатих именица утицало је неколико фактора. Најпре, именицом *ваїра* означава се једна од најважнијих појава у стварности, коју је човек подредио себи и која је постала неопходна за живот, али се чини да је важно и то што означава појаву која модификује, мења појам који је под њеним дејством, узимајући у обзир тенденцију у језику да велики број значења имају оне лексеме које описују појаве што се интензивно развијају и чији су резултати видљиви оку посматрача. Ова именица има и семантички изузетно богат синоним *огањ*, нешто друкчије употребне вредности, па је можда и та чињеница утицала на обогаћивање њене полисемантичке структуре (нпр. могла је неко значење добити од именице *огањ*). За изузетну семантичку разуђеност именице *їлоча* претпостављамо да су најзаслужнији карактеристичан изглед појма на који се односи, као и његова широка доступност говорницима. Као најпродуктивније семе издвајају се 'који је плъснат', и 'који је заравњен', а њиховим посредством, метафоричким путем, настао је велики број значења, јер се сваки конкретан појам који је чврсте структуре и заравњене површине може назвати плочом. За ову именицу такође је карактеристично да јој се готово сва значења односе на конкретан појам, али и да има бројна терминолошка значења (из области геологије, грађевинарства, географије, религије, анатомије, зоологије, информатике итд.).

10.13.12. Именице које чине нашу грађу означавају неке од најважнијих, најпознатијих појмова у свету који нас окружује, а показало се да их често можемо међусобно повезати неким заједничким елементом (какви су нпр. називи за најважније делове појмова, што се издвојило као једно од главних обележја семантички најбогатијих именица).

10.14.0. Придеви. Већина придева описује физичке карактеристике појма, димензије, боју, особине материје, физичке особине предмета, физичке особине човека, интензитет. Највише је придева који описују физичка својства човека или дела тела човека, а анализом смо утврдили да је велики број таквих придева широке, опште семантике, те се подједнако у основном значењу могу односити на жива бића, предмете, материју (нпр. *висок*, *зелен*, *кружан*, *низак*), а најчешће су творбено немо-

тивисани. Са друге стране, придеви који описују специфичније појаве и ситуације углавном у основи имају неку другу реч (нпр. *ваџрен*, *крвени*, *муџан*, *олујан*) и они су семантички сиромашнији од творбено простих придева. Код њих је само део семантичког садржаја мотивне лексеме пренет у дериват, те је то и разлог мањег броја значења.

10.14.1. Даље, утврдили смо да су придеви са значењем израженијег својства генерално семантички богатији од придева којима се описује умеренији степен својства. Основни, базични придеви који именују неко својство у највишем/најнижем степену најчешће су и семантички најбогатији (нпр. *висок*, *мали*, *оштар*, *јак*). Оно што је између тих крајњих граница чешће се исказује описним конструкцијама или придевима добијеним различитим творбеним средствима, који немају развијену полисемију (нпр. придев *онизак* има тек део значења која је реализовао придев *низак*, *невелик* има свега четири значења итд.). Такође, неки од придева са значењем димензије имају и квазисинониме, са којима се поклапају у неким значењима – нпр. у таквом односу стоје придеви *мршав* и *џанак*, с тим да се *мршав* примарно односи на својство живих бића, а *џанак* је општије, шире семантике. На тај начин се и део семантике распоређује између синонима.

10.14.2. На основу списка лексема којима се примарно описују физичка својства човека закључили смо да приликом номинације од пожељних особина пажњу говорника привлаче здравље, снага, лепота, младост и материјално богатство, а да се од непожељних особина и стања истичу старост, физички недостаци и материјална оскудица. Сва наведена својства видљива су на први поглед. Физички изглед особе сматра се веома важним, а придеви са значењем спољашњих карактеристика особе често се употребљавају да означе својства разних других појмова (нпр. *жив*, *мршав*, *л(и)јеј*, *нежан/њежан*).

10.14.3. Затим, анализа је показала да је више придева који означавају непожељне физичке особине него придева са значењем пожељне физичке особине, али број значења која су ови придеви реализовали показује да је тај однос обрнуто пропорционалан врсти својства. То значи да се чешће за описивање различитих особина користе придеви са пожељним значењем који су шире семантике, него они са непожељним значењем. Све што је лепо, позитивно и пожељно може се описати са неколико изузетно семантички богатих лексема, док се за описивање непожељних особина користи шири спектар лексема (такав је нпр. случај са полисемантичним придевима *неваљао*, *зао* и *ојак* који

су и градијски поређани на скали непожељног својства). Придеви који означавају јача, интензивнија својства имају и разубуђенију полисемантичку структуру, а сема 'интензитета' је доминантна сема у читавом систему полисемантичних придева.

10.14.4. Полисемантични придеви којима се описују физичка својства најчешће имају по неколико синонима или антонима, а често су међусобно и заменљиви, те се више значења развило код већег броја придева, уместо код једног централног (нпр. придеви *крући* и *ошћар* су међусобно заменљиви у већем броју значења, а као антоним им се у неким значењима супротставља придев *мек*; у великој мери су синонимни придеви *ојор* и *горак*). Придев *ошћар* означава изражени степен својства и као такав се налази међу семантички најбогатијим придевима. Показало се да је овај придев међу најширокозначнијим, будући да смо нашли да га у разним значењима може заменити више од 50 других придева. Међутим, насупротив високој позицији на листи лексема из грађе, има релативно малу фреквенцију, што смо објаснили управо тиме да придев *ошћар* у појединим значењима има бројне синониме који га могу заменити и тако смањити степен његове употребе.

Закључили смо и да придеви којима се описује богатство и изобиље у различитим видовима чешће имају и богатији семантички потенцијал (нпр. *богаји*, *моћан*, *обилан*), у односу на придеве који описују недовољност у материјалном погледу (нпр. *оскудан*).

10.14.5. У РСАНУ је далеко мање изузетно полисемантичних придева који примарно описују духовну особину човека, него оних којима се означавају конкретна физичка својства. Овакво стање је последица тога што се апстрактно најчешће разумева преко конкретног, уочљивог на први поглед. Најупечатљивије пожељне духовне особине су доброта и памет, док је најупадљивија непожељна духовна особина злоба. Непожељна духовна својства најчешће су уочљива на први поглед, на основу понашања човека у једној конкретној ситуацији, док је за уочавање пожељних духовних карактеристика потребна и социјална интеракција, те је таквих придева мање.

10.14.6. Семантички најбогатији придев *низак* описује снижени степен својства, примарно означава својство онога што је на малој удаљености од подлоге. Уочили смо да, с једне стране, изненађује податак да највише значења има придев који примарно описује оно што је физички мање упадљиво и истакнуто, јер у језику чешће пажњу привлачи оно што се неком карактеристиком истиче у односу на све

друго. Међутим, са друге стране, узимајући у обзир оријентационе метафоре да је оно што је горе и напред позитивно, а оно што је доле и назад негативно, а да лексема које описују непожељну појаву у стварности имају богатији семантички потенцијал од лексема које описују пожељну појаву, највиша позиција овог придева на листи придевских лексема није неочекивана. Можемо успоставити паралелу између семантички најбогатијег придева и семантички најбогатијих глагола – и једнима и другима се означавају појаве које се налазе испод очекиваног нивоа или томе теже, односно, у конотативном смислу, непожељна својства или доспевање у непожељно стање. Наше истраживање је показало и да групу полисемантичних придева чине они који су општепознати, широке употребе, за разлику од полисемантичних именица и глагола.

10.15.1. За истраживање какво је наше, уједначен лексикографски поступак је веома важан како би добијени резултати били објективнији и прецизнији. На разлике у обради одређених лексема (нпр. антонима, видских парова) утицаја има удаљеност лексема, ширина грађе, али и став лексикографа о степену семантичке диференцијације лексема. Свакако да ће се са унапређивањем лексикографског поступка и лексиколошких теорија доћи и до савршенијег лексикографског чланка. На овом месту ћемо указати на неке уочене неуједначености које су довеле до несразмерног односа у броју значења појединих повезаних лексема.

10.15.2. На пример, придев *низак* има готово двоструко више значења од придева *висок*. Разлог за несразмеран однос у броју значења је, како се показало, неуједначена обрада ова два придева. Док придев *висок* примарно има значење „који има знатно пружање од доње до горње тачке, дуг у вертикалном правцу; који је великог раста“ (*висок коњ/планина/дрво/човек/кула*), придев *низак* је разбијен на неколико подзначења па се колокације као што су *низак човек*, *низак коњ*, *ниско жбуње*, *низак брежуљак* објашњавају као посебна подзначења, и број значења придева *низак* се тиме знатно увећава. Или, такав је пример дефинисања примарног значења видских парова глагола *йадаиши* и *йасиши* – у једном случају се пример типа *лишиће йада/је йало на земљу* даје као посебно подзначење **1в.** „откидајући се опадати са дрвета на земљу (о плодовима, лишћу и сл.)“, а у другом се даје у оквиру примарног значења **1а.** „услед губитка ослонца, упоришта (под утицајем Земљине теже) доспети на тло или другу подлогу“, заједно са примерима *йаде реза*, *бомба ће йасиши* итд. Овакви примери утичу на увећање

броја значења, а тиме и на неуједначеност резултата код статистичког истраживања лексичког фонда.

10.15.3. Сродна овоме је и ситуација са обрадом глагола који имају супротстављено примарно значење, а међу којима постоји велика разлика у броју реализованих значења – такав су пример глаголи *зайворити* (*се*) и *ојворити* (*се*), где глагол *зайворити* (*се*) има 21 значење, а *ојворити* (*се*) 65. Упоређивањем значења глагола *зайворити* (*се*) и *ојворити* (*се*) дошли смо до закључка да је глагол *зайворити* (*се*) у неким случајевима општије обрађен, док су код глагола *ојворити* (*се*) дате детаљније, прецизније семантичке нијансе, некад можда и сувише детаљне. На пример, код глагола *зайворити* нема значења која се семантички супротстављају подзначењима глагола *ојворити*, а која су реализована нпр. са именицама *усџа*, *очи*, *блуза*, *књига*, *лобања* итд. – она су код глагола *зайворити* обједињена у оквиру две дефиниције. Разлог за овакву одлуку лексикографа могла је бити и природа грађе којом је располагао. Поменути два придева су обрађена у веома дугом временском распону, што утиче и на резултат обраде. Поменућемо и пример обраде лексема *кућа* и *дом*, које су у неким значењима или у већини значења синонимне и истог нормативног ранга. Више значења код лексеме *кућа* резултат је друкчијег и исправнијег лексикографског поступка у односу на лексему *дом*.

10.15.4. Када је у питању лексикографска обрада у РСАНУ, мора се имати у виду чињеница да је период публиковања овог речника изузетно дуг, те се не могу све промене у значењима забележити и објаснити, посебно када се има у виду да су први томови објављени пре више од пола века. Речници који се израђују тако дуго као РСАНУ обавезно морају рачунати са допунским томом који ће попунити празнине и неравнине у изради. Уједначеније представљање значења код лексема које су повезане неком заједничком карактеристиком допринеће и већој прецизности при представљању статистичких података о броју значења и прецизнијем утврђивању инвентара изузетно полисемантичних лексема приликом семантичких анализа попут наше.

10.16.1. Један од циљева нашег истраживања био је и да утврдимо актуелност изузетно полисемантичних лексема у савременом српском језику и на тај начин сагледамо и распрострањеност њихових значења у три репрезентативна контролна извора – ФРЂК, ФРССЈ и СрпКор. Приликом лексичко-семантичке анализе изузетно полисемантичних лексема представљали смо и статус семантички најбогатијих лексе-

ма у поменутих изворима и утврдили да се ове лексеме не одликују увек изузетно високом фреквенцијом, али и да се контролни извори у великој мери међусобно поклапају, тј. да су исте лексеме често и најфреквентније у савременим писаним изворима. Различит резултат у РСАНУ образложили смо чињеницом да овај речник обухвата далеко разуђенију грађу (временски, територијално, стилски, термилошки, етимолошки итд.), а закључили смо и да велики број значења лексеме не мора нужно значити да је та лексема изразито фреквентна, јер стање у великом дескриптивном речнику није прецизан показатељ стања у језику, већ указује на процесе који се у језику одвијају.

10.16.2. На овом месту ћемо дати збирну листу семантички најбогатијих лексема из грађе и конфронтирати је листи најфреквентнијих лексема из одабраних контролних извора (такође на примерима лексема које су биле део наше грађе) (в. Табелу 104).

Табела 104: Однос семантички најбогатијих и најфреквентнијих лексема

РСАНУ	ФРБК	ФРССЈ	СрпКор
<i>ӣадаӣи (се)</i>	<i>бӣӣи (се)</i> „пом. гл.“	<i>бӣӣи</i> „пом. гл.“	<i>бӣӣи</i> „пом. гл.“
<i>ӣасӣи¹</i>	<i>мо̄ћи (се)</i>	<i>мо̄ћи</i>	<i>мо̄ћи (се)</i>
<i>осӣавӣӣи (се)</i>	<i>око</i>	<i>има̄ӣи</i>	<i>има̄ӣи (се)</i>
<i>ӣодӣћи (се)</i>	<i>зна̄ӣи (се)</i>	<i>зна̄ӣи (се)</i>	<i>велик</i>
<i>веза̄ӣи (се)</i>	<i>велик</i>	<i>говорӣӣи (се)</i>	<i>нов</i>
<i>ӣовӯћи (се)</i>	<i>има̄ӣи (се)</i>	<i>каза̄ӣи (се)</i>	<i>каза̄ӣи (се)</i>
<i>о̄ӣворӣӣи (се)</i>	<i>живо̄ӣ</i>	<i>до̄ћи</i>	<i>време</i>
<i>носӣӣи (се)</i>	<i>нов</i>	<i>велик</i>	<i>мес̄ӣо</i>
<i>држа̄ӣи (се)</i>	<i>виде̄ӣи (се)</i>	<i>виде̄ӣи (се)</i>	<i>зна̄ӣи (се)</i>
<i>ӣћи¹</i>	<i>бео</i>	<i>време</i>	<i>добар</i>
<i>ӣовлачӣӣи¹ (се)</i>	<i>време</i>	<i>ӣћи</i>	<i>виде̄ӣи (се)</i>
<i>да̄ӣи (се)</i>	<i>мали</i>	<i>живо̄ӣ</i>	<i>до̄ћи</i>
<i>има̄ӣи (се)</i>	<i>вода</i>	<i>да̄ӣи (се)</i>	<i>живо̄ӣ</i>
<i>на̄ћи (се)</i>	<i>до̄ћи</i>	<i>мислӣӣи</i>	<i>добиӣи (се)</i>
<i>низак</i>	<i>добар</i>	<i>глава</i>	<i>начин</i>

Иако се не може очекивати велико поклапање између РСАНУ и осталих извора због различитих корпуса које обухватају, овај списак показује које су области стварности најважније без обзира на начин узорковања грађе. Семантички најбогатије лексеме у РСАНУ поклапају се са најфреквентнијим лексемама у осталим изворима (са сваким или бар са једним) у свега три случаја (заједнички су им глаголи *ӣћи*, *да̄ӣи*

и *имајти*). У осталим случајевима се разилазе – док су у РСАНУ по броју значења доминантни глаголи, у остала три извора готово равноправно се употребљавају све три анализирани врсте речи, где су и најфреквентније лексеме на приближно истим позицијама.

Од 37 наведених лексема на списку су 23 глагола који су углавном типични представници ЛСГ говорења, кретања, поседовања, чулне перцепције, интелектуалних процеса, осам именица (*вода, време, глава, животи, кућа, место, начин, око*) и шест придева (*бео, велик, добар, нов, мали, низак*). Поменути лексемама се именују основне радње, најважнији делови људског тела, уопште основне категорије важне за постојање човека и у биолошком и у онтолошком смислу, базична својства.

10.17.1. Дакле, на основу свих изнетих закључака може се казати које су најважније карактеристике изузетно полисемантичних лексема у српском језику на грађи РСАНУ:

- то су најчешће променљиве врсте речи, (пра)словенског порекла, углавном познате сваком просечно образованом говорнику,

- њима се означавају првенствено конкретне динамичне активности у којима суделује човек или које су видљиве његовом оку, као и предмети које човек свакодневно користи или их је користио у прошлости и важни делови предмета, затим животиње са ових простора, углавном физичка својства појма и сл.,

- базу изузетно полисемантичних лексема чине изведене, префиксирани речи које у основи најчешће имају такође полисемантичну реч.

10.17.2. На основу спроведене анализе можемо рећи да је типичан изузетно полисемантичан глагол онај који је префиксиран, који има око 24 значења, а означава конкретну, динамичну појаву, најчешће радњу којом се мења постојеће стање. Типична изузетно полисемантична именица има око 22 значења, њом се именује конкретан чврст предмет препознатљивог облика, који је обично вишефункционалан. Типична придевска лексема са великим бројем значења именује конкретно физичко својство, чешће непожељно него пожељно, и такође има близу 22 значења.

10.18. У будућим истраживањима би се на основу инвентара лексема датог у нашем раду могао испитивати и удео изузетно полисемантичних лексема и појединих њихових значења у савременом језику и савременој комуникацији. Занимљиво би било и испитивање семантичког односа глагола који су великим делом својих полисеман-

тичких структура синонимни, као и испитивање семантичког односа њихових префиксираних деривата у односу на мотивне лексеми. Такође би се могао детаљно испитати и однос семантички најбогатијих и најфреквентнијих лексеми у различитим корпусима и установити разлози за (не)подударање. Могао би се испитивати и фонемски састав семантички најбогатијих лексеми. На пример, због чега називи великог броја појмова означених изузетно полисемантичним именицама почињу фонемом *к* (занимљиво је да и велики број изузетно полисемантичних лексеми у руском језику такође почиње фонемом *к*). Само утврђивање инвентара семантички најбогатијих лексеми у српском језику отвара низ питања која могу бити предмет истраживања у многим лингвистичким областима.

ИЗВОРИ

- APCJ: Пипер, Предраг, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић. *Асоцијативни речник српскога језика* (од стимулуса ка реакцији). Београд: Београдска књига – Филолошки факултет – Службени лист СЦГ, 2005.
- ЕСЛТ: *Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий (Русский язык)* I–II. Москва: Флинта – Наука, 2008.
- Костић 1999: Костић, Ђорђе. *Фреквенцијски речник савременог српског језика*. Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора и Лабораторија за експерименталну психологију, 1999.
- Костић 2001: Костић, Ђорђе. *Корпус српског језика*, Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора и Лабораторија за експерименталну психологију, 2001.
- ОАРСЈ: Драгићевић, Рајна, Предраг Пипер, Марија Стефановић. *Обраћни асоцијативни речник српскога језика* (II део, од реакције ка стимулусу). Београд: Службени гласник – Београдска књига, 2011.
- ПСК: *Појмовник српске културе* <<http://www.pojmovnik.etno-institut.co.rs/>>. Приступљено 11. 2. 2021.
- РЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–XXIII. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика* I–VI. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XXI. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српскохрватски/српски језик, 1959–2019.
- РСЈ: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- СрпКор: *Корпус савременог српског језика 2013* <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/>>. Приступљено 11. 2. 2021.
- Скок 1971–1974: Skok, Petar. *Етимолошки рјечник хрватскога или српскога језика*, I–IV, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- СМР: *Словенска митологија* (енциклопедијски речник). Београд: Zepet book world, 2001.
- ТСРГ: *Толковый словарь русских глаголов. Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы*. Л. Г. Бабенко (ред.). Москва: Аст-пресс, 1999.

ТСРС: *Большой толковый словарь русских существительных: Идеографическое описание. Синонимы. Антонимы.* Л. Г. Бабенко (ред.), 2-ое изд. Москва: Аст-пресс, 2008.

ФРБК: в. Костић 1999, Костић 2001.

ФРССЈ: Васић, Смиљка, Драгољуб Васић. *Фреквенцијски речник савременог српског језика* (полазне основе новије српске прозе). Београд: Институт за педагошка истраживања, 2004.

Чажкановић, Веселин. *Речник српских народних веровања о билькама*, 2009. <http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/ASK_SR_AzbucnikPisaca.aspx>. Приступљено 11. 2. 2021.

ЦИТИРАНА ЛИТАРАТУРА

- Айдарова, А. М., Т. В. Мазаева. Глаголы поведения как объект изучения в разноструктурных языках. В: А. И. Гулин (отв. ред.). *XLV Международная научно-практическая конференция В мире науки и искусства*. Новосибирск: СибАК, 2015, 29–33.
- Алановић, Миливој. Актантни модели глагола с медијалном компонентом. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 36/1 (2007): 163–175.
- Алановић, Миливој. Лексичко-синтаксичка средства пасивизације. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 38/1 (2009): 123–133.
- Алановић, Миливој. Типични структурно-семантички модели перифраза са глаголима просторно-мобилних односа. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* LVI/2 (2013): 39–59.
- Амосова, Наталија Н. *Основы английской фразеологии*. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1963.
- Андрић, Едита. Семантичка анализа речи *fej* у мађарском и *глава* у српском језику. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XLI/2 (2013): 131–153.
- Апресјан, Юрий Д. *Лексическая семантика, Избранные труды*, том I. Москва: Восточная литература РАН, 1995а.
- Апресјан, Юрий Д. *Интегральное описание языка и системная лексикография. Избранные труды*, том II. Москва: Языки русской культуры, 1995б.
- Апресјан, Юрий Д. Семантические основы глагольного управления. *Зборник Матице српске за славистику* 71–72 (2007): 49–62.
- Апресјан, Валентина Ю., Ю. Д. Апресјан, О. В. Драгой, Б. Л. Иомдин, А. К. Лауринавичюте, И. Б. Левонтина, К. А. Лопухин, А. А. Лопухина, Е. В. Урысон. О методе комплексного семантического, статистического и психолингвистического анализа многозначности. *Русская речь* 1 (2019): 8–17.
- Аристотел. *Органон*. Београд: Култура, 1970.
- Арсенијевић, Нада. О глаголско-именским конструкцијама са глаголом *јада-ти/јас-ти*. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XXXVII (1994): 51–55.
- Арутюнова, Нина Д. *Предложение и его смысл*. Москва: Наука, 1976.
- Арутюнова, Нина Д. *Язык и мир человека*. Москва: Издательство Московского Университета, 1998.
- Астапкина, Екатерина С. Проблема классификации прилагательных восприятия: структура лексико-семантической группы температурных адъекти-

- вов. *Мир језиков: ракурс и перспектива*, материјали V Међународ. науч. практ. конф. (2014): 9–16.
- Ашић, Тијана. Семантичко-прагматичка анализа употреба придева позитивне субјективне оцене у жаргону градске омладине. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 38/1 (2009): 243–255.
- Батистић, Татјана. О неким проблемима анализе каузативних глагола. *Јужнословенски филолог* XXXIV (1978): 59–87.
- Бартмињски, Јежи. *Језик – слика – свей. Еџнолингвистичке сџудије*. Београд: SlovoSlavia, 2011.
- Белић, Александар. О језичкој природи и језичком развоју. *Изабрана дела Александра Белића*, том 1. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1998.
- Белић, Александар. Наука о грађењу речи. *Изабрана дела Александра Белића*, том 14. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000.
- Бирих, Александр. *Метонимия в современном русском языке (семантический и грамматический аспекты)*. Серия: Slavistische Beitrage (326). München: Verlag Otto Sagner, 1995.
- Бјелаковић, Исидора. Рефлективни пасив у језику Срба у периоду 1813–1855 (реализована радња). *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 38/1 (2009): 267–278.
- Бјелетић, Марта. Терминологија крвног сродства у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог* L (1994): 199–207.
- Бјелетић, Марта. Кост кости (делови тела као ознаке сродства). *Кодови словенских кулџура* 4 (1999): 48–67.
- Бондарко, Александр В. *Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость*. Санктпетербург: Наука, 1991.
- Борисова, Людмила В. Лексико-семантичка група 'дикије животиње' као један из фрагмената језиковој картици мира (русске, чешске, англиске и чувашке параллели). *Вестник Чувашког ГУ* 4 (2010): 193–198.
- Боровикова, Н. А., Э. В. Кузнецова. Регулярная многозначность в лексико-семантической группе русских глаголов. *Русский язык за рубежом* 4 (1982): 57–61.
- Бошков, Дана. Придевска негација префиксима (*не-, а-, дис-, без-*). *Наш језик* XXV/1–2 (1981): 63–67.
- Бошњаковић, Жарко. Зооними као мотивациона основа у хидронимији. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане*, 22/2 (1994): 301–310.
- Васильев, Леонид М. Семантичке класе глаголова чувства, мисли и речи. *Очерки по семантици русског глагола* (1971): 213–266.
- Васильев, Леонид М. *Семантика русског глагола*. Москва: Высшая школа, 1981.
- Василенко, Ольга И. *Отфтонимическая семантическая деривация в современных литературных русском и английском языках*, 2008 <<http://cheloveknauka.com/v/258057/d#?page=1>>. Приступљено 11. 2. 2021.

- Виноградов, Виктор В. *Русский язык. Грамматическое учение о слове*. Москва – Ленинград: Учпедгиз, 1972.
- Виноградов, Виктор В. *Избранные труды. Лексикология и лексикография*. Москва: Наука, 1977.
- Влајић-Поповић, Јасна. *Историјска семантика глагола ударања у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2002.
- Војводић, Дојчил. Verba dicendi у перформативној употреби. *Четири лингвистички скупи Бошковићеви дани* (1999): 219–228.
- Вуковић, Гордана. Зооними и фитоними у фразеологији. *Зборник Машице српске за филологију и лингвистику XXXVII* (1994): 167–175.
- Вуловић, Наташа. *Српска фразеологија и религија. Лингвокултуролошка истраживања*. Монографије 23. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2015.
- Вуловић, Наташа, Марија Ђинђић, Данијела Радоњић. У другој половини Речника САНУ. Двадесет томова српског тезауруса. *Наш језик XLIX/2* (2019): 115–119.
- Гак, Владимир Г. *Сопоставительная лексикология: на материале французского и русского языков*. Москва: Международные отношения, 1977.
- Гак, Владимир Г. *Языковые преобразования*. Москва: Языки русской культуры, 1998.
- Голџак, Светлана. Лексема као компонента фразеологизма (на примеру српских и белоруских фразеологизама са зоонимима). *Научни саставак славистица у Вукове дане 34/1* (2005): 173–182.
- Гортан-Премк, Даринка. *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1971.
- Гортан-Премк, Даринка. *Полисемја и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1997.
- Гринев-Гриневич, Сергей В., Эльвира А. Сорокина. Полисемия в общеупотребительной и в специальной лексике. *Вестник МГОУ. Серия: Лингвистика 4* (2015): 51–62.
- Грицкат, Ирена. О неким видским особеностима српскохрватског глагола. *Јужнословенски филолог XXII* (1957): 65–130.
- Грицкат, Ирена. О именицама типа 'налет' у српскохрватском језику. *Зборник Машице српске за филологију и лингвистику XXIV/1* (1981): 101–134.
- Грицкат, Ирена. Прилог дискусији о описним и односним придевима у српскохрватском језику. *Наш језик XXVIII/4–5* (1990): 214–223.
- Грицкат, Ирена. Развој значења глагола *имајти*. У: Драгићевић, Рајна (ур). *Кругови Ирене Грицкај (семантичко-граматичка истраживања савременог српског језика)*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2020/1961: 51–68.
- Грицкат, Ирена. Стилске фигуре у светлу језичких анализа. У: Драгићевић, Рајна (ур). *Кругови Ирене Грицкај (семантичко-граматичка истраживања*

- савременог српског језика*). Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2020/1967а: 385–400.
- Грицкат, Ирена. Шта даје за проучавање глаголске семантике чиста (граматичка) перфектизација путем префиксације. У: Драгићевић, Рајна (ур). *Кругови Ирене Грицкаћ (семантичко-граматичка истраживања савременог српског језика)*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2020/1967б: 301–307.
- Грицкат, Ирена. Лексикографски поступак у речницима САНУ и ЈАЗУ. У: Драгићевић, Рајна (ур). *Кругови Ирене Грицкаћ (семантичко-граматичка истраживања савременог српског језика)*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2020/1981: 455–475.
- Грицкат, Ирена. О прилозима у српскохрватској лингвистичкој науци. У: Драгићевић, Рајна (ур). *Кругови Ирене Грицкаћ (семантичко-граматичка истраживања савременог српског језика)*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2020/1983: 99–145.
- Грицкат, Ирена. Одлике глаголског видског парњаштва као семантички индикатори. У: Драгићевић, Рајна (ур). *Кругови Ирене Грицкаћ (семантичко-граматичка истраживања савременог српског језика)*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2020/1984: 309–318.
- Грицкат, Ирена. Речник Српске академије наука и уметности – почеци, лик, перспективе. У: Драгићевић, Рајна (ур). *Кругови Ирене Грицкаћ (семантичко-граматичка истраживања савременог српског језика)*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2020/1988: 485–500.
- Грицкат, Ирена. О неким особеностима деминуције. У: Драгићевић, Рајна (ур). *Кругови Ирене Грицкаћ (семантичко-граматичка истраживања савременог српског језика)*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2020/1995: 265–297.
- Грковић-Мејџор, Јасмина. *Знаји* и семантички примитив 'знати' у дијахроној перспективи. У: Предраг Пипер (ур.). *Когнитивнолингвистичка истраживања српског језика*. Београд: САНУ, 2006, 85–96.
- Грковић-Мејџор, Јасмина, Марина Курешевић. Инфинитив у Вуковом преводу Новог завета. *Научни саставак славистија у Вукове дане* 34/1 (2005): 89–102.
- Грубор, Ђуро. *Астекџина значења*. Загреб: Рад ЈАЗУ, 1953.
- Денисов, Петр Н. *Очерки по русской лексикологии и учебной лексикографии*. Москва: Издательство МГУ, 1974.
- Денисов, Петр Н. Место и роль самых многозначных слов в лексической системе языка. В: В. Н. Ярцева (ред.). *Слово в грамматической системе языка*. Москва: Наука, 1984, 142–158.
- Денисов, Петр Н. *Лексика русского языка и принципы её описания*, 2-го издание, переработанное и дополненное. Москва: Русский язык, 1993.
- Драгићевић, Рајна. О једној врсти лексичке паронимије. *Српски језик* 1–2 (1996): 456–463.

- Драгићевић, Рајна. *Придеви са значењем људских особина (їворбена и семантичка анализа)*. Београд: Институт за српски језик, 2001.
- Драгићевић, Рајна. Механизми настајања секундарних значења лексема. *Српски језик VIII* (2003): 221–231.
- Драгићевић, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2007.
- Драгићевић, Рајна. О значењској подспецификованости на примеру лексеме *основа*. *Јужнословенски филолог LXIV* (2008): 123–134.
- Драгићевић, Рајна. *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2010.
- Драгићевић, Рајна. Компарација и други начини степеновања придева у настави српског језика. *Књижевности и језик LIX/1–2* (2012): 79–87.
- Драгићевић, Рајна. Лексикализација (на примеру именичких деминутива). У: Јасмина Дражић, Исидора Бјелаковић, Дејан Средојевић (ур.). *Теме језиколовне у србистици кроз дијахронију и синхронију* (зборник у част Љиљани Суботић). Нови Сад: Филозофски факултет, 2016, 453–463.
- Драгићевић, Рајна. *Српска лексика у прошлости и данас*. Нови Сад: Матица српска, 2018.
- Дражић, Јасмина. Семантичко-деривациона гнезда лексема *браї* и *сесїра*. *Књижевности и језик, XLIX/3–4* (2002): 247–255.
- Ђинђић, Марија. *Туризми у савременом српском књижевном језику (семантичко-деривациона анализа)* (необјављена докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет, 2013.
- Ђуровић, Сања. Називи за животиње у српском језику с обзиром на њихов род. *Наш језик, XXXV/1–4* (2004): 54–65.
- Ђуровић, Сања, Марина Спасојевић. Још један поглед на видске парњаке у српском језику. *Зборник Маїице српске за филологију и лингвистику LII/1* (2014): 183–197.
- Ермакова, Ольга П. *Лексические значения производных слов в русском языке*. Москва: Русский язык, 1984.
- Зализняк, Анна А. Семантичка деривација у синхронии и дијахронии: Проект 'Каталога семантичких переходов'. *Вопросы языкознания 2* (2001): 13–25.
- Зализняк, Анна А. Феномен многозначности и способы его описания. *Вопросы языкознания 2* (2004): 20–45.
- Зализняк, Анна А., И. Л. Микаэлян, А. Д. Шмелев. *Русская аспектология: в защиту видовой пары*. Москва: Языки славянской культуры, 2015.
- Ивановић, Ненад. *Речник САНУ и његова улога у лексичкој сїандардизацији српског језика (са иѕїоријског и лексикографског аѕїекїа)* (необјављена докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет, 2013.
- Ивановић, Ненад. Лексикографски метајезик у Речнику САНУ. У: Рајна Драгићевић (ур.). *Савремена српска лексикографија и њене иїеоријске основе*. Београд: Филолошки факултет, 2014, 195–231.

- Ивић, Милка. О „партикуларизаторима“. *Јужнословенски филолог XXXVI* (1980): 1–13.
- Ивић, Милка. 'О регуларној полисемији' у лексиколошкој теорији и лексикографској пракси. У: Д. Пупић (ур.). *Лексикографија и лексикологија*. Београд: Српска академија наука и уметности, Филолошки факултет – Нови Сад: Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета, 1982, 77–81.
- Ивић, Милка. О Вуковој лексици и поводом ње. *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане 17/1* (1988): 23–28.
- Илић, Мирјана. *Боје у оку, свесџи и језику*. Ниш: Nais print, 2016.
- Иорданская, Лидия Н. Лингвистика частей тел. В: Александр А. Реформатский, Наталия В. Васильева, Виктор А. Виноградов (ред.). *Семиотика, лингвистика, поэтика: К столетию со дня рождения А. А. Реформатского*. Москва: Языки славянской культуры, 2004, 397–406.
- Јакић, Милена. Значај фреквенције употребе језичких јединица у лингвистичким истраживањима. *Срџски језик XV* (2010): 501–514.
- Јовановић, Владан. *Деминуџивне и аугменџивне именице у срџском језику*. Монографије 9. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010.
- Јовановић, Владан. Везане основе домаћег (словенског) порекла у морфемској и творбеној структури српског језика. *Зборник Маџице срџске за филологију и лингвистику LIX/1* (2016а): 103–113.
- Јовановић, Владан. *Срџска војна лексика и џерминологија*. Монографије 25. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016б.
- Јошић, Неђо. *Воћарска лексика и џерминологија у срџском језику*. Монографије 24. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016.
- Караулов, Юрий Н. *Русский язык и языковая личность*. Москва: Изд-во ЛКИ, 1987.
- Качурин, Дмитрий В. *Проблема разграничения омонимии и полисемии применительно к практике составления толковых словарей* (диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук). Москва: Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова РАН, 2014.
- Клајн, Иван. *Творба речи у савременом срџском језику*, Први део, Слагање и префиксација. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 2002.
- Клајн, Иван. *Творба речи у савременом срџском језику*, Други део, Суфиксација и конверзија. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 2003.
- Клајн, Иван. Видски парови у лексикографској перспективи. *Глас САНУ CDXVIII* (2011): 51–84.
- Ковачевић, Милош. Префиксација и њен утицај на форму и семантику синтагме. *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане 16/1* (1986): 119–129.
- Ковачевић, Милош. Метонимија и синегдоха. *Срџски језик IV/1–2* (1999): 171–202.

- Ковачевић, Милош. *Србисџичке џеме*. Крагујевац: ФИЛУМ, 2007.
- Коробова, Марина М. Глаголы несовершенного вида с непарновидовыми значениями и их лексическая характеристика. В: Н. Ю. Шведова (отв. ред.). *Слово и грамматические законы языка: Глагол*. Москва: Наука, 1989, 248–292.
- Крајишник, Весна. *Лексички џрисџуџ срџском као сџираном језику*. Београд: Филолошки факултет, 2016.
- Крылова Т. В. Твердый снаружи, но нежный внутри: полисемия слов, характеризующих тактильные ощущения (*грубый, суровый, нежный, твердый, жесткий, мягкий*). *Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова* 3 (2020): 228–252.
- Кронгауз, Максим А. Текст и взаимодействие участников в речевом акте. В: Н. Д. Арутюнова, Н. К. Рябцева (отв. ред.). *Логический анализ языка: язык речевых действий*. Москва: Наука, 1994, 22–29.
- Кронгауз, Максим А. *Семантика*, 2-е издание. Москва: Издательский центр Академия, 2005.
- Кропотова, Лариса В. Лексикографические аспекты полисемии. *Вестник Вятского государственного гуманитарного университета* 14 (2006): 107–109.
- Кругликова, Людмила Е. *Большой академический словарь русского языка как продолжатель традиций русской академической лексикографии*, 2012 <<https://revistaseug.ugr.es/index.php/cre/article/view/68/67>>. Приступљено 11. 2. 2021.
- Кузнецова, Эра В. Полисемия и ее отношение к слову и понятию. *Язык и мышление* (1967): 208–214.
- Кузнецова, Эра В. *Лексикология русского языка*, 2-ое изд. Москва: Высшая школа, 1989.
- Кустова, Галина И. Когнитивные модели в семантической деривации и система производных значений. *Вопросы языкознания* 4 (2000): 85–109.
- Лазић-Коњик, Ивана. *Глаголи са егзисџенџијалним значењем у срџском језику* (необјављена докторска дисертација). Нови Сад: Филозофски факултет, 2010.
- Лапшина, Светлана С. Семантическая структура полисеманта как результат её исторического развития (на примере соматизма *нога*). *Вестник МГОУ, Серия Русская филология* 5 (2011): 67–71.
- Летова, Анна М. *Семантические особенности фитонимов в русском фольклоре*, 2012 <<http://cheloveknauka.com/v/371279/d#?page=1>>. Приступљено 11. 2. 2021.
- Лома, Александар. Вулканологија и митологија. *Кодови словенских кулџура – Вайџра* 10 (2008): 262–299.
- Малетић, Нада. Из глаголске семантике: глаголи кретања у српскохрватском језику. *Прилози џроучавању језика* 24–26 (1988): 237–249.

- Марјановић, Милица. *Глаголи рађања и умирања у српском језику* (мастер рад). Београд: Филолошки факултет, 2008.
- Марковић, Рајна. Гранање значења речи које означавају кућу и њене делове. *Наш језик* XXIX/1–2 (1991): 55–76.
- Мартинович, Геннадий А. *Семантичка структура глагола пасть в современном русском национальном языке*, 1978 <<http://nauka.info/files/files/1450952984.pdf>>. Приступљено 11. 2. 2021.
- Матијашевић, Јелка. О синонимји и синонимима. У: Д. Ћупић (ур.). *Лексикографија и лексикологија*. Београд: Српска академија наука и уметности, Филолошки факултет – Нови Сад: Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета, 1982, 115–130.
- Мечковская, Нина Б. *Общее языкознание. Структурная и социальная типология языков*, 2-е изд. Москва: Флинта – Наука, 2001.
- Миланов, Наташа. О заједничким семантичким компонентама полисемичних трансформативних глагола у српском језику. *Наш језик* XLVI/3–4 (2015): 59–75.
- Миланов, Наташа. О значењима лексема *ва̄џра* и *огањ* у српском језику. У: Биљана Мишић Илић, Весна Лопчић (ур.). *Језик, књижевност, значење – језичка истраживања*. Ниш: Филозофски факултет, 2016, 89–100.
- Миланов, Наташа. Прилог опису семантике придева *џразан*. *Наш језик* L/3–4 (2019): 447–454.
- Миланов, Наташа. О квантитативним својствима везаним за полисемију лексема у тезаурусном речнику српског језика. *Српски језик: сџудије српске и словенске* XXV/1 (2020а): 303–316.
- Миланов, Наташа. О полисемичним глаголима којима се примарно означава перцепција у српском језику – стање у дескриптивном речнику и савременом језику. У: Лидија Тантуровска (ур.). *Македонскио̄и јазик – извор на филолошки и на кулџуролошки исџражувања*. Скопје: УКИМ – Институт за македонски јазик Крсте Мисирков, 2020б, 253–262.
- Миланов, Наташа. Творбене карактеристике изразито полисемантичних лексема у српском језику. У: Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Ненад Ивановић (ур.). *Лексикологија и лексикографија у свеџлу акџуелних џроблема*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2021, (у штампи).
- Миленковић, Ана. *Семантичка и џворбена анализа глагола којима се означавају осећања у савременом српском језику* (необјављена докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет, 2017.
- Милошевић, Јованка. Глаголи са значењем ударања у савременом српском језику (лексичко-семантичка анализа). У: Милош Ковачевић (ур.). *Савремена џроучавања језика и књижевности* III/1. Крагујевац: ФИЛУМ, 2012, 153–164.
- Морковкин, Валерий В. Лексическая многозначность и некоторые вопросы ее лексикографической интерпретации. В: Н. Ю. Шведова (отв. ред.). *Русский язык. Проблемы художественной речи, лексикологии и лексикогра-*

- фш. Виноградовские чтения IX–X*. Москва: Филологический факультет МГУ, 1981, 153–166.
- НЈ 1939: Језичке поуке. *Наш језик* VII/1 стара серија (1939): 281–288.
- Новокмет, Слободан. *Називи животиња у српском језику – семантичка и лингвокултуролошка анализа*. Монографије 30. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020.
- Ольшанский, Игорь Г. *Лексическая полисемия в современном немецком языке*, 1991. <<http://cheloveknauka.com/v/406298/a#?page=1>>. Приступљено 11. 2. 2021.
- Павловић, Миливој. *Проблеми синтаксе и језички динамизам*. Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке републике Србије, 1972.
- Падучева, Елена В. *К когнитивной теории метонимии*, 2003 <<http://www.dialog-21.ru/media/2674/paducheva.pdf>>. Приступљено 11. 2. 2021.
- Падучева, Елена В. *Динамические модели в семантике лексики*. Москва: Языки славянской культуры, 2004.
- Пецо, Асим. Лексичке специфичности у поезији Скендера Куленовића. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 7 (1981): 221–231.
- Пешикан, Митар. Одредни придев у српскохрватском језику – осврт на чланак проф. С. Ристића. *Наш језик* VIII/5–6 (1957): 171–174.
- Пешикан, Митар. *Наш књижевни језик на сто година јослије Вука*. Београд: Друштво за српскохрватски језик и књижевност СР Србије, 1970.
- Пешковский, Александр М. *Русский синтаксис в научном освещении*, 7-е изд. Москва: Учпедгиз, 1956.
- Пипер, Предраг. Временске транспозиције и заменичке речи у српскохрватском и другим словенским језицима. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 14/2 (1985): 51–58.
- Пипер, Предраг, Иван Клајн. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.
- Плотникова, Анна М. Широкозначные глаголы в современном русском языке. *Известия Уральского государственного университета* 1/2 (63) (2009): 24–31.
- Покровский, Михаил М. *Избранные работы по языкознанию*. Москва: Изд-во АН СССР, 1959.
- Поликарпов, Анатолий А., В. Я. Курлов. Стилистика, семантика, грамматика: опыт анализа системных взаимосвязей. *Вопросы языкознания* 1 (1994): 62–75.
- Поликарпов, Анатолий А. Системно-квантитативный подход в лингвистике. *Филологические школы и их роль в систематизации научных исследований* (2007): 35–59.
- Попова, Анна Р. Слово-полисемант и лексико-семантическая система: черты изоморфизма. *Вестник Томского государственного университета. Филология*, выпуск 7 (75) (2009): 250–256.

- Попова, Зинаида Д., Иосиф А. Стернин. *Лексическая система языка (внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы описания)*, изд. 2, испр. и доп. Москва: URSS – Книжный дом Либроком, 2009.
- Поповић, Људмила. *Језичка слика сѣварносѣи*. Београд: Филолошки факултет, 2008.
- Потапова, Нонна П. Значения глаголов с корнями *-ид-* (*-ход-*) и *-без-* (*без*) по материалам русских говоров севера Пермской области. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná* 22 iss. A21 (1973): 23–34.
- ПФл 1–5: *Прилози из фиѣолингвистѣике*, I–V. Ниш: Филозофски факултет, 1996–2009.
- Радић-Дугоњић, Милана. О лексичко-семантичким особеностима микросистема глагола кретања у језику Вука Караѣића. *Научни сасѣанак славистѣа у Вукове дане* 25/2 (1996): 273–280.
- Радовановић, Милорад. Појам градуелности у лингвистички, логици, и у науци уопште. *Зборник Маѣице срѣске за славистѣику* 73 (2008): 337–350.
- Радовић-Тешић, Милица. Предлог *код* уз генитив глаголских и других апстрактних именица у функцији одређивања времена и његове семантичко-синтаксичке опозиције. *Наш језик* XIX/4–5 (1973): 228–255.
- Радовић-Тешић, Милица. Богаћење лексике префиксацијом. *Срѣски језик* IX (2004): 219–226.
- Радовић-Тешић, Милица. *С речима и речником*. Београд: Учитељски факултет, 2009.
- Радовић Тешић, Милица. Утицај дијахроног и синхроног аспекта на статус појединих значења вишезначних лексема у савременом речнику. У: Милош Ковачевић (ур.). *Вишезначносѣи у језику*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2014: 15–21.
- Радоњић, Данијела. 'Како се зове пита од кокоса?' (о продуктивности неких творбених модела у називима пита). *Свеѣи речи, часоѣис за срѣски језик и књижевносѣи* 37–38 (2014): 25–30.
- Раздобудко, Лариса. Семантичка структура соматизама у српском језику. *Научни сасѣанак славистѣа у Вукове дане* 22/2 (1994): 101–111.
- Раздобудко, Лариса. Семантички обим најфреквентнијих соматизама у руском и српском језику у дијахронијској перспективи (на примеру речи *рука*). *Научни сасѣанак славистѣа у Вукове дане* 25/2 (1996): 435–442.
- Ракић, Станимир. О метафоричком означавању људи, животиња, биљака и ствари у српском и енглеском језику. *Јужнословенски филолог* LX (2004): 147–176.
- Рахилина, Екатарина В. Семантика руских 'позиционних' предикатов: *стоять, лежать, сидеть* и *висеть*. *Вопросы языкознания* 6 (1998): 69–80.
- Ристић, Стана, Милана Радић-Дугоњић. *Реч – смисао – сазнање (сѣудија из лексичке семантике)*. Београд: Филолошки факултет, 1999.

- Ристић, Стана. *Експресивна лексика у српском језику*. Монографије 1. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2004.
- Ристић, Стана. *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*. Монографије 3. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2006.
- Ристић, Стана. *Модификација значења и лексички модификатори у српском језику*. Монографије 10. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2009.
- Ристић, Стана. *О речима у српском језику (иџворбени и лексикографско-лексиколошки асџектии)*. Монографије 14. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2012.
- Ристић, Стана. *Грамаиџички и когниџивни асџектии лексичког значења*. Монографије 22. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2015.
- СДР1: *Семантиџичко-дериџациони речник, свеска 1: човек – делови џџела* (ред. Д. Гортан-Премк, В. Васић, Љ. Недељков). Нови Сад: Филозофски факултет, 2003.
- СДР2: *Семантиџичко-дериџациони речник, свеска 2: човек – унуџрашњи органи, џсихофизиолошка сџања и радње, џсихофизичке особине, сродсџтво* (ред. Д. Гортан-Премк, В. Васић, Р. Драгићевић). Нови Сад: Филозофски факултет, 2006.
- Скляревская, Галина Н. Языковая метафора в словаре. Опыт системного описания. *Вопросы языкознания* 2 (1987): 58–65.
- Сорокина, Эльвира А. Консубстанциональность как языковое явление. *Terminology Science in Russia today From the Future* (2014): 305–312.
- Спасојевић, Анета. Још о полисемији лексема које означавају делове људског тела. *Књижевност и језик* LXII/3–4 (2015): 335–342.
- Спасојевић, Марина. *Двоџидски глаголи у савременом српском језику* (необјављена докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет, 2015.
- СССЈ: Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синџакса савременога српског језика – џросџа реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Маџица српска, 2004.
- Стаменковић, Душан. Значење и метафоризација глагола звучне перцепције у енглеском језику: *hear, listen, obey*. *Прилози џрочавању језика* 40 (2009): 65–77.
- Стаменковић, Душан. *Глаголи људског креџања у енглеском и српском језику у свеџлу когниџивне семантике*. Нови Сад: Филозофски факултет (необјављена докторска дисертација), 2013.
- Станојчић, Живојин. Префикси *без-* и *не-* у сложеницама с именицом, *Научни сасџанак славистиа у Вукове дане* 29/1 (2000) 153–160.
- Стевановић, Михаило. Синтаксичка семантика. *Књижевност и језик* X/2 (1963): 81–95.
- Стевановић, Михаило. *Савремени српскохрџајски језик* I, пето издање. Београд: Научна књига, 1986.

- Стевановић, Михаило. *Савремени српскохрватски језик II*, четврто издање. Београд: Научна књига, 1989.
- СТИЈОВИЋ, Рада. Префиксација придева у српскохрватском књижевном језику. *Зборник за филологију и лингвистику XXVI/1* (1983): 99–130.
- СТИПЧЕВИЋ, Балша. Глаголи с рекцијском допуном у беспредлошком инструменталу и њихови реченични модели. *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане 39/3* (2010): 175–254.
- СТИПЧЕВИЋ, Балша. Транзитивни глаголи с два објекта у социјативном односу. *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане 40/3* (2011): 153–181.
- СТИПЧЕВИЋ, Балша. *Датџивне рекцијске констџрукције с нејрелазним глаголима у савременом српском језику* (необјављена докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет, 2014.
- СТОЈАНОВИЋ, Милица. Глаголи рађања у српском језику (лексичкосемантички аспект). *Наш језик XLIV/1–2* (2013): 135–150.
- СТОЈАНОВИЋ, Милица. *Полијрефиксирани глаголи у српском језику* (необјављена докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет, 2017.
- ТАНАСИЋ, Срето. *Синџтакса џасива у савременом српском језику*. Београд: Београдска књига – Институт за српски језик САНУ, 2014.
- ТЕЛИЈА, Вероника Н. Метафоризација и еџ роль в создании языковой картины мира. В: Серебреников Б. А. (ред.). *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира*. Москва: Наука, 1988, 173–204.
- ТОЛСТАЈА, Светлана М. Механизмы лексической многозначности: заметки на полях „Активного словаря“. *Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова 3* (2020): 228–252.
- ТОПОЛИЊСКА, Зузана. Антропоцентричка теорија језика и српски падежни системи. *Јужнословенски филолог LVIII* (2002): 1–13.
- ТОШОВИЋ, Бранко. Универзална семантичка класификација глагола. *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане 27/2* (1997): 113–123.
- ТОШОВИЋ, Бранко. Деривациони однос глагола и именице. *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане 30/1* (2002): 39–52.
- ТРОФИМОВА, Антонина В. *Концепт огонь в современном русском языке* (автореферат дисертацији), 2005 <<https://www.dissercat.com/content/kontsept-ogon-v-sovremennom-russkom-yazyke/read>>. Приступљено 11. 2. 2021.
- ТОРИЋ, Божо. *Творба именица у српском језику*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2008.
- УЛУХАНОВ, Игорь С. Словообразование посредством замены морфем. У: Рајна Драгићевић (ур.). *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*. Београд: Филолошки факултет, 2012, 387–398.
- УРЫСОН, Елена В. Лексическое значение глагола в видовой паре: семантическая теория и критерий Маслова. *Вопросы языкознания 3* (2019): 45–70.
- ФЕКЕТЕ, Егон. О Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ. У: Павле Ивић (ур.). *Сџо година лексикографског рада у САНУ*. Београд: САНУ – Институт за српски језик САНУ, 1993, 21–49.

- Фекете, Егон. Поводом петнаестог тома Речника САНУ. *Наш језик* XXXII/1–2 (1997): 45–51.
- Хлебец, Борис. Лексичко-семантичка анализа српских придева са значењем једне димензије. *Српски језик* VII (2002): 213–236.
- Цвијовић, Драгана. О лексичким јединицама са партикуларизаторском службом типа *јајто*, *крдо*, *рој*, *сијадо*, *чојор*. *Наш језик* XLVII/3–4 (2016): 73–88.
- Чечулина, Любовь С. Креативный потенциал имени прилагательного. *Уральский филологический вестник* 2 (2012): 210–213.
- Чудинова, Елена А. *Широко развитая многозначность в лексике современного русского языка (по материалам лексикографии)* (диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук). Екатеринбург: УрГПУ, 1998.
- Шайкевич, Анатолий Я. *Введение в лингвистику*. Москва: Издательский центр Академия, 2005.
- Шанский, Николай М. *Лексикология современного русского языка*. Изд. 2-е. Москва: Просвещение, 1972.
- Шанский, Николай М. *Лексика. Современный русский язык* (1987): 10–63.
- Шведова, Наталия Ю. Глагол как доминанта в системе русской лексики. *Филологический сборник (к 100-летию со дня рождения академика В. В. Виноградова)*. Москва: Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова, 1995, 409–414.
- Шмелев, Дмитрий Н. *Проблемы семантического анализа лексики*. Москва: Наука, 1973.
- Шмелев, Дмитрий Н. *Современный русский язык. Лексика*. Москва: Просвещение, 1977.
- Шпис, Марија. О српскохрватским глаголима са егзистенцијалним значењима. *Прилози њроучавању језика* 23 (1987): 95–104.
- Шпис-Ђулум, Марија. Фитонимија југозападне Бачке (коровска флора). *Српски дијалектолошки зборник* XLI (1995): 397–490.
- Шрамм, Александр Н. *Очерки по семантике качественных прилагательных*. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1979.
- Штасни, Гордана. Семантичко-деривациони потенцијал глагола основних физиолошких стања. У: Срето Танасић (ур.). *Грамајика и лексика у словенским језицима*. Нови Сад: Матица српска – Београд: Институт за српски језик САНУ, 2011, 575–584.
- Штасни, Гордана. *Речи о човеку (Номинација човека у српском језику)*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2013.
- Штрбац, Гордана. *Дојуне комуникајивних глагола (синтаксичко-семантички и лексикографски аспекти)*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2011.

- Béjoint, Henri. Monosemy and the dictionary. In: T. Magay, J. Zigány (eds.). *BUDALEX88 PROCEEDINGS from the EURALEX Third International Congress*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988, 13–26.
- Berlin, Brent, Pol Kay. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley: University of California Press, 1969.
- Bréal, Michel. *Essai de sémantique: science des significations*. Paris: Librairie Hachette, 1897.
- Buck, Carl D. *A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages*. Chicago: University of Chicago Press, 1949.
- Byrd, R. J., N. Calzolari, M. S. Chodorow, J. L. Klavans, M. S. Neff, O. A. Rizk. Tools and methods for computational lexicology. *Computational Linguistics* 13 (3–4) (1987): 219–240.
- Copetake, Ann, Ted Briscoe. Semi-productive Polysemy and Sense Extension. In: J. Pustejovsky, B. Boguraev (eds.). *Lexical Semantics, the Problem of Polysemy*. Oxford: Clarendon Press, 1996, 15–68.
- Crossley, Scott, Tom Salsbury, Danielle McNamara. The Development of Polysemy and Frequency Use in English Second Language Speakers. *Language Learning* 60/3 (2010): 573–605.
- Cruse, Alan D. *Meaning in Language – An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Dešić, Milorad. *Iz srpskohrvatske leksike*. Nikšić: Univerzitetska riječ, 1990.
- Devos, Filip, Beatrijs Verniers. The polysemic use of body-part terms in Dutch, German and English: a quantitative contrastive analysis. *Phrasis* 2 (2009): 152–186.
- Dixon, Robert M. W., Alexandra Y. Aikhenvald. *Adjective Classes A Cross-Linguistic Typology*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Fillmore, Charles. The Grammar of Hitting and Breaking. In: Roderick A. Jacobs, Peter S. Rosenbaum (Eds.). *Readings in English Transformational Grammar*. Waltham: Ginn, 1970, 120–133.
- Geeraerts, Dirk. *Wat er in een woord zit. Facetten van de lexicale semantiek*. Leuven: Peeters, 1989.
- Geeraerts, Dirk. *Theories of Lexical Semantics*. New York: Oxford University Press Inc, 2010.
- Goddard, Cliff. Lexico-semantic universals: A critical overview. *Linguistic Typology* 5 (2001): 1–65.
- Goddard, Cliff. The semantics of coming and going. *Pragmatics* 7:2 (2002): 147–162.
- Goddard, Cliff. A „lexicographic portrait“ of forgetting. In: M. Amberber (ed.). *The Language of Memory in a Cross-Linguistic Perspective*. Amsterdam: John Benjamins, 2007, 119–137.
- Goddard, Cliff, Anna Wierzbicka. *Words and Meanings (Lexical Semantics across Domains, Languages, and Cultures)*. Oxford: University Press, 2014.

- Gove, Philip B. On Defining Adjectives: Part I. *American Speech* Vol. 43 (1968): 5–32.
- Heine, Bernd. *Possession Cognitive Sources, Forces, and Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997a.
- Heine, Bernd. *Cognitive Foundations of Grammar*. Oxford: OUP, 1997b.
- Hines, Carole. Lexical Integrity: *Good, Great, and Well*. In: Wolfgang Wolck, Paul L. Garvin (Eds.). *The Fifth LACUS Forum 1978*. Columbia: Hornbeam Press, 1979, 134–141.
- Ivić, Milka. O (minimalnim) rečeničnim konstrukcijama s glagolskom kopulom, 1966 <<https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/120070>>. Приступљено 11. 2. 2021.
- Ivić, Milka. O faktivnosti rečenice čiji je glavni predikat glagol sa značenjem 'znati', 1980 <https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/121617/SpisyFF_227-1980-1_7.pdf?sequence=1>. Приступљено 11. 2. 2021.
- Ivić, Milka. *O zelenom konju. Novi lingvistički ogledi*. Beograd: Slovoğraf, 1995.
- Ivić, Milka. *Lingvistički ogledi, tri*. Beograd: Biblioteka XX vek. Knjižara Krug, 2000.
- Ivić, Milka. *O rečima*. Beograd: Biblioteka XX vek. Knjižara Krug, 2005.
- Ivić, Milka. *Jezik o nama*. Beograd: Biblioteka XX vek. Knjižara Krug, 2006.
- Ivić, Milka. *Lingvistički ogledi, treće, dopunjeno izdanje*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2008.
- Karaman, Burcu. *Polysemy in Natural Language: Case Studies on the Structural Description of Polysemous Lexemes in English, German and Turkish*, 2003 <<https://openresearch.surrey.ac.uk/esploro/outputs/doctoral/Polysemy-in-Natural-Language-Case-Studies/99511363702346>>. Приступљено 11. 2. 2021.
- Koptjevskaja-Tamm, Maria. Approaching lexical typology. In: Martine Vanhove (ed.). *From Polysemy to Semantic Change*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008, 3–52.
- Kordić, Snježana. *Riječi na granici punoznačnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2002.
- Kövecses, Zoltán. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Krile, Ivo. O pojmu kretanja u hrvatskom književnom jeziku. *Jezik* 1 (1981): 13–19.
- Lakoff, George. *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*, 2nd ed. Chicago – London: The University of Chicago Press, 1990.
- Lakoff, George, Mark Johnson. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
- Langacker, Ronald W. Cognitive grammar. In: F. G. Droste, J. E. Joseph (eds.). *Linguistic Theory and Grammatical Description*. Amsterdam: John Benjamins, 1991, 275–306.
- Leech, Geoffrey. *Towards a Semantic Description of English*, 2nd ed. London: Longman, 1971.

- Leech, Geoffrey. *Meaning and the English Verb*, 3rd ed. London – New York: Routledge, 2004.
- Levin, Beth. *English Verb Classes and Alternations*. Chicago: The University of Chicago Press, 1993.
- Lyons, John. *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Miller, George A., Philip Johnson-Laird. *Language and Perception*. Cambridge: Harvard University Press, 1976.
- Miller, Katherine J. Modifiers in WordNet. In: C. Fellbaum (Ed.). *WordNet: An Electronic Lexical Database*. Cambridge – Massachusetts: The MIT Press, 1998, 47–68.
- Muller, Philippe. A qualitative theory of motion based on spatio-temporal primitives. In: Anthony Cohn (ed.). *Principles of Knowledge Representation and Reasoning*. San Francisco: Morgan Kaufmann, 1998, 131–141.
- Mrazović, Pavica, Zora Vukadinović. *Gramatika srpskog jezika za strance*, 2. izd. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.
- Murphy, Gregory. Polysemy and the creation of novel word meanings. In: T. B. Ward, S. M. Smith, & J. Vaid (Eds.). *Creative thought: An investigation of conceptual structures and processes*. Washington: APA, 1997, 235–265.
- Murphy, Gregory. *The Big Book of Concepts*. Cambridge – Massachusetts – London: MIT Press, 2002.
- Münzner, Christina. *Die Arten der Mehrdeutigkeit*. München: GRIN Verlag, 2009.
- Nida, Eugene. *Componential Analysis of Meaning: An Introduction to Semantic Structures*. The Hague – Paris: Mouton, 1975.
- Nunberg, Geoffrey. Transfers of Meaning. In: J. Pustejovsky, B. Boguraev (Eds.). *Lexical Semantics, the Problem of Polysemy*. Oxford: Clarendon Press, 1996, 109–132.
- Palmer, Frank R. *Semantics. A new outline*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976.
- Peirsman, Yves, Dirk Geeraerts. Metonymy as a prototypical category. *Cognitive Linguistics* 17-3 (2006): 269–316.
- Petrović, Dragoljub. Srpskohrvatski jezik i Opštjekarpatski dijalektološki atlas. *Zbornik Filozofičke fakulty Univerzity Komenského, Philologica*, Ročník XXX (1980): 195–199.
- Piper, Predrag. *Jezik i prostor*, 2. izdanje. Beograd: Biblioteka XX vek, 2001.
- Pranjковиć, Ivo. Glagoli govorenja i njihove dopune. *Зборник Маїице српске за славистику* 71–72 (2007): 133–141.
- Pustejovsky, James, Jessica L. Moszkowicz. Integrating Motion Predicate Classes with Spatial and Temporal Annotations. *Coling: Companion volume – Posters and Demonstrations* (2008): 95–98.
- Radovanović, Milorad. *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest, 1990.

- Sapir, Edward. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace and company, 1921.
- Stammers, Jonathan. Unbalanced, Idle, Canonical and Particular: Polysemous Adjectives in English Dictionaries, 2008. <<https://doi.org/10.4000/lexis.771>>. Приступљено 11. 2. 2021.
- Swadesh, Morris. What is Glottochronology?. In: Morris Swadesh, Joel Sherzer (ed.). *The Origin and Diversification of Language The Origin and Diversification of Languages*. London: Routledge & Kegan Paul, 1972, 271–284.
- Sweetser, Eve. *From Etymology to Pragmatics*. Cambridge: Cambridge Studies in Linguistics, 1990.
- Šipka, Danko. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska, 1998.
- Tafra, Branka. Leksičke pogreške zbog sličnosti. *Govor* XX/1–2 (2003): 431–448.
- Talmy, Leonard. *Toward a Cognitive Semantics: Typology and Process in Concept Structuring*. Cambridge, MA: MIT Press, 2000.
- Taylor, John R. *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*, 2nd ed. Oxford: Clarendon press, 1995.
- Ullmann, Stephen. *Semantics: An Introduction to the Science of Meaning*. Oxford: Blackwell, 1957.
- Viberg, Åke. Crosslinguistic perspectives on lexical organization and lexical progression. *Progression and regression in language* (1993): 340–385.
- Viberg, Åke. Swedish verbs of perception from a typological and contrastive perspective. *Languages and Cultures in Contrast and Comparison* (2008): 123–172.
- Viberg, Åke. Basic Verbs of Possession. A contrastive and typological study, 2010 <<https://journals.openedition.org/cognitextes/308?lang=en>>. Приступљено 11. 2. 2021.
- Vujović, Dušanka. *Glagoli ljudskog kretanja u savremenom srpskom jeziku: semantika i derivacija*, 2019. <<http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-562-4>>. Приступљено 11. 2. 2021.
- Wierzbicka, Anna. *Lexicography and conceptual analysis*. Karoma: Ann Arbor, 1985.
- Wierzbicka, Anna. *The semantics of grammar*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1988.
- Wierzbicka, Anna. What Are the Uses of Theoretical Lexicography. *Dictionaries* Vol. 14 (1992): 44–78.
- Wierzbicka, Anna. *Semantics. Primes and Universal*. Oxford – New York: Oxford University Press, 1996.
- Zgusta, Ladislav. *Priručnik leksikografije*. Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1991.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИХ ГРУПА

ГК	– глаголи кретања
ГПС	– глаголи премештања и смештања у простору
ГПЗП	– глаголи промене положаја
ГФД	– глаголи физичког деловања
КГ	– креативни глаголи
МТГ	– модификативно-трансформативни глаголи
ГПР	– глаголи поседовања и размене
ГГ	– глаголи говорења
ГП	– глаголи перцепције
ГПиП	– глаголи поступања и понашања
ГПАС	– глаголи психичких активности
ЕГ	– егзистенцијални глаголи
ИДт	– именице којима се означавају делови тела, телесни органи и обољења
ИОс	– именице којима се означава човек према особини, стању, статусу
ИЖив	– именице којима се означавају животиње и њихови делови
ИБиљ	– именице којима се означавају биљке и делови биљака
ИГра	– именице којима се означавају грађевине и делови грађевине
ИПре	– именице којима се означавају предмети у најширем смислу и делови предмета
ИМат	– именице којима се означава материја
ИОб	– именице којима се означавају обележја
ИРад	– именице којима се означава радња
ИАп	– именице којима се означавају апстрактни појмови
ПД	– придеви са примарним значењем димензије
ПП	– придеви са примарним значењем особине предмета
ПИ	– придеви са примарним значењем интензитета
ПФО	– придеви са примарним значењем физичке особине човека
ПДО	– придеви са значењем духовних особина

SERBIAN LEXICAL FUND FROM THE PERSPECTIVE OF POLYSEMY: VERBS, NOUNS, ADJECTIVES

SUMMARY

The subject of research in this monograph represents lexemes that are characterized by a very diversified polysemic structure and is based on the published volumes of the *Dictionary of Serbo-Croat Literary and Vernacular Language of SASA*. The main objectives of this research are the following: to present an inventory of highly polysemous lexemes and ascertain by way of analyzing the corpus material whether there are any semantic regularities underlying lexemes with high polysemy; to create the profile of a polysemous lexeme; to determine which categories of reality are encoded by semantically most diversified lexemes; to investigate the morphological structure of the lexemes of this type, their etymological, normative, and functional-stylistic features.

Regarding its methodological framework, this research relies on analytical and descriptive method, as well as the method of componential analysis. Additionally, with the aim of providing relevant statistical data the lexemes and their meanings were counted and the comparative information pertaining to them was provided using several sources (the SASA Dictionary, frequency dictionaries and the Corpus of Contemporary Serbian Language). The obtained findings were subsequently compared with the results of similar investigations in other languages.

The research corpus comprises 931 highly polysemous lexemes, which are noted in the SASA Dictionary as having at least fifteen meanings (submeanings included). The analysis was carried out on the material comprising three parts of speech – verbs, nouns, and adjectives, which are also prevalent in the corpus material, while adverbs and functional words, which constitute a marginal category in the corpus material, were not even included as the subject of research in this study. The research has shown that verbs make up approximately 62% of the corpus material, nouns around 28% of the investigated lexemes, whereas polysemous adjectives take up slightly less than 10% of the total number of investigated lexemes. The most

numerous of them, that is to say, verbal lexemes, are characterized by the fact that for the most part they primarily denote a specific dynamic activity, movement, change of position in space, modification or transformation of an entity. Among nouns in the corpus material, the majority of highly polysemous ones represent those whose primary meaning is concrete, i.e. referential, while abstract properties are largely not conveyed by them in their primary meaning. The semantic analysis of adjectives has shown that the majority of them represent those that denote a concrete, physical property, an undesirable rather than desirable one.

The research has shown that high polysemy is typical of the lexis of (pre-) Slavic origin, with a long-standing tradition of usage. Those are the lexemes that constitute the pan-Slavic lexical fund and are also found to be polysemous in other Slavic languages. Moreover, the lexemes with a great number of meanings are in the majority of cases current in the contemporary language, as well as frequent, and they occupy a central place in the lexical system of the Serbian language. One of the conclusions to be drawn from the analysis is that diversified polysemic structure is most commonly represented by derived, prefixed lexemes, especially prefixed verbs.

Thematic groups with the greatest number of polysemous lexemes suggest that the following categories of reality are predominant in language: dynamic activities – change of place or position in space, change of features of an entity, dynamic activities in general that take place in the world around us; objects in the broadest sense that are used in everyday life, as well as their parts; prominent human body parts, which mostly serve a number of functions, as well as occurrences related to human body; animals that live in man's immediate surroundings and their prominent body parts; general, salient features of animate, as well as inanimate entities.

The pivotal concept that is superimposed over all of these highly semantically rich lexemes is that of movement. Generally speaking, highly polysemous lexemes demonstrate that the essential factor in man's shaping of reality is visual experience, which enables one to perceive phenomena and comprehend the reality, in the process of which the speakers' attention is primarily drawn to an entity which is prominent, which has a particular quality that makes it stand out and have a greater impact, which is moving, which attracts attention by its conspicuousness and intensity. What lies at the core of the system of highly polysemous lexemes in the Serbian language (based on the SASA Dictionary) are lexemes with concrete semantics.

*Translated by
Tatjana Ružin Ivanović*

СЕРБСКИЙ ЛЕКСИЧЕСКИЙ ФОНД С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ПОЛИСЕМИИ: ГЛАГОЛЫ, СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ, ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ

РЕЗЮМЕ

Предметом исследования в данной монографии являются лексемы, которые характеризует весьма широкая полисемантическая структура. Они рассматриваются на материале опубликованных томов «Словаря сербохорватского литературного и народного языка» Сербской академии наук («Речник српскохрватског књижевног и народног језика» САНУ). Основные цели исследования – представить совокупность весьма многозначных лексем и на основе анализа материала ответить на вопрос, существуют ли семантические правила, характерные для лексем с большим количеством значений; установить профиль многозначной лексемы; установить какие категории действительности описывают самые многозначные лексем; выявить словообразовательную структуру лексем данного типа, их этимологические, нормативные и функционально-стилистические характеристики.

На методологическом плане исследование базируется на аналитическом и описательном методах, методе компонентного анализа, а в целях предоставления релевантных статистических данных были перечислены лексемы и значения, а также даны сравнительные данные для нескольких исследуемых источников (Словарь Сербской академии наук, частотные словари и Корпус современного сербского языка). Полученные результаты потом сравниваются с результатами схожих исследований других языков.

Материал для исследования составляет 931 весьма многозначная лексема из «Словаря сербохорватского литературного и народного языка», которая реализовала не менее 15 значений (включая подзначения). Анализ проводится на материале трех частей речи – глаголов, существительных и прилагательных, которые больше всех и представлены в корпусе, в то время как наречия и неполнозначенательные части речи,

занимающие незначительную часть нашего корпуса, не были предметом исследования в данной монографии. Исследование показало, что глаголы занимают примерно 62% материала, существительные примерно 28%, в то время как к многозначным прилагательным относится чуть меньше 10% проанализированных лексем. Самые многочисленные глагольные лексемы обозначают в первичном значении конкретную динамическую активность, движение, изменение положения в пространстве, модификацию или преобразование понятия. Из существительных в материале самыми многочисленными являются те, у которых первичное конкретное, предметное значение в то время как отвлеченные свойства в основном не высказываются многозначными существительными в первичном значении. Семантический анализ прилагательных показал, что преобладают те, обозначающие конкретное физическое свойство, чаще нежелательное, чем желательное.

Исследование показало, что высокий уровень полисемии характерен для лексики (пра)славянского происхождения с длительной традицией использования. Эти лексемы составляют часть общеславянского лексического фонда и в других славянских языках они тоже многозначны. Лексика с большим числом значений чаще всего является актуальной и частотной в современном языке и занимает центральное место в лексической системе сербского языка. Один из выводов, что широкая полисемантическая структура характерна чаще всего для производных лексем с приставкой, особенно для приставочных глаголов.

Тематические группы с самым большим числом многозначных лексем показывают, что в языке больше всего доминируют следующие категории действительности: динамические активности – изменение места и положения в пространстве, изменение характеристик понятия, вообще динамические активности, которые имеют место в окружающем нас мире; предметы в самом широком смысле, которые используются в повседневной жизни, а также части предмета; важные части человеческого тела, при помощи которых осуществляется несколько функций, а также явления в связи с телом человека; животные, которые живут в непосредственном окружении человека и важные части их тела; общие, на первый взгляд заметные качества одушевленных и неодушевленных понятий.

Важнейшим понятием, объединяющим все весьма богатые лексемы на семантическом плане, является движение. Весьма многозначные лексемы в сущности показывают, что при формировании человеком действительности, важнейшим фактором является визуальный опыт,

---

посредством которого мы замечаем явления и воспринимаем действительность. При этом внимание говорящих больше всего привлекает то, что выделяется каким-то свойством, что сильнее действует, что движется и что своей заметностью и интенсивностью привлекает внимание. Ядро системы весьма многозначной лексики в сербском языке (на базе данных из «Словаря сербохорватского литературного и народного языка») составляют лексемы с конкретной семантикой.

Перевод Стефана Милошевича

РЕГИСТАР ОДРЕДНИЦА

Глаголи

- батргати (се) 73, 91, 127, 129
бацати (се) 73, 91, 111, 121, 124, 138, 139, 141, 229
бацити (се) и ба̀цити (се) 73, 77, 91, 107, 111, 124, 138, 139, 141, 229, 279
бѣти¹ (се) 73, 93, 106, 112, 115, 124, 153, 154, 156–159, 175, 222, 225, 233, 397, 399, 401
бѣти² 73, 96, 106, 112, 125, 158, 205, 206, 220–222, 228, 229, 329, 411
бла̀жити¹ (се) 64, 74, 78, 93, 94, 194, 196, 211
бра̀ти (се) 73, 90, 91, 97, 107, 128, 167, 229
бр̀јати=бр̀јити 74, 78, 95, 216, 217, 229
ва̀дити (се) 73, 91, 93, 94, 107, 138, 139, 187, 399
ва̀љати (се) 73, 91, 107, 128, 137–139, 313
вара̀кати (се) 63, 74, 78, 94, 124, 187, 189, 211
ва̀тати (се) 63, 73, 93, 138, 179
везати (се) 18, 73, 78, 93, 104, 115, 124, 160–165, 221, 226–228, 399, 411
везивати (се) 18, 74, 78, 93, 104, 160, 162, 164, 165, 211
вѣдети (се) ијек. вѣдјети (се) 40, 41, 73, 91, 108, 125, 201–204, 228, 229, 341, 411
вѝјати (се) 73, 91, 127, 165
вѝсити 73, 93, 147, 150
вѝти¹ (се) 73, 91, 93, 106, 115, 147, 150, 160, 162, 163, 165
ви́тлати (се) 73, 91, 127, 140
вла̀дати (се) 73, 94, 187, 188, 229
во̀дити (се) 73, 91, 127, 129, 131, 132, 136, 228, 229
вра̀ћати (се) 64, 74, 91, 93, 124, 128, 178–180, 229, 393
вр̀гнути (се)=вр̀ћи (се) 73, 91, 138, 279
вр̀ети (се) 73, 91, 95, 128, 167
вр̀тети (се) ијек. вр̀тјети (се) и вр̀тети (се) ијек. вр̀тјети (се) 73, 91, 107, 128, 138, 150
ву̀ћи (се) и ву̀ћи (се) 73, 91, 93, 106, 115, 116, 138, 154, 401
га̀зити (се) 73, 92, 124, 153, 155
гла̀сити (се) 74, 78, 93, 96, 107, 195, 198, 220
глѐдати (се) 73, 91, 115, 125, 201–204, 226, 228, 229
гов̀орити (се) 74, 93, 103, 194, 195, 199, 213, 228, 398, 411
гом̀илати (се) 74, 91, 92, 138, 140, 169
го̀нити (се) 73, 91, 127, 129, 131, 132, 136, 192
го̀рети ијек. го̀рјети 73, 95, 167
гра̀дити¹ (се) 73, 94, 124, 160–162, 187
грѣсти (се) 41, 73, 93, 154, 167
гру̀вати (се)=гру̀хати (се) 73, 89, 90, 93, 95, 111, 154, 220, 400
гру̀нути (се)=гру̀хнути (се) 64, 74, 93, 111, 153, 155, 393
гу̀бити (се) 73, 93, 178, 181, 182, 184, 229
гу̀лити (се) 73, 92, 124, 167, 170, 173
гу̀тати (се) 73, 94, 201, 216–218
гу̀шити (се) 74, 90, 125, 206, 209, 210

- давати (се) 74, 93, 94, 111, 113, 124, 178, 179, 181, 182, 184, 185, 211, 229, 392, 397
- давити (се) 73, 93, 153, 155
- даћи (се) 27, 41, 73, 93, 106, 111, 113, 121, 124, 178, 179, 181–185, 226–229, 392, 397, 401, 411
- делити (се) ијек. дијелити (се) 73, 92, 108, 167, 169
- дѐнути (се) ијек. дјѐнути (се)=дѐ(с)ти (се) ијек. дјѐ(с)ти (се) 73, 91, 94, 138, 207
- дѐрати (се) 73, 92, 154, 167, 173, 195
- дйзати (се) 73, 91, 111, 128, 138, 139, 229
- дйрати (се) 73, 93, 111, 124, 153, 155
- дйрнути (се) и дйрнути (се) 74, 78, 93, 111, 153, 155
- дйћи (се)=дйгнути (се) 73, 91, 106, 111, 138, 139, 147, 229
- дѐбавити (се) 74, 93, 116, 178
- дѐбавати=дѐбйјати 74, 93, 178
- дѐбити (се) 74, 93, 178, 180–182, 184, 185, 228, 229, 411
- дѐлазити¹ 64, 74, 91, 115, 117, 129, 132, 229, 393
- донѐсити 18, 74, 77, 78, 91, 124, 138, 229
- дѐспети (се) ијек. дѐспјети (се) 74, 91, 96, 127
- дѐтерати (се) ијек. дѐтјерати (се) 64, 74, 91, 92, 127, 169, 393
- дѐћи и дѐћи 41, 74, 91, 115, 117, 127, 132, 228, 229, 411
- дѐхватити (се) 74, 93, 138, 154
- држати (се) 73, 78, 93, 94, 105, 115, 178, 187, 227–229, 394, 399, 411
- дрмати (се) 73, 93, 124, 147, 148, 154
- дрѐбити (се) 73, 92, 166, 167, 169
- жарити (се) 73, 95, 169, 220
- жйвети (се) ијек. жйвјети (се) 42, 90, 94, 121, 125, 205–209, 226, 392
- завѐзати (се) 74, 92, 104, 124, 160, 162, 164, 169
- завити¹ (се) 74, 92, 107, 167, 170
- завѐдити (се) 74, 91, 127
- завргнути (се)=заврћи (се) 74, 93, 138
- заврнути (се) 74, 93, 110, 167, 170
- завртати (се) 74, 93, 110, 167, 170
- завртети (се) ијек. завртјети (се) и завртети (се) ијек. завртјети (се) 74, 91, 107, 128, 138
- заглавити (се) 64, 74, 91, 138, 393
- загушити (се) 74, 76, 90, 206–210
- задати (се) 74, 91, 94, 106, 128, 184, 187, 189
- задѐвати (се) ијек. задијѐвати (се) 74, 91, 128, 138
- заденути (се) ијек. задјенути (се) =заде(с)ти (се) ијек. задје(с)ти (се) 74, 91, 138, 139
- задимити (се) 74, 96, 160, 161, 221
- задрѐти (се) ијек. задријети (се) 74, 93, 153
- задржавати (се) 74, 91, 110, 115, 127
- задржати (се) 74, 78, 91, 106, 110, 115, 127
- зайграти (се) 74, 95, 147
- закачити (се) 64, 74, 93, 163
- заклѐпити (се) 74, 93, 147, 167, 170
- залагати (се) 74, 93, 110, 124, 179, 195
- залѐћи (се) и залѐћи (се) 74, 93, 94, 107, 110, 147, 211
- заливати (се) 74, 95, 110, 171, 216, 218
- залити (се) 74, 95, 110, 169, 216, 218
- залѐжити (се) 74, 93, 124, 179, 180, 195
- залѐмити (се) 74, 76, 92, 167
- замакнути (се)=замаћи (се) и замаћи (се) 74, 77, 91, 107, 127
- замѐтати (се) 74, 90, 107, 110, 160, 161
- заметнути (се) и замѐтнути (се) 74, 90, 107, 110, 160, 161
- занѐти (се) ијек. занйјети (се) 74, 91, 110, 138, 147
- занѐсити (се) 74, 77, 91, 106, 110, 147
- заѐштриги (се) 74, 85, 92, 167
- западати 74, 78, 91, 106, 127, 129, 135, 399
- запалити (се) 41, 42, 74, 95, 167
- запасти¹ 74, 91, 106, 127, 129, 135, 399
- запѐти (се) 74, 93, 103, 107, 110, 117, 153, 154, 156, 158
- запѐћи (се) и запѐћи (се) 74, 95, 167

- запињати (се) 64, 74, 93, 103, 110, 117, 153, 156, 393
записати (се) 74, 96, 160
заплести (се) и заплести (се) 74, 94, 107, 110, 167, 170, 221
заплетати (се) 74, 94, 110, 167
запрашити (се) 74, 92, 138, 140, 169
зарезати (се) 74, 76, 93, 100, 167
засести (се) ијек. засјести (се) 74, 93, 117, 146–148
засећи (се) ијек. засјећи (се) 74, 92, 153, 154, 156, 158, 170
затварати (се) и затварати (се) 74, 93, 110, 167, 174
затворити (се) 74, 93, 110, 167, 174–176, 229, 410
затегнути (се) 74, 93, 110, 112, 115, 116, 167, 170, 172, 174, 402
затезати (се) 74, 93, 110, 112, 115, 116, 167, 174, 402
затурити (се) 74, 91, 138, 140, 147
загући (се) и загући (се) 63, 74, 93, 153, 155
заћи (се) и заћи (се) 74, 91, 127
заузети (се) 74, 93–95, 179, 187
заустановити (се) 74, 91, 127, 129, 130, 143, 229
заустановљати (се) 74, 91, 127, 129, 130
захватати (се) 74, 92, 93, 110, 138, 139, 169
захватити (се) 74, 93, 110, 138, 139, 154
зацепити (се) ијек. зацијепити (се) 74, 92, 167
збрати (се) 74, 90, 91, 138
збрисати (се) 74, 92, 167, 170, 172
звати (се) 73, 93, 104, 124, 194–196, 229
знаћи (се) 41, 42, 73, 94, 121, 125, 210–213, 215, 228, 229, 411
играти (се) 72, 74, 95, 220–222, 229, 312, 315
изаћи и изаћи 18, 74, 91, 127, 229
избацити (се) 74, 77, 91, 107, 138, 139
избити (се) 74, 93, 106, 138, 154
извадити (се) 74, 91, 107, 128, 138, 141
извалити¹ (се) 74, 91, 128, 138, 175
извести¹ (се) и извести (се) 74, 91, 92, 110, 113, 116, 124, 127, 129, 169
извијати¹ (се) 74, 91, 115, 124, 128, 146–149, 152, 165, 400
извити¹ (се) 74, 91, 92, 106, 115, 124, 146–149, 400
извлачити (се) 74, 91, 110, 115, 128, 138
изводити (се) 74, 91, 110, 113, 116, 118, 124, 127, 129, 131–133, 312, 315
извргнути (се)=изврћи (се) 74, 91, 138, 139, 147
изврнути (се) 74, 91, 92, 109, 138, 139, 147, 167
извртати (се) 74, 91, 92, 109, 147, 167, 170
извући (се) и извући (се) 74, 91, 106, 110, 115, 128, 137–140
изгонити 74, 91, 127, 129, 132
изгорети (се) ијек. изгорјети (се) 74, 95, 167
изгубити (се) 74, 93, 94, 178–182, 184, 221, 229
издавати (се) 74, 93, 110, 179, 195
издати (се) 74, 93, 94, 106, 110, 179, 184, 187
издвајати (се) 74, 91, 94, 138, 187
издићи (се)=издигнути (се) 74, 91, 106, 138
издржати (се) 74, 94, 106, 211
издушити (се) 74, 94, 95, 127, 130, 173, 211, 212
изиграти (се) 74, 76, 94, 124, 187–189
изићи и изићи 18, 74, 77, 91, 127
изјести (се) 74, 94, 216, 217
излити (се) 74, 95, 128, 138, 139
измакнути (се)=измаћи (се) и измаћи (се) 74, 77, 91, 92, 107, 109, 128, 138
изметати (се) 74, 77, 92, 107, 110, 138, 139, 169
изметнути (се) и изметнути (се) 74, 91, 92, 107, 110, 128, 138, 139
измицати (се) 17, 74, 92, 109, 138
изнети (се) и изнети ијек. изнијети (се) и изнијети (се) 74, 92, 109, 138, 139, 142, 144, 169

- изнòсити (се) 74, 77, 91, 92, 106, 109, 128, 138, 140
- изр̀авнаги (се) 74, 93, 167, 173, 174
- изра̀дити (се) 74, 93, 94, 160–162, 211
- й̀мати (се) 27, 73, 78, 93, 121, 178–185, 226–229, 411, 412
- искáзати (се) 74, 93, 194, 195
- искòчити 74, 91, 127
- искупити (се) 74, 93, 179, 180
- й̀спадати¹ 74, 91, 106, 127, 135, 399
- й̀спасти¹ 74, 91, 106, 127, 135, 399
- й̀справити (се) 74, 93, 167, 174
- исп̀устити (се) 74, 93, 96, 138, 191, 221
- й̀спуцати¹ (се) 74, 92, 119, 167, 168
- й̀ставити (се) 74, 76, 92, 138, 140, 143
- й̀стављати (се) 74, 76, 92, 96, 138, 140, 143, 221
- иста̀ћи (се) и й̀стаћи (се)=иста̀кнути (се) 74, 91, 92, 128, 138, 140
- истѐгнути (се)=истѐћи(се) и й̀стѐћи (се) 74, 93, 167, 172
- й̀стерати ијек. й̀стјерати 74, 91, 110, 127, 129
- истерй̀вати (се) ијек. истјерй̀вати (се) 74, 91, 93, 110, 127, 129, 195
- истр̀ести (се) и й̀стр̀ести (се) 74, 93, 167, 170
- й̀стурити (се) 74, 91, 92, 128, 138, 140
- исц̀рпсти (се) и й̀сц̀рпсти (се) 74, 94, 95, 138, 139, 173, 211, 212
- й̀ћи¹ 38, 73, 77, 78, 91, 115, 117, 121, 124, 127, 131–137, 226, 228, 229, 392, 394, 394–399, 401, 402, 411
- й̀штетити (се) 74, 92, 167
- јáвити¹ (се) 73, 93, 111, 194, 199
- јáвљати¹ (се) 74, 93, 111, 194, 196, 199
- јáрити (се) 74, 95, 167, 169
- ј̀ести (се) 41, 73, 92, 94, 121, 169, 171, 216–220, 229
- кáзати (се) 73, 93, 111, 124, 194–199, 228, 229, 398, 411
- казй̀вати (се) 74, 93, 111, 124, 194, 195
- кáпати 73, 95, 127, 130
- кй̀дати (се) 73, 92, 167, 171
- кй̀пеги ијек. кй̀пјети 73, 95, 127
- кóлати¹ (се) 74, 91, 127, 130
- колéбати (се) 73, 92, 146–148
- кòпати (се) 73, 90, 139, 167
- кòсити² (се) 70, 74, 90, 93, 97, 153, 154, 167, 172
- крéнути (се) 73, 91, 111, 124, 127–129, 131, 132, 136, 150, 229
- крéсати (се) 73, 92, 93, 107, 154, 167, 172
- крéгати (се) 73, 91, 111, 124, 127–129, 132–134, 229, 398, 399
- крй̀вити (се) 74, 78, 92, 167
- крй̀жати (се) 74, 91, 92, 167, 221
- кр̀стити (се) 74, 81, 91, 147, 220
- крúжити (се) 74, 91, 92, 127, 169
- крúнити (се) 74, 92, 167, 168, 173
- кр̀шити (се) и кр̀шити (се) 74, 92, 167, 173
- кўвати (се)=кўхати (се) 60, 73, 94, 160, 161, 169, 229
- кўпити (се) 73, 93, 97, 107, 112
- кўцати (се) 73, 93, 108, 124, 153–155
- лèжати 73, 93, 111, 117, 121, 124, 146–150, 229, 400
- лétети ијек. лèтјети 41, 73, 91, 127, 129, 229
- лèћи 73, 93, 107, 111, 117, 124, 146–148, 150, 229, 400
- лй̀зати (се) 73, 93, 167
- ломáгати (се) 74, 78, 91, 92, 128, 147, 148
- лòмити (се) 73, 78, 92, 121, 167, 171–177, 312, 313, 315
- лúпати¹ (се) 73, 93, 153, 154, 155, 159
- лúчити (се) 73, 94, 211–213, 215
- лўљати (се) 73, 92, 146–148
- лўштити (се) 74, 92, 167, 172, 175
- мáзати (се) 73, 96, 124, 167, 170, 172
- мáкнути (се)=мáћи (се) и мáћи (се) 73, 77, 91, 92, 107, 109–111, 128, 138
- мáмити (се) 73, 93, 194–196
- мáштити¹ (се) 74, 93, 220
- мéњати (се) ијек. мијéњати (се) 73, 92, 108, 167, 170, 229, 397
- мèрити (се) ијек. мй̀èрити (се) 74, 95, 107, 216, 217, 399
- мéсити (се) ијек. мијéсити (се) 73, 92, 94, 124, 160, 162, 169
- мèтати (се) 73, 77, 92, 107, 111, 138, 139

- мѣгнути (се) и мѣгнути (се) 73, 92, 107, 111, 124, 138, 139, 143, 192
 мѣшати (се) ијек. мијѣшати (се) 73, 92, 94, 124, 160–162, 169
 минути (се) 73, 91, 127
 мйслити (се) 42, 72, 73, 94, 121, 125, 210–212, 215, 229, 411
 мйцаги (се) 73, 91, 92, 110, 111, 128, 147
 млáтити (се) 73, 90, 108, 153, 167, 172
 мѡтати (се) 73, 92, 94, 139, 162, 167, 174, 177
 мѡћи (се) 42, 73, 94, 187, 220, 228, 229, 411
 мрáчити (се) 74, 93, 167, 168
 мрѣчити (се) 63, 74, 78, 95, 167
 мутити (се) 73, 92, 108, 167, 170, 174, 177
 набацívати (се) 74, 92, 138, 140
 наба́цити (се) 74, 77, 92, 107, 138, 140
 наби́јати (се) 74, 93, 110, 112, 115, 124, 138, 157, 172
 на́бити (се) 74, 93, 106, 110, 112, 115, 124, 138, 141, 157
 набрѣкнути (се)=набрѣћи (се) и набрѣћи (се) 74, 92, 167, 170
 нава́лити (се) 74, 81, 89, 92, 109, 138, 140, 141, 147, 312, 313, 315
 нава́љивати (се) 74, 92, 109, 138, 147
 навести¹ (се) и на́вести (се) 74, 91, 127
 нави́јати¹ (се) 74, 92, 94, 115, 138, 169
 на́вити¹ (се) 74, 92, 94, 106, 115, 138, 147
 навлáчити (се) 74, 92, 110, 115, 138, 140, 169
 навр́нути (се) 74, 91, 95, 110, 125, 220
 на́вртати (се) 74, 91, 110, 127
 наву́ћи (се) и на́вӯћи (се) 74, 92, 106, 110, 115, 138, 140, 147
 наги́бати (се) 74, 92, 147, 148
 нага́њати (се) 74, 93, 94, 147, 154, 186, 187, 190, 193
 на́гињати (се) 74, 92, 146–148
 на́гнати (се) 74, 93, 94, 116, 124, 154, 187, 188, 190, 192, 193
 на́гнути (се) 74, 92, 146–149
 наго́нити (се) 74, 93, 94, 116, 124, 154, 186–190, 192, 193
 нагр́дити (се) 75–76, 92, 167, 170, 171
 нагр́нути (се) 75, 91, 92, 128, 129, 138, 140
 нада́вати² (се) 63, 75, 93, 94, 110, 179, 207
 на́дати (се) 75, 93, 94, 106, 110, 179, 184, 207
 нади́мати (се) 75, 92, 166, 167, 170, 173
 нади́ћи (се)=на́дигнути (се) 75, 92, 106, 138, 139, 147
 надо́ћи и на́доћи 75, 95, 124, 127
 надрѣ́ти (се) ијек. на́дријети (се) 75, 91, 92, 127, 129, 169
 наду́вати¹ (се)=наду́хати (се) 75, 93, 167, 173
 на́дути (се) 75, 92, 166, 167
 на́йлазити 75, 91, 115, 127
 на́йћи и на́йћи 75, 77, 91, 115, 127
 најѣ́жити (се) 75, 90, 125, 147, 148, 221
 наклòнити (се) 75, 92, 146, 147
 на́купити (се) 75, 76, 93, 94, 107, 112, 138, 187
 на́лазити (се) 75, 94, 96, 125, 187, 220–222, 229, 402
 налѣ́тети (се) ијек. на́лѣтјети (се) 75, 91, 96, 127, 313
 налѣ́ћи (се) и на́лѣћи (се) 75, 92, 107, 147, 149
 на́ливати (се) 75, 76, 94, 95, 110, 138, 139
 на́лити (се) 75, 76, 94, 95, 110, 138, 139
 налòжити¹ (се) 75, 95, 138
 нама́кнути (се)=нама́ћи (се) и на́маћи (се) 75, 77, 92, 107, 109, 138, 141, 142, 144
 наме́нити ијек. на́мијèнити 75, 96, 110, 216, 217
 на́мерити¹ (се) ијек. на́мјерити¹ (се) 75, 91, 94, 211–213, 215
 на́местити (се) ијек. на́мјестити (се) 75, 92, 138, 139, 142, 144, 147
 наме́тати² (се) 75, 77, 92, 94, 107, 138, 187
 наме́тнути (се) и на́метнути (се) 75, 92, 94, 107, 138, 187, 192

- намештати (се) ијек. намијештати (се) 75, 92, 138, 139, 147
 намиривати (се) 75, 94, 216, 218
 намирити (се) 75, 94, 216, 218–220, 226
 намицати (се) 75, 91, 92, 109, 128, 138
 нанѐти (се) ијек. нанијети (се) 75, 91, 92, 138, 139, 221
 напастити¹ 75, 95, 106, 216, 218–220
 напѐрити (се) и наперити (се) 75, 91, 93, 107, 127, 147, 148
 напѐти (се) 75, 93, 107, 110, 117, 167
 напињати (се) 75, 93, 110, 117, 167
 направити (се) 75, 94, 95, 110, 124, 160–165, 187, 229
 направљати (се) 63, 75, 93, 95, 110, 124, 160, 161, 169
 напредовати 75, 78, 91, 127
 напунити (се) 75, 92, 167, 170
 напустити (се) 75, 91, 109, 127, 131, 132, 136, 191, 192
 напуштати (се) 75, 91, 94, 109, 127, 211
 наравнати (се) 75, 78, 92, 147, 167
 наредити (се) 75, 92, 93, 139, 194, 196, 199
 насадити (се) 75, 76, 92, 93, 138, 147
 наскочити 75, 91, 127
 наставити (се) 75, 93, 143, 220–221, 229
 настављати (се) 75, 93, 143, 221
 наступати 75, 95, 127
 наступити 75, 91, 127, 312
 насукати (се) 75, 92, 138, 141, 147
 насѹти 75, 93, 167, 170
 натѐгнути (се) 75, 93, 110, 115, 117, 167, 402
 натѐзати (се) 75, 93, 110, 115, 117, 167, 402
 натерати (се) ијек. натјерати (се) 75, 91, 127, 192
 натиснути (се) 75, 91, 127
 натоварити (се) 75, 92, 138
 натрпати (се) 75, 92, 93, 138–140, 179
 натрунити (се) 75, 92, 167–168, 173
 натурити¹ (се) 75, 94, 186–190, 192, 193, 226
 натѹћи (се) и натући (се) 75, 93, 154, 206, 207
 наћи (се) и наћи (се) 75, 96, 128, 178, 221, 222, 226, 229, 329, 402, 411
 находити (се) 75, 91, 96, 127, 147, 207
 нахрупити 75, 91, 127, 129
 начинити (се) 75, 94, 95, 124, 160–165, 187
 низати (се) 73, 93, 147, 160, 161
 носити (се) 73, 77, 78, 92, 96, 106, 109, 121, 138, 139, 142, 144, 145, 221, 227–229, 394, 401, 411
 нѹдити (се) 73, 93, 194, 196, 197, 199
 обалити¹ (се) 75, 92, 147, 148, 150, 153, 279, 397
 обарати¹ (се) 75, 92, 147–150, 397
 обдржавати (се) 63, 75, 93, 94, 168
 обележавати (се) ијек. обилежавати (се) 75, 96, 168, 221
 обележити (се) ијек. обилежити (се) 75, 96, 168, 221
 обелити¹ (се) ијек. обијелити¹ (се) 75, 95, 168, 173
 обесити (се) ијек. објесити (се) 75, 95, 168, 173
 обијати (се) 75, 92, 110, 115, 168
 обилазити (се) 75, 91, 115, 127, 229
 обити (се) 75, 92, 106, 110, 115, 157, 168
 обићи (се) и објићи (се) 75, 77, 91, 96, 115, 127, 221, 229
 објавити¹ (се) 75, 93, 94, 194, 198, 207
 облѐтати (се) ијек. облијѐтати (се) 75, 91, 110, 127
 облѐтети (се) ијек. облѐтјети (се) 75, 91, 110, 127
 облити (се) 75, 92, 95, 168, 170
 обнављати (се) 75, 95, 168
 обновити (се) 75, 95, 168, 171
 обдрити (се) 75, 92, 147, 146, 148–153, 225, 279, 397, 398
 обрѐтити (се) 75, 92, 147
 обрѐхати (се) 75, 93, 94, 211, 212
 обрнути (се) 75, 92, 124, 146, 147, 149, 150, 152, 153, 397
 обртати (се) 75, 92, 124, 147, 149, 150, 152, 312, 397
 обѹћи (се) и обѹћи (се) 73, 94, 168, 229
 огласити (се) 75, 93, 107, 109, 124, 194, 196–199, 226, 398

- оглашава́ти (се) 75, 93, 109, 124, 194
огледа́ти (се) 75, 91, 115, 201, 202, 204
òгледа́ти (се) 75, 91, 92, 115, 201, 202, 204
огра́дити (се) 75, 95, 160–162, 169
огу́лити (се) 75, 92, 124, 166, 168, 170, 173
ода́вати¹ (се) 75, 93, 110, 194, 196
ода̀пѣти (се) 75, 93, 107, 168, 170
òдати (се) 75, 93, 106, 110, 184, 194, 196, 199
одба́цивати (се) 75, 92, 138, 139
одба́цити (се) 69, 75, 77, 92, 107, 138, 139, 394
одби́јати (се) 63, 75, 91, 92, 109, 113, 115, 128, 168, 169, 174, 175
òдбити (се) 75, 91, 92, 106, 109, 113, 115, 128, 157, 168, 169, 174–176
одва́јати (се) 75, 92, 109, 168
одва́лити (се) 75, 92, 109, 168, 172, 175
одва́љивати (се) 75, 92, 109, 168
òдвити (се) 75, 92, 106, 168, 170, 174
одво́јити (се) 75, 92, 109, 168
одвра́тити (се) 75, 92, 110, 147
òдвраћати (се) 75, 92, 93, 110, 147, 194, 196
одвр́нути (се) 18, 75, 92, 168, 174
одговáráти (се) 75, 93, 194, 196, 199, 229
одговòрити (се) 75, 93, 194, 196, 229
одиграти (се) 76, 95, 96, 127, 207, 397
òдисати 75, 90, 216, 217
òдлазити 75, 92, 115, 117, 127, 229
одма́кнути (се)=одма́ћи (се) и òдмаћи (се) 75–77, 91, 92, 107, 110, 128
òдмерити (се) ијек. òдмјерити (се) 75, 95, 107, 201, 216, 217, 219, 220
одме́гати (се) и òдметати (се) 63, 75, 94, 107, 110, 186–188
одме́тнути (се) и òдметнути (се) 75, 94, 107, 110, 187, 188
òдмицати (се) 75, 76, 91, 92, 110, 113, 128, 138
òднѣти (се) и однѣти (се) ијек. òднијети (се) и однјиѣти (се) 75, 91, 92, 110, 128, 138, 139, 229
одно́сити 75, 77, 92, 106, 110, 138, 139
одòлети (се) ијек. одòлѣти (се) 73, 94, 117, 125, 211, 216, 218
одре́дити (се) 75, 93, 95, 110, 195, 216, 217
одређи́вати (се) 75, 93, 95, 110, 195, 216, 217
òдрезати 75, 76, 92, 168, 169
одре́штити (се) ијек. одријèштити (се) 75, 93, 169, 216, 218
одр́жати (се) 75, 94, 106, 166, 168, 170, 171
одрòнити (се) 75, 92, 168
òдсећи (се) ијек. òдсјећи (се) 75, 92, 93, 168, 175, 195
одска́кати 75, 91, 110, 127, 129
одско́чити 75, 91, 110, 127, 129
оду́зѣти (се) 69, 75, 92, 93, 124, 169, 179, 394
оду́шити (се) 64, 75, 94, 168, 170, 211
оже́ћи (се) и òжећи (се) 75, 95, 168, 171, 172
оживѣти (се) ијек. оживјети (се) 75, 90, 94, 125, 206–209
оживити 75, 90, 206, 208, 209
оживља́вати (се) 75, 90, 206–209
означа́вати 75, 96, 168, 305
òкаменити (се) 75, 92, 168
òкинути (се) 75, 95, 221
окрèнути (се) 75, 92, 109, 119, 147–150, 152, 153, 229, 397, 398
окрèсати (се) 75, 92, 93, 107, 154, 168, 169, 172
òкретати (се) и окрèтати (се) 75, 92, 109, 119, 122, 147, 148
окру́жити (се) 75, 92, 94, 139, 160
òкупити (се) 75, 91, 94, 107, 128, 138
олаба́вити (се) и òлабавити (се) 75, 94, 168
ољу́штити (се) 75, 78, 92, 168, 173, 175
ома́кнути (се)=ома́ћи (се) и òмаћи (се) 75, 91, 107, 127
ома́хнути (се) 63, 75, 96, 147
òмицати (се) 75, 91, 127
омла́дити (се) 63, 75, 92, 168
омр́сити (се) 75, 91, 216–220
опа́лити (се) 75, 95, 168

- опарити (се) 75, 95, 168
 опасати (се) 75, 94, 168, 170
 опирати (се) 75, 94, 147, 153, 154
 оплести (се) и оплести (се) 75, 94, 160–162, 169
 опоганити (се) 75, 92, 168, 173
 опоменути (се) 75, 93, 94, 194, 211
 оправити (се) 75, 93, 110, 168
 оправљати (се) 75, 93, 110, 168
 опрашити (се) 75, 76, 93, 168
 опрémити (се) 75, 93, 179
 опрòстити (се) 75, 93, 94, 213, 214, 125, 211–215, 226, 398
 опружити (се) 75, 94, 146–148, 171
 опустити (се) 75, 94, 147, 148, 192
 опучити (се) 28, 75, 91, 94, 128, 168
 орòсити (се) 75, 95, 168, 170
 освáјати 75, 95, 179, 180
 освòјити (се) 75, 94, 95, 179–181, 187
 òсетити (се) ијек. òсјетити (се) 75, 91, 110, 125, 201, 202, 229
 òсећати (се) ијек. òсјећати (се) 43, 75, 91, 110, 121, 125, 201, 202, 210, 213, 229
 осигурати (се) 75, 94, 187, 188, 216, 218
 òсипати (се) 75, 92, 109, 168
 òслабити (се) 75, 92, 117, 119, 124, 168, 170, 400
 ослобáђати (се) 75, 94, 95, 216, 218
 ослобòдити (се) 75–76, 94–96, 214, 216, 218–220
 осòвити (се) 63, 76, 92, 94, 147, 148
 осòлити (се) 76, 94, 168
 òставити (се) 76, 81, 92, 94, 138, 142–145, 187, 225, 227–229, 411
 òстављати (се) 76, 81, 92, 94, 138, 140, 142–144, 187
 òстајати (се) 76, 91, 94, 109, 127, 129, 211
 òстати (се) 76, 91, 94, 109, 127, 129, 131, 132, 136, 187, 229
 острвити (се) 76, 94, 168, 170
 осúкати (се) 76, 94, 160, 161, 169
 òсúти (се) 76, 92, 109, 168, 170, 174, 177
 осúшити (се) 76, 92, 168
 отáнчати (се) 76, 92, 168
 отвáрати (се) и òтварати (се) 76, 92, 109, 147, 168, 170, 174–176, 397
 òтворити (се) 76, 92, 109, 147, 168, 170, 173–177, 226–229, 388, 397, 410, 411
 отéгнути (се) 76, 94, 110, 117, 168, 221, 402
 отéзати (се) 76, 92, 94, 110, 115, 117, 168, 402
 òтéти (се) 76, 91, 93, 110, 125, 128, 179, 180
 òтимати (се) 76, 93, 110, 154, 179–181, 184
 отискíвати (се) 76, 91, 92, 128, 138
 òтиснути (се) 76, 91, 92, 128, 238, 140
 отíћи и òтíћи 76, 77, 91, 115, 117, 127, 131, 132, 136, 229
 откáзати (се) 76, 93, 94, 194, 196, 211
 откíдати (се) 76, 91, 92, 110, 168, 169
 òткинути (се) 76, 91, 92, 110, 168, 169, 173, 187
 открáвити (се) 76, 92, 168, 174
 открíвати¹ (се) 76, 92, 138
 òткрити (се) 76, 92, 138, 142, 144, 229
 откúпити (се) 76, 93, 179–181, 184
 откупльíвати (се) 76, 93, 179, 180
 отпúстити (се) 76, 92, 94, 109, 139, 187, 189, 191, 192, 329
 отпúштати (се) 76, 92, 94, 109, 139, 187, 189, 191, 192
 òтргнути (се) 76, 92, 168, 169, 174, 176, 179
 отрéсати (се) 76, 92, 110, 168, 170, 172
 отрéсти (се) 76, 92, 110, 168, 170
 òтрзати (се) 76, 92, 168, 173, 179
 òтрти (се)= òтрéти (се) ијек. òтријети (се) 76, 93, 168, 170, 172
 отúрати (се) 63, 76, 91, 92, 124, 128, 138
 òтурити (се) 63, 76, 92, 94, 124, 137, 138, 141, 187
 охлáдити (се) 76, 93, 118, 168, 171
 оцрнити (се) 72, 76, 95, 168, 170, 173
 очéшати (се) 76, 94, 153, 155
 òчистити (се) 76, 93, 168, 170, 171
 òчитовати (се) 76, 94, 211
 òштетити (се) 76, 93, 168, 170

- па̀дати (се) 73, 78, 91, 96, 102, 106, 108, 111, 113, 127–129, 131, 133–137, 151, 152, 187, 225, 226, 228, 229, 312, 313, 315, 394, 398, 399, 401, 409, 411
- па̀зити (се) 73, 94, 211, 212, 215, 229
- па̀лити (се) 73, 95, 118, 121, 135, 167–170, 207, 229
- па̀рати (се) 73, 94, 168
- па̀рити (се) 76, 95, 168
- па̀сати (се) 60, 61, 63, 64, 70, 73, 86, 91, 127, 393
- па̀сти¹ 73, 78, 91, 106, 111, 113, 127–129, 131, 134–137, 151, 226, 228, 229, 394, 398, 399, 401, 409, 411
- пѐњати (се)=пѐти (се) 73, 91, 92, 107, 117, 123, 128, 138, 141, 229
- пѐтљати (се) 76, 78, 94, 160, 187
- пѐрити се 63, 76, 95, 107, 147, 148
- пѐћи (се) 73, 94, 108, 168, 229
- пѝсати (се) 73, 96, 105, 108, 160, 221, 229
- пѝтати (се) 73, 93, 94, 108, 194, 196, 199, 211, 229
- пѝти 41, 73, 94, 108, 121, 216, 217, 219, 220, 229
- пѝштати 73, 93, 221
- пла̀вити (се) 73, 93, 168
- пла̀зати¹ (се) 63, 73, 91, 127
- пла̀зити (се) 73, 91, 127, 133
- пла̀кати (се) 73, 93, 94, 125, 221, 223
- пла̀нути¹ (се) 73, 94, 95, 168, 211
- плѐнити (се) ијек. плијени́ти (се) 76, 93, 94, 179, 211
- плѐсти (се) 73, 92, 94, 107, 124, 147, 160–162, 165
- плѝвати 41, 73, 91, 127, 129, 229
- плòвити 73, 91, 127
- пљу̀снути (се) и пљу̀снути² (се) 76, 94, 95, 127
- по̀бећи 76, 91, 127
- по̀бијати (се) 76, 93, 110, 168
- по̀бирати (се) 76, 90, 91, 94, 128, 168
- по̀бити¹ (се) 76, 94, 106, 110, 168
- по̀бòсти (се) 76, 94, 107, 168
- по̀брати (се) 76, 90, 91, 128, 168
- по̀бркати (се) 76, 96, 221
- повáлити (се) 76, 92, 93, 147, 148, 153, 154, 156, 158
- повáљати (се) 76, 92, 94, 107, 147, 168
- повéзати (се) 76, 94, 115, 160, 162, 165
- повези́вати (се) 76, 94, 115, 160
- повéсти¹ (се) 76, 91, 110, 127, 129
- пови́јати¹ (се) 76, 93, 110, 147, 149, 152
- по̀вити (се) 76, 93, 106, 110, 147, 149, 152
- повлáчити¹ (се) 76, 91, 92, 109, 128, 138, 139, 142, 144, 411
- повòдити (се) 63, 76, 91, 110, 127, 133
- поврáтити (се) 76, 91, 93, 110, 128, 179
- по̀враћати (се) 76, 91, 93, 110, 128, 179
- повр̀нути (се) 76, 91, 93, 109, 128, 179, 181, 184, 190
- по̀вртати (се) 76, 91, 93, 109, 187, 189–191
- пову́ћи (се) и по̀вући (се) 76, 91, 92, 106, 109, 128, 138, 142, 144, 150, 411
- пога́јати (се) 76, 93, 94, 156, 157, 211, 212, 215
- погле́дати (се) 76, 78, 91, 103, 201, 202, 204
- по̀гледати (се) 76, 78, 91, 103, 201, 202, 204, 229
- по̀гнати (се) 76, 91, 127, 129
- по̀годити (се) 76, 93, 153, 156–158
- по̀гонити (се) 63, 76, 91, 127
- по̀грабити (се) 76, 93, 153
- по̀гр̀дити (се) 76, 93, 168
- по̀губити (се) 76, 93, 94, 179, 187
- пода́вати (се) 76, 93, 94, 153, 179, 211
- пода̀вити (се) 64, 76, 90, 153
- по̀дати (се) 76, 93, 94, 179, 181, 182, 184, 211
- подба́цити (се) 76, 92, 139
- по̀дбити (се) 76, 92, 93, 153, 156
- подвéзати (се) 76, 93, 168
- по̀двргнути (се)=по̀дврћи (се) 76, 94, 221
- по̀делити (се) ијек. подијели́ти (се) 76, 93, 168, 312
- по̀десити (се) 64, 76, 94, 96, 221, 393
- подешáвати (се) 76, 94, 221
- по̀дизати (се) 76, 92, 139, 142

- пòдићи (се)=пòдигнути (се) 76, 92, 139, 142, 144
 подлèћи (се) и пòдлèћи (се) 76, 94, 147, 187
 пòдметати (се) и подмèтати (се) 76, 92, 94, 138
 пòдметнути (се) и подмèтнути (се) 76, 92, 94, 138, 147
 подмлáдити (се) 76, 93, 168, 170
 подмлађивати (се) 76, 93, 168
 подмíрити (се) 76, 94, 216, 218
 пòднèти (се) ијек. пòднијети (се) 76, 91, 92, 128, 138
 поднòсити (се) 76, 94, 138, 187, 229
 подржáвати (се) 76, 94, 154, 179
 подржати (се) 76, 94, 154, 179
 пòдстицати (се) 76, 93, 168, 187
 подòдараги (се) 76, 93, 96, 153
 подòдарити (се) 76, 94, 96, 168
 подòзèти (се) 76, 94, 187
 подòпирати (се) 76, 94, 147, 168
 подòпрèти (се) ијек. подòпријети (се) 76, 93, 147, 153, 156
 подòхватити (се) 76, 94, 221
 подòштити (се) 76, 94, 95, 168
 пòзнати (се) 76, 91, 94, 201, 202, 204
 поигрáвати (се) 76, 94, 147
 поиграти (се) 76, 94, 147
 пòјести (се) 76, 93, 94, 169, 216–218
 пòјмити (се) 76, 92, 94, 211, 212, 215
 показати (се) 76, 91, 187, 189, 190, 192, 229
 показивати (се) 76, 91, 187, 189, 190, 192
 поквáрити (се) 76, 93, 168, 229
 пòкидати (се) 76, 93, 168, 169
 поклòнити (се) 76, 93, 147, 229
 поклòпити (се) 76, 94, 168
 покрèнути (се) 76, 91, 92, 138
 пòкретати (се) и покрèтати (се) 76, 91, 92, 138–139, 312, 313
 покрívати (се) 76, 94, 168
 пòкрити (се) 76, 94, 168, 174, 177
 пòкупити (се) 50, 51, 59, 76, 94, 107, 128, 139

Именице

- бáба¹ 17, 80, 96, 234, 248, 250, 252–255, 337
 бáба² 59, 60, 64, 80, 95, 234, 255, 286, 287, 289, 290
 бéлац ијек. бијéлац 27, 81, 82, 90, 234, 235, 248–250, 252, 257
 бéлег ијек. биљег 60, 80, 96, 234, 235, 279, 305–307, 309, 310, 332
 бéлешка ијек. биљешка 81, 96, 234, 305, 328
 белíна ијек. бјелíна 81, 86, 90, 234, 321, 326
 белица ијек. бјелица 19, 81, 90, 234, 260, 266, 268, 357
 бéлка ијек. бијелка 81, 82, 90, 98, 234, 257, 260, 266, 357
 бйло 81, 90, 234, 238
 блáго¹ 79, 81, 96, 234, 328
 брáда 80, 90, 234, 238, 241
 брáзда 80, 90, 234, 236, 328, 329
 брáник 81, 95, 234, 279, 282, 285, 328, 405
 брáт 80, 91, 234, 235, 253–255, 337, 338
 брзáк¹ 81, 82, 95, 234, 321, 326
 бубањ 80, 95, 234, 235, 286, 292, 295
 вáтра¹ 41, 57, 80, 82, 95, 230, 231, 234, 235, 279, 296–304, 332–334, 336–338, 365, 366, 372, 394, 397, 405, 406
 вèз² 81, 94, 234, 286
 вèза 81, 82, 94, 234, 286, 291, 295, 337, 397
 вéнац ијек. вијéнац 80, 95, 234, 286, 287, 292, 293, 295, 308, 326, 334–337, 403
 венчáница и вèнчаница ијек. вјенчáница и вјèнчаница 81, 86, 95, 234, 286, 287
 вèо¹ 59, 60, 72, 80, 94, 234, 287, 392
 вèра ијек. вјèра 29, 80, 94, 234, 232, 236, 294, 316, 404
 вйд¹ 81, 91, 234, 311
 висíна 81, 92, 234, 321, 326
 вйтао 80, 86, 95, 234, 286, 288
 вòда 38, 41, 80, 95, 231, 232, 234, 236, 296–299, 301, 303, 304, 336, 337, 392, 411, 412

- врат¹ 41, 80, 90, 231, 233, 234, 236, 238, 241, 337
- време ијек. вријеме 80, 94, 234, 316, 317, 336, 337, 411, 412
- вук¹ 38, 69, 80, 90, 234, 257, 262–264, 279, 337, 394, 397
- глава 27, 34, 41, 80, 90, 231, 233, 235, 236, 238, 240, 241, 244–247, 256, 258, 271, 309, 318, 333, 334, 336–338, 367, 392, 394, 404, 411
- глас 80, 93, 198, 234, 328, 337, 342, 344
- голица¹ 81, 82, 86, 90, 234, 248–250, 252, 403, 405
- гомила 80, 95, 234, 321, 323, 324
- грѣда 80, 95, 234, 286, 287
- грло 80, 90, 234, 236, 238, 240, 337
- губа¹ 80, 95, 234, 238, 244
- гүша 80, 90, 234, 238, 241
- двојка и двојка 81, 82, 96, 234, 305, 308, 337, 338
- дѣл² ијек. дјѣд=дѣла ијек. дјѣда 80, 91, 233–235, 253–255, 337
- дивља̋к 81, 82, 86, 90, 234, 248, 250, 252, 403
- дѣбро¹ 81, 94, 234, 316, 317, 376
- дѣм¹ 80, 95, 234, 236, 279–281, 285, 337, 410
- дүх 80, 94, 234, 316–318, 320, 337, 404
- дүша 81, 94, 234, 235, 316–320, 331, 333, 336, 337, 404
- жа̋бица 81, 82, 90, 233, 234, 257, 258, 265, 266, 268
- жа̋р 81, 95, 234, 296, 297
- жи̋вац 69, 81, 82, 86, 90, 234, 238, 241, 242, 394
- жи̋вица 81, 86, 90, 234, 269, 271, 275, 277
- живот 81, 90, 234–236, 316, 317, 320, 336, 337, 404, 411, 412
- жи̋ла 80, 90, 234, 238, 241, 244, 247
- жи̋ца 80, 94, 234, 286, 291, 295
- жӳтица 39, 64, 81, 82, 86, 95, 234, 235, 238, 242–244, 247, 331
- жӳтка 81, 90, 98, 234, 257, 260, 261, 357, 405
- за̋вѣј 81, 95, 234, 286
- за̋слон 81, 95, 234, 286
- за̋става и за̋става 80, 95, 234, 286, 292, 295, 337, 404
- збо̋р и збо̋р 81, 95, 234, 321, 323, 324
- звѣзда ијек. зви̋јѣзда 41, 80, 95, 231, 234, 328, 336, 337, 392
- зелѣника 81, 85, 90, 234, 235, 261, 270, 274, 275, 277
- зелѣнка 81, 82, 85, 86, 90, 98, 234, 257, 357
- зелѣња̋к 39, 81, 85, 90, 234, 251, 269–271, 273–275, 277
- зе̋ља 81, 85, 90, 234, 257, 260, 261, 357
- зла̋тица 81, 86, 90, 98, 234, 257, 262, 263
- зма̋ј 80, 91, 234, 321, 326, 327, 404
- зна̋к 80, 96, 234, 235, 279, 305–307, 309, 310, 332, 337
- зна̋мѣње и зна̋мѣње 81, 96, 234, 279, 305, 306, 310
- игра 64, 72, 80, 95, 234, 311–316, 336, 337, 393
- извод 17, 81, 82, 91, 234, 311–315, 333
- излаз 81, 91, 234, 321, 337, 338
- йме 80, 90, 231, 234, 305, 307, 309
- йсток и йсток 80, 95, 234, 236, 321–323, 337
- ја̋бука 79, 80, 90, 97, 234, 236, 270–273, 278, 330, 337, 404
- ја̋бучица 81, 90, 234, 239, 270, 271, 289
- ја̋года 80, 90, 97, 234–236, 270, 272, 273, 278, 337, 338, 340
- ја̋рам 80, 95, 234, 235, 286, 292
- ја̋рац 80, 90, 97, 234, 257, 258, 260
- јед̋ница 81, 96, 234, 305, 307–309, 337, 338
- јѣж 68, 80, 90, 234, 257, 258, 262, 263
- јѣзик 41, 69, 80, 90, 231, 234–236, 238, 242, 244, 245, 247, 337
- јѣзи̋чак 81, 82, 90, 97, 234, 238, 242–244, 405
- ка̋лкѣн и калкан 59, 61, 80, 95, 234, 286
- ка̋меница 81, 82, 95, 234, 274, 286, 289, 290
- ка̋па¹ 59, 61, 80, 94, 234, 286, 287, 289, 292, 295, 337

- ка̀пија 59, 60, 69, 72, 80, 95, 234, 235, 279, 281, 393
 ка̀пица 61, 72, 81, 82, 94, 234, 286, 288, 289, 292, 295, 405
 ка̀рта¹ 59, 80, 95, 234, 286, 287, 337
 ка̀шика 59–61, 80, 95, 234, 286–288, 337, 392
 кѝселица 81, 94, 234, 321, 324–326
 кѝта 80, 95, 234, 321, 323, 324, 327
 кла̀са 59, 60, 69, 72, 80, 96, 234, 236, 328, 329, 392, 393
 клљч¹ 80, 95, 233, 234, 286, 287, 292, 295, 337, 403
 књѝга 17, 80, 95, 234–236, 286, 287, 295, 336–338
 ко̀била 68, 80, 90, 234, 257–259, 268
 ко̀за 69, 80, 90, 97, 233–235, 257–260, 264–266, 337, 404
 ко̀злац 81, 95, 234, 286, 287, 290
 ко̀злић и ко̀злић 81, 90, 97, 234, 257, 258, 265
 ко̀кица 81, 90, 256–259, 265, 266, 331, 405
 ко̀ко̀т 81, 90, 234, 257–259, 261, 262
 ко̀лено ијек. ко̀лено 41, 80, 90, 231, 234, 238, 241, 337, 338
 ко̀ло 69, 80, 95, 234, 286–288, 291–293, 295, 326, 332, 334, 335, 403
 ко̀лут 80, 95, 234, 286, 287, 293, 326, 328, 403, 404
 ко̀мора¹ 59, 80, 95, 234, 279, 280, 282, 283, 285
 ко̀њ 64, 80, 90, 97, 233, 234, 257–259, 264–269, 338, 404
 ко̀њѝц 81, 90, 233, 234, 257, 258, 265
 ко̀ра 41, 80, 90, 97, 231, 234, 270, 271, 273–277, 329, 330, 333
 ко̀ре̄н ијек. ко̀ријен 41, 80, 90, 97, 231, 234, 235, 270, 271, 273, 275, 277, 331, 333, 337, 338, 392, 404
 ко̀рито 80, 95, 234, 286, 287, 292, 403
 ко̀рица 81, 90, 97, 234, 270, 273–275, 405
 ко̀тљр 80, 95, 234, 286, 292, 293, 326, 332, 403
 ко̀ш 69, 80, 95, 234, 279, 280, 282, 283, 285
 ко̀шара¹ 81, 95, 234, 286
 ко̀шуљица 81, 82, 94, 234, 286
 кра̀к¹ 80, 95, 234, 286, 287, 291, 292, 403
 кра̀љица 69, 81, 95, 233–235, 248, 249, 252
 крљв 41, 80, 81, 90, 231, 234–236, 238, 241, 325, 336–338, 392
 крљвица и крљвица 81, 94, 234, 321, 324, 325, 331, 405
 крѝвац 81, 90, 234, 248, 250
 крѝвача 63, 64, 81, 86, 95, 234, 286, 288, 290, 331, 339
 крѝвуља 69, 81, 96, 234, 321, 325, 394
 крѝж 80, 95, 234, 286
 крѝлаш 27, 81, 82, 91, 234, 236, 321, 326, 327, 405
 крѝло¹ 80, 82, 93, 234, 235, 257, 266, 268, 269, 334, 336, 337, 394
 крѝст 80–82, 95, 233, 234, 286, 287, 292–295, 330, 333–338, 404
 крѝстача 81, 90, 234, 286, 288
 крѝташ 81, 82, 95, 233, 234, 248, 249
 крљг 80, 96, 233, 234, 236, 293, 321, 325–328, 333–338, 394, 403
 крљна 59–61, 80, 95, 234, 235, 305, 307–309, 330, 333, 392, 404
 крљница 61, 72, 81, 95, 234, 305–307
 крљпица 81, 95, 234, 296
 ку̀ка¹ 80, 95, 234, 286, 287, 292, 295
 ку̀ла¹ 59, 60, 80, 95, 234, 279, 280, 292
 ку̀рја̀к 80, 90, 234, 257, 262–264, 279, 332, 397
 ку̀ћа 80, 95, 233–235, 279–285, 334, 336, 338, 404, 410, 412
 лѐс¹ ијек. лијес 80, 90, 234, 270
 лѐса ијек. лѝса 80, 95, 234, 286
 лик¹ 80, 96, 234, 238, 244
 лѝнија 59–61, 80, 96, 234, 321, 325, 327, 328, 337, 338, 392
 лѝст¹ 41, 80, 90, 231, 234, 270, 271, 273, 275, 277, 333, 336–338
 лѝце 26, 38, 80, 90, 234, 236, 238, 241, 244, 245, 247, 319, 336, 338, 344
 ло̀м и ло̀м 81, 82, 92, 234, 235, 311–315
 ло̀па̀р 80, 95, 234, 286, 287, 403
 лу̀ла и лу̀ла 59, 60, 80, 95, 234, 286–288, 392
 лу̀тка 69, 80, 95, 234, 286, 338, 394

- лљска 80, 96, 234, 276, 277, 328, 329, 397
 лљтица 81, 86, 90, 234, 235, 248–251, 403
 маказе 24, 59, 80, 95, 234, 286, 287, 338, 392, 403, 404
 масница 81, 95, 234, 238, 242
 ма̀тица 64, 81, 90, 234, 257, 266, 268
 ма̀ца¹ 81, 90, 234, 257, 258, 265
 ма̀чка 64, 69, 81, 90, 234, 257–259, 265, 266
 мѐра ијек. мјѐра 80, 95, 234, 321, 323, 324
 мѐсѓц ијек. мјѐсѓц 41, 80, 95, 231, 234, 328, 336, 338
 мѐсто ијек. мјѐсто 80, 95, 234, 321, 322, 336–338, 411, 412
 мѐтлица¹ 81, 95, 234, 286
 мѐхљр ијек. мјѐхљр 80, 96, 234, 235, 296, 298, 303
 ми́лѓст 81, 86, 94, 232, 234, 316, 317, 404
 ми́р¹ 80, 94, 234, 235, 320, 328, 338
 ми́сао 72, 80, 94, 234, 316, 317, 320, 337, 404
 ми́ш 69, 80, 90, 234, 257, 262, 394
 ми́шјакиња и ми́шјакиња 19, 81, 90, 234, 270, 271
 мла̀дина 81, 89, 90, 234, 321, 326
 мла̀з 79, 80, 95, 234, 296
 млѓ́чња̀к ијек. млѓ́јечња̀к 81, 82, 90, 234, 238, 242, 243
 мо̀ст 80, 95, 234, 236, 279, 280, 338
 мра̀к 81, 95, 234, 323, 328, 329
 мрѐжа 80, 95, 234, 286, 291, 397, 403
 мр̀твило 81, 90, 232, 234, 316
 мр̀твица 81, 82, 86, 90, 234, 248–252, 327, 331
 на̀вала и на̀вала 81, 89, 92, 234, 235, 311–315
 на̀влака и на̀влака 81, 82, 94, 234, 286
 на̀главак и на̀главак 80, 81, 94, 234, 286, 292, 331, 405
 на̀гон 81, 94, 234, 238
 на̀лет¹ 81, 82, 91, 234, 311–313, 316
 на̀мет¹ 81, 95, 234, 321, 323, 324
 на̀паст 81, 94, 234, 316
 на̀рав 89, 94, 234, 316, 317, 320
 на̀ставак 81, 96, 234, 311
 на̀ступ 18, 81, 95, 234, 311, 312, 314
 на̀чин 81, 96, 234, 236, 328, 338, 411, 412
 ни́з¹ 81, 95, 234, 286, 337
 ни́шан 59, 80, 95, 234, 286, 287, 392
 но̀вина 81, 82, 86, 90, 234, 321, 326
 но̀га 69, 80, 90, 234, 236, 238, 240, 241, 244, 245, 247, 271, 322, 338, 394
 но̀ћни́к и но̀ћни́к 80, 81, 90, 234, 248–251
 но̀ћница и но̀ћница 63, 80, 81, 91, 234, 321, 326, 327, 405
 ђбе́лѓжје и ђбе́лѓжје ијек. ђби́лѓжје и ђби́лѓжје 81, 96, 234, 235, 305, 306, 310, 332
 ђблѓ́к 41, 79, 80, 95, 231, 234, 296, 338
 ђблѓ́ст 80, 95, 234, 321
 ђбли́ца и ђбли́ца 81, 95, 234, 286
 ђблѓ́к 63, 72, 81, 82, 96, 234, 321, 325, 328, 404
 ђбра́з¹ 80, 90, 234, 238, 245, 338
 ђбра́зац 80, 96, 234, 328, 329
 ђбрт и ђбрт 81, 92, 234, 311–313
 ђбрѓ́ч 80, 95, 234, 286, 287, 293, 403
 ђга́њ 80, 82, 95, 234, 242, 243, 279, 296–300, 303, 332, 334, 336, 365, 366, 394, 397, 406
 ђглѓ́д 81, 96, 234, 328, 329
 ђгњи́ца 63, 81, 82, 95, 234, 238, 242–244, 247
 ђгњи́ште 25, 81, 95, 234, 235, 279–282, 285
 ђгра́да 81, 82, 95, 234, 279, 338
 ђдговѓ́р 81, 82, 93, 234, 311, 313, 338
 ђдзѓ́в и ђдзѓ́в 81, 93, 234, 311
 ђквѓ́р и ђквѓ́р 81, 95, 234, 286, 291, 397, 403
 ђкно 80, 95, 234, 286
 ђко 41, 64, 80, 90, 231, 234, 236, 238, 241, 244, 245, 247, 258, 336, 338, 411, 412
 ђкрѓ́ље 72, 81, 82, 94, 234, 316
 ђкце 81, 90, 97, 234, 238, 242, 243
 ђлук 59, 80, 95, 234, 286, 287
 ђсно́в и ђсно́в/ђсно́ва и ђсно́ва 81, 95, 234, 279, 280, 282, 284, 285, 331, 333, 334, 336, 338, 397, 404

- ђстава 81, 95, 234, 279, 280
 остатак 81, 94, 234, 236, 321, 324, 325
 откриће 81, 94, 234, 311
 откровење 80, 94, 234, 328, 329
 ђтока 81, 95, 234, 235, 296, 298, 303, 304
 оштрина 81, 85, 86, 90, 234, 321, 326
 ђштрица 81, 85, 95, 234, 286, 288, 292, 295
 пђд 81, 82, 91, 234, 235, 311–315
 пђлац² 79, 80, 95, 234, 286, 288, 290
 пђњ 80, 90, 234, 269, 270, 273
 пђпуча 59, 80, 94, 234, 235, 286, 287, 338
 пђр¹ 59, 80, 96, 234, 321, 323
 пђра¹ 80, 95, 234, 235, 296, 298, 303
 пђрмак 59, 61, 63, 64, 70, 80, 86, 95, 234, 286, 287, 290, 393,
 пђртија 59, 72, 80, 95, 234, 236, 328, 329
 пђс¹ 80, 90, 234, 238, 241, 244, 247
 пђвац ијек. пијђвац 81, 82, 90, 233–235, 257, 258, 261, 262, 269, 331, 405
 пђро 41, 80, 90, 231, 234, 257, 266–269, 333, 334, 336–338
 пђрушка 81, 82, 90, 234, 257
 пђтица и пђтица¹ 81, 90, 234, 238, 241–243, 405
 пђтља 80, 94, 188, 234, 328, 337
 пђча¹ 59, 61, 63, 64, 80, 95, 234, 286, 287, 290, 393
 печђница 81, 94, 234, 321, 324, 325
 пијавица 80, 90, 234, 235, 257, 262
 пђле¹ 80, 90, 234, 235, 257, 258, 338
 пђсак 81, 82, 93, 234, 311
 пиђсмо 81, 95, 234, 286, 287, 338
 плђм¹ 63, 81, 95, 234, 296, 297
 плђмђн 81, 95, 234, 235, 296–298, 303, 366
 плђса¹ 63, 80, 95, 234, 296
 плђтно 80, 94, 234, 235, 286
 плђме 19, 80, 91, 234–236, 253, 254
 плетђница 81, 82, 90, 234, 238
 пђвлака 81, 96, 234, 328
 плђча 57, 64, 69, 80, 82, 95, 230, 234, 296, 298, 300, 302–304, 333, 334, 336, 397, 405, 406
 плђчица 81, 82, 95, 234, 296–298, 303
 плђђсковица 63, 81, 95, 234, 328
 погђнац 81, 82, 90, 234, 235, 248, 250
 пђгодба 81, 93, 234, 328
 пђгон и пђгон¹ 69, 81, 96, 234, 236, 328
 пђд и пђд 80, 95, 234, 235, 279, 280, 282, 285
 пђдела ијек. пђдјела 81, 93, 94, 234, 235, 311, 312
 пђдина 63, 81, 95, 234, 321, 322
 пђдлога 81, 95, 234, 286
 подмђтач 81, 95, 234, 286
 пђднђжје 82, 95, 234, 236, 321, 322, 327
 подупђрач 81, 95, 234, 286
 пђжђр 80, 95, 234, 296, 297
 пђзадина 81, 95, 234, 321
 пђзђиција 60, 72, 80, 95, 234, 328
 пђјђс 80, 94, 234, 245, 286, 287, 292, 295
 пђклопац 81, 95, 234, 235, 286, 288, 289
 пђкрђт 81, 82, 91, 92, 234, 235, 311–313
 покрђвђч 81, 94, 234, 235, 286–289
 покрђв¹ 80, 94, 234, 286

Придеви

- бђо ијек. бијђел 38, 41, 83, 84, 86, 90, 95, 233, 234, 260, 274, 338, 339, 343, 346, 355, 357, 358, 361, 382, 383, 387–389, 392, 411, 412
 биђстар 84, 90, 339, 343, 344, 347, 361, 362, 364, 365, 390
 блђг 84, 90, 339, 342, 343, 369, 375, 379, 382, 388–390
 бђгат 84, 94, 339, 343, 369, 389, 408
 вђгрђн 72, 82, 84, 95, 279, 339, 342, 343, 345, 347, 361–363, 365–367, 397, 407
 вђдар 84, 95, 339, 343, 347, 364, 365
 вђлик и вђлик 27, 41, 42, 84, 90, 339, 341, 343, 344, 346, 350, 391, 353–355, 361, 371, 382, 385, 388, 389, 411, 412

- вѣсео 83, 84, 90, 339, 343, 375, 389, 390
- висок 83, 84, 90, 126, 339, 343–346, 350, 352–355, 361, 368, 382, 384, 385, 387–389, 397, 406, 407, 409
- вѡлѡн 84, 90, 339, 342, 343
- врѹћ¹ 84, 90, 339, 343, 347–349, 362, 389, 390
- гладан 84, 94, 339, 343, 346, 368, 371, 389
- гѡрак² 84, 90, 339, 343, 344, 347, 348, 362, 363, 408
- гѡрнѡй 84, 90, 339, 342, 343, 389
- грѹб 84, 90, 339, 342, 343, 359, 362, 363, 375, 392
- гѹст 83, 84, 90, 339, 343, 347
- далек 84, 90, 339, 343, 346, 389
- дѣбео 84, 90, 339, 340, 342, 343, 345, 346, 350, 352–355, 368, 389
- дѡбар 38, 41, 42, 84, 90, 319, 339, 341, 343, 346, 361, 369, 371, 373, 375–377, 380–383, 387–389, 394, 397, 411, 412
- дѹбок 38, 84, 90, 339, 343, 346, 350, 352–354, 385, 387, 389
- дѹг 29, 41, 84, 90, 339, 341–344, 346, 350, 352–354, 389, 390
- жѡв 84, 86, 90, 242, 275, 339, 343, 346, 368, 371, 372, 381, 383, 388, 389, 394, 407
- жѹт 38, 41, 84, 95, 242, 260, 274, 339, 341–346, 349, 355, 357, 358, 389, 390
- зѡо 64, 84, 90, 339, 343, 363, 364, 375–379, 390, 393, 407
- здрав 83–85, 94, 339, 343, 344, 346, 368, 369, 371, 374, 389, 392
- зѣлен 41, 84–86, 95, 260, 274, 275, 339, 343, 344, 346, 349, 355–358, 389, 406
- јѡк 84, 85, 90, 339, 341, 343, 346, 349, 361, 368, 371, 372, 374, 378, 381, 382, 387–389, 407
- јѡсан 84, 90, 339, 343, 347, 361, 364, 365
- кратак и кратак 29, 42, 84, 90, 339, 343, 345, 346, 350, 352–354, 389, 397
- крѡвнѡй 81, 84, 90, 339, 342, 343, 345, 387, 407
- крѡв 84, 90, 325, 339, 342, 343, 346, 359, 360, 389, 390
- крѹпан 84, 90, 339, 343, 344, 346, 348, 350, 353–355, 361, 389, 406
- крѹт 84, 90, 339, 343, 346, 359, 361, 363, 408
- лак² 84, 90, 339, 343, 346, 348, 389
- лѣп³ ијек. лѡјеп 84, 85, 90, 339, 343–346, 349, 368, 371, 372, 379, 382, 383, 389, 407
- лѹд 84, 90, 137, 339, 343, 375, 376, 378, 379, 389
- лѹт² 84, 90, 251, 339, 343, 347, 349, 361, 362, 387, 389
- мѡлѡй 41, 42, 84, 90, 339, 341–343, 345, 346, 349–355, 361, 382, 384, 389, 407, 411, 412
- мѡстан 84, 94, 242, 339, 342, 343, 347, 362, 363
- мѡтор 83–84, 94, 339, 343, 344, 346, 347, 349, 368, 374
- мѡк 36, 84, 90, 339, 343, 346, 359, 360, 390, 408
- мѡран 84, 85, 94, 339, 343, 375, 379, 389
- млѡд² 38, 84, 89, 90, 233, 339, 341, 343, 346, 368, 371, 374, 389
- мѡћан 84, 94, 339, 343, 369, 408
- мѡтѡв 84, 90, 339, 341, 343, 346, 352, 368, 371, 372, 378, 381, 383, 388, 389, 394, 407
- мѡшав 84, 90, 300, 339, 343, 346, 350, 352–354, 368, 389, 407
- мѹтан 84, 90, 339, 343, 345, 347, 362, 364, 365, 387, 407
- мѹшки 84, 90, 339, 343, 389
- нѡгао 84, 90, 339, 343, 361, 375, 379
- нѡраван 84, 90, 339, 342
- невѡљао 84, 90, 339, 343, 375–379, 407
- нѡгатѡван 60, 84, 90, 339, 343, 378, 380, 381
- нѡжан ијек. нѡжан и нѡжан ијек.
нѡжан 84, 90, 339, 343, 344, 346, 359, 368, 369, 389, 390, 397, 407
- нѡзгодан 84, 85, 90, 339, 343, 379
- нѡздрав 84, 85, 94, 339, 343, 344, 346, 368, 371, 374

- нѣјак² 72, 84, 85, 90, 339, 343, 346, 347, 368, 371, 374
- нѣм ијек. нѣјем 84, 90, 339, 343, 346, 368, 371, 373, 374
- нѣмѣран 84, 85, 94, 339, 343, 375, 377–379
- нѣпокрѣтан 84, 94, 339, 341, 343, 346, 347, 368, 372, 373
- нѣчист и нѣчист 84, 85, 90, 339, 343, 346, 347, 365, 368, 371, 377
- нѣзак 57, 84, 90, 339, 343, 344, 346, 350–355, 381, 382, 384, 385, 387–389, 394, 397, 406–409, 411, 412
- нѣв 83, 84, 90, 339, 341–344, 346, 374, 387, 389, 411, 412
- ѣбѣлан и ѣбѣлан 84, 90, 339, 343, 347, 369, 408
- ѣбилат и ѣбилат 84, 90, 339, 343, 347, 348, 369
- огњѣвит 63, 84, 95, 279, 339, 343, 347, 362, 363, 365–367, 397
- ѣгњен² 84, 95, 297, 339, 343, 347, 362, 363, 365–367, 397
- ѣзбѣлан 64, 84, 90, 339, 343, 375, 389, 390, 393
- ѣлѣјан и ѣлѣјан 84, 95, 339, 343, 345, 347, 407
- ѣпак² 84, 90, 339, 343, 349, 363, 364, 375–379
- ѣпор и ѣпор 64, 84, 90, 339, 343, 347, 362, 363, 393, 4087
- осѣтљив ијек. осјѣтљив 84, 90, 339, 341, 343, 344, 347
- ѣскудан 84, 94, 339, 343, 354, 369, 370, 378, 408
- ѣсобнѣ и ѣсобнѣ 84, 90, 339, 343
- ѣтворен 84, 90, 339, 343, 347, 383, 387, 388
- ѣтмен 60, 61, 84, 90, 339, 343, 369, 370, 392
- ѣтрѣван 84, 90, 339, 343, 347, 377
- ѣштар 84–86, 90, 339, 343, 344, 346, 348, 359–361, 371, 381, 382, 387–389, 397, 407, 408
- паклен¹ 84, 91, 339, 342, 343
- пѣтом 84, 90, 339, 343, 347
- плѣв² 84, 95, 339, 341, 343, 344, 346, 355, 357, 358, 389
- плѣман 84, 95, 339, 345, 347, 362, 363, 365, 367
- плѣмен и плѣмен 84, 95, 339, 347, 362, 363, 365, 367
- плѣменит и плѣменит 84, 95, 339, 347, 362, 363, 365, 367
- плѣменит и плѣменит 84, 90, 339, 343, 375, 376, 379
- пѣган 84, 90, 339, 343, 346, 347, 362, 364, 377
- пѣзитѣван 60, 84, 96, 339, 343, 347, 380, 381, 392
- пѣкрѣтан 84, 91, 92, 339, 343, 368, 372, 373

ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР

А

антоним 350, 359, 364, 365, 368, 373,
374, 376, 384, 386, 387, 408, 409
антонимија 39, 341, 384
антонимски ланац/низ 348, 349, 374
антонимски пар 351, 385–387
антропоцентричност 13, 33, 63, 89,
203, 319, 320, 329, 382, 386, 395
архисема 26, 89, 101, 127, 129, 144,
151, 179, 180, 209, 217, 257, 270,
282, 286, 305, 314, 356
асоцијативна веза/асоцијативно
повезивање 16, 37, 230

Б

базична лексема/реч 38, 41, 42, 285,
296
базични лексички фонд/лексикон 30,
37, 39

В

варирање
(лексичко-)семантичко 22, 44,
122, 245, 402
семантичко-морфолошко 252, 262
видски пар 13, 15, 102–105, 109, 111,
114, 116, 125, 399, 400, 409
видски парњак 102, 103, 105–107,
111, 112, 114, 115, 190, 399, 400
вишезначност 22, 23, 44, 142, 197,
228, 338

Г

глагол 99, 101, 102, 222
двовидски 104, 203
медијални 161
мотивни 111, 114, 116, 136, 175
непрелазни 146

несвршеног вида

(имперфективни/несвршени)
15, 103–105, 108, 111, 114, 115
повратни/рефлексивни 146, 194
прелазни 146
префиксирани 103, 106, 108, 112,
114, 117, 135, 160, 226
свршеног вида (перфективни/
свршени) 15, 103–105, 111,
113, 114, 160
секундарно имперфективизовани
11, 105, 114
глаголски вид 102, 105
глаголски род 117

Д

девербатив 210, 305
девербативна именица 310, 311
деминутив 79, 265, 274, 289, 298, 331
деминутивни дериват/деминутивна
изведеница 97, 243, 264, 265, 289
деминутивни назив 258, 271, 275, 306
деминутивно значење/деминутивна
семантика 82, 98, 243, 244, 274,
289, 329
деминутивност 244, 274
депрефиксација 156
дериват 72, 77, 78, 81, 86
полисемантични 62, 71, 78, 81, 85,
108, 116, 131, 136, 165, 182,
208, 233, 242–244, 274, 331,
374, 399, 400
префиксирани 108, 109, 134, 143,
157, 159, 164, 175, 184, 193,
226, 401, 402, 413
деривација 13, 39, 71, 72, 82, 239,
255, 264, 271, 281, 348
деривациони систем 213, 245, 255,
261, 360
деривационо гнездо 154, 241

десемантизација 26, 371, 402
 десигнат 60, 233, 254, 256, 267, 270,
 282, 287, 293, 326, 329–331, 357,
 358

дефиниција
 граматичка 15
 енциклопедијска 264
 опасна 378
 синонимска 114
 упућивачка 18

Е

експресив 172
 експресивност 172, 263, 275, 292, 319
 етимологија 60, 61, 72, 261, 287, 290,
 308, 329, 392

З

закон најмањег напора 32, 40
 Зипфови закони 13, 40
 значење/семантичка реализација 34,
 56, 71, 89, 98, 125, 130, 141, 155,
 157, 168, 171, 173, 178, 181, 183,
 200, 245, 258, 264, 265, 276, 299,
 361, 381
 доминантно 34, 35, 315
 етимолошки примарно 35, 276
 неповратно 117, 125, 148, 163,
 166, 168, 187, 190, 193, 195,
 201, 207, 211, 216, 217, 221,
 223, 224, 397, 400
 повратно 117, 154, 224, 398, 400
 примарно/основно 34–36
 секундарно 133, 187, 264, 281,
 313, 342, 356
 фигуративно 70, 346

З

зона
 гранична 55, 56, 61, 63, 287, 391,
 392
 изразите полисемије 55, 56, 149,
 181, 197, 203, 282, 391
 централна 55, 56, 156, 391
 зоолошка лексика/зоолошки термин
 256, 257, 264
 зооним 233, 258, 259, 264

И

изведеница 13, 52, 72, 80–82, 85, 87,
 143, 157, 242, 261, 264, 274, 311,
 394, 405
 именица 99, 230, 330
 имперфективизација 115
 секундарна 105, 114, 115, 400
 интензификатор 172, 349

Ј

једнозначност 59
 језичка слика света (стварности) 96,
 193, 230, 395

К

квалификатор 64–66, 69, 70, 393
 граматички 64
 нормативни (нормативне
 вредности) 64, 65
 стандарднојезички 65, 393
 стилски (функционално-стилски)
 64
 терминолошки 64, 68, 69
 коефицијент полисемије 54, 101, 106,
 230, 338
 колективна експресија 242, 253, 255,
 259, 267, 356
 компоненцијална анализа 20
 конверзија 30, 79, 349

Л

лексема (реч)
 вишезначна 21, 34
 изузетно (изразито)
 полисемантична/са веома
 разуђеном полисемантичком
 структуром 11, 13, 23, 45, 46,
 52–54, 61, 70
 једнозначна/моносемантична 21
 мотивна 39, 71, 76, 244, 289, 405,
 407
 широкозначна/широке семантике
 35, 182, 198, 284, 310, 325, 338,
 344, 345, 364, 367, 370, 380,
 387, 399, 400, 406
 лексика општег лексичког фонда 36,
 38, 40, 63, 66, 270, 290
 лексика прасловенског порекла 39,
 300, 394, 406
 лексикализација 265, 274, 288, 405

лексички минимум српског језика 14,
16, 41, 229, 337, 389, 390
лексички потенцијал 36, 39, 77, 102,
108, 231, 250, 267, 274, 351, 370,
375, 409
лексичко-семантичка група (ЛСГ) 19,
42, 89, 100, 101, 118–120, 123–125,
128, 138, 145, 157, 167, 177, 191, 194,
205, 206, 211, 224–226, 305, 328, 331,
333, 340, 387, 398, 401, 402

М

мегасемија 23
метафора 23, 26, 28, 29, 240, 246, 260,
262, 292, 302, 324, 409
метафоризација 202, 211, 238, 301,
343
метафоричка асоцијација 263, 266,
356, 360
метафоричка трансформација 290,
343, 405
метонимија 23, 26, 28, 29, 245, 262,
267, 281, 283, 292
метонимијска формула 29
метонимијски потенцијал 374
многозначност 22, 45, 56, 57
моносемија 29, 31
мотивација 71, 258, 265, 277, 324
семантичка 39
творбена 14, 80–82, 198, 269, 290,
305, 325, 331, 405
мултисемија 23

Н

неизведена реч 36, 71, 82, 83, 116
номинација 14, 27, 36, 118, 125, 145,
192, 230, 231, 239, 253, 255, 258–
260, 269, 272, 273, 286, 355, 357,
359, 370, 400, 401, 404, 405, 407
пренос номинације 26, 37, 240,
277, 287
нулти суфикс 82

О

општи (активни/основни) лексички
фонд 21, 36–40, 46, 63, 66, 96, 146,
183, 222, 239, 249, 256, 257, 264,
270, 272, 277, 278, 290, 302, 310,
325, 327, 389, 392, 394
основа везана 78, 116, 402

П

пароним 28, 168
паронимија 28
платисемија/широкозначност 23,
26–28, 209
подзначење 17, 19, 27, 34, 36, 45
позајмљеница 30, 60–62, 72, 279, 287,
295, 308, 392
полисемија 21–26
ланчана 24, 25, 267, 303
моноцентрична 23
нерегуларна 25, 26
полицентрична 25
радијална 23, 24, 250, 258, 324
радијално-ланчана 25
регуларна 25, 28
ситуациона 288
понављање једног (истог) творбеног
модела (обрасца) 14, 250, 326,
331, 405
посесивно значење 178
посесивност 178, 179, 181, 183, 186
посесија 182, 183
посесор 178, 179, 182
посесум 178
пренос номинације 26, 37, 240, 277,
287
префиксално-суфиксална творба 76,
82
префикси 31, 52, 73, 76–78, 85, 103,
108, 114–116, 127, 129, 131, 160
квалификатори (квалификативни)
115
модификатори 115
префиксирани изведенице (лексеме,
речи)/префиксирани деривати 50,
108, 109, 134, 143, 156, 157, 159,
164, 165, 175, 184, 193, 204, 226,
394, 402, 413
префиксација 72, 76, 77, 82, 105, 108,
109, 111, 114, 127, 400
придев 99, 338, 386
примитив (семантички) 41, 42, 120,
126, 159, 209, 229, 341
принцип језичке економије 40, 263
принцип најмањег напора 32, 40, 47
продуктивни префикс 52, 76
продуктивни суфикс 71, 394
продуктивност 24

- Р
- реакција 145, 152, 177, 294, 309, 319, 358, 362, 369, 379
- ресемантизација 32
- речнички чланак
прост 17
сложен 17
суперсложен 17
- С
- секундарна номинација 306
- сема/семантичка компонента 24
диференцијална 26, 127–129, 143, 155, 169, 193, 197, 258, 264
доминантна 139, 147, 152, 157, 257, 284, 307, 322, 356, 361, 362, 368, 372, 373, 376, 380, 396, 402, 408
- семантичка дисперзија 119, 195, 351, 355
- семантичка категорија 89, 96, 137, 161, 166, 183, 231
- семантичка реализација 34, 71, 89, 98, 141, 178, 181, 183, 200, 258, 306
- семантичка трансформација 273, 277, 287, 290
- семантички оптерећен глагол 108, 116, 132
- семантички потенцијал 33, 36, 77, 102, 108, 164, 175, 186, 218, 231, 250, 255, 267, 274, 280, 290, 315, 326, 335, 340, 351, 375, 385, 408, 409
- семантички садржај 36, 143, 145, 175, 217, 226, 227, 239, 251, 252, 265, 277, 324, 338, 401
- семантичко поље 85, 121, 133, 159, 371
- симболичка функција појма 263, 271–273, 278, 292, 309, 327, 330, 335, 404
- симилисемија 246
- синегдоха 23, 26, 245
- синестезија 202, 363
- синоним 13, 29, 61, 72, 85, 114, 116, 133, 143, 144, 150, 157, 166, 192, 193, 281, 293, 306, 364, 372
- синонимија 29, 230, 280, 299, 341, 347, 376
- соматизам 237, 239, 241, 245–247, 329
- стимулус 145, 152, 177, 339, 358, 361
- субјективна оцена 249, 257, 269, 351
- суфикс 71, 72, 78, 79, 81, 82, 103, 116, 242, 244, 274, 289, 348, 351, 394
- суфиксација 72, 84, 113, 114, 179, 400, 401
- Т
- творба
безморфемска 79
префиксална 84
префиксално-суфиксална 82, 84, 76
унутрашња 78
- творбена мотивација (мотивисаност) 14, 198, 290, 325
двострука 80, 81, 269, 305, 325, 331
трострука 331
- творбени начин 77
- творбена основа 79
- творбени формант 73, 79, 83, 84, 394
- творбено гнездо 31, 77, 175, 241
- тематска група 38, 39, 89, 96–98, 365, 395
- тематско поље 300, 406
- термин 325, 326, 394
- терминологизација 82, 274
- терминологија 28, 299
- терминолошка лексика 252
- терминолошки квалификатор 70, 242
- терминолошки назив 257, 269
- терминолошко значење 68, 274, 393, 394
- Ф
- фитоним 269, 270, 278
- фитонимска лексика 271
- фреквенција 36, 40, 99, 100, 228, 411
- Х
- хетеросемија 105, 163, 175
- хетеросемичност 157
- хипероним 114, 209, 259, 399
- хипоним 97, 114, 208, 404
- хомонимија 29, 102, 116, 158, 255
- Ш
- широкозначност 26, 27, 346, 382

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР

- Айдарова, А. М. 189, 417
Алановић, М. 120, 134, 186, 417
Амосова, Н. Н. 26, 27, 417
Андрић, Е. 232, 237, 239, 240, 417
Антонић, И. 427
Апресјан, Ј. Д. в. Апресян, Ю. Д.
Апресян, В. Ю. 40, 417
Апресян, Ю. Д. 23–26, 29, 33, 40,
101, 123, 126, 154, 155, 169, 195,
200–204, 213, 232, 236, 260, 417
Аристотел 12, 417
Арсенијевић, Н. 134, 417
Арутјунова, Н. Д. в. Арутюнова, Н.
Д.
Арутюнова, Н. Д. 171, 223, 305, 417
Астапкина, Е. С. 349, 417
Ашић, Т. 378, 418
- Бак, К. Д. в. Buck, С. D.
Барселона, А. 29
Бартмињски, Ј. 223, 280, 281, 418
Батистић, Т. 186, 418
Бежуан, А. в. Béjoint, Н.
Белић, А. 27, 28, 33, 39, 109, 142, 418
Берлин, Б. в. Berlin, В.
Бирих, А. 26, 29, 232, 245, 292, 418
Бјелаковић, И. 138, 146, 167, 418
Бјелетић, М. 237, 254, 418
Бланк, А. 29
Богдановић, Н. 269
Бондарко, А. В. 123, 418
Бонс, И. 29
Борисова, Ј. В. 264, 418
Боровикова, Н. А. 169, 418
Бошков, Д. 85, 418
Бошњаковић, Ж. 264, 418
Браун, С. в. Brown, S.
Бреал, М. в. Bréal, M.
- Букумирић, М. 279
- Василенко, О. И. 271, 418
Васильев, Ј. М. 78, 101, 194, 195,
210, 212, 213, 418
Васильев, Ј. М. в. Васильев, Ј. М.
Васиљенко, О. И. в. Василенко, О. И.
Вернерс, Б. в. Verniers, В.
Виберг, О. в. Viberg Å.
Виноградов, В. В. 12, 34, 37, 102, 419
Выготский, Л. С. 237
Вјежбицка, А. в. Wierzbicka, А.
Влајић-Поповић, Ј. 120, 154, 419
Војводић, Д. 195, 196, 419
Вольф, Е. М. 340
Вујовић, Д. 120, 126, 128, 133, 433
Вукадиновић, З. 126, 166, 432
Вуковић, Г. 259, 269, 279, 419
Вуловић, Н. 50, 51, 223, 319, 419
- Гак, В. Г. 33, 126, 236, 419
Гинзбург, Е. Ј. 29
Годард, К. в. Goddard, С.
Головин, Б. Н. 228
Гољак, С. 257, 419
Гортан Премк, Д. 14, 21, 22, 26–28,
32, 35, 43, 44, 52, 59, 69, 71, 72,
77, 97, 101, 123, 127, 138, 146,
159, 166, 170, 178, 213, 217, 230,
232, 237, 242, 244, 245, 250, 253,
258, 262, 263, 265, 271–274, 280,
287, 306, 311, 325, 338, 343, 344,
356, 375, 386, 419
Гринев-Гриневић, С. В. 22, 419
Грицкат, И. 14, 22, 26–28, 32, 35, 43,
44, 51, 52, 72, 77, 78, 82, 84, 97,
103–105, 108, 111, 114, 116, 117,

- 132, 133, 143, 178, 181, 183, 226,
265, 288, 311, 346, 351, 419
Грковић Мејџор, Ј. 186, 213, 420
Грубор, Ђ. 123, 166, 420
- Девос, Ф. в. Devos, F.
Денисов, П. Н. 12, 15, 17, 21, 31, 32,
37, 38, 43, 45, 46, 54, 101, 232,
339, 420
Дешић, М. 12, 14, 17, 22, 36, 37, 39,
43–45, 52, 59, 60, 63, 71, 79, 83,
86, 99, 103, 104, 231, 233, 237,
240, 256, 270, 274, 276, 286, 339,
430
Диксон, Р. в. Dixon, R.
Дирвен, Р. 29
Драгићевић, Р. 22, 26, 28, 32, 33, 35,
36, 38, 43, 44, 59, 80, 83, 90, 96,
101, 108, 116, 120, 132, 168, 176,
202, 213, 223, 232, 236, 237, 239,
241, 243–246, 248, 249, 258, 265,
274, 276, 284, 288, 290, 324, 326,
329, 340, 342–344, 346–349, 351,
353, 354, 359, 360, 363, 369–371,
374–376, 379, 380, 382, 420, 421
Драгой, О. В. 417
Дражић, Ј. 255, 421
Дубо, Ж. 26
- Ђинђић, М. 60, 61, 280, 287, 419, 421
Ђуровић, С. 103, 105, 258, 268, 421
- Ермакова, О. П. 312, 421
- Зализњак, А. А. 22, 103, 421
Зализњак, А. А. в. Зализњак, А. А.
Згуста, Ј. 21, 22 34–36, 44, 114, 380,
433
Зипф, Ц. 40
- Ивановић, Н. 50, 65, 421
Ивић, М. 28, 44, 120, 164, 178, 187,
324, 344, 350, 356, 364, 422, 431
Илић, М. 356, 422
Иомдин, Б. Ј. 417
Иорданская, Ј. Н. 223, 422
Исаченко, А. В. 185
- Јакић, М. 40, 422
Јермакова, О. П. в. Ермакова, О. П.
Јовановић, В. 72, 79, 116, 175, 265,
270, 274, 422
Јошић, Н. 269, 272, 422
- Калињин, А. В. 26
Караулов, Ју. Н. 33, 422
Качурин, Д. В. 30, 311, 422
Кевечеш, З. в. Kövecses, Z.
Кеј, П. в. Kay, P.
Клајн, И. 72, 80, 81, 84, 97, 102, 104,
156, 175, 198, 252, 265, 310, 311,
352, 422, 425
Клочкова, Е. А. 228
Ковачевић, М. 28, 77, 126, 127, 129,
205, 232, 245, 267, 292, 422, 423
Којић, Ј. 279
Копечни, Ф. 38, 59
Копстејк, Е. в. Copestake, A.
Коробова, М. М. 123, 188, 423
Котелова, Н. З. 30
Крајишник, В. 16, 229, 337, 389, 423
Криле, И. в. Krile, I.
Крилова, Т. В. в. Крылова, Т. В.
Крылова, Т. В. 359, 423
Кронгауз, М. А. 24, 25, 194, 423
Кропотова, Ј. В. 39, 423
Крофт, В. 29
Кругликова, Ј. Е. 50, 423
Кузнецова, Э. В. 32, 122, 123, 133,
164, 169, 246, 356, 423
Кузьецова, Е. В. в. Кузнецова, Э. В.
Курешевић, М. 186, 420
Курилович, Е. Ф. 35
Курлов, В. Ј. 33, 425
Кустова, Г. И. 120–122, 150, 423
- Лазич Коњик, И. 120, 205, 206, 208,
279, 423
Лајонс, Ц. в. Lyons, J.
Ланакер, Р. В. в. Langacker, R. W.
Лапшина, С. С. 34, 423
Лауринавичюте, А. К. 417
Левин, Б. в. Levin, B.
Левонтина, И. Б. 417
Лејкоф, Ц. в. Lakoff, G.
Летова, А. М. 278, 423

- Лич, Ц. в. Leech, G.
 Лома, А. 300, 301, 423
 Лопухин, К. А. 417
 Лопухина, А. А. 417
 Лурия, А. Р. 237
- Мазаева, Т. В. 189, 417
 Малетић, Н. 126, 133, 423
 Марјановић, М. 206, 424
 Марковић, Ј. 269
 Марковић, Р. 279–282, 284, 424
 Мартинович, Г. А. 134, 424
 Марфи, Г. в. Murphy, G.
 Матијашевић, Ј. 299, 424
 Мечковская, Н. Б. 30, 237, 240, 424
 Микаэлян, И. Л. 421
 Миланов, Н. 31, 52, 72, 166, 202, 281,
 300, 350, 361, 366, 424
 Миленковић, А. 120, 125, 424
 Милер, К. в. Miller, K.
 Милошевић, Ј. 154, 424
 Морковкин, В. В. 36, 424
 Мразовић, П. 126, 166, 432
 Муране, С. 31
- Најда, Е. в. Nida, E.
 Недељков, Љ. 269
 Николић, М. 43
 Новокмет, С. 232, 256, 258, 259, 263,
 327, 425
- Ольшанский, И. Г. 16, 23, 30, 32, 39,
 46, 53, 227, 230, 337, 425
 Ольшански, И. Г. в. Ольшанский, И. Г.
- Павловић, М. 374, 425
 Падучева, Е. В. 29, 126, 133, 138, 146,
 154, 178, 195, 425
 Пап, Ф. 32
 Петровић, Д. 299, 432
 Пецо, А. 263, 425
 Пешикан, М. 33, 39, 43, 49, 84, 99,
 100, 104, 235, 425
 Пешковский, А. М. 122, 425
 Пипер, П. 102, 126, 178, 179, 238,
 425, 427, 432
 Пирсмен, И. в. Peirsman, Y.
- Плотникова, А. М. 146, 154, 157, 425
 Плотњикова, А. М. в. Плотникова,
 А. М.
 Покровский, М. М. 13, 425
 Поликарпов, А. А. 33, 230, 425
 Попова, А. Р. 231, 239, 240, 425
 Попова, З. Д. 231, 426
 Поповић, Љ. 341
 Поповић, Људ. 126, 356, 426, 427
 Потапова, Н. П. 126, 133, 426
- Радић Дугоњић, М. 43, 133, 316, 318,
 319, 426
 Радовановић, М. 101, 311, 426, 432
 Радовић Тешић, М. 15, 16, 18, 22, 44,
 49, 70, 76–78, 256, 300, 310, 385,
 426
 Радоњић, Д. 324, 419, 426
 Раздобудко, Л. 236, 237, 426
 Ракић, С. 239, 426
 Рахилина, Е. В. 149, 426
 Реформатски, А. А. 26
 Ристић, С. 43, 65, 84, 85, 120, 154,
 172, 198, 201, 203, 204, 223, 279–
 281, 316, 318, 319, 379, 426, 427
 Ружић, В. 427
- Сапир, Е. в. Sapir, E.
 Свитсер, И. в. Sweetser, E.
 Сводеш, М. в. Swadesh, M.
 Складаревская, Г. Н. 26, 427
 Сорокина, Э. А. 22, 256, 419, 427
 Спасојевић, А. 237, 239, 427
 Спасојевић, М. 103–105, 203, 421,
 427
 Стаменковић, Д. 126, 203, 427
 Станојчић, Ж. 85, 341, 379, 427
 Стевановић, М. 73, 83, 102–104, 125,
 166, 178, 244, 289, 299, 310, 338,
 341, 379, 427, 428
 Стернин, И. А. 231, 426
 Стијовић, Р. 85, 428
 Стипчевић, Б. 120, 142, 214, 428
 Стојановић, М. 115, 205, 428
 Сулименко, Н. Е. 228
- Танасић, С. 123, 166, 167, 194, 427,
 428

- Тејлор, Џ. в. Taylor, J.
Телија, В. Н. в. Телия, В. Н.
Телия, В. Н. 33, 428
Толстая, С. М. 102, 428
Толстој, С. М. в. Толстая, С. М.
Тополињска, З. 236, 428
Тошовић, Б. 123, 228, 311, 427, 428
Трофимова, А. В. 301, 428
- Ћорић, Б. 72, 311, 428
- Улман, С. в. Ullmann, S.
Улуханов, И. С. 176, 428
Урисон, Е. В. в. Урысон, Е. В.
Урысон, Е. В. 103, 428
- Фекете, Е. 50, 51, 428, 429
Филмор, Ч. в. Fillmore, C.
Фиљин, Ф. П. 31
- Хајне, Б. в. Heine, B.
Хајнс, К. в. Hines, C.
Херартс, Д. в. Geeraerts, D.
Хлебец, Б. 352, 356, 384, 429
- Цвијовић, Д. 324, 429
Црњак, Д. 279
- Чечулина, Л. С. 344, 429
Чудинова, Е. А. 15, 16, 36, 45, 46, 53,
54, 56, 60, 69, 101, 102, 227, 228,
232, 245, 258, 268, 270, 286, 289,
296, 302, 309, 316, 324, 336, 337,
339, 340, 363, 383, 429
- Џонсон, М. в. Johnson, M.
- Шајкјевич, А. Ј. в. Шайкевич, А. Я.
Шайкевич, А. Я. 23, 25, 429
Шански, Н. М. в. Шанский, Н. М.
Шанский, Н. М. 12, 21, 38, 59, 429
Шведова, Н. Ю. 12, 43, 122, 429
Шипка, Д. 44, 433
Ширхолц, С. 29
Шмелев, А. Д. 421
- Шмелев, Д. Н. 29, 35, 59, 118, 272,
279, 287, 429
Шмељов, Д. Н. в. Шмелев, Д. Н.
Шпис, М. в. Шпис-Ђулум, М.
Шпис-Ђулум, М. 205, 269, 429
Шрам, А. Н. в. Шрамм, А. Н.
Шрамм, А. Н. 101, 340, 429
Штасни, Г. 217, 236, 237, 248, 256,
264, 429
Штрбац, Г. 120, 194–196, 429
- Aikhenvald, A. 341, 430
- Béjoint, H. 31, 52, 430
Berlin, B. 355, 430
Bréal, M. 21, 22, 430
Briscoe, T. 25, 430
Brown, S. 237
Buck, C. D. 125, 211, 430
Byrd, R. J. 30, 53, 430
- Calzolari, N. 430
Chodorow, M. S. 430
Cliff, N. 349
Copestake, A. 25, 430
Crossley, S. 37, 430
Cruse, A. 26, 35, 430
- Dixon, R. 341, 430
Dešić, M. в. Дешић, М.
Devos, F. 246, 430
- Fillmore, C. 153, 154, 430
- Geeraerts, D. 29, 33, 42, 49, 240, 286,
430, 432
Goddard, C. 41, 42, 101, 120, 126, 133,
159, 209, 229, 231, 254, 299, 341,
356, 377, 430
Gove, P. 340, 431
- Heine, B. 178, 182, 239, 240, 431
Hines, C. 372, 431
- Ivić, M. в. Ивић, М.

- Johnson, M. 302, 431
Johnson-Laird, P. 126, 432
- Kay, P. 355, 430
Karaman, B. 32, 431
Klavans, J. L. 430
Koptjevskaja-Tamm, M. 232, 237, 240, 431
Kordić, S. 205, 431
Kövecses, Z. 29, 240, 260, 302, 431
Krile, I. 133, 431
- Lakoff, G. 236, 302, 335, 431
Langacker, R. W. 29, 178, 245, 431
Leech, G. 203, 223, 431, 432
Levin, B. 101, 123, 138, 146, 154, 159, 160, 167, 178, 195, 210, 217, 418, 432
Lyons, J. 135, 353, 384, 432
- McNamara, D. 430
Miller, G. 121, 432
Miller, K. 340, 341, 348, 349, 356, 380, 432
Moszkowicz, J. 121, 432
Mrazović, P. в. Мразовић, П.
Muller, P. 126, 432
Murphy, G. 32, 432
Münzner, C. 22, 432
- Neff, M. S. 430
Nida, E. 32, 122, 126, 134, 432
Nunberg, G. 25, 432
- Palmer, F. 26, 33, 432
Petrović, D. в. Петровић, Д.
- Peirsman, Y. 29, 432
Piper, P. в. Пипер, П.
Pranjković, I. 194, 432
Pustejovsky, J. 121, 432
- Radovanović, M. в. Радовановић, М.
Rizk, O. A. 430
- Salsbury, T. 430
Sapir, E. 71, 433
Stammers, J. 339, 372, 433
Swadesh, M. 41, 42, 231, 433
Sweetser, E. 26, 201, 223, 433
- Šipka, D. в. Шипка, Д.
- Tafra, B. 28, 433
Talmy, L. 133, 433
Taylor, J. 178, 182, 433
- Ullmann, S. 12, 21, 32, 203, 433
- Verniers, B. 246, 430
Viberg Å. 101, 120, 121, 133, 178, 183, 185, 201–203, 433
Vujić, D. в. Вујовић, Д.
Vukadinović, Z. в. Вукадиновић, З.
- Wierzbicka, A. 33, 41, 42, 101, 120, 126, 159, 209, 229, 231, 236, 247, 249, 254, 262, 341, 356, 372, 377, 430, 433
- Zgusta, L. в. Згуста, Л.

О АУТОРУ

Наташа Миланов, научни сарадник Института за српски језик САНУ, рођена је 1980. године у Ваљеву. Групу за српски језик и књижевност на Филолошком факултету Универзитета у Београду завршила је 2006. године. На истом факултету одбранила је мастер рад *Лексика са квалификацијом нар. (народски, народно) у Речнику САНУ*. Докторску дисертацију под насловом *Полисемија српске лексике на корџу Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* одбранила је на Филолошком факултету 2017. године. Од 2007. године запослена је у Институту за српски језик САНУ на одсеку *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*.

Уређивачки одбор

академик Александар Лома, др Јасна Влајић-Поповић,
проф. др Марина Николић, проф. др Драгана Радовановић,
др Наташа Вуловић Емонтс

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'367.62'37

МИЛАНОВ, Наташа М., 1980–

Српски лексички фонд из угла полисемије: глаголи, именице, придеви / Наташа Миланов. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 2021 (Београд : Virograf comp). – 465 стр. : табеле ; 24 cm. – (Монографије / Институт за српски језик САНУ = Monographs / Institute for the Serbian Language SASA ; 31)

На спор. насл. стр.: Serbian lexical fund from the perspective of polysemy: verbs, nouns, adjectives. – «Студија ... представља истраживање изразито полисемантичних лексема у српском језику, чији основни део (допуњен и прерађен) чини докторска дисертација 'Полисемија српске лексике на корпусу Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ', одбрањена 2017. године на Филолошком факултету у Београду» → Реч аутора. – Тираж 500. – О аутору: стр. [467]. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 417–433. – Регистри. – Summary ; Резюме.

ISBN 978-86-82873-79-2

- а) Српски језик – Глаголи – Семантика
- б) Српски језик – Именице – Семантика
- в) Српски језик – Придеви – Семантика

COBISS.SR-ID 49283849